Львівський державний університет внутрішніх справ

ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ В УКРАЇНІ

Збірник матеріалів
науково-практичної конференції

06 грудня 2019 року

Львів

УДК 34(477)(063)
Т33

Рекомендовано до поширення через мережу Інтернет
Вченою радою Львівського державного університету внутрішніх справ
(протокол від 24 грудня 2019 року № 5)

Упорядники:
***І. В. Красницький**,*
кандидат юридичних наук, доцент,
Н. М. Парасюк,
кандидат юридичних наук, доцент

Т33 **Теоретико**-прикладні проблеми правового регулювання в Україні: збірник матеріалів наук.-практ. конф. (м. Львів, 06 грудня 2019 р.) / за заг. ред. І. В. Красницького. Львів: ЛьвДУВС, 2019. 760 с.

У збірнику подано тези доповідей, оприлюднені на науково-практичній конференції «Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні», що відбулась у Львівському державному університеті внутрішніх справ 06 грудня 2019 року. Проаналізовано теоретичні та практичні проблеми сучасного стану розвитку правової системи України, а також окремі її елементи.

Для наукових та науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти та наукових установ, здобувачів вищої освіти, практичних працівників і широкого читацького загалу.

Опубліковано в авторській редакції.

УДК 34(477)(063)

© Львівський державний університет
внутрішніх справ, 2019

ПРАВОВІ ВИКЛИКИ РОКУ, ЩО МИНАЄ
(як вітальне слово)

Україна обрала європейський напрям розвитку. Проте зростання кількості звернень громадян України до Європейського суду з прав людини зумовлює об'єктивну необхідність проведення реформ в економічній, правоохоронній, судовій та в інших галузях державної діяльності. Вагомою перешкодою на цьому шляху є порушення прав і законних інтересів людини та громадянина, захист і забезпечення яких покладено на державу в особі її правоохоронних і судових органів.

Підвищення доступності інформації про діяльність державних органів і органів місцевого самоврядування розглядається як одна з умов розвитку сучасного демократичного врядування. Транспарентність діяльності публічно-владних інститутів сприяє реалізації прав громадян на участь у справах держави, забезпечує можливість громадського контролю за діяльністю державних органів, органів місцевого самоврядування, створює можливість розвитку різних структур громадянського суспільства. Актуальною є проблема вдосконалення окремих правових норм, зокрема щодо: дотримання та ефективного захисту органами публічної влади прав і свобод людини та громадянина; реформування системи органів виконавчої влади; підтримки інформаційного суверенітету держави; забезпечення інформаційної безпеки особи та суспільства, вдосконалення системи забезпечення національної безпеки, державного суверенітету та територіальної цілісності України; реформування правових і організаційних засад конституційного ладу в контексті європейської інтеграції та вступу до Північноатлантичного Союзу; перерозподілу владних повноважень між державними органами й органами місцевого самоврядування та територіальними громадами; вдосконалення форм безпосередньої демократії в Україні.

У сфері регулювання ринкових відносин і господарської діяльності в Україні важливе місце посідає забезпечення належного правового регулювання діджиталізації господарських відносин.

Процеси діджиталізації (трансформування всіх видів інформації в цифрову форму) стають визначальним чинником розвитку людської цивілізації, основою економічного зростання. У Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 рр., схваленій розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 р. № 67-р, зазначено, що «розвиток цифрової економіки України полягає у створенні ринкових стимулів, мотивацій, попиту та формуванні потреб щодо використання цифрових технологій, продуктів та послуг серед українських секторів промисловості, сфер життєдіяльності, бізнесу та суспільства для їх ефективності, конкурентоздатності та національного розвитку, зростання обсягів виробництва високотехнологічної продукції та благополуччя населення».

Україна доволі активно впроваджує цифрові технології у господарські відносини та реєстраційні сервіси. Про це свідчить розгалужена система законодавства, що регулює вказані питання. Так, прийнято і діє необхідне базове законодавство для діджиталізації господарських правовідносин. З-поміж них закони України «Про електронні документи та електронний документообіг» від 30 вересня 2015 р., «Про електронні довірчі послуги» від 05 жовтня 2017 р., «Про електронний цифровий підпис» від 02 листопада 2016 р., «Про адміністративні послуги» від 11 червня 2017 р., «Про захист персональних даних» від 01 січня 2017 р., «Про доступ до публічної інформації» від 01 травня 2015 р., «Про інформацію» від 01 січня 2017 р., «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» від 19 квітня 2014 р. Одним із першочергових пріоритетів реформування системи державного управління у Концепції розвитку електронного урядування в Україні, затвердженій розпорядженням Кабінету Міністрів України від 20 вересня 2017 р. № 649-р, визначено розвиток електронного урядування.

Практичним втіленням нормативних приписів стало запровадження в Україні он-лайн реєстру юридичних осіб, у якому в режимі безперервного доступу можна побачити майже всю основну інформацію про юридичну особу. Перелік інформації відповідає Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» від 26 листопада

2015 р. та Порядку надання відомостей з Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань, затвердженому наказом Міністерства юстиції України від 10 червня 2016 р. № 1657/5.

Нині доступним є здійснення реєстраційних дій стосовно суб'єктів господарювання (і юридичних осіб, і фізичних осіб-підприємців) через електронний сервіс, що йменується «Он-лайн будинок юстиції». Є і приватні проекти, що дають змогу проводити реєстраційні дії он-лайн («Будинок юриста» та портал «igov»). Однак, наразі кількість реєстрацій юридичних осіб он-лайн є незначною. Наприклад, через е-сервіс «igov» зареєстровано лише 263 компанії (дані з порталу державних послуг станом на 01.03.2019).

Законодавчо дозволеним є також застосування цифрових технологій у комунікаціях у межах суб'єктів господарювання. Зокрема, законами України «Про акціонерні товариства» та «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» передбачено можливість проведення зборів товариства в режимі відеоконференцій, а інформація може розкриватися для акціонерів, учасників шляхом її розміщення на сайті компанії.

Іншим важливим електронним сервісом є запровадження господарським і фінансовим законодавством України можливості здійснення платежів он-лайн.

Актуальним у правозастосовній діяльності є визнання у чинному законодавстві електронних доказів у процесі, зокрема господарському, що є дуже важливим для ефективного використання цифрових технологій у господарських відносинах. Відповідні положення відображено у ст. 96 Господарського процесуального кодексу України.

Очевидним є те, що розвиток діджиталізації господарської діяльності повинен ґрунтуватися на активній державній політиці, насамперед, завдяки застосуванню вагомих стимулів щодо процесів діджиталізації, зокрема забезпечення сприятливого податкового клімату, створення відповідних національних цифрових інфраструктур з урахуванням досвіду інших країн, гармонізації національного законодавства із законодавством Європейського Союзу для залучення іноземних інвестицій в економіку України. Попри зроблені

істотні кроки у напрямку діджиталізації господарських правовідносин, потребують перегляду класичні підходи, що закріплені у господарському законодавстві, яке приймалося у «нецифрову епоху».

Стосовно сучасного напряму розвитку приватного права потрібно зазначити, що він ґрунтується на ідеї гармонізації та універсалізації сфери приватно-правових відносин.

Проблеми вдосконалення правової системи у сфері приватного права спричинені такими чинниками:

– сталостями правової системи та напрацьованими її елементами, де будь-які радикальні законодавчі зміни повинні відповідати європейському принципу юридичної визначеності, бути чіткими, передбачуваними й осмисленими науковою спільнотою і практичними працівниками;

– міжнародними зобов'язаннями України, зокрема тими, які передбачені Угодою про асоціацію України з ЄС;

– визначальними універсалізаційними чотирма рухами у світі: робочої сили, капіталів, інтелектуальної власності, інвестицій, що вимагає уніфікації законодавства та практики його застосування;

– наявністю міжнародних інституцій, зокрема Європейського суду з прав людини, Стокгольмського арбітражного суду тощо.

Нині в умовах євроінтеграційних процесів в Україні є актуальним увідповіднення приватно-правових норм до європейських стандартів.

Однією із найголовніших подій 2019 р. є офіційний початок роботи над системним оновленням цивільного законодавства України. Зокрема, Постановою Кабінету Міністрів України «Про утворення робочої групи щодо рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства України» підтримано ініціативу НАПрН України щодо необхідності оновлення цивільного законодавства України та утворено робочу групу стосовно оновлення цивільного законодавства України.

У процесі рекодифікації цивільного законодавства передусім необхідно з'ясувати, які положення є ефективними та передбачають застосування ефективних засобів регулювання цивільних відносин, а які потребують удосконалення. Цього року зроблено чимало для оновлення та розвитку сучасного цивільного права

у його європейській версії. Так, з метою наближення національного законодавства до положень численних регламентів і директив ЄС у сфері забезпечення споживачів інформацією про харчові продукти 4 лютого 2019 р. Президент України підписав Закон України «Про інформацію для споживачів щодо харчових продуктів». Закон має на меті забезпечення належного рівня захисту прав та інтересів споживачів, у ньому запроваджено нову термінологію, встановлено новаторські вимоги до маркування харчових продуктів, а також визначено чітку процедуру інформування споживачів про їх вичерпний склад і строки споживання.

Позитивною тенденцією у сфері розвитку приватно-правових відносин є й те, що Україна стала 120-ю країною у світі, де саме держава (в особі НБУ) забезпечує захист прав споживачів фінансових послуг. Так, у вересні цього року, задля усунення неузгодженостей у діючій системі правового забезпечення та гарантування ефективного і дієвого захисту прав споживачів фінансових послуг, законодавцем ухвалені зміни до низки нормативних актів у цій сфері. Нововведення дають змогу убезпечити споживачів від нав'язування банками непотрібних послуг, змін істотних умов кредитних договорів в односторонньому порядку, а також передачі персональних даних про споживача третім особам. Однією з головних новацій є обов'язковість розкриття фінансовими установами інформації про реальну вартість фінансових продуктів і послуг.

Не можна залишити поза увагою й ухвалені 19 вересня 2019 р. новаційні зміни до законодавства у сфері публічних закупівель, метою яких є забезпечення якісного та прозорого здійснення публічних закупівель, запобігання виявам корупції, становлення добросовісного та конкурентного середовища у цій сфері. Закон № 114-IX містить низку новел, які сприятимуть підвищенню ефективності здійснення закупівель (наприклад, передбачені електронні каталоги ProZorro Market, інструменти для боротьби з демпінгом тощо), запровадженню персональної відповідальності за порушення законодавства у цій сфері, вдосконаленню механізму оскарження тендерів, гармонізації з міжнародними стандартами. Відтепер використання електронної системи ProZorro стає обов'язковим для здійснення державних закупівель вартістю від 50 тис. грн, що сприятиме виведенню «з тіні» 1/4 млн закупівель.

Із жовтня 2019 р. прийнято Закон України «Про концесію», який розроблено на базі та відповідно до права ЄС, з урахуванням кращого міжнародного досвіду реалізації концесійних проектів. Законом удосконалюється правове регулювання концесійної діяльності, що, своєю чергою, забезпечить систематизацію чинних законів України, які регламентують провадження концесійної діяльності, можливість ефективного залучення вітчизняних та іноземних інвестицій в економіку України та розвиток інфраструктури, підготовку до реалізації якісних проектів на умовах концесії, які відповідатимуть світовій практиці. Крім того, вказаний Закон має гармонізувати законодавство про концесії із законодавством про державно-приватне партнерство.

Задля підвищення ефективності орендних відносин, удосконалення, спрощення та осучаснення процедури оренди державного й комунального майна Верховною Радою України у жовтні цього року прийнято новий Закон України «Про оренду державного та комунального майна». У цьому нормативно-правовому акті, з метою досягнення прозорості, відкритості та конкурентності процесу передачі в оренду державного та комунального майна, залучення широкого кола інвесторів до відносин оренди, впроваджуються принципово нові механізми передачі майна орендарю шляхом використання електронних сервісів, проведення електронних аукціонів у системі «ProZorro. Продажі». Чітко унормовані етапи процедури передачі в оренду державного та комунального майна, а також засоби запобігання зловживанням при передачі такого майна у тимчасове користування.

Окрім того, законодавцем забезпечені додаткові гарантії захисту права власності шляхом внесення змін до низки нормативних актів, які містять неефективне та застаріле правове регулювання. Законодавчі зміни передбачають усунення ключових прогалин, які створюють труднощі власникам нерухомості та бізнесу, запроваджується обов'язковість нотаріального посвідчення договорів про відчуження корпоративних прав, оскільки без цього майже неможливо зупинити обіг підроблених документів. Із метою мінімізації ризиків рейдерських захоплень закріплено принцип одночасності вчинення нотаріальної дії та державної реєстрації речових прав, підвищено відповідальність за порушення реєстраційних процедур.

21 жовтня 2019 р. є чинним Кодекс України з процедур банкрутства – перший за часи незалежності України кодифікований документ, що врегульовує всі процедурні питання банкрутства, визначає умови і порядок відновлення платоспроможності боржника-юридичної особи або визнання його банкрутом і застосування ліквідаційної процедури з метою повного або часткового задоволення вимог кредиторів. Окрім того, кодифікований акт унормував принципово нову процедуру відновлення платоспроможності фізичних осіб, що є революційною новацією в Україні. Кодекс містить низку раціональних новел, які оптимізують процедуру та заповнюють прогалини, що існували у Законі України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», має чітке окреслення напрацьованої за вказаним законом практики щодо правових норм.

Незважаючи на такі позитивні зрушення, попереду законодавця чекає кропітка та важлива робота щодо вдосконалення нормативного регулювання приватно-правових відносин, з урахуванням обраного Україною євроінтеграційного напряму.

Відповідно до ст. 3 Конституції України, права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Такий підхід до встановлення орієнтирів загальнодержавної політики, з одного боку, зобов'язує державу забезпечити непорушність конституційних прав і свобод людини органами публічної влади, а з іншого – актуалізує питання підвищення ефективності протидії злочинності, передусім щодо боротьби з тяжкими й особливо тяжкими злочинами, які посягають на права та свободи окремих осіб, а подекуди й на суспільство та державу загалом.

Сучасна кримінально-правова та кримінальна процесуальна політика характеризується такими ознаками, як: гуманізація кримінального та кримінального процесуального законодавства і практики його застосування; детальна регламентація процесуальної діяльності як форми закріплення примату права в цій сфері; безумовне дотримання законності всіма уповноваженими суб'єктами; нормативне закріплення гарантій захищеності прав особи, яка потрапила у сферу кримінального провадження; чітке закріплення процесуального статусу державних органів, службових осіб, а також громадян, які задіяні у сфері кримінального судочинства; чітке

розмежування процесуальної компетенції уповноважених суб'єктів; економія застосування окремих заходів забезпечення кримінального провадження та покарань; забезпечення безпеки учасників кримінального провадження; становлення і розвиток міжнародного співробітництва в кримінально-правовій сфері.

У вирішенні цих непростих проблем не останнє місце має належати науці кримінального процесу. На жаль, законодавча практика свідчить, що законопроектна діяльність із внесення змін і доповнень до чинного кримінального та кримінального процесуального законодавства України зазвичай позбавлена наукових засад. Мусимо констатувати, що думку вчених часто ігнорують під час прийняття змін і доповнень до чинного законодавства. Зокрема, неузгодженість кримінального та кримінального процесуального законодавства зумовила створення Робочої групи з питань розвитку кримінального права, завданням якої є підготування проекту Кримінального кодексу України, який має бути представлений науковцям і практикам до обговорення навесні 2020 р.

Правова політика держави має різні види та форми вияву. Зокрема, залежно від змісту вона може бути правотворчою, правозастосовною, правоохоронною тощо. Щоб правова політика була ефективною, вона повинна ґрунтуватися на сформованих теорією і практикою засадах: соціальної зумовленості, наукової обґрунтованості, стабільності, демократичності й гуманності, справедливості, пріоритетності прав людини, відповідності міжнародним стандартам, прозорості та гласності.

Сподіваюся, що під час сьогоднішньої конференції завдяки спільним зусиллям науковців і практиків ми напрацюємо нові ідеї стосовно вдосконалення правового регулювання суспільних відносин відповідно до напрямів роботи науково-практичного заходу.

Бажаю всім учасникам конференції плідних дискусій та наполегливості у новаторському науковому пошуку!

Роман Благута,
ректор Львівського державного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент,
полковник поліції

Секція 1

ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ПРАВ ЛЮДИНИ: КОНСТИТУЦІЙНІ ТА АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ

Анастасія Аксютіна
старша викладачка кафедри
цивільно-правових дисциплін
(Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ)

СВІТОВІ СТАНДАРТИ РЕГУЛЮВАННЯ КУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАСЕЛЕННЯ КУЛЬТУРНИМИ ПОСЛУГАМИ

Українське законодавство містить значну кількість норм і положень загального і спеціального характеру, пов'язаних із культурою і культурним розвитком. Зокрема, документом найвищої юридичної сили у сфері культури і мистецтв є Конституція України, прийнята 1996 р., яка: по-перше, у ст. 11 визначає, що держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України; по-друге, вказує у статті 12 на те, що Україна дбає про задоволення національно-культурних і мовних потреб українців, які проживають за межами держави, а громадянам гарантується свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності; по-третє, у статті 54 підкреслює важливість охорони законом культурної спадщини; по-четверте, вказує на виключну роль держави у забезпеченні збере-

ження історичних пам'яток та інших об'єктів, що становлять культурну цінність; по-п'яте, встановила обов'язок кожного не заподіювати шкоду природі, культурній спадщині, відшкодовувати завдані ним збитки (стаття 66) [1].

Разом із національними регуляторами культурного простору та забезпечення населення культурними послугами важливу роль відіграє міжнародна практика, адже наразі спостерігається ситуація, коли країни починають застосовувати міжнародні визнані стандарти, які відповідають їх новій державності, а молодь цих країн починає визнавати переваги модернізації, нові перспективні можливості, які пропонують сучасні революційні засоби комунікації та цифрові технології, інтернаціоналізм і глобалізацію, знайомиться з можливостями множинної ідентичності та особистої самореалізації, а також усвідомлює роль і внесок культури і творчості (в сучасному визначенні цього поняття) у соціальні, економічні і гуманітарні програми та у національний, регіональний та індивідуальний розвиток.

Європейські культурні інституції (насамперед, Рада Європи) створивши нормативні акти різної юридичної ваги, зробили помітний внесок у справу формування європейських стосунків у сфері забезпечення населення якісними і доступними культурними послугами, охорони культурної спадщини, захисту культурних традицій окремих спільнот, поширення культурного простору. Специфіка документів полягає у розв'язанні юридичних, технічних, наукових й адміністративних проблем галузі. Розроблені цими міжнародними організаціями базові документи впливають не тільки на національну законотворчість держав-членів, але й на використання напрацьованого досвіду, що в результаті сприяє оптимізації системи надання культурних послуг.

Отже, визначивши загальні вимоги до провадження культурної діяльності на міжнародному рівні, наша країна взяла на озброєння певні механізми і заходи, випробувані на практиці. Україна як учасник міжнародних інституцій несе повну відповідальність перед світовим співтовариством як за збереження своєї культурної спадщини, так і за оптимізацію системи надання населенню культурних послуг. Ключовим у цьому аспекті залишається питання подальшого формування дієвої законодавчої бази, що відповідає загально-

визнаним принципам і нормам міжнародного права, міжнародним зобов'язанням України. За роки незалежності наша держава зробила чимало для побудови такої правової бази, вивела на новий рівень питання розвитку культурного простору країни. Основні законодавчі акти України загалом відповідають не тільки новим політичним, економічним, соціальним умовам, але й вимогам міжнародного права. Це дає підстави стверджувати, що на сьогодні систему законодавства у культурній сфері загалом сформовано. Втім, декларативний характер окремих норм та недостатність налагодженої системи контролю за виконанням свідчать про потребу подальшого розвитку законодавства шляхом його систематизації.

Світові стандарти регулювання культурного простору та забезпечення населення культурними послугами закріплені найважливішими міжнародно-правовими документами про культуру: Декларацією про культуру, прийнятій Всесвітньою конференцією з культурної політики (Мехіко, 1982 р.); Міжнародною програмою заходів Всесвітньої комісії з культури та розвитку «Наше творче розмаїття» (Генеральна асамблея ЮНЕСКО, 1995 р.); програмою дій «Використання культурної політики з метою розвитку», прийнятій на Міжурядовій конференції європейських держав (Стокгольм, 1998 р.); Доповіддю щодо культури ЮНЕСКО (2000 р.); Європейською культурною конвенцією, іншими документами Ради Європи; документами Європейського культурного фонду та Європейської асоціації художніх організацій.

До міжнародних документів з питань культури також відносяться:

– конвенції ЮНЕСКО: «Флорентійська угода» 17.06.1950 р (Про ввезення матеріалів освітнього, наукового і культурного характеру) і протоколи до угоди; «Гаазька конвенція» (про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту); Конвенція про заходи, спрямовані на заборону і запобігання незаконному ввезенню, вивезенню та передачі права власності на культурні цінності (14.11.1970 р); Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини (16.11.1972 р) та ін.

– декларації ЮНЕСКО: Декларація міжнародного культурного співробітництва (01.11.1966 р); Декларація керівних принципів щодо використання мовлення через супутники для вільного

розповсюдження інформації, розвитку освіти та розширення культурних обмінів (15.11.1972 р);

– рекомендації ЮНЕСКО: Рекомендації, що визначають принципи міжнародного регламенту археологічних розкопок (05.12.1956 р); Рекомендації, що стосуються найбільш ефективних заходів забезпечення загальнодоступності музеїв (14.12.1960 р); Рекомендації про заходи, спрямовані на заборону і попередження незаконного вивезення, ввезення та передачі права власності на культурні цінності (19.11.1964 р); Рекомендації про збереження культурних цінностей, яким загрожує небезпека внаслідок проведення громадських і приватних робіт (19.11.1963 р); Рекомендації про охорону в національному плані культурної і природної спадщини (16.11.1972 р); Рекомендації про охорону рухомих культурних цінностей (28.11.1976 р) та ін.;

– Всесвітня конвенція про авторське право (06.09.1952 р); Конвенція про міжнародний обмін виданнями (03.12.1958 р); Рекомендації про міжнародну стандартизацію статистики державного фінансування діяльності в галузі культури (27.10.1980 р) та ін. [2].

Ці та багато інших важливих міжнародних документів стосуються насамперед включення культури ключовим компонентом у загальний контекст стратегії розвитку, врахування традицій стосовно підтримки та її фінансування, функцій і рівнів системи управління культурою, в тому числі питань оптимальної побудови адміністративної структури, розподілу обов'язків, механізмів прийняття рішень, взаємодії та координації різних урядових структур за тими чи іншими напрямками [3].

Таким чином, саме міжнародні акти дозволяють сформувати уніфіковані норми регулювання правовідносин у культурній сфері. Міжнародно-правові норми виступають головним регулятором «культурних» правовідносин, адже своїми приписами закладають вихідні засади, на яких має будуватися національне «культурне» право певної країни.

---

1. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Юрина Е. А., Стромова М. А. Проблемы государственной поддержки социально-культурной сферы. *Социально-экономические явления и процессы*. 2009. № 4. С. 148–154.

3. Ігнатченко І. Г. Особливості реалізації державної політики україни у сфері культури: сучасний стан та світові стандарти URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/tipp_2013_1_16.pdf.

Дмитро Андреєв,
доктор юридичних наук, професор,
директор Навчально-наукового інституту
(Національна академія внутрішніх справ),
Дмитро Іванченко,
аспірант
(Національна академія внутрішніх справ)

ДОТРИМАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ ПРАВ ЛЮДИНИ (СВОБОДА СЛОВА) В УКРАЇНІ: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Історико-філософський аналіз свідчить, що у західній філософії права проблема осмислення непорушності прав людини, зокрема право особи на свободу слова, починає ставати доволі популярною та науково досліджуваною на початку, так званого періоду Нового часу. Уявлення про концептуальні права людини як про формальний вираз способів та умов соціального буття, характер їх відношень між собою, із державою і суспільством у зазначений період постає основним формоутворюючим елементом практично кожної правової теорії. При цьому за феноменом прав людини закріплюється статус певного соціального ідеалу та акцентується увага на їх ціннісному аспекті.

Власне, розвиток правової думки, насамперед європейської, щодо осмислення прав людини був і залишається історично перспективним і саме з ним пов’язані новітнє юридичне закріплення цього визначного соціального здобутку. Під проекцією комунікативної парадигми історії прав людини слід відзначити певний

причино-наслідковий зв'язок та логіку у низці таких актів, зокрема, англійська Велика хартія вільностей (1215 р.), Петиція про право (1628 р.), Декларація прав (1688 р.), Білль про права (1689 р.), Білль про права (1789–1791 рр.), французька Декларація прав людини і громадянина (1789 р.), Загальна декларація прав людини (1948 р.) з наступними міжнародними пактами про права людини [1, с. 14–15].

У зазначеному контексті, здається, досить вдалою є теза професора М. Блохіна, який аналізуючи підстави кардинальних суспільних змін на європейському континенті наголошував, що «політичні системи можуть знищувати виключно соціальні революції, як систему світового феодалізму остаточно зруйнувала Французька революція 1789 р., яка розпочала суспільний дискурс щодо питання свободи слова. Конституцією Франції 3 вересня 1791 р. проголошено «Декларацію прав людини і громадянина», одинадцятий пункт якої затвердив, що «вільне вираження думок є одним з найбільш дорогоцінних прав людини; кожен громадянин може висловлюватись, писати і друкувати вільно, під загрозою відповідальності лише за зловживання цією свободою у випадках, передбачених законом [2, с. 251]».

Для новітнього світосприйняття взагалі, а також для розгляду права з гуманістичних позицій зокрема, беззаперечним є визнання цінності індивідуальності та гарантії її свобод. Д. Кін, досліджуючи тему розвитку свободи слова зауважував, що існує «очевидна філософська неузгодженість різноманітних обґрунтувань, що вказує на деяку плутанину в усвідомленні своїх позицій ранніми захисниками свободи слова. Свобода комунікації перш за все обґрунтовувалася посиланням на принцип абсолютного характеру – тобто, існує лише одна причина, чому ця свобода повинна бути основоположним, головним принципом громадського і політичного життя. І цей аргумент «природних прав» повинен спиратися на екзистенціальну картину людської істоти. Звичайно, недопустимою є пряма екстраполяція уявлень та виявів індивідуалізму на сучасність, адже між ними різниця у століття, водночас й сучасна філософія визнає індивідуума цінністю, тобто, індивідуум є цінністю за суттю, а не просто як об'єкт, який протистоїть іншим.

Водночас, Д. Кін застерігав від небезпеки, яку криє в собі парадигма протиставлення індивідуума у боротьбі із політичною

владою за свободу слова, у якій засоби масової комунікації розглядаються, лише як пасивний або нейтральний канал для поширення інформації про події. Парадигма «інформаційного потоку» не змогла окреслити шляхи, як засоби масової комунікації попередньо конструювали і структурували погляди або вносили упередженість щодо сприйняття поглядів індивідуумами у просторі та часі. «Ця парадигма так і не зуміла визначити, що свобода слова сама по собі структурована символічно, що її коди перебувають під безперервним впливом інтерпретаційних дій окремих громадян, які, в свою чергу, самі зазнають впливу різних кодів [3, с. 32]».

У цьому аспекті цілком логічним постає питання щодо підбору найбільш ефективного інструментарію для забезпечення прав людини, зокрема свободи слова. Очевидно, що поки процеси фіксації та передачі інформації не набули характеру масовості, швидкість комунікаційної взаємодії була невисокою. Громадська думка формувалась як результат комунікативної взаємодії влади та міжособової комунікації індивідів протягом тривалого часу, а змінювалася повільно. Але ситуація кардинально змінилася із виникненням інноваційного механізму комунікаційної взаємодії – інституту засобів масової комунікації, який практично відразу став одним з головних суб'єктів владно-громадського діалогу – преса, радіо, телебачення, Інтернет та інші мережеві комунікатори.

Дослідник Д. Шаппер наголошує, що найголовнішим проблемою функціонування в Європі державних інституцій є втрата владою легітимності, оскільки «ми підкоряємось винятково легітимній владі. Порушення прав і свобод громадянина напряму впливає на рівень довіри індивідуума до влади [4, с. 219]». Втрата легітимності влади синхронно призводе до фактичної втрати влади режимом. Здається приклад Революції гідності в Україні у 2014 році лише підтверджує істинність цієї тези. Загалом легітимність не володіє юридичними функціями, вона приводить політику і владу до спільного комунікаційного процесу, який пояснює і підтверджує політичні рішення, тобто є лише продуктом комунікації та результатом прийняття певного колективного рішення.

Український вчений О. Бухтатий вказує на існування широкого загалу наукових джерел, які обґрунтовують взаємозв'язок між

процесом дотримання загальновизнаних стандартів прав людини і рівнем суспільного розвитку свободи слова. Автор зауважує, що рівень розвитку сучасної держави можливо прямо не впливає на розвиток демократії, але у разі її низького розвитку ймовірно скочування назад до авторитаризму. У дослідженні «Інформаційно-комунікаційна парадигма розвитку сучасного суспільства» О. Бухтатий наголошує на особливостях взаємозв'язку між державною інформаційною політикою та свободою слова, зокрема доктор наук із державного управління зазначає, що «сьогодні ми повинні чітко усвідомлювати, що внаслідок змін у технологіях, які постійно створюють нові потенціальні загрози для індивідуальної свободи, особливо свободи слова, жодний список захищених прав не можна розглядати як вичерпний [5, с. 161]».

Як не парадоксально, але стрімкий розвиток інформаційних технологій та процеси глобалізації не завжди сприяють дотриманню принципів свободи слова. Пов'язано це із фактичним обмеженням індивідуалізації громадянина та його масовій соціалізації, а точніше «дифузії» у загальних потоках інформації, яка часто носить відверто пропагандистських характер. У даному випадку на перший план виходять засоби масової комунікації, що стають носіями сенсів владної пропаганди.

Не підлягає сумніву, що політична та економічна незалежність і суверенітет кожної нації сьогодні обмежені протиріччями глобалізації економічного обміну та відносинами між геополітичними силами. Крім того, внутрішній розвиток демократії, коли життя спільноти, здається, зосереджується на виробництві багатства та його перерозподілі, підриває саму індивідуалістичну ідею права кожного індивідуума на свободу слова. «Державна влада як така сьогодні не завжди бажає встановлювати комунікаційну ідентичність суспільства; не спроможна також сама здійснювати соціальну інтеграцію на ґрунті колективних європейських цінностей. Це хибна та загрозлива практика. Європейський досвід розвитку та захисту основоположних прав громадян тривалий час забезпечує легітимність владних режимів і відповідно добробуту, як матеріального так і духовного [6, с. 26–27].

Тому філософсько-правові дослідження як базис сучасної теорії влади володіють тією перевагою, що відкривають можли-

вість порівняння влади із комунікаційними засобами інших видів суспільних цінностей і предикатів, наприклад, з істиною або свободою слова. Така постановка питання слугує загалом не тільки поясненню феномена влади, але одночасно й більш широкому компаративістському інтересу та обміну теоретичними підходами, які спрямовані на утвердження основоположних прав і свобод громадян, і у першу чергу – свободи слова.

Щоб уникнути еклектичності нових наукових теорій організації та розвитку інформаційних суспільств, переобтяжених політичною доцільністю та спекуляціями, пов'язаними з утвердженням легітимності влади, зауважимо: ідея налагодження ефективних комунікації влади та громади полягає не в пропонуванні моделі політичної дії, а в аналізі сучасних ідеї у розумінні типового ідеалу суспільства рівних прав [7, с. 119]. Суспільства, у якому дотримання прав і свобод незалежно від глобалізаційних процесів залишається непорушним правом індивідуума. В умовах інформаційного суспільства зазначене завдання є головною темою наукових розвідок філософії права, соціології, політології, теорії масових комунікацій та ін.

---

1. Рабінович П. Основні права людини: поняття, класифікації, тенденції. *Укр. часопис прав людини.* 1995. № 1. 246 с.

2. Блохін М. Конституції та законодавчі акти європейських держав (XVII–XIX ст.ст.): зб. документів / пер. за заг. ред. П. Опанасенка. К.: Вид-во «Генеза», 1987. 588 с.

3.Кін Джон. Мас-медіа і демократія / пер. з англ. О. Гриценко. К.: К.І.С., 2009. 134 с.

4. Шнаппер Д. Спільнота громадян. Про модерну концепцію нації / пер. з фр. Р. В. Мардера. Х.: Фоліо, 2007. 223 с.

5. Бухтатий О. Інформаційно-комунікаційна парадигма розвитку сучасного суспільства. *Публічне управління: теорія та практика:* зб. наукових праць Асоціації докторів з державного управавління. Х.: Вид-во «ДокНаукДержУпр», 2016. № 1(9). С. 158–166.

6. Андреєв Д. Взаємодія влади та громадськості: механізми соціально-правової комунікації: монографія. К.: Вид-во ТОВ «Друкарня Бізнесполіграф», 2013. 336 с.

7. Мас-медіа на перехідному етапі: система мас-медіа, політична комунікація, аспекти журналістики, методи дослідження / за ред. Р. Блюма, М. Герольда та ін. К.: Центр вільної преси, 2017. 302 с.

Андрінна Бадида,
кандидатка юридичних наук,
доцентка кафедри теорії та історії держави і права
(ДВНЗ «Ужгородський національний університет»)

ПРАВА ЛЮДИНИ: ВІД ДЕКЛАРАЦІЙ ДО ЕФЕКТИВНОГО ПРАВОПОРЯДКУ

Права людини сьогодні – одна з найактуальніших проблем у вітчизняній науці та юриспруденції. Починаючи аналіз теми дослідження, варто зосередитись у першу чергу на тексті преамбули до Конституції України 1996 року, з якої зрозуміло, що однією з цілей прийняття Основного Закону є «забезпечення прав і свобод людини», а не їх «встановлення». Це важливо з огляду на розуміння співвідношення конституційного тексту (і каталогу), з одного боку, і прав людини, які існують також і за межами цього тексту.

У розділі другому Конституції міститься широкий (рекордний!) каталог прав людини – близько 40 статей, в тому числі близько 10 так званих «соціальних прав». І на додаток, у ч. 2 ст. 3 Конституції закріплено, що «утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [1]. Каталоги прав людини були включені до текстів національних конституцій (більше, ніж у 120 державах) «за мотивами» Загальної декларації прав людини 1948 р. тадвох Міжнародних Пактів (Міжнародний пакт про громадянські й політичні права та Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права 1966 р.), на чому хочемо й зупинитися.

Фактично традиція вираження поваги до прав людини на рівні конституційних документів почала впроваджуватися ще з часів Французької та Американської революцій у 18 столітті. Однак сучасне розуміння цього конституційного принципу є істотно іншим у змістовному наповненні. Річ іде про низку новел у цій сфері, які на початку XXI століття істотно змінюють різні аспекти розуміння поваги до прав людини.

Передумови і прийняття Загальної декларації прав людини (далі – Декларація). Звісно, неможливо не згадати у цьому контексті жахіття Другої світової війни, так звану «ментальну революцію», коли людство усвідомило, що права людини та їх захист

є основою нормального суспільства та власне Нюрнбергський процес, що мав на меті притягнення до кримінальної відповідальності посадових осіб держав осі за злочини, вчинені під час Другої світової війни. Після завершення Другої Світової Війни, коли створювалась Організація Об'єднаних Націй, члени світового співтовариства висловили прагнення не допустити більше звірств як ті, що відбулися в ході цієї війни. З цією ціллю і була розроблена та прийнята Загальна декларація прав людини як вираження невід'ємних прав, які мають усі люди. З болючого досвіду війни виникло розуміння, що права людини – основа демократичного правового суспільства.

Декларація була розроблена Комісією з прав людини, яку очолила відома правозахисниця та делегат ООН від США Елеонора Рузвельт та була ухвалена 10 грудня 1948 року в Парижі резолюцією Генеральної асамблеї ООН (представник УРСР утримався).

Так, зміст Декларації – це результат послідовної роботи у рамках ООН. По суті це перший спеціалізований документ у сфері поваги до прав людини [2].

Основні моменти Декларації:

1. Визнання гідності, яка властива кожній людині і рівних та невід'ємних прав і свобод.
2. Створення світу, де «люди будуть вільні від страху і нужди».
3. Декларація містить формулу права народів на опір тиранії.

Проте положення Декларації мають рекомендаційний характер, це так зване «м'яке право», тож другим кроком у напрямі захисту прав людини стала робота над підготовкою двох надважливих документів – Міжнародний пакт про громадянські й політичні права та Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права 1966 р. Ці міжнародні документи мають обов'язковий характер. Понад сто країн світу ратифікували ці акти 1973 року. У їх число входила й УРСР.

Вперше в історії права людини піддані захисту на міжнародному рівні; виведені за межі суверенітету національних держав; стали основою «загальних принципів та норм міжнародного права». Ці події призвели до «відродження» природного права.

Паралельно процес закріплення положень про захист прав людини із регіональними особливостями продовжився у Європейській конвенції про захист прав і свобод 1950 р., Американській

конвенції прав людини 1969 р. та Африканській хартії прав людини та народів 1981 р.

На європейському континенті для забезпечення прав людини створено Конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод (далі – Конвенція) 1950 року [3], котра прийнята відповідно до Загальної декларації прав людини (у її преамбулі прямо міститься вказівка). Конвенція запровадила судовий механізм захисту прав людини – Європейський суд з прав людини. В основі Конвенції – ідея захищеності людини від держави шляхом покладення на державу обов'язків. І наостанок, ЄСПЛ сприймає права людини як єдину систему (не роблячи прірву між ними), в основі якої Гідність людини.

У рамках дослідження можна провести аналіз зв'язку між двома вищезгаданими документами (Декларацією та Конвенцією), визначити їх спільні та відмінні ознаки. Відтак, **зв'язок Декларації з Конвенцією** – буквальний зв'язок (у преамбулі Конвенції є згадка Декларації)**):**

Спільне в обох документах:

1. Часова наближеність (1948 і 1950 роки, намагання захистити права людини під впливом жахіть Другої світової війни).

2. Обидва документи означали створення на міжнародному рівні каталогу прав людини (списку формулювань про права людини). Це було вперше в історії людства.

3. У цих документах спільні цінності – повага до прав людини і верховенство права. Ідея захищеності людини від держави шляхом покладення на державу обов'язків.

Відмінності Декларації та Конвенції:

1. За масштабом (Декларація є універсальним документом для всіх держав-членів ООН, а Конвенція – регіональним, європейським – для членів Ради Європи (сьогодні в сфері Конвенції – 800 млн. людей).

2. За юридичною силою: Конвенція є обов'язковим джерелом права, а Декларація – так званим «м'яким правом», яке має рекомендаційний характер.

3. Каталог прав людини в декларації істотно ширший, у ньому містяться соціальні права, чого не було в первинному тексті Конвенції.

4. Конвенція, на відміну від Декларації, засновує судовий орган – Європейський суд з прав людини, який застосовує її, здійснюючи захист Конвенції.

Отже, підсумуємо. Після подій Другої світової війни світ переосмислив роль прав людини, зокрема людської гідності у міжнародному правопорядку. Спочатку задекларувавши, а згодом реально створивши цілу систему засобів захисту прав людини на різних рівнях правопорядку (міжнародний, наднаціональний та національний), міжнародна спільнота остаточно розставила пріоритети. Повага до прав людини – не просто головний напрям у діяльності будь-якої держави, а й базовий конституційний принцип, котрий разом з принципами верховенства права, поділу влад та демократії становлять ті «кити», без яких сучасні держави існувати не можуть.

---

1. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. С. 141.

2. Загальна декларація прав людини. Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. *Офіційний вісник України* від 15.12.2008 р. № 93.

3. Конвенція про захист прав та основоположних свобод. URL: http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_UKR.pdf

Надія Бортник,
докторка юридичних наук, професорка,
завідувачка кафедри АІП
(Національний університет
«Львівська політехніка»)

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА У СФЕРІ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА НА ПРАЦЮ ІНОЗЕМЦІВ

Конституція України, як основне джерело права, встановлює принципи правового регулювання праці, що стосуються громадян України. Наприклад, Конституція України зазначає, що держава бере обов’язок не тільки по визнанню, але й з дотримання

та захисту прав і свобод людини та громадянина. На наш погляд, у даному випадку мова йде не тільки про громадян України, а й про іноземних громадян, так як поняття «людина» набагато ширше поняття «громадянин», останнє означає правовий зв'язок людини з державою, засновану на наявності громадянства. Поняття «людина» включає громадян країни, іноземців і осіб без громадянства.

Відповідно до Конституції України, держава не тільки бере обов'язки щодо громадян країни, а й певні обов'язки щодо іноземців. На відмінності прав людини і прав громадянина звертають увагу вчені.

Рабінович П. М. зазначає, що важливим принципом, який покладено в основу сучасної національної доктрини прав людини, є визнання прав людини юридичною категорією поряд з правами громадян [1, с. 7].

Далі автор зазначає, що поняття права людини та «права громадянина близькі, але не ідентичні.

У міжнародно-правових актах, а також в законодавстві розвинених держав, в науковій літературі дефініції «права людини», «права громадянина», «права особи», як правило, мають одне значення.

В Конституції України є спеціальне положення щодо іноземних громадян. Згідно зі статтею 26 Конституції України, особи, які не є громадянами України, але перебувають на її території на законних підставах, прирівнюються в правах до громадян України, за винятком випадків, спеціально встановлених в Конституції, законах і міжнародних договорах. Стосовно праці та трудових правовідносин, ми бачимо, з одного боку рівність іноземних громадян і громадян України відносно права на працю, а з іншого боку численні особливості працевлаштування іноземних громадян, їх переводів на іншу роботу та звільнень, що свідчать про певні обмеження їх прав.

Принципи правового регулювання праці знаходять конкретизацію У Кодексі законів про працю України. Відповідно до Кодексу про працю України на іноземних громадян поширюється національне трудове законодавство, якщо інше не передбачено законами або міжнародними договорами України.

Основою правового регулювання та визначення статусу іноземців в Україні, а також основою правового регулювання їх трудової діяльності на території України, є закон України від 22 вересня 2011 року № 3773-VI «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» [2].

У законі України дається визначення, відповідно до якого іноземний громадянин це фізична особа, яка не є громадянином України має докази наявності громадянства (підданства) іноземної держави.

Іноземний працівник визначається іноземний громадянин, який тимчасово перебуває в Україні та здійснює трудову діяльність у встановленому законодавством України порядку.

Іноземців можна умовно поділити на дві категорії. До першої належать ті, хто має право на зайнятість на підставах і в порядку, установлених для громадян України. До неї належать іноземці та особи без громадянства: які постійно проживають в Україні; яких визнано в Україні біженцями; яким надано притулок в Україні; яких визнано особами, що потребують додаткового захисту; яким надано тимчасовий захист; які одержали дозвіл на імміграцію в Україну.

До другої категорії входять іноземці та особи без громадянства, які прибули в Україну для працевлаштування на визначений строк. Такі особи приймаються роботодавцями на роботу на підставі дозволу на застосування праці іноземців та осіб без громадянства, виданого в порядку, визначеному Законом України від 5 липня 2012 року № 5067-VI «Про зайнятість населення», якщо інше не передбачено міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [3].

У 2017 році Законом України від 23 травня 2017 року № 2058-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо усунення бар'єрів для залучення іноземних інвестицій» внесено доповнення до законів від 5 липня 2012 року № 5067-VI «Про зайнятість населення», України від 22 вересня 2011 року № 3773-VI «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства».

У зазначені закони були доповнені положеннями в яких визначалися особливості регулювання праці іноземних працівників. Але не були порушені проблеми, що стосуються прав і обов'язків іноземців, лише вказувалося на необхідність надання додаткових документів і додаткових відомостей при працевлаштуванні. У законі України від 5 липня 2012 року № 5067-VI «Про зайнятість населення», здійснюється правове регулювання праці іноземців незалежно від їх статусу. В інших нормативних актах порядок в'їзду їх на територію України. Іноземні громадяни мають право в'їхати в Україну або виїхати за її межі при наявності візи, за умови, що є належні документи, що посвідчують особу. Ці документи повинні визнаватися України, якщо немає інших правил в міжнародних договорах, законах або указах Президента України та постановах Кабінету Міністрів України. Потреба для України в залученні іноземців для роботи визначається Кабінету Міністрів України.

Реалізація потреби в залученні іноземців, які перебувають в Україні на підставі візи, проводиться на основі розподілу за пріоритетними професійно-кваліфікаційних групах.

Приплив іноземної робочої сили дозволяє частково компенсувати дефіцит в таких галузях, як сільське господарство. Чисельність іноземних працівників не робить істотного впливу на внутрішній ринок праці і не ущемляє права громадян України, які проживають на території краю, на заняття вакантних робочих місць.

---

1. Рабінович П. Права людини і громадянина: можливості вдосконалення конституційних гарантій. *Вісник Національної академії правових наук України.* 2012. № 3. С. 3-15.

2. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: закон України від 22.09.2011 р. № 3773-VI / *Відомості Верховної Ради України.* 2012. № 19-20. Ст. 179.

3. Про зайнятість населення: Законів України від 05.07.2012 р. № 5067-VI. *Відомості Верховної Ради України.* 2013. № 24. Ст. 243.

4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо усунення бар'єрів для залучення іноземних інвестицій: Закон України від 23.05.2017 р. № 2058-VIII. *Відомості Верховної Ради України.* 2017. № 30. Ст. 323.

Надія Бортник,
докторка юридичних наук, професорка,
завідувачка кафедри АІП
(Національний університет
«Львівська політехніка»),
Сергій Єсімов,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ ТА ПРАВА ЛЮДИНИ

Для забезпечення правильної поведінки учасників соціуму необхідний процес реалізації правових приписів, які спрямовані на регулювання практичної поведінки особи. Процес реалізації юридичних приписів зводиться до таких форм, як виконання, використання, дотримання та застосування, як особливої форми реалізації права.

Одним з елементів процесу застосування права є тлумачення норм з метою їх розуміння, з'ясування змісту правового припису для подальшого правильного, ефективного та справедливого застосування застосовуваної норми. Елемент тлумачення вкрай важливий. Після тлумачення припис реалізується практично або застосовується відповідним чином, готується індивідуальний правозастосовний акт, з урахуванням конкретної ситуації, що виникає на практиці, який визначає подальшу поведінку учасників відносин.

Часто в житті на практиці створюються ситуації, що вимагають роз'яснення у зв'язку з наявністю протиріч, неточностей, прогалин і спірних ситуацій, що ускладнює процес застосування існуючого права.

Проблеми створення юридичних приписів, проблеми тлумачення змісту правової норми та звичайно проблеми застосування юридичних приписів у практичній діяльності відповідних органів, тому що саме на цьому етапі процесу реалізації норм права відбувається процес практичного регулювання нормою суспільних відносин, тобто процес застосування права.

У процесі застосування права можна угледіти позитивні та негативні сторони юридичної норми або цілого нормативно-правового акта. Можна проводити моніторинг з метою виявлення недоліків у структурі та змісті норми, можна отримати підтвердження в необхідності та надійності конкретної юридичної норми, можна залучати до цієї діяльності зацікавленого законодавця, можна не звертати уваги на навіть видимі недоліки норми або відповідного нормативно-правового акта, а можна створити власний механізм застосування конкретної норми у своїй діяльності та навіть поділитися досвідом з колегами.

Якщо в процесі практичного вивчення правозастосовної практики зацікавлений законодавець, виконавець, та й суддівське співтовариство, що абсолютно виправдано, то даний вид діяльності дозволить вирішувати ряд наступних проблем нестабільного та неефективного законодавства в країні, що без сумніву підніме авторитет всіх органів державної влади, дозволить громадянам відчути впевненість, захищеність, справедливість держави, повірити в те, що країна рухається по шляху демократичного, правового та соціального розвитку.

Не можна не нагадати, що Конституцією України про декларовано принцип про вищу цінність людини, його прав і свобод, при тому, що дотримання та захист названих прав і свобод людини та громадянина є не чим іншим як обов'язком держави. Це означає для чиновників особливо неухильне виконання зазначеного конституційного принципу у щоденній діяльності, про що вони часом забувають і порушують права громадян.

Збільшення обсягу порушень з боку державних органів, громадських організацій, політичних об'єднань і інших структур (це можуть бути дитячі сади, школи, вузи, сім'ї та самі батьки) тягне за собою навантаження на правоохоронні та правозахисні структури, яких вже створено в країні достатньо багато, але які не скоординовані в своїх дії, що породжує плутанину, некомпетентність, тяганину та невирішеність проблем громадян.

На основі міжнародних стандартів, розроблених людством, природно і об'єктивно законодавство створює та розвиває національну конституційну правову систему реалізації та захисту прав особи з урахуванням умов і цінностей своєї держави. Трапляється

так, що бездоганно підготовлені законодавцем юридичні приписи на практиці не працюють у зв'язку з тим, що люди, громадяни, особи про них навіть не знають, а особи, які застосовують право замовчують.

Постає питання проведення системного моніторингу та вивчення правозастосовної практики з метою визначення можливих місць для втручання і усунення наявних недоліків, в процесі застосування юридичних норм, в процесі реалізації і захисту прав особи.

Ґрунтуючись на Конституції України для законодавця головним принципом є інтереси прав особистості та гарантії їх реалізації в державі. Приймаючи закони законодавець повинен передбачати реалізацію механізму гарантій захисту прав людини і громадянина та матеріальне забезпечення прийнятих нормативно-правових актів, від чого в кінцевому рахунку залежить ефективність правового впливу та правового регулювання.

Важливою умовою створення гарантій і підвищення ефективності реалізації норм законів є високий професіоналізм законодавчої влади з тим, щоб закони приймалися якісно і на тривалий час, а не відчували постійно нескінченні зміни, які знижують якість самого нормативно-правового акта і його механізму реалізації, віднімаючи дорогоцінний час у законодавця.

З урахуванням необхідності однаковості в процесі застосування нормативно-правових актів не можна не нагадати про таку проблему, як застосовуються законодавцем визначення, терміни та поняття. Наприклад, дитина, неповнолітній, сім'я, материнство, батьківство та дитинство. Не замовкають суперечки щодо визначення співвідношення цих понять, що ускладнює діяльність правоохоронних та правозахисних інстанцій в процесі захисту прав людини.

В адміністративному праві це суперечки про об'єктивне право, про суб'єктивне право, про компетенцію тих чи інших органів. Або розуміння терміна «сильнодіючі речовини», визначення якого немає ні в законі, ні в науці. Часто законодавець використовує такі слова як «та інше» або й «так далі», що дозволяє при тлумаченні по-різному розуміти ці додаткові слова, що не сприяє ефективності застосування права в цілому.

Що стосується проблем застосування права в адміністративних правовідносинах, слід звернути увагу на те, що ці відносини

будуються між органами та особами, наділеними державно-владними повноваженнями та фізичними особами, які не мають таких повноважень, при тому що зростає число спірних справ, що виникли в сфері адміністративно-правових відносин, які безпосередньо зачіпають основні права і свободи людини та громадянина.

Деякі дослідники в сфері адміністративних правовідносин вбачають і класифікують групи причин і факторів, що впливають на процес застосування в адміністративному праві, що само по собі чудово. Однак учасники правозастосовного процесу, і дослідники часто не вникають і не помічають фактори взаємодії всіх залучених в цей процес осіб, які не бачать і не намагаються погоджувати інтереси сторін при розгляді конкретної справи, діють формально, застосовуючи ту чи іншу юридичну норму, забезпечуючи собі роботу та безпеку прийняття рішень.

З іншого боку, особа, яка застосовує право, який розробляє для себе свій механізм застосування юридичної норми, начебто з урахуванням інтересів усіх учасників, всіх сторін стає на шлях реалізації загального права Англії або прецедентного права. А якщо ще додати сюди правосвідомість і правову культуру самих осіб, які застосовують право, правопорушників та інших учасників розгляду спору, а також відносин різного роду, що складаються між ними, які безпосередньо впливають на правозастосовну діяльність, точасом питання виявляється зовсім не розв'язаним.

Особливе місце слід відводити суддівському співтовариству, тому що саме у них є реальна можливість на підставі застосування нормативно-правових актів проводити аналітичні дослідження та реально впливати на правозастосовний процес, ніж природно вони не хочуть і не займаються, тому що їх повноваження з правосуддя закінчуються в момент прийняття рішення у справі. А далі нехай як буде, вони навіть не відслідковують виконання винесених рішень, часом працюючи даремно.

Говорячи про адміністративне застосування права не можна не згадати про адміністративно-правовий захист прав і свобод громадян, яка базується на економічних, політичних, організаційних та юридичних гарантіях. Якщо ефективно працює промисловість і сільське господарство, своєчасна виплата зарплати та соціальної

допомоги, створення умов для належного рівня прожиткового мінімуму в країні з певним зростанням добробуту, високий прожитковий рівень населення, зростання добробуту громадян і багато іншого слід сприймати як економічні гарантії реалізації і захисту прав особи.

Що стосується політичних гарантій, слід вбачати конституційні принципи та цінності, які полягають в проголошенні прав і свобод людини як найвищої цінності, створення системи політичного і ідеологічного розмаїття, при наявності в державі стабільної та творчої державної влади, гарантованого Конституцією України Президентом України консенсусу різних соціальних верств і груп.

Створена та функціонує система державних і громадських органів і організацій на державному і місцевому рівні, таких як: контролюючі, наглядові, правоохоронні, правозахисні та інші забезпечує організаційні гарантії прав, свобод і обов'язків особи в сфері державного управління. Підійшовши до юридичних гарантій звертаємо увагу на те, що юридичні гарантії, в тому числі адміністративно-правові, слід розглядати в судових та позасудових видах діяльності, заснованих тільки на законі.

Адміністративне законодавство складається не тільки із законів, а й підзаконних актів, які приймаються органами державного управління та виконавчими органами влади, то подібний варіант нормо творчості може містити норми, які можуть скасовувати встановлені законом права і свободи, можуть обмежувати певну частину загальновизнаних прав, можуть встановити додаткові обов'язки без підстави на те.

Щоб цього уникнути та не дозволити нормативним підзаконним актом змінити, скасувати, спотворити норми закону, Основний закон держави передбачає ряд вимог, принципів, положень, що на практиці не усуває повністю всі негативні можливості нормо творця, названі вище.

По-перше, конституційні права та свободи громадян, взагалі не підлягають обмеженню; по-друге, про декларований принцип про те, що не можуть бути видані закони, а також і підзаконні акти, які скасовують, обмежують або применшують права та свободи особи.

По-третє, нормативно-правові акти щодо регулювання прав і свобод людини та громадянина повинні застосовуватися тільки після офіційного опублікування у відповідних джерелах, що ство-

рює певні обмеження для державних органів і чиновників всіх рівнів при реалізації судових і не судових гарантій прав особи в Україні.

Об'єктивно хочеться вірити в те, що саме судові гарантії справедливіше та значить краще інших в механізмі захисту прав і свобод особи, оскільки їм для розгляду направляються справи, в сфері адміністративних правовідносин, адміністративно-правових спорів, які постійно і об'єктивно або суб'єктивно виникають в процесі діяльності органів державного управління, посадових осіб, фізичних і юридичних осіб, наприклад, при видачі ліцензій, довідок, копій, документів, дозволів.

На практиці трапляється так, що часом важко знайти позитивну тенденцію та перспективу в діяльності судів при розгляді справ, наприклад, про адміністративні правопорушення. Поряд з судовими гарантіями в механізмі захисту прав особи позасудові гарантії займають достатній обсяг, здійснюються безліччю суб'єктів у різноманітних формах системи органів виконавчої влади та місцевого самоврядування. Чиновники всіх рівнів отримують заробітну плату та функціонують в основному для того, щоб забезпечувати людям гарантії та механізми реалізації конституційних прав і обов'язків, що накладає на них відповідальність за їх повсякденну діяльність у зазначеній сфері.

Це означає те, що в разі порушення прав людини та громадянина чиновником, будь-якою посадовою особою, утиск прав тієї чи іншої особи, відмова в захисті та гарантуванні гарантій, повинні бути неминуче карані, про що насамперед повинен бути поінформований сам чиновник, який в певних умовах сам стає таким же учасником суспільних відносин в адміністративно-правовій сфері і на собі може випробувати всі приниження, обмеження та порушення тепер вже його прав і законних інтересів.

У висновку хотілося б зауважити, що особливої розмови заслуговують проблеми адміністративної відповідальності, адміністративного примусу через постійно оновлення законодавства України та реалізації великої кількості нових норм адміністративного впливу. Названий процес здійснюється з певними порушеннями та протиріччями, що в цілому вкрай ускладнює адміністративне застосування права та підвищення рівня ефективності правового регулювання в цілому.

Марія Гаврильців,
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри адміністративно-правових
дисциплін юридичного факультету
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ГАРАНТІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ЛЮДИНИ НА СУДОВИЙ ЗАХИСТ У СФЕРІ ПУБЛІЧНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Провідною ідеєю, що лежить у підґрунті розуміння природних прав людини, є їх позадержавне походження. Вони передували виникненню держави і створенню нею законів, тобто існували ще в природному стані. Людині як є носієві цих прав надається пріоритет щодо держави у сфері їх реалізації, а відтак вона може захищати свої права в суді в разі їх порушення.

З проголошенням України незалежною державою право кожного на судовий захист стало одним із фундаментальних прав людини, гарантованих на конституційному рівні. Закріплене в конституціях більшості розвинутих держав, воно посідає чільне місце в структурі конституційно-правового статусу людини та є необхідною умовою існування правової держави.

Конституцією України визначено, що права і свободи людини, їх гарантії визначають зміст і спрямованість державної діяльності, їх закріплення та забезпечення є основним обов'язком держави (ст. 3). Реалізація цієї норми залежить від формування та ефективного функціонування інститутів публічної влади в цілому, а насамперед – адміністративної юстиції, процесуальною формою реалізації якої є адміністративне судочинство.

Право на звернення до суду за захистом порушеного чи оспорюваного суб'єктивного права або охоронюваного законом інтересу є одним із важливіших конституційних прав громадян і організацій у галузі правосуддя, основою основ правосуддя в демократичній правовій державі. Важливою ознакою здійснюваної судами функції захисту прав людини і громадянина є те, що вони наділені всіма необхідними повноваженнями для того, щоб

реалізовувати цю діяльність як у випадку порушення прав особи, так і необґрунтованого їх обмеження.

Безперечно, ефективність судового захисту є набагато вищою порівняно з іншими, несудовими засобами, оскільки: захист у позасудовому порядку фактично є проханням або пропозицією добровільно чи в порядку адміністративного контролю усунути порушення й ліквідувати його негативні наслідки і ґрунтується на презумпції належної та добросовісної поведінки правопорушника; судовий розгляд є єдиним остаточним законним засобом вирішення правового конфлікту; при розгляді конкретної справи суд має право на превентивний вплив у формі обов'язкових до виконання окремих ухвал (постанов) щодо запобігання надалі виникненню причин і умов, що призвели до порушення прав; судові рішення, які набрали законної сили, як правило, мають остаточний характер; виконання судового рішення щодо питань факту чи права забезпечене державним примусом. Тому правосуддя посідає особливе місце в системі гарантій захисту прав, свобод і законних інтересів, а доступ до нього є невід'ємною складовою права на звернення до суду та необхідною переду мовою його реалізації [1, с. 39].

Право громадянина на захист суб'єктивних прав та інтересів може бути реалізоване шляхом звернення до спеціального органу держави – суду, позаяк судова система створюється заради захисту суб'єктивних прав та законних інтересів громадян і юридичних осіб. Тобто поняття права на судовий захист має комплексний характер і містить у собі основні елементи правосуддя:

1) закріплену законом можливість особи звернутися до суду з вимогою про захист її порушеного права;

2) орган правосуддя, здійснюючи судочинство у відповідній формі, у такий спосіб реалізує судову владу;

3) право здійснювати правосуддя належить тільки судовим органам, оскільки присвоєння функцій правосуддя ким-небудь іншим, а також делегування функцій судів, не допускається;

4) необхідність установлення юридичного і фактичного обґрунтування в суді заявленої вимоги шляхом реалізації конституційних та законодавчих приписів щодо змагальності [2, с. 10].

Право на судовий захист є конституційним правом кожної людини, а тому слугує юридичною базою для процесуальних прав

осіб, зацікавлених у судовому процесі. Проте, це не означає, що процесуальні права є складовими елементами права на судовий захист в цілому. Їхнє співвідношення полягає насамперед в тому, що право на судовий захист закладає вихідні, базові, основоположні напрями розвитку системи процесуальних прав людини у чинному законодавстві країни.

Право на захист є складовою самого суб'єктивного права разом із правом на власні дії, а також правом вимагати певної поведінки від зобов'язаних осіб. Право на захист може реалізовуватися як за ініціативою державних органів, так і за ініціативою самої особи, що потребує такого захисту. Забезпеченість суб'єктивного права можливістю державного примусу – це його невід'ємна властивість, яка існує не паралельно з іншими, закріпленими в суб'єктивному праві можливостями, а властива їм самим у зв'язку з тим, що без цього вони не мали б юридичних можливостей.

Право на судовий захист передбачає, що кожному гарантується захист його прав, свобод і законних інтересів незалежним і безстороннім судом, утвореним відповідно до закону. Для забезпечення справедливого та неупередженого розгляду справ у розумні строки, встановлені законом, в Україні діють суди. Кожен має право на участь у розгляді своєї справи у визначеному процесуальним законом порядку в суді будь-якої інстанції [3, с. 7].

Отже, *право на судовий захист* означає передбачену законом можливість фізичних та юридичних осіб захищати свої права в судах загальної і конституційної юрисдикції. Право на судовий захистналежним чином можна реалізувати тільки за наявності ефективного механізму судового захисту. В Україні в залежності від суб'єктного критерію право на судовий захист поділяється на види: захист у судах загальної юрисдикції; захист у спеціалізованих судах; захист у Конституційному Суді України.

«Забезпечення» зазвичай сприймають як дію за значенням «забезпечувати», тобто створювати певні умови для здійснення, реалізації чого-небудь; гарантувати щось; захищати, охороняти кого-небудь чи що-небудь від якоїсь небезпеки, негативних факторів; своєю чергою гарантія (від франц. garantie) означає забезпечення, запорука в чому-небудь.

Вчені пропонують різні підходи щодо визначення поняття гарантій прав і свобод людини і громадянина. В «Юридичній

енциклопедії» гарантії прав та свобод людини і громадянина визначаються як умови, засоби, способи, які забезпечують здійснення у повному обсязі й усебічну охорону прав та свобод особи. Поняття «гарантії» охоплює усю сукупність об'єктивних і суб'єктивних чинників, спрямованих на практичну реалізацію прав та свобод, на усунення можливих перешкод їх повного або неналежного здійснення [4, с. 555].

Судовому захисту в адміністративних судах підлягають порушені права, свободи та законні інтереси особи в публічно-правових відносинах. При цьому визначальним для вирішення питання про обґрунтованість вимог особи у розв'язанні публічно-правового спору є встановлення факту порушення відповідних прав, свобод чи інтересів такої особи. У свою чергу, порушення прав, свобод та інтересів особи наявне тоді, коли сталися зміни стану суб'єктивних прав та обов'язків особи, тобто припинення чи неможливість реалізації її права та/або виникнення додаткового обов'язку в публічно-правових відносинах [5, с. 22].

Отже, гарантування прав і свобод варто розглядати як своєрідний зовнішній механізм обмеження влади, що завжди намагається посилити свою присутність у всіх сферах людського життя.

У юриспруденції поширена точка зору, що під гарантіями прав людини та громадянина розуміється система загальних (політичних, економічних, духовних тощо) і спеціально юридичних засобів та інститутів, спрямованих на створення умов для реалізації прав людини, а також забезпечення їх усебічної охорони й захисту від порушень.

До адміністративних судів можуть бути оскаржені будь-які рішення, дії чи бездіяльність суб'єктів владних повноважень, які породжують, змінюють або припиняють права та обов'язки у сфері публічно-правових відносин, вчинених ними при здійсненні владних управлінських функцій на основі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень, якщо позивач вважає, що цими рішеннями, діями чи бездіяльністю його права чи свободи порушені або порушуються, створено або створюються перешкоди для їх реалізації або має місце інше ущемлення прав чи свобод. При цьому позивач на власний розсуд визначає, чи порушені його права рішеннями, дією або бездіяльністю суб'єкта владних повноважень.

Водночас задоволення відповідних вимог особи можливе лише в разі об'єктивної наявності порушення, тобто встановлення, що рішення, дія або бездіяльність протиправно породжують, змінюють або припиняють права та обов'язки у сфері публічно-правових відносин [5, с. 23].

Право на судовий захист є гарантією забезпечення, реалізації та поновлення всіх інших прав людини, що свідчить про його особливе місце в ієрархії принципів здійснення державного врядування, і передумовою створення та функціонування адміністративної юстиції.

Гарантіями захисту права людини та громадянина на судовий захист у сфері публічних правовідносин варто вважати гарантії правосуддя в адміністративних судах – правові можливості, встановлені державою й закріплені правовими нормами загальні та спеціальні юридичні засоби й інститути, спрямовані на створення умов реалізації права на оскарження в адміністративному суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб, що випливає з положень Конституції України.

Ураховуючи сутність і зміст конституційного права людини та громадянина на судовий захист в адміністративних судах, специфіку адміністративного судочинства як різновиду судових форм захисту у сфері публічних правовідносин, а також конституційні норми про право звернення до міжнародних судових інститутів, видається можливим сформулювати такі організаційно-правові гарантії захисту конституційного права людини та громадянина на судовий захист у сфері публічних правовідносин:

по-перше, чітка структурна організація системи незалежних і безсторонніх адміністративних судів і їх утворення відповідно до закону;

по-друге, ефективна організація функціонування адміністративних судів в Україні та їх наближеність до населення;

по-третє, доступність реалізації права на звернення до адміністративного суду;

по-четверте, належна судова процедура розгляду справ адміністративної юрисдикції, що включає відсутність обмежень у реалізації права на звернення до адміністративного суду; надання права

доступу до правосуддя в адміністративних судах; ефективну юридичну допомогу;

по-п'яте, гарантії реалізації права на звернення за захистом своїх прав і свобод до міжнародних судових установ чи відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна, та виконання рішень цих інституцій.

---

1. Гаврильців М. Т. Організаційно-правові гарантії захисту конституційного права людини і громадянина на судовий захист у сфері публічних правовідносин. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2016. № 22. С. 38–42.
2. Лунін С. В. Принцип змагальності сторін як гарантія ефективного судового захисту. *Часопис Академії адвокатури України*. 2011. № 10 (1). С. 10–17.
3. Менджул М. В. Судовий захист прав та законних інтересів громадян. Ужгород: Вид-во Олександри Гаркуші, 2013. 212 с.
4. Лисенков С. Л. Гарантії прав та свобод людини і громадянина. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко та ін. К., 1998. Т. 1: А-Г. 672 с.
5. Смокович М. І. Проблеми доступності до правосуддя в адміністративному судочинстві. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2012. № 2 (10). С. 16–30.

Святослав Кавин,
аспірант кафедри європейського права
(Львівський національний університет імені Івана Франка)

ПРИНЦИПИ ПРАВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ В СФЕРІ ЗАХИСТУ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ

Європейський Союз, як об'єднання особливого роду ревізує мету співробітництва його держав-членів в різних сферах суспільних відносин. В компетенцію Європейського Союзу входить широке коло правових відносин від економічної співпраці до співпраці в сфері юстиції та внутрішніх справ. На сьогодні однією з головних перспектив розвитку ЄС є перетворення йогов єдиний цифровий ринок. В цьому контексті особливої актуальності набувають питання захисту персональних даних.

Власне метою даної розвідки буде проба проаналізувати головні принципи захисту персональних даних, які визначенні в європейському законодавстві, зокрема захист персональних даних включає такі принципи: обмеженої мети, мінімізації даних, точності даних, обмеженого зберігання, безпеки даних, підзвітності.

Таким чином основними джерелами в яких регламентовані дані принципи є: Оновлена Конвенція про захист фізичних осіб щодо обробки персональних даних, Загальний регламент про захист даних, Рішення Ради Європи щодо наслідків захисту даних та обробки збережених даних користувачів [1; 2; 3].

Реалізація принципів захисту персональних даних здійснюється, перш за все, на засадах законності, справедливості та прозорості.

Законність – законна обробка інформації зі згоди суб'єкта даних або іншого законного підґрунтя.

Справедливість – регулювання відносини між регулятором та суб'єктом даних.

Прозорість – регулятори проінформовують клієнтів, користувачів, суб'єктів даних про використання даних.

Принцип обмеженої мети

Принцип обмеженої мети є одним із основних принципів Європейського законодавства про захист даних. Воно пов'язане з прозорістю, передбачуваністю та контролем користувачів. У той же час важливим є чітке розмежування мети, для ефективної реалізації своїх прав.

Принцип вимагає, щоб будь-яка обробка персональних даних проводилася з певною, чітко визначеною метою, в іншому випадку вона буде незаконною. Обробка персональних даних, які можуть бути корисними в майбутньому, також не є законною. Легітимність обробки даних залежатиме від мети обробки.

Кожна нова мета для обробки даних, несумісна з оригіналом, повинна мати свою особливу юридичну основу. У свою чергу, законна обробка обмежується її первісно визначеною метою, тобто потребує окремої нової правової бази.

Розглядаючи сферу застосування та обмеження конкретної мети, Оновлена Конвенція про захист фізичних осіб щодо обробки персональних даних та Загальний регламент щодо захисту даних покладаються на концепцію сумісності: використання даних для сумісних цілей допускається на підставі початкової правової бази.

Загальний регламент про захист даних та Оновлена Конвенція про захист фізичних осіб щодо обробки персональних даних стверджують, що обробка даних в інтересах суспільства, наукових чи історичних цілях, дослідження або статистичних цілях повинні бути встановлені шляхом анонімізації, шифрування, псевдонімізації або обмеження доступу.

Принцип мінімізації даних

Стаття 5 (1) Конвенції містить вимогу пропорційності для обробки персональних даних стосовно законної мети. Повинен бути справедливий баланс між усіма зацікавленими сторонами на всіх етапах обробки. Це означає, що персональні дані, які є адекватними та релевантними, але тягнуть за собою непропорційне втручання в основні права та свободи, про які йдеться, слід вважати надмірними і тому вони потребують бути мінімізованими [1].

Принцип точності даних

Регулятор, що зберігає особисту інформацію, не повинен використовувати цю інформацію, не вживаючи перед цим заходів достовірності даних. Обов'язок забезпечення точності даних повинен розглядатися в контексті мети обробки даних.

Можливо, також існують випадки, коли оновлення збережених даних юридично заборонено, оскільки мета зберігання даних полягає в основному, щоб документувати події як історичні.

З іншого боку, трапляються ситуації, коли абсолютно необхідно оновлювати та регулярно перевіряти точність даних через потенційний збиток, який може бути завданий суб'єкту даних, якщо дані залишатимуться неточними.

Принцип обмеженого зберігання

Стаття 5 (1) (e) Загального регламенту про захист даних, а також стаття 5 (4) (e) Оновленої Конвенції 108 вимагають, щоб персональні дані «зберігалися у формі, яка дозволяє ідентифікувати суб'єктів даних не довше, ніж це необхідно для цілі, для яких обробляються дані». З цією метою «регулятор повинен встановити часові межі для стирання або для періодичного огляду».

Обмеження часу для зберігання персональних даних поширюється лише на дані, що зберігаються у формі, яка дозволяє ідентифікувати суб'єктів даних. Законне зберігання непотрібних даних, досягається шляхом анонімізації даних. Архівні дані можуть зберігатися довші періоди.

Оновлена Конвенція про захист фізичних осіб щодо обробки персональних даних також допускає винятки з принципу обмеженого зберігання за умови, що вони передбачені законом, є суттю основних прав і свобод, і є необхідними для досягнення обмеженої кількості законних цілей. До них належать: захист національної безпеки, розслідування кримінальних злочинів, здійснення кримінальних покарань, захист суб'єкта даних та захист прав та основних свобод інших осіб [2].

Принцип безпеки даних

Принцип безпеки даних вимагає, щоб при обробці персональних даних були здійснені відповідні технічні чи організаційні заходи для захисту даних від випадкового, несанкціонованого або незаконного доступу або використання. Загальний регламент про захист даних передбачає, що регулятор та обробник даних повинні враховувати «витрати на реалізацію, обсяг, контекст і мету обробки, а також ризик». Залежно від конкретних обставин, відповідні технічні та організаційні заходи можуть включати, наприклад, псевдонімізацію (заміну атрибутів особистих даних) та шифрування персональних даних, тестування та оцінку ефективності заходів щодо безпеки даних.

У статті 25 Загального регламенту про захист даних, є чітке посилання на псевдонімізацію як на приклад відповідного технічного та організаційного заходу, який слід застосовувати контролюючим органам, щоб відповідати принципам захисту даних та інтегрувати необхідні гарантії.

У своєму Рішенні щодо наслідків захисту даних та обробки збережених даних користувачів, Рада Європи надає інші приклади відповідних заходів безпеки: зберігання даних у захищеному фізичному середовищі, обмеження контролю доступу та сильною криптографією.

Пояснювальний звіт Оновленої Конвенції надає додаткові приклади відповідних гарантій: виконання зобов'язань щодо професійної таємниці або прийняття кваліфікованих заходів технічної безпеки, таких як шифрування даних. Окрім цього, регулятор, або обробник повинен враховувати характер та обсяг оброблюваних персональних даних, несприятливі наслідки для суб'єктів даних та необхідність обмеження доступ до даних.

У випадках, коли має місце порушення персональних даних, тоді Оновлена Конвенція і Загальний регламент про захист даних вимагають від регулятора негайно повідомити компетентний наглядовий орган про порушення з ризиками для прав та свобод особи. Хоча з відсутністю ризиків, можуть застосовуватися винятки із зобов'язання щодо повідомлення.

Принцип підзвітності

Загальний регламент про захист даних та Оновлена Конвенція про захист фізичних осіб щодо обробки персональних даних визначають, що регулятор несе відповідальність за принципи обробки персональних даних і повинен бути в змозі продемонструвати їх дотримання. Для цього регулятор повинен виконувати відповідні технічні та організаційні заходи. Навіть незважаючи на те, що в статті 5 (2) принцип підзвітності спрямований лише на регуляторів, передбачається, що обробники також будуть підзвітні, враховуючи їх зобов'язання і підзвітність. Законодавство про захист даних ЄС також визначає, що регулятор несе відповідальність та повинен забезпечити відповідність принципам захисту даних, обробник зобов'язаний вести облік діяльності щодо обробки та призначення посадової особи із захисту даних для будь-якої обробної діяльності. Законодавчий договір між регулятором та обробником даних повинен визначати, як саме обробник повинен допомагати регулятору в конкретних моментах.

Таким чином, оскільки в Україні на конституційному рівні закріплений європейський та євроінтеграційний курси зовнішньої політики нашої держави то в обо'язковому порядку в контексті до наближення до стандартів Європейського Союзу, підлягають обов'язковій імплементації і відповідні принципи що стосуються захисту персональних даних.

---

1. Modernised Convention 108; Modernised Conventionforthe Protection of Individuals with Regard to the Processingof Personal Data. URL: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016807c65bf
2. General Data Protection Regulation. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2016/679/oj
3. Council of Europe, Committeeof Convention 108, Opiniononthe Dataprotectionimplications of the processingof Passenger Name Records. URL: https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806b051e

Мирослав Ковалів,
кандидат юридичних наук, професор,
завідувач кафедри адміністративно-правових
дисциплін юридичного факультету
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ),*
Вікторія Чабак,
лаборантка кафедри адміністративно-правових
дисциплін юридичного факультету
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ЗВЕРНЕННЯ ГРОМАДЯН ЯК ГАРАНТІЯ ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

Згідно чинного законодавства громадянам України гарантується право на звернення до органів державної влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, засобів масової інформації, посадових осіб відповідно до їх функціональних обов'язків із зауваженнями, скаргами та пропозиціями, що стосуються їх статутної діяльності, заявою або клопотанням щодо реалізації своїх соціально-економічних, політичних та особистих прав і законних інтересів та скаргою про їх порушення.

Звернення громадян містять неоднакову інформацію, не співпадають за суспільною спрямованістю. Вони різняться за своєю юридичною характеристикою і відповідно тягнуть неоднакові правові наслідки. Тому виникають проблеми, пов'язані не тільки з правовою, але і з соціальною оцінкою звернень. Право на звернення мають громадяни України та іноземці (іноземні громадяни, особи без громадянства), які законно знаходяться на території України.

Реалізація даного права є дещо звуженою для таких категорій осіб, як військовослужбовці, працівники органів внутріш-

ніх справ і державної безпеки, оскільки вони володіють, у зв'язку з виконанням службових обов'язків, відомостями, що складають службову чи державну таємницю. Для цієї категорії осіб існує право подання звернень, які не стосуються їх службової діяльності.

Конституцією України закріплена така гарантія захисту прав і свобод людини і громадянина, як право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, які зобов'язані розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк [1].

По суті вперше в історії українського конституціоналізму в конституційному акті з вищою юридичною силою так чітко сформульована гарантія захисту прав і свобод громадян шляхом визначення обов'язку посадових осіб, що відповідає даному праву. І саме цьому праву віддають перевагу громадяни України.

Закріплення права на звернення в якості конституційної норми сприяє укріпленню демократичних засад, посиленню гарантій прав та свобод громадян, оскільки воно означає, що держава на рівні Конституції гарантує громадянам можливість звернень у випадку необхідності до різних інстанцій для висловлення своїх побажань, реалізації інтересів, захисту прав та свобод.

Закон України «Про звернення громадян» вперше у вітчизняній державі розкрив зміст і юридичний характер звернень громадян, зазначивши, що «під зверненнями громадян слід розуміти викладені у письмовій або усній формі пропозиції (зауваження), заяви (клопотання) і скарги до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових (службових) осіб з метою реалізації чи відстоювання своїх прав і охоронюваних законом інтересів та їх відновлення у випадку порушення» [2].

Термін «звернення громадян» має збірний характер. Однак це не означає, що під зверненням розуміють тільки пропозицію,

заяву чи скаргу. Звернення за своїм змістом ширше цих понять, і може включати в себе і звичайну інформацію, що не відноситься до пропозицій, заяв чи скарг. Вагомою ознакою розмежування і вивчення звернень є їх характер та зміст.

Пропозиція – звернення громадян, де висловлюються порада, рекомендація щодо діяльності органів державної влади і місцевого самоврядування, депутатів усіх рівнів, посадових осіб, а також висловлюються думки стосовно врегулювання суспільних відносин та умов життя громадян, вдосконалення правової основи державного і громадського життя, соціально-культурної та інших сфер діяльності держави і суспільства.

Заява – звернення громадян із проханням про сприяння реалізації закріплених Конституцією України і чинним законодавством їх прав та інтересів або повідомлення про порушення чинного законодавства чи недоліки в діяльності підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, народних депутатів України, депутатів місцевих рад, посадових осіб, а також висловлення думки стосовно поліпшення їх діяльності.

Клопотання – письмове звернення з проханням про визнання за особою відповідного статусу, прав чи свобод тощо.

Скарга – звернення з вимогою про поновлення прав та захист законних інтересів громадян, порушених діями (бездіяльністю), рішеннями державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, об'єднань громадян, посадових осіб [2].

Питання про розмежування різних видів звернень має важливе значення, оскільки чіткість визначення їх базових характеристик є підґрунтям для деталізації процедур розгляду і вирішення з метою досягнення максимальної ефективності їх правозахисної функції.

---

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр.

2. Про звернення громадян: Закон України від 02.10.1996 № 393/96. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 47. Ст. 256.

Юрій Костюк,
аспірант кафедри адміністративно-правових
дисциплін юридичного факультету
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ІМПОРТУ ХАРЧОВИХ ПРОДУКТІВ НА МИТНУ ТЕРИТОРІЮ УКРАЇНИ

Одним із найпоширеніших об'єктів міжнародної торгівлі є харчові продукти. Українські компанії здійснюють експорт та імпорт багатьох видів продуктів. При цьому, порядок ввезення харчових продуктів в даний час змінюється у відповідності до вимог європейський партнерів та вдосконалення системи заходів державного контролю.

Питання правового регулювання імпорту харчових продуктів на територію України є надзвичайно актуальним. Зважаючи на те, що імпорт продуктів стосується багатьох галузей права, зокрема: митного права, податкового права, міжнародного приватного права, законодавства про безпечність та якість харчових продуктів, досліджень даної теми зі сторони вчених юристів, на нашу думку – недостатньо.

21 березня 2014 року глави держав та урядів Європейського Союзу та Прем'єр-міністр України підписали політичні положення Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами, з іншої сторони [1]. Це допомогло значною мірою усунути нетарифні (технічні) бар'єри у торгівлі між Україною та ЄС та забезпечити розширений доступ до внутрішнього ринку ЄС для українських експортерів і навпаки, європейських експортерів до українського ринку.

Після підписання політичних положень угоди, Міністерство аграрної політики та продовольства України 1 квітня 2014 року видало Наказ № 118 «Про визнання еквівалентності системи контролю виробництва та обігу продукції та сировини тваринного походження Європейського Союзу». Цим документом було внесено

ряд змін в систему контролю безпечності та якості харчових продуктів на території України. Зокрема ці зміни торкнулись і порядку ввезення харчових продуктів на митну територію держави. Стосовно імпорту варто відмітити п. 2 наказу, а саме: ввезення товарів, підконтрольних Державній ветеринарній та фітосанітарній службі України, вироблених на потужностях (об'єктах), які не мають номерів ухвалення (єврономерів), дозволяти лише після їх інспектування державними інспекторами ветеринарної медицини та включення до реєстру потужностей (об'єктів) для імпорту в Україну товарів або визнання еквівалентності системних заходів, які вживаються компетентним органом країни-експортера [2]. Варто відзначити, що до ухвалення цього документу, право ввезення на територію України мали лише ті підприємства, які попередньо були обстежені ветеринарними інспекторами Державної служби України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів (Держпродспоживслужби). Дана норма значно спростила порядок імпорту вантажів з більшості підприємств Європейського Союзу, та окремих підприємств із країн не членів ЄС, які отримали єврономер.

Із прийняттям Урядом Постанови «Про визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України» від 3 вересня 2014 року № 405, було скасовано Постанову Кабінету Міністрів України від 1 липня 2009 року № 652 «Про затвердження Порядку видачі дозволу на ввезення на територію України тварин, продуктів тваринного походження, репродуктивного матеріалу, біологічних продуктів, патологічного матеріалу, ветеринарних препаратів, субстанцій, кормових добавок, преміксів та кормів» [3].

Наслідком прийняття даного нормативно-правового акту стало зменшення навантаження на підприємства, котрі провадять діяльність пов'язану з ввезенням на митну територію України харчових продуктів. Таким чином від вересня 2014 року для ввезення харчових продуктів тваринного походження, що раніше ввозилися на територію України, дозвіл не потребується.

Важливою новацією в чинному законодавстві, яка була здійснена протягом останнього часу, стало прийняття Закону України «Про внесення змін до Митного кодексу України та деяких інших

законів України щодо запровадження механізму «єдиного вікна» та оптимізації здійснення контрольних процедур при переміщенні товарів через митний кордон України» від 6 вересня 2018 року № 2530-VIII.

До прийняття цього закону усі харчові продукти тваринного походження, що ввозились в Україну підлягали державному ветеринарно-санітарному контролю. Скорочення окремих видів державного контролю в Митному кодексі, а також додавання нового – державного контролю за дотримання законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин, стало послідовним етапом адаптації вітчизняного законодавства до норм законодавства Європейського Союзу.

Враховуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що протягом останніх п'яти років відбувається позитивна динаміка стосовно законодавства в галузі забезпечення державного контролю за імпортом харчових продуктів на територію України. На підставі аналізу чинної нормативно-правової бази ми можемо спостерігати значну лібералізацію в питанні здійснення міжнародної торгівлі продуктами харчування. Ці факти мають безпосередній зв'язок із виконанням Україною своїх зобов'язань згідно Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами, з іншої сторони.

---

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами, з іншої сторони. Ратифікована Законом № 1678-VII від 16.09.2014. URL: https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (дата звернення: 22.11.2019).

2. Про визнання еквівалентності системи контролю виробництва та обігу продукції та сировини тваринного походження Європейського Союзу: Наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 01.04.2014 № 118. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0431-14/stru (дата звернення: 22.11.2019).

3. Про визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України: Постанова Кабінету Міністрів України від 03.09.2014 № 405. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/405-2014-п (дата звернення: 22.11.2019).

Галина Лук'янова,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри адміністративно-правових
дисциплін юридичного факультету
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ЗАХИСТ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ЯК ВАЖЛИВИЙ ПРИНЦИП КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ ТА НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА ПОЛІТИЧНОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ

У сучасних політико-правових умовах особливої уваги набуває визначення основних напрямів і видів діяльності Української держави, в яких конкретизується її сутність та призначення. У юриспруденції це питання висвітлюється у систематизованій теорії функцій держави.

Важливе місце у ній відводиться політичній функції держави, що є багатогранним політико-правовим явищем що являє собою органічне поєднання напрямів і видів державної діяльності.

Це зумовлено, насамперед, тим, що у функціях проявляється суть держави, її соціальне призначення, яке полягає у створенні фонових інститутів демократії, завдання яких зводиться забезпечення функціонування такої системи контролю над економікою, яка не дозволятиме невеликій частині певного суспільства встановити контроль над усією політичною сферою.

Проблема функцій держави привертає увагу багатьох науковців вже тривалий час, що зумовило формулювання різноманітних визначень цього поняття. У науковій юридичній літературі категорія «функція держави» еволюціонувала. І хоча погляди різних авторів, за всієї спільності їх думок, не тотожні, мають свої особливості та розходження, проте, вони зійшлися в головному – у розумінні функцій держави як основних напрямів її діяльності, що зумовлені її завданнями.

Через функції держави розкривається соціально-змістовна сутність держави, тому функції держави – це основні напрями

діяльності держави, які розкривають її соціальну сутність і призначення у суспільстві [3, с. 40–41]; це основні напрями діяльності держави з вирішення основних завдань, що стоять перед державою на тому чи іншому етапі її розвитку, і являють собою засіб їх реалізації [2, с. 152].

Функції держави характеризуються деякими загальними рисами, які можна сформулювала наступним чином:

1) зміст кожної функції держави складається з сукупності однорідних аспектів державної діяльності. Подібні сторони державної діяльності об'єднуються в одну функцію виходячи зі специфіки та характеру тих суспільних відносин, на які вони здійснюють свій вплив;

2) на відміну від функцій державних органів (фінансових, освітніх, прокуратури тощо), спеціально призначених для певної діяльності, функції держави охоплюють її діяльність загалом;

3) функції держави носять комплексний, узагальнений характер. У них втілюється концентрація зусиль держави на ключових, життєво важливих напрямах її внутрішньої чи зовнішньої діяльності;

4) функції держави необхідно відрізняти від видів державної діяльності (розслідування кримінальних справ, митний контроль), які можуть здійснюватися або спеціально уповноваженими на це органами, або структурними підрозділами різних органів держави;

5) функції держави не можна ототожнювати з формами та методами їх реалізації [2, с. 152–153].

Характеризуючи політичну функцію держави, доречно відмітити, що всі функції держави носять політичний характер, проте у сфері політичних відносин бере участь ціла система політичних інститутів, установ, державних та інших органів, через які здійснюється безпосередній вплив державної влади, в тому числі забезпечення демократії, тобто реальної влади народу.

Важливим у аспекті побудови правової держави є розуміння та практичне впровадження захисту прав громадян не лише як однієї з її ознак, а саме як основної функції правової держави. Права і свободи людини та громадянина становлять не якийсь абстрактний зміст правової держави, а вимагають від неї

розв'язання цілком конкретних завдань – визнання та забезпечення таких прав, свобод і законних інтересів. А таке забезпечення, у свою чергу, передбачає охорону та захист прав громадян.

Крім того, забезпечення, а, відповідно, і захист прав та свобод є не просто окремим завданням правової держави, а її цільовою метою, генеральним напрямом діяльності, який має втілюватись в усіх сферах державного управління, зокрема щодо розширення кола праві свобод людини і громадянина, вдосконалення змісту й характеру їх гарантій, у тому числі правових гарантій правового захисту.

Важливість державної функції в політичній сфері для людини і громадянина важко переоцінити, адже її основною метою є забезпечення стабільності конституційного ладу, створення умов для повноцінного розвитку та функціонування політичної системи суспільства, забезпечення здійснення народовладдя і становлення громадянського суспільства в Україні. Діяльність держави в політичній сфері є надзвичайно складною і, по суті, є основою для ефективної реалізації інших функцій.

Визнаючи або надаючи певні права та свободи людини і громадянина, держава об'єктивно здійснює та формує певну політику у відповідних сферах суспільного життя, тобто здійснює певні функції.

Забезпечення цілісності суспільства, формою якого і виступає держава, визначає її політичну функцію. Іншими словами, політична функція держави полягає у регулюванні відносин між громадянами, соціальними групами, класами, націями у зв'язку з реалізацією їх політичних інтересів, у гармонізації інтересів різноманітних соціальних спільнот.

Досліджуючи співвідношення прав і свобод людини з державною діяльністю щодо їх захисту, слід зауважити, що функція захисту та забезпечення прав і свобод людини стосується всіх без виключення прав, а не лише певних їх груп.

Зважаючи на потребу подальшого глобального розвитку, вагомою є проблема відповідальності держави перед особою. У цьому вбачається одна з головних гарантій забезпечення прав та свобод людини і громадянина. Держава встановлює механізм власної публічно-правової відповідальності, бере також на себе обов'язок

забезпечення можливості її реалізації та доступності для громадян [1, с. 3].

У Конституції України знайшла своє втілення ідея відповідальності держави перед людиною як одна з основних гарантій її прав і свобод, закріплених у чинному законодавстві. Держава встановлює механізм власної відповідальності перед особою, бере на себе обов'язок забезпечити також можливість її реалізації, зробити доступною її для громадян. Це певним чином послаблює тиск влади на суспільство і, водночас, підвищує можливості контролю за діями влади, рішеннями її органів та посадових осіб.

Закріплення в ст. 1 Конституції України [4] положення про те, що Україна – правова держава, ставить перед юридичною наукою завдання обґрунтування і подальшого розвитку цього складного поняття. У теорії права найважливішою функцією правової держави названо охорону і захист інтересів людини і громадянина. Сутність сучасної правової держави виявляється через:

по-перше, визнання людини, її прав і свобод вищою цінністю, а їх захист – найважливішим обов'язком держави;

по-друге, встановлення і обмеження за допомогою права меж державної влади.

Розвиток кожної держави, яка декларує себе демократичною і правовою, повинен здійснюватися з урахуванням потреб її громадян. Своєю чергою, забезпечення та захист їх прав і свобод потребує відповідної діяльності й самої держави, а також її органів та посадових осіб. Якщо під функціями, як це розглядалося вище, розуміти «основні напрями діяльності держави», то їхня реалізація потребує багаторівневої й багатоаспектної діяльності, яка у підсумку й повинна мати на меті не тільки досягнення належного стану «забезпеченості та захищеності» прав і свобод.

Під формами реалізації функції держави слід розуміти специфічні види державної діяльності, що полягають у діяльності органів держави, за допомогою якої реалізуються її функції. Органи державної влади мають забезпечувати дієвий захист прав та свобод людини і громадянина у кожній країні.

Основними формами реалізації політичної функції держави у сфері забезпечення та захисту прав і свобод людини в Україні є наступні:

1) законодавча (нормотворча діяльність, спрямована на створення правової основи забезпечення прав та свобод людини і громадянина);

2) виконавча (виконання правових приписів і норм у сфері дотримання прав та свобод людини і громадянина);

3) судова (забезпечення та захист прав і свобод людини і громадянина у вигляді вирішення правових спорів).

У сучасній Українській державі має ствердитися справді демократичне уявлення про права людини і у відносинах «людина – держава» пріоритет має належати людині. Виходячи з цього, принцип правової безпеки людини у відносинах з державою має отримати конституційне закріплення. Йдеться про визначення конституційними таких відомих положень: «кожна особа може бути вільною лише настільки, наскільки її воля не обмежує прав, свобод і правоохоронюваних інтересів іншої особи» або «реалізація прав, свобод і законних інтересів однієї особи не може бути умовою порушення прав, свобод та законних інтересів іншої особи» [1, с. 3].

Для реалізації політичної функції держави у сфері забезпечення та захисту прав і свобод людини в Україні, необхідне вирішення важливих завдань, а саме:

по-перше, формування системи правової безпеки людини із зазначенням умов, підстав, гарантій такої безпеки;

по-друге, виявлення чинників небезпеки для людини і встановлення системи відповідальності;

по-третє, формування стратегії й політики правової безпеки людини.

---

1. Ковальський В. Конституція як молитва справжнього українця. *Юридичний вісник України*. 2010. № 25–26. С. 3.

2. Пиголкин А. С., Головистикова А. Н., Дмитриев Ю. А. Теория государства и права: учебник. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Высшее образование, 2008. 743 с.

3. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави: навч. посібник. Вид 6-е. Харків: Консум, 2002. 160 с.

4. Конституція України: прийнята на п’ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996. URL: http://zakon2.rada.gov.ua.

Світлана Матчук,
кандидатка юридичних наук,
доцентка кафедри публічного адміністрування
(Національна академія внутрішніх справ)

ЗВЕРНЕННЯ ГРОМАДЯН ЯК СПОСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАКОННОСТІ І ДИСЦИПЛІНИ В ПУБЛІЧНОМУ АДМІНІСТРУВАННІ

Особливе місце в системі засобів захисту прав, свобод та законних інтересів громадян посідає реалізація їх права на звернення. У ст. 40 Конституції України зазначено, що громадяни України мають право звертатися до органів державної влади і місцевого самоврядування та встановлено обов'язок органів влади та посадових осіб розглядати звернення й надавати обґрунтовані відповіді [1].

Досліджуючи дану проблематику не можна не погодитись із висновками В. А. Соболя, який підкреслює, що звернення громадян є важливим чинником прийняття суспільно важливих рішень у будь-якій демократичній країні незалежно від її політичного устрою та форми правління. Це важливий інструмент виявлення та системного аналізу негативних тенденцій, що загрожують стабільному розвитку особистості та суспільства в цілому. Забезпечення прав і свобод передбачає створення відповідних умов та формування дієвих механізмів реагування на звернення громадян з боку органів державної влади та органів місцевого самоврядування, реалізацію конституційних принципів управління державою [2, с. 3].

В силу ст. 1 Закону України «Про звернення громадян», громадяни України мають право звернутися до органів державної влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, засобів масової інформації, посадових осіб відповідно до їх функціональних обов'язків із зауваженнями, скаргами та пропозиціями, що стосуються їх статутної діяльності, заявою або клопотанням щодо реалізації своїх соціально-економічних, політичних та особистих прав і законних інтересів та скаргою про їх порушення. Військово-

службовці, працівники органів внутрішніх справ і державної безпеки, а також особи рядового і начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби України мають право подавати звернення, які не стосуються їх службової діяльності. Особи, які не є громадянами України і законно знаходяться на її території, мають таке ж право на подання звернення, як і громадяни України, якщо інше не передбачено міжнародними договорами [3].

У науковій літературі, інститут звернення громадян визначається як своєрідна форма громадського контролю, за допомогою якого виражаються погляди, пропозиції чи невдоволення громадян тими чи іншими діями органів державної влади, які повинні бути розглянуті та з приводу яких необхідно прийняти рішення, а також вказується, що право на звернення відіграє значну роль в демократизації політичного та суспільного ладу, забезпечує зв'язок між державою та громадянами, а також виконує важливі функції в управлінні державними справами [4, с. 149].

Таким чином, право на звернення є важливим конституційно-правовим засобом захисту та однією з організаційно-правових гарантій дотримання прав і свобод громадян. Це право включає дві складові: по-перше, звернення громадян є однією з форм участі населення в державному управлінні, у вирішенні державних і суспільних справ, можливістю активного впливу громадянина на діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування; по-друге, це спосіб відновлення порушеного права громадянина через подання до органів державної влади скарг, заяв і клопотань. У такому розумінні – це механізм виконання соціальних обов'язків публічної влади.

Від правильного функціонування адміністративно-правових механізмів реалізації прав громадян, від чіткого й ефективного реагування влади на їхні звернення залежить здатність держави забезпечувати належний захист законних інтересів громадян.

Органи державної влади і місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації незалежно від форм власності, об'єднання громадян, засоби масової інформації, їх керівники та інші посадові особи в межах своїх повноважень зобов'язані:

об'єктивно, всебічно і вчасно перевіряти заяви чи скарги; у разі прийняття рішення про обмеження доступу громадянина до відповідної інформації при розгляді заяви чи скарги скласти про це мотивовану постанову; на прохання громадянина запрошувати його на засідання відповідного органу, що розглядає його заяву чи скаргу; скасовувати або змінювати оскаржувані рішення у випадках, передбачених законодавством України, якщо вони не відповідають закону або іншим нормативним актам, невідкладно вживати заходів до припинення неправомірних дій, виявляти, усувати причини та умови, які сприяли порушенням; забезпечувати поновлення порушених прав, реальне виконання прийнятих у зв'язку з заявою чи скаргою рішень; письмово повідомляти громадянина про результати перевірки заяви чи скарги і суть прийнятого рішення; вживати заходів щодо відшкодування у встановленому законом порядку матеріальних збитків, якщо їх було завдано громадянину в результаті ущемлення його прав чи законних інтересів, вирішувати питання про відповідальність осіб, з вини яких було допущено порушення, а також на прохання громадянина не пізніш як у місячний термін довести прийняте рішення до відома органу місцевого самоврядування, трудового колективу чи об'єднання громадян за місцем проживання громадянина; у разі визнання заяви чи скарги необгрунтованою роз'яснити порядок оскарження прийнятого за нею рішення; не допускати безпідставної передачі розгляду заяв чи скарг іншим органам; особисто організовувати та перевіряти стан розгляду заяв чи скарг громадян, вживати заходів до усунення причин, що їх породжують, систематично аналізувати та інформувати населення про хід цієї роботи [3].

Отже, органи державної виконавчої влади, підприємства, установи та організації, незалежно від форм власності, в роботі із зверненнями громадян повинні: суворо дотримуватися вимог Закону України «Про звернення громадян», Указу Президента України № 109, інших нормативно-правових актів щодо роботи зі зверненнями громадян;забезпечити створення необхідних умов для реалізації прав громадян на письмове звернення або особистий прийом та обов'язкове одержання обґрунтованої відповіді на нього;оперативно вживати заходи по суті порушених питань; виявляти та усувати причини, що породжують скарги громадян,

вирішувати питання відповідальності посадових осіб, з вини яких допущені порушення, бюрократизм, тяганина; аналізувати стан роботи зі зверненнями громадян та інформувати про це населення; враховувати результати аналізу у практичній роботі активно використовувати досвід проведення Інтернет-спілкування.

Одним із напрямів розвитку інституту звернень громадян повинно бути забезпечення дієвості реагування на звернення громадян шляхом підвищення ролі та значення місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування.

---

1. Конституція Україні від 28.06.1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Соболь В. А. Звернення громадян як механізм взаємодії держави та суспільства: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. наук з державного управління. К., 2014. 22 с.
3. Про звернення громадян. Закон України від 02 жовтня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 47. Ст. 256.
4. Цимбалюк В. І., Кісілевич К. О. Звернення громадян як важлива складова захисту прав і свобод людини та громадянинав Україні. *Молодий вчений*. 2017. № 5.1 (45.1). С. 149–154.

Галина Миджин,
аспірантка кафедри адміністративно-правових
дисциплін юридичного факультету
*(Львівський державний університет
внутрішніх спра*в)

УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА ПРАКТИКИ ОХОРОНИ РЕЗУЛЬТАТІВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Для дослідження проблем і прогалин в сучасному законодавстві про інтелектуальну власність, практики його застосування, пошук шляхів їх вирішення необхідно аналізувати правові аспекти використання, поширення та захисту наукової інформації з урахуванням конституційного принципу свободи

інформаційного обміну в рамках мінімального набору обмежень, передбачених на рівні законів. Завдання охорони прав на результати інтелектуальної діяльності включають внутрішню так і зовнішню складову.

Ряд країн з економікою, що розвивається взяли курс на розвиток власних ресурсів з виробництва різної продукції. Зовнішньоторговельні партнери України зацікавлені не тільки в придбанні кінцевих зразків продукції, що імпортується з України, але й розвитку промислової кооперації, локалізації виробництва продукції та придбання технологій. У результаті створюються спільні підприємства зі збірки продукції. У подальшому постане завдання щодо укладення ліцензійних договорів на передачу права використання технологій і результатів інтелектуальної діяльності реалізованих у продукції.

У деяких країнах поставка продукції пов'язана з попередньою передачею технологій виробництва, технічної документації. Звідси й виникають ризики несанкціонованого копіювання продукції та її розповсюдження на внутрішньому та зовнішньому ринках іноземних держав.

Виникаючі нові потреби учасників ринку свідчать про зростаючу роль правового регулювання обороту результатів інтелектуальної діяльності в зовнішньоторговельних операціях, що створює зацікавленість при здійсненні експорту в розвитку правових механізмів управління, охорони та захисту прав на результати інтелектуальної діяльності, що належать національним правовласникам.

Аналогічна картина з ризиками для охорони результатів інтелектуальної діяльності, за винятком складнощів судових процедур за участю іноземних партнерів, складається на національному ґрунті.

Перехід до передових цифрових, інтелектуальних технологій, роботизованих систем, нових матеріалів і способам конструювання, створення систем обробки великих обсягів даних, машинного навчання та штучного інтелекту потребують удосконалення правового регулювання охорони, захисту та комерціалізації прав на результати інтелектуальної діяльності, що належать правовласникам, в ході співпраці Україна з вітчизняними та іноземними

партнерами, що, в свою чергу, передбачає вирішення наступних завдань:

– правовий аналіз законодавства в частині забезпечення правової охорони інтелектуальних прав національних правовласників при експорті продукції;

– міжнародно-правова охорона результатів інтелектуальної діяльності в Україні та за кордоном; правове регулювання в Україні відносин в сфері охорони прав на результати інтелектуальної діяльності;

– захист інтелектуальних прав в Україні та за кордоном; реалізація і захист прав національних правовласників в інформаційній сфері; правове забезпечення інформаційної безпеки.

Для реалізації перерахованих завдань використовують наступні підходи та методи.

1. Аналіз законодавства та підзаконних актів України у сфері забезпечення охорони та захисту прав на результати інтелектуальної діяльності, що регулюють взаємодію учасників комерційного співробітництва та зміст укладених контрактів (у тому числі коли з національного боку правовласниками результатів інтелектуальної діяльності виступають спільно організації та Україна). Свобода інформації і охорона прав на результати інтелектуальної діяльності.

2. Дослідження основних міжнародних багатосторонніх договорів, конвенцій в галузі охорони інтелектуальної власності, участь в яких бере Україна та застосовні до національних правовласникам при експорті, в тому числі з позицій інформаційного права. Підлягають вивченню двосторонні міжурядові угоди про взаємну правову охорону інтелектуальної власності, що укладаються між Україною та іншими державами.

Належить відповісти на питання, чи забезпечує утримання названих документів правову охорону результатів інтелектуальної діяльності національних правовласників при здійсненні в цих державах:

– ліцензійного виробництва і експлуатації національної продукції; виконання науково-дослідних і конструкторських робіт і передачі замовникам технічної документації на продукцію військового призначення;

– створення з національним участю спільних підприємств (юридичних осіб) або ведення спільної діяльності для виробництва, виконання робіт і надання послуг;

– управління правами на результати інтелектуальної діяльності в продукції військового призначення, в тому числі при припиненні ліцензійного виробництва та ліквідації спільних підприємств;

– реалізації механізмів захисту прав на результати інтелектуальної діяльності національних правовласників в ході співробітництва; виконання судових актів, прийнятих в Україні, пов'язаних з порушенням інтелектуальних прав національних правовласників результатів інтелектуальної діяльності.

3. Визначення видів результатів інтелектуальної діяльності, що охороняються в Україні, особливості та основні способи правової охорони в Україні в залежності від виду результатів інтелектуальної діяльності. Вивчення правового регулювання відносин, пов'язаних з використанням результатів інтелектуальної діяльності в складі єдиної технології (її ідентифікація та облік прав на єдину технологію), їх охорона.

4. Слід звернути увагу на розподіл прав на результати інтелектуальної діяльності створених при виконанні науково-дослідних і конструкторських робіт в інтересах або за участю іноземних замовників, на захист і відповідальність за порушення інтелектуальних прав за законодавством України. Особливий інтерес представляє проблема правового регулювання створення, передачі і використання не охоронюваних результатів інтелектуальної діяльності (зокрема в складі єдиної технології), в тому числі з точки зору правових аспектів виникнення, використання, поширення та захисту наукової інформації.

Далі необхідний огляд практики розгляду судами загальної юрисдикції, господарськими судами та Судом з інтелектуальних прав справ, пов'язаних із застосуванням законодавства про інтелектуальну власність щодо результатів інтелектуальної діяльності, за наступними критеріями:

– способи доказування правовласниками в суді фактів незаконного використання різних видів результатів інтелектуальної

діяльності (винаходів, програм для ЕОМ і ін.) і допустимі докази (в тому числі в разі неправомірного зберігання програм для ЕОМ в пам'яті комп'ютерного пристрою);

– порядок визначення та доведення в суді розміру збитків (компенсацій), що виникають в результаті неправомірного використання результатів інтелектуальної діяльності, в тому числі при відсутності в укладених при експорті продукції військового призначення контрактах положень про передачу замовнику (покупцю) майна, вільного від будь-яких прав третіх осіб;

– правове регулювання виявлення та припинення протиправного використання результатів інтелектуальної діяльності, що належать національним правовласникам, в іноземних державах.

Практика виконання судових актів України, пов'язаних із захистом прав на результати інтелектуальної діяльності, в іноземних державах. Пропонована проблематика дослідження повинна бути заснована на методах правового аналізу, в тому числі порівняльного правознавства, системного підходу, соціологічних, а в належних випадках – на методах технічних наук.

Очікуваний результат полягає в побудові загальної міждисциплінарної картини змісту, форм і проблем охорони прав на результати інтелектуальної діяльності, її переваг і резервів розвитку, в тому числі з позицій тісного зв'язків результатів інтелектуальної діяльності з інноваціями і інформаційним обміном.

На цій основі доцільно сформулювати пропозиції щодо вдосконалення законодавства про охорону результатів інтелектуальної діяльності в інформаційному просторі та практики його застосування. У даний час дослідження такого роду відсутні.

У відповідності з поставленими завданнями належить здійснити аналіз законодавства та підзаконних актів України у сфері забезпечення охорони та захисту прав на результати інтелектуальної діяльності, що регулюють взаємодію учасників комерційного співробітництва та зміст укладених ними контрактів, в тому числі, коли з національного боку правовласниками результатів інтелектуальної діяльності виступають спільно організації та Україна. На цій основі доцільно сформулювати пропозиції щодо вдосконалення нормативного матеріалу у зазначеній сфері.

Михайло Микієвич,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри європейського права
факультету міжнародних відносин
*(Львівський національний університет
імені Івана Франка),*
Василь Стасів,
аспірант кафедри європейського права
факультету міжнародних відносин
*(Львівський національний університет
імені Івана Франка)*

САЛАМАНСЬКА ШКОЛА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА ТА ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ПРАВА ПРАВ ЛЮДИНИ

В період середньовіччя міжнародне право збагатилося новими важливими нормативними положеннями, які не втратили своєї актуальності до нашого часу. Важливо, що, зокрема, багатосучасних механізмів захисту прав людини за своєю природою близькі до філософських поглядів мислителів Середньовіччя, хоча при їх порівнянні важливо враховувати конкретні історичні реалії часу.

Серед ряду міжнародно-правових шкіл, які сформувалися в епоху Середньовіччя, Саламанська займає своє важливе місце, особливо, в контексті дослідження історіїстановлення права прав людини.

Ця тема, на жаль, в українській науці міжнародного права поки що не стала предметом фундаментальних досліджень. І тому вчені Саламанськоїшколи, а також їхній науковий доробок є маловідомими у науковій вітчизняній літературі. За всю історію науки міжнародного права їхні твори з права не перекладено, ані не видано ніяких їхніх наукових праць. Лише є деякі згадки про деякі правові аспекти в підручниках з історії науки міжнародного права.

Саламанську школу заснував відомий іспанський вчений середньовіччя юрист-міжнародник Франциско де Вітторіа [3, с. 474],

який зробив вагомий вплив на розвиток міжнародно-правової доктрини пізнього середньовіччя.

Слід зазначити, що ця школа була заснована під впливом великої політики, яку провадила Іспанія після відкриття американського континенту. Тому перед вченими стояло практичне завдання, а саме: дати правове, моральне і економічне обґрунтування іспанським проблемам в Америці з міжнародно-правової точки зору. Важливим завданням для вчених юристів було утвердити новий правовий порядок, який був би здатний забезпечити правовий захист індіанцям Америки. Вони намагалися відповісти на найактуальніші питання тодішнього суспільства, що були пов'язані з відкриттям Америки (1492 р.), які також започаткували нову правову та політичну культуру в Європі.

До числа Саламанської школи належали всесвітньо відомі іспанські вчені юристи-міжнародники, філософи та богослови, переважно домініканці та єзуїти, які своїми науковими дослідженнями сприяли поглибленню міжнародно-правової доктрини. Серед них: Франциско де Вітторіа (1483–1546 рр.), Домінго де Сото (1494–1560 рр.), Луіс де Скала (1490–1549 рр.), Мартін де Азпілкуста (1491–1586), Томас де Маркадо (1525–1575 рр.), Франциско Суарес (1548–1617 рр.) та інші.

З кінця XV століття європейці почали відкривати нові землі. Аби надати чинності своїм діям на завойованих землях, то іспанські монархи спершу мали визначити, що ті «неєвропейці» – теж люди, хоча із особливим правовим статусом. Необхідно врахувати ще й особливості того надскладного історичного періоду, в якому вперше почали вважати, що індіанці мають душу. Для багатьох європейців, то була перша зустріч із людьми інших рас. А для того, щоб в нікого не було сумнівів, то щепапа Павло III в 1537 році підтвердив, що «всі індіанці – справжні люди, не тільки здатні розуміти католицьку віру, але й дуже охочі прилучитися до неї» [4, s.11].

Крім цього, Саламанська школа провадила велику боротьбу проти так званої протестантської Реформації, яка розпочалася 1517 року за Мартина Лютера і призвела до великого поділу європейського суспільства, а отже, – глибокого поділу в християнстві. Власне, Саламанка реагувала на вищезгадану реформу не тільки на ґрунті релігійному, але також культурному і суспільно-

політичному. Цей рух, головним чином, розвивався в Іспанії, на чолі якого були доменікани та єзуїти, зокрема Франциско де Вітторіа, Франциск Суарес, Доменіко де Сото та інші.

В Саламанській школі можна виокремити три основні напрямки її діяльності. Це ділянка богослов'я та ширше розуміння нового християнства, яке однаковим чином стосується усіх людей без винятку як європейців, так й індіанців. Оскільки у світі відбулися великі вищезгадані зміни, пов'язані з відкриттям Америки і поширенням протестантизму, то внаслідок цього появилася історія та ідея нової спільноти, що і включало в себе визнання права іншого.

Вплив Саламанської школи відчувався не тільки в Іспанії, але й в інших країнах, причому не тільки через великі наукові досягнення її вчених, але й тому фактору, що багато з них викладали далеко поза межами Іспанії в інших країнах.

В XVI столітті Саламанський університет був одним з найкращих університетів Європи та 3,5 століття був центром іспанської культури. Характерно, що він мав великий вплив не тільки за західну, але й східну Європу.

В розвиток Саламанської школи, без перебільшення, дуже багато вклав Франциск де Вітторіа, який народився близько 1483 року. У 1504 році він вступив до Доменіканського ордену. Опісля навчався в Паризькому університеті, де здобув грунтовні знання, після завершення якого спочатку викладав в ньому, а згодом в 1523 році він повернувся до Іспанії, де провадив велику просвітницьку і наукову діяльність в Саламанській школі [2, с. 16].

Його перу як першого видатного вченого юриста, філософа, боголосваСаламанки належать такі праці: *Depotestatecivili* (Про цивільну владу), *Dehomicidio* (Про людиновбивство), *Dematrimonio* (Про шлюб), *Depotestateecclesiae I et II* (Про владу церкви), *DeIndis* (Про індіанців), *Dejurebellihispanoruminbarbaros* (Про праву війни між іспанцями та індіанцями), *Depotestatepapaeetconcilii* (Про владу папи і Собору), *Relectiones Theologicae* (Лекції з теології), *Summasacramentorum Ecclesiae* (Збірка таїнств Церкви), *De Indisetdejurebelli* (Про індіанців та право війни).

Спочатку Франциско де Вітторіа провадив велику наукову працю в Сорбоні (Франція), а потім з 1522–1546 рр. в Саламансь-

кому університеті. Перед ним як великим вченим світового рівня стояв ряд невідкладних питань, які мали не стільки теоретичний, але радше практичний характер, серед яких – надати ґрунтовне правове пояснення іспанській політиці в Америці, яка стосувалася, головним чином, людства та його практичних питань, зокрема морального, економічного та юридичного характеру. Він починав будувати нову ділянку міжнародного права, вкладаючи в неї всі свої філософські й богословські знання.

Він виводив права іспанців на американські території переважно з принципу, що це *resnullius*. Це було підставою дослідникам його творчості стверджувати, що він перший проголосив міжнародне право універсальним. Однак, на нашу думку, він не лише застосував загальні принципи природного права по відношенні до конкретної ситуації, а й сформував принципи сучасного йому права народів.

Франциско де Вітторіа досліджував концепцією справедливої війни, опираючись на вчення Августина з Гіпону та Томи Аквінського, законності завоювань та права як такого, яке є вищим за встановлені політичні системи.

Таким чином, він намагався відповісти на моральні та юридичні питання *de Indisrecenterinventis* (Про недавно виявлених індіанців), які пов'язані із захопленням, колонізацією та християнством Нового Світу, а також питання, які були пов'язані з справедливою війною, яка була радше образою, ніж захистом. Якщо в данину розглядалося насамперед питання про законність війни, то в середньовіччі найчастіше порушується питання її справедливості.

У своїх дослідженнях він стверджував, що сам факт, що індіанці не були християнами, то це не було правовою підставою для заволодіння їхніми землями. Подібно як відмова від нього не була підставою ведення війни проти них.

На думку проф. В. Г. Буткевича, Франциско де Вітторіа захищав права індіанців, визнаючи їх вільними людьми, спираючись на природнє право і, особливо, на *iusgentium* [1, с. 102].

Ідеї його вищезгаданих трактатів *DeIndis*та *DeIure Bellihispanorum in barbaros* розвивали його послідовники, які

згодом визнали, що вони поклали початок сучасній науці міжнародного права.

На кафедрі Франциск де Вітторіа мав своїх прихильників, які розвивали і поширювали його погляди. Насамперед, це ДоменікоСото, який опублікував в 1560 році фундаментальну працю «Справедливість і право», в якій ідеї вчителя знайшли належне відображення в їх теологічному, католицькому контексті.

Деякі дослідники вважають, що Франциска де Вітторіа включив корінні народи Америки до системи загального міжнародного права. Проте його він зводив, по суті, до європейського права народів, яке вважалося більш досконалим і мало бути поширене на нецивілізовані народи.

Вчені зазначають, що Франціско Суарес теоретично обґрунтував те, до чого Франциск де Вітторіа дійшов практично, хоч, можливо, в цьому він продовжив Франциск Вітторіа несвідомо. Він був вимушений продовжити роботу Франциско де Вітторіа, коли осмислення випадку чи ситуації не було ключем до вирішення більш глобальних проблем.

Франциск де Вітторіа передав досягнення нового вивчення міжнародного права в руки Суареса, який представив право з його обов'язковими елементами і визначив різні види права, визначивши кожному своє місце і в такий спосіб залишити його як заповіт в спадок світові.

Франціско Суарес народився 5 січня 1548 року в місті Гранада (Іспанія) в багатодітній родині. Він всесвітньо відомий вчений. Багато століть Суаресів тут знали як служителів Церкви або держави, воїнів або священиків, політиків або релігійних діячів.

Його повне зібрання творів – 28 томів. Слава про Франціска-Суареса разом з його книгами розійшлася по всій Європі. Два століття його шанували в Європі, а книги вивчали в університетах. Викладав він у Сеговії, Авілі, Римі, Алькалі, Саламанці та Каїмбрі. Серед його творів *Delegibusac Deolegislatorein X librosdistributes* (1612), що містить вчення про міжнародне і природне право, в якому розвиває правову та політичну теорію. Його думки з приводу закону є сьогодні предметом дискусії в юридичній науці. Його доктрина поєднання в природньому законі людського розуму

і Божественної волі дозволила йому дати вичерпні відповіді на багато питань політики, права і суспільства.

Можна виділити такі характерні риси Саламанської школи, яка базувалася на нормах стародавнього світу, зокрема на ідеї рівності та єдності. Вона почала пропагувати нову концепцію міжнародних відносин – баланс політичних сил.

Велика заслуга вчених Саламанкської школи в царині міжнародно-правової доктрини полягає в тому, що вони розвинули міжнародне право, яке стало класичним аж до появи сучасного. На процес його розвитку впливали не тільки такі фактори як торгівля, політика, релігія, ідеологія, але також географічний фактор. Власне, географічне відкриття XV століття стало початком нових міжнародних відносин.

Вчені Саламанської школи, з одного боку, продовжують тяглість доктринальної традиції, а з іншого, – збагачують середньовічну спадщину через свій великий науковий внесок.

Заслуга Франциско де Вітторіа як юриста-міжнародника полягає в тому, що він не лише вміло застосував загальні принципи права народів, справедливості, природного права і т. п. до конкретного часу (період його творчої діяльності) до конкретного місця (колонізованої іспанцями Америки), а й сформулював принципи сучасного йому права народів.

Таким чином діяльність Саламанської школи міжнародного права вимагає подальших грунтовних досліджень цього феномену в науці міжнародного права, особливо через призму, на жаль, актуальності захисту прав людини під час збройних конфліктів, стороною якого є наша держава.

---

1. Буткевич В. Г. Франциск Суарес про право народів (до 470-річчя з дня народження фундатора науки міжнародного права. *Український часопис міжнародного права.* 2018. № 1. С. 102.
2. Буткевич О. В. Міжнародне право середніх віків. К.: «Видавництво Гуманітарної Літератури», 2008. 129 с.
3. Dziadzio A. Powszechnahistoriaprawa. Wydawnictwonaukowe PWN. Warszawa, 2012. 474 s.
4. Crosby A. W., Jr., The Columbian Exchange: Biologicaland Cultural Consequencesof 1492 (Westport, Conn. 1972) 11.

Олександра Нестерцова-Собакарь,
кандидатка юридичних наук, доцентка,
професорка кафедри цивільно-правових дисциплін
(Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ)

ПРАВО ОСОБИ НА РЕЗУЛЬТАТ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ, ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АБО НА ІНШИЙ ОБ'ЄКТ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

В наш час функції законодавства не встигають поширюватися на весь інформаційний простір при формуванні інформаційного суспільства, адже люди стають дуже залежними від інформації та права поширювати свої власні думки. Саме інформаційний простір, його якість та ефективність є показником розвитку держави та суспільства в цілому, цей результат виявляється в особистих думках людей та у створені інтелектуальних робіт. Конституція України визнає інформаційні права та свободи людини непорушними (ст.ст. 31, 32, 34) [1], але вона не відображає в собі саме інформаційні права, хоча ці два різних поняття не можна ототожнювати і регулювати одними і тими же нормами права.

Показник розвинутої держави та демократії всередині країни повинен полягати у захисті інтелектуальних прав. Українському законодавцеві не вистачає усвідомлення вартості нематеріальних благ в час ноосфери, хоча зараз вже ясно, що ця сфера буде лише поширюватися і вужчою вона вже ніколи не стане, завдяки розвитку технологій і більш глобальному людському мисленню. Тому безпека інформації та захист інтелектуальної власності є дуже важливим завданням нашого століття. Законодавство не встигає за тенденціями та технологіями, проводиться погана аналітика та прогнозування при прийнятті законодавчих актів у цій сфері.

Так, Гордієнко С. Г. звертає увагу на те, що немає кодифікованих актів пов'язаних з інтелектуальною власністю та не створено чітко визначених ознак таких понять як «знання», «інформація», «інтелект», «винахід», «продукт розумової праці» та інше [2].

На порядок денний зараз постає питання щодо створення єдиного законодавчого акта, який би регулював відносини інтелектуальної власності, можливо в майбутньому це буде вже декілька кодифікованих актів, тому що сфера інтелектуальної власності буде лише поширюватися і змінюватися. Спостерігаються зміни в аналітиці «атласу» професій, де зазначаються зміни в наступні 50 років в виникненні нових професій, і майже всі професії будуть пов'язані з інтелектуальною та науковою діяльністю, такі як: інженер систем життєзабезпечення, системний інженер інтелектуальних енергомереж, проектувальник домашніх роботів тощо [3].

Цивільний кодекс України не надає вичерпаного поняття інтелектуального права (ст. 418 ЦК) і зазначає далеко не всі об'єкти (ст. 420 ЦК) права власності на нього, саме не є додаткових об'єктів таких як: веб-сайти, програми та інше; присвячено всього 11 глав про інтелектуальні права, які, на нашу думку, є далеко неповними та не можуть регулювати всі ці сфери діяльності людини [4].

Закони України «Про авторське право і суміжні права» та «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» не визначають усіх тенденцій розвитку технологій, серед яких програмне забезпечення комп'ютерних систем, створення нових програм та корисних функцій в мережі Інтернет тощо.

Саме проблемі авторських прав в Інтернеті слід приділяти більше уваги, оскільки основна кількість винаходів поширюється в цій системі. Тому кількість порушень у цій сфері теж є дуже великою. Це можуть бути спори та конфлікти з приводу: торгівельних марок (Закон України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг»), плагіату контенту сайта або дизайну, доменне ім'я та інша компіляція [5].

Вважаємо некоректними положення статті 433 Цивільного кодексу України про те, що комп'ютерні програми треба охороняти як літературні твори. На наше переконання, це різні види розумової діяльності, які неможна прирівнювати один до одного. Доказом цього може слугувати лист Міністерства юстиції України від 18.12.2006 № 19-5-537 «Щодо питання віднесення веб-сайту до об'єктів авторського права» [6], в якому зазначено, що у Законі України «Про авторське право і суміжні права» надано поняття

«веб-сайту» та відокремлено його від просто літературної творчості. Також наголошено на тому, що це комплексний об'єкт інтелектуального права, який містить технічні елементи на інформаційний унікальний контент. Проте іноді, все ж таки, поняття літературного твору та об'єкту інтелектуальної власності в Інтернеті можуть ототожнюватися.

Наприклад, коли це файл HTML, який являє собою літературний твір або дизайн і цьому файлі (CSS). Втім цей механізм регулювання буде поширюватися лише на конкретний об'єкт за суміжними ознаками, хоча сутність та визначення в них в корені створення будуть різні. Якщо взяти іншу мову програмування, таку як «C++» або «Java« вже мають комплексний характер програм та не можуть підлягати під ст. 418 ЦК України, тому що не є таким видом документа або інтелектуальною творчості, який можна прочитати як літературний твір, тому що ці програми мають написання на деяких мовах та відображаються всім користувачам у вигляді зображень, анімації та функцій.

Отже, право інтелектуальної власності в Україні розвивається відповідно до загальносвітових тенденцій, проте в деяких питаннях йому не вистачає належного публічно-правового регулювання, захищеності відповідними правовими нормами та якісного державного прогнозування, а це вимагає вжиття кардинальних заходів правового, організаційного, кадрового, фінансового, матеріально-технічного забезпечення цього процесу.

---

1. Конституція України. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр

2. Гордієнко С. Г. Інформаційне право і право інтелектуальної власності: проблеми співвідношення. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 1. С. 228–230.

3. Атлас новых профессий. URL: http://edu2035.org/pdf/GEF.Atlas-ru.pdf

4. Цивільний кодекс України: книга четверта. URL: http://effe.com.ua/article/16

5. Татарникова К. Г. Проблеми реалізації права інтелектуальної власності на інформаційні ресурси в Україні. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2015. № 1. С. 97–103.

6. Міністерство юстиції України від 18.12.2006 № 19-5-537 «Щодо питання віднесення веб-сайту до об'єктів авторського права». URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v-537323-06

Неля Отчак,
кандидатка юридичних наук,
доцентка кафедри адміністративно-правових
дисциплін юридичного факультету
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ПРАВО НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД ТА ДІЄВИЙ ЗАСІБ ЮРИДИЧНОГО ЗАХИСТУ, ЗАКРІПЛЕНИЙ В ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Створення міжнародних механізмів гарантій основних прав і свобод людини є одним із найбільших досягнень світового співтовариства у XX сторіччі.

Ці гарантії знайшли своє відображення та закріплення через загальносвітове визнання міжнародних договорів з прав людини, а також спеціальних органів, уповноважених здійснювати контроль дотримання основних прав і свобод людини. Одним із найбільш ефективних серед таких органів є Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ).

Правовою основою функціонування та діяльності ЄСПЛ є Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. Україна ратифікувала Конвенцію Законом України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., Першого протоколу та протоколів 2, 4, 7, 11 до Конвенції» 17.07.1997 р.

23.02.2006 р. був прийнятий Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», стаття 2 якого закріплює, що рішення Європейського суду з прав людини є обов'язковими для виконання Україною.

Право на судовий захист входить до переліку тих прав, що захищаються Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод.

Стаття 6 Конвенції закріплює право на справедливий суд та дієвий спосіб юридичного захисту. У ч. 1 ст 6 Конвенції встановле-

но, що кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення [1].

Судове рішення проголошується публічно, але преса і публіка можуть бути не допущені в зал засідань протягом усього судового розгляду або його частини в інтересах моралі, громадського порядку чи національної безпеки в демократичному суспільстві, якщо того вимагають інтереси неповнолітніх або захист приватного життя сторін, або – тією мірою, що визнана судом суворо необхідною, – коли за особливих обставин публічність розгляду може зашкодити інтересам правосуддя.

Враховуючи той факт, що право на справедливий суд займає основне місце у системі глобальних цінностей демократичного суспільства, ЄСПЛ у своїй практиці пропонує досить широке його тлумачення.

Так, у справі «Delcourt v. Belgium» Суд зазначив, що «у демократичному суспільстві у світлі розуміння Конвенції, право на справедливий суд посідає настільки значне місце, що обмежувальне тлумачення статті 6 не відповідало б меті та призначенню цього положення».

У справі «Bellet v. France» Суд зазначив, що «стаття 6 § 1 Конвенції містить гарантії справедливого судочинства, одним з аспектів яких є доступ до суду. Рівень доступу, наданий національним законодавством, має бути достатнім для забезпечення права особи на суд з огляду на принцип верховенства права в демократичному суспільстві. Для того, щоб доступ був ефективним, особа повинна мати чітку практичну можливість оскаржити дії, які становлять втручання у її права».

Як свідчить позиція ЄСПЛ у багатьох справах, основною складовою права на суд є право доступу, в тому розумінні, що особі має бути забезпечена можливість звернутись до суду для вирішення певного питання, і що з боку держави не повинні чинитись правові чи практичні перешкоди для здійснення цього права [3, ст. 67].

З тексту ст. 6 Конвенції прямо витікає, що доступність правосуддя є невід'ємним елементом право на справедливий суд, хоча сам термін «доступність» у наведеній статті не вживається. Ще у 1975 році, вирішуючи справу «Golder v. The United Kingdom», ЄСПЛ вперше прийшов до висновку, що сама диспозиція ст. 6 Конвенції була би безглуздою та неефективною, якби вона не захищала право на те, що справа взагалі буде розглядатися. У рішенні по цій справі Суд закріпив правило, що ч. 1 ст. 6 Конвенції містить у собі й невід'ємне право особи на доступ до суду. Прямим порушенням права на доступ до суду є необхідність отримання спеціальних дозволів на звернення до суду.

Якщо порушується право особи, що підпадає під захист Конвенції, ЄСПЛ визнає порушенням права на доступ до правосуддя обов'язок особи до моменту звернення до суду з позовом вичерпати передбачені законодавством способи досудового врегулювання спору або внутрівідомчу систему подання скарг.

Практика ЄСПЛ засвідчує, що право на доступ до суду включає в себе й право на ухвалення рішення по справі. Такий висновок ґрунтується на численних рішеннях щодо порушення ст. 6 Конвенції у випадках, коли матеріали справ втрачалися, губилися або у них не ухвалювалися рішення. Так, у справі «Balatskyy v. Ukraine» заявник скаржився на те, що він був позбавлений доступу до суду, оскільки районний суд відмовився постановити будь-яке рішення у його справі про незаконне переведення. ЄСПЛ вказав, що Уряд не надав переконливого пояснення, чому національні судові органи не постановили остаточного процесуального рішення у справі заявника про незаконне переведення після повернення справи на новий розгляд. Відповідно було порушення п. 1 ст. 6 Конвенції, а саме: порушення права заявника на доступ до суду [3, с. 136].

Наступним елементом права на справедливий суд згідно ст. 6 Конвенції є право на розумний строк розгляду справи. ЄСПЛ не визначає жодних конкретних строків, які можна вважати розумними або нерозумними – це питання вирішується в кожній окремій справі з урахуванням усіх особливостей та обставин.

Як вказує Нула Моул та Катарина Харбі, значення критерію «розумний строк» полягає у тому, щоб гарантувати ухвалення судового рішення протягом розумного строку, встановлюючи при цьому межу стану невизначеності, у якому перебуває та чи інша особа у зв'язку з її положенням під час судового розгляду справи, що є важливим як для самої цієї особи, так і з точки зору поняття «юридична визначеність» як така [2, с. 35].

За загальним правилом, розумний строк розраховується з моменту відкриття провадження у справі і завершується ухваленням остаточного рішення судом найвищої інстанції. Аналіз практики ЄСПЛ засвідчує, що при визначенні розумності строку розгляду справи враховуються такі критерії, як важливість справи для заявника, складність справи, поведінка сторін, кількість стадій судочинства, особливості політичної або соціальної ситуації у державі тощо. ЄСПЛ поширює вимогу щодо розумності строків не тільки на розгляд справи в суді, але й на виконання судового рішення [2, с. 81].

Порушенням ст.6 Конвенції також є суб'єктивна упередженість. ЄСПЛ неодноразово зазначав, що жоден із членів суду під час розгляду справи не має проявляти будь-якої особистої прихильності або упередження. У цьому випадку для ЄСПЛ також діє презумпція суб'єктивної безсторонності судді, тож для доведення зворотного мають значення докази, що прямо підтверджують упередженість судді [3, с. 250]. Найчастіше до ЄСПЛ надходять подібні заяви з мотивів прояву расизму чи упередженості на підставі інших дискримінаційних підстав. Однак практика задоволення ЄСПЛ скарг із мотивів особистої упередженості суддів є досить незначною.

---

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/ru/995_004.

2. Моул Н. Європейска конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Стаття 6. Право на справедливий судовий разгляд. Прецеденти та коментарі. М.: Російська академія правосуддя, 2001. 139 с.

3. Суд Європейського союзу: правовий статус та особливості реалізації правотворчої функції: монографія. Львів: Львівський національний університет ім. І. Франка, 2017. 248 с.

Олег Панкевич,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін
юридичного факультету,
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ПРАВА НА РЕЛІГІЙНУ СВОБОДУ

На нашу думку, стандарти, зазначені у назві доповіді, найбільш чітко визначаються в практиці Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ, Суд), пов'язаній із розглядом справ щодо скарг на порушення державами положень ст. 9 (право на свободу думки, совісті та релігії) Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція).

Однією з найбільш резонансних була справа *«Лаутсі та інші проти Італії»*. Посилаючись на ст. 2 Першого протоколу до Конвенції та на ст. 9 Конвенції, заявники скаржилися на наявність розп'ять у класах державної школи, яку відвідували їхні діти Датайко та Самі Альбертіна.3 листопада 2009 р. Палата другої Секції Суду одноголосно постановила, що мало місце порушення права на освіту у взаємозв'язку із правом на свободу віровизнання. Після апеляції влади Італії Велика Палата ЄСПЛ 18 березня 2011 року винесла протилежне рішення. Видається, що ця справа становить не лише академічний, а й практичний інтерес, зокрема і для України, де в багатьох публічних місцях розміщені релігійні (переважно християнські) символи.

З огляду на обмежений обсяг пропонованої публікації, дозволимо собі звернути увагу читача лише на деякі, на наш погляд, найважливіші та особливо цікаві аспекти розгляду цієї складної і доволі неоднозначної справи.

По-перше, необхідно ще раз наголосити, що, по суті, центральною проблемою при вирішенні переважаючої більшості справ ЄСПЛ є знаходження оптимального *балансу між різними конкуруючими цінностями, між задіяними у справі правозгідними соціальними потребами й інтересами*.

На думку судді Розакіса, «основне питання, яке потребує вирішення в цій справі («Лаутсі та інші проти Італії»), є наслідком застосування тесту пропорційності до фактів справи. Пропорційності між, з одного боку, правом батьків на забезпечення освіти і навчання їх дітей згідно з їхніми релігійними і філософськими переконаннями, і, з іншого боку, правом чи інтересом, принаймні, дуже значного сегмента суспільства в демонстрації релігійних символів як прояву релігії чи переконань» [1]. Це твердження «перегукується» з позицією представника Московського Патріархату при Раді Європи в Страсбурзі ігумена Філарета (Булекова), який після першого рішення ЄСПЛ по справі, що аналізується, висловився про «глибоку кризу правозахисного підходу», яка проявляється, зокрема, у «вже застарілому конфлікті між індивідуальними й колективними правами. <…> Індивід, занепокоєний захистом свого власного, суб'єктивно зрозумілого права, проявляє неповагу до мільйонів своїх співгромадян – у своїй країні й в євротоваристві. Захищаючи свої права на загальноєвропейському рівні, він ігнорує права інших. Й високий Суд стає заручником такого підходу» [2]. Зрозуміло, що з релігійних міркувань представник РПЦ не міг позитивно сприйняти заборону розміщення розп'ять. Водночас звернемо увагу, що його аргументація, націлена насамперед на світську аудиторію (для спільноти віруючих християн тут іншого, ніж негативний, підходу вочевидь не може бути за визначенням!), якщо й прямо не базується, то, щонайменше, узгоджується з філософсько-комунітаристськими позиціями. І в цьому контексті можна погодитися з одним із провідних теоретиків сучасного комунітаризму Ф. Селзніком, на думку якого, «термін «комунітарний» може вживатися для означення будь-якої доктрини, яка високо цінує спільне благо або ідеали спільного блага й обмежує прагнення до індивідуальної незалежності та самореалізації. Основні релігійні традиції є переважно комунітарними у тому, що вони вимагають жорсткої послідовності у дотриманні спільних цінностей» [3, с. 29].

По-друге, слід зауважити ще один аргумент власне філософського рівня, який Велика палата ЄСПЛ, безперечно, врахувала: «обов'язок нейтралітету та неупередженості», який згідно з позицією Суду, покладає на держави стаття 9 Конвенції, не може бути зведений до підтримки секуляристського підходу. Адже, як влучно

зазначає суддя Пауер,»секуляризм (світогляд заявниці) є сам по собі однією ідеологією серед багатьох. Віддання переваги секуляризму порівняно з альтернативними світоглядами – релігійними, філософськими або іншими – не є нейтральним вибором» [1]. Подібною є позиція і судді Бонелло: «Наявність символу там, де він завжди був, не є актом нетерпимості віруючих чи культурних традиціоналістів. Його вилучення стало би актом нетерпимості з боку агностиків і секуляристів» [1][1]. Іншими словами, забрати розп'яття – це означало б порушити принцип нейтральності на користь секуляризму, який, за виразом В. Єленського, нині «сам хоче бути релігією, яка заперечує конкурентів» [5].

Нарешті, іншими вагомими аргументами уряду Італії, які, на нашу думку, врешті-решт перехилили на його користь терези європейського правосуддя, стали такі: «по-перше, наявність розп'ять не пов'язана з обов'язковим навчанням християнству. По-друге, згідно з твердженнями влади, Італія відкриває шкільне середовище паралельно й іншим релігіям: … учням не заборонялось носити ісламські головні хустки або інші символи чи одяг, що має релігійний зміст; могли бути вжиті альтернативні заходи задля поєднання навчання з релігійною практикою меншостей; початок і кінець рамадану «часто відзначаються» в школах; і в школах може бути організовано факультативне релігійне навчання для «усіх визнаних релігійних вірувань». Крім того, немає підстав вважати, що влада проявляла нетерпимість до учнів, які сповідували інші релігії, були невіруючими або мали нерелігійні філософські переконання» (п. 74 Постанови) [1]. Як зазначив у своїй особливій думці суддя Розакіс, «ціелементи, що демонструють релігійну терпимість, котра виражається в *ліберальному підході* (курсив наш. – *О.П.*), який дозволяє всім релігійним конфесіям вільно виражати свої релігійні погляди в державних школах, на мій погляд, є основним фактором, який «нейтралізує» символічне значення наявності розп'яття в державних школах. Я би також сказав, що той самий ліберальний підхід слугує самій концепції «нейтралітету»; це інша сторона монети по відношенню, наприклад, до політики заборони демонстрації будь-яких релігійних символів у публічних місцях» [1]. Отже, втілена

[1] Аналогічною є авторська реакція на пропозицію вилучити з преамбули Конституції України посилання на Бога [див. 4].

у наведених аргументах ліберальна ідеологія не допускає *вибірковості* розміщення або використання релігійних символів у публічних місцях.

Щоправда, не будемо приховувати, що деякі мотивування Європейського суду у справах про свободу думки, совісті та релігії викликають певні застереження, породжують певні сумніви в їхній бездоганності. Наприклад, у справі «Дахлаб проти Швейцарії», яка стосувалася вчительки початкових класів, Суд наголосив, що носіння нею хіджабу являло собою *«потужний зовнішній символ»*. Водночас розп'яття в класах державних шкіл Італії в справі «Лаутсі та інші проти Італії» Суд, на нашу думку, недостатньо обґрунтовано вважає *«пасивним символом»*. Виникає питання: чи не принизив таким трактуванням, означенням суд реальне соціальне значення хреста як релігійного символу?

Рішення Суду залишає сумніви у соціологічній обґрунтованості таких тверджень. На нашу думку, вплив різноманітних релігійних символів вимагає прискіпливого аналізу, який має здійснюватися з урахуванням конкретних обставин і умов, насамперед емпіричним шляхом, за певною обґрунтованою науковою методикою, а не встановлюватися a priori, лише за розсудом суддів.

Крім цього, видається, м'яко кажучи, дискусійним також і твердження про те, що «Європейський суд не має доказів того, що демонстрація релігійного символу на стінах класу може мати вплив на учнів, і тому не можна розумно стверджувати, що це має чи не має вплив на молодь, чиї погляди все ще перебувають у процесі формування» [1].

У цьому контексті слід також зазначити, що ЄСПЛ не може не брати до уваги, не прогнозувати значущість соціальних наслідків власних рішень. Наприклад, у випадку задоволення скарги п. Лаутсі, гадаємо, стала би більшою ймовірність появи у майбутньому судових позовів з вимогою вилучити символи національної культурної ідентичності, які мають релігійне походження, з прапорів та гербів низки європейських держав.

---

1. Дело «Лаутси и другие (Lautsiandothers) против Италии». Постановление от 18 марта 2011 года № 30814/06. Принято Европейским судом по правам человека. URL: http://docs.pravo.ru/document/view/20089170/18974090/

2. ИгуменФиларет (Булеков): «Созданный прецедент крайне опасен». URL: http://rusk.ru/st.php?idar=731877

3. Красноголов Ю. О. Теоретичні засади та політичні стратегії комунітаризму крізь призму комунітарної критики лібералізму. *Наукові записки Києво-Могилянської Академії. Політичні науки.* 2008. Т. 82. С. 28–34.

4. Панкевич О. До питання про використання релігійних термінів у конституціях зарубіжних держав (порівняльний аналіз). URL: http://cau.in.ua/ua/news/id/opankevich-do-pitannja-pro-vikoristannja-religijnih-terminiv-u-konstitucijah-zarubizhnih-derzhav-porivnjalnij-analiz-770/

5. Еленский В. Религиозная свобода: глобальне измерения. URL: http://krotov.info/libr_min/06_e/le/nsky_1.htm

Андрій Собакарь,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри тактико-спеціальної підготовки
(Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ),
Мирослав Ковалів,
кандидат юридичних наук, професор,
завідувач кафедри адміністративно-правових дисциплін
юридичного факультету
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВИБІР – ПРІОРИТЕТНИЙ НАПРЯМ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Україна найбільша держава серед країн розташованих в східноєвропейському секторі пострадянського простору, геополітичне і геоекономічне значення якого істотно зросла в нових умовах глобальної конкуренції. Керівництво країни ще в першій половині 1990-х років проголосила головним вектором своєї зовнішньої політики курс на європейську орієнтацію і європейську інтеграцію.

Це має на увазі максимальне зближення з Європою у політичній, військово-стратегічній, соціальній, економічній сферах, аж до вступу України в Європейський Союз та в НАТО.

Отримати членство в цих міжнародних організаціях стати складовою частиною європейської системи економічної інтеграції та євроатлантичної системи безпеки. Це сьогодні є у свідомості всього суспільства.

Народ України покладає великі надії на європейську інтеграцію: по-перше, бачачи в зближенні з Європейським Союзом захист від імперських амбіцій Російської Федерації, спосіб зберегти національно-державний суверенітет, а, по-друге, вважаючи подібний курс єдиним стимулом до реформування країни та підвищенню життєвого рівня населення до середньоєвропейських соціальних стандартів.

Цей офіційний курс, який отримав назву «Європейський вибір України», незважаючи на деякі коригування та нюанси у межах української політики багатовекторності, ніколи принципово не переглядався. Більш того, за останнє десятиліття він був офіційно багаторазово підтверджений і закріплений юридично на внутрішньодержавному рівні, в найважливіших документах, прийнятих і схвалених Верховною Радою України та на міжнародному рівні – в цілому ряді угод, підписаних між Україною і Європейським Союзом.

Протягом всього пострадянського періоду Україна позиціонувала себе, як лідер в групі нових незалежних держав, які обрали стратегію європейської інтеграції, на противагу деяким країнам СНД, орієнтованим на союз з Росією в рамках проекту євразійської інтеграції.

Європейському вибору України сприяла одне з важливих геополітичних подій початку XXI століття – східне розширення Європейського Союзу та збільшення числа країн-членів Європейського Союзу, у тому числі за рахунок країн Центрально-східної Європи і Балтії. Це стало, з одного боку, надихаючим прикладом для українського народу, орієнтованого на ЄС, а з іншого – визнаним успіхом політики розширення самого Європейського Союзу, що підштовхує його до включення в орбіту свого впливу сусідніх країн.

Декларації про прагнення України стати частиною Європи були зроблені на самому початку отримання республікою державного суверенітету. Зовнішньополітична концепція Україна була

сформульована у Постанові Верховної Ради України «Про основні напрями зовнішньої політики України» (2 липня 1993 року). У ньому підкреслювалося, що головними сферами зовнішньополітичної діяльності України є: двосторонні міждержавні відносини, розширення участі в європейському регіональному співробітництві, співробітництво у межах СНД, участь в роботі ООН та інших міжнародних організацій. Саме в цій постанові зазначалося, що перспективною метою зовнішньої політики України є членство в Європейських співтовариствах.

Надалі стратегічний курс на євроінтеграцію був закріплений в таких документах, як Стратегія інтеграції України в Європейський Союз (11 червня 1998 року), а також Програма інтеграції в Європейський Союз (14 вересня 2000 року).

У даний час політика України щодо Європейського Союзу здійснюється на основі Закону України від 1 липня 2010 року № 2411-VI «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики», який передбачає в якості основного принципу забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, правовий простір для придбання членства в Європейському Союзі та НАТО [1].

Таким чином, протягом усього періоду існування незалежної України європейський чинник відіграє ключову роль у формуванні її зовнішньополітичного курсу, незважаючи на постійні дебати серед української політичної еліти.

---

1. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики: Закон України від 01.07.2010. URL. http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2411-17 (дата звернення: 25.11.2019).

Секція 2

ПРОБЛЕМИ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ

Андрій Годяк,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного права
та адміністративного процесу
факультету № 3 ІПФПНП
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

ПРО ДЕЯКІ ЗМІНИ В ПОВНОВАЖЕННЯХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ОРГАНІВ ДЕРЖПРОДСПОЖИВСЛУЖБИ УКРАЇНИ

На виконання підписаної Угоди про асоціацію з Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами [1] та взятих на себе, відповідно, зобов'язань щодо поступового наближення українського законодавства до acquis Європейського Союзу, 10 вересня 2014 року Кабінет Міністрів України прийняв Постанову № 442 про створення Державної служби України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів (далі – Дерпродспоживслужба). Вказаний центральний орган виконавчої влади створений внаслідок реорганізації шляхом перетворення Державної ветеринарної та фітосанітарної служби і приєднання до служби, що утворилася, Державної інспекції з питань захисту прав споживачів і Державної санітарно-епідеміологічної служби [2]. Відповідно до пункту 1 даної Постанови, на новостворену службу були покладені функції з реалізації державної політики, які виконували органи, що припинилися (крім функцій з реалізації державної політики у сфері племінної справи у тваринництві, у сфері охорони прав на сорти рослин, у сфері

епідеміологічного нагляду (спостереження), у сфері гігієни праці та функцій із здійснення дозиметричного контролю робочих місць і доз опромінення працівників), а також функції із здійснення державного контролю (нагляду) за дотриманням вимог щодо формування, встановлення та застосування державних регульованих цін; здійснення державного нагляду (контролю) у сфері туризму та курортів.

На сьогодні Держпродспоживслужба є органом з надзвичайно широкими повноваженнями у сфері забезпечення безпеки харчових продуктів та захисту прав споживачів. У жодного органу виконавчої влади з часу здобуття незалежності Україною не було акумульовано такої кількості повноважень. Вказані повноваження реалізовуються через територіальні органи Держпродспоживслужби на місцях – Головні управління на рівні обласних центрів та міста Києва, та управління Держпродспоживслужби на рівні міст та районів.

Окрім цього, систему органів Держпродспоживслужби складають підприємства та установи, що відносяться до сфери її управління. Одними з таких установ є регіональні служби державного ветеринарно-санітарного контролю та нагляду на державному кордоні та транспорті – державні органи ветеринарної медицини, завданням яких є, у тому числі, охорона території України від проникнення хвороб тварин з території інших держав або карантинних зон; здійснення державного ветеринарно-санітарного контролю та нагляду за дотриманням юридичними і фізичними особами вимог ветеринарно-санітарних заходів під час здійснення міждержавних перевезень об'єктів державного ветеринарно-санітарного контролю та нагляду тощо [3]. Таких служб є шість: Донецька, Львівська, Одеська, Південна, Південно-Західна, Придніпровська. Враховуючи велику площу держави і протяжність кордону, існуюча структура регіональних служб оптимально забезпечує покладені на Держпродспоживслужбу завдання.

Разом з тим, протягом останнього року неодноразово піднімається питання про ліквідацію зазначених регіональних служб та передачу їх повноважень територіальних органам Держпродспоживслужби в областях. Хочемо дещо на цьому зупинитися та висловити свої міркування.

Якщо простежити історію, діяльність регіональних служб розпочалася ще в часи Радянського Союзу у формі ветеринарних служб на Донецькій, Львівській, Одеській, Південній, Південно-Західній та Придніпровській залізницях. У 1993 році, відповідно до наказу Міністерства сільського господарства і продовольства України «Про організацію державного ветеринарного контролю на державному кордоні і транспорті України», зазначені служби виведені зі складу відповідних залізниць та створюються вже як окремі юридичні особи при залізницях, а з 1998 року діяльність регіональних служб здійснюється в існуючому форматі. У структурі регіональних служб діють прикордонні інспекційні пункти, які забезпечують оперативність у вирішенні всіх поточних питань, а також взаємодію між прикордонними інспекційними пунктами, що знаходяться в різних областях.

Вважаємо, що слід дуже виважено підходити до питання ліквідації регіональних служб та передачі їх повноважень територіальним органам Держпродспоживслужби. При цьому, слід враховувати наступне: збільшиться навантаження на територіальні органи Держпродспоживслужби (як ми вже зазначали, Держпродспоживслужба наділена надзвичайно великими повноваженнями у різних сферах), що призведе до неналежного здійснення контролю з боку територіальних органів; втратиться взаємодія між інспекційними пунктами та оперативність у вирішенні питань, які виникають під час імпорту, експорту чи транзиту вантажів; подріблення функцій контролю до меж лише однієї області призведе до втрати дієвої організаційної системи захисту території України від занесення небезпечних інфекційних захворювань; втратиться можливість прямої комунікації із працівниками прикордонних та митних органів в межах цілого регіону; є ризик неналежної взаємодії між різними територіальними органами Держпродспоживслужби щодо контролю вантажу, який переміщується в межах декількох областей (на сьогодні такий контроль в межах цілого регіону здійснюється здійснюється однією регіональною службою).

Чи буде прийняте остаточне рішення про ліквідацію регіональних служб державного ветеринарно-санітарного контролю та нагляду на державному кордоні та транспорті та передачу їх повноважень територіальним органам Держпродспоживслужби поба-

чимо найближчим часом. Необхідно враховувати наявність певних ризиків такого кроку та максимально спрямовувати зусилля на забезпечення стабільної епізоотичної ситуації в Україні.

---

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014 р. *Офіційний вісник України.* 2014. № 75. Т. 1. Ст. 2125.

2. Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади: Постанова Кабінету Міністрів України від 10.09.2014 № 442. *Офіційний вісник України.* 2014. № 74. Ст. 2105.

3. Про затвердження Типового положення про регіональну службу державного ветеринарно-санітарного контролю та нагляду на державному кордоні та транспорті: Постанова Кабінету Міністрів України від 23.07.2009 № 801. *Офіційний вісник України.* 2009. № 58. Ст. 2039.

Аліна Грищук,
кандидатка юридичних наук, доцентка кафедри
адміністративно-правових дисциплін
юридичного факультету
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВИДІВ СИСТЕМ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ

Сьогодення, яке насичене кардинальними змінами в сучасному суспільстві зумовлюють еволюцію освітніх технологій, сприяють активному впровадженню дистанційної освіти як одного з напрямків реформування й розвитку освітньої системи України.

Якщо порівнювати досвід європейських країн, та країн, де освіта та професійне зростання працівників займає більш професійну нішу, слід розглянути досвід наступних країн – Франції та Японії.

На території Франції створена та ефективно функціонує трирівнева система підвищення кваліфікації – загальнонаціональна,

регіональна та спеціальна, яка забезпечує здобуття працівником ґрунтовних знань, компетентності, професіоналізму та комунікабельності, що є необхідним критерієм для отримання можливості обіймати відповідну посаду. У цій країні існують різноманітні підвиди підвищення кваліфікації: курси підвищення кваліфікації, курси, пов'язані з просуванням працівника по службі, удосконалення професійної підготовки працівника, коли він самостійно здійснює підвищення кваліфікації шляхом опанування нових знань, з цією метою його тимчасово можуть відраховувати до резерву чи надають відпустку для підвищення кваліфікації [1].

Можна сказати, що система навчання та підвищення кваліфікації державних службовців Франції може слугувати позитивним досвідом для української держави. А також система навчання обґрунтовує та доводить, що першочергове заміщення вакантних посад кращими випускниками та імплементація навчання з підготовки працівників до просування по службі – дозволяє підвищити професіоналізм державного службовця.

Окремої уваги у проведенні підготовки та перепідготовки кадрів заслуговує японська система, оскільки їй притаманна строга ієрархічність цього процесу. До системи підготовки державних службовців входить п'ять елементів, що нерозривно пов'язані між собою: система довічного найму; система кадрової ротації; система репутації; система підготовки на робочому місці; система оплати праці [2].

До найпопулярніших систем дистанційного навчання можна віднести:

1. Система дистанційного навчання «Lotus Learning Space». Ця система розроблена компанією IBM, надає можливість вчитися і викладати в асинхронному режимі, звертаючись до матеріалів курсів у зручний час, брати участь в он-лайн заняттях у режимі реального часу. Курси організовані у вигляді послідовних занять, які можуть бути самостійними, інтерактивними або колективними. Самостійні заняття зазвичай містять матеріали для читання і тести, які необхідно виконати після вивчення матеріалу. Інтерактивні заняття включають лекції у віртуальному класі, участь в онлайновій дискусії або чаті, роботу з віртуальною дошкою і системою сумісного перегляду Webсайтів [3, с. 256–257].

2. Програма «Blackboard Learn» була розроблена у співпраці з викладачами різних країн для вирішення загального для них непростого завдання – організації процесу навчання для різнотипних груп слухачів як в умовах аудиторних, так і позааудиторних занять. Програма надає цілу низку ефективних засобів для вирішення цього завдання – від засобів соціального навчання до інновацій, а також інтегровані компоненти, що дозволяють навчальним закладам здійснювати більш якісну оцінку окремих осіб, груп, програм і шкіл [4].

3. Система дистанційного тренінгу «REDCLASS». Цей комплекс програмно-апаратних засобів, навчальних матеріалів і методик навчання застосовується для організації корпоративної системи дистанційного навчання і підвищення кваліфікації співробітників компаній; організації системи підвищення кваліфікації фахівців різних напрямів діяльності на базі спеціалізованих навчальних центрів; організації дистанційного тестування для контролю знань, набутих за допомогою як традиційного очного, так і дистанційного навчання, а також з метою використання у вищих і середніх навчальних закладах у процесі навчання і тестування студентів [5].

4. Система дистанційного навчання «Прометей». За допомогою системи дистанційного навчання «Прометей», що розроблена російською компанією «Віртуальні технології в освіті», можна побудувати віртуальний університет і проводити дистанційне навчання великої кількості слухачів, автоматизувавши весь навчальний цикл – від прийому заявок до позначки про видачу підсумкового сертифіката.

5. Система диференційованого Інтернет-навчання ГЕКАДЕМ. Ця система розроблена у Байкальській міжнародній бізнес школі Іркутського державного університету. Вона дозволяє забезпечити сучасний рівень освіти в навчальних закладах і навчальних центрах на основі застосування сучасних теле-комунікацій та інформаційних технологій.

6. Платформа e-University може використовуватися як безпосередньо для дистанційного навчання, коли учні фізично віддалені від центру навчання, підписані на певний набір навчальних курсів, отримують методичні вказівки, виконують тести і завдання, так і для очних форм навчання. e-University надає необхідний набір

засобів для реалізації концепції дистанційного навчання, взаємодії управління, викладання і навчання [6].

Веб-система дистанційного навчання корпоративного рівня «Віртуальний університет». «Віртуальний університет» є однією з ситем дистанційного навчання вітчизняного походження, що призначена для вирішення завдань із дистанційного навчання у компаніях і навчальних закладах України будь-яких масштабів і рівнів. Розроблена за участі професорського складу кафедри автоматизованих систем обробки інформації та управління, Факультет інформатики та обчислювальної техніки, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» (АСОІУ ФІОТ НТУУ «КПІ» система відповідає вимогам Міністерства освіти і науки України та має різноманітні можливості для тестування учнів, обліку та розвитку курсів, подання статистики і формування необхідних звітів [1].

Віртуальне навчальне середовище – «Веб-клас-ХПІ». Ця система дистанційного навчання розроблена проблемною лабораторією дистанційного навчання НТУ «ХПІ» і призначена для створення динамічного інформаційного простору, який має на меті забезпечувати продуктивну навчальну діяльність і враховувати всі пізнавальні потреби слухачів, а саме презентацію структурованих і мотивованих навчальних матеріалів; необхідну комунікацію і співробітництво учасників навчального процесу у різних формах тощо [7, с. 213–214].

Отже, описані системи дистанційного навчання мають спільну мету – програмне забезпечення процесу дистанційного навчання, проте мають різні параметри та можливості. Зокрема, кожна із систем дистанційного навчання налаштована таким чином, що кожен, хто бажає отримати нові знання та навики, оволодіти новим мистецтвом чи технологіями, а також підвищити свої професійні навики у тій чи іншій діяльності – має змогу все це отримати за допомогою мережі Інтернет.

Таким чином, професійна підготовка державних службовців, не може бути ефективною без розробки професійно-кваліфікаційної характеристики і критеріїв оцінки державних службовців, без відповідного науково-методичного забезпечення, зокрема систем дистанційного навчання, які включають у собі ряд наукових методик, он-лайн – інструментів та без об’єднання зусиль в цьому

напрямку самих державних службовців, наукових співробітників, а також викладачів.

1. Про систему дистанційного навчання «Віртуальний Університет». URL: http://vu.net.ua

2. Правила прийому до Маріупольського державного університету в 2014 році. URL: http://mdu.in.ua/index/pravila_prijomu/0-134

3. Коваль Т. І., Сисоєва С. О., Сущенко Л. П. Підготовка викладачів вищої школи: інформаційні технології у педагогічній діяльності: навч.-метод. посібник. К.: Вид. центр КНЛУ, 2009. 380 с.

4. Blackboard Learn Content Management User Manual for Release. URL: https://behind.blackboard.com/s/ student.

5. Система дистанционного обучения СДТ REDCLASS. URL: http://www.redcenter.ru/?sid=439.

6. О системе University URL: http://euniversity.bsu.by/frames.jsp.

7. Титенко С. В., Гагарін О. О. Керування контентом веб-систем безперервного навчання. *Інформаційні технології в економіці, менеджменті і бізнесі. Проблеми науки, практики і освіти*: зб. матеріалів XV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 23–26 лют. 2010 р.). К.: Європ. ун-т, 2010. 290 с.

Аліна Грищук,
кандидатка юридичних наук, доцентка кафедри
адміністративно-правових дисциплін
юридичного факультету
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*,
Іванна Проць,
кандидатка юридичних наук, доцентка кафедри
адміністративно-правових дисциплін
юридичного факультету
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА РЕФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ НА ОСНОВІ ДОСВІДУ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ

Великобританія є прикладом сучасної парламентарної монархії, яка діє в рамках конституційної монархії, що тривалий час немала ні численної бюрократії ні системи державної служби.

Найбільш вдалими реформуваннями державної служби з метою наближення її до оптимального складу з найвищою якістю управлінських послуг і мінімальними витратами на її утримання є такі країни, як Великобританія та Сполучені Штати Америки [1, с. 33–34].

До посад державних службовців-політиків відносять в першу чергу вищих посадових осіб: прем'єр-міністр, усі міністри, державні секретарі та деякі інші високо-посадовці. Беззаперечно вища ланка професіональних службовців, що відносяться до другої категорії, безумовно бере участь у розробці політичних рішень, проте на відміну від міністрів, не несе жодної політичної відповідальності за їх наслідки. Проте до державних службовців у Великобританії не відносяться: судді, військовослужбовці, працівники поліції та службовці органів місцевого самоврядування, вчителі та працівники національної служби охорони здоров'я [1, с. 67].

Цікавим є той факт, що державна служба Великобританії поділяється на внутрішню та дипломатичну. Внутрішню службу очолює секретар кабінету міністрів, а державний секретар (міністр) закордонних справ й у справах Співдружності очолює дипломатичну службу.

Слід зазначити, що державна служба вважається у Великобританії привілеєм корони (королівської влади), власне тому регулюється в основному не законами, а наказами корони в Уряді та розпорядженнями міністерства фінансів та інших міністерств в межах своєї компетенції.

Всі державні службовці поділені на категорії, групи та розряди відповідно до характеру своєї роботи та посадового статусу. До кожного з них існує суворий опис кваліфікаційних вимог та посадових обов'язків.

Державна служба її Величності комплектується посадовими особами на постійній основі. Вони залишаються на своїх посадах незалежно від того, яка політична партія нині при владі. Державні службовці допомагають урядові розробляти та втілювати в життя його політику й опікуються громадськими послугами в країні [2, с. 31].

Цивільними (державними) службовцями Великобританії є працівники міністерств (департаментів) та центральних відомств,

що отримують заробітну плату з коштів, що виділяє парламент. У Великобританії для набору цивільних службовців так само проводяться конкурсні письмові екзамени та співбесіди. Причому, усному екзаменові (співбесіді) надається визначальна роль. Британці обґрунтовано вважають, що саме співбесіда дозволяє визначити справжній рівень претендентів. Екзамени та співбесіди, як уже згадувалося, проводяться незалежними комісіями [3, с. 173].

Слід зазначити, що службовці у Великобританії мають пільги, що гарантує та надає держава, наприклад гарантується пожиттєва зайнятість службовця, а передчасне звільнення службовця може настати лише у випадку грубого порушення трудової дисципліни. Окрім цього службовці звільнені від сплати податків до пенсійного фонду. Право на пенсію у розмірі 1/3 від суми заробітної плати виникає коли службовець має стаж роботи не менше 10 років та досягненні мінімального віку для виходу у відставку.

Проходження державної служби у Великобритані регулюються нормативно-правовими актами (статутами, актами делегованого законодавства) і джерелами загального права (конституційні звичаї та судові прецеденти). Із середини 80-х років минулого століття було проведено реформування структури заробітної плати державних службовців із метою посилення матеріального стимулювання. Важливою правовою нормою для британських управлінців є закони, які забезпечують фінансування службовців (Закон «Про міністерські та посадові оклади» 1975 р., Закон «Про асигнування» 1996 р.) [4, с. 152–153].

Щодо обмежень, то для вищих посадових осіб є обмеження, що стосується заняття політикою на загальнонаціональному рівні, проте що стосується місцевого рівня, то необхідно мати дозвіл керівництва відповідного відомства, що видається не у всіх випадках та при обов’язковій умові лояльності до установ, що вони представляють. Такий дозвіл є необхідний і при виході у відставку.

Як зазначає В. М. Олуйко «Сучасний вигляд інституту державної служби в Великобританії багато в чому визначили великі адміністративні реформи 70–80-х років. Для їх підготовки був створений комітет з реформ громадянської служби (Комітет Фултона), що представив доповідь, в якій запропонував принципово

нову модель публічної служби – менеджеральну. Ідея полягала в тому, щоб перейняти раціональні та ефективні методи керівництва, що використовуються в бізнесі. В основу реорганізації публічної служби покладена американська модель адміністративно-державного управління» [5, с. 55].

У січні 1971 р. почалося проведення реформи. Першим її етапом стало скасування системи класів і утворення трьох основних груп чиновників. До групи старших політичних і адміністративних керівників увійшли чиновники адміністративного класу в ранзі помічника заступника, заступника постійного секретаря, постійного секретаря, утворивши верхівку цивільної служби. Вони несуть особисту відповідальність перед міністром за керівництво у сфері адміністративно-державного управління.

Друга група – адміністративна. До неї входять два ступені: учень адміністратора і старший виконавець. Адміністративна група вирішує велике коло питань – від координації діяльності державного апарату управління та керівництва роботою міністерств до виконання звичайних канцелярських обов'язків.

Третя група поєднує науково-професійних працівників і технічних фахівців. До неї входять архітектори, вчені, інженери, зайняті проблемами освіти і професійної підготовки чиновників. Було також утворено допоміжну групу технічних працівників: креслярі, діловоди, що виконують звичайну виконавську роботу [2, с. 34].

Щодо професійного навчання державних службовців то відповідальність за систему професійного навчання державних службовців у Великобританії покладена на Комісію з державної служби та Раду з питань навчання і розвитку спроможності державної служби. Основним центральним навчальним закладом є Національна урядова школа (National School of Government).

Цікавим фактом є те, що у Великобританії не існує централізованої програми підвищення кваліфікації, проте проводяться семінари, конференції та освітні конкурси, порядок проведення яких розробляють відповідні міністерства та відомства. Зміст семінарів та програм формуються з урахуванням індивідуального підходу, специфіки функцій та посад працівників, які проходять підвищення кваліфікації [6].

Державна служба Великобританії характеризується такими основними ознаками:

1) політична нейтральність;

2) ієрархічність;

3) перевагою для зарахування та просування по державній службі мають випускники привілейованих шкіл, що як правило мають гуманітарну а не спеціальну освіту;

4) незмінність, тобто деякі державні службовців залишаються на посаді незважаючи на зміну уряду держави.

Для України був би корисний досвід Великобританії, наприклад в контексті визначення чітких критеріїв оцінки компетентності державних службовців та тісний зв'язок між результатами навчання (підвищенням професійного рівня) та просування по службовій драбині. Доцільно було б ввести в дію систему контролю за якістю виконуваної роботи державним службовцем, що в свою чергу дозволить якомога чіткіше визначити обов'язки державних службовців, а також встановити необхідність постійного підвищення рівня професійної компетентності, відповідно зазначений зв'язок буде позитивним засобом для удосконалення виконання своїх функцій та свого професійного рівня державним службовцем.

---

1. Государственная служба (комплексный подход): учеб. пособ. под ред. А. Н. Козырина, М. А. Барабашев и др. М.: Дело, 2000. 440 с.

2. Система державного управління Сполученого Королівства Великобританії і Північної Ірландії: досвід для України / уклад. П. І. Крайнік; за заг. ред. Ю. В. Ковбасюка, С. В. Загороднюка. К.: НАДУ, 2011. 48 с. (Серія видань з міжнародного досвіду державного управління).

3. Тимощук В. П., Школик А. М. Публічна служба. Зарубіжний досвід та пропозиції для України. К.: Конус-Ю, 2007. 735 с.

4. Грицяк І. Законодавство про державну службу в Європейському Союзі (на прикладі Великобританії, Німеччини, Франції). *Ефективність державного управління:* зб. наукових праць ЛРІДУ НАДУ при Президентові України. Львів: Вид-во ЛРІДУ НАДУ, 2004/2005. Вип. 6/7. С. 442–448.

5. Олуйко В. М., Тюріна Н. М., Гаман Т. В., Примуш Р. Б., Карвацька Н. С., Назарчук Т. В. Управління персоналом в умовах децентралізації / за заг. ред. В. М. Олуйко. Хмельницький, 2017. 517 с.

6. Яшина Ю. В. Адаптація зарубіжного досвіду управління професійним розвитком кадрів державної служби. *Держ. упр. та місц. самоврядування*: зб. наук. пр. / редкол.: С. М. Серьогін (голов. ред.). Д.: ДРІДУ НАДУ, 2010. Вип. № 1 (4). С. 236–245.

Сергій Єсімов,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін
юридичного факультету
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ПРИНЦИПІВ БЮДЖЕТНОГО ПРАВА

Принципи бюджетного права представляють багатокомпонентне явище, а їх складна правова природа обумовлює звернення до концепцій, сформульованим у теорії бюджетного права, філософії, соціології та психології права.

У бюджетному праві, що є підгалузь фінансового права, немає єдиного підходу до розуміння поняття «принцип бюджетного права», оскільки далеко не всі вчені говорять про принципи бюджетного права взагалі. У роботах по бюджетному праву переважно виділяють принципи бюджетної системи (оскільки вони закріплені в статті 7 Бюджетного кодексу України [1]), принципи функціонування бюджетної системи, принципи бюджетного будівництва, принципи бюджетного процесу, принципи побудови бюджетного устрою, принципи бюджетної діяльності, принципи міжбюджетних відносин, принципи розмежування видаткових повноважень і дохідних джерел між публічно-правовими утвореннями, лише деякі виділяють принципи власне бюджетного права.

Теоретики у галузі бюджетного права принципи бюджетного права визначали як: керівні (основоположні) засади (ідеї), система цільових установок, норми-принципи, обов'язкові і закріплені в законодавстві правила функціонування бюджетної системи, правила складання та виконання бюджету, правила формування бюджету держави тощо.

Треба сказати, що переважна більшість подібних підходів до розуміння принципів бюджетного права будуються на підставі дослідження вже закріплених в законодавстві принципів бюджетної системи.

Якщо виходити, наприклад, з поняття принципів бюджетного права, обґрунтованого Л. К. Воронової (Бюджетное финансирова-

ние основывается на частных принципах и различных режимах финансирования) [2, с. 50], на яку посилаються більшість авторів праць у галузі бюджетного права, то принципи бюджетного права – це властиві бюджетному праву як підгалузі фінансового права, відповідають особливостям його предмета правового регулювання, основоположні засади, що мають загальнообов'язковий характер і відображені в правових нормах або випливають з аналізу їх змісту.

Більшість вчених в бюджетному праві дефініцію «принципи бюджетного права» часто розглядають через призму позитивного розуміння права. Д. В. Коробцова зазначає, що Принципи бюджетно-правових інститутів визначаються бюджетно-правовими нормами і мають правотворчий, правозастосовний та правоохоронний зміст, що потребує подальшого уточнення їх видів і призначення [3, с. 153].

Отже, з вищевикладеного можна угледіти доктринальний пробіл при визначенні дефініції принципів бюджетного права, який утворюється під «куполом» позитивізму.

Проте, все частіше зустрічаються роботи авторів (О. П. Гетманець, Д. В. Коробцова [4]), які визнають існування принципів в бюджетному праві, які не вимагають поки свого закріплення в законі, але є принципами, що входять у дану галузь права, забезпечують бюджетно-правове регулювання, пояснюють устрій бюджетної системи.

Видається за можливе погодитися з думками авторів, які вважають, що принципи права не можуть ототожнюватися тільки та виключно з нормами права. Принципи права є положення як законодавчо закріплені, так і визначені шляхом наукового осмислення і аналізу змісту правової норми.

Л. В. Лисяк, Т. О. Дулік у своїй роботі обґрунтовано пише, що не виражені в законодавчих нормах принципи бюджетного права часто застосовуються опосередковано [5].

Цей висновок наштовхує на роздуми про те, що причина такого стану речей може критися в невизначеності принципів бюджетного права, відсутності системи та ієрархії таких принципів, відсутності єдиного підходу до розуміння принципів бюджетного права та принципів його інститутів, принципів бюджетного права та принципів бюджетного законодавства, зайвого розширення кількості принципів бюджетного права, заснованих на суб'єктивних

поглядах. На додаток до вже викладеного, підкреслимо яке б не було дано визначення принципам бюджетного права, вони завжди повинні відображати системні зв'язки форм (власне право) права.

Про використання методу системності, при дослідженні бюджетних правовідносин та бюджетного права взагалі, зазначає О. А. Музика-Стефанчук [6, с. 695]. Автор відзначає, що в разі ігнорування методу системності при вивченні бюджетного права результати всього дослідження можуть бути спотворені. Згадка про системний підхід до вивчення принципів бюджетного права присутні і в інших дослідженнях.

В теорії права є науково-обґрунтована думка, що принципи права це підстави загального зв'язку системи форм права, де система форм права складається з двох підсистем – національного та міжнародного права, утворених складовими елементами відповідними формами внутрішньодержавного та міжнародного права, характеризується цілісністю, стійкою структурою, взаємозв'язком і взаємозалежністю складових її однорідних елементів.

Ґрунтуючись на сказаному, допускаємо можливим наступне формулювання. Принципи бюджетного права це засоби бюджетно-правового регулювання, що відповідають особливостям предмета бюджетного права, властиві йому як підгалузі фінансового права, що утворюють системні зв'язки елементів (форм) права.

Зауважимо, що на сьогоднішній день набирає обертів актуальність встановлення співвідношень писаних, доктринальних, судово-прецедентних, парламентсько-прецедентних, конвенціональних та інших джерел.

Системний аналіз зазначених явищ, який не буде ігнорувати інші підходи до розуміння права, дозволить Україні поряд з іншими країнами встати на дорогу виправлення помилок чисто аналітичної юриспруденції. Відбудеться відступ від вузько професійного юридичного підходу до принципів бюджетного права і осмислення їхньої природи в зв'язку зі специфікою об'єктивної реальності в зв'язці суспільство – держава.

---

1. Бюджетний кодекс України: Закон України від 08.07.2010 р. № 2456-VI**.** *Відомості Верховної Ради України.* 2010. № 50–51. Ст. 572.

2. Воронова Л. К. Общие принципы финансового права и его институтов. *Принципы финансового права: материалы международной научно-практической конференции* (г. Харьков, 19–20 апреля 2012 г.). Харьков: Право, 2012. С. 48–51.

3. Коробцова Д. Визначення та ознаки принципів бюджетного права України. *Підприємництво, господарство, право*. 2018. № 11. С. 150–154.

4. Гетманець О. П., Коробцова Д. В. Принципи бюджетного права України: монографія. Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2017. 268 с.

5 Лисяк Л. В., Дулік Т. О. Принципи бюджетної системи у контексті нового Бюджетного кодексу України. *Вісник економічної науки України*. 2011. № 1. С. 74–79.

6. Музика-Стефанчук О. А. Бюджетні правовідносини у сучасній науці фінансового права. *Форум права*. 2011. № 1. С. 694–699.

Олена Ілюшик,
кандидатка юридичних наук,
доцентка кафедри
адміністративно-правових дисциплін
юридичного факультету
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

СУЧАСНІ НАПРЯМИ МЕДИЧНОГО РЕФОРМУВАННЯ

На сьогоднішній момент реформування медичного сектору набирає стрімких обертів Зокрема, докорінної зміни потребує сама система надання медичних послуг в умовах розуміння конституційно-проголошеного принципу визнання життя й здоров'я громадян найвищою соціальною цінністю та проголошення держави гарантом забезпечення та утвердження прав і свобод людини. Говорячи про реформування медицини загалом, варто виокремити певні законодавчо проголошені напрями її реформування: основи фінансування галузі; суб'єкти надання медичних послуг; управління галузі; використання технологій, товарів та ліків.

Найсуттєвішим і найбільш обумовленим сучасним станом речей на даний момент виступає сфера фінансування. Проголошене Конституцією України право на безоплатну медичну допомогу

у державних і комунальних закладах охорони здоров'я уже давно не відповідає дійсності. В перспективі пересічному українцеві складно отримати якісну медичну допомогу, не маючи на те коштів. Це, безперечно, зумовлено як і об'єктивними, так і суб'єктивними чинниками. Недостатність фінансування з боку держави діяльності працівників охорони здоров'я зумовило становлення єдиного шляху вирішення даної проблеми – оплати отриманих послуг пацієнтами. На даний момент оплатність полягає не стільки в оплаті послуг лікаря, скільки в значній вартості медикаментів, яка в умовах нестабільності фінансового ринку держави з кожним днем стає непідйомною для громадян. За оцінками практично ввесь тягар купівлі ліків, майже 95%, лягає на плечі звичайних громадян, а держава покриває лише 5% від загальної потреби [1]. Відповідно до Закону України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення» держава гарантує повну оплату згідно з тарифом за рахунок коштів Державного бюджету України надання громадянам необхідних їм медичних послуг та лікарських засобів, що передбачені програмою медичних гарантій [2]. З цього ж закону випливає, що програма медичних гарантій – програма, що визначає перелік та обсяг медичних послуг та лікарських засобів, повну оплату надання яких пацієнтам держава гарантує за рахунок коштів Державного бюджету України згідно з тарифом, для профілактики, діагностики, лікування та реабілітації у зв'язку з хворобами, травмами, отруєннями і патологічними станами, а також у зв'язку з вагітністю та пологами. Його положення декларують коло медичних послуг, що повною мірою оплачуватимуться з Державного бюджету України, а саме: екстреної медичної допомоги; первинної медичної допомоги; вторинної (спеціалізованої) медичної допомоги; третинної (високоспеціалізованої) медичної допомоги; паліативної медичної допомоги; медичної реабілітації; медичної допомоги дітям до 16 років; медичної допомоги у зв'язку з вагітністю та пологами. На перший погляд надзвичайно широкий спектр бюджетної оплатності наданих медичних послуг, однак відповідно до пункту 5 статті 4 аналізованого закону обсяг коштів визначається у розмірі не менше 5 % валового внутрішнього продукту України. Чи це багато? В реальності витрати з державного бюджету в розмірі 4,4% валового внутрішнього продукту покривають 57% від загального обсягу послуг, що використовуються людьми

[1]. Ось і відповідь на запитання – недофінансування продовжуватиметься.

Якщо аналізувати порядок закупівлі ліків, то первинно передбачалося, що закупівлею ліків займатимуться міжнародні організації – ЮНІСЕФ та Всесвітня організація охорони здоров'я [1]. Безперечно, складно не погодитися із розробниками такої концепції, адже дана дефініція дозволила б унеможливити застосування корупційних схем при держаних закупівлях ліків, медичного устаткування, оснащення та медичних препаратів. Доцільно виробити механізм визнання ліків іноземних фармацевтичних компаній, які вже пройшли реєстрацію в ЄС чи США. Запровадження такої системи дозволило б позитивно впливати на цінову політику щодо лікарських засобів, бо така їхня реєстраціє в середині країни є далеко не безкоштовною. Труднощі з державним фінансування медицини – світова практика, якої на різних етапах свого розвитку зазнали більшість країн. Гарантування повного медичного забезпечення в чистому виді можуть собі дозволити тільки країни із сильно розвиненою економікою. Для багатьох країн введення медичного страхування стало вирішенням соціально-економічних проблем. На сьогодні страхова медицина для України може стати альтернативою бюджетному фінансуванню.

У світовій практиці існує дві форми медичного страхування: обов'язкове та добровільне. Систему обов'язкового медичного страхування однією із перших в світовій практиці запровадила Німеччина ще у 1881 році. Подібним шляхом пішли також Бельгія, Нідерланди, Швеція та Японія [3, с. 218]. Впровадження медичного страхування дає змогу створити умови для найбільш об'єктивного та повного задоволення потреб населення в одержанні якісної та доступної медичної допомоги, дозволяє зменшити фінансові навантаження на бюджетну систему країни, зумовлює зменшення тіньової медицини та законним шляхом підвищує фінансовий стан працівників охорони здоров'я. Однак, в системі обов'язкового страхування як і у всьому є дві сторони медалі. Запровадження такої системи призведе до додаткового навантаження на фонд оплати праці, підвищення вартості робочої сили, що в свою чергу зумовить тінізацію економіки, яка і без того є значною, ухилення платників від відрахувань. Крім того, такий вид страхування не може забезпечити надання допомоги у разі захворювання, лікування якого вимагає

надто великих затрат. Саме тому систему обов'язкового медичного страхування часто доповнює система добровільного медичного страхування. Добровільне медичне страхування є комерційним страхуванням, що належить до сфери особистого страхування. За договором добровільного медичного страхування застрахований одержує ті види медичних послуг і в таких межах, у яких і була сплачена страхова сума. Участь у програмах добровільного медичного страхування не регламентується державою і є способом реалізації потреб та можливостей окремого громадянина.

Безперечно, ідеалізувати якусь систему охорони здоров'я не варто, бо такої в апріорі у світі не існує. Більше того, механічне використання Україною моделі функціонування страхових відносин в медичній сфері інших держав може не дати очікуваного результату. Експерти Міжнародного бюро праці та Всесвітньої охорони здоров'я звертають увагу на те, що ухвалення рішення щодо соціального страхування здоров'я вимагає правильного вибору моменту впровадження, тому що, якщо умови в країні є несприятливими, то воно може призвести до підвищення вартості медичних послуг, неефективного розподілу ресурсів, порушенню справедливості й розчаруванню пацієнтів [4, с. 68]. З такою позицією не можна не погодитися, адже, завертаючи увагу на стрімкі прагнення України до євроінтеграційних процесів, проголошення вступу до ЄС головним завданням держави, часто нівелюється той факт, що головним пріоритетом діяльності держави, все ж таки, повинно залишатися стимулювання добробуту Українського народу.

---

1. Проект «Національна стратегія побудови нової системи охорони здоров'я в Україні на період 2015–2025 роки: Проект 2014. *Стратегічна дорадча група з питань реформування системи охорони здоров'я в Україні.* URL: http://healthsag.org.ua/wp-content/uploads/2014/11/Proekt-Strategiyireformi_OZ

2. Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення: Закон України від 19 жовтня 2017 р. № 2168-19. *Офіційний веб-сайт Верховної Ради України.* URL: zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2168-19

3. Гладун З. С. Адміністративно-правове регулювання охорони здоров'я в Україні: монографія. К.: Юрінком Інтер, 2007 С. 216–250.

4. Тлуста Г. К. Медичне страхування в реформуванні системи охорони здоров'я. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2014 № 3. С. 65–71.

Світлана Комар,
приватна адвокатка, місто Львів,
Євген Моршнєв,
доктор наук в галузі права, професор,
завідувач кафедри правознавства,
академік Міжнародної кадрової академії
(*Прикарпатський інститут ім. М. Грушевського*
ПрАТ «ВНЗ «МАУП», м. Львів)

ДО ПИТАННЯ ПРО ПІДСТАВУ ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ

У ч. 1 ст. 64 Закону України «Про державну службу» 2015 р. [1] встановлено три юридичні підстави для притягнення державного службовця до дисциплінарної відповідальності: 1) невиконання або неналежне виконання посадових обов'язків, визначених цим Законом та іншими нормативно-правовими актами у сфері державної служби, посадовою інструкцією; 2) порушення правил етичної поведінки; 3) інше порушення службової дисципліни.

Проте такий підхід не узгоджується із ч. 1 ст. 65 цього Закону, де вперше на законодавчому рівні надається дефініція поняття дисциплінарного проступку – протиправна винна дія або бездіяльність чи прийняття рішення, що полягає у невиконанні або неналежному виконанні державним службовцем своїх посадових обов'язків та інших вимог, встановлених цим Законом та іншими нормативно-правовими актами, за яке до нього може бути застосоване дисциплінарне стягнення.

Порівнявши зміст норм ч. 1 ст. 64 та ч. 1 ст. 65 Закону, можна констатувати, що ними встановлено два різних підходи до визначення підстави притягнення державного службовця до дисциплінарної відповідальності. Адже згідно із ч. 1 ст. 64, окрім невиконання або неналежного виконання посадових обов'язків (тобто дисциплінарного проступку) підставою до притягнення до дисциплінарної відповідальності є ще: а) порушення правил етичної поведінки та б) інше порушення службової дисципліни.

Порушення правил етичної поведінки відповідно до п. 2 ч. 2 ст. 65 Закону є одним із видів дисциплінарного проступку, тому

відокремлення цього порушення від дисциплінарного проступку суперечить змісту поняття дисциплінарного проступку та його видам, що встановлені у ст. 65 цього Закону.

Категорія «інше порушення службової дисципліни» означає дисциплінарний проступок, який передбачений іншими нормативно-правовими актами у сфері державної служби чи посадовими інструкціями. Такий висновок можна зробити виходячи із приписів нормативних актів, що регламентують питання службової дисципліни, оскільки в таких актах як синонім категорії «дисциплінарний проступок» використовується саме поняття «порушення службової дисципліни». Зокрема, Дисциплінарний статут служби цивільного захисту у пункті 8 передбачає, що порушенням службової дисципліни є протиправне, винне (умисне чи необережне) діяння або бездіяльність особи рядового чи начальницького складу, спрямоване на недодержання вимог Присяги, зокрема на невиконання або неналежне виконання службових обов'язків, перевищення прав, порушення обмежень і заборон, установлених законодавством з питань проходження служби в органах і підрозділах цивільного захисту, чи вчинення інших дій, шо ганьблять або дискредитують особу як представника служби цивільного захисту [2].

Звідси вбачається, що законодавець виходить з того, що «дисциплінарний проступок службовця» та «порушення службової дисципліни» є синонімами. У зв'язку з цим ми вважаємо, що у нормативно-правових актах зазвичай не варто використовувати синоніми, оскільки вони не сприяють вираженню законодавчої волі, а лише порушують термінологічну єдність правових норм, позбавляють їх необхідної чіткості і призводять до суперечностей та неузгодженості в юридичній діяльності.

Отже, на нашу думку, за доцільне було б виключити ч. 1 ст. 64 із Закону, оскільки фактичною підставою для притягнення до дисциплінарної відповідальності державного службовця є вчинення певного дисциплінарного проступку, вичерпний перелік яких визначено у ст. 65 Закону.

Окрім цього, у ч. 1 ст. 65 Закону встановлено, що за вчинення дисциплінарного проступку до держслужбовця може бути застосоване дисциплінарне стягнення. Вважаємо, що якщо у діях держслужбовця буде встановлено конкретний склад дисциплінарного

проступку, то відповідальність повинна наставати безумовно, оскільки Закон встановив особисту відповідальність керівника держслужби – у разі не притягнення держслужбовця до відповідальності за певне діяння. Відповідальність за це діяння буде покладена на керівника (ч. 4 ст. 63 Закону).

Тому у дефініції поняття дисциплінарного проступку, на нашу думку, слід визначити, що дисциплінарним проступком є невиконання або неналежне виконання державним службовцем своїх посадових обов'язків та інших вимог, встановлених цим Законом та іншими нормативно-правовими актами, за яке до нього має бути застосоване дисциплінарне стягнення.

На підставі вищенаведеного, можна зробити висновок, що наявність правових дефініцій створює сприятливі умови для однакового розуміння та застосування нормативно-правового акту. Одні й ті ж правові категорії повинні мати єдину правову сутність, відповідати одному правовому поняттю не лише в рамках одного нормативного акту, а й в цілому.

Слід зазначити, що Закон «Про державну службу» 2015 р. на противагу Закону 1993 р. передбачає перелік дисциплінарних проступків. Вважаємо, що цей перелік не є вичерпним, бо через різноманітність порушень дисципліни, які можуть бути допущені в сфері державної служби, їх неможливо певним чином систематизувати. Разом з тим, не можна применшувати спроби законодавця провести фіксацію основних, на його погляд, дисциплінарних проступків.

У зарубіжних країнах важливим є питання про необхідність законодавчого визначення переліку дисциплінарних проступків. Для цього застосовуються три підходи. Зокрема, у Бельгії, Японії, Греції всі види дисциплінарних проступків вичерпно передбачені нормативно-правовими актами. У Великій Британії, ФРН, Австрії, Швейцарії хоча й вимагається, щоб види дисциплінарних проступків по можливості були встановлені законодавством, але визнається неможливим нормативне закріплення усіх видів зазначених проступків, і тому, як виняток, суб'єкт призначення може самостійно визначати дисциплінарні проступки, які не передбачені нормативно-правовими актами. У США, Канаді, Франції суб'єкт призначення наділений правом визначати чи є те чи інше діяння дисциплінарним проступком [3, с. 137].

Для будь-якого виду юридичної відповідальності встановлення підстав для її застосування є центральним питанням, оскільки їх визначення становить необхідну гарантію прав і свобод громадян. У підручнику «Загальна теорія держави і права» за редакцією М. В. Цвіка, В. Д. Ткаченка й О. В. Петришина сформульований такий підхід до підстав юридичної відповідальності: це необхідна єдність її фактичних і правових передумов, без яких вона не може бути реалізована. Фактичною підставою юридичної відповідальності є саме протиправне діяння (дія чи бездіяльність), у якому наявні всі елементи складу правопорушення. Її юридичною підставою виступають нормативні приписи, які чітко фіксують елементи складу правопорушення й містять його юридичні ознаки, а також правозастосовчий акт, у якому викладено всесторонню оцінку обставин справи й особи, яка скоїла правопорушення, юридична кваліфікація її вчинку й мотивоване юридичне рішення [4, с. 358].

М. С. Малеїн наголошує: «...де є правопорушення, там є (повинна бути) відповідальність; без правопорушення немає відповідальності. Ці давно сформовані положення ясно виражають нерозривний зв'язок між двома юридичними категоріями – правопорушенням і відповідальністю» [5, с. 130].

Аналізуючи підстави дисциплінарної відповідальності держслужбовців, зазначимо, що чинне законодавство про державну службу не містить згадки про протиправність та суспільну небезпечність (шкідливість) як про обов'язкові ознаки дисциплінарного проступку, тоді як теорія права визначає протиправність загальною ознакою всіх правопорушень.

Сутність протиправності проявляється в установлених законодавцем нормах права, що забороняють подібні діяння або зобов'язують діяти певним чином. Тож протиправність діяння, що виявилася у невиконанні або неналежному виконанні покладених на державного службовця обов'язків, означає, що діяння порушує закони, інші нормативно-правові акти, які закріплюють ці обов'язки.

Особливістю дисциплінарного проступку є те, що протиправність не означає відповідності конкретного проступку складу заборонної норми (як це має місце у кримінальному чи адміністрати-

вному праві), а полягає в порушенні позитивної норми, якою встановлено певний обов'язок державного службовця.

За загальним правилом характер вчиненого правопорушення, об'єкт його посягання, а також ступінь його суспільної шкідливості визначають вид юридичної відповідальності, до якого повинен бути притягнутий правопорушник.

Серед учених-юристів існують різні думки щодо виокремлення саме суспільної небезпечності як ознаки дисциплінарного проступку. Так, на думку Ц. А. Ямпольської та Є. В. Шориної, правопорушення, що є підставою дисциплінарної відповідальності державного службовця, є суспільно небезпечним, але має менший ступінь суспільної небезпечності порівняно зі злочином [6, с. 157].

Більш обґрунтованою все ж є думка В. Л. Ведерникова і деяких інших науковців, які вважають, що вказаний проступок є не суспільно небезпечним діянням, а всього лише шкідливим з чим варто погодитись.

На думку Н. М. Вапнярчук, ознака суспільної небезпеки (шкідливості) дисциплінарного проступку не є вирішальною для встановлення факту наявності невиконання чи неналежного виконання державним службовцем своїх посадових обов'язків, тому й не може служити його обов'язковою ознакою.

Отже, враховуючи основні ознаки дисциплінарного проступку держслужбовця, можна запропонувати наступне його визначення. Дисциплінарний проступок державного службовця – це протиправне, шкідливе, винне діяння (дія або бездіяльність), яке полягає у невиконанні або в неналежному виконанні державним службовцем своїх службових обов'язків, а також в інших порушеннях службової дисципліни, за які законодавством передбачено дисциплінарну відповідальність. Поряд із цим, ураховуючи, що дисциплінарна відповідальність настає за невиконання чи неналежне виконання обов'язків державного службовця, варто доповнити Закон України «Про державну службу» таким обов'язком, як «діяти відповідно до високого звання державного службовця, підтримувати та постійно підвищувати авторитет державної служби».

---

1. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19/stru

2. Про Дисциплінарний статут служби цивільного захисту: Закон України від 05.03. 2009. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1068-17
3. Форманюк В. В. Правові засоби забезпечення трудової дисципліни: навч. посібник. Одеса: Фенікс, 2012. 182 с.
4. Загальна теорія держави і права: підручник; за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків: Право, 2009. 584 с.
5. Малеин Н. С. Правонарушение: понятие, причини, ответственность: монография. М.: Знание, 1985. 180 с.
6. Ямпольская Ц. А. Административно-правовые вопросы укрепления государственной дисциплины: учеб. пособие. М.: Изд-во АН СССР, 1955. 182 с.

Петро Лепісевич,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ДИПЛОМАТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЗУНР В ЕКЗИЛІ В КОНТЕКСТІ ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

Не буде жодним перебільшенням, коли скажемо, що події Листопадового чину в 1918 році, утворення ЗУНР і героїчна боротьба українців Галичини за її існування, належать до тих яскравих сторінок історії українського державотворення, які ще довго будуть хвилювати душі та збуджувати пам'ять українців. Цікавим з цього огляду видається спостереження відомого історика, професора С. Макарчука: «Найголовнішим засобом спотворення національної пам'яті українців стало замовчування найвидатніших подій і діячів минулого і при цьому особливою була турбота про вилучення з програми навіть спеціальної історичної освіти відомостей про ЗУНР. Можна було закінчити Львівський державний університет і не знати про листопад 1918 року у Львові. То була негласно піддана анафемі тема» [1].

Про Євгена Петрушевича, Костя Левицького, Дмитра Вітовського, Сидора Голубовича, Семена Витвицького, їх жертовну бо-

ротьбу за становлення ЗУНР. Створення органів державної влади і управління мало хто знав. Воєнні дії польської армії на західноукраїнських землях та захоплення у квітні 1919 року м. Львова сприяли зосередженню органів державної влади ЗО УНР в руках Є. Петрушевича. (Після офіційного проголошення Акту злуки 22 січня 1919 р.) 9 червня 1919 року в умовах небезпеки для ЗУНР президія Української Національної Ради передала Є. Петрушевичу всі повноваження у військових та цивільних питаннях. Була створена Військова канцелярія та новий уряд – Рада уповноважених. Однак в умовах загрози польської окупації уряду ЗО УНР на чолі з Є. Петрушевичем у листопаді 1919 року змушений був евакуюватися до Відня, де було утворено закордонний центр ЗУНР в екзилі виражаючи інтереси населення Східної Галичини, органи влади ЗУНР розпочали за кордоном дипломатичну боротьбу для розв'язання так званої проблеми Східної Галичини, доля якої розглядалася на Паризькій мирній конференції. Уряд ЗУНР майбутнє західноукраїнських земель тісно пов'язував з долею українського народу Великої України.

20 листопада 1919 року на Паризькій мирній конференції було ухвалено проект статуту для східної Галичини, згідно з яким Польщі надали мандат на управління краєм під контролем Ліги Націй строком на 25 років. Галичина повинна була отримати автономію у складі Польщі зі своїм парламентом, урядом, військом, визначати закордонну політику, але цього не сталося [2, с. 287].

Уряд ЗУНР в екзилі сконцентрував свої зусилля на дипломатичній сфері. Є. Петрушевич звертався до держав Антанти з нотами та меморіалами у справі Галичини, повідомляв про насильство польської окупаційної влади над українським населенням у краї. 23 лютого 1921 року рада Ліги Націй визнала, що Галичина перебуває поза кордоном Польщі, тому для неї не можуть поширюватися постанови мирного договору про права національних меншин, питання правового становища Галичини повинна була вирішувати рада Амбасадорів [3, с. 03].

Нотою від 30.04.1921 року голова Української Національної Ради Є. Петрушевич запропонував державам Антанти проект «основ державного устрою Галицької Республіки» у якому домагався звільнення Галичини, визнання незалежності краю [4, с. 72].

Відчайдушною спробою розв'язати питання політичної та територіальної приналежності Східної Галичини було намагання Української Національної Ради взяти участь у роботі Ризької конференції. Однак делегати уряду ЗО УНР на конференцію допущенні не були з вини радянських урядів Росії, України, Польщі. 24 вересня 1920 року делегація ЗУНР на чолі з К. Левицьким надіслала ноту президії Паризької мирної конференції та заяву з протестом проти умов договору до Польщі та Радянської Росії [5, с. 103].

У період поки представництво уряду ЗУНР займалися дипломатичною діяльністю українців у Східній Галичині повинні були чинити опір будь-яким суверенним актам Польської держави, щоб засвідчити, що українське населення не визнає Польську державність [6, с. 250].

Уряд ЗУНР намагався налагодити і заручитися підтримкою Ватикана. Переважно контакти з Ватиканом здійснювалися через митрополита А. Шептицького, котрий багато зробив для захисту східногаличанської справи на міжнародній арені. У березні і липні 1922 року він написав листи до Папи Пія XI і просив підтримати визволення української Галичини з «польської неволі» та визнати незалежність України.

Є. Петрушевич досяг чималої прихильності міжнародної дипломатії, але це не вирішувало «галицького питання», не була сприятливою політична ситуація. Помилкою уряду ЗУНР і особисто Є. Петрушевича було те, що вони не проводили роботу з населенням Галичини, застерігали його від будь-яких рухів, вимагаючи від нього сліпої покори, та очікування рішення міжнародної спільноти. Є. Петрушевич вважав, що подальшу діяльність має визначати не народ, а політичний центр за кордоном [7, с. 278]. Ще одну спробу привернути до проблеми Східної Галичини зробила Українська Національна Рада на конференції в Генуї (1922 р.), але уряд ЗУНР знову програв справу. Після того вважаючи ситуацію, що склалася, вигідною для себе, Польща на початку 1923 року звернувся до держав Антанти з проханням долучити до неї територію Галичини. 14.03.1923 року Рада амбасадорів прийняла рішення, про приєднання Східної Галичини до Польщі.

Так у підсумку західноукраїнські землі від яких тричі відмовилися українські уряди, відійшли до складу Польщі. Еміграційний уряд ЗУНР саморозпустився.

---

1. Макарчук С. ЗУНР. Нариси історії. *Армія України.* 1996 р. 12 листопада.
2. Малюта О. Органи влади ЗУНР та УНР в екзимі у 20–40-і рр. XX століття: Боротьба за національну державність, як форма організації повсякденного життя української еміграції. *Журнал. Україна XX ст.: культура, ідеологія, політик*а. 2007.12. С. 287–308.
3. Лозинський М. Галичина в рр. 1918–1920. Нью-Йорк, 1970. С. 203.
4. Лівицький М. ДЦ УНР в екзимі між 1920 і 1940 роками. Мюнхен; Філадельфія: Українське інформаційне бюро, 1984. 2 с.
5. Баран С. Західно-Українська Народна Республіка (1918–1923). ІІ Український історик. Нью-Йорк; Торонто; К.; Львів; Мюнхен, 1998. С. 103.
6. Макух І. На народній службі. К; 2001. С. 250.
7. Макух І. На народній службі. К; 2001. С. 278.

Наталія Лепіш,
кандидатка юридичних наук,
доцентка кафедри
адміністративно-правових дисциплін
юридичного факультету
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ЕФЕКТИВНІСТЬ ІНТЕРПРЕТАЦІЙНИХ АКТІВ В УКРАЇНІ

Проблема ефективності інтерпретаційних актів залежить від багатьох чинників, одночасно існуючих у суспільстві і таких, що справляють різний вплив на процес створення та реалізації актів тлумачення. У цьому зв’язку з метою найбільш повного і системного їх виявлення та вивчення існує реальна необхідність в класифікації розглянутих умов.

Основний напрямок впровадження матеріального чинника в забезпечення ефективності застосування права полягає в тому, щоб ґрунтуючись на точному знанні досягнутого рівня економічно-

го розвитку, на всебічному обліку діють в сфері економіки закономірностей, погодившись з наявними можливостями і враховуючи перспективи, рішуче використовувати матеріальний стимул як по відношенню до суб'єкта правотлумачення, так і по відношенню до адресатів правотлумачувальної діяльності, як в плані обіцянки і спокутування відповідних матеріальних благ, так і в плані їх позбавлення або загрози таким [4, с. 109].

Соціально-політичні чинники діють у напрямку підвищення ефективності юридичного впливу на суспільні відносини, якщо самі при цьому відповідають у своєму розвитку рівнем і прогресивним тенденціям розвитку економічного ладу.

Ідеологічно вплив звернено до свідомості людей. Якісний стан останнього в сфері правових відносин так чи інакше виражається через правову свідомість. Тому є необхідність прослідкувати зв'язок правозастосування та правосвідомості більш докладно. Це тим більше необхідно зробити, так як правотворча практика сама є одним з чинників, що формують правову свідомість, і в інтересах підвищення ефективності актів тлумачення слід визначити точки дотику в діяльності цього чинника з цілеспрямованими систематичними кроками з формування правової культури та правової свідомості громадян.

Організаційні заходи полягають лише в тому, щоб забезпечити умови для всебічного обговорення питання в колективі, для виявлення найбільш переконливої думки, для творчої активності всіх учасників колективного розгляду. У разі одноособового вирішення питання організаційні міри спрямовані на організацію належного санкціонування дій правотворчого суб'єкта, на отримання згоди зацікавленого органу, на виявлення думки керівних інстанцій [1, с. 201].

Активна роль права у забезпеченні ефективності актів тлумачення проявляється двояким чином. По-перше, і це чи не основний аспект дослідження, права до певної міри опосередковує формування і сам процес використання матеріальних, соціально-політичних, організаційних, ідеологічних чинників підвищення ефективності правотворення. По-друге, процесуальні нормативні правові акти, покликані оптимально регулювати весь хід правотворчої діяльності, безпосередньо спрямовані на забезпечення тих

чи інших умов ефективності актів тлумачення права. Існує, правда, і третій аспект проблеми, але в ньому правові норми не грають ролі такого активного засобу у справі підвищення ефективності правотворення, а виступають, швидше, належною передумовою останньої.

Про ефективність актів інтерпретації юридичних норм у певній мірі свідчать: 1) його поширеність, 2) структура, 3) динаміка помилок, 4) наявність шляхів їх усунення.

В якості критеріїв ефективності пропонуємо розглядати: а) відповідність норми – роз'яснення потребам суспільного розвитку; б) збереження основного сенсу норми, що тлумачиться; в) незмінність форми тлумачення (виявлення волі законодавця, розкриття змісту, доповнення та розвитку роз'яснюючої норми); г) своєчасне застосування необхідного способу тлумачення; д) використання і дотримання граматичної однаковості і єдиної термінології; е) переважне використання легальних дефініцій; ж) ясність і доступність мови норми – роз'яснення; з) відповідність самого акту тлумачення загальним і спеціальним вимогам інтерпретації юридичної техніки. Існування акта тлумачення норм права ще не свідчить про наявність законності та правопорядку в суспільстві. Тобто краще відсутність акта тлумачення, аніж його неефективне існування та невиконання. Адже невиконання акта тлумачення породжує неповагу до них, правовий нігілізм.

Співвідношення цілей та результату вказує, на думку деяких дослідників, на необхідність порівняння (зіставлення) отриманого результату із соціальною метою. Зокрема, на їх думку, необхідно довести, що: 1) ефективність акта тлумачення – це властивість їх дії; 2) цілі акта тлумачення – критерій оцінки їх ефективності; 3) без інформації про результати дії інтерпретаційного акта і співвіднесення їх з метою визначення ефективності є неможливим; 4) ефективність акта тлумачення необхідно розмежовувати від інших властивостей їх дії [1, с. 205].

Досконалість результату тлумачення, що застосовується в правовому регулюванні, їх відповідність його цілям та завданням, характеру суспільних відносин, що піддаються юридичній регламентації, а також ступінь фактичної реалізації зазначених намірів відображаються в ефективності правового регулювання.

Ефективність правового регулювання може оцінюватись щодо певних правових норм, на рівні правових інститутів та галузей, права в цілому. Причому, якщо при з'ясуванні ефективності окремих юридичних приписів достатньо використання емпіричних методів пізнання, вивчення конкретних проявів соціальної поведінки, то у всіх інших випадках це вимагає проведення комплексних досліджень, вивчення загальних тенденцій впливу правового регулювання на цілі масиви (сфери) суспільних відносин, стан упорядкованості всього суспільного життя [3, с. 97].

Сутність правової культури полягає у тому, що всі суб'єкти суспільних відносин повинні бути обізнані зі змістом загальних актів тлумачення, що встановлюють їх права та обов'язки, мати уявлення про інтерпретаційні акти, які є чинними в державі [122, с. 361].

Правова культура особи характеризує рівень правової соціалізації члена суспільства, ступінь засвоєння і виконання правових начал державного і соціального життя. Правова культура особи означає не тільки знання і розуміння права, а й правові судження щодо нього як про соціальну цінність, і головне – активну роботу з його здійснення, зі зміцнення законності і правопорядку. Іншими словами, правова культура особи – це її позитивна правова свідомість у дії. Вона включає перетворення своїх здібностей і соціальних якостей на підставі правового досвіду.

– ефективність актів тлумачення залежить також від особистих якостей суб'єктів правотворчої діяльності (тобто юристів, які безпосередньо працюють з нормами права), їх правової підготовки, практичного досвіду, професійних знань, умінь, навичок тощо.

Рівень правової вихованості представників юридичної професії безпосередньо залежить від рівня правової освіти, ступеня опанування знаннями та усвідомлення принципів права перед усіма студентами вищих навчальних закладів юридичного профілю [1, с. 59].

Спеціаліст юридичного профілю повинен володіти такими ключовими моментами: знати Конституцію України, етичні та правові норми, що регулюють ставлення людини до людини і суспільства, довкілля, уміти враховувати їх при розробці екологічних та соціальних проектів; бути здатним вести професійну діяльність

в іншомовному середовищі; володіти культурою мислення та мистецтвом логічного аналізу, знати його загальні закони і вміти в письмовій та усній мові правильно їх вибудовувати; уміти на науковій основі організувати свою працю, знати комп'ютерні методи збору, зберігання й обробки інформації, що вживаються у сфері його професійної діяльності; розуміти суть і соціальну значущість майбутньої професії, основні проблеми дисциплін, які визначають конкретну галузь його діяльності, бачити їх взаємозв'язок у цілісній системі знань; бути здатним у професійній сфері на основі системного підходу будувати та використовувати моделі для опису і прогнозування різних явищ, здійснювати їх якісний та кількісний аналіз; бути здатним поставити мету і сформулювати завдання, пов'язані з реалізацією функцій, уміти використовувати для їх вирішення наукові методи; бути методично та психологічно готовим до зміни характеру своєї професійній діяльності і роботи над міждисциплінарними проектами;

– ефективність актів тлумачення зумовлюється поведінкою учасників суспільних відносин. Як відомо, поведінка може бути правомірною і неправомірною. Отже, якщо акти тлумачення виконуються учасниками суспільних відносин і не створюють умов для їх невиконання (тобто передумов неправомірної поведінки), то такий акт тлумачення є ефективним.

Якщо акт тлумачення має за мету передусім попередження конкретних видів проступків і ця мета повністю або значною мірою досягається за допомогою факту опублікування даної норми, то правова вимога, безперечно, реалізується (шляхом дотримання), а не застосування акта тлумачення саме свідчить про високу її ефективність. Звичайно, незастосування інтерпретаційного акта може в даному разі виступати показником його ефективності лише за відсутності відповідних правових правопорушень. Навпаки систематична реалізація акта тлумачення шляхом правозастосування зовсім необов'язково свідчить про його ефективність. Якщо, наприклад, встановлено, що неодноразове застосування якої-небудь санкції практично не спричиняє бажаного впливу на правопорушників, відповідний акт тлумачення можна назвати високоефективним.

На думку науковця Скрябіна А Л. важливими умовами забезпечення ефективності офіційних та неофіційних інтерпретацій-

них актів необхідно розглядати: існуючий у суспільстві правопорядок, під яким розуміється стан суспільних відносин, який виражений у правомірній поведінці людей, їх колективів та організацій; дотримання принципу законності, який передбачає точну і неухильну реалізацію усіма суб'єктами не тільки нормативних, а й інших правових актів, у тому числі інтерпретаційних; досконалість матеріальних правових приписів, насамперед норм права, роз'яснення яких відбувається в процесі інтерпретаційної діяльності; досконалість процесуальних норм і правил, що регулюють створення і реалізацію інтерпретаційних актів.

Ефективність і результативність усіх інтерпретаційних актів значною мірою залежить від точності та зрозумілості юридичних формулювань, їх логічності та послідовності, правильності застосування юридичних понять і термінів. Текст – головний реквізит, завдяки якому складається та оформляється будь-який документ, кожне слово повинне нести смислове навантаження [3, с. 74].

Причини неефективних актів тлумачення пов'язані з негативними факторами у діяльності самого суб'єкта правотворчості. До цієї групи причин належить: недостатня кваліфікація суб'єкта правотворчості, недотримання ним правил юридичної техніки при складанні проекту інтерпретаційного акту, допущена ним неуважність. Низка вчених вказують на те, що іноді інтерпретатор свідомо залишає ті чи інші суспільні відносини не до кінця врегульованими для того, щоб практика правозастосовних органів завершила процес правового регулювання. однак при аналізі конкретних прикладів прогалин у вітчизняному законодавстві стає зрозумілим, що в абсолютній більшості випадків їх причиною є не цілеспрямований намір надати суб'єкту правозастосування (в першу чергу судовим органам) більш широких повноважень при реалізації тих чи інших інтерпретаційних актів, а елементарна неуважність суб'єкта правотворчості або недотримання ним правил юридичної техніки.

Отже, на кінець слід зауважити, що варто все ж таки проводити дослідження ефективності актів тлумачення, результати яких доводити до відома суб'єктів тлумачення, робити їх надбанням громадськості і публічно обговорювати. Необхідно узагальнювати як позитивну практику тлумачення, так і негативну. Активну

участь у тлумаченні правових норм повинні приймати фахівці – професіонали – вчені-юристи й практики. Форми їх участі у цій діяльності можуть бути різними – науковий висновок, наукова експертиза, правові рекомендації, розробка канонів тлумачення, розробка уніфікованих правових термінів і легальних дефініцій, складання проекту норми – роз'яснення. Це все стане реальністю, якщо діяльність з тлумачення правових норм буде нормативно врегульована.

1. Адміністративне право України. Повний курс: підручник / В. Галунько, П. Діхтієвський, О. Кузьменко, С. Стеценко та ін. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2018. 446 с.
2. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр.
3. Мельник Р. С., Бевзенко В. М. Загальне адміністративне право: навч. посібник / за заг. ред. Р. С. Мельника. К.: Ваіте, 2014. 376 с.
4. Теорія держави та права: навч. посіб. за заг. ред. С. Д. Гусарєва, О. Д. Тихомирова. К.: НАВС; Освіта України, 2017. 320 с.

Юрій Лозинський,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін
юридичного факультету
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ДЕЯКІ ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВАХ ПРО КОРУПЦІЙНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

Тема корупції є однією з найгостріших проблем сучасного суспільства. Разом із тим, це соціальне явище має давню історію і, як показує досвід, жодній із держав досі не вдалося її подолати. Хоча окремим державам за допомогою силових антикорупційних методів на певний період вдавалося істотно зменшити масштаби корупції, але з часом з'являлися нові схеми, методи та форми її прояву.

Як вказує юридична енциклопедія, слово «корупція» походить від латинського «corruptio», що означає «псування», «розбещення» [1, с. 578], тобто її можна розуміти як соціальну корозію, що роз'їдає державну владу і суспільство загалом. У римському праві визначення «corrumpere» трактувалося як ушкоджувати, ламати, руйнувати, підкуповувати та означало протиправні дії у судовій практиці, зокрема, перешкоджання нормальному ходу судового процесу або процесу управління справами суспільства.

Складність дослідження феномена корупції обумовлюється її багатогранністю та проникненням у різноманітні сфери, які традиційно є об'єктами вивчення цілої низки суспільних наук – соціології, політології, економіки тощо. Навіть в рамках правознавства, користуючись прийнятою класифікацією інститутів права, можна з повною впевненістю сказати, що корупція – це міжгалузевий інститут, причому один із не багатьох існуючих.

Станом на теперішній час правова наука, а також вітчизняні та міжнародні правові акти містять величезну кількість поглядів щодо розуміння суті корупції. Зауважимо, що в середовищі учених-правознавців та практиків досі не вироблено чіткого визначення поняття корупції.

Ряд фахівців визначають корупцію як прояв у сфері соціального управління, що виражається у зловживанні владними повноваженнями шляхом їх використання з особистою (у широкому смислі – індивідуальною та груповою) метою. Таке бачення існує й у більшості західних спеціалістів.

Адміністративна відповідальність за вчинення корупційних правопорушень у сучасних умовах відіграє важливу роль у системі заходів, спрямованих на запобігання і протидію корупції в Україні. Однією з гарантій належної реалізації цих заходів є функціонування чіткого та зрозумілого процесуального порядку їх застосування.

Відповідно до класичної схеми, провадження у справах про адміністративні правопорушення складається з чотирьох стадій:

1) порушення справи про адміністративне правопорушення;

2) розгляд справи про адміністративне правопорушення і винесення постанови у справі;

3) оскарження постанови у справі про адміністративне правопорушення;

4) виконання постанови про накладення адміністративного стягнення.

Провадження в справах про адміністративні корупційні правопорушення містить усі названі стадії, проте воно відрізняється від проваджень щодо інших адміністративних правопорушень формою реалізації адміністративно-юрисдикційної процедури.

Адміністративне провадження розпочинається зі стадії порушення справи про адміністративне правопорушення пов'язане з корупційними діяннями. Сутність цієї стадії полягає в тому, що спеціально уповноважені суб'єкти у сфері протидії корупції, прямо зазначені у Законі України «Про запобігання корупції» [2], у випадках виявлення факту адміністративного правопорушення вирішують питання щодо наявності усіх умов та достатніх підстав для початку провадження у справі про адміністративні правопорушення та при позитивному вирішенні цього питання проводять адміністративне розслідування.

Поняття «достатність» щодо даних, які свідчать про наявність у діянні особи ознак корупційного правопорушення, є оціночною категорією. Питання про те, чи достатньо таких даних, у кожному конкретному випадку вирішує особа, уповноважена на складання протоколу. Але за будь-яких обставин, як зауважує Є. М. Іщук, це мають бути дані, які однозначно свідчать про те, що:

1) корупційне правопорушення мало місце;

2) його вчинено певною особою;

3) ця особа є суб'єктом корупційного правопорушення;

4) це правопорушення вчинено умисно;

5) наявні інші передбачені Законом ознаки корупційного правопорушення (наприклад, присутня мета незаконного одержання матеріальних благ) [3, с. 152].

Таким чином, провадження у справах про адміністративні корупційні правопорушення можна визначити врегульовану нормами КУпАП та інших законодавчих актів юрисдикційну діяльність уповноважених органів і посадових осіб щодо порушення й розслідування, розгляду справи про адміністративне корупційне

правопорушення, виконання прийнятої в справі постанови, а в разі потреби – перегляду цієї постанови в апеляційному порядку.

1. Шемшученко Ю. С. Юридична енциклопедія: в 6 т. К.: Українська енциклопедія, 1998.
2. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII; станом на 18.10.2019. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18 (дата звернення: 21.11.2019).
3. Іщук Є. М. Теоретичні аспекти провадження у справах про корупційні адміністративні правопорушення. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2011. № 3. С. 150–158.

Іванна Луців,
аспірантка кафедри
адміністративно-правових дисциплін
юридичного факультету
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРО ВІДМІННОСТІ МІЖ АДМІНІСТРАТИВНИМИ, ПУБЛІЧНІЙ І ПРИВАТНІЙ ПОСЛУГАМИ

Послуги покликані задовольняти різноманітні потреби. Вони міцно увійшли в наш світ, а якість надання має важливе значення для розвитку та зміцнення соціальних зв'язків в суспільстві. Об'єктивно існуюче різноманіття суспільних відносин у сфері послуг зумовило відмінності в їх правовому регулюванні, деякі з яких пропонуємо розглянути.

З метою практичної зручності розрізняти один від одного адміністративні, публічні й цивільно-правові послуги, останні будуть іменуватися нами приватними, тим більше що таке слововживання досить поширене у вітчизняній науковій літературі та правозастосовних актах, в актах Європейського Союзу.

Послуги традиційно розглядаються як інститут цивільного права. Цивільний кодекс України відносить до об'єктів цивільних прав не самі послуги, а надання послуг – вчинення певних дій або

здійснення певної діяльності, тобто чужі дії. З одного боку, відсутність в наведених нормах згадки про результат означає, що зміст терміну послуга не охоплює сам результат здійснення дій, оскільки згідно переважної в цивілістичній літературі точки зору надання послуги не гарантує досягнення результату.

Підтвердженням цьому служать модельні правила європейського приватного права, які покладають на виконавця послуги прямий обов'язок ще до укладення договору попередити замовника про ризик недосягнення передбачуваного результату.

Все це може привести нас до думки, що при наданні послуг благом, тобто корисним ефектом, є сама дія, а не його результат. Однак чи буде вважатися потреба радісною, якщо бажаний результат від надання послуги, не досягнутий.

Адже тільки досягнення очікуваного ефекту від послуги призведе до задоволенню нашого інтересу.

У зв'язку з цим ми займаємо позицію про задоволення потреби як про мету надання послуги. Отже, керуючись законом достатньої підстави, благом від наданої послуги повинен вважатися безпосередньо сам результат.

Однак це твердження не підходить для цілей правового регулювання майнових відносин, що утворюють сферу приватних послуг. Важливою особливістю цих відносин є підпорядкування їх дії закону вартості, згідно з яким обмін товарів на ринку відбувається відповідно до витратами праці на їх виробництво. Сторони таких правовідносин мають різні, але зумовленими економічними потребами. Саме взаємні потреби формують модель поведінкової взаємодії, яка потім регулюється в правових нормах. Цим об'єктивним економічним законом обумовлено загальне правило про оплатний і еквівалентний характер відносин, які регулюються нормами зобов'язального права.

Для цілей правового регулювання приватних послуг це означає, що вчинення виконавцем послуги певних дій, спрямованих на задоволення інтересів замовника, повинно тягнути зустрічне надання незалежно від того досягнуть чи ні результат. Уданому випадку оплачуваних благом є не сам результат, а процес по його досягненню.

Незважаючи на можливу складність примирення з думкою вважати благом щось інше крім очікуваного результату, зворотне

призвело б до того, що зобов'язальні правовідносини з надання приватних послуг перестали б підкорятися загальним правилом про безкоштовний характер договору, а оплата послуг виконавця залежала б від досягнення результату. Загроза такого підходу для стабільності цивільного обороту очевидна. Отже, з точки зору приватного права, що підлягає оплаті благом (цінністю) є не сам результат надання послуги, а процес його досягненню або в кращому випадку процес разом з досягнутим результатом.

Правове регулювання адміністративних послуг засновано на іншому підході до розуміння цінності наданої послуги. Змістом правовідносини з надання адміністративної послуги є право заявника на своєчасне отримання послуги відповідно до стандарту надання і обов'язок державного органу (виконавця) надати таку послугу відповідно до адміністративного регламенту. Неважко помітити, що особливістю змісту таких правовідносин є орієнтація суб'єктів на якийсь шаблон при здійсненні своїх прав і виконанні обов'язків.

Відповідно до Закону України «Про адміністративні послуги» однією з вимог до змісту стандарту надання адміністративної послуги є вказівка на конкретний результат надання такої послуги [1].

Наприклад, згідно з Інформаційною карткою адміністративної послуги «Оформлення та видача паспорта громадянина України», результатом надання адміністративної послуги є видача (заміна) паспорта громадянина України, що посвідчує особу громадянина України на території України [2].

Системне тлумачення Закону України «Про адміністративні послуги» дозволяє нам прийти до висновку про те, що при відсутності підстав для призупинення надання адміністративної послуги або відмову в наданні одержувач адміністративної послуги завжди досягне очікуваного результату.

Підтвердженням цьому служить встановлення порядку досудового (позасудового) оскарження рішень, дій та бездіяльності виконавця адміністративної послуги, що дозволяє гарантувати реальне виконання адміністративних регламентів.

На відміну від приватної послуги, надання адміністративної послуги завжди гарантує для заявника (замовника) досягнення

результату, який завжди заздалегідь відомий. Що стосується публічних послуг, то для початку зазначимо, що в законодавстві відсутнє легальне визначення цього поняття.

Конституційний Суд України неодноразово розглядав справи, в яких так чи інакше обговорювалися питання, що належать до сфери надання публічних послуг. Правова позиція судового органу конституційного контролю у таких справах заснована на тому, що в певних сферах економічної діяльності з об'єктивних причин, пов'язаних з особливостями ринкових відносин, приватна економічна ініціатива може не відповідати суспільним потребам у наданні особливо значущих послуг належної якості. У цих випадках держава на основі критеріїв пропорційності та пропорційності змушена втручатися в таку діяльність шляхом використання публічно-правового типу регулювання ринкових відносин. Результатом такого втручання стає пред'явлення до суб'єкта надання послуги додаткових вимог і встановлення механізму контролю порядку надання самої послуги.

Неважко помітити, що існують об'єктивні передумови для віднесення публічних послуг до особливо регульованої сфери суспільних відносин. Однак, незважаючи на особливу значимість цих відносин і широку дискрецію законодавця в цій галузі, аналіз позитивного права не дозволяє прийти до висновку про те, що замовнику публічної послуги завжди гарантується досягнення результату. Гарантованість досягнення результату при наданні адміністративних послуг відповідає законам формальної логіки, особливої моделі поведінкової взаємодії учасників відповідних правовідносин, специфіка якої полягає в тому, що для заявника звернення за адміністративною послугою, на нашу думку, завжди є виконанням обов'язку в силу закону.

Для органів державної влади надання адміністративних послуг є однією з функцій, тобто є обов'язком. Звичайно, послуга можлива лише там, де про це просять, і до прохання цієї, тим чи іншим чином, не змушують, проте у випадку з адміністративними послугами ми можемо спостерігати зворотне.

Подібний погляд на природу адміністративних і публічних послуг можна зустріти в роботі Н. М. Мариняк. На думку автора, відмінності адміністративних і публічних послуг полягають у тому,

що перші обумовлені вимогами з боку держави на обов'язкове оформлення юридично значимих фактів і дій і виявляються органами виконавчої влади в межах їх повноважень, причому за загальним правилом безкоштовно (реєстраційні, дозвільні, посвідчувальні, сертифікаційні документи, акти цивільного стану), другі, публічні послуги – суспільно значимі затребувані самими громадянами та господарюючими суб'єктами, а тому іменовані публічними, мають набагато ширший спектр реалізації та можуть надаватися на платній основі державними, і уповноваженими недержавними органами, установами та організаціями (юридичні, фінансові, нотаріальні, соціальні, освітні, медичні, експертні, інформаційні та багато інших послуг) [3, с. 61].

Підставою виникнення правовідносин з надання приватних і публічних послуг є факт укладення цивільно-правового договору, який породжує відповідне зобов'язання для його сторін. Центральними принципами правового регулювання цивільних правовідносин з надання приватних послуг можна визнати автономію волі сторін і свободу договору, які, відображають в приватному праві дію економічного закону попиту та пропозиції, а також такий прояв закону вартості як еквівалентність обміну товарами між учасниками ринкових відносин.

Політико-правова цінність в регулюванні відносин з надання приватних послуг зводиться до забезпечення еквівалентного обміну благами, а самі ці відносини виникають на основі вільного волевиявлення їх учасників. Беручи до уваги наведену вище позицію Конституційного Суду, відзначимо, що в стосунках, пов'язаних з наданням публічних послуг, правом на вільне волевиявлення володіє лише замовник публічної послуги, для виконавця її надання є обов'язком.

Підводячи підсумок, доцільно відзначити: на відміну від приватних і публічних послуг, надання адміністративних послуг завжди гарантує для звернувся досягнення результату, який завжди заздалегідь відомий; правовідносини з надання приватних послуг виникають на основі вільного волевиявлення його суб'єктів; звернення за публічною послугою є правом для замовника, а її надання – обов'язком виконавця; звернення заявника за адміністративною послугою відбувається на виконання обов'язки щодо

закону; для виконавця адміністративної послуги надання є обов'язком.

1. Про адміністративні послуги: Закону України від 06.09.2012 р. № 5203-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 32. Ст. 409.

2. Про затвердження інформаційних і технологічних карток надання адміністративних послуг ДМС: Наказ Державна міграційна служба України від 11.03.2013 р. № 48. URL. https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0048839-13 (дата звернення: 17.11.2019).

3. Мариняк Н. М. Адміністративна послуга та її співвідношення з суміжними поняттями. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки*. 2015. № 824. С. 60–64.

Євген Моршнєв,
доктор наук в галузі права, професор,
завідувач кафедри правознавства,
академік Міжнародної кадрової академії
(*Прикарпатський інститут ім. М. Грушевського ПрАТ «ВНЗ «МАУП», м. Львів),*
Світлана Комар,
приватна адвокатка, м. Львів

ДИСЦИПЛІНАРНИЙ ПРОСТУПОК ЯК ПІДСТАВА ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ

Категорія дисциплінарного проступку має важливе значення як для трудового, так і для адміністративного права. Проте підходи стосовно визначення цього поняття у фахівців зазначених галузей права різняться. Зокрема, серед учених-трудовиків існують такі підходи до розуміння сутності дисциплінарного проступку. Так, на думку Л. О. Сироватської, встановлення дисциплінарного проступку відбувається шляхом виключення з числа інших правопорушень – кримінальних та адміністративних. На її думку, якщо те чи інше правопорушення не відноситься до злочину чи адміністративного правопорушення, то можна говорити про дисциплінарний проступок [1, с. 54].

А. В. Андрушко дисциплінарний проступок визначає як протиправне, винне, шкідливе невиконання чи неналежне виконання працівником у робочий час трудових обов'язків, покладених на нього законодавством, колективним і трудовим договорами, іншими нормативно-правовими актами, за яке до нього може бути застосовано дисциплінарне стягнення [2, с. 385].

В. І. Щербина зазначає, що дисциплінарний проступок, як протиправне, винне діяння, посягає на службову дисципліну в державному органі шляхом невиконання або неналежного виконання працівником своїх обов'язків, порушення заборон або обмежень, зловживання повноваженнями, або вчинення проступку, який порочить його як державного службовця чи дискредитує орган, в якому він працює [3, с. 168].

Як бачимо, на думку вчених, особливе значення для дисциплінарного проступку має час дії. Порушення трудової дисципліни вважається таким за умови, що воно сталося в робочий час. Проте М. І. Іншин вважає, що дисциплінарний проступок може бути вчинений як під час службової діяльності, так і у позаслужбовий час [4, с. 10].

Дещо інші міркування стосовно розуміння сутності дисциплінарного проступку висловлюють учені-адміністративісти. Зокрема, Д. М. Бахрах дисциплінарний проступок визначає як шкідливе, антисуспільне діяння, вчинене членом колективу, що полягає в порушенні обов'язків, пов'язаних із перебуванням особи в такому колективі [5, с. 342].

На позиціях порівняння ступеня суспільної шкідливості дисциплінарного проступку державно-службовим відносинам та авторитету державної служби (порівняно зі злочином) стоять і О. П. Альохін, А. О. Кармолицький та Ю. М. Козлов, які вважають, що дисциплінарний проступок – це протиправне, винне порушення дисципліни, що не тягне за собою кримінальної відповідальності [6, с. 198].

На наш погляд, зайвим є наголошувати на тому, що дисциплінарний проступок не тягне кримінальної відповідальності, якщо у визначенні відсутня така ознака, як суспільна небезпечність діяння.

Отже, науковці характеризують дисциплінарний проступок як винні дії, що є протиправними, та пов'язують дисциплінарний проступок з невиконанням або неналежним виконання трудових

обов'язків. При цьому М. І. Іншин деталізує його визначення, вказуючи на порушення правил службового розпорядку, посадових інструкцій, наказів начальників і керівників, морально-етичних вимог [4, с. 10]. В окремих визначеннях деталізовано, що трудові обов'язки закріплені у законодавстві, трудовому чи колективному договорі, посадовій інструкції тощо.

Вважаємо, що мінімально необхідними ознаками дисциплінарного поступку повинні бути: винні дії (бездіяльність); протиправність; невиконання або неналежне виконання службових обов'язків. Усі інші ознаки є додатковими та за своєю суттю не змінюють природу цього явища.

Н. М. Вапнярчук до ознак дисциплінарного проступку відносить, зокрема: 1) ним можуть бути як дії, так і бездіяльність, визначені в законі як невиконання чи неналежне виконання трудових (службових) обов'язків; 2) відповідальність за його вчинення настає виключно за винні дії, тобто вина є обов'язковою ознакою; 3) виражається у виді порушень трудових (службових) обов'язків працівника; 4) за його вчинення на працівника може бути накладено дисциплінарне стягнення [7, с. 93].

Дисциплінарні проступки у сфері державної служби вирізняються своєю несхожістю. Тому є сенс не лише закріпити їх перелік, а й передбачити, які дисциплінарні стягнення повинні застосовуватися за їх учинення, що забезпечить захист державного службовця від необґрунтованого звільнення.

Для будь-якого виду юридичної відповідальності встановлення підстав для її застосування є центральним питанням, адже визначення останніх – необхідна гарантія прав і свобод громадян. У науковій літературі виділяють дві складові підстави юридичної відповідальності: правову (юридичну) підставу як сукупність норм, відповідно до яких настає відповідальність, і фактичну підставу – вчинення правопорушення, за яке особа може нести відповідальність [5, с. 28].

Підставою притягнення держслужбовця до дисциплінарної відповідальності є вчинення діяння, що порушує службову дисципліну. Водночас зауважимо, що в деяких випадках такою підставою може бути вчинення адміністративного правопорушення. Так, згідно з Кодексом України про адміністративні правопорушення військовослужбовці, військовозобов'язані та резервісти під час

проходження зборів, а також особи рядового і начальницького складів Державної кримінально-виконавчої служби України, органів внутрішніх справ, служби цивільного захисту і Державної служби зв'язку та захисту інформації несуть за вчинення адміністративних правопорушень дисциплінарну відповідальність.

Підставою застосування дисциплінарного стягнення також є вчинення корупційного правопорушення. Так, згідно з ч. 2 ст. 65 Закону України «Про запобігання корупції» особа, яка вчинила корупційне правопорушення або правопорушення, пов'язане з корупцією, однак судом не застосовано до неї покарання або не накладено на неї стягнення у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, пов'язаними з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування, або такою, що прирівнюється до цієї діяльності, підлягає притягненню до дисциплінарної відповідальності у встановленому законом порядку.

На підставі зазначеного можна дійти висновку, що існує можливість настання дисциплінарної відповідальності за адміністративні правопорушення, корупційні правопорушення, а в деяких випадках і за кримінальні проступки чи злочини, коли окремі діяння одночасно є порушенням службової дисципліни державного органу та посяганням на громадський порядок і безпеку.

На основі результатів аналізу законодавства у сфері дисциплінарної відповідальності державних службовців та думок учених з приводу розуміння поняття та ознак дисциплінарного проступку вважаємо доцільним закріпити в Законі України «Про державну службу» таке його визначення: дисциплінарний проступок державного службовця – це протиправне, шкідливе, винне діяння (дія або бездіяльність), яке полягає у невиконанні або в неналежному виконанні державним службовцем своїх службових обов'язків, а також в інших порушеннях службової дисципліни, за які законодавством передбачено дисциплінарну відповідальність.

Водночас наголосимо, що діяльність осіб, наділених правом діяти і приймати рішення від імені держави, є надзвичайно відповідальною та важливою для країни і суспільства. Тому як представники державної влади держслужбовці мають дотримуватися вимог етики поведінки й у позаслужбовий час, а їх порушення повинні бути підставою для дисциплінарної відповідальності. Отже, убачається за необхідне доповнити законодавство про державну службу

таким видом дисциплінарного проступку, як «вчинення в службовий або позаслужбовий час діяння, що негативно впливає на репутацію державного службовця та шкодить авторитету державної служби».

---

1. Сыроватская Л. А. Ответственность за нарушение трудового законодательства: учеб. пособие. М.: Юрид. лит., 1990. 176 с.

2. Андрушко А. В. Дисциплінарний проступок як підстава дисциплінарної відповідальності. *Держава і право:* зб. наук. пр. Юридичні і політичні науки. Вип. 32. К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2006. С. 380–385.

3. Щербина В. . Дисциплінарна відповідальність державних службовців органів внутрішніх справ: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05. Х., 1998. 208 с.

4. Іншин М. І. Поняття дисциплінарного проступку як фактору, що дестабілізує дисципліну та законність в ОВС. *Право і безпека.* 2006. № 5. С. 7–10.

5. Бахрах Д. Н. Административное право России: учебник. М.: Норма-Инфра, 2000. 651 с.

6. Административное право Российской Федерации: учебник; под ред. А. П. Алехина та ін. М.: Зерцало, 1996. 680 с.

7. Вапнярчук Н. М. Правове регулювання дисциплінарної відповідальності державних службовців в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05. Луганськ: Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля, 2010. 199 с.

Ярина Павлович-Сенета,
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри адміністративно-правових дисциплін
юридичного факультету
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

СТАНОВЛЕННЯ ТА ВИЗНАННЯ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Становлення і визнання волонтерської діяльності в Україні до недавнього часу відбувалися тільки у середовищі самих волонтерів, а також споживачів волонтерської допомоги та дослідників їх діяльності. З огляду на це, не дивно, що органи публічної влади ставилися до волонтерської діяльності переважно офіційно

формально, що не відповідало реальній ролі волонтерів в суспільному житті країни. Військова окупація сходу України і анексія Кримського півострова кардинально змінили ставлення до волонтерського руху як у суспільстві так і в середовищі влади. Адже масштаби волонтерської допомоги на окупованих територіях співмірні заходам, які реалізувала влада в умовах АТО. Таким чином, обсяги сучасної волонтерської діяльності в Україні вимагають офіційного визнання і закріплення, а результати цієї діяльності – адекватної оцінки і винагороди з боку держави.

Офіційне закріплення органами державної влади волонтерської діяльності є одним з важливих напрямків у взаємодії держави і громадянського суспільства, тому що, перш за все, підтверджує факт існування такого соціального явища. Якщо ж взаємодія волонтерів та представників публічної влади відсутня, то реальна оцінка ефективності та дієвості механізму волонтерського руху неможлива. Одночасно, визнання волонтерської діяльності на державному рівні, декларує ставлення влади до неї, і створює передумови для формування і розвитку ефективної взаємодії за різними напрямами волонтерського руху та на різних рівнях публічного адміністрування.

Проблеми правового та організаційного забезпечення волонтерської роботи в Україні набули значної актуальності серед українських вчених і правотворців. Так, Я.С. Буздуган в статті «Еволюція світового волонтерського руху» [1], освітила загальний розвиток, стан і правовий статус світового волонтерського руху. Вчені Д.М. Горєлова і А.А. Корнієвський [2] вивчали не тільки зарубіжний досвід волонтерської діяльності, а й детально розглядали розвиток вітчизняного волонтерського руху в умовах зовнішньої агресії. К.А. Сидоренко розкрив перспективи розвитку волонтерської допомоги фізичним і юридичним особам в Україні [3].

За даними соціологічного дослідження сьогодні в США в складі волонтерів майже 60% жінок, які присвячують цій діяльності в середньому 3,4 години на тиждень, і близько 50% чоловіків, які віддають волонтерської роботи 3,6 години в тиждень. Канадці трудяться волонтерами в середньому 191 годин на рік, що еквівалентно 578 000 робочих місць з повною зайнятістю. В Ірландії волонтерів – майже 33% дорослих, 19% дорослого населення Франції

беруть участь в акціях волонтерських організацій (з них 60% – регулярно), а це більше 20 годин на місяць. Кожен третій німець (22 млн. чоловік) є волонтером і працює в волонтерських асоціаціях, проектах і групах взаємодопомоги більше 15 годин на місяць [10, с. 120].

Волонтерський рух почав свій розвиток з початку XX століття. В кінці 90-х років минулого століття Університет Джонса Хопкінса (США Балтімор) оприлюднив дані, згідно з якими, загальний обсяг часу роботи волонтерів в 22 країнах світу відповідає роботі понад 11 млн. працівників протягом одного робочого дня. А в 37 країнах світу – це праця близько 132 млн. працівників. Щорічно волонтерською діяльністю займається понад 110 млн. людей дорослого віку [1, с. 8].

Сьогодні Україна, будучи членом світового співтовариства, також системно проводить політику в сфері забезпечення волонтерської діяльності, створює передумови для соціального розвитку і прав людини на базі комплексного підходу з урахуванням принципів демократії, соціальної рівності, справедливості, гуманності і верховенства права. Беручи до уваги моральні і традиційні цінності українського народу, держава спрямовує свою діяльність на захист прав і забезпечення нормальних життєвих умов для соціально-незахищених верств населення: малозабезпечених, осіб з інвалідністю, бездомних, літніх людей, непрацездатних, осіб, які страждають важкими хворобами, осіб, які потребують соціального або психологічної реабілітації або таких, які в силу своїх фізичних, психічних, матеріальні чи інші особливості виявилися в складних життєвих обставинах, чи які потребують допомоги у зв'язку з тим, що постраждали від стихійного лиха, природних чи техногенних катастроф, в результаті соціальних конфліктів, війни, нещасних випадків, або стали жертвами насильства, біженцями, переселенцями, осіб, через фізичні або інші обмеження не можуть в повній мірою реалізовувати свої права і свободи [3, с. 134].

Волонтерська діяльність в Україні значною мірою відображає військово-політичну ситуацію в країні. Це викликає загальне суспільне і державне схвалення і довіру до представників волонтерства, як сукупності людей, що безкорисливо і чесно розпоряджаються матеріальними, фінансовими, кадровими та іншими

ресурсами для досягнення поставлених цілей. Переважно через оперативність реакції на соціальні проблеми, можливість надання ефективної допомоги в умовах воєнного стану або інших українських реаліях, здатність вирішення дуже складних ситуацій, пов'язаних з підтриманням обороноздатності, забезпеченням територіальної цілісності і суверенітету, іноді на противагу безпорадності суб'єктів влади, уповноважених вирішувати зазначені завдання, волонтерська робота отримала загальнонародне визнання і вдячність.

В Україні існує низка волонтерських рухів та об'єднань, що зарекомендували себе як дієві та ефективні групи самоорганізації, що мають серйозний вплив, здатні знайти будь-які потрібні ресурси і вирішити проблеми будь-якої складності. Серед них, зокрема, «Крила Фенікса», «Армія SOS», «Волонтерська Сотня», «Вернись живим», «Ми – кияни» і ін. [8, с. 10–12].

Належне офіційне визнання представниками державної влади волонтерської роботи є одним з важливих елементів у взаємовідносинах держави і громадянського суспільства, оскільки підтверджує те, що волонтерство існує в цій державі. Адже, якщо взаємини між волонтерами і суб'єктами владних повноважень відсутні, то відсутня і будь-яка оцінка ефективності діяльності перших. Одночасно державне визнання забезпечує закріплення правового ставлення влади до волонтерського руху, створюючи передумови для утворення і розвитку різнопланової взаємодії в різних секторах публічного адміністрування.

Зрозуміло, що головним підтвердженням державою практично тридцятирічного досвіду існування волонтерської роботи в Україні є прийняття Закону України «Про волонтерську діяльність» від 19 квітня 2011 [11]. Волонтерська діяльність – це добровільна, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги. Волонтерська допомога – роботи та послуги, безоплатно виконуються і надаються волонтерами. Волонтерська діяльність є формою благодійництва. Безкоштовне виконання робіт або надання послуг особами, що здійснюється на основі сімейних, дружніх або сусідських відносин, не є волонтерською діяльністю [11].

Волонтерська діяльність в нашій державі ґрунтується на принципах законності, гуманності, рівності, добровільності, безоплатності, безкорисливості, неприбутковості [11].

Волонтерська діяльність здійснюється за такими напрямами:

– надання волонтерської допомоги з метою підтримки малозабезпечених, безробітних, багатодітних, бездомних, безпритульних, осіб, які потребують соціальної реабілітації;

– здійснення догляду за хворими, людьми з обмеженими можливостями, одинокими, людьми похилого віку та іншими особами, які в силу своїх фізичних, матеріальних або інші особливості потребують підтримки та допомоги; – надання допомоги громадянам, які постраждали в результаті стихійного лиха, екологічних, техногенних та інших катастроф, в результаті соціальних конфліктів, нещасних випадків, а також жертвам злочинів, біженцям;

– надання допомоги людям з особливими потребами, особам, які через свої фізичні або інші вади обмежені в реалізації своїх прав і законних інтересів;

– проведення заходів, пов'язаних з охороною навколишнього середовища, збереженням культурної спадщини, історико-культурного середовища, пам'яток історії та культури, місць поховання;

– сприяння проведенню заходів національного та міжнародного значення, пов'язаних з організацією масових спортивних, культурних та інших видовищних і громадських заходів;

– надання волонтерської допомоги для ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру;

– надання волонтерської допомоги за іншими напрямами, не забороненими законодавством [13, с. 139].

Однак, даний закон викликає сьогодні цілий ряд нарікань і критики, що обумовлено надмірною правовою регламентацією волонтерської діяльності та, відповідно, значно обмежує її здійснення і можливості для розвитку. З огляду на це, необхідно не тільки законодавче визнання волонтерського руху, а й формування нового суспільного ладу, заснованого на демократичних принципах організації повсякденного життя. Офіційне визнання волонтерства – це ставлення держави до волонтерської діяльності, що може реалізовувати такі важливі функції, які сприяють зміцненню і розвитку цієї сфери:

– регулятивну, адже з визнанням волонтерської діяльності держава обумовлює її впровадження в межах відповідного правового поля;

– комунікативну, оскільки створює умови для взаємодії держави і суспільства в сфері волонтерської діяльності;

– заохочення, завдяки якій держава може висловити повагу представникам сфери волонтерської діяльності;

– стимулювання, оскільки забезпечує процеси розвитку сфери волонтерської діяльності;

– інформаційну, так як сприяє обізнаності з питань волонтерської діяльності [13, с. 142-143].

Взнання органами публічної влади волонтерської діяльності має дві групи свідчень свого втілення: нормативно-правові акти (закони, укази, постанови, розпорядження, рішення, накази тощо) і публічні виступи, заяви, звернення, відкриті листи тощо. Особливими ознаками державного визнання волонтерської діяльності є його офіційність, а також опосередкований спосіб і повторюваний характер свого декларування. Воно, як правило, є відображенням суспільних відносин до цього прояву громадянської активності і, в той же час, основою формування громадської думки. Функціями державного визнання, крім проголошення ставлення держави до волонтерської діяльності, є регулятивна, інформаційна, комунікативна, а також функції стимулювання і заохочення [18, с. 143].

Отже, офіційне визнання поняття, змісту і напрямків волонтерської діяльності проявляється в сукупності проявів схвалення представниками публічної влади волонтерської роботи в цілому і окремих її проявів, як соціальної цінності, відіграє важливу роль в існуванні і розвитку держави. Таке ставлення держави може бути обумовлено, як внутрішніми так і зовнішніми чинниками, а також змістом і особливостями волонтерської діяльності на конкретному етапі суспільного розвитку.

---

1. Чухрай М.М. Інституціоналізація волонтерського руху в Україні: реалії та перспективи. *Соціологічні студії.* 2013. № 1 (2). С. 104-108.

2. Горєлов Д.М. Волонтерський рух: світовий досвід та українські громадянські практики: аналіт. Доповідь.К.: НІСД, 2015. 36 с.

3. Сидоренко К.О. Перспективи розвитку регулювання волонтерської діяльності в Україні. *Право і суспільство*. 2012. № 4. С. 133-137.

4. *Волонтерський рух: історія, сучасність, перспективи:* матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 17-18 квітня 2015 року. Харків: Видавництво ХНАДУ, 2015. 160 с.

5. Тохтарова І.М. Волонтерський рух в Україні: шлях до розвитку громадянського суспільства як сфери соціальних відносин. *Теорія та практика державного управління та місцевого самоврядування*. 2014. № 2. С. 1-13.

6. Про волонтерську діяльність: Закон України від 19.04.2011 № 3236-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/3236-17

7. Шамрай В.О., Ольховський М.А. Сучасний стан офіційного визнання волонтерської діяльності в Україні. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2015. № 4. С. 137-143.

8. Лях Т.Л. Проблеми нормативно-правового забезпечення волонтерської діяльності в Україні. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка*. 2012. № 1 (104). С. 194-195.

Іванна Проць,
кандидатка юридичних наук,
доцентка кафедри адміністративно-правових дисциплін
юридичного факультету
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПРАВОПОРУШЕННЯ У БЮДЖЕТНІЙ СФЕРІ

Бюджетні правовідносини охоплюють сукупність грошових відносин, пов’язаних з акумуляцією, розподілом і використанням централізованих грошових фондів відповідного територіального рівня в цілях фінансового забезпечення завдань і функцій конкретної території.

Специфіка норм, що передбачають кримінальну відповідальність у сфері бюджетних відносин, полягає в тому, що для з’ясування і встановлення об’єктивної сторони подібних злочинів необхідно звертатися до бюджетного законодавства. При цьому в бюджетному праві передбачені суміжні правопорушення, які відрізняються від аналогічних кримінальних злочинів розміром заподіяної шкоди, формою провини і деякими іншими ознаками [1, с. 74]. Бюджетно-правова і кримінальна відповідальність направлені на підтримку нормального функціонування фінансових відносин. Норми як кримінальної, так і бюджетної відповідальності беруть

участь у формуванні динаміки фінансових відносин. Розмежуваннябюджетно-правової відповідальності від кримінальної полягає в нормативно-правовий базі, що її встановлює, процесуальному порядку вживання, суб'єктах вживання і суб'єктах відповідальності, а також в деяких інших ознаках [2, с. 85].

Для настання юридичної відповідальності за порушення бюджетного законодавства необхідні підстави: 1) нормативні (наявність відповідної норми права) 2) фактичні (вчинення правопорушення).

Кримінальна відповідальність за бюджетні правопорушення настає за порушення законодавства про бюджетну систему України (стаття 210 КК України) [3] та видання нормативно-правових або розпорядчих актів, які змінюють доходи і видатки бюджету всупереч встановленому законом порядку (стаття 211 КК України) [3]. Суспільна небезпека таких злочинів полягає у заподіянні економічних збитків державі, створення передумов для корупції, ненадходженні коштів у державний бюджет України, що у свою чергу негативно відображається на економіці країни.

Слід більш детально розглянути статті КК України, щодо правопорушень у бюджетній сфері. Порушення законодавства про бюджетну систему України (Стаття 210). Означає, використання службовою особою бюджетних коштів усупереч їх цільовому призначенню або в обсягах, що перевищують затверджені межі видатків, а так само недотримання вимог щодо пропорційного скорочення видатків бюджету чи пропорційного фінансування видатків бюджетів усіх рівнів, як це встановлено чинним бюджетним законодавством, якщо предметом цих діянь були бюджетні кошти у великих розмірах. Санкція передбачає штраф від ста до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправні роботи на строк до двох років, або обмеження волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на той самий строк або без такого [3].

Вчинення ідентичних діянь, предметом яких були бюджетні кошти в особливо великих розмірах або вчинені повторно, або за попередньою змовою групою осіб, вже будуть каратися суворіше: обмеженням волі на строк від двох до п'яти років, або позбавленням волі на строк від двох до восьми років, з позбавленням права

обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років [3].

Коментар до БК України роз'яснює, що до бюджетних коштів належать кошти, що включаються у бюджети всіх рівнів незалежно від джерела їх формування (Державний чи місцевий бюджети). Безліч дискусій триває про визначення такого поняття, як «великий розмір бюджетних коштів». Інколи набагато більше завдається шкоди і збитків правопорушником, а ніж відшкодовано ним. Від таких дій найбільше потерпає економіка держави.

З об'єктивної сторони вчинення злочину можливе у чотирьох альтернативних формах: 1) використання бюджетних коштів усупереч їх цільовому призначенню; 2) використання бюджетних коштів в обсягах, що перевищують затверджені межі видатків; 3) недотримання вимог щодо пропорційного скорочення видатків бюджету; 4) недотримання вимог щодо пропорційного фінансування видатків бюджетів усіх рівнів [4].

Під використанням бюджетних коштів усупереч їх цільовому призначенню слід розуміти використання коштів державного або місцевих бюджетів всупереч призначенню, визначеному для цих коштів відповідними бюджетами та кошторисами доходів і витрат. Це можуть бути, зокрема; 1) фінансування за рахунок бюджетних коштів тих видатків, які не передбачені видатковими статтями затвердженого бюджету відповідного рівня; 2) використання бюджетних коштів, що мали цільове спрямування, з іншою метою, тобто фінансування одних видатків за рахунок інших статей видатків (скажімо, фінансування виробництва за рахунок коштів, призначених для виплати заробітної плати).

Поняттям нецільового використання бюджетних коштів охоплюється також спрямування їх на такі видатки, фінансувати які за рахунок бюджетних коштів заборонено (наприклад, законодавство забороняє використання бюджетних коштів для фінансування різноманітних позабюджетних фондів) [5, с. 116].

Використання бюджетних коштів в обсягах, що перевищують затверджені межі видатків, – це фінансування видатків у сумах, які перевищують розміри, затверджені у відповідних бюджетах, кошторисах і планах асигнувань. Особа, яка має право розпоряджатись бюджетними коштами, перевищує або загальний обсяг

затверджених видатків, або обсяг видатків на конкретні заходи, передбачені у встановленому порядку (наприклад, завищуються обсяг і вартість проведених робіт) [5, с. 117].

Якщо понаднормативне фінансування здійснюється за рахунок бюджетних коштів, призначених для фінансування інших видатків, в діях винної особи вбачається одночасно використання бюджетних коштів всупереч їх цільовому призначенню.

Недотримання вимог щодо пропорційного скорочення видатків бюджету може виражатись, наприклад, у неприйнятті уповноваженою особою рішення про пропорційне скорочення видатків бюджету у разі зменшення надходжень коштів до нього, у прийнятті рішення поширити пропорційне скорочення на всі видаткові статті бюджету, у т. ч. захищені.

Під недотриманням вимог щодо пропорційного фінансування видатків бюджетів усіх рівнів потрібно розуміти, зокрема, фінансування у повному обсязі одних статей видатків при одночасному зменшенні фінансування за іншими статтями або при їх повному нефінансуванні, недодержання строків фінансування видатків за окремими статтями, що призводить до виникнення і зростання заборгованості з виплати пенсій, заробітних Плат, соціальної допомоги, перевищення або зменшення видатків бюджету в одному кварталі (місяці) за рахунок іншого періоду бюджетного року.

Злочин вважається закінченим з моменту вчинення одного з чотирьох діянь, передбачених ст. 210 КК України. При цьому потрібно мати на увазі те, що розмір незаконно використаних або витрачених бюджетних коштів має бути не меншим за 1000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [3].

Суб'єкт злочину спеціальний. Насамперед це службова особа, на яку покладено виконання, функцій розпорядника бюджетних коштів. Розпорядники бюджетних коштів – це бюджетні установи та організації в особі їхніх керівників, уповноважені на одержання асигнувань, взяття зобов'язань та здійснення видатків з бюджету За обсягом наданих прав розпорядники поділяються на головних розпорядників коштів бюджету та розпорядників коштів бюджету нижчого рівня [3].

Суб'єктом цього злочину визнаються відповідні службові особи органів державної виконавчої влади від Прем'єр-міністра

України до сільських, селищних і міських голів, а також: керівники бюджетних установ та організацій, які розпоряджаються бюджетними коштами відповідно до затверджених кошторисів і планів асигнувань; службові особи юридичних осіб небюджетної сфери, яким згідно з чинним законодавством делеговано право розпоряджатись бюджетними коштами (наприклад, службові особи недержавних підприємств, які надають житлово-комунальні послуги і на рахунки яких перераховуються бюджетні кошти у вигляді нарахованих населенню житлових субсидій; керівники підприємств, установ, організацій, які не мають статусу бюджетних, однак у встановленому порядку отримують бюджетні кошти не на своє утримання, а на окремі програми, а також фінансову допомогу за рахунок бюджетних коштів у формі дотацій, субвенцій, субсидій.

Суб'єктивна сторона злочину характеризується умислом. Особа- правопорушник свідомо вчиняє злочин. Кваліфікуючими ознаками злочину є вчинення його: 1) в особливо великих розмірах; 2) повторно; 3) за попередньою змовою групою осіб.

Ще одна стаття КК України містить склад бюджетного правопорушення. Стаття 211. Видання нормативно-правових або розпорядчих актів, які змінюють доходи і видатки бюджету всупереч встановленому законом порядку

Зазначено, що видання службовою особою нормативно-правових або розпорядчих актів, які змінюють доходи і видатки бюджету всупереч встановленому законом порядку, якщо предметом таких дій були бюджетні кошти у великих розмірах, – карається штрафом від ста до чотирьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на строк до чотирьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

Ті ж дії, предметом яких були бюджетні кошти в особливо великих розмірах або вчинені повторно, – караються позбавленням волі на строк від трьох до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років [3].

Об'єкт злочину збігається з об'єктом злочину, передбаченого ст. 210 КК України.

Для нормативно-правових актів, про які йдеться у ст. 211 КК України характерним є те, що вони мають формально визначений характер і містять приписи, обов'язкові для виконання необмеженим і персонально невизначеним колом юридичних та фізичних осіб. Це діючі постійно або протягом певного проміжку часу різноманітні постанови, правила, положення, накази, порядки, роз'яснення, інструкції, інструктивні листи тощо.

За своїм змістом нормативно-правові та розпорядчі акти як предмет цього злочину характеризуються тим, що вони змінюють доходи або видатки бюджетів всупереч встановленому законом порядку. З об'єктивної сторони злочин може бути вчинений лише шляхом дій у формі видання всупереч встановленому законом порядку нормативно-правового або розпорядчого акта, який змінює доходи або видатки бюджету. Визначення структури, обсягу доходів і видатків державного і місцевого бюджетів є виключною прерогативою відповідно ВР та органів місцевого самоврядування.

Злочин вважається закінченим з моменту видання службовою особою відповідного акта. Та обставина, набрав чи ні цей акт законної сили, не впливає на визнання злочину закінченим [5, с. 118].

Якщо видання нормативно-правових або розпорядчих актів, які незаконно змінюють доходи або видатки бюджету, поєднується з фактичним використанням бюджетних коштів всупереч їх цільовому призначенню або в обсягах, що перевищують затверджені межі видатків, чи з недотриманням вимог щодо пропорційного скорочення або пропорційного фінансування видатків бюджетів, вчинене потрібно кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених ст.ст. 210 і 211 КК України. У разі, коли шляхом видання актів, вказаних у ст. 211, вчинюються порушення бюджетного законодавства, описані у диспозиції ст. 210, вчинене з урахуванням правил про конкуренцію загальної і спеціальної норми потрібно кваліфікувати лише за ст. 211 КК України.

Суб'єкт злочину спеціальний у обох випадках. Суб'єктивна сторона злочину характеризується прямим умислом. Кваліфікуючими ознаками злочину (ч. 2 ст. 211) є вчинення, його: 1) в особливо великих розмірах; 2) повторно.

Проаналізувавши санкції, можна дійти висновку, що покарання не є дуже суворими. Але найбільша проблема полягає

в тому, що дуже рідко осіб притягають до відповідальності за вищезгаданими статтями. Переважно настає адміністративна або дисциплінарна відповідальність, яка є менш суворою.

Уніфікація складів правопорушень, а також їх конкретне визначення у нормативно-правових актах повинно подолати проблеми кваліфікації дій осіб, винних у скоєнні бюджетного правопорушення.

---

1. Лопашенко Н. А. Преступление в сфере экономической деятельности: теоретической и прикладной аналіз: монография. М.: Юрлитинформ, 2015. С. 74–86.

2. Кропачев Н. М. Кримінально-правове регулювання. *Механізм і система.* 1999. 216 с.

3. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14

4. Кримінальний кодекс України: науково-практичний коментар, за заг. ред. В. В. Сташиса Х.: ТОВ «Одіссей», 2007. 1184 с.

5. Пономарев С.А. Відповідальність за порушення бюджетного законодавства. *Держава і право*, 1999. № 2. С.116–204.

Людмила Савранчук,
кандидатка юридичних наук,
доцентка кафедри публічного управління
та адміністрування
(Національна академія внутрішніх справ)

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ АДМНІІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

Проблеми оптимізації системи державного управління та його адміністративно-правового регулювання в умовах демократизації публічних відносин залишаються дискусійними як серед вчених-правників, так і серед юристів-практиків. Та навіть більше, ні в юридичній науці, ні в законодавстві немає систематизованих та єдиних напрямів та підходів до адміністративно-правового забезпечення системи державного управління в умовах демократиза-

ції публічних відносин, хоча від правильно організованої роботи всієї системи державного управління безпосередньо залежить ефективне функціонування держави, її економічний і соціальний розвиток.

Оптимізація адміністративно-правового забезпечення в системі державного управління в умовах демократизації публічних відносин – це здійснюваний державою за допомогою спеціального механізму упорядкування суспільних відносин цілеспрямований процес досягнення максимально можливої ефективності системи державного управління за мінімального значення якості функціонування такої системи в умовах перерозподілу політичної влади, з урахуванням необхідності делегування владних повноважень іншим суб'єктам права, зокрема, безпосередньо громадянам, інститутам громадянського суспільства, реального виконання закріплених у законодавчих та інших нормативно-правових актах прав і свобод людини, скасування антидемократичних владних приписів та інститутів влади [1, с. 154].

Відмітимо, що проаналізувавши наукові дослідження можна виділити наступні напрями оптимізації адміністративно-правового регулювання системи державного управління в умовах демократизації публічних відносин:

Першим напрямом оптимізації адміністративно-правового забезпечення системи державного управління є закріплення визначення поняття «державне управління» в нормативно-правовому акті.

Зазначимо, що Конституція України не містить терміну «державне управління». Крім того, вважається, що термін «державне управління» є «негативною спадщиною» радянської юридичної науки та практики, а тому в новітній юриспруденції йому немає місця. Є також пропозиції щодо заміни терміну «державне управління» на категорії «державна адміністрація», «адміністрування» [2, с. 10–12].

На нашу думку, ні виключення терміну «державне управління» із понятійного апарату юриспруденції, ні його заміна на інші поняття є неможливим з огляду на чималий досвід його використання як в юридичній науці, так і законодавчій практиці. Варто погодитись з твердженням А. С. Сухарєва, який вважає, що термін

«державне управління» широко використовується як у вітчизняній, так і зарубіжній науковій літературі, а також у законодавстві багатьох країн хоча і з різним змістом [3, с. 12]. Також, на нашу думку, категорії «державне управління» та «виконавча влада» мають все ж таки різний змістовний характер та вживання синоніма «державна адміністрація» замість «державного управління» призводитиме до термінологічної плутанини.

На сьогоднішній день поняття «державне управління» є правовою категорією, яка опосередковано закріплена в Конституції України, зокрема, в ст. 38 «Громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами» [4].

Крім того, категорія «державне управління» продовжує використовуватися в законодавчих актах. Тому, з наукової точки зору варто нормативно закріпити визначення поняття «державне управління» шляхом внесення відповідних змін в Указ Президента України «Про систему центральних органів виконавчої влади» [5].

Другим напрямом оптимізації адміністративно-правового забезпечення в системі державного управління є посилення громадського контролю за діяльністю органів державного управління.

Дійсно, практика показує, що громадський контроль є способом залучення населення до управління державою, та є важливою формою реалізації демократії, що полягає у забезпеченні використання можливості населення в цілому та кожного свідомого громадянина зокрема брати активну участь у державному управлінні, у вирішенні державних і суспільних справ, активно впливати на діяльність органів державної влади [6]. На думку А. С. Крупника, громадський контроль є формою участі громадськості в управлінні для підвищення ефективності діяльності органів публічної влади, підприємств, установ і організацій, що надають соціальні послуги [7, с. 3].

На нашу думку, для того, щоб механізм громадського контролю реально запрацював, варто для початку сформувати юридичні гарантії такого контролю за системою державного управління. Проте, попри численні нормативно-правові акти, які стосуються питань здійснення громадського контролю за діяльністю органів публічного управління, на цей час можна констатувати, що норми

права, в яких закріплені юридичні гарантії здійснення громадського контролю за системою державного управління, здебільшого є просто дублюванням положень одне одного [8, с. 79]. Тому варто прийняти спеціальний закон про громадський контроль, в якому були б враховані особливості його здійснення.

Наступним, *третім напрямом оптимізації* адміністративно-правового забезпечення системи державного управління є необхідність закріплення на законодавчому рівні механізму громадської активності.

У зв'язку з цим пропонуємо на законодавчому рівні закріпити можливість проведення журналістських розслідувань, які, на нашу думку, є чи не найефективнішою формою громадського контролю щодо залучення ширшого кола учасників до здійснення громадського контролю. Адже, метою журналістських розслідувань в сфері управлінської діяльності є привернення уваги громадськості, органів влади та вищих посадових осіб до фактів невиконання чи неналежного виконання передбачених законодавством соціальних завдань, зловживання своїми повноваженнями, фактів порушення прав і свобод людини органами публічного управління. Наслідками проведення журналістських розслідувань є публікація критичних матеріалів про діяльність органів державного управління та реального привернення уваги суспільства до проблем порушення прав і законних інтересів людини і громадянина, що формує певний рівень довіри населення до органів публічного управління та їх діяльності.

Тому, даний напрям оптимізації зможе за допомогою адміністративно-правового регулювання призвести до ефективної системи державного управління та забезпечити стимулювання громадської активності.

Отже, основними напрями оптимізації адміністративно-правового регулювання системи державного управління в умовах демократизації публічних відносин є:

1) необхідність законодавчого закріплення визначення поняття «державне управління» в нормативно-правовому акті;

2) посилення громадського контролю за діяльністю органів державного управління шляхом прийняття спеціального закону про громадський контроль;

3) необхідність закріплення на законодавчому рівні механізму громадської активності.

1. Колєсніков Д. В. Удосконалення адміністративно-правового забезпечення системи державного управління в умовах євроінтеграції. *Науковий вісник публічного та приватного права.* Вип. 1. Том 1, 2019. С. 153–158.

2. Нижник Н. Р., Шльоер Б. Ф., Кампо В. М. Становлення нового адміністративного права України. К.: Юридична школа, 2000. 59 с.

3. Сухарев А. С. Проблемы формирования понятийного аппарата в теории административного права. *Административное право и процесс.* 2009. № 3. С. 10–14.

4. Конституція України: Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80.

5. Про систему центральних органів виконавчої влади: Указ Президента України від 15.12.1999 № 1572/99. *Офіційний вісник України* від 31.12.1999 р. № 50. С. 8.

6. Кармазіна О.О. Взаємодія органів публічного управління з громадськістю в контексті розвитку громадянського суспільства в Україні. *Державне управління: теорія та практика.* 2013. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Dutp_

7. Крупник А. С. Громадський контроль: сутність та механізми здійснення. Теоретичні та прикладні питання державотворення. On-line збірник наук. праць ОРІДУ НАДУ при Президентові України. Вип. № 1. 2007. URL: http://novyi-stryi.at.ua/gromkontrol/KRUPNYK_A_pro_grom_ kontrol.pd.

8. Адміністративні послуги місцевих органів державної виконавчої влади: монографія / А. О. Чемерис, М. Д. Лесечко, А. В. Ліпенцев та ін.; за заг ред.. А. О. Чемериса. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2004. 152 с.

Маркіян Сидор,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри
адміністративно-правових дисциплін
юридичного факультету
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ВИДИ ВЗАЄМОДІЇ МІСЦЕВИХ ДЕРЖАВНИХ АДМІНІСТРАЦІЙ ТА ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Сучасний стан розвитку Української держави ставить на порядок денний одну із найважливіших проблем – формування ефективної організації виконавчої влади, зокрема на місцевому рівні;

побудова сучасних органів місцевого самоврядування; запровадження нових принципів функціонування виконавчої влади і місцевого самоврядування з метою забезпечення реалізації прав і свобод громадян, надання державних та громадських послуг.

Забезпечення взаємодії місцевих державних адміністрацій з органами місцевого самоврядування, як уже зазначалося, є одним із конституційно визначених основних завдань перших (п. 6 ст. 119 Конституції України [1]) в контексті поєднання державних і місцевих інтересів (ст. 3 Закону України «Про місцеві державні адміністрації» [2] та ст. 4. Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [3]).

Місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування є різними за правовою природою ланками місцевої публічної влади, але завдання обох – забезпечення збалансованого розвитку відповідних територій та вирішення проблемних питань як на місцевому, так і загальнодержавному рівнях. Проте, як слушно наголошують науковці, взаємодія місцевого самоврядування з місцевими державними адміністраціями складна в структурно-функціональному ракурсі. Так, якщо зі сторони місцевих органів виконавчої влади суб'єктами взаємодії є місцеві державні адміністрації, то зі сторони місцевого самоврядування – кілька суб'єктів [4, с. 20].

На цю проблему звертають увагу також і зарубіжні науковці. Зокрема А. А. Уваров, який зазначає, система місцевого самоврядування не є тотожною її органам. Елементами системи загалом є: а) наділене владними повноваженнями місцеве населення; б) представництво публічної влади місцевого самоврядування; в) представництво громадсько-територіальної влади населення, які відповідно проявляються через свої компоненти: а) форми безпосереднього волевиявлення населення (референдум, вибори, сходи і т. п.); б) органи місцевого самоврядування; в) органи територіального громадського самоврядування [5, с. 26].

Здебільшого в науковій літературі та законодавстві вищезазначені елементи системи місцевого самоврядування розглядаються як самодостатні, самостійні. Ми підтримуємо тих авторів, які розглядають системно ці елементи, у взаємозв'язку, як цілісне явище. Н. Янюк та О. Бориславська справедливо зауважують, що,

безумовно, головну роль як у взаємодії, так і в здійсненні самоврядних повноважень, відіграють органи місцевого самоврядування (представницькі та виконавчі), але при цьому слід розглядати також територіальну громаду, яка є самостійним суб'єктом місцевого самоврядування, і, відповідно стає суб'єктом такої взаємодії. Її існування підтверджується, наприклад, здійсненням місцевими державними адміністраціями управління спільним майном територіальних громад тощо [4, с. 20].

Взаємодія місцевих державних адміністрацій з органами місцевого самоврядування залежно від вияву волі сторін може мати добровільний, явочний чи дискреційний характер. Дискреційні форми взаємодії, зокрема, виникають з питань порушення органами місцевого самоврядування чинного законодавства, забезпечення інтересів державних органів щодо делегованих органам місцевого самоврядування державних повноважень, контролю за цільовим використанням державних коштів; надання органами місцевого самоврядування державним органам передбаченої чинним законодавством інформації тощо [5, с. 29].

У юридичній літературі робляться спроби й іншим чином класифікувати види взаємодії органів місцевого управління та самоврядування. Зокрема, А. Р. Крусян зазначає, що при здійсненні управлінської діяльності між органами місцевого управління формуються певні відносини, які в залежності від типу взаємодії можна виділити на три основні види – координаційну, субординаційну, реординаційну взаємодії. На думку вченого, до основного завдання координаційної взаємодії слід віднести кооперацію управлінських зусиль для успішнішого вирішення сукупних завдань. Координаційна взаємодія повинна здійснюватися в тих сферах громадського життя, які однаково важливі для держави в цілому і для територіальних громад зокрема, тобто зачіпають загальні інтереси (державні і місцеві). Прикладами слугують взаємодії у вирішенні економічних, соціальних і культурних питань розвитку територій, у галузях соціального захисту населення, охороні навколишнього середовища і раціональному використанні природних ресурсів на відповідних територіях, а також у галузях захисту прав і свобод громадян, забезпечення законності та правопорядку. Головним завданням координаційної взаємодії вважаємо узгодження дій для успішного

вирішення суміжних завдань. У системі координаційної взаємодії двох центрів системи публічної влади на місцевому рівні розкривається необхідність третього елементу – суб'єкта, який координує їх дії. Виходячи з цього, пропонується і обґрунтовується необхідність утворення координаційної структури з питань взаємодії місцевих органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування. Її основним завданням повинна бути кооперація управлінських зусиль органів публічної влади одного рівня.

Другим незалежним видом взаємодії місцевих органів виконавчої влади з органами місцевого самоврядування вважається субординація. Вона характерна тим, що реалізується між органами, які знаходяться в субординаційних структурних зв'язках, між такими органами присутні управлінські відносини, їхня функціонування ґрунтується на принципах «вертикалізації». Субординаційна взаємодія в делегованій сфері повноважень можлива двох типів – субординаційна взаємодія місцевих державних адміністрацій з сільськими, селищними, міськими радами (їх виконавчими органами) та субординаційна взаємодія місцевих державних адміністрацій з районними, обласними радами [6, с. 14]. Така взаємодія виражається у делегуванні повноважень.

До найбільш важливих організаційно-правових форм реординаційної взаємодії відносять взаємне інформування. Крім такого виду взаємодії, реординаційні взаємозв'язки проявляються в конкретних діях суб'єктів взаємодії, які знаходять відображення в управлінських актах. На противагу спільним актам, що прийняті в рамках координаційної взаємодії, при реординації суб'єктом прийняття документів є один орган. Їх характерною рисою є той факт, що у них враховані не лише власні, але й «чужі» інтереси, відображені погляди й ініціативні пропозиції інших органів тощо. А. Р. Крусян, аналізуючи чинне законодавство, виокремлює наступні види реординаційної взаємодії: реординацію в розумінні «зворотного упорядкування», кореляційну реординацію та ініціативну реординацію [6, с. 15].

Проте всі види взаємодії на місцевому рівні взаємопов'язані і взаємообумовлені, їх поділ і виокремлення можливі тільки теоретично. У процесі взаємодії місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування їхній вибір та набір, обумовлені

характером та змістом проблематики завдань, що визначаються особливостями об'єкта управління, стадією в управлінському процесі тощо та залежать від мети, яку поставили перед собою суб'єкти взаємодії.

1. Конституції України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80

2. Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 09.04.1999 р. № 586-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 20–21. Ст. 190.

3. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст. 170.

4. Янюк Н., Бориславська О. Правове регулювання взаємодії місцевого самоврядування і місцевих державних адміністрацій: проблема делегування повноважень. *Право України*. 2006. № 6. С. 19–24.

5. Уваров А. А. Местное самоуправление в соотношении с государственной властью в Российской Федерации: проблемы развития и взаимодействия: автореф. дис. на соискание учен. степени докт. юрид. наук: спец. 12.00.02. М., 2002. 38 с.

6. Крусян А. Р. Взаємодія місцевих органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 / Одеська держ. юридична академія. О., 1999. 19 с.

Ігор ТАЦИШИН
кандидат юридичних наук, доцент, адвокат

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОРЯДКУ ПОГАШЕННЯ ЗАБОРГОВАНОСТІ З ПЕНСІЙНИХ ВИПЛАТ ЗА РІШЕННЯМИ СУДУ, ЗАТВЕРДЖЕНОГО ПОСТАНОВОЮ КАБІНЕТУ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ від 22 серпня 2018 року № 649

Невиконання рішень суду є проблемним питання у всій судовій системі України, на що неодноразово наголошували численні міжнародні експерти та організації.

Не дивлячись на намагання України виправити дану ситуацію, нажаль стан виконання рішень загалом та з приводу виконання рішень судів де боржником виступає орган Пенсійного Фонду України зокрема вимагають докорінних змін.

Судові спори та рішення за результатами їх розгляду між відповідачем – органом Пенсійного фонду України та позивачем – фізичною особою щодо нарахування (перерахунку) пенсійних виплат – це адміністративні спори, які вирішуються відповідно до Кодексу адміністративного судочинства України.

Відповідно до Кодексу адміністративного судочинства України виконання судового рішення є кінцевою стадією судового захисту. За загальним правилом обов'язковими до виконання є судові рішення (постанови та ухвали), що набрали законної сили.

Відповідно до ст.370 Кодексу адміністративного судочинства України судове рішення, яке набрало законної сили, є обов'язковим для учасників справи, для їхніх правонаступників, а також для всіх органів, підприємств, установ та організацій, посадових чи службових осіб, інших фізичних осіб і підлягає виконанню на всій території України, а у випадках, встановлених міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, або за принципом взаємності – за її межами.

Кабінет Міністрів України Постановою №649 від 22 серпня 2018 року затвердив Порядок погашення заборгованості з пенсійних виплат за рішеннями суду. Порядок визначає механізм погашення заборгованості, що утворилася внаслідок нарахування (перерахунку) Згідно даного Порядку орган Пенсійного фонду України, визначений судом боржником у виконанні судового рішення веде облік рішень у реєстрі рішень, виконання яких здійснюється за окремою бюджетною програмою, відповідно до порядку, встановленого Пенсійним фондом України.

Орган Пенсійного фонду України з метою підтвердження суми заборгованості готує та подає до Пенсійного фонду України:

– документ, що підтверджує дату надходження судового рішення до органу Пенсійного фонду України;

– копію судового рішення (судових рішень) або виконавчого листа;

– розрахунок суми, що підлягає виплаті, засвідчений керівником органу Пенсійного фонду України або уповноваженою ним особою.

Пенсійний фонд України створює комісію у складі не менше семи осіб. Персональний склад комісії, її голова, заступник голови та секретар затверджуються Головою правління Пенсійного фонду України. Комісія засідатиме за умови присутності на засіданні не менше двох третин її складу. Засідання будуть проводитися у разі потреби, але не рідше одного разу на місяць.

На підставі отриманих документів від органу Пенсійного фонду України, комісія перевіряє обґрунтованість розрахованої суми, що підлягає виплаті та приймає одне із рішень:

– про наявність підстав для виплати суми, зазначеної в розрахунку;

– про повернення органу Пенсійного фонду України, отриманих документів для доопрацювання;

– про відсутність підстав для виплати суми, зазначеної в розрахунку.

Рішення комісії приймаються відкритим голосуванням і вважаються прийнятими, якщо за них проголосували більшість присутніх на її засіданні членів. Рішення оформляються протоколом, у якому за наявності підстав зазначаються пропозиції щодо перерахунку коштів на рахунок боржника. Протокол підписується всіма членами комісії і подається Голові правління Пенсійного фонду України, який не пізніше трьох робочих днів приймає рішення про виділення коштів.

Черговість виконання рішень визначається датою їх надходження до органу Пенсійного фонду України.

Відповідно до ст.372 КАС України у разі необхідності спосіб, строки і порядок виконання можуть бути визначені у самому судовому рішенні. Так само на відповідних суб'єктів владних повноважень можуть бути покладені обов'язки щодо забезпечення виконання рішення.

Судове рішення, яке набрало законної сили або яке належить виконати негайно, є підставою для його виконання.

В Кодексі адміністративного судочинства України чітко визначений строк виконання рішення суду щодо присудження випла-

ти пенсій – у межах суми стягнення за один місяць та може бути визначено у разі стягнення всієї суми заборгованості із виплати пенсії. В даному випадку Порядок погашення заборгованості з пенсійних виплат за рішеннями суду суперечить порядку виконання судового рішення, встановленому КАС України, оскільки визначення порядку виконання судових рішень, як і контроль за виконанням судового рішення, здійснює суд. Це функції судів відповідно до статей 129 та 129-1 Конституції України.

Порядок погашення заборгованості з пенсійних виплат за рішеннями суду, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України № 649 від 22 серпня 2018 року має в тому числі ряд недоліків, які безпосередньо впливатимуть на права стягувача –фізичної особи, зокрема;

– в Порядку не врегульовано питання строків, зокрема: відсутнє імперативне визначення строків підготовки та подачі органом Пенсійного фонду України документів до Пенсійного Фонду України, не визначено питання строків прийняття рішення Пенсійним фондом України щодо узгодження розрахованої суми.

– питання узгодження суми, що підлягає виплаті суперечить ст. 370 Кодексу адміністративного судочинства України, згідно якої судове рішення, яке набрало законної сили, є обов'язковим для учасників справи.

– відсутня будь-яка інформація про строки, результати, наслідки діяльності комісії при Пенсійному фонді України, яка створена на виконання Порядку та ін.

На виконання вимог ч. 4 ст. 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» невиконання судових рішень має наслідком юридичну відповідальність, установлену законом.

Частинами 2, 3 ст. 14 КАС України встановлено, що судові рішення, що набрали законної сили, є обов'язковими до виконання всіма органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими та службовими особами, фізичними і юридичними особами та їх об'єднаннями на всій території України. Невиконання судового рішення тягне за собою відповідальність, встановлену законом.

Крім того, в рішенні Європейського суду з прав людини від 19.03.1997 року у справі «Горнсбі проти Греції» суд підкреслив, що

виконання рішення, ухваленого будь-яким судом, має розцінюватись як невід'ємна частина судового розгляду. Здійснення права на звернення до суду з позовом стосовно його прав та обов'язків цивільного характеру було б ілюзорним, якби внутрішня правова система допускала, щоб остаточне судове рішення, яке має обов'язкову силу, не виконувалося б на шкоду однієї зі сторін.

Наведене вище дає можливість прийти до висновку, що запропонований механізм погашення заборгованості з пенсійних виплат за рішеннями суду потребує термінового узгодження як з національним законодавством в частині обов'язковості рішень суду, що набули законної сили так і у відповідності до рішень Європейського суду з прав людини.

---

1. Порядок погашення заборгованості з пенсійних виплат за рішеннями суду: Постанова Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2018 р. № 649. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/649-2018-п (дата звернення: 25.11.2019).

Тарас Тимчишин,
кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри
адміністративно-правових дисциплін
юридичного факультету
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ДЕЯКІ ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ ОБІГУ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ ЯК ОБ'ЄКТ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРОСТУПКУ

Визначення поняття «правила обігу вогнепальної зброї» в юридичній літературі на сьогодні відсутнє. І хоча вогнепальна зброя в суспільстві присутня практично завжди, процеси її легалізації проходить лише при встановленні ролі держави.

В проекті Закону України «Про обіг зброї» дано наступне визначення поняття. «обіг (оборот) зброї» – виробництво зброї, торгівля зброєю, продаж, передача, придбання, колекціонування,

експонування, спадкування, облік, зберігання, носіння, перевезення, транспортування, використання, вилучення, знищення, ввезення зброї до України та вивезення зброї з України [1].

Концепція обігу складається з двох основних частин: «обіг зброї» і «правила користування». Оскільки концепція обігу вогнепальної зброї була вже розглянута в попередньому підрозділі, то залишилось визначити правила обігу. При визначенні поняття – «правила» – одразу необхідно звернути увагу на множину понять форми даного слова. Це значить, що правил є принаймні кілька. Ця ситуація полягає в тому: що поняття визначається словом «правило» в однині, а у множині, мають суттєві відмінності.

Отож вся наявна в країні вогнепальна зброя має два суперечливих статуси: або це «зброя легальна» – облікована і контрольована державою, або «зброя нелегальна» – не врахована але не облікована державою. Згідно цього паралельно існують і дві сфери обігу вогнепальної зброї – «легалізація зброї» і «обіг нелегальної зброї». Основою «спеціального режиму обігу вогнепальної зброї» і «дозвільної системи в сфері обігу вогнепальної зброї» та «юридичної діяльності в сфері обігу вогнепальної зброї» є плеяда норм права, що містять правила обігу вогнепальної зброї. Проказуючи «спеціально-дозвільний режим обігу вогнепальної зброї», «юридична діяльність в сфері обігу вогнепальної зброї», «дозвільна система у сфері обігу вогнепальної зброї» ґрунтуються на нормах та правилах соціальної діяльності з легалізованою вогнепальною зброєю.

Так, В. Шесток висловлює думку, що правила поводження зі зброєю, боєприпасами, радіоактивними матеріалами, вибуховими чи іншими речовинами і предметами, що становлять підвищену небезпеку для оточуючих, – це процес різного роду маніпуляцій з небезпечними засобами, матеріалами, речовинами і предметами з метою використання їх властивостей, а також зберігання, транспортування, обслуговування, ремонту та ін. [2, с.18].

Законодавець, формуючи правовій нормі певний конкретний спосіб функціонування в сфері обігу вогнепальної зброї, утворює точне правило у вигляді певного зобов'язання і тут же свідчить, в якій прийом це зобов'язання має бути виконано. Якщо зобов'язання бездіяльне (для утримання від певних дій), то це заборона. Якщо ж зобов'язання активне (дії визначені певним розпорядженням), то це обов'язок.

Правила обігу вогнепальної зброї – це імперативні норми, вони категоричні і строго обов'язкові й не припускають якогось іншого трактування приписів котрі покладені в їх основу. Кожне правило обігу вогнепальної зброї, реалізоване через норму права як позитивне зобов'язання, категорично формулює тільки один варіант дії суб'єкта в сфері обігу вогнепальної зброї. Належність нормативного матеріалу до позитивних зобов'язань визначається наявністю в змісті норм правових або технічних слів на кшталт «повинен», «потрібно», «зобов'язаний», та інші.

Слід зауважити, що основна правил обігу зброї зосереджена в Інструкції «Про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної і холодної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями метальними снарядами несмертельної дії, та зазначених патронів, а також боєприпасів до зброї та вибухових матеріалів», затвердженої наказом МВС України від 21 серпня 1998 № 622 [3].

Сучасні відносини у сфері державного обігу зброї відображають інтереси суспільства на сучасному етапі. Враховуючи аналогічні інтереси суб'єктів суспільних відносин у сфері обігу зброї держава здійснює правоохоронну діяльність щодо встановлення порядку управління, громадського порядку, та громадської безпеки як об'єктів адміністративно-правової охорони, застосовуючи засоби адміністративного впливу до порушників правил обігу зброї.

---

1. Проект Закону України від 20.09.2019 № 1222-1**.** URL http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JI00522A.html

2. Шесток В. А. Нарушение правил обращения с оружием, боеприпасами, радиоактивными материалами, взрывчатыми и иными веществами и предметами, представляющими повышенную опасность для окружающих: Уголовно-правовой аспект: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук: 12.00.08. М.: Рос. правовая акад. МЮ РФ, 2004. 25 с.

3. Про затвердження Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями метальними снарядами несмертельної дії, та патронів до них, а також боєприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів: Наказ МВС України від 21.08.1998 № 622*. Офіційний Вісник України*. 1998. № 42. Ст. 1574.

Оксана Ярема,
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри адміністративно-правових дисциплін
юридичного факультету
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ІНФОРМАЦІЙНІ ПРАВОВІДНОСИНИ ЯК ОКРЕМИЙ ВИД СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН

З розвитком інформаційного суспільства розвиваються і дискусії в наукових колах щодо правовідносин в інформаційній сфері, визначення ступеня їх самостійності та особливого характеру щодо всіх інших правовідносин, в результаті чого виникає необхідність всебічного вивчення особливостей та характеристик цих правовідносин, дослідження етапів їх розвитку.

Серед перших науковців, який досліджував інформаційні правовідносини був А. Б. Венгеров, який дійшов висновку, що змістом інформаційних відносин є різні види операцій з інформацією [**Помилка! Закладку не визначено.**, с. 27].

На думку А. Б. Венгерова, під інформаційними відносинами слід розуміти «відносини, які складаються в сфері управління народним господарством між працівниками, їх колективами в процесі реєстрації, збору, передачі, зберігання й обробки інформації» [**Помилка! Закладку не визначено.**, с. 28].

Відомий вчений В. А. Дозорцев на початку 80-х років спробував спростовувати факт існування інформаційних відносин, визначаючи, що «…не можна будь-які зв'язки, зокрема, такі що виникають із появою нових видів праці, оголошувати новим особливим видом суспільних відносин» [2, с. 188–189]. Пізніше він виділив інформаційні правовідносини в контексті виключних прав. Науковець стверджує, що значення виділення інформаційних відносин як окремої категорії правовідносин полягає в тому, що з'явилась необхідність включення їх об'єкта у економічний обіг та відповідно створення для цього правової бази [2, с. 28]. Сьогоднішня ера розвитку високих інформаційних технологій у суспільстві дає

об'єктивні підстави для висновку про утвердження ролі самостійного виду суспільних відносин – інформаційних.

Інформаційні правовідносини тривалий час існували в контексті цивільно-правових відносин, і значний період не виокремлювались в окрему групу правовідносин. Проте, ситуація сьогодні докорінно змінилась, і зараз ми з впевненістю констатуємо факт про існування окремого самостійного виду правовідносин – інформаційних, які є об'єктом вивчення інформаційного права.

Так, у своїх роботах Є. В. Петров висловлює таку позицію, що інформаційні правовідносини є виключно цивільними відносинами, і мають походження від немайнових, пропонуючи своє авторське визначення інформаційних відносин як таких «…це правовідносини, врегульовані нормами цивільного та інформаційного права з приводу виробництва, розповсюдження, споживання та використання інформації і охорони та захисту прав на неї», науковець відокремлює при цьому інформаційне право від цивільного права [3]. Подібні думки можливо були і актуальні більше п'ятнадцяти років назад. Проте сьогодні, на нашу думку, подібні твердження втратили актуальність.

А. І. Марущак у своїх наукових дослідженнях визначає інформаційні правовідносини в якості предмета інформаційного права як окремої комплексної галузі права (яка тісно взаємодіє з іншими галузями права), що «…активно використовує основні, фундаментальні положення теорії держави і права, взаємодіє з такими галузями, як конституційне, адміністративне, фінансове, господарське, кримінальне, цивільне, трудове право і ін.» [4, с. 92].

Отже, інформаційні правовідносини ми можемо розглядати як суспільні відносини, що виникають у сфері будь-якої інформаційної діяльності, тобто в галузі інформаційних процесів серед суб'єктів визначених законодавством, мають характерні ознаки та особливості, і регулюються нормами інформаційного права. Предметом інформаційних відносин є інформація, з приводу якої виникають інформаційні процеси.

Стрімкий розвиток новітніх інформаційних правовідносин розпочався з прийняттям основних інформаційних законів: «Про інформацію», «Про науково-технічну інформацію», «Про доступ до публічної інформації», «Про Державну службу спеціального

зв'язку та захисту інформації України», «Про захист персональних даних», «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» та триває й досі. Крім того за останні роки в Україні створювались окремі органи з питань розвитку інформаційних правовідносин та інформаційної політики. Так, 14 січня 2015 р. було створене міністерство інформаційної політики, яке 2 вересня 2019 р. реорганізовано в Міністерство культури, молоді та спорту України. Також з вересня 2019 р. в Україні функціонує Міністерство цифрової трансформації України, до компетенції якого належить регулювання інформаційних правовідносин у сфері цифровізації, цифрового розвитку, цифрової економіки, цифрових інновацій, електронного урядування та електронної демократії, розвитку інформаційного суспільства, інформатизації; у сфері розвитку цифрових навичок та цифрових прав громадян; у сферах відкритих даних, розвитку національних електронних інформаційних ресурсів, розвитку інфраструктури широкосмугового доступу до Інтернету та телекомунікацій, електронної комерції та бізнесу; у сфері надання електронних та адміністративних послуг; у сферах електронних довірчих послуг та електронної ідентифікації; у сфері розвитку ІТ-індустрії [5].

Отже, утвердження ролі інформаційних відносин в сучасному суспільстві, зумовлено підвищенням ролі інформації та інформаційних процесів у всіх сферах суспільного життя, а це вимагає особливої уваги законодавця щодо регулювання таких відносин, адже інформаційні відносини, які розвиваються поза цілеспрямованим впливом держави можуть призвести до негативних наслідків в суспільстві.

---

1. Венгеров А. Б. Право и информация в условиях автоматизации управления: М.: Юридическая литература, 1978. 208 с.

2. Дозорцев В. А. Законодательство и научно-технический прогресс. М.: Юридическая литература, 1978. 192 с.

3. Петров Є. В. Інформація як об'єкт цивільно-правових відносин: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.03. Х., 2003. 20 с.

4. Марущак А. І. Інформаційне право: доступ до інформації: навч. посіб. К.: КНТ, 2011. 532 с.

5. Положення про Міністерство цифрової трансформації України: Постанова Кабінету Міністрів України від 18.09.2019. № 856. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/856-2019-%D0%BF

Секція 3

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РЕГУЛЮВАННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Володимир Адам,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри господарсько-правових дисциплін
юридичного факультету,
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ЕКОЛОГІЧНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ ЯК СКЛАДОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Основою реалізації екологічної політики держави є діяльність держави у галузі охорони природи, раціонального природокористування, реалізації комплексу заходів щодо екологічної безпеки, покращення стану екологічної безпеки, підтримання екологічної рівноваги.

Соціальна сутність держави повинна відповідати прагненням громадян і гарантувати їхні права. Основу такої демократичної держави становить довіра людини до влади: діяльності політиків, різноманітних органів та їх службових осіб. Адже реалізація екологічної політики передбачає розуміння реальної екологічної ситуації в країні.

Як зазначає Д. А. Николюк, «становлення правової держави на певному етапі є закономірним результатом еволюції державної організації та її призначення, адже рано чи пізно в процесі життєдіяльності суспільства виникає проблема гармонізації його взаємодії з навколишнім природним середовищем, забезпечення охорони, раціонального використання і відтворення природних ресурсів» [1, с. 131].

Глобальна екологічна дійсність окреслює перед Україною та іншими державами нові складні завдання. Вони переконливо демонструють безперспективність будь-якої політики, що не має обґрунтованого конституційно-правового забезпечення.

Саме тому повноцінний розвиток Української держави неможливий без розроблення та реалізації цілеспрямованих заходів щодо забезпечення належного функціонування екологічних прав та свобод.

Уповноважений Верховної Ради України у своїй доповіді зазначив, що право громадян на безпечне для життя і здоров'я довкілля може бути забезпечено тільки за виконання таких умов:

– удосконалення державного управління у сфері охорони довкілля та використання природних ресурсів;

– установлення штрафних санкцій за забруднення довкілля, які стимулювали б технологічні зміни, інновації, впровадження ресурсозберігаючих технологій тощо;

– вдосконалення економічних механізмів природокористування, що стимулюватиме до раціонального природокористування, охорони та відтворення природних ресурсів;

– продовження законотворчої роботи щодо вдосконалення національного законодавства у сфері екологічних прав та узгодження його з міжнародними стандартами; поетапне оновлення основних фондів промислової та транспортної інфраструктури;

– посилення державного контролю за дотриманням природоохоронного законодавства; належне фінансування природоохоронних заходів; сприяння формуванню інститутів громадянського суспільства;

– забезпечення вільного доступу до інформації про стан довкілля та залучення громадськості до ухвалення екологічно значущих рішень [2, с. 124].

Саме тому основними напрямами державної екологічної політики мають стати належні та допустимі способи користування природоохоронним потенціалом на основі планування, стимулювання та здійснення реального контролю з боку держави шляхом застосування нормативно-правових актів, які забезпечують створення і впровадження екологічно сумісних технологій, проведення екологічного моніторингу, екологічної експертизи, залучення гро-

мадськості, виховання бережливого ставлення до природи та відповідальності перед прийдешніми поколіннями.

За сучасних умов неефективна та неякісна екологічна політика держави або ж її відсутність, неналежна реалізація екологічних прав особи державою призводять до екологічних катастроф, суттєвого порушення екологічної рівноваги [3, с. 184].

Найважливішим механізмом втілення екологічної політики держави і, відповідно, забезпечення екологічної безпеки, є право, яке може успішно виконувати свою роль тільки у тому разі, якщо буде достатньо досконалим. Однак правове регулювання екологічних суспільних відносин досі не відповідає вимогам практики.

Територіальна організація України поєднує загальнодержавні, регіональні й місцеві інтереси. Територіальний розподіл суспільних інтересів у сфері охорони природи визначається територією природних геоекосистем і поділяється на: загальнодержавні, що поширюються на всю територію України; регіональні, що охоплюють територію в межах кількох областей чи поширюються на територію суміжних держав та акваторію морської економічної зони; місцеві, що охоплюють територію в межах області, району.

Такий характер просторового поширення природних систем створює невідповідність між адміністративними одиницями та природними системами як об'єктами управління. Тому необхідно формувати міжобласний рівень державного управління природоохоронними системами. Слід забезпечити злагоджену взаємодію різних державних і регіональних структур і суспільних інституцій у формуванні та здійсненні регіональної екологічної політики як складової державної екологічної політики, спрямованої на гарантування безпеки, раціонального природокористування, охорони природи та сталого розвитку окремої території у контексті національної безпеки України.

Вирішення цієї проблеми може забезпечити адміністративна реформа. Серед її основних напрямів – децентралізація та передача частини повноважень на регіональний рівень. Регіональна (міжобласна) екологічна політика повинна передбачати створення ефективної системи влади на місцях, здійснити фінансово-економічне та нормативно-правове забезпечення територій на основі оптимального поєднання загальнодержавних і місцевих інтересів [4, с. 78].

Безумовно, екологічна політика держави в умовах її незалежності є предметом дослідження різних галузей науки. Її вивчення нерозривно пов'язано з розробками у галузі забезпечення екологічної безпеки держави. Ефективність здійснення заходів, форм і способів гарантування такої безпеки визначається шляхом прогнозування оцінки екологічних ризиків на регіональному рівні; об'єктивне визнання загроз, установлення їх сутності та можливих наслідків є запорукою планування правових, організаційно-управлінських та економічних заходів щодо запобігання або реагування на наслідки негативних проявів. Більшість із цих завдань взаємопов'язані і мають регіональний (міжобласний) характер, що обумовлено комплексністю екологічних проблем.

Реалізація екологічної політики держави повинна мати реальну правову основу, саме тому вирішення проблеми регіональної екологічної політики пов'язано з нагальною потребою розроблення нормативно-правового акта комплексного характеру, спрямованого на регулювання екологічної безпеки на територіях із кризовим станом.

Як зазначає О. Заржицький, у галузі державної екологічної політики повинен існувати єдиний правильний підхід, що ґрунтується на положеннях «теорії сталого розвитку, яка базується на збалансованому співвідношенні економічних та екологічних інтересів» [4, с. 79].

Змістом екологічної політики держави є також діяльність у сфері забезпечення екологічної безпеки, яка є складовою глобальної і національної безпеки та утворює стан захищеності навколишнього середовища від порушення його екологічної рівноваги.

А. Качинський, розглядаючи екологічну безпеку, зазначає, що Україні потрібна якісно нова система державної екологічної безпеки. Її основу має становити розробка відповідного організаційно-правового соціально-політичного та господарського механізмів управління природокористуванням [5, с. 108].

В. Андрейцев аналізує проблему екологічної безпеки, з одного боку, як систему спеціальних юридичних заходів, спрямованих на захист життєво важливих інтересів людини від небезпечного впливу навколишнього природного середовища, а з іншого – як систему законодавчого і підзаконного правового забезпечення цієї безпеки, за якого забезпечується регулювання екологічно небез-

печної діяльності, режим використання природних ресурсів, охорона природного середовища, безпечного для життя й здоров'я людей [6, с. 214].

Отже, екологічна політика держави в сучасних умовах повинна бути спрямована на забезпечення безпеки сучасного суспільства, де держава у формі нормативно-правових актів створює усі передумови для захисту прав та свобод.

1. Николюк Д. А. Екологічна функція української держави: еволюція та перспективи розвитку. *Держава і право*. 2011. Вип. 54. С. 126–132.
2. The Single European Act (1986). URL: http://ec.europa.eu/economy_finance/emu_history/documents/treaties/ singleuropeanact.pdf. (дата звернення: 08.11.2019).
3. Кисельов М. М., Канак Ф. М. Національне буття серед екологічних реалій: монографія. К.: Тандем, 2000. 320 с.
4. Заржицький О. Проблеми вдосконалення правових засад регіональної екологічної політики. *Право України.* 2003. № 3. С. 75–79.
5. Качинський А. Б., Хміль Г. А. Екологічна безпека України: аналіз, оцінка та державна політика. К.: Ін Юре, 1997. 127 с.
6. Андрейцев В. І. Право екологічної безпеки: навч. та науково-практичний посібник. К.: Знання-Прес, 2002. 332 с.

Роксолана Бутинська,
кандидатка юридичних наук,
старша викладачка кафедри
господарсько-правових дисциплін
юридичного факультету
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ПРАЦІ ТА ЗАЙНЯТОСТІ

Право на працю є соціальним правом людини. Його соціальність виявляється в можливості особи отримати від держави допомогу в працевлаштуванні та забезпечити рівень життя, гідний людини, і для себе, і для членів своєї сім'ї. Соціальність означає також визначення державою низки соціальних стандартів і державних

гарантій, які повинні бути дотримані будь-яким роботодавцем та не можуть бути знижені [1, с. 31–32].

В основу захисту прав працівників, враховуючи мігрантів, покладено низку принципів, які розроблені в Конституції Міжнародної організації праці (далі – МОП) й отримали подальший розвиток у її конвенціях, зокрема: Конвенція № 87 про свободу асоціації та захист права на організацію (1948), Конвенція № 98 про застосування принципів права на організацію і на ведення колективних переговорів (1949), Конвенція № 29 про примусову чи обов'язкову працю (1930), Конвенція № 105 про скасування примусової праці (1957), Конвенція № 100 про рівне винагородження чоловіків і жінок за працю рівної цінності (1951), Конвенція № 111 про дискримінацію в галузі праці та занять (1958), Конвенція № 138 про мінімальний вік для прийому на роботу (1973), Конвенція № 182 про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці (1999). Вони стосуються свободи асоціацій, права на колективні переговори, захисту від примусу до праці, заборони на дитячу працю, недискримінації в галузі зайнятості. Що більше, як йдеться в Декларації МОП основних принципів та прав у світі праці (1998), «всі члени Організації, навіть ті з них, які не ратифікували згадані Конвенції, мають зобов'язання, що випливають вже з самого факту їхнього членства в Організації, дотримуватися, зміцнювати та реалізовувати добросовісно та відповідно до Статуту принципи, що стосуються основних прав, які є предметом цих Конвенцій» (п. 2).

Міжнародні стандарти, що стосуються охорони праці, безпеки для здоров'я, умов роботи, заробітної плати, трудових інспекцій, політики в галузі зайнятості, захисту прав материнства, регулювання центрів зайнятості, а також спеціальні стандарти, що застосовуються в тих галузях, де концентрується значна кількість працівників-мігрантів, є важливими для забезпечення гідної праці для всіх трудових мігрантів.

Не менш вагоме значення мають інструменти, які МОП пропонує для забезпечення рівності прав трудових мігрантів та національних працівників у царині соціального забезпечення. Відповідні стандарти МОП застосовні до всіх працівників незалежно від їх громадянства, містять вимоги рівного ставлення до іноземних і національних працівників, а в більшості з них є спеціальні статті,

скеровані проти дискримінації. Це, зокрема: Конвенція № 102 про мінімальні норми соціального забезпечення (1952), Конвенція № 121 про допомоги у випадках виробничого травматизму (1964), Конвенція № 128 про допомоги по інвалідності, по старості і у зв'язку з втратою годувальника (1967), Конвенція № 130 про медичну допомогу та допомоги у випадку хвороби (1969), Конвенція № 168 про сприяння зайнятості та захист від безробіття (1988), Конвенція № 183 про захист прав материнства (2000). Кілька додаткових конвенцій, прийнятих МОП, безпосередньо спрямовані на захист соціальних прав трудящих-мігрантів: Конвенція № 19 про рівноправність громадян країни та іноземців у галузі відшкодування працівникам під час нещасних випадків (1925), Конвенція № 118 про рівноправність громадян країни та іноземців і осіб без громадянства у галузі соціального забезпечення (1962), Конвенція № 157 про встановлення міжнародної системи збереження прав у галузі соціального забезпечення (1982).

Через норми міжнародного права міжнародні стандарти праці впроваджені в національну політику і практику держав, що стосується зайнятості та працевлаштування мігрантів. Комітет експертів МОП щодо застосування конвенцій і рекомендацій у своїх рішеннях постійно наголошує, що міжнародні стандарти праці, які стосуються умов праці,її безпеки та охорони, тривалості робочого тижня і робочого дня, мінімальної оплати праці, щодо недискримінації, свободи асоціацій, відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами тощо, повинні застосовуватися і до національних, і до іноземних працівників. Комітет МОП з питань свободи асоціацій спеціально звертає увагу на те, що всі трудові мігранти незалежно від їхнього правового статусу мають право на захист своїх інтересів через професійні асоціації.

При реалізації принципу рівних прав національних й іноземних робітників та принципу недискримінації часто посилаються на Конвенцію МОП № 111 про дискримінацію в галузі праці та занять (1958). Так, у спеціальному рішенні Міжамериканського суду з прав людини 2003 року зазначалося: «Суд одноголосно вирішує, що той факт, що людина є мігрантом, не може бути підставою для того, щоб його позбавляли людських прав і, зокрема, його трудових прав. Мігрант, вступаючи у трудові відносини, отримує право бути працівником, яке має визнаватися незалежно

від того, чи він легальний або нелегальний мігрант. Ці права є наслідком самого факту вступу у трудові відносини» [2].

Конвенція МОП № 97 про працівників-мігрантів (1949) встановлює рівність між національними і легальними іноземними працівниками в таких сферах, як працевлаштування, умови життя і праці, доступність правового захисту, оподаткування, соціального захисту. Конвенція МОП № 143 про зловживання в галузі міграції і про забезпечення працівникам-мігрантам рівних можливостей і рівного ставлення (1975) встановлює норми, спрямовані проти експлуатації мігрантів, що забезпечують захист нелегальних мігрантів і створюють умови для інтеграції легальних мігрантів у державу, що їх прийняла.

Обидві конвенції (№ 97 і № 143) послужили основою для вироблення Міжнародної конвенції про захист прав всіх трудящих-мігрантів та членів їх сімей (1990), яка поставила на порядок денний визнання економічних, соціальних, культурних і громадянських прав трудових мігрантів. Разом ці три конвенції становлять міжнародну хартію про міграцію, пропонуючи широку нормативну базу, що визначає становище мігрантів та основи міждержавної співпраці в управлінні міграційними процесами.

Найважливіші положення цих трьох конвенцій передбачають понятійну базу і правові основи для вироблення національної політики і практики, що стосується іноземних працівників і членів їхніх сімей. Тобто вони виступають інструментами стимулювання держав у розробці та вдосконаленні їхніх національних законодавств відповідно до міжнародних стандартів. Також вони пропонують чіткі орієнтири для національної політики і міждержавного співробітництва в питаннях вироблення міграційної політики, обміну інформацією серед мігрантів, сприяння поверненню мігрантів і їх реінтеграції тощо.

Міжнародна конвенція 1990 року встановлює, що трудящі-мігранти – це не просто працівники та економічні суб'єкти; вони також є соціальними суб'єктами разом зі своїми сім'ями і можуть розраховувати на відповідні соціальні права. Конвенція 1990 року підсилює принципи конвенцій МОП про трудящих-мігрантів щодо їх рівності в правах з національними працівниками в країнах, які їх приймають. Конвенція МОП № 143 і Конвенція 1990 року повинні містити положення, спрямовані проти експлуатації мігрантів та на

забезпечення умов «гідної праці», які визначені міжнародними стандартами праці та практично всі застосовні до трудящих-мігрантів. У Конвенції МОП № 143 і Конвенції 1990 року згадується і про незаконних мігрантів; зокрема міститься заклик вирішувати проблему незаконної трудової міграції за допомогою міждержавного співробітництва. Ці конвенції заповнюють правовий вакуум щодо захисту нелегалів і членів їхніх сімей, пропонуючи ввести в національні законодавства країн в'їзду і країн виїзду норми, що забезпечують мінімальний захист нелегальних мігрантів.

Хоча ці три конвенції стосуються трудящих-мігрантів, втілення в життя їхніх положень може забезпечити захист також іншим мігрантам, котрі перебувають у вразливому і безправному становищі, наприклад, жертвам торгівлі людьми.

Станом на сьогодні одинадцять країн-членів Європейського Союзу ратифікували дві із вищезазначених конвенцій. Серед країн СНД одну з розглянутих конвенцій ратифікували Вірменія, Азербайджан, Киргизстан і Молдова; Таджикистан став першою країною в регіоні, яка ратифікувала всі три конвенції. Понад 90 держав світу прийняли для себе певний набір міжнародних стандартів як основу національного законодавства і національної міграційної політики. Це значна частка (у відсотковому відношенні) від загальної кількості держав світу (120-130 держав), які залучені до процесів міжнародної міграції як країни виїзду, в'їзду та/або транзиту.

Водночас повільний прогрес у ратифікації Міжнародної конвенції 1990 року про права мігрантів та конвенцій МОП в останнє десятиліття говорить про певний опір визнання за мігрантами, особливо нелегальними, загальнолюдських прав і стандартів. Натомість відмова від забезпечення прав людини і соціального забезпечення для цієї категорії працівників несе загрозу економічному розвитку і соціальному прогресу як для окремих держав, так і для світу загалом.

---

1. Болотіна Н. Трудове право України: підручник. К.: Вікар, 2006. 725 с.

2. Corte Interamericana de Derechos Humanos: Condición Jurídica y Derechos de los Migrantes Indocumentados. Opinion Consultativa OC-18/03 de 17 de Septiembre de 2003, solicitada por los Estados Unidos Mexicanos. URL: https://www.acnur.org/fileadmin/Documentos/BDL/2003/2351.pdf (дата звернення: 03.11.2019).

Богдан Гамалюк,
кандидат наук з державного управління,
доцент кафедри господарсько-правових дисциплін
юридичного факультету
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ЕЛЕКТРОННА ЕКОНОМІКА ТА ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Терміни «електронна економіка» та «діджиталізація господарської діяльності» є новими та мало вживаними у чинному законодавстві.

Застосування зазначених термінів пов'язане із стрімким поширення Інтернету та глобальної мережі у системі господарювання. Інтерактивні технології призвели до розвитку нових форм взаємодії держави і бізнесу, механізмів виходу на світові ринки, переорієнтації виробництва, форм зайнятості населення, системи взаємодії суб'єктів господарювання та громадськості, зміну процесів прийняття управлінських рішень і укладення господарських договорів, тощо. На даний час у країнах із розвинутою економікою застосування електронних технологій є не просто технічним рішенням, а концепцією здійснення державного управління як елементу якісного перетворення суспільних відносин.

Зміст зазначеної концепції полягає в тому, що: 1) держава не керує суспільством, а надає йому послуги; 2) громадяни є не прохачами у відносинах з органами публічної влади, а споживачами державних послуг. Ідеологічною основою має стати держава орієнтована на споживача у формі сервісної організації, яка надає адміністративні послуги. Створюється інклюзивне цифрове суспільство, в якому громадяни володіють необхідними навичками доступу до можливостей Інтернету, що підвищує їх шанси на оптимальне працевлаштування, освіту, ділову та соціальну активність. В зв'язку з чим відбувається зміна нормативної бази, перегляд взаємодії владних структур, формування нових освітніх напрямків, оновлення та розширення парадигм суспільства [4].

Україна, прагнучи долучитися до інформаційних цінностей, не може ігнорувати застосування світовою спільнотою нових стандартів демократичного суспільства. Так, у країнах ЄС зазначені відносини регулюється Регламентом Європейського Парламенту й Ради «Про електронну ідентифікацію і трастові послуги для електронних угод на внутрішньому ринку і скасування Директиви 1999/93/ЕС» від 23.07.2014 р. № 910/2014, Рішенням Європейського парламенту й Ради «Про створення програми сумісності рішень і загальних рамок для європейських публічних адміністрацій, підприємств і громадян (ISA2 програма) в якості засобу для модернізації публічного сектору» від 25.10.2015 року № (ЄС) 2015/2240 тощо.

На виконання вимог зазначених нормативно-правових актів у ЄС запроваджена програма «STORK», яка «з урахуванням технології ІД-ідентифікації є доступною в кожній країні й забезпечує систематизацію даних згідно із загальноприйнятою технічною та юридичною схемами, що забезпечує розуміння між користувачами один із одним».

Окрім того, з метою надання транскордонних електронних послуг у ЄС працює електронний сервіс «SPOCS (Simple Procedures Online for Cross-Border Services)», що забезпечує здійснення простих онлайн процедур для транскордонних послуг, електронний портал «e-CODEX (e-Justice Communication via Online Data Exchange)», створений з метою забезпечення електронної взаємодії у сфері юстиції через онлайн обмін даними, а також програма «epSOS», що забезпечує доступ до транскордонних послуг у сфері охорони здоров'я, та електронний сервіс «PEPPOL (Pan-European Public Procurement Online)», запроваджений з метою он-лайн доступу до публічних закупівель.

Зважаючи на підписання Угоди про Асоціацію з Європейським Союзом, основні законодавчі норми та правові новели України до 2020 р. мають бути гармонізовані з вимогами Європейського Союзу серед яких «Цифровий порядок денний для Європи» в рамках європейської стратегії «Європа 2020». Формуючи нову економічну політику в якій держава розглядається як постачальник послуг для громадян та бізнесу, Україні необхідно також піддавати ревізії вітчизняну методику діяльності міністерств та установ.

Згідно Цифрового порядку денного для Європи країна – учасник має забезпечити розвиток таких основних семи напрямків:

1) єдиного цифрового ринку (зняття бар'єрів і створення єдиних правил для вільного поширення онлайн-послуг та розваг за межі національних кордонів, створення єдиного простору онлайн-платежів, розвитку бізнесу завантаження музики, захисту споживачів ЄС в кіберпростор);

2) розвитку інтероперабельності (експлуатаційної сумісності) і стандартів (покращання нормативних процедур та підвищення сумісності для досягнення безперешкодної взаємодії численних ІТ-пристроїв, сховищ даних і послуг);

3) розвитку довіри і безпеки користувачів онлайн-транзакцій (зменшення загроз від шкідливого програмного забезпечення, скоординована європейська відповідь на кібер-атаки, посилені правила щодо захисту особових даних);

4) розвитку швидкого Інтернету (для телебачення високої чіткості та відео конференцій – 30 Мбіт / с, стимулювання інвестицій і прийняття комплексного плану радіочастотного спектру);

5) розвитку наукових досліджень та інновацій (залучення найкращих дослідників, створення інфраструктури світового класу, адекватне фінансування, переведення найкращих ідей в форму товарів і послуг, розширення координації та ліквідація розрізнених зусиль Європи);

6) підвищення електронних навичок;

7) використання інформаційно-комунікаційних технологій для вирішення соціальних проблем (для скорочення споживання енергії, підвищення якості державних послуг, оцифрування культурної спадщини Європи для забезпечення онлайнового доступу для всіх).

В Україні вже прийнято і діє необхідне базове законодавство для діджиталізації господарських відносин та створення електронної економіки, а саме: створено он-лайн сервіси для забезпечення господарської діяльності, здійснюється державна реєстрація через он-лайн сервіси, Українським законодавством допускається застосування цифрових технологій у комунікаціях всередині товариств, можна здійснювати майже всі платежі он-лайн, українське законо-

давство визнає електронні докази в цивільному, господарському, адміністративному та кримінальному процесі.

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр (дата звернення: 03.11.2019).
2. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 16.09.2014 р. URL: https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (дата звернення: 03.11.2019).
3. EUROPE 2020. A strategy for smart, sustainable and inclusive growth: URL: http://eur-lex. europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:2020:FIN:EN:PDF (дата звернення: 03.11.2019).
4. Електронні сервіси в господарській діяльності: навч. посібник / М. С. Долинська та ін. Львів: ЛьвДУВС, 2018. 268 с.

Юлія Годованець,
викладачка кафедри господарсько-правових дисциплін
юридичного факультету
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ЦЕНТРАЛІЗОВАНЕ ТА ДОГОВІРНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ТРУДОВИХ ПРАВОВІДНОСИН

Сучасні підходи до правового регулювання суспільних відносин найманої праці повинні базуватися на відмові від домінування традиційного централізованого правового регулювання і розширенні демократичних, договірних засад у сфері трудового права, що відповідає міжнародним стандартам та європейській практиці. Можливість централізованого та договірного регулювання юридичної відповідальності суб'єктів трудових правовідносин зумовлюється дуалістичним, приватно-публічним характером однойменної галузі права. Як зауважує І. С. Запара, юридична відповідальність за порушення трудового законодавства має комплексний характер, поєднує публічно-правову та приватно-правові складові [1, с. 97]. Поняттям юридична відповідальність за порушення трудового

законодавства охоплюється два види відповідальності: перша є відповідальністю перед державою, а друга – відповідальністю одного контрагента перед іншим, правопорушника перед потерпілим.

У приватно-правових відносинах відповідальність є договірною в силу того, що сторони будучи автономними та рівноправними за взаємною згодою визначають підстави та межі відповідальності один одного. Як відомо, зазначена можливість існує і широко застосовується у цивільному праві, хоча й тут імперативне регулювання повністю не виключається. Разом з тим, диспозитивність договірної відповідальності також має встановлені законом межі. Так, правочин, яким скасовується чи обмежується відповідальність за умисне порушення зобов'язання є нікчемний (ст. 614 ЦК України) [2].

Колективні угоди, колективний чи трудовий договір створюють права, обов'язки для сторін, деталізуючи їх взаємну відповідальність у разі невиконання своїх зобов'язань. Проте, приписи Конституції України та чинного законодавства практично не дозволяють регламентувати дисциплінарну відповідальність працівників на засадах диспозитивності. Зокрема, згідно п. 22 ч. 1 ст. 92 Конституції України, виключно законами України визначаються: засади цивільно-правової відповідальності; діяння, які є злочинами, адміністративними або дисциплінарними правопорушеннями, та відповідальність за них [3].

Очевидно, що закріплення на централізованому рівні підстав, умов, заходів та порядку притягнення до дисциплінарної та матеріальної відповідальності працівників спрямоване на обмеження влади роботодавця. Наявність вказаної норми Конституції України, обумовлюється захисною функцією трудового права, спрямованою на охорону прав та інтересів працівника, як сторони, певною мірою слабшої у трудових відносинах.

Що стосується відповідальності роботодавця за шкоду, заподіяну працівникові, то вона не може зменшуватися шляхом договірного регулювання. Розглядаючи питання договірного регулювання відповідальності суб'єктів трудових правовідносин варто проаналізувати трудове законодавство інших держав. Так, відповідно до ч. 2 ст. 327 Трудового кодексу Молдови від 28.03.2003 р. № 154-XV індивідуальним та/або колективним договором може

конкретизуватися матеріальна відповідальність сторін договору. При цьому матеріальна відповідальність роботодавця перед працівником не може бути нижчою, а працівника перед роботодавцем – вищою, ніж це передбачено зазначеним кодексом та іншими нормативними актами [4].

В юридичній літературі науковці все частіше доходять висновку щодо необхідності розширення договірного регулювання дисциплінарної та матеріальної відповідальності у трудовому праві. Так, І.В. Лазор вважає, що в українському трудовому законодавстві слід передбачити норму, згідно якої у колективному договорі може бути вказаний перелік працівників, протиправна поведінка яких поза робочим часом здатна нанести шкоду репутації роботодавця і тому є підставою для застосування дисциплінарного стягнення [5].

Що стосується матеріальної відповідальності, то, на переконання О.М. Рим, перелік умов звільнення працівника від останньої, закріплений чинним трудовим законодавством не може встановлюватися як вичерпний і його також доцільно було б доповнювати у договірному порядку [6, с. 208].

Слід також підкреслити, що договірне регулювання суттєво сприяє заповненню прогалини законодавчого регулювання матеріальної відповідальності роботодавця за шкоду, заподіяну працівникові. При цьому, обов'язковим для сторін є дотримання принципу про неприпустимість зменшення обсягу відповідальності роботодавця, встановленої законом, у договірному порядку. Для прикладу, у колективному чи трудовому договорі можна передбачити додаткову компенсацію в разі несвоєчасної виплати заробітної плати з вини роботодавця, або у випадку ушкодження здоров'я працівника на виробництві. У трудовому договорі, його сторони мають право передбачити умову, про відшкодування шкоди, завданої майну працівника під час виконання ним трудових обов'язків.

Шляхом договірного регулювання можна встановити межі та порядок застосування юридичної відповідальності за шкоду, заподіяну невиконанням зобов'язань, взятих не себе сторонами колективних договору чи угоди. Для цього, як пропонує І.С. Запара, необхідно закріпити у національному законодавстві категорію «opt-out clauses», поширену у європейській практиці.

Поняття «opt-out clauses» розуміється як пункт договору, що передбачає для його сторін самостійно обирати одну чи кілька умов чи його припинення [1, с. 95].

У зв'язку із наведеним, слушною нам видається позиція Т. Капші, що відповідальність (окрім, передбаченої законом) за порушення умов укладених колективних угод чи договору повинна бути деталізована безпосередньо сторонами у положеннях цих договірних документів, як це дозволяє відповідна норма закону (тут автор має на увазі Трудовий кодекс Молдови). Відсутність умов про додаткову конкретну відповідальність сторін вказаних угод, як правило, знижує рівень виконання, взятих на себе договірних зобов'язань [7, с. 634].

На наш погляд, засади договірної відповідальності у формі відшкодування збитків, заподіяних невиконанням колективного договору чи угоди їх стороною іншій стороні/сторонам повинні визначатися нормами трудового права. Передусім, очевидною є галузева належність, як цих відносин, так і перелічених актів договірного характеру. Потрібно враховувати також характер розбіжностей, які виникають щодо відшкодування таких збитків суб'єктами колективних трудових правовідносинах один одному. Оскільки, це розбіжності з приводу застосування норм трудового права, то вони мають розглядатися в порядку, встановленому Законом України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)».

---

1. Запара С. І. Правова природа юридичної відповідальності у трудових правовідносинах. *Право і суспільство*. 2015. № 6. Ч. 2. С. 92–97.

2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15 (дата звернення: 02.11.2019).

3. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80 (дата звернення: 02.11.2019).

4. Трудовой кодекс Республики Молдова от 28 марта 2003 года № 154-XV. URL: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30398053#pos=124;-294&sel_link=1001126357 (дата звернення: 02.11.2019).

5. Лазор І. В. Правове регулювання дисципліни праці в Україні та зарубіжних країнах: порівняльно-правовий аспект. URL: dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/.../Lazor.pdf?. (дата звернення: 02.11.2019).

6. Рим О. М. Відшкодування шкоди, завданої у разі неправомірного використання чи розголошення працівником комерційної таємниці роботодавця. Університетські наукові записки. 2011. № 2 (38). С. 204–210.

7. Капша Тудор. Научно- практический комментарий к Трудовому кодексу Республики Молдова. *LAP LAMBERT Academic Publishing.* Saarbrucken, Deutschland. 2013. 682 с. С. 634.

Богдан Деревянко,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри господарсько-правових дисциплін
(Донецький юридичний інститут МВС України)

ПРОБЛЕМИ, ЩО ЗАВАЖАЮТЬ СТАЛОМУ РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОЇ СФЕРИ УКРАЇНИ

Світовий досвід діяльності банківських установ свідчить про те, що така діяльність достатньо ефективно сприяє виробничому та відтворювальному процесу, забезпечуючи фінансовими ресурсами та здійснюючи розрахунки між товаровиробниками, державою та громадянами. Банківська діяльність послаблює вплив на підприємства, установи й організації, а також на життєдіяльність окремої людини негативних непередбачуваних небажаних наслідків фінансових криз. За допомогою фінансових механізмів, що застосовуються банками, можуть знижуватися і компенсуватися матеріальні збитки, пов'язані з погіршенням кон'юнктури ринку, невиконанням договірних зобов'язань та іншими негативними явищами та ризиками.

Сучасна банківська система в Україні сьогодні проходить перевірку на міцність. З одного боку, зміцнення національної грошової одиниці України виглядає як ефективне виконання НБУ своєї основної функції, проте доходи втрачають експортери. З іншого боку, кількість банків в Україні протягом останніх років значно зменшилася, суди навколо «Приватбанку» продовжуються, і результат судових розглядів сьогодні не виглядає передбачуваним; загальна капіталізація усієї банківської системи України,

рівно як і капіталізація окремих банківських установ є у десятки разів нижчими за аналоги банківських систем та банків економічно розвинених держав. Іншими словами, діяльність банків в Україні визначається нестабільністю, що негативно відбивається на результатах усієї економіки держави. Для зниження негативу потрібно виявлення причин та умов, що йому сприяють, та пошук напрямів захисту.

Сьогодні банківський сектор є чи не найважливішим у будь-якій сучасній державі, адже усі розрахунки між суб'єктами господарювання, державами, громадянами (підданими) проводяться за посередництва банків. Викликає подив і певне нерозуміння поділ секторів економіки на реальний та фінансовий і віднесення банківської сфери до останнього. Виходить, що банківська сфера знаходиться у «нереальному» секторі економіки…

У сучасних умовах господарювання гроші є не просто товаром, що було доведено економістами-класиками більше 200 років тому, а одним із найбільш затребуваних та найбільш дорогих товарів. Відповідно, банки та інші фінансово-кредитні установи, що торгують товаром із назвою «гроші», завжди знаходяться у центрі уваги бажаючих цей товар придбати. Вартість грошей для банку визначається відсотками по кредиту, що зазначаються у відповідному кредитному договорі, який банк укладає із державами, міждержавними організаціями, суб'єктами господарювання та людьми у різних державах світу.

У послугах банківських установ відчувають постійну потребу суб'єкти відносин корпоративної, інвестиційної, виробничої, комерційної та інших сфер діяльності. Без банківського сектору економіки сьогодні не можливий розвиток виробництва та суспільства загалом.

Сказане вище підтверджує важливість діяльності банків, але аж ніяк не свідчить про відсутність проблем та негараздів у їхній діяльності. Банки знаходяться у стані постійної жорсткої боротьби між собою в межах держави, в межах регіонального та світового ринку фінансових послуг. Банки конкурують із підприємствами виробничої сфери у боротьбі за інвестиції. Банки підпорядковуються і так чи інакше змушені працювати за правилами, визначеними для них світовими фінансовими організаціями, такими як Світовий

банк, Міжнародний валютний фонд, Федеральна резервна система США та іншими. Банки є заручниками політичної кон'юнктури всередині держави, адже усі політичні еліти на початкових стадіях прагнуть заручитися підтримкою великих банків, а на стадії перемоги у політичній боротьбі прагнуть підкорити ці банки своїй волі шляхом перерозподілу акцій та майна, можуть примусити керівників та/або акціонерів фінансувати сумнівні проекти або брати участь в економічних аферах. Через законодавчу вимогу та економічну доцільність діяльності комерційних банків у формі публічного акціонерного товариства, їм постійно загрожує небезпека «рейдерського» нападу. Будь-який комерційний банк у будь-який момент може зазнати поглинання більшим банком, групою банків, банківським об'єднанням чи транснаціональною корпорацією. У правовому полі держави банк повинен слідкувати за виконанням своїх зобов'язань перед клієнтами і контрагентами та тримати свої економічні показники (нормативи) у межах, визначених нормативними положеннями центрального банку держави (в Україні – інструкціями Національного банку України). Не в останню чергу банк має дотримуватися ліцензійних умов, оскільки в іншому випадку орган ліцензування – в Україні це Національний банк України – може призупинити або скасувати дію виданої ним ліцензії, що автоматично призведе до ліквідації комерційного банку.

Крім наведених вище загроз діяльності комерційного банку необхідно назвати також і появу та всебічне поширення криптовалюти як альтернативи класичній національній та іноземній валюті, операції з якими здійснює банк. У багатьох державах загрозу для банків становить законодавчий дозвіл на вільне функціонування ринку криптовалюти або навпаки – заборона на функціонування такого ринку. Україні сьогодні притаманний другий варіант.

Для мінімізації впливу наведених вище загроз та ризиків українські комерційні банки повинні вживати комплекс заходів, спрямованих на власний захист. Так, сучасний комерційний банк повинен надавати максимальну кількість фінансових послуг, чим забезпечить диверсифікацію різноманітних економічних ризиків і отримає конкурентні переваги над контрагентами. Крім цього, описана нами у роботах майже 20-тирічної давнини важливість промислово-фінансової інтеграції сьогодні має не менш важливе

значення, ніж тоді. Як і тоді, сьогодні відсутність в економіці об'єднань промислового та фінансового капіталу у вигляді промислово-фінансових груп чи інших промислово-банківських об'єднань приводить до втрати можливостей їх ефективної взаємодії, розподілу праці, поглиблення кваліфікації; а наслідками є недоотримані прибутки окремими підприємствами-потенційними учасниками таких груп та об'єднань, невикористані можливості підвищення державою основних макроекономічних показників, відсутність додаткового джерела для фінансування соціальної сфери тощо [1, с. 23].

Важливе значення в якості захисту інтересів банку (зокрема від посягань «рейдерів») набуває організація правової роботи (при розробці установчих документів, локальних корпоративних актів та інших документів, пов'язаних із здійсненням корпоративного управління й контролю). Її основи було виокремлено та роз'яснено широкому юридичному загалу провідними вченими-господарниками іще наприкінці минулого століття [2; 3]. Пізніше особливості застосування механізмів правової роботи на сучасному комерційному підприємстві, до складу яких відносять і банк, були оформлені у дисертаційне дослідження [4] та у навчально-методичні матеріали для студентів [5]. Суть правової роботи комерційного банку полягає в якісному та своєчасному виконанні юридичними підрозділами та керівництвом своїх функціональних обов'язків, дотриманні договірної дисципліни, своєчасного виконання податкових зобов'язань, забезпечення повних та своєчасних виплат акціонерів, їх інформування про усі вагомі події у діяльності банку, зокрема про рішення, ухвалені загальними зборами акціонерів і, особливо, про час і місце проведення таких зборів тощо.

Видається, що комплексне дотримання наведених рекомендацій дозволить сприятиме захисту окремих комерційних банків та сталому розвитку банківської сфери України.

---

1. Деревянко Б. Щодо необхідності створення промислово-фінансових груп (економіко-правові аспекти). *Підприємництво, господарство і право.* 2003. № 5. С. 20–23.

2. Организация хозяйственно-правовой работы на предприятии / В. К. Мамутов, Ю. С. Цимерман, С. З. Михайлин и др. М.: Юрид. лит., 1975. 279 с.

3. Замойский И. Е. Эффективность хозяйственно-правовой работы. К.: Наук. думка, 1982. 171 с.

4. Головань І. В. Правова робота у механізмі захисту прав суб'єктів підприємництва: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04. Донецьк.: ІЕПД НАН України. 2003. 186 с.

5. Коростей В. І. Організація господарсько-правової роботи на підприємстві: короткий курс лекцій. Донецьк: ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2008. 158 с.

Ольга Довга,
суддя Восьмого апеляційного
адміністративного суду

ОСОБЛИВОСТІ ПОДАННЯ НОВИН ПРО СУДОВУ СИСТЕМУ КРАЇНИ

Інформаційний простір України наповнений різноманітними повідомленнями. Метою новинних повідомлень є перш за все вплив на свідомість громадян, прийняття ними тієї чи іншої сторони. Журналістські повідомлення мають різні настрої, здебільшого це можуть бути доброзичливого або ворожого (негативного) спрямування.

Новини про судову гілку влади сьогодні є одними з провідних в медійному просторі і їх можна виокремити як важливі та впливові з поміж інших новин. Кожна судова новина стосується прямо чи опосередковано великої кількості людей. Тривала відсутність комунікації в судах дала поштовх для появи великої кількості упереджених повідомлень про діяльність судів. Недовіра до судової гілки влади стала результатом негативного контенту в медійному просторі України.

Судові новини – це повідомлення про те, що відбувається в залах судових засідань, реальні історії фізичних чи юридичних осіб. Але не кожне судове засідання може бути новинним, адже багато з справ є однотипними та не цікавими для суспільства.

Таким чином, можна вважати, що судові новини – це резонансні та суспільно цікаві повідомлення, які викликають інтерес в широкого кола осіб. Головними вимогами до новин на судову тематику є чесність, точність, неупередженість, оперативність, зрозумілість. Варто розуміти, що є новини «з залу суду», які мають широкий соціальний масштаб, а є ті, що цікаві та актуальні вузькому колу осіб певного регіону.

Близько 90% новин люди дізнаються завдяки телебаченню – зазначив генеральний директор Київського міжнародного інституту соціології Володимир Паніотто. – Часто, прочитавши щось в Інтернеті, українці чекають на «офіційне» підтвердження цієї інформації в телевізорі. Більшість судових новин зустрічається саме на телебаченні та в мережі Інтернет. Здебільшого про події, які відбуваються в судах перша інформація з'являється у блогах, в той час коли ЗМІ про них ще навіть не знають. Тому журналістська робота в класичному її розумінні полягає у якісній обробці та подачі інформації.

Нинішня суспільно-політична ситуація спонукає осмислювати стандарти новин на судову тематику. До таких стандартів належать оперативність, правдивість, точність, достовірність, баланс думок і поглядів, об'єктивність, повнота у викладі інформації, відокремлення фактів від коментарів та оцінок, неупередженість, чесність, справедливість.

Класифікуючи судові новини за критеріями варто виокремити такі:

– справи щодо публічних осіб (політики, митці, артисти, депутати, посадовці);
– справи за участю відомих громадських активістів;
– справи щодо вразливих верств населення (діти, пенсіонери, люди з особливими потребами)
– справи, що стосуються гучних конфліктів;
– справи про корупцію та хабарництво;
– гучні злочини;
– унікальні, незвичайні судові справи;
– справи, які розглядаються судом присяжних.

Варто виокремити новини, де йдеться про виправдувальний вирок. Українське суспільство негативно сприймає такі новини,

адже вбачає в таких рішеннях корупцію. Чітке роз'яснення з боку судового корпусу (прес-секретар, суддя-спікер) зрозумілою доступною мовою може допомогти у позитивному сприйнятті. Люди вірять в те, що добре розуміють.

Під час творення новинного повідомлення про роботу судової системи потрібно дотримуватись таких вимог:

– не порушувати органічної достовірності фактів;

– розглядати факт з погляду загальних закономірностей, не забуваючи про спадковість фактів;

– інформацію готувати так, щоб вона не впливала на неупередженість судового рішення;

– правильно відокремлювати інформацію, не ізолюючи її від інших фактів.

Для дотримання принципу об'єктивності при підготовці матеріалів важливим є чітке посилання на джерела інформації. Цитати учасників процесу будуть доречними, але необхідно зважати і не обрізати думку в певній частині.

Аналіз практики подання новин про судову гілку влади дає підстави стверджувати, що переважна більшість таких матеріалів є односторонніми і не відтворює усієї повноти поставлених задач перед журналістом.

Враховуючи важливість висвітлення судових процесів для забезпечення принципу гласності, передбаченого статтею 129 та статтею 11 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» журналісти не повинні порушувати права учасників процесу та інших осіб, які беруть участь у справі та дбати про об'єктивне та неупереджене висвітлення процесу без надання власних оцінок.

---

1. Опришко Л., Панкратова Л. Основи судової журналістики: посібник. К.: 2016. 152 с.

2. Дворянин П., Лизанчук В. Новини на регіональному телебаченні: навч. посібник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2016. 262 с.

3. Копиленко О. Л. Влада інформації. К., 1991. 108 с.

4. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. № 1402. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19/page (дата звернення: 03.11.2019).

Марія Долинська,
докторка юридичних наук, доцентка,
завідувачка кафедри господарсько-правових дисциплін
юридичного факультету
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ЗАРОДЖЕННЯ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ НОТАРІАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Термін діджиталізація має англійське коріння та походить від слова *«digitalization»* та переводиться буквально «оцифровування».

Протягом останніх років швидкими темпами набуває розповсюдження діджиталізації українського суспільства, в тому числі поширення державних електронних послуг. Цьому сприяє, зокрема, Концепція розвитку електронних послуг в Україні на 2019–2020 роки, згідно якої забезпечується впровадження надання пріоритетних послуг в електронній формі.

Діяльність сучасних українських державних та приватних нотаріусів є неможливою без використання системи Єдиних реєстрів України.

Нотаріуси у провадженні нотаріального процесу щонайперше використовують Єдині та Державні реєстри інформаційної системи Міністерства юстиції України.

Діяльність вказаних реєстрів проводиться у правовому полі, відповідно до чинного законодавства України. Зокрема, до таких реєстрів відносять в тому числі:

– Єдиний державний реєстр нормативно-правових актів;

– Єдиний реєстр спеціальних бланків нотаріальних документів;

– Єдиний реєстр нотаріусів України; Спадковий реєстр;

– Єдиний реєстр довіреностей;

– Реєстр атестованих судових експертів;

– Державний реєстр обтяжень рухомого майна;

– Єдиний державний реєстр осіб, які вчинили корупційні правопорушення;

– Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань;

– Державний реєстр актів цивільного стану;

– Державний реєстр речових прав на нерухоме майно [1, с. 390].

Відправним пунктом у запровадженні діджиталізації нотаріальної діяльності в Україні, на нашу думку, слід вважати прийняття наказу Міністерства юстиції України від 12 серпня 1996 р. № 21/5 «Про внесення доповнень до Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України». Відповідно до нормативного акту, з 1 жовтня 1996 року в нотаріальну практику було запроваджено вчинення певних нотаріальних дій на спеціальних бланках нотаріальних документів.

Наказом Міністерства юстиції України від 01 липня 1997 р. № 49/5 було затверджено первинне Положення про постачання, зберігання, облік та звітність витрачання бланків нотаріальних документів.

Відповідно до наказу Мін'юсту від 09 жовтня 1997 р. № 69/5 «Про запровадження спеціальних бланків нотаріальних документів» адміністратором вказаного реєстру було визначено Державне підприємство «Інформаційний центр» Мін'юсту.

Наступне Положення про постачання, зберігання, облік та звітність, витрачання бланків нотаріальних документів було затверджено наказом Міністерства юстиції України від 22 січня 1998 року за № 6/5. Також цим актом передбачалося створення як Єдиного державного реєстру спеціальних бланків нотаріальних документів, так і відповідної звітності за витрачання бланків.

Згодом, на підставі наказу Міністерства юстиції України від 29 червня 1999 р. № 36/5 «Про здійснення заходів щодо захисту нотаріально оформлюваних документів», почав функціонувати спеціальний електронний реєстр – Єдиний реєстр спеціальних бланків нотаріальних документів. Тобто витрачання бланків нотаріальних документів відносилося до документів суворої звітності.

Наказом Міністерства юстиції України від 4 листопада 2009 року за № 2053/5 «Про організаційні заходи з постачання, зберігання, обігу, обліку спеціальних бланків нотаріальних

документів і звітності про їх використання» було затверджено Порядок ведення Єдиного реєстру спеціальних бланків нотаріальних документів. Відповідно до вказаного наказу, Мін'юст є держателем такого реєстру.

Пошук інформації в Єдиному реєстрі про дійсні чи недійсні бланки здійснюється за серією та номером бланка на веб-сайті: http: //rnb.nais.gov.ua/.

Реєстрація посвідчених заповітів у Спадковому реєстру, було запроваджено Наказом Міністерства юстиції України від 17 жовтня 2000 р. № 51/5 «Про Єдиний реєстр заповітів та спадкових справ».

Відповідно до п. 5 положення вказаного наказу, усі заповіти, складені та засвідчені, змінені або скасовані в установленому законодавством порядку, заведені спадкові справи та видані свідоцтва про право на спадщину із 1 грудня 2000 року підлягають обов'язковій реєстрації у вказаному реєстрі. Зараз цей реєстр перейменовано у Спадковий реєстр.

Згідно з Наказом Мін'юсту № 1059/5 від 25 червня 2015 року, на державне підприємство «Національні інформаційні системи» покладено повноваження адміністраторів Єдиних та Державних реєстрів інформаційної системи Міністерства юстиції України.

Слід зауважити, що посвідчені нотаріусами доручення підлягають обов'язковій реєстрації в Єдиному реєстрі доручень, який почав функціонувати з 21 травня 1998 року.

Наказом Міністерства юстиції України від 29 травня 1999 р. № 29/5 було затверджено наступне Положення про Єдиний реєстр доручень, який діяв до 2006 року. Наказом Міністерства юстиції України від 28 грудня 2006 року за № 111/5 затверджено нове Положення про Єдиний реєстр довіреностей.

У вказаному Єдиному реєстрі міститься інформація про довіреності (у тому числі їхні дублікати), а також відомості про припинення їх дії.

Відносини, пов'язані з державною реєстрацією речових прав на нерухоме майно, спочатку регулювалися нормами статей Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» від 01 липня 2004 р. № 1952-IV.

Як і державна реєстрація нерухомого майна, так і державна реєстрація обтяжень рухомого майна спочатку проводилися

відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 5 липня 2004 р. № 830.

Однак, державна реєстрація прав на нерухоме майно в порядку, визначеному Законом України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» в редакції Закону № 1878-V від 11 лютого 2010 р. здійснюється лише з 1 січня 2012 року.

Слід наголосити на тому, що відповідно до Закону «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» в редакції Закону від 26 листопада 2015 р. № 834-VIII «Про внесення змін до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» та деяких інших законодавчих актів України щодо децентралізації повноважень з державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень», з 13 грудня 2015 року нотаріуси наділені повноваженнями державних реєстраторів прав на нерухоме майно та здійснюють державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень як при вчиненні нотаріальної дії, так і без вчинення нотаріальної дії.

Статтею 46^{-1} Закону України «Про нотаріат» встановлено правило, згідно з яким нотаріус під час вчинення нотаріальних дій обов'язково використовує відомості єдиних та державних реєстрів шляхом безпосереднього доступу до них.

Зокрема, нотаріус повинен використовувати відомості Єдиного державного демографічного реєстру, а також Державного реєстру актів цивільного стану громадян, Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань, інших єдиних та державних реєстрів, що функціонують у системі Міністерства юстиції України.

А у випадку вчинення нотаріальних дій з нерухомим майном, об'єктом незавершеного будівництва нотаріуси обов'язково використовують також відомості Державного реєстру речових прав на нерухоме майно та Державного земельного кадастру.

Наступним кроком у діджиталізації нотаріальної діяльності в Україні передбачається впровадження в Україні електронних довіреностей.

Про втілення цієї ідеї повідомив на своїй сторінці в Facebook міністр Кабінету Міністрів України Дмитро Дубілет.

На його думку, застосовувати електронні довіреності, по-перше, дуже зручно (особливо, якщо питання термінове), по-друге, вони є більш безпечні. Адже частина випадків рейдерства трапляються саме через підроблені бланки довіреностей. Можливо, в якийсь момент Мін'юст ухвалить, що для ризикових операцій паперові довіреності не підходять, а система прийматиме лише електронні. Дмитро Дубілет наголошує на тому, що впровадження електронних довіреностей буде ще одним кроком у боротьбі з рейдерством [2].

Дійсно, впровадження електронних довіреностей, стане наступним етапом до впровадження електронного нотаріату.

Також вважаємо за доцільне зауважити, що з метою діджиталізації нотаріальної діяльності в державі, варто було би провести оцифровування працівниками нотаріальних архівів документів, які знаходяться у них на зберіганні.

Це дасть можливість працівникам нотаріального архіву ефективно здійснювати свої повноваження із застосуванням ІТ-індустрії, в тому числі пришвидшить пошук необхідних документів, як по запитах спадкоємців, так і правоохоронних органів.

На нашу думку, це можливо здійснити декількома способами. По-перше, необхідно в штат працівників державних нотаріальних архівів ввести фахівців з певними знаннями в області інформаційно-комунікаційних технологій, або по-друге, укласти договори на обслуговування з відповідними ІТ-організаціями, гідними довіри [3, с. 42].

Оцифровування нотаріальних документів, що знаходяться на зберіганні у приватних нотаріусів повинно проводитися ними самими та в зручний для них спосіб.

Як свідчить нотаріальна практика, деякі приватні нотаріуси вже давно, поряд з паперовим документообігом, ведуть власний електронний документообіг посвідчених ними нотаріальних документів. Насамперед, це стосувалося обліку посвідчених довіреностей.

При розробці нормативних актів щодо діджиталізації нотаріальної діяльності, варто залучити, як працівників Міністерства юстиції України, представників Нотаріальної палати України, так і практикуючих нотаріусів та науковців.

При цьому варто пам’ятати, що принцип нотаріальної таємниці вчинення нотаріальних дій не повинен бути порушеним при здійсненні діджиталізації нотаріальних проваджень.

---

1. Долинська М. С. Нотаріальний процес: підручник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2019. 652 с.

2. В Україні планують запустити електронні довіреності. URL: http://yur-gazeta.com/golovna/v-ukrayini-planuyut-zapustiti-elektronni-dovirenosti.html (дата звернення: 17.11.2019).

3. Долинская Мария. Сравнительный анализ правового статуса нотариальных архивов в Украине, Беларуси и Молдове. *Международный научно-практический правовой журнал «Legea si Viata»*. 2019. № 9/2. С. 39–42.

Наталія Ільків,
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри господарсько-правових дисциплін
юридичного факультету
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ КОЛЕКТИВНОЇ ВЛАСНОСТІ НА ЗЕМЕЛЬНІ ДІЛЯНКИ

Земельна реформа в Україні має своїм наслідком значні структурні зміни у відносинах земельної власності, зокрема щодо її форм. Юридична демонополізація власності на землю відбулася з прийняттям у 1992 році Закону України «Про форми власності на землю» та нової редакції Земельного кодексу України (далі – ЗК України), які створили правові передумови для запровадження поряд з державною таких форм власності як колективна і приватна.

Процес приватизації землі розпочинався з передання її з виключної державної у колективну власність. Суб’єктами права колективної власності на землю були визнані колективні сільськогосподарські підприємства (далі – КСП), сільськогосподарські кооперативи, садівницькі товариства та сільськогосподарські акціонерні

товариства, що створювалися на базі колишніх колгоспів, радгоспів та інших державних підприємств. Сільськогосподарським підприємствам, яким земля була передана в колективну власність, видавались державні акти на право колективної власності на землю. Розпорядження землями колективної власності здійснювалось за рішенням загальних зборів членів таких підприємств як їх вищого органу управління.

У цей період вважалось, що з передачею земель товарного сільськогосподарського виробництва у колективну власність КСП буде досягнуто одне з головних завдань земельної реформи в Україні – надання селянину статусу юридичного власника землі [1]. Забезпеченню цього слугувало те, що державний акт на право колективної власності на землю містив список членів господарства. Законом гарантувалося кожному члену КСП, який був включений до списку, отримання права на середню земельну частку, що була умовною частиною землі господарства, розмір якої визначався для території кожної сільської, селищної чи міської ради шляхом поділу загального розміру сільськогосподарських земель у межах території ради на кількість членів (працівників) КСП, пенсіонерів із їх числа та працівників соціальної сфери на селі.

Однак, інститут права колективної власності на землю, що характеризувався наявністю двох суб'єктів (КСП як юридична особа і члени КСП) щодо одного об'єкту виявився неспроможним до вирішення стратегічного завдання земельної реформи. З метою підсилення акценту на правомочностях членів КСП як співвласників землі було прийнято ряд указів Президента України, зокрема «Про невідкладні заходи щодо прискорення земельної реформи у сфері сільськогосподарського виробництва» від 10 листопада 1994 р. та «Про порядок паювання земель, переданих у колективну власність сільськогосподарським підприємствам і організаціям» від 8 серпня 1995 р. Згідно з цими указами власник земельної частки (паю) отримав право розпорядження нею, у т. ч. право виділення їх в натурі як окремої земельної ділянки. Ці Укази стали правовою основою проведення масового паювання сільськогосподарських земель, які були передані КСП у колективну власність. До кінця 1990-х рр. близько 7 млн. членів КСП, у тому числі пенсіонерів, отримали земельні сертифікати.

Попри принципово правильну ідею, що полягала в поєднанні в особі члена КСП власника, працівника та управлінця (як член загальних зборів), через неврахування багатьох інших факторів (велика кількість членів КСП та, відповідно, їхня невелика частка у власності на землю та майно) мета земельної реформи досягнута не була.

З прийняттям у 1996 році Конституції України сформувалася нова система власності на землю через визначення її суб'єктів – Український народ (ст.13), держава, громадяни та юридичні особи (ч.2 ст.14).

Наступні зміни в статусі колективної власності на землю пов'язані з Указом Президента України «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки» від 3 грудня 1999 р. Він став правовою основою перетворення КСП у такі юридичні особи, як фермерські господарства, приватні підприємства, товариства з обмеженою відповідальністю, сільськогосподарські кооперативи, засновані на приватній власності на землю та майно, й засновниками яких виступали окремі члени КСП. Реалізація цього Указу прискорила реформування відносин колективної власності на землю шляхом виділення земельних часток (паїв) у натурі (на місцевості), що здійснювалося на фоні широкомасштабної реорганізації КСП. Проте така приватизація через механізм передачі земельних часток (паїв) у власність КСП та паювання між членами КСП, до цього часу не завершена.

Спірна правова природа інституту колективної власності на землю з двома суб'єктами зумовила її трансформацію в односуб'єктну приватну власність на земельні ділянки громадян-членів КСП. Таким чином, із завершенням реформування КСП інститут права колективної власності на землю припинив своє існування.

Підтвердженням цього стало закріплення у прийнятому у 2001 році ЗК України трьох форм власності – приватної, комунальної і державної (ч. 3 ст. 78) та відсутність колективної.

Як наслідок склалася ситуація, яка полягає в тому, що близько 30 млн. га земель сільськогосподарського призначення, які належали КСП на праві колективної власності, «втратили» чітко визначеного відповідно до вимог законодавства власника. Як зазначалося в літературі, такі землі не належать державі, оскільки

держава свого часу передала ці землі в колективну власність КСП. Такі землі не належать КСП, оскільки в результаті реорганізації вони припинили своє існування. Нарешті, такі землі не повною мірою належать власникам земельних часток (паїв), тому що згідно із чинним земельним законодавством об'єктом права власності на землю може бути земельна ділянка із чітко визначеними межами, а не земельний пай, межі якого в натурі не визначені. [2, с. 403] Крім того ще є значна кількість не ліквідованих (не реорганізованих) КСП, що існують чисто формально не здійснюючи будь-яку господарську діяльність, але які мають державні акти на право колективної власності.

Нагальним питанням залишається доля земель колективної власності, які не розпайовані і перебувають у колективній власності.

Певною мірою ці питання отримали перспективу вирішення завдяки Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вирішення питання колективної власності на землю, удосконалення правил землекористування у масивах земель сільськогосподарського призначення, запобігання рейдерству та стимулювання зрошення в Україні» від 10 липня 2018 року, що вступив у дію з 1 січня 2019 року. Ним були внесені зміни до ключового акту, що визначає особливості розпорядження землями та використання земель, що залишилися у колективній власності після розподілу земельних ділянок між власниками земельних часток (паїв), Закону України «Про порядок виділення в натурі (на місцевості) земельних ділянок власникам земельних часток (паїв)» (далі – ЗУ про виділення), та відповідно до якого здійснюється розподіл земель колективної власності КСП (част. 5 ст. 10 Закону України «Про КСП»).

Вирішення отримало питання суб'єктів прав на землі КСП, що припинені (крім земельних ділянок, які перебували у приватній власності). Ними визначено – територіальні громади, на території яких розташовані ці землі (п. 21 Перехідних положень ЗК України).

Щодо земель КСП, що не було припинено як юридична особа, та якщо власники земельних часток (паїв) після розподілу земельних ділянок, що підлягали паюванню, до 1 січня 2019 року не прийняли рішення про розподіл інших земель, що залишилися

у колективній власності такого КСП, то сільськогосподарські угіддя, які підлягали паюванню, і не передані у власність, розподіляються за згодою більшості осіб, що мають право на земельну частку, й яким були виділені земельні ділянки в розмірі земельної частки (паю) (ст. 14-1 ЗУ про виділення).

Якщо ці особи до 1 січня 2025 року не реалізують ці норми, то вважається, що суб'єкти права колективної власності відмовилися від права колективної власності на землю, а зазначені землі (крім невитребуваних часток (паїв) і сформованих за їх рахунок земельних ділянок, а також нерозподілених земельних ділянок) передаються у комунальну власність в порядку визнання майна безхазяйним.

Щодо долі невитребуваної земельної частки (паю), то у разі якщо до 1 січня 2025 року її власник або його спадкоємець не оформили право власності на земельну ділянку, він вважається таким, що відмовився від одержання земельної ділянки. Така частка (пай) після формування її у земельну ділянку за рішенням відповідної сільської, селищної, міської ради (у разі необхідності формування) за заявою відповідної ради на підставі рішення суду передається у комунальну власність територіальної громади, на території якої вона розташована, у порядку визнання майна безхазяйним (ст. 13 ЗУ про виділення).

Окремо визначаються також землі, що підлягають передачі у комунальну власність територіальної громади села, селища, міста, на території якої вони розташовані, і із площі земельних ділянок, що підлягають розподілу між власниками земельних часток (паїв), виключаються (ст. 7 ЗУ про виділення).

Таким чином, право колективної власності на землю – форма земельної власності, введена в законодавство України на початку 1990-х рр. із метою приватизації земель сільськогосподарських угідь, що перебували у державній власності та були надані в користування колгоспам, радгоспам та іншим державним сільськогосподарським підприємствам. Сучасний стан земельних відносин щодо роздержавлених, але не розпайованих земель колективної власності КСП, вказує на необхідність додаткового врегулювання ряду питань.

Так, оскільки право особи на земельну частку (пай) може бути встановлено в судовому порядку, а звернення з позовами

про визнання права на земельну частку (пай) має місце і зараз, то нерідко підставою для розгляду справи визначають п. 8 Перехідних положень ЗК України, який не обмежує строку, протягом якого можуть виділятися земельні частки (паї) таким особам. Ймовірно, що для впорядкування відносин необхідним є встановлення конкретних строків, щоб не допустити до участі у розпаюванні осіб, які не мають на меті здійснення господарської діяльності на землі.

З метою захисту земель як основного національного багатства необхідним є встановлення законодавчих вимог щодо подальшого використання земельних ділянок, отриманих у процесі паювання, які б сприяли досягненню мети земельної реформи – створення умов для рівноправного розвитку різних форм господарювання на землі, формування багатоукладної економіки, раціонального використання та охорони земель.

---

1. Кулинич П. Ф. Правове регулювання та шляхи вдосконалення приватизації сільськогосподарських земель. URL: http://shels.com.ua/document.htm?doc=292 (дата звернення: 07.11.2019)

2. Заставська Л. П. Реформування аграрного сектора та прийняття засадничих нормативних актів у сфері аграрного законодавства (1990–2003 рр.). *Актуальні проблеми держави і права*. 2014. Вип. 3. С. 400–407.

Віра Качур,
кандидатка юридичних наук, доцентка,
завідувачка кафедри теорії та історії держави і права
(Національний університет біоресурсів і природокористування України)

МІСЦЕ ПРАВОВОЇ ПОЗИЦІЇ У СТРУКТУРІ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ

Активізація науково-правових досліджень у напрямі розробки єдиної загальної культурно-правової політики держави є вкрай необхідною, оскільки дозволить подолати внутрішні та зовнішні загрози її сталому державно-правовому розвитку. Тому особливої актуальності набуває теоретико-правовий аналіз не лише загально-

го поняття правової культури, а й її структурних частин, зокрема правової позиції.

Огляд вітчизняної наукової літератури останніх десятиріч показав, що поняття «правова позиція» вживається зазвичай 1) як результат інтерпретаційної діяльності суду у процесі вирішення конкретної справи (І. М. Шевчук, О. В. Капліна, О. В. Кравчук та ін.), 2) як засоби (прийоми) юридичної техніки (Д. О. Бочаров) та 3) як позиції суб'єктів у кримінальній або цивільній справі (С. С. Колобашкін, О. П. Куліков, В. В. Вапнярчук).

Нами було встановлено, що у структурі правової культури як способу організації та розвитку правової життєдіяльності учасників суспільного життя можна виокремити три частини – об'єктивну, суб'єктивну та нормативну [2]. Щодо правової позиції, то вона становить суб'єктивну частину правової культури, оскільки має неабияке значення для розуміння феномену культури. Діяльність, яка є об'єктивною стороною життєдіяльності, обумовлюється і напряму залежить від свідомості, яка є з'єднувальною ланкою між людиною та навколишнім світом. Саме свідомість визначає життєву позицію суб'єкта, яка і виступає її суб'єктивною стороною. Щоб з'ясувати поняття правова позиція, пропонуємо її розглянути через родове поняття «життєва позиція».

Категорія «життєва позиція» отримала свій філософський статус у другій половині XX ст., а до цього вона розглядалася як складова таких понять, як «самовизначення», «соціальна орієнтація», «соціальна роль», «спосіб життя» та ін. Життєва позиція є складним поняттям, оскільки складається з двох слів «життєва» та «позиція».

Слово «життєва» є похідним від терміну ***«життя», яке включає*** такі характеристики, як стиль життя, спосіб життя, зміст життя, життєві цілі, життєві завдання, життєва перспектива, життєві стратегії, життєві ролі, життєвий сценарій, план життя, життєвий вибір. Тому під життям ми розуміємо тотальне переживання людиною свого буття.

Щодо слова ***«позиція»***, то вона є системою ціннісних орієнтацій та установок людини, які відображають її ставлення до когось або чогось. Позиція людини включає в себе такі компоненти: 1) інтелектуальний – знання про об'єкт такого

ставлення; 2) емоційний – психологічні переживання суб'єкта щодо об'єкта ставлення; 3) поведінковий – реалізує спосіб активності до об'єкта ставлення.

Усі ці компоненти закріплюються під час здійснення суспільної практики і відображаються у таких рисах характеру людини: 1) комунікативні – ставлення людини до іншої людини, когось; 2) суб'єктно-діяльнісні – ставлення до предметного світу, чогось; 3) рефлективні – ставлення людини до самої себе, «Я» [3].

Ставлення людини до когось або чогось напряму залежить від того, які ціннісні орієнтації та ціннісні установки лежать в його основі. Визначальною категорією тут виступає філософська категорія «цінність», під якою розуміють явище об'єктивного світу (матеріальне чи духовне), яке має значення для суб'єкта при здійсненні ним життєвого вибору.

Цінності охоплюють потреби, інтереси та емоційні переживання суб'єкта. Саме цінності дозволяють перетворити прості емоції у стійкі почуття та часто виконують роль підстави для вибору цілей і засобів при здійсненні певної діяльності.

Процес і процедуру надання певним явищам цінності (поцінування або заперечення), називають оцінкою. Оцінка виступає лише емоційним компонентом цінності, при якій ми лише фіксуємо належне, стверджуємо наші інтереси та з'ясовуємо, чи це відповідає нашим потребам. Тому, будь-яка цінність обов'язково включає в себе знання про явище та його оцінку.

Усвідомлення суб'єктом своєї оцінки об'єкта й готовності діяти щодо нього відповідно до наявної системи цінностей отримало назву ціннісної установки.

Сукупність стійких та фіксованих ціннісних установок суб'єкта до оточуючого його світу та до самого себе, закріплених його життєвим досвідом та сукупністю його переживань, складають ціннісну орієнтацію.

Крім того, прояв життєвої позиції напряму залежить від світогляду людини. За допомогою світогляду людина через систему її ставлень до більш загальних та значущих цінностей усвідомлює своє місце та свою роль у цьому світі. Під світом, який виступає об'єктом світогляду, розуміють конкретне буття (матеріальне

та соціальне середовище), де людина самовизначається як суб'єкт життєдіяльності.

Світогляд людини має здатність до еволюціонування, що обумовлюється такими двома групами факторів, як природні (фізіологічні, географічні, вікові, стан здоров'я) та соціальні (історія, тип соціальності, рівень технологічного розвитку, ідеологія, рівень освіти, етнокультурні чинники, суб'єктивний внутрішній світ людини, індивідуальний «життєвий досвід», соціальна активність, особисті смаки та уподобання) в межах об'єктивно-суб'єктивних координат. Еволюція світогляду людини, яка відбувається паралельно зі змінами у суспільстві, веде до якісного оновлення усіх його складових [1, с. 127].

Серед структурних елементів хочемо окремо виділити досвід, який має неабияке значення для формування життєвої позиції людини, оскільки відображає у свідомості людини знання про явища об'єктивного світу, а також вміння, навички і ціннісні установки, які вона набула у процесі життєдіяльності.

Таким чином, характеризуючи правову позицію як частину правової культури, ми повинні пам'ятати про те, що вона є похідною від родового поняття «життєва позиція». Для повноти розуміння життєвої позиції необхідно враховувати такі характеристики її складових слів «життєва» та «позиція», які перебувають у тісному взаємозв'язку: 1) ті, що стосуються життя сучасної людини (стиль життя, спосіб життя, зміст життя, життєві цілі, життєві завдання, життєва перспектива, життєві стратегії, життєві ролі, життєвий сценарій, план життя, життєвий вибір); 2) ті, що стосуються її позиції (цінність, оцінка, ціннісні установки, ціннісні орієнтації, світогляд, досвід тощо). Такий підхід дозволив визначити ***життєву позицію*** як стійку, внутрішньо усвідомлену готовність людини до певних дій, що ґрунтується на її ціннісних установках і світогляді та відображає її ставлення до інших людей, їх утворень та суспільства загалом.

Оскільки правова позиція є проявом життєвої позиції особи, пропонуємо визначати ***правову позицію як стійку внутрішньо усвідомлену готовність людини до правової поведінки, що ґрунтується на її ціннісно-правових установках і правовому світогляді та відображає її ставлення до правової дійсності.***

Щодо місця правової позиції в структурі правової культури, то вона складає суб'єктивну частину останньої.

1. Буканова О. В. Фактори формування світоглядних орієнтацій людини: український контекст. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії.* 2009. Вип. 37. С. 123–128.

2. Качур В. О. До питання про структуру правової культури. *Право. Людина. Довкілля.* 2019. Т. 10. № 2. С. 6–12.

3. Тавровецька Н. І. Теоретико-методологічний аналіз дефініції життєва позиція особистості. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*: зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля / гол. ред. Н. Є. Завадська. Сєвєродонецьк: Східноукраїнський університет ім. В. Даля, 2016. № 3 (38). С. 392–399. URL: http://eKhSUIR.kspu.edu/handle/123456789/1900

Ірина Квашніна,
заступник директора
ТОВ «Експертно-дослідна служба України»
(ДонНУЕТ ім. М. Туган-Барановського),
Олена Тарасова,
виконавчий директор
ТОВ «Експертно-дослідна служба України»
(ДонНУЕТ ім. М. Туган-Барановського)

СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ РОЗВИТКУ ЕКСПЕРТНО-ДОСЛІДНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Сучасні турбодинамічні умови здійснення господарського процесу в Україні передбачають необхідність проведення експертиз та експертних досліджень різних видів, згідно нормативно-законодавчих актів [1; 2; 3; 4].

Надання послуг з проведення судових експертиз та експертних досліджень, як вид економічної діяльності суб'єктів господарювання, виступають об'єктом управління, зокрема стратегічного.

Експертно-дослідна діяльність в Україні, як наукова проблема, досліджується багатьма вченими за різними аспектами, а саме науковець І. В. Гора в роботі [5] розкрив комплексну судову

експертизу в аспекті дослідження міжгалузевого інституту судових експертиз в судочинстві України; В. В. Арешонков в роботі [6] дослідив проблеми призначення та проведення комплексних експертиз під час досудового розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень; І. В. Пиріг в роботі [7] запропонував вирішення теоретико-прикладних проблем експертного забезпечення досудового розслідування тощо.

Не зменшуючи значущості наявних наукових здобутків у цьому напрямку, недостатньо дослідженими залишаються питання підвищення економічної безпеки експортно-дослідної діяльності в Україні, що представляється можливим через наукове обґрунтування управлінського інструментарію в поточній та стратегічній перспективі.

Для виявлення стратегічних орієнтирів розвитку експертно-дослідної діяльності в Україні, є необхідність проаналізувати ретроспективу такого розвитку на прикладі ТОВ «Експертно-дослідна служба України», що наведено на рисунку.

Як демонструє рисунок, ТОВ «Експертно-дослідна служба України» на стадії створення надавало послуги з проведення судово-економічних експертиз: документів бухгалтерського, податкового обліку і звітності; документів про економічну діяльність підприємств й організацій; документів фінансово-кредитних операцій. На стадії зростання, на підприємстві що досліджується сформовано базу постійних клієнтів (адвокати, юрисконсульти юридичних осіб, слідчі органи), тобто активний попит викликав необхідність у розвитку пропозиції додаткових видів експертиз, таких як: будівельних, земельних, товарознавчих, авто товарознавчих, експертиз у сфері інтелектуальної власності, психологічних експертиз, авто-технічних експертиз, комп'ютерно-технічних експертиз, лінгвістичних досліджень, почеркознавчих досліджень.

На даній стадії життєвого циклу підприємство не є регіональним лідером на ринку в цій галузі, з урахуванням стабільно позитивної динаміки продажу послуг в поточній перспективі, є необхідність у визначені стратегічних орієнтирів розвитку досліджує мого підприємства, а саме на стадіях його життєвого циклу зрілості та занепаду.

Рис. Аналіз ретроспективи розвитку експертно-дослідної діяльності в Україні на прикладі ТОВ «Експертно-дослідна служба України»

Враховуючи те, що підприємству ТОВ «Експертно-дослідна служба України», перебуваючи на стадії зростання та в насиченому пропозицією ринку (тип ринкової структури – монополістична конкуренція), необхідно формувати такі конкурентні переваги, які б забезпечили здійснення успішної підприємницької діяльності в стратегічній перспективі.

Необхідний набір конкурентних переваг авторами пропонується сформувати, використовуючи набір стратегічного інструментарію за класифікацією М. Портера, згідно [8, с. 36]: стратегія контролю за витратами, стратегія диференціації та стратегія фокусування та модель класичної маркетингової стратегії зростання, згідно [9, с. 22]: інтеграційне, інтенсифікаційне та диверсифікаційне.

Запропонований інструментарій визначення стратегічних орієнтирів розвитку експертно-дослідної діяльності в Україні відповідає наступним необхідним характеристикам: орієнтація на потреби, запити, інтереси конкретних споживачів; орієнтація на конкурентні переваги підприємства; наявність конкретних

задач, що дозволяють реалізувати конкурентні переваги; наявність заходів, що дозволяють долати загрози із зовнішнього середовища.

1. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994. № 4038а-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12

2. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень: Наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ed_2009_06_01/an/445644/REG3145.html

3. Цивільний процесуальний кодекс України. 2004. URL: zakon.rada.gov.ua.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України. URL: zakon.rada.gov.ua

5. Гора І. В. Комплексна судова експертиза в аспекті дослідження міжгалузевого інституту судових експертиз в судочинстві України. *Вісник Академії адвокатури України*. 2014. Т. 11. Число 3 (31). С. 145–153.

6. Арешонков В. В. Проблеми призначення та проведення комплексних експертиз під час досудового розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень. *Юридична психологія.* 2015. № 1. С. 90–92.

7. Пиріг І. В. Теоретико-прикладні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування: монографія. Дніпропетровськ: ДДУВС; Ліра ЛТД, 2015. 432 с.

8. Тюха І. В., Денисюк І. О. Стратегія розвитку у системі стратегій підприємства. *Економіка харчової промисловості*. 2013. № 3 (19). С. 33–37.

9. Окладнер О., Замлинська О. Маркетингові стратегії зростання: класичний та новітній підходи. *Економіст*. 2013. № 3. С. 20–24.

Ірина КОЗАК,
суддя Господарського суду Львівської області

МОТИВАЦІЙНІ СКЛАДОВІ ПРАВОВОЇ СУДОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Суд – орган, який здійснює правосуддя у формі розгляду і вирішення цивільних, кримінальних, адміністративних і інших категорій справ у встановленому законом порядку. У Законі України «Про судоустрій і статус суддів» передбачена процедура, при якій «суд повинен бути справедливим, гарантувати рівність

всіх учасників судового процесу та створювати умови, за яких кожному учаснику судового процесу гарантується рівність у реалізації наданих процесуальних прав та у виконанні процесуальних обов'язків».

За кожною справою, яка розглядається у суді, стоїть конфлікт, який самостійно суб'єктам уладнати не вдалося, ото вирішуватиме його суд. Мета суду – справедливо, відповідно до Конституції та законодавства України, вирішити ситуацію.

Керування власною поведінкою в ситуації конфліктної взаємодії становить, так би мовити, внутрішній аспект керування конфліктами і має суто психологічний характер. Усвідомлення особистістю ситуації як конфліктної активізує почуття небезпеки, тривоги, страху. Відбувається мобілізація особистісних ресурсів, у дію вводиться весь арсенал комунікативних засобів, наявний у кожного з учасників. Розбіжності між сторонами конфлікту можуть посилюватися специфічними особистісними рисами та якостями людей. Багато інформації для обрання правильного способу впливу в конфліктних ситуаціях може дати визначення особливостей темпераменту та характерологічних рис учасників конфлікту.

Судове засідання за своєю суттю є етапом вирішення конфліктних ситуацій, тому в ньому відбувається протистояння учасників судового процесу. Звісно, що судове засідання приємних емоцій не викликає. Учасники ще до суду негативно налаштовані проти свої своїх опонентів, суддів та працівників суду. Тому частими є ситуації, коли конфлікт у судовому засіданні загострюється через особистісні непорозуміння, невихованість, нестриманість тощо. Як правило, це проявляється у вигляді неповаги до суду, а також зневажливих висловів на адресу учасників судового процесу чи втягнення їх у суперечку, яку буває доволі складно припинити.

Якщо ходом судового засідання керує головуючий суддя, то він наділений повноваженнями вживати необхідних заходів для забезпечення належного порядку під час його проведення. Але обов'язок дотримання усіма учасниками судового процесу порядку у судовому засіданні покладено також і на судових розпорядників.

Зазвичай, для запобігання конфліктам між учасниками судового процесу та особами, присутніми у залі судового засідання, судовий розпорядник перед його початком повинен визначити кількість осіб, які можуть бути присутні у залі судового засідання з урахуванням кількості місць та потреби забезпечити порядок під час судового засідання, а також розташувати місця таким чином, щоб сторони (позивач, відповідач) не сиділи у залі поруч.

Проте, якщо уникнути комунікативного конфлікту під час удового засідання не вдається, головуючий у справі залучає судового розпорядника до вирішення конфліктних ситуацій. Так, за розпорядженням головуючого судовий розпорядник має повне право видалити особу, яка проявляє неповагу до суду.

Завданням філософсько-правового дискурсу є обґрунтування правового врегулювання задля збереження громадянської єдності за наявності національних інтересів, окремих груп чи індивідів.

Ю. Габермас конституює «всезагальний консенсус» у межах раціонального дискурсу кожним із учасників комунікації із власним інтересом, необхідністю узгодження його із загально правовим взірцем, що звільняє потенціал комунікативної дії – символічно опосередкованої інтеракції, орієнтованої на взаємно порозуміння. Саме вона забезпечує «усунення тих відносин примусу, які непомітно вбудовані в структури комунікації» [1, с. 178].

Проте у Ю. Габермаса інтеракції не творять правового комунікативного дискурсу, за яким наступає відповідальність. Для нас важливим є той підхід, який виконує у праві ключову функцію. Йдеться про принцип справедливості – основоположний принцип права, який являє собою ідею пропорційності, домірності в усіх сферах життєдіяльності людини та її правове забезпечення.

До застосування принципу справедливості замість закону суд вдається за наявності прогалин у праві. Низка кодексів встановлює, що у разі відсутності закону, який регулює відповідні і подібні правовідносини, суд застосовує аналогію права, тобто виходить із конституційних принципів і загальних засад права і законодавства.

Інший принцип, який форматує комунікативні акти суб'єктів права, це принцип рівності, якого особливо необхідно додержувати у конфліктному протистоянні. «Сучасне українське та міжнародне законодавство свідчить про високий рівень у розробці та декларуванні принципу рівності. Проте в наш час це законодавство має декларативний характер, так як українські судді не завжди дотримуються принципу рівності всіх перед законом і судом. Тому велика кількість населення не довіряє українському правосуддю та сприймає суд як чиновницьку, бюрократичну установу» [2, с. 12].

Для досягнення комунікативної раціональності у судовому процесі не достатньо сповідувати названі вище принципи. Надважливим елементом суддівського угляду є незалежність суддів. Якщо ця ділянка діяльності забезпечена, як це узагальнює С. Леськів, то і відповідно всі принципи діяльності суду будуть діяти збалансовано, і це позначиться на правовій комунікативній практиці суддів [3].

Зарубіжна дослідницька позиція сформована таким чином, що вона акцентує увагу на якості суду. Так, М. Селлерз констатував про «необхідність незалежності судової влади». Він переконаний, що центральною чеснотою судді є відданість верховенству права, включаючи справедливість і загальне благо, які, власне, й становлять основу всього права і законної влади. Судді мають бути відданими верховенству права, а також справедливості і загальному благу, і нічому або нікому іншому [4, с. 199].

Судовий угляд передбачає «певну міру свободи судді як щодо застосування права, так і щодо вибору варіанту вирішення юридичного конфлікту» [5, с. 9]. Суддя може не застосовувати не правовий закон «з метою прийняття справедливого рішення у справі», може застосовувати позитивний закон, який містить «норми (принципи) природного права, тобто є правовим». Підставами для застосування природного права в судовому угляді є «відносна визначеність змісту правових норм, прогалини у законодавстві, колізії норм права, неправові закони» [5, с. 9–10].

Дослідниця Г. Луцишин перебуває на позиції, що повного вирішення конфлікту досягають за усунення причин, предмета конфлікту і конфліктних ситуацій, а неповним вирішення конфлікту є тоді, коли усуваються не всі причини чи конфліктні ситуації.

У такому випадку неповне вирішення конфлікту може бути етапом на шляху до його повного вирішення. В реальній практиці з управління конфліктами обійтися без аналізу передумов, форми і способів вирішення конфліктів неможливо [6, с. 132], проте вказані чинники конфліктів завжди є ситуативними.

Ступінь конструктивності конфлікту може змінюватися в міру його розвитку. Поряд з інтеграційною оцінкою (кваліфікацією) необхідно враховувати індивідуальний вплив конфлікту, тобто визначати: для кого з учасників він конструктивний, а для кого – деструктивний, і чи є він такий, що сприяє встановленню істини в конфліктній комунікації.

Неврахування перцептивного впливу на комунікаторів негативізму вербальних інвектив (образ) позначається на психіці і поведінці. На думку дослідників, якщо конфлікт розвиватиметься стихійно, то можна очікувати його негативного впливу на безпосередніх учасників та їхнє оточення [7, с. 90].

Інші виміри конфліктної комунікації в своїй класифікації мають основні наслідки взаємодії між собою, що носять конкретний і відносний характер. А це відповідно здійснює неоднаковий вплив на сторони судового процесу, враховуючий ряд об'єктивних, організаційно-управлінських, соціально-психологічних, особистісних факторів конкретних ситуацій [6, с. 137].

---

1. Деникина З. Д. Становление основных философско-правовых парадигм времени: дис. … докт. филос. наук: спец. 09.00.03. М., 2005. 439 с.

2. Мірінович У. А. Конституційний принцип державної мови судочинства та його порушення в Законі України «Про судоустрій і статус суддів».

3. Леськів С. Р. Правовий статус суддівського самоврядування України в контексті забезпечення професійних суддів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.10. Львів, 2016. 20 с.

4. Селлерз М. Мораль, право і судова етика у західній правовій традиції. *Філософія права і загальна теорія права*. 2016. № 1–2. С. 194–203.

5. Попов Д. І. Філософсько-правові засади застосування природного права при здійсненні судового угляду: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.12. Львів, 2013. 18 с.

6. Луцишин Г. І. Конфліктологія та теорія переговорів: навч. посібник. Львів, 2015. 200 с.

7. Препотенська М. Філософія риторики: екзистенційні та мета антропологічні аспекти: навч. посібник. К., 2011. 228 с.

Любомира Мелех,
кандидатка юридичних наук, доцентка,
професорка кафедри господарсько-правових дисциплін
юридичного факультету
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВПРОВАДЖЕННЯ І ЗАСТОСУВАННЯ СИСТЕМИ «ЕЛЕКТРОННИЙ СУД»

Імплементація у вітчизняну правову систему стандартів європейського судочинства щодо забезпечення права на справедливий суд передбачає втілення заходів щодо дотримання строків розгляду та вирішення справи. Вагомим кроком в даному напрямку нашої держави є запровадження проекту «Електронний суд», який передбачає обмін електронними документами між судом і учасниками судового процесу й електронного доступу до правосуддя.

Концепція галузевої програми інформатизації судів загальної юрисдикції та інших установ судової системи встановлює, що одним з основних моментів цієї програми є скорочення термінів розгляду судових справ і підвищення доступу до правосуддя на основі комплексного використання новітніх інформаційних технологій [1, с. 4].

На виконання Указу Президента України «Про Концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів» Державна судова адміністрація розробила і затвердила Концепцію створення Єдиної судової інформаційної системи. Головною метою її створення та функціонування є інформаційна та технологічна підтримка судочинства на принципах дотримання балансу між потребою громадян, суспільства і держави у вільному обміні інформацією і необхідними обмеженнями на її розповсюдження.

У межах створення та удосконалення Єдиної судової інформаційної системи України реалізується проект «Електронний суд». На думку керівника проекту «Електронний суд» О. Самборської, його основними завданнями є поліпшення умов роботи працівників

судів, а також забезпечення швидкого, а головне, зручного доступу громадян до правосуддя. Електронний суд – це суд, двері якого відчинені цілодобово та в якому немає черг [2, с. 195].

Пріоритетними завданнями проекту є забезпечення відкритого доступу учасників процесу до інформації шляхом створення сучасних Інтернет ресурсів і встановлення в приміщеннях судів інформаційно-довідкових кіосків, поетапний перехід до електронного обміну процесуальними документами між судом і учасниками процесу із застосуванням електронного цифрового підпису, до електронного обміну інформацією з базами даних інших державних органів та установ, до забезпечення повної комп'ютеризації процесів судового діловодства, формування єдиного електронного архіву судових документів.

Запровадження у вітчизняне судочинство проекту «Електронний суд» – безумовна новація, яка зумовлена загальносвітовим інформаційним прогресом. Впровадження інформаційних технологій у судах – це не данина моді, а досконалий засіб для досягнення прозорості в діяльності судів, один зі способів забезпечення доступу до судочинства, деперсоніфікація взаємовідносин людини і громадянина у взаєминах з представниками судової влади, що впровадить створення єдиного «пункту контакту» громадян і організацій з судовими структурами, а це стає ще одним важелем у протидії корупції в судочинстві [3, с.21].

Аналіз нормативно-правових актів, присвячених регулюванню процесу реалізації проекту «Електронний суд», дозволяє зробити висновок, що для його втілення необхідно пройти такі два етапи: направлення процесуальних документів суду учасникам судового процесу засобами електронного зв'язку та надсилання судових повісток у вигляді SMS-повідомлень; внесення відповідних змін у процесуальне законодавство; матеріально-технічне забезпечення проекту, повноцінний обмін електронними документами між судом і учасниками процесу; можливість направлення електронних запитів інформації та отримання електронних відповідей на них; використання електронних платежів для оплати судових витрат тощо [4, с. 210].

Оперативність обміну інформацією за допомогою новітніх технологій зумовлює висновок про те, що одним з напрямків

розвитку проекту електронного судочинства є можливість і доцільність його запровадження в усіх сферах діяльності органів судової влади, в тому числі і в адміністративному та господарському судочинстві.

У контексті забезпечення вчасного отримання електронної інформації спірними є положення п. 14 «Правил реєстрації користувачів та роботи в системі обміну електронними документами між судом та учасниками судового процесу», відповідно до якого адміністратор не несе відповідальності за відмову в отриманні особою кореспонденції, технічні обмеження сервісу «Електронний суд» або за технічні збої в наданні послуг сервісу «Електронний суд», зберігання кореспонденції, файлів або інших даних в електронному сервісі «Електронний суд», доставку пошти, збереження адреси особи, а також за спричинення будь-яких збитків особі при наданні або ненаданні послуг сервісу «Електронний суд» [5, с. 78].

Безпека особистих даних і конфіденційність інформації не менш важливі, ніж забезпечення належного судового захисту особи, особливо в наш час, коли вельми розповсюджені випадки кіберзлочинності, від якої, як свідчить практика, страждають не тільки пересічні громадяни, але й державні органи та комерційні організації.

Саме тому вважаю, що вкрай необхідне правове регулювання питань безпеки інформації, визначення кола осіб, які повинні забезпечувати її конфіденційність, збереження та передання адресату, а також установлення відповідальності за порушення у цій сфері. Як слушно зазначалося, для перетворення суспільства в сучасне інформаційне суспільство важливим є не лише обсяг інформації, інтенсивність обігу інформації й обміну інформацією, але й її якісні показники. Інформаційне суспільство навряд чи зможе постати без формування методики та поширення культури опрацювання інформації.

Розв’язання цієї проблеми вбачається у проведенні кодифікації інформаційного законодавства та створення Інформаційного кодексу, до якого повинні ввійти правові норми, загальні для суспільних відносин у різних сегментах інформаційної сфери та які в існуючій практиці повторюються в тій чи іншій формі в різних спеціальних законах.

Проблема розвитку та впровадження в життя інформаційних технологій полягає не тільки у браку належного нормативно-правового регулювання. Вона має більш глибоке підґрунтя і зачіпає основи людського буття. Так, О. Данильян порушив питання моральних дилем інформаційного суспільства. У цьому контексті він зазначає, що зубожіння духовного буття на тлі гігантського зростання інформації, про яке говорять і пишуть у засобах масової інформації, свідчить про те, що інформаційне суспільство не є безпроблемною й позитивною реальністю, про яку говорять його апологети, а розкриває новий рівень моральної безвиході і суперечностей, яких не знали попередні епохи [6, с. 11].

Розв'язання окреслених проблем неможливе тільки за допомогою суто технічної діяльності – вдосконалення інформаційного законодавства. Виникає необхідність інноваційних підходів, як до законотворчої діяльності у цій сфері, так і до науково-теоретичного осмислення вказаних проблемних аспектів і розробка найбільш ефективних способів їх розв'язання. З огляду на це в сучасній науковій літературі простежуються тенденції закладання підвалин філософії інформаційного права.

З плином часу та при належній увазі з боку держави дане нововведення доведе свою ефективність. Розв'язання існуючих і попередження майбутніх проблем функціонування електронного судочинства можливе шляхом розроблення державної політики у сфері правого регулювання даної галузі відносин. Під цим належить розуміти удосконалення законодавства, технічно-інформаційне забезпечення судів, розроблення заходів і систем забезпечення захисту інформації, правове регулювання питань відповідальності осіб за порушення у цій сфері, вжиття заходів попередження кіберзлочинності у цій сфері, проведення навчальних семінарів серед працівників апарату суду та інших користувачів системи та систематичний моніторинг ефективності роботи системи та її постійна модернізація.

---

1. Сучасний стан, проблеми і перспективи розвитку в Україні електронних адміністративних послуг: аналітична записка. URL: http://www.niss.gov.ua/articles/17 (дата звернення: 17.11.2019).

2. Сегай М. Концептуальні засади інформатизації судочинства. *Вісник Академії правових наук України.* Харків, 2016. № 4 (23). С. 193–200.
3. Лебедєв В. М. Комп'ютеризація та інформатизація судів – вимоги сучасності. *Інформатизація судів*. 2015. № 29. С. 12–15.
4. Венделева М.А. Информационные технологии в управлении: учебное пособие для бакалавров. Люберцы: Юрайт, 2016. 462 с.
5. Клімушин П. С. Електронне урядування в інформаційному суспільстві: монографія. Харків, 2010. 312 с.
6. Гасумова С. І. Інформаційні технології в соціальній сфері: навч. посібник. Харків, 2015. 312 с.

Наталія Мокрицька,
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри господарсько-правових дисциплін
юридичного факультету
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

НАЛЕЖНІ ДОКАЗИ ПРАВОМІРНОГО ЗАСТОСУВАННЯ ПРАЦІ ОРЕНДОВАНОГО ПРАЦІВНИКА

Законною підставою не оформлення працівників за місцем роботи слугує договір надання посередницьких послуг, пов'язаних з працевлаштуванням, який в господарсько-правових відносинах найчастіше використовується під назвою договору аутстаффінгу.

З огляду на норму ст. 39 Закону України «Про зайнятість населення» [1] його зміст ототожнюється з договором між суб'єктами господарювання (роботодавець-наймач та користувач), які наймають працівників для подальшого виконання ними роботи в Україні в іншого роботодавця (договір про застосування праці працівників). Його наявність у користувача слугує належним доказом щодо правомірності застосування ним робочої сили та відмежовує його від обов'язку офіційного працевлаштування. Відсутність трудового договору між працівником та користувачем компенсується наявністю відносин найманої праці між особою та роботодавцем-наймачем, що гарантує офіційне працевлаштування орендованого працівника.

Також підпункт 14.1.183 пункту 14.1 статті 14 Податкового кодексу України містить визначення поняття послуги з надання персоналу як господарської або цивільно-правової угоди, відповідно до якої особа, що надає послугу (резидент або нерезидент), направляє у розпорядження іншої особи (резидента або нерезидента) одну або декількох фізичних осіб для виконання визначених цією угодою функцій. Угода про надання персоналу може передбачати укладання зазначеними фізичними особами трудової угоди або трудового контракту із особою, у розпорядження якої вони направлені. Інші умови надання персоналу (у тому числі винагорода особи, що надає послугу) визначаються угодою сторін [2].

Дослідження договорів аутстаффінгу свідчить про те, що предметом договору є послуги з надання Клієнтові працівників Виконавця для участі у виробничому процесі, керуванні виробництвом або для виконання інших функцій, пов'язаних з виробництвом та/або реалізацією продукції (товарів, робіт, послуг), на умовах цього Договору. На підставі письмової заявки Клієнта Виконавець здійснює підбір і направлення у розпорядження Клієнта кваліфікованих працівників, кваліфікаційні параметри й стандарти яких обумовлені в заявці Клієнта. Жоден з працівників, наданих Виконавцем, не є працівником Клієнта й не знаходиться з останнім у цивільно-правових або трудових відносинах у зв'язку з укладенням цього Договору.

Підтвердженням виконання договору слугував акт прийому – передачі наданих послуг, передбачені договором аутстаффінга зі зазначенням їх вартості (судова справа 30 вересня 2019 р. №520/5998/19) [3]. Важливою складовою змісту цього документу є визначення способу фіксації відпрацьованого часу працівників, виконаного обсягу його робіт. Адже це необхідно для вірного нарахування заробітної плати (судова справа від 22 квітня 2019 р. № 2140/1634/18) [4].

Належними доказами у справі можна виділити також заявки на підбір персоналу, квитанції про оплату послуг, повідомлення виконавця про надання персоналу (судова справа від 17 вересня 2019 р. № 540/136/19) [5].

Саме оплата договору свідчить про реальність договору аутстаффінгу. Зокрема, у судовій справі від 22 квітня 2019 р.

№ 2140/1634/18 колегія суддів вважає, що реалізація відповідних договорів аутстаффінгу має супроводжуватися обов'язковим складанням актів приймання-передачі послуг по наданню персоналу, надісланням рахунків на оплату отриманих послуг, а також оплатою відповідних послуг. При цьому, встановлюючи реальність виконання цих операцій дослідженню підлягають складені трудові договори зі штатними спеціалістами фактичного працедавця, посадові інструкції наданих працівників, а також документи, що підтверджують кількість часу, фактично використаного кожним стороннім працівником (на підставі чого відбуваються розрахунки за надані послуги аутстаффінгу) [4].

Зустрічалися у судовій практиці (наприклад, судова справа від 29 жовтня 2019 р. № 540/180/19 [6]) також випадки, коли неофіційне працевлаштування було приховане договором удаваним договором аутстаффінгу. У такому разі важливим є з'ясування факту дійсності роботодавця-наймача та наявність у нього власного штату працівників. У разі їх відсутності не виникає сумніву в фіктивності договірних зобов'язань. На нашу думку важливою умовою договору є також визначення обов'язку Виконавця (роботодавця-наймача) належно оформити трудові або інші договори зі своїми працівниками та забезпечити ведення їх кадрового обліку.

Заслуговує на увагу також судова справа від 24 жовтня 2019 року № 640/1099/19 [7], у якій застосування штрафних санкцій за використання неоформленої найманої праці визнано неправомірним. Суть рішення полягала у тому, що сторони між собою обрали таку договірну форму співпрацю як використання запозичених працівників. Її використання було виправдано судом з огляду на постійно змінний штат працівників, що зумовлено специфікою роботи юридичною особи. Мова йшла про надання послуг телефонного call-центру протягом певного проміжку часу юридичним особам, зумовленого потребою юридичної особи, через що товариство не має можливості заздалегідь визначити кількість юридичних осіб, які зажадають користуватися послугами, та на який проміжок часу такі послуги будуть необхідними, їх об'єми.

З огляду на вищевикладене, зазначимо, що аналіз судової практики дав можливість зробити висновок, що у сучасних умовах господарювання договір аутстаффінгу є законним способом залу-

чення позикової праці тільки у тому випадку, коли є низка документів, що засвідчують його реальність. Передусім це акт прийому – передачі наданих послуг з визначення способу фіксації відпрацьованого часу працівників, виконаного обсягу його робіт. Належними доказами позикової праці є також заявки на підбір персоналу та квитанції про оплату послуг.

---

1. Про зайнятість населення: Закон України від 05.07.2012 р. № 5067-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17 (дата звернення: 03.11.2019).
2. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17. (дата звернення: 03.11.2019).
3. Судова справа 30 вересня 2019 р. №520/5998/19. URL: http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/84853196#.
4. Судова справа від 22 квітня 2019 р. № 2140/1634/18. URL: http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/81333552
5. Судова справа від 17 вересня 2019 р. № 540/136/19. URL: http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/84404670
6. Судова справа від 29 жовтня 2019 р. № 540/180/19. URL: http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/85268138
7. Судова справа від 24 жовтня 2019 р. № 640/1099/19. URL: http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/85146462

Надія Павлів-Самоїл,
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри цивільного права та процесу
(Національний університет
«Львівська політехніка»)

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ВНУТРІШНЬО-ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ У НАЦІОНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

На сьогоднішній день глобального значення набувають проблемні питання внутрішньо переміщених осіб та захист їхніх прав не тільки на національному рівні, а й впровадження дієвих механізмів забезпечення прав зазначених осіб на міжпородному рівні. Глобальні питання внутрішнього переміщення не є новими у світі,

однак дискусійні питання не можуть мати єдиного механізму їх вирішення, однак принципи на яких базуються міжнародне законодавство мають наскрізь проходити національним законодавством кожної країни, для максимального забезпечення єдиного підходу визначення основних прав і свобод усіх осіб демократичного суспільство.

Для України, питання внутрішньо переміщених осіб набуло гостроти з 2014 року і досі пік проблемних питань не стихає. У цей період, національне законодавство зазнало значних змін.

Термін «особи, переміщені всередині країни» почав використовуватися тільки в останнє десятиліття XX ст., коли міжнародне співтовариство вперше звернулося до цієї проблеми. Після Другої світової війни на міжнародному рівні намагалися створити законодавчі механізми щодо захисту осіб, які, рятуючись від переслідувань, перетинали державні кордони. У 1951 р. була прийнята Конвенція ООН про статус біженців та утворений Верховний Комісаріат у справах біженців. Але механізми, створені для біженців, не врахували тих осіб, які вимушені були переміщатися всередині власної країни. Ці особи, які внаслідок різних причин не змогли або не побажали покинути свою країну, не підпадали під міжнародно-правовий захист. Виходу на міжнародний рівень цієї проблеми, також заважало традиційне уявлення про державний суверенітет. Уряди країн залишали за собою виключне право вирішувати питання, пов'язані з положенням своїх громадян. Основною відмінністю внутрішньої міграції є той факт, що особи, переміщені всередині країни – це, як правило, громадяни цієї держави. Тому вони повинні мати права і свободи, закріплені як у законодавстві держави їх громадянства, так і в основних міжнародних документах, і перш за все у Загальній декларації прав людини та Міжнародних пактах про права людини [1, с. 259].

Для уточнення та розмежування у правовому регулюванні статусу внутрішньо переміщених осіб і біженців Комісія з прав людини та Генеральна Асамблея ООН розробили відповідний акт. Внаслідок їхньої ініціативи у 1998 р. були ухвалені Керівні принципи з питання про переміщення осіб всередині країни. Визначались принципи які відображають міжнародні норми у сфері прав людини та положення міжнародного гуманітарного права, та прин-

ципи, які повинні застосовуватись до осіб переміщених всередині країни. Необхідністю прийняття керівних принципів полягала у тому, що норми міжнародного права які регулювали засади внутрішнього переміщення осіб, містилися у різних законодавчих актах, мали неповний, нечіткий характер, що формувало значні прогалини у визначенні правового статусу внутрішньо переміщених осіб.

Керівні принципи покликані захистити внутрішньо переміщених осіб від дискримінації, пов'язаної з їхнім становищем, забезпечити їм права і свободи, визначені міжнародним та національним законодавством. У Керівних принципах зазначено, що основний обов'язок і відповідальність за надання захисту і гуманітарної допомоги внутрішньо переміщеним особам покладається на національну владу. Отже, міжнародні стандарти щодо внутрішньо переміщених осіб якісно відрізняються від міжнародних стандартів щодо біженців, бо біженці переходять із юрисдикції однієї країни до юрисдикції іншої. Саме тому недоцільно застосовувати до внутрішньо переміщених осіб такі самі підходи, як до біженців, які втратили захист власної держави й змушені шукати його на чужій території.

Розробляючи національне законодавство, слід ураховувати, що внутрішньо переміщених осіб не потребують спеціального правового статусу, а отже, складних процедур його визначення. Бо вони перебувають на території власної держави, є її громадянами й мають рівні з іншими громадянами права. Те, що необхідне для біженців, може істотно обмежити права внутрішньо переміщених осіб, які належать їм як громадянам. Для виявлення тих, хто був вимушено переміщений і потребує особливої допомоги, немає потреби виходити за рамки таких усталених адміністративних заходів, як реєстрація, і запроваджувати спеціальні юридичні процедури на захист та відновлення прав внутрішньо переміщених осіб, необхідно розуміти не лише логіку процесу внутрішнього вимушеного переміщення та його причини, а й більш глобальний контекст. Керівні принципи з питань переміщених всередині країни осіб які врегульовують вимушене переміщення осіб всередині країни та є керівними вказівками для міжнародних і неурядових організацій та національної влади для розробки законодавчих актів та політичних заходів стосовно переміщення всередині країни. Концептуаль-

ною основою зазначеного документа стала доктрина «суверенітет як відповідальність», суть якої полягає в тому, що національна влада зобов'язана і несе відповідальність щодо надання захисту та гуманітарної допомоги переміщеним усередині країни особам, що знаходяться під її юрисдикцією, а у випадках, коли держава не має можливості забезпечити фізичний захист і надати допомогу своїм громадянам, вона повинна звертатися за допомогою та приймати її ззовні. При цьому міжнародне співтовариство має право і зобов'язане наполягати на своєму втручанні [2].

Відповідно за сучасних окупаційних проблем виникла нагальна необхідність розмежування статусу та гарантій зазначених категорій осіб, визначення окремих механізмів забезпечення їхніх прав та інтересів на законодавчому рівні у відповідності із міжнародними стандартами.

У рамках національного законодавства здійснюється розмежування термінів «біженці» та «внутрішньо переміщені особи», оскільки вони не є тотожними і передбачають різні правові статуси. Згідно ст. 1 Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту», біженець – «це особа, яка не є громадянином України, і внаслідок обґрунтованих побоювань може стати жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства (підданства), належності до певної соціальної групи або політичних переконань, перебуває за межами країни своєї громадянської належності та не може користуватися захистом цієї країни або не бажає користуватися цим захистом внаслідок таких побоювань, або, не маючи громадянства (підданства) і перебуваючи за межами країни свого попереднього постійного проживання, не може чи не бажає повернутися до неї внаслідок зазначених побоювань».

У свою чергу, якщо мається на увазі масове переселення населення в межах однієї країни, то згідно з принципами та нормами міжнародного права вони не є біженцями, хоча і змушені залишати місця постійного свого проживання з однакових причин, та визначення їхнього статусу відбувається терміном «внутрішньо переміщені особи». Основним критерієм розмежування є визначення перетину кордону держави свого громадянства або кордону адміністративно-територіальної одиниці. Тобто, внутрішньо переміщені особи залишаються в межах держави постійного проживання.

Законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо перемішених осіб» передбачено надання статусу внутрішньо перемішених осіб громадянам України, які були вимушені покинути свої домівки у зоні проведення антитерористичної операції. Однак, незважаючи на новоприйнятий нормативний акт, спостерігались та спостерігаються прогалини законодавчого врегулювання у процесі здійснені внутрішнього переміщення. Ефективне вирішення проблем повинно базуватись на спільному обговоренні органами державної влади, місцевого самоврядування та громадських організацій які залученій у цей процес, для вирішення питань які виникають у сфері регулювання правового статусу внутрішньо переміщених осіб, та обов'язково повинно здійснюватися із урахуванням міжнародних стандартів захисту прав людини та норм міжнародного гуманітарного права, національного досвіду. З появою та існуванням зазначеної проблеми постає необхідність змістовного та глибокого осмислення, дослідження та удосконалення та законодавчого закріплення на національному рівні правового статусу внутрішньо переміщених осіб в Україні у відповідності міжнародних стандартів.

Оскільки, за останні роки набуває гостроти проблема, політичного і гуманітарного значення, порушення прав та інтересів внутрішньо переміщених осіб, це викликає переміщених всередині країни в останні роки викликає занепокоєння міжнародного світового співтовариства. Відповідно виникає проблема у забезпеченні механізму захисту та відновлення порушених законних прав та інтересів. Однак зазначене проблема протікає не тільки у теоретико-правовій основі. Проблема захисту та відновлення їхніх прав має не лише гуманітарний, а й адміністративно-правову проблематику: уніфікована реєстрація внутрішньо переміщених осіб, міжвідомча координація, взаємодія з неурядовими та міжнародними організаціями, впровадження державної програми захисту та відновлення прав внутрішньо переміщених осіб.

---

1. Козинець І. Г., Шестак Л. В. Міжнародні стандарти захисту та допомоги внутрішньо переміщеним особам. *Молодий вчений*. 2014. № 12 (15). С. 258–262.

2. Кудря І. Захист та відновлення прав внутрішньо переміщених осіб: міжнародні стандарти та національний досвід. URL: http://veche.kiev.ua/journal/5195/ (дата звернення: 04.11.2019).

Леся Хомко,
кандидат юридичних наук,
доцентка кафедри господарсько-правових
дисциплін юридичного факультету
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ДО ПИТАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ КЕРІВНИКА ПІДПРИЄМСТВА В ПРОЦЕДУРІ БАНКРУТСТВА

За загальним правилом юридична особа самостійно відповідає за своїми зобов'язаннями усім належним їй майном. Учасники (засновники) юридичної особи не відповідають за зобов'язаннями юридичної особи, а юридична особа не відповідає за зобов'язаннями її учасника (засновника), крім випадків, встановлених установчими документами та законом [1].

Норми Кодексу України з процедур банкрутства (надалі – КУзПБ), зокрема ч. 6 ст. 34 вказує на можливість притягнення до солідарної відповідальності керівника боржника, а ч. 2 ст. 61 зазначає, що в разі банкрутства боржника з вини його засновників (учасників, акціонерів) або інших осіб, у тому числі з вини керівника боржника, які мають право давати обов'язкові для боржника вказівки чи мають змогу іншим чином визначати його дії, на засновників (учасників, акціонерів) боржника – юридичної особи або інших осіб у разі недостатності майна боржника може бути покладена субсидіарна відповідальність за його зобов'язаннями [2].

Варто нагадати про те, що субсидіарна відповідальність керівника, засновників (учасників, акціонерів) або інших осіб, які мають право давати обов'язкові для боржника вказівки чи мають змогу іншим чином визначати його дії (наприклад, головного бухгалтера), була відображена й у Законі про банкрутство. Відтак новелою правового регулювання є саме солідарна відповідальність керівників за неподання заяви про банкрутство

Відповідно до ч. 1 ст. 543 ЦК України у разі солідарного обов'язку боржників (солідарних боржників) кредитор має право вимагати виконання обов'язку частково або в повному обсязі як від

усіх боржників разом, так і від будь-кого з них окремо. Водночас норми закону України Про ТОВ (ч. 5 ст. 26) передбачають солідарну відповідальність посадових осіб товариства, які винні у введенні в оману учасників товариства щодо його фінансового стану [3].

Рішення про притягнення до субсидіарної відповідальності керівників юридичної особи знаходимо й у матеріалах судової практики: постанова ВСУ від 05.02.2019 р. у справі № 923/1432/15 [4]; постанова ВСУ від 30.01.2018 р. у справі № 923/862/15 [5].

Зазначимо, що 04.09.2018 року Велика Палата Верховного Суду у справі № 5023/4388/12 прийняла «революційне» рішення щодо правомірності застосування субсидіарної відповідальності до керівників юридичних осіб державної форми власності [6]. При ухваленні постанови Велика Палата Верховного Суду звернула увагу на практику Європейського суду з прав людини. Зокрема, ЄСПЛ визнавав державу відповідальною за борги підприємств незалежно від їх формальної класифікації у внутрішньодержавному праві (рішення від 30 листопада 2004 року у справі «Михайленки та інші проти України», пункт 45, рішення від 04 квітня 2006 року у справі «Лисянський проти України», пункт 19, рішення від 03 квітня 2007 року у справі «Кооперативу Агрікола Слобозія-Ханесей проти Молдови», пункти 18, 19).

Заслуговує на увагу нововведення КУзПБ (ч. 2 ст. 4) щодо обов'язку надіслання засновникам (учасникам, акціонерам) боржника, власнику майна (органу, уповноваженому управляти майном) боржника відомості щодо наявності ознак банкрутства. Зазначена норма кореспондує ст. 31 Закону про ТОВ, яка зобов'язує виконавчий орган ТОВ скликати загальні збори учасників, в разі якщо вартість чистих активів товариства знизилась більше як на 50 відсотків порівняно з цим показником станом на кінець попереднього року. Проте керівник не має повноважень вирішити питання щодо звернення до господарського суду без рішення вищого органу управління (у ТОВ вищим органом є загальні збори учасників). У практичній площині виникає питання чи можна покласти солідарну відповідальність на керівника (директора), який повідомив учасників про загрозу неплатоспроможності але рішення про звернення до господарського суду не було прийнято вищим органом управління?

Солідарна відповідальність керівника настає за неподання заяви про відкриття провадження у справі про банкрутство у місячний строк**,** якщо задоволення вимог одного або кількох кредиторів призведе до неможливості виконання грошових зобов'язань боржника в повному обсязі перед іншими кредиторами (загроза неплатоспроможності). Відтак законодавець передбачив дві умови солідарної відповідальності боржника – це термін (1 місяць) та загроза неплатоспроможності. Однак для справедливого погляду необхідно зазначити, що навіть фінансово стабільні підприємства у різний час своєї діяльності можуть стикатися із загрозою неплатоспроможності (наприклад – дебіторська заборгованість). Такі звичайні ситуації можуть мати фатальні наслідки для директора. Чи передбачатиме це «чергове» скликання загальних зборів? Відповідь варто шукати у Статуті відповідного підприємства, адже саме цей документ повинен містити повноваження керівника підприємства.

Відлік місячного строку для звернення до суду має починатися саме з дня прийняття рішення щодо цього власниками підприємства. У випадку з ТОВ, це може бути на річних загальних зборах, які за ч. 2 ст. 31 Закону про ТОВ мають бути проведені протягом 6 місяців наступного за звітним року, якщо інше не встановлено законом. У ситуації якщо вартість чистих активів товариства знизилася більш як на 50 відсотків порівняно з цим показником станом на кінець попереднього року, виконавчий орган товариства скликає загальні збори учасників, які мають відбутися протягом 60 днів з дня такого зниження. Відтак відповідно до ч. 3 ст. 31 у разі порушення обов'язку, передбаченого, та визнання товариства банкрутом до закінчення трирічного строку з дня зниження вартості чистих активів, передбаченого частиною третьою цієї статті, члени виконавчого органу солідарно несуть субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями товариства. Члени виконавчого органу повинні довести що не знали і не могли знати про таке зниження вартості чистих активів товариства. У цьому випадку останні звільняються від відповідальності за порушення цього обов'язку.

Зазначене видається ефективним стимулом для того, що б очільник підприємства слідкував за боргами та зобов'язаннями юридичної особи, керівником якої він призначений, якщо не бажає стати солідарним боржником.

Безперечно, прийняття Кодексу з процедур банкрутства є важливим кроком у реформуванні вітчизняного законодавства. Кодекс містить й ряд інших принципових змін у правовому регулюванні банкрутства та неплатоспроможності боржника.

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15 (дата звернення: 10.11.2019).
2. Кодекс України з процедур банкрутства: Закон України від 18.10.2018 р. № 2597-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19 (дата звернення: 10.11.2019).
3. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю: Закон України від 06.02.2018 р. № 2275. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2275-19
4. Судова справа від 05 лютого 2019 р. № 923/1432/15. URL: http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/84404670
5. Судова справа від 30 січня 2018 р. № 923/1432/15. URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/72008724
6. Судова справа № 5023/4388/12 від 04.09.2018 р. URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/76381567

Надія Чудик-Білоусова,
кандидатка юридичних наук, доцентка,
професорка кафедри трудового,
земельного та господарського права
(Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова)

ДО ПИТАННЯ ЗМІНИ ПІДХОДІВ У РЕГУЛЮВАННІ ВІДНОСИН МАТЕРІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Необхідність прийняття закону «Про матеріальну відповідальність військовослужбовців та прирівняних до них осіб за шкоду, завдану державі» [1] тривалий час залишалася очевидною та була зумовлена важливими факторами. По-перше, відповідно до положень Конституції України (ст. 92) права, свободи та обов'язки

людини та громадянина, положення, які стосуються юридичної відповідальності особи можуть визначатися лише законом. По-друге, з 1996 року мали бути приведені у відповідність з конституційними положеннями норми інституту матеріальної відповідальності, запроваджені для військовослужбовців з 1966 року [2] та оновлені у 1984 [3], 1995 роках [4].

По-третє, основним завданням закону мало стати чітке окреслення підстави, умов та порядку відшкодування заподіяної шкоди, встановлення механізму її визначення, встановлення винних у заподіянні шкоди осіб задля удосконалення порядку притягнення до матеріальної відповідальності військовослужбовців та прирівняних до них осіб.

Запровадження інституту матеріальної відповідальності для військовослужбовців мало на меті сприяти забезпеченню схоронності майна держави, закріпленого за військовими формуваннями та прирівняними до них структурами. Як вид юридичної відповідальності вона має загальні ознаки ретроспективної юридичної відповідальності, так як встановлює обов'язок правопорушника відшкодувати заподіяну шкоду державі власними грошовими засобами та носить комплексний характер, адже умови притягнення до відповідальності визначені військовим законодавством, порядок притягнення – нормами адміністративного права та цивільними процесуальними нормами.

Згідно прийнятого закону до матеріальної відповідальності військовослужбовець може бути притягнутий внаслідок правопорушення, вчиненого при виконанні ними обов'язків військової служби. Підставою для притягнення до матеріальної відповідальності є факт вчинення особою правопорушення, хоча виходячи із закону нею є лише «шкода, завдана неправомірним рішенням, невиконанням чи неналежним виконанням особою обов'язків військової служби або службових обов'язків» (ч. 1 ст. 3 Закону) [1], яка одночасно виступає однією з чотирьох умов притягнення винного до матеріальної відповідальності. При цьому законодавець закріпив лише категорію «шкода», а не на «пряма (дійсна) шкода», під якою розуміють втрату (пошкодження) майна, витрати на відновлення, придбання втраченого (пошкодженого) військового майна, надлишкові виплати.

Законом закріплено три види матеріальної відповідальності: обмежену, повну, підвищену (ст. 6 Закону) [1], хоча від останньої доцільно було би відмовився як від такої, що не відповідає положенням реально заподіяної шкоди, суперечить принципу справедливого, повного відшкодування шкоди, заподіяної військовому майну та фактично виступає способом відшкодування заподіяної шкоди. Підвищену (кратну) відповідальність вперше закріпили в Положенні про матеріальну відповідальність військовослужбовців за шкоду, заподіяну державі від 23 травня 1966 р. (ст. 6) та застосовували її у розмірі двократної вартості зазначеного майна за оптовими цінами у випадках втрати або привласнення виданих у користування предметів льотно-технічного, спеціального морського, десантного обмундирування, штурманського спорядження, спецодягу, взуття, інвентарних теплих речей [2]. Згідно з Указом Президії Верховної Ради Союзу РСР від 3 вересня 1968 р. її також застосовували до військовослужбовців, які виконували операції з валютними цінностями чи отримували під звіт іноземну валюту [5, с. 28]. У 1984 році розміри кратної вартості військового майна встановили в Переліку предметів військового майна за розкрадання, марнотратства чи недостачу яких закріпили матеріальну відповідальність у розмірі від 2 до 10 кратної його вартості [3]. З 1995 року її застосовують у випадку заподіяння шкоди військовому майну шляхом розкрадання, марнотратства чи втрати зброї, боєприпасів, оптичних приладів, засобів зв'язку спеціальної техніки, льотно-технічного, спеціального морського і десантного обмундирування, штурманського спорядження, спеціального одягу і взуття, інвентарних речей та деяких інших видів військового майна [4; 6]. Залежно від виду військового майна, його вартість при відшкодуванні визначена у 2–10-кратному розмірі (вартість втрачених внаслідок нестачі, розкрадання гранатометів, вогнеметів, газової зброї, інженерних боєприпасів, засобів активної оборони, м. діяння ту, оперативної спецтехніки серійного виробництва відшкодовується у 10-кратному розмірі) [6].

Стосовно обмеженої матеріальної відповідальності доцільнимє закріплення розміру відшкодування заподіяної шкоди, але не більше одного місячного грошового забезпечення, крім випадків, пошкодження, псування, втрати через необережність майна,

виданого в особисте користування, за яке розмір заподіяної з вини військовослужбовця відшкодування шкоди не може бути більшим трьохмісячного грошового забезпечення. Також доцільно запровадити обмежену відповідальність для командира військової частини, розпорядженням якого порушено встановлений порядок обліку, зберігання, використання військового майна, внаслідок чого державі заподіяно шкоду його підлеглими, у розмірі заподіяної шкоди, але не більше трьохмісячного грошового забезпечення. Наразі закон обмежує розмір відшкодування до 15 прожиткових мінімумів, установлених для працездатних осіб на день видання наказу про притягнення особи до відповідальності (ст. 5 Закону) [1], незалежно від статусу особи на момент заподіяння шкоди та її грошового забезпечення.

Закон закріпив п'ять підстав притягнення винних до повної матеріальної відповідальності, останньою з яких визначено надання особою письмового зобов'язання про взяття на себе повної матеріальної відповідальності за забезпечення цілісності майна та інших цінностей, переданих їй для зберігання або для інших цілей (ч. 1 ст. 6 Закону) [1], що суперечить чинному військовому законодавству, яке не зобов'язує військовослужбовця до взяття на себе будь-яких письмових зобов'язань, зокрема щодо забезпечення цілісності майна.

Не зовсім зрозумілим є закріплення в законі норми відповідно до якої встановлення розміру завданої шкоди майну строк експлуатації якого закінчився на дату його втрати або неможливо встановити час його втрати здійснюється в розмірі 50% первинної вартості майна, якого не вистачає, але не нижче вартості дорогоцінних металів та дорогоцінного каміння, які в ньому містяться, визначеної відповідно до законодавства України. Наявність такої норми фактично дозволяє вимагати відшкодування шкоди в кратному розмірі лише щодо окремих видів майна та взагалі не відшкодовувати заподіяної шкоди майну, яке не містить в собі дорогоцінних металів чи камінням. Тому більш доцільним було би закріплення норми, що у випадках розкрадання, знищення, псування, недостачі дорогоцінних металів та валютних цінностей розмір шкоди визначається відповідно до чинного законодавства. Обчислення розміру заподіяння шкоди варто проводити з урахуванням

зносу військового майна за встановленими нормами. У разі виявлення недостачі майна, термін експлуатації якого закінчився на день ревізії (перевірки) або інвентаризації, або в разі неможливості встановити час його втрати, відшкодування заподіяної шкоди слід проводити в розмірі 25% первинної вартості майна, якого не вистачає.

Також потребує удосконалення запропонований механізм безпосереднього притягнення особи до матеріальної відповідальності (ст. 8 Закону) [1]. Фактичною підставою для притягнення є вчинення правопорушення, факт якого встановлений у передбаченому законом порядку та підтверджений відповідними документами (висновок розслідування за фактом заподіяння шкоди майну; рішення суду за позовом командира військової частини про стягнення заподіяної шкоди, що набрало законної сили, або вирок суду щодо обвинувачення військовослужбовця у вчиненні злочину, який пов'язаний із заподіянням шкоди майну, що набрав законної сили. Наразі в законі відсутня норма визначення моменту заподіяння шкоди. Днем заподіяння шкоди може бути день, коли командиру стало відомо про факт заподіяння шкоди чи день підписання акту (висновку) після встановлення факту заподіяння шкоди внаслідок інвентаризації матеріальних цінностей, ревізії, перевірки фінансово-господарської діяльності військової частини.

Також не визначено законом суб'єкта проведення розслідування факту заподіяної шкоди. Його мала би проводити посадова особа, компетентна в питаннях обліку, зберігання та використання військового майна або особа, яка має юридичну освіту. Законом не закріплені її права, обов'язки, заходи відповідальності за його неналежне проведення. Закон має містити норму про недопущення проведення розслідування окремим посадовим особам (підлеглий, безпосередній начальник військовослужбовця, дії якого потрібно розслідувати, співучасник заподіяння шкоди чи інша особа, зацікавлена у результатах його проведення).

Згідно ч. 6 ст. 8 Закону за результатами проведення розслідування складається акт (висновок), зміст та структура якого не визначені [1]. У законі не закріплені обставини за наявності яких розслідування факту заподіяння шкоди підлягає закриттю (відсутність події та складу правопорушення, неосудність особи, смерть військовослужбовця щодо якого розпочато чи повинно бути розпочато

розслідування). Також відсутні гарантії для військовослужбовця при притягненні їх до матеріальної відповідальності (особисте повідомлення про закінчення розслідування, право ознайомлення з матеріалами розслідування, подання заперечень, клопотань на ім'я командира, подання рапорту про добровільне відшкодування заподіяної шкоди або відновлення пошкодженого майна. Закріплений порядок оскарження рішення про притягнення до матеріальної відповідальності надалі залишається таким, що обмежує суб'єктивне право військовослужбовця на судовий захист.

Ефективне регулювання відносин матеріальної відповідальності сприяє забезпеченню схоронності майна як важливої складової боєздатності та боєготовності та унеможливлює порушення суб'єктивних прав військовослужбовців як захисників держави. Для забезпечення законності в процесі реалізації державного примусу при застосуванні заходів матеріальної відповідальності слід враховувати її функції (відшкодувальну, виховну, гуманістичну). Тому військовослужбовців слід притягувати до відповідальності лише у випадку вчинення ними правопорушення, яким внаслідок невиконання чи неналежного виконання обов'язків заподіяно пряму (дійсну) шкоду військовому майну.

---

1. Про матеріальну відповідальність військовослужбовців та прирівняних до них осіб за шкоду, завдану державі: Закон України від 3 жовтня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України.* 2019. № 86. С. 14. Ст. 2888.
2. Положення про матеріальну відповідальність військовослужбовців за шкоду, заподіяну державі, затверджене Указом Президії Верховної Ради України від 23 травня 1966 року. *Відомості Верховної Ради СРСР.* 1966. № 24. Ст. 444.
3. Про кратні розміри вартості військового майна при стягненні шкоди, заподіяної державі: Постанова Ради Міністрів СРСР від 2 березня 1984 року № 216. Окреме видання.
4. Положення про матеріальну відповідальність військовослужбовців за шкоду, заподіяну державі, затв. Постановою Верховної Ради України від 23 червня 1995 р. *Відомості Верховної Ради України.* 1995. № 25. Ст. 193.
5. Малов В. Г. Материальная ответственность лиц рядового и начальствующего состава органов внутренних дел. М.: Учебно-методический кабинет, 1973. 32 с.
6. Про затвердження Переліку військового майна, нестача або розкрадання якого відшкодовується у кратному співвідношенні його вартості: Постанова Кабінету Міністрів України від 2 листопада 1995 р. № 880. Окреме видання.

Наталія Шайда,
кандидатка наук з соціальної комунікації, доцентка,
прес-секретарка Господарського суду Львівської області

ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ОДИН З ЕЛЕМЕНТІВ ПІДВИЩЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ЛЕГІТИМНОСТІ СУДУ

Підвищення рівня правової обізнаності громадян та громадської довіри до судів є головною метою просвітницької роботи суду. В умовах, коли суспільство отримує комплексну інформацію про роботу певної установи (в нашому випадку суду), тоді виникає довіра, а отже виникає легітимність судової влади. Одним з дієвих засобів підвищення соціальної легітимності суду є просвітницька діяльність. Її головним завданням повинно бути активне інформування населення, громадські організації, навчальні й державні установи, громадські та професійні установи, інші цільові аудиторії про функціонування, діяльність та завдання суду. За таких обставин стає зрозумілим, що без якісної та змістовної просвітницької роботи суддів та судів підвищення іміджу судової системи є неможливим, а без встановлення постійного зв'язку з медіа, та повного і своєчасного доведення через засоби масової комунікації до широкого загалу позитивних результатів діяльності судів неможливо буде сформувати та закріпити в суспільній свідомості об'єктивну думку про суд та його важливу роль в житті країни.

Репутація та довіра громадськості до судів потребують постійної уваги. Для організації дієвої та ефективної просвітницької діяльності необхідно залучати різні цільові аудиторії. До таких належать: студенти; учні (старші, молодші класи); громадські організації; громадяни-відвідувачі суду; працівники правоохоронних органів; адвокати; зарубіжні гості; міжнародні організації; журналісти.

Залежно від цільової аудиторії формуються різні інструменти ведення просвітницької діяльності. Найпоширенішою та адаптованою для широкого загалу є проведення екскурсій. Метою є всебічне інформування української та зарубіжної громадськості про діяльність судів та суддів. Умовно такі екскурсії можна розділити

на: оглядові, тематичні та комплексні. Оглядові екскурсії в суді включають знайомство ї приміщенням та організацією роботи. Тематичні екскурсії висвітлюють історію становлення конкретного суду, сьогодення, специфіку роботи. Комплексні екскурсії передбачають огляд приміщень, ознайомлення з організацією роботи відділів, демонстрації кабінетів суддів та залів судових засідань.

Тривалий час суди практикують проведення днів відкритих дверей. До таких заходів залучають широку аудиторію.

Організація лекцій та бесід для учнів та студентів допомагають сформулювати молодим людям власну точку зору про судову систему, змінити свою думку про роботу суду на кращу, а для студентів – це не тільки заходи правового виховання та підвищення загального рівня правової культури, а й можливість визначитись із професією.

В межах просвітницької діяльності проводяться круглі столи, в рамках якого професійна аудиторія (адвокати, прокурори, юристи) публічно обговорюють або висвітлюють конкретні питання в межах пропонованої теми.

Комунікація та залучення журналістів відбувається шляхом організації прес-конференцій та брифінгів.

Метою просвітницької діяльності є встановлення сприятливих та доброзичливих зв'язків між судами та широким загалом, сприяння правовій просвіті, виховання правової культури, формування правильного сприйняття функцій правосуддя, ролі судді в суспільстві та обмежень, що накладає на суддю виконання такої важливої функції. За умов покращення розуміння та довіри суспільства до системи правосуддя посилиться незалежність судової влади.Суспільство, таким чином, стане додатковим джерелом легітимності для судової влади.

---

1. Кузьмишин В., Марцинкевич А., Совва Н., Суярко Т., Федорак Л., Шелєхова Г., Яковлєва С. Концепція прямих зв'язків судів із громадськістю: методичні рекомендації. *Збірник документів та статтей.* К.: «Прецедент». 2017. С. 54.
2. Москвич Л. М. Ефективність судової системи: концептуальний аналіз: монографія. Х.: Вид-во «ФІНН», 2011. С. 224.

Анна Яновицька,
кандидатка юридичних наук,
доцентка кафедри господарсько-правових дисциплін
юридичного факультету
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

АРБІТРАЖНИЙ КЕРУЮЧИЙ У КОДЕКСІ УКРАЇНИ З ПРОЦЕДУР БАНКРУТСТВА

Законодавство про банкрутство в нашій країні вперше було системно реформовано у 1999 році, коли відповідний акт про банкрутство був прийнятий в редакції Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» (далі – Закон), відповідно до модельного закону, рекомендованого Комісією ООН в області права міжнародної торгівлі (ЮНСІТРАЛ) та міжнародними стандартами, які діяли в той час в розвинених країнах. Інститут арбітражного керуючого з'явився саме в цій редакції Закону. Істотна особливість статусу арбітражного керуючого полягала в тому, що він був суб'єктом підприємницької діяльності. Умови роботи арбітражного керуючого регулювалися договорами на оплату робіт і відшкодування витрат арбітражних керуючих. Такі договори були обов'язковою умовою для призначення арбітражних керуючих у судовому процесі і в певний період часу затверджувалися господарським судом [1].

На сьогодні, умови та порядок відновлення платоспроможності боржника – юридичної особи або визнання його банкрутом з метою задоволення вимог кредиторів, а також відновлення платоспроможності фізичної особи встановлюється Кодексом України з процедур банкрутства (далі – КУПБ) [2].

Попри те, що сторонами у справі про банкрутство є боржник і кредитор, одним із найважливіших учасників справи залишається арбітражний керуючий, статус якого, доволі суттєво був змінений із прийняттям КУПБ, який замінив раніше чинний Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» [3].

Слід зазначити, що у Законі, вимоги до особи, яка має намір виконувати обов'язки арбітражного керуючого були суперечливими. Так, арбітражним керуючим могла бути особа, яка має стаж роботи за фахом не менше одного року на керівних посадах, незалежно від рівня здобутої вищої освіти чи спеціальності. Також не заборонялось претендувати на одержання свідоцтва арбітражного керуючого особам, які мають непогашену судимість за будь-які вчинені злочини, окрім корисливих (ст. 97 Закону).

Відповідно до вимог КУПБ, арбітражний керуючий – фізична особа, яка отримала відповідне свідоцтво та інформація про яку, внесена до Єдиного реєстру арбітражних керуючих України (ст. 1). Арбітражним керуючим може бути громадянин України, який має вищу юридичну або економічну освіту другого (магістерського) рівня, загальний стаж роботи за фахом не менше трьох років або не менше одного року після отримання відповідної вищої освіти на керівних посадах, пройшов навчання та стажування протягом шести місяців у порядку, встановленому державним органом з питань банкрутства, володіє державною мовою та склав кваліфікаційний іспит. Не може бути арбітражним керуючим особа:

1) визнана судом обмеженою у цивільній дієздатності або недієздатною;

2) яка має не зняту або не погашену в установленому законом порядку судимість;

3) яка не здатна виконувати обов'язки арбітражного керуючого за станом здоров'я;

4) якій заборонено обіймати керівні посади (ст. 11 КУПБ).

Кодекс України з процедур банкрутства, забороняє арбітражному керуючому здійснювати діяльність без укладення відповідного договору страхування. Страхування професійної діяльності дозволяє забезпечити належну якість відповідних послуг та мінімізувати втрати зацікавлених осіб у випадках, коли така діяльність не відповідає встановленим стандартам [4].

Страхування професійної відповідальності арбітражного керуючого здійснюється шляхом укладання договору цивільно-правової відповідальності арбітражного керуючого. Загальні умови і порядок здійснення страхування професійної відповідальності арбітражного керуючого за шкоду, заподіяну внаслідок неумисних

дій або помилки під час здійснення ним повноважень, визначаються правилами страхування, що встановлюються страховиком, який має право здійснювати страхову діяльність на території України відповідно до вимог Закону України «Про страхування» та отримав в установленому порядку ліцензію на здійснення добровільного страхування цивільно-правової відповідальності арбітражного керуючого за шкоду, яку може бути завдано у зв'язку з виконанням його обов'язків. Конкретні умови страхування визначаються в договорах страхування, укладених відповідно до законодавства.

Мінімальний розмір щорічної страхової суми арбітражного керуючого становить 300 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб [5].

Із набранням чинності КУПБ, змінюється порядок призначення арбітражних керуючих: у процедурах розпорядження майном і управління реструктуризацією судова автоматизована система визначає відразу трьох кандидатів. Серед інших новел:

– збільшено мінімальний розмір основної грошової винагороди арбітражних керуючих: з двох до трьох мінімумів заробітної плати – для розпорядників майна і ліквідаторів, до чотирьох – для керуючих санацією. Передбачено обов'язкове авансування основної винагороди заявником (кредитором або боржником).

– під час виконання повноважень арбітражний керуючий отримує доступ до всієї інформації про боржника, в тому числі конфіденційної, яка міститься в державних базах даних і реєстрах.

– комітет кредиторів отримує можливість клопотати перед судом про відсторонення арбітражного керуючого незалежно від наявності підстав.

– розширюється кількість видів дисциплінарних стягнень, які накладаються на арбітражних керуючих. До існуючих сьогодні «попередження» і «позбавлення права на здійснення діяльності» додаються «догана» і «тимчасове призупинення права на здійснення діяльності».

– тимчасове призупинення діяльності арбітражного керуючого може бути застосоване також у разі призначення арбітражного керуючого на посаду, не сумісну з цією діяльністю, а також за власним бажанням на строк до 30 днів протягом календарного року [1].

КУПБ встановлює основні правила діяльності саморегулівної організації арбітражних керуючих (СРО), до якої повинні входити всі арбітражні керуючі, включені до Єдиного реєстру арбітражних керуючих. Це є надзвичайно важливим механізмом самоврядування і самоконтролю, який, очевидно, сприятиме подальшому вдосконаленню інституту арбітражного керуючого.

---

1. Сергій Донков. Об'ємна справа: реформи системи банкрутства. *Юридична практика*. URL: http://evris.law/uk/stattja-obiemna-sprava-reformi-sistemi-bankrutstva/ (дата звернення: 04.11.2019).

2. Кодекс України з процедур банкрутства: чинне законодавство: офіц. текст. К.: Алерта, 2019. 116 с.

3. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом: Закон України від 14.05.1992 № 2343-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 31.

4. Уряд впроваджує механізм страхування професійної відповідальності арбітражного керуючого. *Юридична Газета.* URL: http://yur-gazeta.com/golovna/uryad-vprovadzhue-mehanizm-strahuvannya-profesiynoyi-vidpovidalnosti-arbitrazhnogo-keruyuchogo.html (дата звернення: 04.11.2019).

5. Про порядок і умови страхування професійної відповідальності арбітражного керуючого: Постанова Кабінету Міністрів України від 16.10.2019. № 872. *Офіційний вісник України*. 2019. № 86.

Секція 4

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРИВАТНИХ ПРАВОВІДНОСИН В УКРАЇНІ

Уляна Андрусів,
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри цивільно-правових дисциплін
юридичного факультету
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ТЕРМІН «СУД, УСТАНОВЛЕНИЙ ЗАКОНОМ» У ПРАКТИЦІ ЄСПЛ У ЦИВІЛЬНИХ СПРАВАХ

Стаття 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (надалі – Конвенція) гарантує кожному право на справедливий суд. Невід'ємною інституційною складовою цього права є «суд, установлений законом», тобто так званий легітимний суд. Лише такий суд, керуючись правовими засадами та за закріпленою законом процедурою, є уповноваженим на здійснення правосуддя.

Термін «суд» ЄСПЛ розглядає, як будь-яку передбачену законом юрисдикційну інституцію, що уповноважена на вирішення питань, віднесені до її компетенції, на підставі законодавчих норм, відповідно до закріпленої процедури. Крім того, цей орган повинен діяти у легітимному складі та в межах своєї юрисдикції.

Слід наголосити, що цей термін тлумачиться ЄСПЛ у широкому значенні.

Аналіз прецедентної практики ЄСПЛ свідчить, що до категорії «суд», окрім самого суду у класичному розумінні, слід віднести арбітраж, пенітенціарний адміністративний орган, дисциплінарний орган, орган дозвільної системи, орган, управомочений вирішувати питання надання дозволів на укладення угод з нерухомістю, орган, створений для вирішення справ за участю малолітніх осіб, адмініс-

тративний орган у сфері адвокатури, адміністративний орган у сфері транспорту і зв'язку, адміністративний орган у системі судоустрою, парламент, уповноважений вирішувати питання про звільнення суддів і т. п. [1, с. 72].

Дисциплінарний або адміністративний орган може мати властивості «суду» з точки зору автономного тлумачення ст. 6 Конвенції, навіть якщо у національній системі він не визначений як «трибунал» або «суд». У практиці Суду трибунал, з сутнісної точки зору цього терміну, характеризується наявністю судової функції, тобто має повноваження на розгляд справ у межах встановленої законом компетенції.

До критеріїв, покладених ЄСПЛ в основу визнання того чи іншого органу «судом», у літературі відносять:

1) здатність ухвалювати обов'язкові для виконання рішення;

2) обов'язкова законодавча регламентація функціонування та діяльності «суду»;

3) наявність встановленої законом функції щодо розгляду юридично значимих питань;

4) гарантованість незалежності від державної виконавчої влади та інших учасників справи [2, с. 362].

Окрім того, «суд» повинен відповідати низці додаткових вимог, частина яких викладена в п. 1 ст. 6 Конвенції: незалежність, зокрема, від виконавчої гілки влади; неупередженість; тривалість терміну повноважень його членів; наявність гарантій, які забезпечуються судовою процедурою.

При цьому необхідно, щоб рішення, прийняті адміністративними органами, які не відповідають вимогам п. 1 ст. 6 Конвенції, могли підлягати подальшому перегляду з боку «судового органу, що володіє повною юрисдикцією». Визначальні характеристики такого органу включають повноваження щодо скасування рішення нижчестоящого органу в будь-якій частині в результаті розгляду правових і (або) фактичних обставин. Наприклад, адміністративні суди, які здійснюють судовий нагляд, що виходить за рамки «формальної» перевірки законності і включає детальний аналіз відповідності і співрозмірності покарання, накладеного адміністративним органом.

Повноваження щодо винесення рішення, яке має обов'язкову силу і не може бути змінено несудовим органом влади, є невід'ємним від поняття «суд».

Тепер розкриємо сутність терміну «суд, установлений законом».

Варто наголосити, що категорія «суд, установлений законом» торкається як правових засад самого існування «суду», так і додержання судами відповідних норм, які регламентують його діяльність. Окрім того, у зміст цього терміну вкладається організаційна структура судів, у тому числі питання, які торкаються юрисдикції судів.

У практиці ЄСПЛ це поняття передбачає: наявність у судді необхідних повноважень для розгляду певної категорії справ та ухвалення легітимних рішень; належний та повноважний склад суду (зокрема, з дотриманням правил автоматизованого розподілу справ); здійснення судочинства з дотриманням правил функціональної, предметної та територіальної юрисдикції і т. д.

Більшість вітчизняних вчених, які вивчали зміст досліджуваної категорії у контексті рішень ЄСПЛ, виокремлюють дві основні складові відповідності критерію «суд, установлений законом»: організаційну та юрисдикційну (компетенційну). Організаційна вимога передбачає, що організація та функціонування судової системи повинна регламентуватися законами у їх буквальному тлумаченні, а юрисдикційна визначає, що суди зобов'язані здійснювати правосуддя в спосіб, у межах та відповідно до компетенції, визначеної законом.

А. І. Виноградова, на основі проведеного аналізу практики ЄСПЛ, доходить висновку, що «відповідність вимозі «суд, установлений законом» передбачає існування та дотримання таких передумов:

1) законодавча основа створення та функціонування суду;

2) діяльність суду на підставі та відповідно до норм закону;

3) реалізація судом визначених законом повноважень у спосіб, передбачений законом» [3, с. 76].

Розглянемо прецедентну практику ЄСПЛ, у якій відображені порушення організаційної складової «суду, встановленого законом».

У рішенні в справі «Дженіта Мокану проти Румунії» ЄСПЛ констатував, що порушення внутрішніх правових норм, які стосуються створення і компетенції судових органів, зокрема розгляд справи у складі двох суддів замість трьох, становить порушення вимог ст. 6 Конвенції [4].

У справі «Гуров проти Молдови» Суд визнав порушення ч. 1 ст. 6 Конвенції, оскільки розгляд цивільної справи здійснювався суддею, строк повноважень якого на момент розгляду справи закінчився, але він продовжував виконувати судові повноваження за відсутності будь-яких правових підстав.

Варто також розглянути прецедент визнання порушення права на «суд, встановлений законом» у справі «DMD Group A.S. проти Словаччини», оскільки в ньому, зокрема, розглядалося питання дотримання правил автоматичного розподілу справ. У цій справі голова місцевого суду власним наказом замінив у справі суддю, призначивши себе на його місце, а відтак у цей самий день припинив провадження у справі. Відтак, ЄСПЛ визнав порушення права на «суд, встановлений законом».

Рішення у цих справах ілюструють, що організаційна та компетенційна складові суду тісно між собою пов'язані, зокрема категорією «компетентності».

Інтерпретацію терміну «суд, встановлений законом» у контексті компетентності можна відстежити в рішенні у справі «Сокуренко і Стригун проти України». Так, у цьому рішенні Суд зазначає, що згідно зі статтею 111^{18} ГПК Верховний Суд України, скасувавши постанову Вищого господарського суду, міг або повернути справу на новий розгляд до нижчого суду, або ж припинити провадження у справі. Натомість він залишив у силі постанову Апеляційного суду, хоча не було жодної правової норми, яка б надавала йому повноваження ухвалювати такого роду рішення. Отже, на думку Суду, перевищивши свої повноваження, Верховний Суд не може вважатися «судом, встановленим законом» у розумінні п. 1 ст. 6 Конвенції [5].

Вираз «створений на підставі закону» охоплює не тільки правову основу самого існування «суду», а й дотримання судом конкретних правил, які регламентують його діяльність, тобто визначають його юрисдикцію, підсудність, повноваження судді.

Таким чином, якщо відповідно до положень національного законодавства у «суду» відсутня юрисдикція для розгляду справи такий «суд» не можна вважати «створеним на підставі закону». Як правило, проблеми в диференціації юрисдикцій виникають тоді, коли при визначенні підстав такого розмежування закон виходить з різноманітних неузгоджених ознак, як наслідок, спір може бути розглянутий судами різних юрисдикцій.

Кожен випадок перевищення повноважень судовим органом зумовлює визнання суду нелегітимним, зокрема йдеться про перевищення, які торкаються безпідставного поширення повноважень на ті правові відносини та на тих суб'єктів, щодо яких їх застосування не закріплено законом, тобто відбувається вихід за межі предмету відання [6, с. 180].

У рішенні в справі «Лео Цанд проти Австрії» наголошено, що термін «суд, встановлений законом» передбачає усю організаційну структуру судів, охоплюючи не лише питання, що належать до юрисдикції певних категорій судів, а й створення окремих судів та визначення їхньої юрисдикції. З огляду на це не вважається судом, установленим законом, орган, який, не маючи юрисдикції, вирішує спір у справі, яка належить до розгляду іншим судом [7].

В іншій справі «Романова проти України» заявниця стверджувала, що всупереч ст. 21 ЦПК суддя А. двічі приймав участь у розгляді її цивільної справи у суді першої інстанції. Суд зазначає, що недотримання цієї норми означає, що апеляційна скарга заявниці розглядалась судом, чию безсторонність навіть з позиції національного законодавства можна піддати сумніву. Таким чином, мало місце порушення п. 1 ст. 6 Конвенції [8].

У рішеннях ЄСПЛ у справах «Бочан проти України», «Фельдман проти України» встановлено, що відсутність будь-якого процесуального рішення щодо зміни територіальної підсудності залишає неясним, чи розглядалися належним чином аргументи заявника, та суд має бути впевнений у тому, що зміна територіальної підсудності відповідала положенням п. 1 ст. 6 Конвенції.

Критерії встановлення законності суду стосуються також і складу суду в кожній конкретній справі. Цей висновок коре-

люється з позицією ЄСПЛ зафіксованою, зокрема, у справі «Олександр Волков проти України».

У цій справі заявник оскаржив до ВАСУ своє звільнення з посади судді. Для цього Головою ВАСУ була спеціально створена палата, яка згодом частково задовольнила позов заявника. Заявник стверджував, що на час розгляду справи строк повноважень Голови ВАСУ сплив, чинне на той час законодавство не передбачало процедури обрання суддів на адміністративні посади, а здійснення ним повноважень відбувалось на підставі рішень Президії ВАСУ та Зборів суддів адмінсудів. Відповідно, створена Головою ВАСУ палата не була повноважною розглядати його справу.

Оцінюючи доводи заявника, Європейський суд зазначив, що фраза «встановлений законом» поширюється не лише на правову основу самого існування «суду», але й на склад колегії у кожній справі.

Практика автоматичного продовження повноважень суддів на невизначений строк після спливу встановленого законом строку їхніх повноважень до моменту, коли вони будуть повторно призначені на посаду, була визнана такою, що порушує принцип «суду, встановленого законом». У підсумку Європейський суд дійшов висновку, що палату ВАСУ, яка розглядала справу заявника, не можна вважати створеною, а її особистий склад визначеним у правомірний спосіб, який відповідав би вимозі «суду, встановленого законом» [9].

Щодо питання дотримання судом встановленої юрисдикції слід звернутися до прецедентної практики ЄСПЛ, закріпленої у справі ««Дія 97» проти України». У справі Суд, крім того, що підняв питання неналежного предмету відання, також зробив висновок, що процесуальне порушення (яке полягало у тому, що ВСУ відповідно до ст. 111^{14} ГПК не міг брати до розгляду касаційні скарги осіб, якщо їх не було допущено до провадження раніше, але зробив це) обтяжується тим фактом, що ВСУ взагалі закрив провадження у справі та звів нанівець судові рішення, які на час слухання були остаточними [10].

Зазначені вище та ряд інших рішень ЄСПЛ свідчать про наявність динамічної практики, у процесі якої розкриваються різні

аспекти права на «суд, установлений законом», як складового елементу права на справедливий суд.

Резюмуючи викладене, необхідно констатувати, що поняття «суд, установлений законом» включає такі категорії:

– дотримання процедури створення та функціонування суду;

– належний склад суду у кожному провадженні;

– додержання судом встановленої юрисдикції та дотримання закону;

– повноважний склад суду, зокрема дотримання порядку автоматичного розподілу справ;

– наявність у судді необхідної компетенції (повноважень) для розгляду відповідної категорії справ та ухвалення законних рішень.

---

1. Маргело М. Автономна концепція поняття «суд» як основа інституту справедливого суду. *Вісник Академії адвокатури України*. 2013. № 2(27). С. 70–77.

2. Трегубов Е. Л. Право на справедливий суд у практиці Європейського суду з прав людини. *Форум права*. 2010. № 1. С. 358–363.

3. Виноградова А.І. Право на «суд, встановлений законом» у контексті оновлення цивільного процесуального законодавства України. *Науковий вісник УжНУ. Серія «Право»*. 2018. № 48. Том 1. С. 75–78.

4. Judgment of ECHR by 17 December 2013 in the case of Jenita Mocanu v. Romania (application no. 11770/08). URL: http://hudoc.echr.coe.int/ eng?i=001–139274.

5. Рішення ЄСПЛ від 20 липня 2006 року у справі «Сокуренко і Стригун проти України» (заяви № 29458/04 та 29465/04). URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/974_115

6. Лоскутова М. Основні критерії визначення законності відповідно до практики Європейського суду з прав людини. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 8. С. 178–181.

7. Рішення ЄСПЛ від 12 жовтня 1978 року у справі «Лео Цанд проти Австрії» (заява № 7360/76). URL: file:///C:/Users/User/Downloads/ZAND%20v.%20AUSTRIA%20-%20[Ukrainian%20Translation]%20by%20OSCE%20 Ukraine.pdf

8. Рішення ЄСПЛ від 13 грудня 2007 року у справі «Романова проти України» (заява № 33089/02). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_327

9. Рішення ЄСПЛ від 9 січня 2013 року у справі «Олександр Волков проти України» (заява № 21722/11). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_947

10. Рішення ЄСПЛ від 21 жовтня 2010 року у справі «Дія 97» проти України» (заява № 19164/04). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_932

Володимир Боєру,
голова ГО «Агенція з питань виконання рішень»,
аспірант кафедри цивільно-правових дисциплін
юридичного факультету
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

НАСЛІДКИ ВИЗНАННЯ НЕКОНСТИТУЦІЙНИМ АВАНСОВОГО ВНЕСКУ У ВИКОНАВЧОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Протягом останніх трьох років в галузі примусового виконання рішень відбулися чи не найвизначніші зміни за всю її історію на території сучасної України. Одним із ключових елементів реформи стало запровадження авансового внеску, що має бути внесений стягувачем для відкриття виконавчого провадження.

Закон України «Про виконавче провадження», від 02.06.2016 № 1404-VIII [1] (далі – Закон), поклав початок нового етапу розвитку інституту примусового виконання рішень, зокрема, докорінно змінивши правила авансування витрат виконавчого провадження та зобов'язавши стягувача авансувати майбутні витрати ще до відкриття виконавчого провадження (крім певних винятків).

Метою авансового внеску є, насамперед, перерозподіл фінансового тягаря забезпечення виконання функцій державних і приватних виконавців з покладанням такого на стягувача.

Для стягувача авансовий внесок є черговим обов'язковим платежем, поряд і з судовим збором, який необхідно сплатити для початку певного етапу процесу відновлення справедливості, з іншого боку, сплата авансового внеску має суттєво відмінні наслідки. Судовий збір, так само як і авансовий внесок, покликаний забезпечити витрати відповідного суб'єкта владних повноважень. Проте, сплачуючи судовий збір, особа ризикує його втратити у повному обсязі навіть у разі, якщо рішення буде винесено на її користь.

Разом із запровадженням обов'язкового авансування Законом було встановлено також: а) наслідки нездійснення авансування (ч. 4 ст. 4 Закону); б) винятки (підстави для звільнення від сплати авансового внеску) (ч. 2 ст. 26 Закону).

15.05.2019 Конституційний суд України (далі – КСУ) у справі за конституційною скаргою Хліпальської Віри Василівни щодо

відповідності Конституції України (конституційності) положень ч. 2 ст. 26 Закону України «Про виконавче провадження» (щодо забезпечення державою виконання судового рішення) [2] визнав таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), положення ч. 2 ст. 26 Закону. Підставою для звернення до КСУ став «незадовільний майновий стан» скаржника Хліпальської В. В.

Тобто причиною звернення є те, що автор клопотання фактично належить до соціально незахищеної групи, у зв'язку з чим не має фінансової змоги сплатити авансовий внесок, проте, за формальними ознаками, визначеними ч. 2 ст. 26 Закону, до такої групи не належить, а отже від сплати авансового внеску не звільнена.

Досліджуючи рішення КСУ, можна зробити такі висновки:

1) визнання положень ч. 2 ст. 26 Закону неконституційними відбулося в контексті реалізації державою своїх соціальних функції забезпечення рівного доступу до правосуддя, в тому числі, фінансово незахищених верств населення. Відповідно, юридичні наслідки, що настали в результаті ухвалення КСУ такого рішення, не мали би змінювати правовідносини, учасником яких є юридичні особи, що здійснюють свою господарську діяльність на власний ризик;

2) у своєму рішенні, КСУ чітко зазначає про обов'язок саме держави забезпечити рівний доступ до правосуддя. Такий свій обов'язок держава реалізує шляхом встановлення певних правил. Вирішенням проблеми, існування якої визнав КСУ, могло би бути створення норми за конструкцією, аналогічною тій, що викладена в абз. 8 ч. 2 ст. 26 Закону, а саме, звільнення від сплати авансового внеску певних категорій осіб саме при зверненні до органів ДВС.

3) окремо вартий уваги той факт, що боржником за виконавчим документом, що підлягав виконанню на користь автора конституційної скарги Хліпальської В.В. є державний орган.

Як зазначає у своїй публікації «Авансовий внесок – забезпечення чи перешкода виконання: наслідки рішення КСУ» [3] кандидат юридичних наук, приватний виконавець Андрій Авторгов, «ця ситуація сама по собі є нонсенсом, з огляду на те, що держава повинна без зволікання виконувати рішення, винесені проти неї, аби у позивача взагалі не було необхідності застосовувати процедуру примусового виконання».

Відповідно, той контекст, в якому КСУ було ухвалене рішення про визнання ч. 2 ст. 26 Закону має три основні особли-

вості – стягувачем є фізична особа; боржником є державний орган; чинний Закон з метою захисту певних верств населення встановлює винятки, за яких авансовий внесок не сплачується, проте, як виявилося, у недостатньому обсязі.

Формально, абз. 1 ч. 2 ст. 26 Закону встановлює вимогу не сплатити авансовий внесок, а додати квитанцію про його сплату. Якщо сприймати Рішення КСУ буквально і не зважати на контекст, в якому воно було ухвалено, дискваліфікація цієї норми може означати те, що тепер стягувач не зобов'язаний надавати підтвердження сплати авансового внеску, а виконавець має змогу самостійно перевірити такий факт надходження коштів на відповідний рахунок. Більше того, оскільки Рішенням припинена чинність всієї ч. 2 Закону, відповідно, Рішення КСУ припиняє чинність і тих норм, що встановлюють право не сплачувати авансовий внесок певним категоріям стягувачів.

Таким чином, формалізований підхід до розуміння суті наслідків визнання КСУ ч. 2 ст. 26 Закону неконституційною та ігнорування контексту в якому вказане рішення ухвалювалося, наводить на висновки про те, з 15.05.2019:

– стягувач більше не має обов'язку саме НАДАВАТИ ПІДТВЕРДЖЕННЯ сплати авансового внеску;

– стягувачі, що були звільнені від сплати авансового внеску, тепер зобов'язані його платити у зв'язку з визнанням неконституційною норми, що встановлювала такі пільги.

Отже, ігноруючи контекст, в якому ухвалене Рішення КСУ, що досліджується, можна прийти до висновків, що є прямо протилежні справжній меті його ухвалення.

Водночас, якщо зважати на контекст, в якому Рішення було ухвалене, не можна казати про цілковите скасування інституту авансового внеску. Зокрема, авансовий внесок може сплачуватися при пред'явленні виконавчих документів юридичними особами а також при зверненні до приватних виконавців, принаймні, у розмірі, що є об'єктивно необхідним для здійснення витрат виконавчого провадження. Відмова стягувача від оплати авансового внеску посилаючись на Рішення КСУ від 15.05.2019, матиме наслідком вимогу виконавця сплатити додаткове авансування відразу після відкриття виконавчого провадження.

Врегулювати цілу низку питань, що виникли у зв'язку з ухваленням КСУ Рішення за скаргою Хліпальської В.В. можна лише шляхом внесення змін до Закону України «Про виконавче провадження» замінивши дискваліфіковані вказаним Рішенням норми. Крім того, необхідно розширити коло фізичних осіб, які звільнені від сплати авансового внеску і передбачити таку пільгу саме при зверненні до органів ДВС.

Скасування авансового внеску як такого, як уже зазначалося на початку, призведе до перерозподілу витрат у разі неможливості виконання зі стягувача, на бюджет – у випадку виконання рішення органами ДВС або на особу приватного виконавця – у випадку виконання рішення таким суб'єктом.

---

1. Про виконавче провадження: Закон України від 02.06.2016 № 1404-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19

2. Рішення Конституційного суду України у справі 3-368/2018(5259/18) від 15.05.2019. URL: http://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/2_p2_2019.pdf

3. Авторгов А.М. Авансовий внесок – забезпечення чи перешкода виконання: наслідки рішення КСУ. URL: https://www.avtorgov.com/?p=603

Ольга Верба-Сидор
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри цивільно-правових дисциплін
юридичного факультету
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРОБЛЕМА ДЕЛІКТОЗДАТНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ПРАВОВІДНОСИН, ЩО ВИНИКАЮТЬ З ПРАВОПОРУШЕНЬ, ДОПУЩЕНИХ СУДОМ (СУДДЕЮ) ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ПРАВОСУДДЯ

У разі недотримання суддею вимог щодо особистої чи предметної правосуб'єктності суду може тягнути за собою: скасування ухваленого рішення, а також притягнення судді до одного із видів юридичної відповідальності.

Нерідко у судовій практиці трапляються помилки через неправильне розуміння особливого характеру правосуб'єктності суду, зокрема у правовідносинах юридичної відповідальності.

Так, є низка справ, у яких особи подають позови до держави Україна, до суддів (судів) або до інших посадових осіб судів про: визнання протиправною бездіяльності секретаря судового засідання [1], відновлення права на судовий захист шляхом зобов'язання вчинити дії [2], визнання дій / бездіяльності протиправними (незабезпечення протягом тривалого часу можливості позивачеві отримати належно засвідчені копії судових рішень, що спричинило пропуск строків на апеляційне та касаційне оскарження [3], несвоєчасна видача та невидача нового, належно оформленого виконавчого листа [4], відмова видати часткове роздрукування технічного запису судового засідання [5] тощо) та відшкодування шкоди.

Верховний Суд у постановах, прийнятих у згаданих вище справах, неодноразово наголошує на особливості правосуб'єктності суду під час здійснення ним правосуддя як органом державної влади, а також на особливостях правосуб'єктності судді у відносинах юридичної відповідальності.

Судовою практикою вироблено правову позицію, згідно з якою дії суду (судді), вчинені при виконанні своїх обов'язків щодо здійснення правосуддя (самостійного виду державної діяльності, яка здійснюється шляхом розгляду й вирішення в судових засіданнях в особливій, установленій законом процесуальній формі адміністративних, цивільних, кримінальних та інших справ), є *процесуальними, а не управлінськими*. Оскарження в будь-який спосіб процесуальних актів, дій (бездіяльності) судів і суддів при розгляді конкретної справи поза передбаченим процесуальним законом порядком не допускається. У порядку адміністративного судочинства можуть бути оскаржені акти, дії або бездіяльність посадових і службових осіб судів, що належать до сфери управлінської діяльності та не пов'язані зі здійсненням судом провадження у справі, результатом якого є прийняття акта органом судової влади [6].

Як роз'яснено у п. 4.2 Рішення Конституційного Суду України від 23.05.2001 р. № 6-рп/2001, порядок здійснення правосуддя регламентується відповідним процесуальним законодавством

України. Процесуальні акти і дії суддів, які стосуються вирішення питань підвідомчості судам спорів, порушення і відкриття справ, підготовки їх до розгляду, судового розгляду справ у першій інстанції, в касаційному і наглядовому порядку та прийняття по них судових рішень, належать до сфери правосуддя і можуть бути оскаржені лише в судовому порядку відповідно до процесуального законодавства України. Позасудовий порядок оскарження актів і дій суддів, які стосуються здійснення правосуддя, неможливий. Що ж стосується актів, дій або бездіяльності посадових і службових осіб органів судової влади, що належать до сфери управлінської діяльності, то вони можуть бути оскаржені до суду на загальних підставах [7].

Розгляд судом позовних вимог про зобов'язання іншого суду вчинити певні процесуальні дії та (або) ухвалити рішення, пов'язане з розглядом іншої судової справи, провадження у якій відкрито, закони України не передбачають.

Оскарження судових рішень, діянь суддів (судів) щодо розгляду та вирішення справ поза порядком, передбаченим процесуальним законом, не допускається. Суди та судді не можуть бути відповідачами у справах про оскарження їхніх дій чи бездіяльності під час розгляду інших судових справ, а також про оскарження їх рішень, ухвалених за наслідками розгляду цих справ [8].

Відповідно до міжнародних стандартів у сфері правосуддя належним суб'єктом юридичної відповідальності у правовідносинах, що виникають з порушень прав людини і громадянина, допущених при здійсненні судочинства, виступає держава, а не суд (суддя). Так, згідно з п. 57 Висновку № 11 (2008) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо якості судових рішень [9] зміст конкретних судових рішень контролюється, насамперед, за допомогою процедур апеляції або перегляду рішень у національних судах та за допомогою права на звернення до Європейського суду з прав людини.

Відповідно до п. 55 Висновку № 3 (2002) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо принципів та правил, які регулюють професійну поведінку

суддів, зокрема, питання етики, несумісної поведінки та безсторонності [10] судові помилки щодо юрисдикції чи процедури судового розгляду, у визначенні чи застосуванні закону, здійсненні оцінки свідчень повинні вирішуватися за допомогою апеляції; інші суддівські порушення, які неможливо виправити в такий спосіб (наприклад надмірне затримання вирішення справи), повинні вирішуватися щонайбільше поданням позову незадоволеної сторони *проти держави*.

Згідно з правовими позиціями Верховного Суду, вчинені суддею (судом) процесуальні дії з розгляду конкретної справи, а також ухвалені у ній рішення можуть бути оскаржені до суду вищої інстанції у порядку, передбаченому процесуальним законом для тієї справи, під час розгляду якої вони вчиняються чи ухвалюються. Вчинені судом (суддею) у відповідній справі процесуальні дії й ухвалені у ній рішення не підлягають окремому судовому оскарженню шляхом ініціювання нового судового процесу [11].

Таким чином, саме держава, а не суд (суддя) наділяється деліктоздатністю у правовідносинах, що виникають з правопорушень, допущених судом (суддею) при здійсненні правосуддя.

На підставі здійсненого аналізу правосуб'єктності суду можна зробити висновок про те, що недотримання суддею вимог щодо особистої чи предметної правосуб'єктності суду в процесі реалізації його компетенції може тягнути за собою скасування ухваленого рішення, а також притягнення судді до одного із видів юридичної відповідальності.

Законність процесуальних актів і діянь суддів, вчинених під час розгляду конкретної справи, не може перевірятися за межами передбаченого законом процесуального контролю. *Належним відповідачем* у таких спорах *є держава, а не суди (судді)*, які діють від імені держави та виконують покладені на них Конституцією та законом функції зі здійснення правосуддя.

---

1. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 03.04.2018 р. у справі № 820/5586/16 (провадження № 11-6ас18). URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/73369166.

2. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 08.05.2018 р. у справі № 521/18287/15-ц (провадження № 14-90 цс 18). URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/74660083.

3. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 21.11.2018 р. у справі № 757/43355/16-ц (провадження № 14-399 цс 18. URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/78977475.

4. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 13.03.2019 р. у справі № 462/32/17 (провадження № 14-5цс19). URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/81360707.

5. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 20.03.2019 р. у справі № 295/7631/17 (провадження № 14-655цс18). URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/80854762.

6. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 03.04.2018 р. у справі № 820/5586/16 (провадження № 11-6ас18). URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/73369166.

7. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень абзаців третього, четвертого, п'ятого статті 248-3 Цивільного процесуального кодексу України та за конституційними зверненнями громадян Будинської Світлани Олександрівни і Ковриги Сергія Володимировича щодо офіційного тлумачення положення абзацу четвертого статті 248-3 Цивільного процесуального кодексу України (справа щодо конституційності статті 248-3 ЦПК України) від 23.05.2001 р. № 6-рп/2001. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-01.

8. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 21.11.2018 р. у справі № 757/43355/16-ц (провадження № 14-399 цс 18. URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/78977475.

9. Висновок № 11 (2008) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо якості судових рішень. URL: http://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/7864c99c46598282c2257b4c0037c014/58f4a4dd76aacfd0c2257d87004971a6/$FILE/%D0%92%D0%B8%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%BA%20%E2%84%96%2011%20(2008).pdf.

10. Висновок № 3 (2002) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо принципів та правил, які регулюють професійну поведінку суддів, зокрема, питання етики, несумісної поведінки та безсторонності. URL: http://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/7864c99c46598282c2257b4c0037c014/58f4a4dd76aacfd0c2257d87004971a6/$FILE/%D0%92%D0%B8%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%BA%20%E2%84%96%203%20(2002).pdf.

11. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 08.05.2018 р. у справі № 521/18287/15-ц (провадження № 14-90 цс 18). URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/74660083.

Марія Вовк,
кандидатка юридичних наук,
доцентка кафедри цивільно-правових дисциплін
юридичного факультету
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ПРАВО ЗВОРОТНЬОЇ ВИМОГИ (РЕГРЕСУ) ДЕРЖАВИ ДО ПОСАДОВОЇ, СЛУЖБОВОЇ ОСОБИ, ЩО ЗДІЙСНЮЄ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВУ ДІЯЛЬНІСТЬ, ДОСУДОВЕ РОЗСЛІДУВАННЯ, ПРОКУРАТУРИ АБО СУДУ

За загальним правилом у недоговірних зобов'язаннях шкода відшкодовується безпосередньо особою, що її заподіяла. Однак у деяких випадках, передбачених законом, обов'язок відшкодування шкоди покладається на третю особу.

Зокрема, згідно зі ст. 1176 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) на державу покладається обов'язок відшкодувати шкоду, завдану незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю посадових, службових осіб органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування прокуратури або суду [1].

Такий законодавчий підхід можна пояснити наступними аргументами.

По-перше, держава наділила відповідні органи, їх посадових та службових осіб певними повноваженнями, тому вона є суб'єктом таких правовідносин. Визнання держави учасником цих правовідносин означає, що вона бере на себе відповідальність за дії відповідних осіб чи органів.

По-друге, у держави є більше можливостей відшкодувати завдану шкоду, ніж у її органів, посадових чи службових осіб, що збігається з інтересами потерпілого.

По-третє, органи держави є бюджетними організаціями, а це означає, що у всіх випадках покладання відповідальності на них відшкодування в остаточному підсумку здійснюється за рахунок коштів державного бюджету [2, с. 140].

Водночас, відповідно до ч. 3 ст. 1191 ЦК України держава, відшкодувавши шкоду, завдану посадовою, службовою особою органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду, має право зворотної вимоги до цієї особи.

Право зворотної вимоги (регресу) державі надається лише у разі встановлення в діях відповідної посадової чи службової особи складу кримінального правопорушення за обвинувальним вироком суду щодо неї, який набрав законної сили [1].

Слід також зазначити, що у листопаді 2018 року набув чинності Закон України № 2548-VIII від 18 вересня 2018 р. «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення забезпечення дотримання прав учасників кримінального провадження та інших осіб правоохоронними органами під час здійснення досудового розслідування» [3], яким ст. 130 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) доповнено ч. 2, що присвячена правовому регулюванню права зворотної вимоги (регресу) держави до посадових, службових осіб органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування прокуратури або суду. У ч. 2 ст. 130 КПК України передбачено, що держава, відшкодувавши шкоду, завдану слідчим, прокурором, має право зворотної вимоги до цих осіб. Право зворотної вимоги (регресу) держава застосовує у разі встановлення у діях відповідних осіб складу кримінального правопорушення за обвинувальним вироком суду, який набрав законної сили, або дисциплінарного проступку незалежно від спливу строків застосування та дії дисциплінарного стягнення [4].

Таким чином, конструкції нормативних положень ч. 3 ст. 1191 ЦК України та ч. 2 ст. 130 КПК України містять неузгодженість, по-перше, щодо кола суб'єктів, до яких держава може пред'явити право зворотної вимоги (регресу), та, по-друге, щодо підстав, за наявності яких держава може застосувати право зворотної вимоги (регресу). Ця вада в практичній площині може викликати непотрібні конфлікти.

У теорії цивільного права вимога ч. 3 ст. 1191 ЦК України стосовно того, що вина відповідної посадової чи службової особи має бути встановлена саме обвинувальним вироком суду, піддава-

лась критиці з боку науковців. Стверджувалося, що законодавець не врахував той факт, що кримінальне провадження може бути закрите і з нереабілітуючих підстав [5, с. 266].

Нереабілітуючі підстави означають, що стосовно особи зібрано достатньо доказів для підозри у вчинення кримінального правопорушення, однак через певні обставини кримінальне провадження щодо цієї особи виключається, наприклад, набрав чинності закон, яким скасована кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою; потерпілий, а у випадках передбачених КПК України, його представник відмовилися від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення тощо.

Слід зазначити, що регресна вимога завжди спрямована на відшкодування втрат, понесених з вини іншої особи. Отже, має бути встановлена вина конкретного заподіювача шкоди, а саме посадової чи службової особи органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду.

Дисциплінарний проступок – це протиправне винне невиконання або неналежне виконання працівником покладених на нього законодавством, колективним і трудовим договором чи контрактом трудових обов'язків, вчинене шляхом дії або бездіяльності. Дисциплінарний проступок є підставою для притягнення до дисциплінарної відповідальності. До винного в здійсненні дисциплінарного проступку застосовуються дисциплінарні стягнення [6, с. 321].

Згідно зі ст. 147-1 Кодексу законів про працю України дисциплінарні стягнення застосовуються органом, якому надано право прийняття на роботу (обрання, затвердження і призначення на посаду) даного працівника. На працівників, які несуть дисциплінарну відповідальність за статутами, положеннями та іншими актами законодавства про дисципліну, дисциплінарні стягнення можуть накладатися також вищестоящими органами [7].

Слід зазначити, що притягнення до дисциплінарної відповідальності є правом відповідних органів, яким вони можуть скористатися самі, можуть передати справу на розгляд трудового колективу або його органу, а можуть взагалі відмовитися від притягнення порушника до відповідальності.

Якщо вина відповідної посадової чи службової особи встановлена обвинувальним вироком суду, то щоб застосувати регресну вимогу не обов'язково встановлювати факт наявності вини. Адже, відповідно до ч. 6 ст. 82 Цивільного процесуального кодексу України вирок суду в кримінальному провадженні, ухвала про закриття кримінального провадження і звільнення особи від кримінальної відповідальності або постанова суду у справі про адміністративне правопорушення, які набрали законної сили, є обов'язковими для суду, що розглядає справу про правові наслідки дій чи бездіяльності особи, стосовно якої ухвалений вирок, ухвала або постанова суду, лише в питанні, чи мали місце ці дії (бездіяльність) та чи вчинені вони цією особою [8].

З урахуванням вище наведеного, необхідно узгодити правове регулювання права зворотної вимоги (регресу) держави до посадових, службових осіб органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду.

---

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.03.2003 р. № 435-IV. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/435-15.

2. Нємцева А. О. Теоретико-правовий аналіз відповідальності без вини у цивільному праві України: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.03. К., 2016. 213 с.

3. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення забезпечення дотримання прав учасників кримінального провадження та інших осіб правоохоронними органами під час здійснення досудового розслідування: Закон України № 2548-VIII від 18.09.2018 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2548-viii.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України № 4651-VI від 13.04.2012 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17.

5. Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар: пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій України, науковців, фахівців. Т. 11: Недоговірні зобов'язання / І. В. Спасибо-Фатєєва, Л. М. Баранова, Ю. В. Баулін та ін.; за ред. проф. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Х.: Право, 2014. 416 с.

6. Мельник К. Ю. Трудове право України: підручник. Харків: Діса плюс, 2014. 480 с.

7. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10.12.71 р. № 322-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/322-08.

8. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV (в редакції Закону України від 03.10.2017 р. № 2147-VIII). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1618-15.

Уляна Воробель
аспірантка кафедри цивільно-правових дисциплін
юридичного факультету
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ПРАВОВІ ПОЗИЦІЇ ВЕРХОВНОГО СУДУ ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ ІНСТИТУТУ ЗАЛИШЕННЯ ЗАЯВИ БЕЗ РОЗГЛЯДУ У РАЗІ ПОВТОРНОЇ НЕЯВКИ ПОЗИВАЧА В СУДОВЕ ЗАСІДАННЯ

Відповідно до норм Цивільного процесуального кодексу України (надалі – ЦПК України) [1] якщо належним чином повідомлений позивач повторно не з'явився в судове засідання або не повідомив про причини неявки, крім випадку, якщо від нього надійшла заява про розгляд справи за його відсутності і його нез'явлення не перешкоджає розгляду справи, суд постановляє ухвалу про залишення позову без розгляду (п. 3 ч. 1 ст. 257 ЦПК України).

Верховний Суд у своїх рішеннях неодноразово висловлювався щодо умов застосування інституту залишення заяви без розгляду у випадку повторної неявки позивача в судове засідання. Проблема тільки полягає у тому, що однозначної позиції у цьому питанні він так і не висловив.

Так, в одних справах Верховний Суд зазначає, що правом на залишення заяви без розгляду суд наділений лише за сукупності таких установлених законом умов: належного повідомлення позивача про час та місце судового засідання; повторної неявки позивача в судове засідання, яка в такому разі визнається як друга поспіль неявка; ненадходження від позивача клопотання про розгляд справи за його відсутності і його нез'явлення перешкоджає розгляду справи [2].

В інших зазначає, що умовами залишення позову без розгляду у випадку повторної неявки в судове засідання позивача є: повторна, тобто друга поспіль неявка позивача в судове засідання; повідомлення позивача про судове засідання належним чином;

відсутність поважних причин неявки позивача в судове засідання або неповідомлення позивачем про причини його неявки в судове засідання; від позивача не надходила заява про розгляд справи за його відсутності і його нез'явлення перешкоджає розгляду справи [3].

В одному випадку Верховний Суд прямо вказує, що системний аналіз ч. 5 ст. 223 та п. 3 ч. 1 ст. 257 ЦПК України свідчить про те, що законодавець передбачив право суду залишити позовну заяву без розгляду у випадках повторної неявки позивача в судове засідання без поважних причин, або неповідомлення ним про причини неявки [4]. А в іншому, відмовляючи у відкритті касаційного провадження у справі за позовом про стягнення заборгованості за кредитним договором за касаційною скаргою на постанову Дніпровського апеляційного суду від 20 листопада 2018 року, він же зазначає, що апеляційний суд, скасовуючи ухвалу суду першої інстанції про залишення позову без розгляду на підставі п. 3 ч. 1 ст. 257 ЦПК України, та направляючи справу для продовження розгляду до суду першої інстанції, дійшов вірного висновку про те, що міськрайонним судом не надано оцінки поважності причин неявки представника позивача у судові засідання суду першої інстанції 13 березня 2018 року та 18 травня 2018 року [5].

Як бачимо, правова позиція Верховного Суду щодо відсутності поважних причин неявки позивача в судове засідання як умови застосування залишення заяви без розгляду є неоднозначною, що видається неприпустимим для судового органу, що покликаний забезпечувати стабільність та єдність судової практики.

Слід зазначити, що правова позиція Верховного Суду щодо інших умов застосування інститут залишення заяви без розгляду у разі повторної неявки позивача в судове засідання є більш однозначною. Так, наприклад, розглядаючи касаційну скаргу на постанову Полтавського апеляційного суду від 23 травня 2019 року у справі про визнання договору оренди транспортного засобу дійсним, встановив, що ухвалою Лубенського міськрайонного суду Полтавської області від 19 березня 2019 року позов залишено без розгляду. Ухвала суду першої інстанції мотивована тим, що позивач та його представник двічі не з'явилися до суду без поважних причин. Постановою Полтавського апеляційного суду від 23 травня 2019 року апеляційну скар-

гу задоволено. Ухвалу Лубенського міськрайонного суду Полтавської області від 19 березня 2019 року скасовано, та справу направлено для продовження розгляду до суду першої інстанції. Верховний Суд підтвердив правильність висновку апеляційного суду з огляду на те, що виходячи з матеріалів справи встановлена відсутність повторності в неявках позивача на судові засідання, наявність клопотань з боку представника позивача щодо відкладення розгляду справи по суті справи, а отже була відсутня одна з підстав для залишення судом першої інстанції позову без розгляду [6].

Цікавою видається і правова позиція Верховного Суду щодо самого трактування ним другої поспіль неявки позивача в судове засідання, за умов окреслених ч. 3 ст. 223 ЦПК України та п. 3 ч. 1 ст. 257 ЦПК України. Так, Верховний Суд зауважив, що враховуючи те, що позивач, бувши належним чином повідомленим про час та місце судового розгляду справи, повторно не з'явився у судове засідання та від нього не надійшла заява про розгляд справи за його відсутності, у зв'язку з чим суд першої інстанції, з висновками якого погодився апеляційний суд, правильно розцінив другу поспіль неявку належним чином повідомленого позивача, як зловживання його своїми правами, та дійшли обґрунтованого висновку про залишення без розгляду позовної заяви [7].

Верховний Суд також вислови свою позицію і щодо можливості застосування інститут залишення заяви без розгляду у зв'язку із повторною неявкою позивача в судове засідання на стадії підготовки справи до судового розгляду. Так, Верховний Суд погодився з висновком апеляційного суду про відсутність підстав для залишення судом першої інстанції позову без розгляду відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 257 ЦПК України, з огляду на те, що останнє засідання, в яке позивач не з'явився, було підготовчим, а законодавчі положення цієї норми стосуються повторної неявки в судове засідання [8].

Значну увагу у своїх рішення Верховний Суд приділяє і такій умові залишення заяви без розгляду з підстави, передбаченої п. 3 ч. 1 ст. 257 ЦПК України, як належне повідомлення позивача про час та місце судового засідання. Так, Верховний Суд, відмовляючи у відкритті касаційного провадження у справі за позовом про відшкодування моральної та матеріальної шкоди, спричиненої вна-

слідок дорожньо-транспортної пригоди, за касаційною скаргою на постанову Харківського апеляційного суду від 09 січня 2019 року, звернув увагу на те, що повідомлення учасника справи телефонограмою передбачено лише у випадках термінової необхідності, передбачених ЦПК України [9].

На думку Верховного Суду не може вважатися доказом належного повідомлення про дату, час і місце судового засідання оголошення, розміщене на сайті Судова влада України, оскільки такий порядок повідомлення розрахований на відповідача, третю особу, свідка, заінтересованих осіб, а не на позивача. Не може вважатися доказом належного повідомлення про дату, час і місце судового засідання і довідка про доставлення SMS, згідно з якою позивачам було доставлено SMS-повідомлення про судове засідання, оскільки згідно з пунктом 2 Порядку надсилання учасникам судового процесу (кримінального провадження) текстів судових повісток у вигляді SMS-повідомлень, затвердженого наказом Державної судової адміністрації України від 01 червня 2013 року № 73, текст судової повістки може бути надісланий судом Учаснику SMS-повідомленням лише після подання ним до суду заявки про намір отримання судової повістки в електронному вигляді за допомогою SMS-повідомлення. Така заявка оформляється безпосередньо в суді або шляхом роздруковування та заповнення Учасником форми, яка розміщена на офіційному вебпорталі судової влади України [10].

Верховний Суд в одному зі своїх рішень звернув також увагу і на те, що положення цивільного процесуального законодавства не передбачають повернення рекомендованих листів з відміткою «за закінченням встановленого строку зберігання», така відмітка не передбачена як причина невручення судового повідомлення. Ця відмітка не розкриває суті причини неможливості вручити адресату відповідний рекомендований лист. Отже, подібна відмітка не дає суду обґрунтованих процесуальних підстав для визначення факту належного повідомлення сторони у судовій справі, зокрема не визначає, чи адресат відмовився від отримання судового повідомлення, чи адресат відсутній, чи особа, якій адресовано судову повістку, не виявлена в місці проживання [11].

Відкладаючи 24 березня 2016 року розгляд справи через неявку позивача та її представника на 21 квітня 2016 року, апеля-

ційний суд знову надіслав судові повістки на адресу особи, яка вже не була представником позивача, а самого позивача за вказаною ним адресою про судове засідання не повідомив. У рекомендованих повідомленнях про вручення поштового відправлення міститься відмітка про отримання судових повісток уповноваженим, однак будь-яких даних про те, що позивач уповноважував вказану особу на отримання адресованої їй кореспонденції, причому не за місцем її проживання, матеріали справи не містять. Отже, Верховний Суд зробив висновок, що позивач не був належним чином повідомлений про розгляд справи в судовому засіданні [12].

Як бачимо, правові позиції Верховного Суду щодо застосування інститут залишення заяви без розгляду у разі повторної неявки позивача в судове засідання відзначаються певною неоднорідністю у визначенні переліку умов застосування цього процесуального інституту з підстави, передбаченої п. 3 ч. 1 ст. 257 ЦПК України, що видається неприпустимим для судового органу, що покликаний забезпечувати стабільність та єдність судової практики. Інші ж позиції Верховного Суду доцільно враховувати при тлумаченні спірних моментів застосування інститут залишення заяви без розгляду у разі повторної неявки позивача в судове засідання.

---

1. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року № 1618-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15 (дата звернення: 27.11.2019).

2. Ухвала Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 10 січня 2019 року у справі № 759/15383/17. URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/79214762 (дата звернення: 27.11.2019); Ухвала Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 28 січня 2019 року у справі № 346/3736/15-ц. URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/79615863 (дата звернення: 27.11.2019); Ухвала Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 31 січня 2019 року у справі № 442/2263/18. URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/79543589 (дата звернення: 27.11.2019); Ухвала Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 10 жовтня 2019 року у справі № 128/447/19. URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/84975677 (дата звернення: 27.11.2019).

3. Ухвала Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 25 січня 2019 року у справі № 760/2323/17-ц. URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/80918792 (дата звернення: 27.11.2019); Ухвала Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 3 квітня 2019 року у справі № 607/14114/16-ц. URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/81437284 (дата звернення: 27.11.2019).

4. Ухвала Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 31 липня 2019 року у справі № 158/463/17. URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/83870530 (дата звернення: 27.11.2019).
5. Ухвала Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 24 січня 2019 року у справі № 185/11665/15-ц. URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/79516685 (дата звернення: 27.11.2019).
6. Ухвала Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 15 липня 2019 року у справі № 539/3720/16-ц. URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/83105638 (дата звернення: 27.11.2019).
7. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 15 грудня 2018 року у справі № 295/13554/13-ц. URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/78044618 (дата звернення: 27.11.2019).
8. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 21 жовтня 2019 року у справі № 759/15271/17. URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/85174045 (дата звернення: 27.11.2019).
9. Ухвала Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 26 лютого 2019 року у справі № 642/7335/15-ц. URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/80147545 (дата звернення: 27.11.2019).
10. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 27 березня 2019 року у справі № 201/6092/17. URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/80783087 (дата звернення: 27.11.2019).
11. Окрема ухвала Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 23 січня 2019 р. у справі 761/15565/16-ц. URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/79805802 (дата звернення: 27.11.2019).
12. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 15 березня 2018 року у справі № 456/71/10. URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/72819370 (дата звернення: 27.11.2019).

Наталія Грабар,
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри цивільно-правових дисциплін
юридичного факультету
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ РІШЕНЬ ЄСПЛ У СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ УКРАЇНИ

Сучасне національне законодавство України з прав людини стрімко наближається до європейських стандартів. Поштовхом до таких змін став вступ України до Ради Європи. Зважаючи на те, що метою Ради Європи є досягнення тіснішого єднання між її членами

і одним із засобів досягнення цієї мети є забезпечення і розвиток прав людини та основоположних свобод, то відповідно, ратифікація Україною Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року 17 липня 1997 року зробила прогресивний крок у бік забезпечення та гарантування державою свободи і верховенства права та справедливості.

Схвалена Указом Президента України «Стратегія реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки» [1] передбачає, що внаслідок реалізації зазначеної Стратегії судова система України та суміжні правові інститути працюватимуть, керуючись принципом верховенства права, ефективно, продуктивно та скоординовано, стануть підзвітними громадянам України, вільними від будь-якого політичного впливу та відповідатимуть стандартам і передовим практикам Європейського Союзу [2].

Загалом, рішення ЄСПЛ – це своєрідна формула для суду: вказівка на критерії та обставини, які мають оцінюватися, та визначення способу їх оцінки. Проте кінцевий результат вирішення спору (задовольнити позов чи відмовити в його задоволенні) повинен належати до сфери розсуду національного суду[3].

Так, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод відзначається високим рівнем абстрактності її приписів, насиченістю оціночними поняттями («розумний строк», «достатньо часу й можливостей», «інтереси правосуддя» тощо), внаслідок чого її основний зміст розкривається у відповідній прецедентній практиці Європейського суду з прав людини, що сформувалася в ході застосування норм цього міжнародного акта Судом.

Для України як держави-учасниці Конвенції знання та використання таких прецедентів при застосуванні норм останньої є необхідною запорукою виконання взятих на себе міжнародно-правових зобов'язань, що з неї випливають. Звідси рішення Суду наділяються певними можливостями щодо внутрішньодержавної імплементації Конвенції[4].

З прийняттям Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» відбулось врегулювання відносини, що виникають у зв'язку з обов'язком держави виконати рішення Європейського суду з прав людини

у справах проти України; з необхідністю усунення причин порушення Україною Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод і протоколів до неї.

Застосування судової практики Європейського суду з прав людини є важливим не тільки для законодавчих органів а й для самих громадян країни. Таку можливість мають ті громадяни, котрі використали усі національні ресурси захисту своїх прав. Головною умовою можливості звернення до ЄСПЛ є те, що держава даного громадянина має бути учасником такої конвенції. Саме так реалізовується право на звернення до суду, одним із аспектів якого є право доступу, тобто право розпочати провадження у судах з спірних питань.

Конституційною основою для імплементації в законодавство України міжнародно-правових актів є положення частини першої статті 9 Конституції України, яка передбачає, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства[5].

Правосвідомість українського суспільства є рушійним фактором який неопосередковано впливає на стан сучасного процесуального законодавства та судову систему в державі. Головним віддзеркаленням свідомого громадянського суспільства є поважне ставлення до законодавства загалом та до практики його застосування, відсутність правового нігілізму, а з боку державних органів – відсутність їхньої діяльності поза межами закону.

Поширення інформації стосовно застосування практики ЄСПЛ в українському судочинстві сприятиме усвідомленню громадянами взаємозв'язків між Конвенцією, принципів її дії по відношенню до національного законодавства та застосування на практиці. Як відомо, ЄСПЛ, на відміну від інших міжнародних договорів, має свої особливості, насамперед – на її підставі запроваджено систему наднаціонального контролю держав – членів Ради Європи за імплементацією європейських стандартів прав людини на внутрішньодержавному рівні, на підставі чого держави, що ратифікували її, гарантують відповідність свого внутрішнього законодавства положенням Конвенції, а тому зобов'язані вносити певні зміни до свого законодавства та судової практики [6]. Поширення такої інформації дасть розуміння і відповідно сприйняття українськими громадянами реальної можливості захисту та поновлення своїх

порушених прав та усвідомлення впливу міжнародної судової практики на судову систему країни.

Загалом, слушно зауважує Наталія Блажівська, суддя Вищого адміністративного суду України, віце-президент Всеукраїнської асоціації адміністративних суддів, що процес застосування українськими судами практики ЄСПЛ будується на «трьох китах»: відслідкувати, перекласти та застосувати відповідне рішення ЄСПЛ. І з цим, власне, пов'язані всі труднощі із застосуванням практики Суду. Наприклад, відстеження практики у нас поки що не відбувається системно. Імовірно, в новому ВС буде організовано відповідний відділ, який відслідковуватиме практику ЄСПЛ на регулярній основі у кожній конкретній категорії спорів [7]. Продовжуючи думку Н. Блажівської варто також вказати і на те, що перекласти рішення ЄСПЛ є теж проблематично. Тобто практика ЄСПЛ хоча й доступна в рамках офіційної електронної бази Суду HUDOC, але тільки на двох офіційних мовах Ради Європи: англійській та французькій. У своєму виступі на Першій міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми застосування практики Європейського суду з прав людини в правовій системі України» 1 липня 2011 р. голова Європейського суду з прав людини Жан-Поль Коста заявив, що найближчим часом кількість мов електронної бази HUDOC збільшиться, але не визначив, якими мовами та в які строки. Можна припустити, що це будуть так звані робочі мови Ради Європи: італійська, німецька і російська[8]. В Україні питання перекладу рішень ЄСПЛ згідно із ст.6 ЗУ «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» передбачено, що держава забезпечує переклад та опублікування повних текстів Рішень українською мовою спеціалізованим у питаннях практики Суду юридичним виданням, що має поширення у професійному середовищі правників. Цим виданням сьогодні є бюлетень «Офіційний вісник України». Також, з офіційними перекладами рішень Суду можливо ознайомитись на офіційному веб-порталі Міністерства юстиції України.

Хоча ще залишається багато проблем, проте рішення ЄСПЛ стали основою для здійснення правосуддя в Україні. Підтвердженням цього є їх фактичне закріплення у постановах Пленуму ВС України, через призму здійснення роз'яснення законодавства судам загальної юрисдикції.

Прикладом може бути, постанова Пленуму ВС України від 27 лютого 2009 р. № 1 «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи» враховуючи положення статті 9 Конституції України та беручи до уваги ратифікацію Законом України від 17 липня 1997 року № 475/97-ВР Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року і Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7, 11 до Конвенції та прийняття Закону України від 23 лютого 2006 року № 3477-IV «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», суди також повинні застосовувати Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод та рішення Європейського суду з прав людини як джерело права, а також враховувати постанови Пленуму Верховного Суду України від 1 листопада 1996 року № 9 «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя» [9].

Сьогодні в Україні гостро постала проблема системного упередження та непрофесійності суддів, а судова система не забезпечує поновлення порушених прав громадян. Ці фактори зменшують довіру учасників до правосуддя загалом і пошук захисту у міжнародних судових установах. Втрата довіри громадян до української судової системи через її неефективність призвела до того, що громадяни звертаються за захистом своїх прав у міжнародні інституції, і як результат Україна продовжує посідати провідні позиції серед держав-членів Європи за кількістю звернень громадян за захистом їхніх прав до Європейського суду з прав людини [10].

---

1. Про затвердження Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки: Указ Президента України від 20.05.2015. № 276/2015. *Урядовий кур'єр*. 26.05.2015. № 92.

2. Бонтлаб В. В. Поняття та ознаки міжнародних стандартів цивільного судочинства в умовах сьогодення. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право».* 2015. № 1 (11). URL: http://lj.oa.edu.ua/articles/2015/n1/15bvvvus.pdf.

3. Романюк Я. Втручання в право власності з точки зору його відповідності статті 1 першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: критерії Європейського суду з прав людини та досвід України на окремих прикладах судової практики. *Право власності: європейський досвід та українські реалії*: зб. доповідей і матеріалів Міжнарод-

ної конференції (м. Київ, 22–23 жовтня 2015 р.). К.: ВАІТЕ, 2015. 324 с. URL: https://www.osce.org/uk/ukraine/233276?download=true

4. Пташинська В. П. Вплив рішень Європейського суду з прав людини на національну імплементацію конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. *Актуальні проблеми політики*. 2015. Вип. 56. С. 129–137. URL: http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/...APP15.pdf?sequence=1&isAllowed=y

5. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР). 1996. № 30. Ст. 141.

6. Де Сальвиа М. Прецеденты Европейского суда по правам человека. Руководящие принципы судебной практики, относящейся к Европейской конвенции о защите прав человека и основных свобод. Судебная практика с 1960 по 2002 г. СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2004. С. 78–79.

7. Блажівська Н. Судді мають стежити за практикою ЄСПЛ комплексно, а не лише за рішеннями щодо України. 14 червня 2017 р. URL: https://taxlink.ua/ua/news/n-blazivska-suddi-majut-steziti-za-praktikoju-spl-...

8. Зубенко Г. В., Бродникова Т. О., Джумаєва К. Б. Проблема перекладу рішень та постанов ЄСПЛ. URL: http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/92..pdf?sequence=1&isAllowed=y

9. Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи: постанова Пленуму ВС України від 27.02.2009 р. №1. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_001700-09.

10. The European court of humen rights: in fakts & figures 2013. URL: http://www.echr.int/Documents/Facts_Figures_2013_ENG.pdf.

Альона Дутко,
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри цивільно-правових дисциплін
юридичного факультету
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ВРАЗЛИВИХ ВЕРСТВ НАСЕЛЕННЯ ЗГІДНО З КОНВЕНЦІЄЮ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД

Права всіх вразливих верств населення захищаються перш за все Конституцією України, законами та підзаконними актами України. Йдеться про національний захист прав людини, що

складає перший (основний) рівень захисту прав. Після ратифікації Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод наші громадяни отримали можливість захисту своїх прав і на міжнародному рівні – в Європейському Суді з прав людини.

Європейська конвенція з прав людини не називає окремо специфічні права вразливих верств населення, не встановлює особливий порядок розгляду заяв. Тому права та свободи таких заявників захищаються у звичайному порядку, але за умови врахування стану особи, що потребує захисту. Традиційно до вразливих груп населення відносять: людей похилого віку, хворих, жінок, дітей, представників різного роду меншин, а також осіб, що тимчасово потребують захисту. Проаналізуємо особливості захисту прав окремих з них.

Право на охорону здоров'я та тісно пов'язані з ним інші права закріплено в основних міжнародних документах, прийнятих ООН, що стосуються прав і свобод людини та громадянина. На усіх рівнях створено спеціальні організації, що безпосередньо покликані розробляти стандарти у сфері охорони здоров'я. Основною організацією є ВООЗ, яка займається заходами, що спрямовані на досягнення найвищого рівня здоров'я у глобальному масштабі. Серед основних документів, прийнятих ВООЗ, визначають Декларацію про розвиток прав пацієнтів у Європі 1994 р., в якій закріплено основні права людини та людські цінності, зокрема, право на повагу до своєї особи, самовизначення, збереження своїх таємниць, інформацію про хворобу та методів її лікування, згоду на медичне втручання.

Треба констатувати той факт, що в Україні наразі не створено ефективної системи контролю за умовами життя незахищених громадян, станом здоров'я та процесом лікування. Як зазначається, існують випадки, коли пацієнту важко отримати історію своєї хвороби, не говорячи вже про можливість реального захисту своїх прав у сфері охорони здоров'я, відсутня статистика про лікарські помилки [1]. Для прикладу можна навести справу «Пєтухов проти України» (остаточне рішення від 21.01.2011 р.) [2]. Суд за цією справою визнав порушення ст. 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод з боку представників влади України за фактом ненадання адекватної медичної допомоги. Було встановле-

но, що заявник не отримував належної медичної допомоги, медична документація була поганої якості.

Отже, першу групу осіб, що потребують захисту від дискримінації, становлять **хворі** громадяни. Серед них – хворі на ВІЛ/СНІД, туберкульоз, онкохворі та ін.

Перші випадки захворювання на ВІЛ/СНІД були виявлені ще на початку 80-х рр. минулого століття. Поширення хвороби, безсилля людства перед нею призвели, на думку дослідників, до епідемії цієї хвороби на території деяких країн, в тому числі й в Україні.

Попри всі вжиті на державному рівні заходи, можна все ж відмітити високий рівень дискримінації ВІЛ-позитивних та хворих на СНІД. Існує упереджене, негативне ставлення до цієї категорії громадян. Свідомо чи несвідомо суспільство проводить політику знецінення людей, які живуть або асоціюються з ВІЛ/СНІДом. Хворі намагаються приховати свою недугу від членів сім'ї та знайомих, колег по роботі або навчанню. Зазначається, що острах бути відкинутим суспільством не дає можливості таким людям звернутися до установ здоров'я, де вони мали б можливість отримати належне лікування [1].

Дискримінація людей, що живуть з ВІЛ/СНІДом, або таких, кого підозрюють у наявності такої недуги, є порушенням прав людини. Частіше всього порушуються такі права: вільний доступ до ефективних та обґрунтованих профілактичних послуг; доступність повноцінного лікування; правові гарантії щодо вибору місця проживання та міграції; пошук у разі необхідності притулку; право на працю в таких умовах, коли враховується статус ВІЛ-інфікованого; шлюб та створення сім'ї; доступність освіти особливо ВІЛ-інфікованих дітей; достатній життєвий рівень, необхідний для збереження здоров'я; свободу від катувань, жорстокого, нелюдського та такого, що принижує гідність, поводження чи покарання. Гарантування та дотримання прав хворих та інфікованих на ВІЛ/СНІД надасть можливість зробити доступними медичні послуги; особливим чином врахувати потреби менш захищених – жінок і дітей; розгорнути масовану профілактичну роботу в суспільстві.

Європейський Суд вказав, що повага таємниці даних про здоров'я людини є найважливішим принципом правових систем

всіх учасників Конвенції. Важливо не тільки поважати особисте життя хворих, але і зберігати їх довіру до лікарів і служби здоров'я в цілому. Без такого захисту потребуючі медичної допомоги можуть утриматися від надання особистої або інтимного характеру, необхідної для належного лікування, і навіть від звернення за такою допомогою, тим самим ставлячи під загрозу своє власне здоров'я, а в разі заразних хвороб і здоров'я суспільства. Тому внутрішнє законодавство повинно надавати гарантії для запобігання поширенню або розголошення відомостей про здоров'я людини. Вищеназвані міркування особливо важливі щодо захисту таємниці відомостей ВІЛ-інфікованих. З огляду на те що відомості ВІЛ-інфікованих носять дуже делікатний і особистий характер, будь-які державні заходи, спрямовані на поширення або розголошення таких відомостей без згоди пацієнта, ретельно досліджуються Судом, так само як і гарантії, призначені для ефективного захисту. У той же час Суд допускає, що інтереси пацієнта і всього суспільства в цілому щодо захисту таємниці медичних відомостей можуть поступитися за своєю значимістю інтересам розслідування і покарання злочинів і забезпечення гласності судочинства, якщо доведено, що такі інтереси мають більш істотне значення.

Дуже рідко в практиці Європейського Суду ставиться питання про захист прав **невиліковно хворих**. Права невиліковно хворих людей або життєвий прогноз яких є невтішним, виражаються в такому: отримувати допомогу яка позбавила б їх болю; сприяти утвердження у хворого життєствердної позиції та адекватного ставлення до смерті; навчити членів сім'ї пацієнта надавати належну допомогу; за можливості поліпшувати якість життя; отримання допомоги, за бажанням, вдома; отримання медичної інформації про хворобу та її наслідки; визначення довіреної особи, яка прийматиме рішення щодо її здоров'я та надання медичної допомоги. Основну масу невиліковно хворих складають хворі зі злоякісними пухлинами. Дослідники відмічають різке збільшення захворюваності населення на рак в Україні, складність своєчасної діагностики, високу вартість та складність лікування, перерозподіл вікових показників на молодші групи [1]. У цих умовах необхідно забезпечити право хворих на повноцінне життя, коли забезпечується їх цінність та гідність, рання діагностика та спеціальне лікування, поліпшення

якості життя, реабілітацію, паліативну допомогу та адекватне знеболення. На міжнародному рівні прийнято цілу низку документів, що закріпили статус онкохворих: Декларація прав онкологічного профілю (прийнята на європейській конференції «Підтримка онкологічних хворих», Нідерланди, 28- 30.11.1991 р.) [3]; Паризька хартія боротьби з раком (підписана 04.02.2000 р.) [4]; Рекомендації європейської комісії про обстеження на виявлення ракових захворювань (02.12.2003 р.) [5]. На жаль, в Україні таких документів немає.

Окрему категорію хворих, що потребують захисту свої прав, складають **особи з психічними розладами**. До них відносяться ті, хто має розлади психічної діяльності та відхилення в інтелектуальному розвитку. Поширеним у світі порушенням прав таких людей є незаконна примусова госпіталізація до різного роду психіатричних закладів тривалого перебування, де вони можуть стати жертвами жорстокого поводження та відсутності належного догляду. Це є суттєвим порушенням прав людини, оскільки особа не може реалізувати цілу низку прав: на освіту, працю, вільний вибір місця та осіб для спільного проживання. Такі заклади не дають можливості участі в суспільному житті, перешкоджають інтеграції осіб, що страждають на психічні розлади, інтеграції у соціум.

Таким чином, становлення ефективної політичної демократії в державі надасть можливість забезпечити права, зокрема вразливих верств населення, на національному рівні, й додатково гарантувати їх на європейському рівні.

---

1. Радчук О. П. Європейська конвенція про захист прав найбільш уразливих верств населення. *Теорія і практика правознавства.* Вип. 1 (5). 2014. URL: file:///C:/Users/BB/Downloads/evropeyskaya-konventsiya-o-zaschite-prav-naibolee-uyazvimyh-sloev-naseleniya.pdf (дата звернення 10 травня 2019)

2. Рішення у справі «Пєтухов проти України» від 21.10.2010 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_638 (дата звернення: 19 травня 2019 р.).

3. Охорона здоров'я та права людини. Ресурсний довідник / за ред. Джонатана Косно, Тамар Езер, Мак Адама і Мтиди Мтар. Львів, 2011. 778 с.

4. Паризька хартія боротьби з раком / ВООЗ; Хартія, Міжнародний документ від 04.02.2000 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua (дата звернення: 18 травня 2019).

5. Рекомендації Європейської комісії про обстеження на виявлення ракових захворювань (02.12.2003 р.) URL: http://search.ukr.net (дата звернення: 18 травня 2019).

Марія Заболотна,
аспірантка кафедри цивільно-правових дисциплін
юридичного факультету
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

СУРОГАТНЕ МАТЕРИНСТВО ЯК ВИД ТРАНСКОРДОННОЇ РЕПРОДУКТИВНОЇ ДОПОМОГИ

На даному етапі розвитку людства зріс інтерес до використання допоміжних репродуктивних технологій, як способу вирішення проблеми безпліддя. Розглянемо детальніше поняття сурогатного материнства, як одного із цих способів.

Згідно з ч. 2 ст. 123 Сімейного кодексу України, метод сурогатного материнства передбачає перенесення в організм сурогатної матері ембріона людини, зачатого подружжям (генетичними батьками). Сучасна медицина виділяє два види сурогатного материнства [1, с. 27]:

– повна або гестаційна сурогатність – перенесення в організм сурогатної матері ембріона людини, зачатого подружжям, дружиною та донором. При цьому сурогатна мати не має генетичного зв'язку з дитиною;

– часткова або гендерна сурогатність передбачає генетичний зв'язок з дитиною, оскільки використовується яйцеклітина сурогатної матері. З цього випливає, що українське законодавство передбачає лише один спосіб – повну (гестаційну) сурогатність, а випадки застосування інших видів не врегульовані нормами про сурогатне материнство [2, с. 148].

Слід зазначити, що ця норма була конкретизована Законом про внесення змін № 3760 – від 20 вересня 2011 року, де зазначалося, що під подружжям мається на увазі чоловік і жінка. У пояснювальній записці до проекту цього закону зазначається, що для іноземних громадян чіткого визначення поняття «подружжя» не має, що надає можливість іноземним громадянам, які перебувають в одностатевих шлюбах, користуватися послугами сурогатних

матерів – громадянок України. У висновку на цей проект Закону Головне науково-експертне управління зауважило, що чинним законодавством України не передбачено можливість реєстрації в Україні одностатевих шлюбів, про те і не міститься імперативної заборони щодо обмеження стосовно такого подружжя задовольнити свої інтереси у можливості отримати дитину, народжену українською сурогатною матір'ю. Оскільки проблема репродуктивного туризму набуває все більшої популярності, це пов'язано із тим, що у різних країнах світу існують неоднозначні думки щодо використання ДРД. В одних – повна заборона будь-якого втручання у репродуктивні процеси в людини, в інших – повна свобода дій щодо цього, зокрема й в Україні, де сурогатне материнство цілком законне навіть на комерційних засадах.

На даний час доводиться констатувати значний вплив репродуктивного туризму. Звернемо увагу на поняття репродуктивного туризму, під яким розуміють феномен, що виникає у країнах із законодавчими обмеженнями щодо процедури проведення будь-яких медичних втручань із застосуванням ДРТ, метою якого є отримання лікування безпліддя та народження генетично рідної для особи (подружжя) дитини за кордоном, що проводиться задля уникнення (обходу) законодавчих заборон у власній країні або з інших об'єктивних чи суб'єктивних причин. Основними причинами цього феномену є юридичні заборони та відсутність доступу до відповідних медичних процедур. У нещодавньому дослідженні, на основі аналізу пацієнтів 44 клінік у 6 європейських країнах було встановлено, що принаймні 12000 – 15000 пацієнтів перетинають кордон для вирішення проблеми безпліддя у Європі. Водночас причина, через яку та чи інша держава встановлює заборони на певні види ДРТ, може бути в тому, що держава вбачає такі дії аморальними, тобто такими, що суперечить суспільні моралі в цій країні. У такій надто чутливій сфері, як репродукція людини, недостатньо просто встановити суворі заборони, потрібно набагато більше [3, с. 146–148]. Наприклад, у Німеччині діє закон про захист ембріона, що забороняє сурогатне материнство. У Франції згідно з Цивільним кодексом будь-яка угода про зачаття або виношування на користь третьої особи нікчемна. Громадянам Франції заборонено сурогатне материнство, незалежно від місця реалізації репро-

дуктивної програми. У деяких країнах, зокрема Коста-Ріка, заборонили застосування ДРТ, вважаючи їх застосування аморальним [4, с. 26

Юридична різноманітність законодавства, що існує на сьогоднішній день у Європі та світі загалом, та постійно зростаюча кількість пацієнтів, що змушенні вдаватися транскордонної репродуктивної допомоги є загрозою для захисту національної ідентичності країн [3, с. 146–148].

Тому для того, щоб забезпечити права дитини в першу чергу, а також належний правовий статус усіх учасників відповідних відносин доцільно запровадити певні обмеження з цього приводу, так, як відсутність заборон спричиняє широке використання сурогатних матерів України для потреб іноземців, що може призвести до змішування національностей та зменшення генетичного фонду України.

Відповідно до Положення, метод так званого сурогатного (замінного) материнства може проводитися у випадку, якщо у дорослої жінки відсутня матка та за умови, що сурогатна мати не повинна мати безпосередній генетичний зв'язок з дитиною. Дозволяється виношування вагітності близькими родичами майбутніх батьків (мати, сестра, двоюрідна сестра). В свою чергу, подружжя (або один з майбутніх батьків), в інтересах якого здійснюється сурогатне материнство, повинно (повинен) мати генетичний зв'язок з дитиною. Також встановленні вимоги до сурогатної матері, нею може бути повнолітня дієздатна жінка за умови наявності власної здорової дитини, добровільної письмово оформленої заяви сурогатної матері встановленої форми, а також за відсутності медичних протипоказань [5].

Як зазначає Р. Майданик, технологічно сурогатне материнство передбачає послідовне вчинення певних юридично значимих дій:

1) згода біологічних батьків на імплантацію ембріона з використанням їхнього генетичного матеріалу в організм іншої жінки (у вигляді заяви-зобов'язання подружжя, згідно з яким подружжя бере на себе рівні права та обов'язки батьків стосовно майбутньої дитини щодо її виховання та утримання);

2) вкладення договору про виношування дитини сурогатною матір'ю;

3) застосування до сурогатної матері відповідних процедур, запліднення і виношування дитини;

4) наступна передача дитини біологічним батькам, письмова згода сурогатної матері при реєстрації дитини, письмова реєстрація народження за заявою подружжя, яке дало згоду на сурогатне материнство [6, с. 217–219].

Можемо зробити висновок, що розуміння сурогатного материнства досить різноманітне, так, як на практиці часто виникають суперечливі ситуації щодо порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій, існує нагальна потреба закріплення на законодавчому рівні таких понять як: «сурогатне материнство», «сурогатна мати», «генетичні батьки», а також послідовність оформлення батьківських прав, як правильно вчинити стосовно сурогатної матері, у випадку, якщо вона відмовляється віддавати дитину та чи потрібно притягувати її до відповідальності, зважаючи на моральні засади суспільства.

Саме чітке врегулювання відносин у цій сфері дозволить зменшити вплив репродуктивного туризму та зловживань з боку іноземців.

---

1. Дахно Ф. В. Суррогатное материнство. *Жіночий лікар*. 2007. № 3. С. 27–31.

2. Заболотна М.Р. Регулювання сурогатного материнства за сімейним законодавством України. Механізм правового регулювання правоохоронної та правозахисної діяльності в умовах формування громадського суспільства (Осінні читання): тези доповідей та повідомлень учасників Всеукраїнської курс.-студ. наукової конф., 20 листопада 2015 р. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2015. С. 147-148.

3. Рябенко О. В. Деякі юридичні аспекти «репродуктивного туризму. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2015. № 3 (1). С. 145–148.

4. Дахно Ф.В. Додаткові репродуктивні технології: реалії й очікування. URL: http://health-ua.com/pics/pdf/ZU_2011_Akusher_3/26-27.pdf (дата звернення: 27.11.2019).

5. Про затвердження Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні: Наказ Міністерства охорони здоров'я від 09.09.2013 р. № 787 із змінами № 165 від 06.03.2014 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1697-13 (дата звернення 27.11.2019).

6. Майданик Р. Договір про сурогатне материнство за українським правом: питання теорії та практики. Право України. 2012. № 9. С. 215–225.

Ольга Заяць,
кандидатка юридичних наук,
доцентка кафедри цивільно-правових дисциплін
юридичного факультету
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ЗЛОВЖИВАННЯ У СФЕРІ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ: ФОРМИ ПРОЯВУ ТА ЗАСОБИ ПРОТИДІЇ

Зважаючи на підписання Україною Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом (ЄС), Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [1], у 2014 р. та на виконання рекомендацій Групи держав Ради Європи проти корупції (GRECO) і зобов'язань згідно з безвізового діалогу між Україною та ЄС [2] за останні роки в Україні, було прийнято ряд важливих законів, спрямованих на посилення відповідальності за корупційні діяння, зокрема у сфері публічних закупівель.

Статистика свідчить, що навколо державних замовлень здійснюється близько 40 % усіх корупційних діянь у Сполучених Штатах Америки, Західній Європі, Японії і в країнах Азії. Корупційні дії в системі публічних закупівель (у будь-якій країні) призводять до значних втрат [3; 4].

Водночас з'ясовано, що всі втрати у системі державних публічних закупівель в Україні поділяють на 4-и групи, а саме: 1) фінансові; 2) кількісні; 3) якісні; 4) політичні [3; 4].

З огляду на це встановлено, що зловживання (корупційні прояви) в процесі публічних закупівель розпочинаються ще з підготовки документації, що передбачає [4]:

1) встановлення нечітких або занадто жорстких кваліфікаційних вимог до учасників;

2) нечітке визначення предмета закупівлі, що не завжди дає змогу сформувати правильне уявлення щодо споживчих характеристик товару (послуг, робіт) за кількісними і якісними параметрами, що закуповуються;

3) штучне звуження предмета закупівлі із зазначенням сукупності таких технічних або інших споживчих характеристик товару (послуг, робіт), яким відповідає лише один виробник.

До конкретних видів порушень, включаючи корупційні, під час проведення процедур державних закупівель доцільно віднести [4]:

1) надання неправдивої інформації (відомостей, даних) для застосування неконкурентної процедури закупівлі;

2) поділ предмета закупівлі на частини з метою ухилення від застосування передбачених законом закупівельних процедур;

3) здійснення закупівель без застосування процедур, визначених Законом України «Про публічні закупівлі» від 25.12.2015 р. № 922-VIII [5];

4) необґрунтоване застосування процедури закупівлі в одного учасника.

Звідси очевидно, що боротьба з корупцією в системі державних публічних закупівель, безсумнівно, неможлива без комплексного та системного підходу до вирішення такого важливого питання [6–8]. Тому заходи по запобіганню вчиненню корупційних дій (в системі державних публічних закупівель) повинні бути взаємопов'язані та проводитися в рамках системної концепції недопущення корупції (корупційних зловживань). Така концепція обумовлена тим, що корупція в сфері державних публічних закупівель постає засобом незаконного збагачення посадових осіб (державних службовців), створює умови для перерозподілу власності та капіталу.

В контексті цього тут доцільно звернути увагу на положення Директиви 2014/24/EU Європейського парламенту і Ради ЄС від 26.02.2014 р. [9], що запроваджує більш ефективні підходи до правового регулювання сфери державних закупівель, а також врахувати те, що ефективність протидії корупції безпосередньо пов'язана з таким принципом, як прозорість, враховуючи при цьому специфіку предмету державних закупівель. Водночас слід також відмітити, що впровадження електронних закупівель в Україні певною мірою ускладнює, але не виключає повністю можливість щодо корупційних зловживань при проведенні публічних закупівель [10]. Нагадаємо, що повний перехід на електронний формат (на систему

ProZorro) державних закупівель було затверджено Законом України «Про публічні закупівлі» від 25.12.2015 р. № 922-VIII [5]. В контексті цього встановлено, що сьогодні існує ціла низка наукових досліджень і практичних матеріалів, які ставлять під сумнів ефективність цієї електронної системи, зокрема це стосується і економії бюджетних коштів.

За результатами проведеного дослідження [1–10] можна стверджувати, що комплекс заходів щодо протидії корупції та вдосконалення функціонування системи закупівель повинен передбачати [4; 8; 9]:

1) вдосконалення законодавства України у сфері публічних закупівель, включаючи антикорупційне законодавство, відповідно до норм і стандартів Європейського Союзу;

2) забезпечення здійснення дієвого ефективного контролю (попереднього, поточного, заключного) з метою забезпечення процесу та досягнення цілей на очікуваний результ, зокрема шляхом запровадження обов'язкового проведення аудиту фінансової звітності (фінансово-господарської діяльності) суб'єктів господарювання;

3) застосування діючих передових та розроблення нових спеціальних програм юридичної (правової) освіти з питань подолання (протидії) корупції;

4) залучення до участі в торгах іноземних учасників на рівних умовах з вітчизняними;

5) підтримку національного виробника та представників малого і середнього бізнесу;

6) створення сприятливих умов та збільшення відповідної реклами в засобах масової інформації;

7) обов'язкове опублікування щорічних соціологічних опитувань щодо наявності корупції в Україні тощо.

Отже, подальше удосконалення системи протидії зловживанням у сфері публічних закупівель потрібно здійснювати у напрямі посилення контролю (попереднього, поточного, заключного) та відповідальності за порушення та зловживання при проведенні публічних закупівель. Тут особливу увагу необхідно зосередити на таких аспектах: а) стандартизація товарів (послуг, робіт) шляхом формування їх детальної технічної специфікації, виходячи із стан-

дартів систем управління якістю; б) спрощення вимог до складення формальних документів та їхньої кількості при проведенні процедури закупівлі. Для реалізації заходів щодо протидії зловживанням та вдосконалення функціонування системи публічних закупівель необхідно збільшити фінансування на розвиток ІТ-технологій, впровадження інновацій, а також забезпечити залучення достатнього обсягу інвестицій.

---

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Ратифіковано із заявою Законом № 1678-VII від 16.09.2014 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011 .

2. Безвізовий діалог між Україною та ЄС. План дій з лібералізації візового режиму: Схвалено на саміті Україна – Європейський Союз (22.11.2010 р., м. Брюссель, Королівство Бельгія). URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_001.

3. Волошенко А. В. Державні регуляторні імперативи протидії системній корупції в національній економіці: дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.03. ВНЗ «Національна акададемія управління». Київ, 2018. 402 с. URL: http://nam.kiev.ua/files/tesis/voloshenko.pdf .

4. Бенько І. Д., Сисюк С. В. Корупція у сфері публічних закупівель: форми прояву та засоби протидії. *Причорноморські економічні студії*. 2019. Вип. 38 (2). С. 84–87. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bses_2019_38%282%29__19

5. Про публічні закупівлі: Закон України від 25.12.2015 р. № 922-VIII (із змінами і доповненнями). URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/main/922-19.

6. Олефір А. О. Проблеми публічних закупівель крізь призму європейського досвіду. *Теорія і практика правознавства*. 2017. Вип. 1 (11). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2017_1_7.

7. Мельников О. С. Шляхи протидії корупції у сфері державних закупівель. *Актуальні проблеми державного управління*. 2016. № 1. С. 44–49. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdy_2016_1_9.

8. Directive 2014/24/EU of the European Parliament and of the Council «On public procurement and repealing Directive 2004/18/EC». URL: http://eurlex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.L_.2014.094.01.0065.01.ENG.

9. Федоровський Л. І. Аналіз законодавчого механізму управління процесом публічних закупівель у рамках імплементації законодавства ЄС у сфері публічних закупівель до українського законодавства. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 9. С. 94–99. doi: http://doi.org/10.32702/2306-6814.2019.9.94 .

10. Мельников О. С. Деякі шляхи оптимізації електронних закупівель в Україні. Економіка та держава. 2013. № 9. С. 125–128. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2013_9_33 .

Наталія Зубачик,
суддя
(Галицький районний суд м. Львова)

ПРОБЛЕМИ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ ВИЗНАЧЕННЯ ДОБРОСОВІСНОСТІ ЗАВОЛОДІННЯ МАЙНОМ ЯК УМОВИ ЗАСТОСУВАННЯ НАБУВАЛЬНОЇ ДАВНОСТІ

Загальні правила застосування набувальної давності містяться у Цивільному кодексі України [1] (далі – ЦК України), Земельному кодексі України [2] (далі – ЗК України), Законі України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» [3], постанові Пленуму Вищого спеціалізованого Суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 07.02.2014 № 5 «Про судову практику в справах про захист права власності та інших речових прав» [4].

Набувальна давність – це засіб отримання права на нерухоме або рухоме майно особою, яка не є власником такого майна, але добросовісно, відкрито та безперервно володіє ним як своїм власним протягом десяти років або рухомим майном – протягом п’яти років. Це передбачено ст. 344 ЦК України. Відтак, можна виокремити чотири необхідні обов’язкові умови набуття права власності за набувальною давністю: добросовісність володіння майном; відкритість володіння майном; безперервність володіння майном; володіння протягом встановленого законом строку.

Законодавець не вказує на те, що саме слід розуміти під терміном «добросовісність володіння за набувальною давністю», і чітко на законодавчому рівні не розкривається ознак добросовісності. Добросовісність володіння є оціночним поняттям, що викликає певні труднощі в його тлумаченні та застосуванні ст. 344 ЦК України. З огляду на останні тенденції практики з розгляду справ цієї категорії, суди виходять із розуміння добросовісності, наведеного у п. 9 постанови № 5, а саме – володіння є добросовісним, якщо особа при заволодінні чужим майном не знала і не могла знати про відсутність у неї підстав для набуття права власності.

У випадках установлення обізнаності особи про відсутність у неї підстав для набуття права власності умова добросовісності володіння виключається й у задоволенні позовних вимог суди відмовляють.

До такого висновку, зокрема дійшов і Верховний Суд у Постанові від 24.01.2019 року у справі № 755/16913/16-ц [5].

Дана справа стосувалася того, що позивач звернувся з позовом до територіальної громади в особі міської ради про визнання права власності на майно за набувальною давністю.

Особа зазначила, що з 2004 року проживає у квартирі, де був зареєстрований її вітчим, та яка була раніше кімнатою у гуртожитку. Позивач покликалась на те, що сплачує житлово-комунальні послуги та нею зроблений ремонт у квартирі, володіння вказаним майном є добросовісним та безперервним протягом всього часу проживання, тому просила визнати за нею право власності за набувальною давністю на квартиру.

Суди першої та апеляційної інстанцій відмовили особі у задоволенні позову у зв'язку з тим, що спірна квартира перебуває у комунальній власності, тому норми щодо набувальної давності в цьому випадку застосуванню не підлягають.

Позивач не погодилась з судовими рішення та зазначила, що суди, позбавляючи її права на вказане помешкання, дійшли помилкового висновку, що вона знала, що володіє чужим майном, вона не знала і не могла знати, що спірне житлове приміщення є чужим.

Проте Верховний Суд не знайшов підстав для скасування судових рішень та касаційну скаргу позивача не задовольнив.

Верховний Суд зазначив, що за аналізом частини першій статті 344 ЦК України за набувальною давністю може бути набуто право власності на нерухоме майно, яке не має власника, або власник якого невідомий, або власник відмовився від права власності на належне йому нерухоме майно.

При цьому необхідно виходити з того, що володіння є добросовісним, якщо особа при заволодінні чужим майном не знала і не могла знати про відсутність у неї підстав для набуття права власності.

Тому при вирішенні спору належить встановити саме факт добросовісності заявника на момент отримання ним майна, а саме,

що у позивача, як володільця майна, не могло бути сумнівів у тому, що на це майно не претендують інші особи і він отримав це майно за таких обставин і з таких підстав, які є достатніми для отримання права власності на нього.

Добросовісність передбачає, що володілець майна не знав і не міг знати про те, що він володіє чужим майном, тобто ті обставини, які обумовили його володіння, не давали і не могли давати володільцю сумніву щодо правомірності його володіння майном.

Суд касаційної інстанції зазначив, що у цій справі позивач, вселяючись у спірну квартиру без належних правових підстав, не могла не знати, що квартира належить до комунальної власності, отже власник квартири відомий, і набути право власності на комунальне житло за набувальною давністю у нею не буде підстав.

Отже, підсумовуючи викладене, можна зробити висновок, що добросовісним є володіння, якщо особа при заволодінні чужим майном не знала і не могла знати про відсутність у неї підстав для набуття права власності. Якщо цієї обставини не доведено суду, то це слугує підставою для відмови у задоволенні позову про набуття права власності на оспорюване майно.

---

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003. *Офіційний сайт Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15/ed20180218 (дата звернення: 28.11.2019).

2. Земельний кодекс України від 25.10.2001. *Офіційний сайт Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14/print (дата звернення: 28.11.2019).

3. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Закон України № 1952 від 01.07.2004. *Офіційний сайт Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1952-15 (дата звернення: 28.11.2019).

4. Про судову практику в справах про захист права власності та інших речових прав: Постанова Пленуму ВССУ № 5 від 07.02.2014. *Офіційний сайт Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005740-14?lang=ru (дата звернення: 28.11.2019).

5. Постанова Верховного Суду від 24.01.2019 у справі № 755/16913/16-ц. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/79445638 (дата звернення: 28.11.2019).

Ольга Кваснікевич,
аспірантка кафедри цивільно-правових дисциплін
юридичного факультету
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ВИКОНАВЧІ ДОКУМЕНТИ ЩОДО СТЯГНЕННЯ АЛІМЕНТІВ НА УТРИМАННЯ ДІТЕЙ

Аліменти – обов'язок утримання у визначених законом випадках одним членом сім'ї інших, які потребують цього. Сплачуються або добровільно, або стягуються у примусовому порядку. Виконавець стягує аліменти на підставі виконавчих документів.

При зверненні до виконавця стягувану, перш за все, необхідно отримати виконавчий документ, який видається судом на підставі ухваленого судового рішення про покладення на боржника обов'язку сплачувати стягувачу аліменти. Виконавчий документ (виконавчий лист чи судовий наказ) є підставою для відкриття виконавчого провадження про стягнення аліментів.

У зв'язку із прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення захисту права дитини на належне утримання шляхом вдосконалення порядку стягнення аліментів» [1] було змінено порядок стягнення аліментів, їх розмір, тощо.

У більшості випадків аліменти стягуються на підставі судового наказу, який за своєю правовою природою є і підставою виконання, і виконавчим документом.

Відповідно до ч. 1 ст. 160 Цивільного процесуального кодексу України [2] (далі – ЦПК) судовий наказ є особливою формою судового рішення, що видається судом за результатами розгляду вимог, передбачених ст. 161 ЦПК. Із заявою про видачу судового наказу може звернутися особа, якій належить право вимоги, а також органи та особи, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб.

Відповідно до ч. 1 ст. 172 ЦПК судовий наказ набирає законної сили після закінчення строку на подання заяви про його скасування.

До виконавчого листа та судового наказу стягувачу обов'язково необхідно додати заяву про примусове виконання рішення (п. 1 ч. 1 ст. 26 Закону України «Про виконавче провадження»).

Згідно із п. 1 Розділу XVI Інструкції з організації примусового виконання рішень [3] заява про примусове виконання рішень подається до органу державної виконавчої служби або приватного виконавця у письмовій формі разом із оригіналом (дублікатом) виконавчого документа. У заяві повинні бути зазначені такі відомості:

– назва і дата видачі виконавчого документа;

– прізвище, ім'я та (за наявності по батькові) стягувача;

– дата народження та адреса місця проживання чи перебування стягувача;

– реєстраційний номер облікової картки платника податків або серія та номер паспорта (для фізичних осіб, які через свої релігійні переконання в установленому порядку відмовилися від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків та повідомили про це відповідний контролюючий орган і мають відмітку в паспорті) стягувача;

– номер телефону стягувача;

– спосіб перерахування стягнутих аліментних сум;

– реквізити рахунку, відкритого у банку або в іншій фінансовій установі, для отримання аліментних сум (за наявності).

У заяві необхідно зазначити про факт невиконання боржником в самостійному порядку рішення суду, реквізити, за якими необхідно перераховувати стягнуті з боржника кошти та зазначити інші дані, які можуть прискорити виконання рішення суду (працевлаштування, наявність майна боржника, можливість проживання за тією чи іншою адресою, засоби зв'язку з боржником тощо).

Стягувачу також необхідно зазначити, з якого саме періоду рішення суду боржником не виконується (оскільки випадки, що боржником добровільно сплачувалися аліменти протягом не одного року, але через деякий час сплата аліментів припинилась), адже відповідно до Інструкції з організації примусового виконання рішень стягнення аліментів за виконавчими листами за минулий час провадиться в межах трирічного строку, що передував пред'явленню виконавчого листа до виконання.

Якщо за виконавчим документом, пред'явленим до виконання, утримання аліментів не провадилося у зв'язку з розшуком боржника, то стягнення аліментів має провадитись за увесь період незалежно від установленого трирічного строку та досягнення повноліття особою, на утримання якої присуджені аліменти.

Позитивною новелою Закону України «Про виконавче провадження» [4] є положення ст. 7 про те, що виконавчий документ про стягнення періодичних платежів може бути самостійно надісланий стягувачем безпосередньо підприємству, установі, організації, фізичній особі – підприємцю, фізичній особі, які виплачують боржнику відповідно заробітну плату, пенсію, стипендію та інші доходи. Це положення значно прискорює процес отримання стягувачами коштів за виконавчими документами про стягнення періодичних платежів».

Отже, наведена норма може істотно пришвидшити виконання рішення суду, бо за наявності інформації про місце роботи боржника, стягувач має право самостійно звернутися зі заявою про здійснення відрахувань на його користь безпосередньо за місцем роботи боржника. З обов'язковим повідомленням бухгалтерії підприємства, де працює боржник, щодо розмірів сплачених аліментів з дати подання позовної заяви адже це в подальшому дасть можливість бухгалтеру вірно розрахувати заборгованість із цього виконавчого документу.

Одночасно з виконавчим документом стягувач за місцем роботи боржника подає заяву, в якій зазначаються:

1. реквізити банківського рахунка, на який слід перераховувати кошти;
2. прізвище, ім'я, по батькові стягувача, реквізити документа, що посвідчує його особу.

І лише в тому випадку, якщо наявна заборгованість за виконавчим документом про стягнення періодичних платежів або заперечення її розміру боржником, стягувач має право пред'явити виконавчий документ для примусового виконання.

Підсумовуючи, зазначимо, що стягувачам при пред'явленні до виконання виконавчих документів про стягнення аліментів (чи виконавчих листів, чи судових наказів) необхідно дотриматися усіх процедурних моментів, передбачених у законодавстві, задля швид-

кої та якісної реалізації свого права на стягнення аліментів на утримання дитини і чим повнішою та достовірною буде подана інформація як у виконавчих документах судом, так і стягувачем у заяві про відкриття виконавчого провадження, тим простіше виконавцеві буде у виконанні рішення суду і тим ефективнішим буде виконавче провадження.

---

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення захисту права дитини на належне утримання шляхом вдосконалення порядку стягнення аліментів: Закон України від 07.12.2017 р. № 2234-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2234-19.

2. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. URL: https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1618-15/paran6195.

3. Інструкція з організації примусового виконання рішень від 02.04.2012 р. № z0489-12. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0489-12/ed20190802.

4. Про виконавче провадження: Закон України від 02.06.2016 р. № 1404-VIII. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1404-19/page.

Сергій Кравцов,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільного процесу
(Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого)

ВИЗНАЧЕННЯ «ІНОЗЕМНОГО РІШЕННЯ» В КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНОГО ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

В доктрині міжнародного цивільного процесу особливе місце займає питання щодо правової природи «іноземного судового рішення».

Так, в доктрині країн англо-американської правової системи іноземне судове рішення характеризується як підтвердження суб'єктивних прав, придбаних в іноземній державі [1, с. 24]. В силу даного підходу стверджується, що існування суб'єктивного права, встановленого іноземним судом, більш не може бути поставлено

під сумнів ні в одній країні світу. Як наслідок, іноземне судове рішення автоматично набуває властивостей виняткової і преюдиціальної сили. У свою чергу наділення його властивістю можливості виконання обумовлено отриманням спеціального дозволу з боку національного суду [2, с. 17].

У правових системах країн континентальної правової системи іноземне судове рішення розглядається в якості результату здійснення суверенної функції держави (тобто акта територіального верховенства) [3, с. 28]. З цього випливає, що воно саме по собі не має обов'язкової силою за межами держави ухвалення (тобто якостями акту здійснення правосуддя) і його правові наслідки визначаються виключно законодавством держави визнання [4, с. 168].

Зазначені підходи щодо визначення іноземного судового рішення мають певні протиріччя, тому потребують більш чіткому аналізу.

Що стосується визначення іноземного судового рішення як підтвердження суб'єктивного права слід зосередити увагу на наступних аспектах.

Історично, дана ідея зародилася в голландській школі міжнародного приватного права (Ульріх Губер; Йоганн Вут; Пауль Вут) [5, с. 9].

Теорія придбаних прав ґрунтується на двох засадничих ідеях: 1) іноземне судове рішення підтверджує наявність (відсутність) у особи суб'єктивного права; і 2) будь-яке право, належним чином придбане в іноземній державі, має визнаватися всіма іншими державами (в т.ч. виникло на підставі іноземного судового рішення) [6, с. 965].

На думку прихильників цієї доктрини, теза про те, що іноземне судове рішення підтверджує наявність у особи суб'єктивного права, випливає із функції суду як органу здійснення правосуддя. Як зазначалося англійським вченим А.В. Дайсі, суд, ухвалюючи рішення на користь позивача, тим самим визнає обгрунтованість його позову (тобто наявність у нього суб'єктивного права) [7, с.430]. Як наслідок, з моменту винесення судового рішення не може бути поставлено під сумнів наявність у особи суб'єктивного права («належним чином набуте» право) [8, с. 105].

У доктрині міжнародного цивільного процесу були висловлені різні погляди щодо обов'язку держави забезпечити визнання суб'єктивних прав, які набуті на підставі іноземного судового рішення.

Так, одним із засовників цієї доктрини – У. Губером зазначалося, що належним чином набуті права повинні визнаватися державами в силу мовчазного угоди народів (тобто міжнародного звичаю) (лат. «Tacito populorum consensus») [9].

У XIX-XX ст. підставою визнання набутих прав виступала теорія міжнародного спілкування. У відповідності до позиції Ф. К. Савіньї, всі держави Європи утворюють «міжнародну спільність націй», з чого випливає їхній обов'язок взаємодіяти одна з одною [10, с. 94]. Аналогічна точка зору висловлювалася голландським вченим Йозефом Житта, який вважав, що всі держави світу є партнерами, з чого випливає їхній обов'язок співпрацювати разом в сфері взаємного визнання придбаних прав (в т.ч. визнання іноземних судових рішень) [11, с,11].

У сучасній доктрині *визнання набутих прав* ґрунтується на положеннях Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод1950 р. [12]. Так, на думку вченого П. Кінша, в основі кожного судового рішення у цивільній справі лежить суб'єктивне право, гарантоване Конвенцією. З даної обставини, на думку автора, виникає обов'язок держав взаємодіяти один з одним в сфері взаємного визнання судових решеній [13, с. 543].

Нарешті, на думку окремих вчених, обов'язок держав співпрацювати один з одним є чимось настільки природним, що не потребує додаткового обгрунтування. Так, французьким вченим Жаном Пауліна Нібуайе стверджувалося, що визнання іноземних судових рішень обумовлено ідеєю «міжнародної ефективності прав», в силу якої держава зобов'язана визнавати суб'єктивні права, набуті в іноземній державі [14, с. 33-34].

З урахуванням вищевикладеного, визнання іноземних судових рішень в рамках даної доктрини здійснюється наступним чином. Якщо судове рішення розглядається як підтвердження суб'єктивного права, питання про існування даного права більш не може бути поставлений під сумнів ні в одній державі світу [15, с. 283]. Тим самим, у відповідності до даного принципу

іноземне судове рішення автоматично наділяється властивостями винятковості, преюдиціальної сили і незмінності з моменту свого ухвалення.

Аналогічне правило діє також у випадку відмови в задоволенні позову іноземним судом. Як передбачалось Джозефом Сторі (Joseph Story), відмова іноземного суду в задоволенні позовних вимог свідчить про те, що у позивача відсутнє спірне суб'єктивне право [16, с. 991].

Таким чином, аналізуючи один з підходів визначення іноземного судового рішення як підтвердження суб'єктивного права, набутого в іноземній державі (англ. «Vested right» / «droit acquis»), можна зробити висновки про те, що дія судового рішення за межами держави ухвалення обумовлено обов'язком держав взаємодіяти один з одним в сфері взаємного визнання набутих прав.

Оскільки судове рішення розглядається як підтвердження набутого права, його існування більш не може бути поставлено під сумнів жодним судом світу. Відповідним чином, вона автоматично набуває властивостей винятковості, преюдиціальної сили і незмінності.

---

1. Dicey A.V., A Digest of the Law of England with Reference to the Conflict of Laws, Stevens and Sons, Limited, 1922. P. 445. см. также Niboyet J-P., Traite de Droit International Prive Francais, Volume VI, Sirey, 1951. P. 24-28.
2. Nadelmann K.H., Conflicts of Law: International And Interstate: Selected Essays, Martinus Nijhoff Publishers, 1972. P. 16-18.
3. «The State's power to adjudicate appears as direct influence of sovereignty» – Vischer F., General Course on Private International Law, Recueil Des Cours/Collected Courses of the Hague Academy of International Law: 1992-I Martinus Nijhoff Publishers, 1993. P. 28.
4. Лунц Л.А., Марышева Н.И. Курс международного частного права. Международный гражданский процесс. М., 1976. С. 168.
5. Пиленко А.А. Очерки по систематике частного международного права. – Санкт- Петербург: тип. М.М. Стасюлевича, 1911. С. 7-15.
6. Ho H.L., Policies Underlying the Enforcement of Foreign Commercial Judgments and Comparative Law Quarterly, Vol. 46, No. 2 (Apr., 1997), P. 965-966.
7. Dicey A.V., A Digest of the Law of England with Reference to the Conflict of Laws, Stevens and Sons, Limited, 1922. P. 445.
8. Kuhn A.K., Comparative commentaries on private international law, or conflict of law, New York: Macmillan Company, 1937. P. 103-106.

9. Lorenzen E.G., Huber's De Conflictu Legum (1919). Faculty Scholarship Series. Paper 4563. http://digitalcommons.law.yale.edu/fss_papers/4563.

10. Savigny K v. F., Private International Law. A Treatise on the Conflict of Laws: And the Limits of Their Operation in Respect of Place and Time, T. & T. Clark, 1869. P. 94.

11. Jitta J., The Renovation of International Law: On the Basis of a Juridical Community of Mankind, Martinus Nijhoff Publishers, 1919. P. 11

12. Muir-Watt H., Concurrence ou confluence? Droit international privé et droits fondamentaux dans la gouvernance globale, Revue internationale de droit économique 2013/1 ((t. XXVII)), p. 59-78. https://www.cairn.info/revue-internationale-de-droit-economique-2013-1-p-59.htm

13. Kinsch P., Enforcement as a Fundamental Right, Nederlands Internationaal Privaatrecht, 2014. P. 540-544.

14. Niboyet J-P., Traite de Droit International Prive Francais, Volume VI, Sirey, 1951, P. 33-34.

15. Dicey A.V., Humphrey J., Morris C., Dicey and Morris on the Conflict of Laws, Stevens, 1967., P. 966. см. также Barnett P.R., Res Judicata, Estoppel, and Foreign Judgments: The Preclusive Effects of Foreign Judgments in Private International Law, Oxford University Press, 2001. P. 283.

16. Story J., Commentaries on the Conflict of Laws, Foreign and Domestic: In Regard to Contracts, Rights, and Remedies, and Especially in Regard to Marriages, Divorces, Wills, Successions, and Judgments, Hilliard Gray, 1834. P. 991-992.

Христина Майкут,
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри цивільно-правових дисциплін
юридичного факультету
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ПРАВО ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ НА ТАЄМНИЦЮ ПРО СТАН ЗДОРОВ'Я: ЗАКОНОДАВСТВО ТА ПРАКТИКА ЙОГО ЗАСТОСУВАННЯ

В умовах демократизації українського суспільства особливої гостроти набуває питання забезпечення та захисту прав, свобод та законних інтересів громадян. Конституція України, визнаючи людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпеку найвищою соціальною цінністю, обумовлює потребу належної

правової охорони права на медичну допомогу, важливою складовою якого є право на таємницю про стан здоров'я.

У юридичній практиці правова конструкція «право фізичної особи на таємницю про стан здоров'я» розкрита через використання інститутів конфіденційності, приватності особистого та сімейного життя, лікарської таємниці, медичної таємниці.

Право фізичної особи на таємницю про стан здоров'я регламентоване як на рівні міжнародного, так і на рівні національного права. Міжнародні засади конфіденційності медичної інформації про стан здоров'я були сформовані ще в 40-х роках XX століття з прийняттям Загальної декларації прав людини (1948 р.), Женевської декларації Всесвітньої медичної асоціації (1948 р.), Міжнародного кодексу медичної етики (1949 р.) та ін.

Конвенція про права людини в біомедицині (1996 р.) відомості про стан здоров'я людини визнає складовою права на повагу до приватного життя (ст. 10). Право на повагу до приватного життя людини охороняється також нормами ст. 8 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.).

Положення ст. 6 Європейської Хартії прав пацієнтів (2002 р.) проголошує право особи на конфіденційність особистої інформації, включаючи інформацію про стан здоров'я, медичний огляд чи обстеження, їх результати, інтимну і сімейну сторони життя, а також право на захист приватності під час проходження діагностичних, лікувальних чи реабілітаційних процедур [1].

На національному рівні конституційною основою таємниці про стан здоров'я є ст. 32 Основного Закону України [2], яка містить заборону втручатись в особисте і сімейне життя. Окрім того, у вказаній статті зазначається, що збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди не допускається, крім випадків, визначених законом і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини. Зазначена конституційна норма відтворила положення основних міжнародних документів (Загальної декларації прав людини, Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод), які забороняють свавільне чи незаконне втручання в особисте і сімейне життя особи.

Ст. 286 Цивільного кодексу України [3], а також ст. 39-1 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» [4] закріплюють право пацієнта на таємницю про стан свого здоров'я, факт звернення за медичною допомогою, діагноз, а також відомості, одержані під час його медичного обстеження.

Право на таємницю про стан здоров'я фізичної особи належить до абсолютних прав, оскільки цьому праву кореспондує обов'язок усіх інших осіб, яким стало відомо таку інформацію, утримуватися від її поширення. Водночас більшим обсягом такої інформації володіють саме лікарі, адже особи безпосередньо звертаються до них за консультаціями, для обстеження та лікування. Тому, не випадково, так тісно з досліджуваним правом поєднаний інститут лікарської (медичної) таємниці.

Збереження лікарської таємниці – це не тільки найважливіший прояв етичної відповідальності лікаря, але і його правовий обов'язок [5, с. 1], який знаходить своє вираження у ст. 40 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я». Обов'язок зберігати відомості про стан здоров'я особи конфіденційними закріплюється в інших нормативно-правових актах, що регулюють суспільні відносини в сфері медицини (Закон України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині», Закон України «Про донорство крові та її компонентів», Закон України «Про психіатричну допомогу» та ін.).

Незважаючи на нормативне закріплення права фізичної особи на таємницю про стан свого здоров'я, непоодинокі випадки з судової практики [6] свідчать про його декларативний характер та ігнорування в медичній практиці.

Важливе місце в у забезпеченні права на конфіденційність медичної інформації відіграють рішення Європейського суду з прав людини, які, згідно з положеннями ст. ст. 2, 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», є обов'язковим для виконання Україною відповідно до ст. 46 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та застосовуюся судами при розгляді справ як джерело права [7].

Європейський суд з прав людини у своїх рішеннях неодноразово наголошує, що захист персональних даних, а особливо медич-

них, має фундаментальне значення для використання особою права на повагу до її приватного життя, що гарантує ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Дотримання конфіденційності інформації про стан свого здоров'я є невід'ємним принципом правової системи країн – учасниць Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Вирішальною є не лише повага до медичної таємниці пацієнта, а також і забезпечення його довіри до медичної професії та медичних послуг загалом. Внутрішнє законодавство повинно забезпечувати достатні гарантії, з метою запобігання передачі або розголошенню медичної таємниці, що може суперечити положенням ст. 8 Конвенції [8].

В межах діючого законодавства України «абсолютність» права фізичної особи на таємницю про стан здоров'я частково обмежена, зокрема нормами Сімейного кодексу України.

Право на медичну таємницю, інші види права на таємницю приватного життя може бути обмежено для окремих категорій, зокрема, так званих публічних осіб, які обіймають державну посаду і (чи) користуються державними ресурсами, а також усі ті, хто відіграє певну роль у суспільному житті чи то в політиці, економіці, мистецтві, соціальній сфері, спорті або в будь-якій іншій сфері [9].

Показовим у даному випадку є рішення Європейського суду з прав людини у справі «Видавництво «Плон» проти Франції». За обставинами справи заявник, видавництво «Плон», опублікувало книгу особистого лікаря померлого президента Франції, в якій ішлося про те, що президент протягом десяти років дезінформував суспільство про свій справжній стан здоров'я, про організацію його лікування. За рішенням національних судів книгу було заборонено для друку. Європейський суд, розглядаючи справу, визнав, що книга стосувалася справи публічного інтересу, зокрема права суспільства бути поінформованим про будь-яку серйозну хворобу, на яку страждає глава держави, і питання, чи може особа, яка знає, що вона серйозно хвора, обіймати найвищу національну посаду. Суд також вказав, що тимчасова заборона друку книги, після того, як минуло небагато часу від дня смерті президента, є виправданою, оскільки оприлюднення цієї інформації посилює страждання його родичів. Але чим більше часу проходить, тим меншу вагу має цей

аргумент. Адже з часом публічний інтерес у дискусії в історії правління президента стане превалювати над захистом прав президента [10, с. 75].

Схожі обставини були предметом розгляду в Європейському суді з прав людини у справі «Фон Ганновер проти Німеччини» [11].

Як зазначається в юридичній літературі, публічні особи мають право на таємницю про стан здоров'я, як і будь-які інші особи, оскільки вони зазвичай досягають певних «висот» у житті завдяки їхньому таланту, розуму, працьовитості та ініціативності, а тому несправедливим видається обмежувати їхнє право на таємницю про стан здоров'я [12, с. 29].

На думку ж І.В. Шатковської, стан здоров'я деяких державних та громадських діячів (наприклад, тих, що претендують на пост глави держави) може впливати на життя значної кількості осіб, що обумовлює необхідність розкриття відповідної інформації [5, с. 14].

Водночас, незважаючи на відсутність одностайності в наукових поглядах вчених-правознавців щодо можливості обмеження права на таємницю про стан здоров'я так званих публічних осіб, можемо констатувати той факт, що враховуючи обов'язковість застосування практики Європейського суду з прав людини, норма про правила поширення інформації, що є предметом суспільного інтересу, робить можливим розголошення лікарської таємниці в Україні в аналогічних випадках, а питання правомірності такого розголошення потребує оцінки з врахуванням конкретних обставин справи.

---

1. Європейська хартія прав пацієнта від 15.11.2002 р. Офіційний сайт Львів. держ. мед. ун-ту ім. Данила Галицького. URL: http://meduniv.lviv.ua/les/presscentre/2014/n180414/ evropejska_hartiya_prav_pacientiv.pdf (дата звернення 25.11.2019).

2. Конституція України від 28.06.1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80 (дата звернення: 25.11.2019).

3. Цивільний кодекс України: Закон України № 435–IV від 16.01.2003 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/435-15 (дата звернення: 25.11.2019).

4. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 01.11.1992 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12.

5. Шатковська І.В. Адміністративно-правове забезпечення лікарської таємниці в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 / Національний університет біоресурсів і природокористування України, Київ, 2010. 22 с.

6. Рішення Білгород-Дністровського міськрайонного суду у справі № 495/2776/14-ц від 08.06.2014 р. URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/40093070; Рішення Семенівського районного суду Полтавської області у справі № 1627/1297/12 від 11.10.2012 р. URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/27214037; Рішення Броварського міськрайонного суду Київської області у справі № 361/8609/14-ц від 31.03.2015 р. URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/44412717 (дата звернення: 27.11.2019).

7. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 р. № 3477-IV https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15 (дата звернення: 25.11.2019).

8. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Z проти Фінляндії» від 25.01.1997 р., заява №22009/93. URL: http://medicallaw.org.ua/fileadmin/user_upload/pdf/Z_against_Finland.pdf (дата звернення: 25.11.2019).

9. Резолюція Парламентської Асамблеї Ради Європи про право на недоторканність особистого життя № 1165 від 1998 р. URL: http://assembly.coe.int/main.asp?Link=/documents/adoptedtext/ta98/eres1165.hm (дата звернення: 25.11.2019).

10. Нагнічук О. І. Співвідношення права на свободу вираження щодо публічних осіб та права на повагу до приватного та сімейного життя публічних осіб у практиці Європейського суду з прав людини. *Наукові записки*. 2015. Т. 168. Юридичні науки. С. 72–76.

11. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Ганновер проти Німеччини» від 24.06.2004 р., заява № 59320/00. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/980_324 (дата звернення 25.11.2019).

12. Москаленко К. Розголошення лікарської таємниці: деякі питання теорії та практики. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 8. С. 27–31.

Марія Менджул,
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри цивільного права та процесу
(ДВНЗ «Ужгородський національний університет»)

ЗАСТОСУВАННЯ ПРИНЦИПІВ СІМЕЙНОГО ПРАВА У ПРОЦЕСІ ПРАВОТЛУМАЧЕННЯ

Принципи сімейного права можуть застосовуватися у процесі тлумачення норм сімейного законодавства та договорів між учасниками сімейних відносин. Застосування принципів сімейного права у процесі правотлумачення можливе як уповноваженими органами, що прийняли відповідну норму, так і адміністративними органами, судами та учасниками сімейних відносин, що застосо-

вують відповідну правову норму. Від якості тлумачення залежить ефективність реалізації норм сімейного права.

Під юридичним тлумаченням, як правило, розуміють особливий розумовий процес та вид юридичної діяльності, який має на меті з'ясувати та роз'яснити зміст норм права, положень інших правових документів з метою правильної їх реалізації [1, с. 250].

Принципи сімейного права можуть застосовуватися як у тлумаченні-з'ясуванні (коли суб'єкт правозастосування з'ясовує значення норми сімейного права для себе з метою правильного застосування її), так і у тлумаченні-роз'ясненні (коли діяльність певних органів та осіб, спрямована на забезпечення правильної реалізації сімейно-правових норм, і оформлюється у вигляді інтерпретаційних актів).

Офіційне тлумачення положень Сімейного кодексу України здійснено Конституційним Судом України у двох рішеннях, зокрема у справі про різницю у віці між усиновлювачем та дитиною та у справі про офіційне тлумачення положення ч. 1 ст. 61 СК [2; 3]. В обґрунтуванні своїх рішень КСУ використовував принципи права, зокрема у рішенні № 3-рп/2009 від 3 лютого 2009 р. застосовано принципи державної охорони дитинства, пріоритету забезпечення сімейного виховання (ч. 3.1), державного захисту дітей-сиріт та дітей без батьківського піклування, пріоритету інтересів дитини (ч. 3.2) та принцип рівності (ч. 3.3). У рішенні № 17-рп/2012 від 19 вересня 2012 року Конституційним Судом України застосовано принцип добровільності шлюбу та рівності прав і обов'язків жінки та чоловіка у шлюбі (ч. 2.1). Крім того тлумачення терміну «член сім'ї» КСУ здійснив у рішенні № 5-рп/99 від 3 червня 1999 року, і при цьому також були враховані такі принципи сімейного права як добровільність шлюбу, рівність прав подружжя та рівність дітей (ч. 3) [4].

При тлумаченні норм сімейного законодавства не тільки з'ясовується зміст норми, але і вдається усунути суперечності, неузгодженості та прогалини у правовому регулюванні сімейних відносин, що призводить до ефективної реалізації сімейно-правових норм.

В науковій літературі окремо виділяють принципи тлумачення, на які принципи права впливають наступним чином: прин-

ципи права є основою принципів тлумачення, визначають їх розвиток та реалізацію; принципи права є критеріями, яким повинні відповідати результати тлумачення [5, с. 124]. Ми погоджуємося з такою позицією і вважаємо, що принципи тлумачення – це методологічні засади інтерпретаційної діяльності, і вони, як і весь процес та результати тлумачення мають відповідати принципам права.

Шевчук С. принципи тлумачення поділяє на загальні і спеціальні. До спеціальних принципів він відносить: принцип комплексності (закон має тлумачитись як єдиний акт, тобто окремі його положення не можуть тлумачитися окремо, чи у межах статті або розділу); принцип pari materia (закони, які регулюють однопредметні чи близькі по предмету відносини, повинні тлумачитись узгоджено, у взаємозв'язку); принцип eiesdem generis (якщо загальне слово йде за двома або більше спеціальними, то значення загального слова обмежується значенням попередніх спеціальних слів); принцип noscitur a sociis (якщо слово має кілька значень, його понятт у законі визначається за контекстом); принцип expressio unius, exclusio alterius (буквально «включення одного виключає інше», якщо у тексті закону встановлено якийсь перелік, то його слід розглядати як остаточний, і він не може розширено тлумачитися); принцип обмеженого тлумачення правових норм, які встановлюють юридичну відповідальність; принцип золотого правила (якщо результати «звичайного» тлумачення, згідно з загальноприйнятим літературним прочитанням тексту, є абсурдними, то в такому разі застосовується додаткове значення «сумнівного» правового положення); принцип відповідності волі законодавця (при наявності суперечливих правових положень слід застосовувати тільки ті, які найбільш точно відповідають волі законодавця) [6, с. 210–211]. Важливим принципом тлумачення є принцип самообмеження інтерпретатора, згідно якого він повинен розкрити зміст норми, терміну, викласти їх сутність в доступній та зрозумілій формі, деталізувати, але при цьому інтерпретатор не має права змінювати норму або створити нову [7, с. 12].

Окремо досліджують науковці принципи тлумачення, що застосовує Європейський суд з прав людини, серед яких виділяють: телеологічний підхід (тлумачення має ґрунтуватися на «об'єкті та цілях» Конвенції, в тому числі таким як «захист індивідуальних

прав людини» та просування «ідеалів, цінностей демократичного суспільства»; врахування національного права європейських держав і міжнародних стандартів; принцип пропорційності та справедливого балансу; доктрина «меж розсуду» (вона у загальному розумінні передбачає, що держава наділена певним ступенем дискреції при застосуванні законів, адміністративних чи судових заходів у сфері прав та свобод, які підлягають нагляду з боку інституцій ЄС); доктрина «четвертої інстанції» (згідно неї ЄСПЛ не вважається судом «четвертої інстанції», тобто він не переглядає рішення як суд апеляційної чи касаційної інстанції); принцип ефективного тлумачення; принцип цілісності інтерпретації Конвенції; автономність значення термінів та ін. [8, с. 167–169].

Таким чином, є різні підходи до визначення принципів тлумачення, але очевидно, що вони є тими загальними засадами, які дозволяють інтерпретувати норми сімейного законодавства та договорів між учасниками сімейних відносин у відповідності до принципів сімейного права.

Отже, тлумачення норм сімейного права може передувати їх застосуванню, а може здійснюватися під час їх реалізації. Безперечно у процесі тлумачення застосовуються принципи сімейного права, на основі яких повинна здійснюватися інтерпретаційна діяльність, і їм повинні відповідати результати тлумачення.

---

1. Загальна теорія права: підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри. К., 2015. 392 с.

2. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремого положення частини другої статті 211 Сімейного кодексу України (справа про різницю у віці між усиновлювачем та дитиною) від 03.02.2009 № 3-рп/2009. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-09

3. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням приватного підприємства «ІКІО» щодо офіційного тлумачення положення частини першої статті 61 Сімейного кодексу України від 19.09.2012 № 17-рп/2012. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v017p710-12

4. Рішення Конституційного Суду України у справі про офіційне тлумачення терміна «член сім'ї» від 3 червня 1999 року № 5-рп/99.

5. Прийма С. В. Принципи тлумачення норм права (до постановки питання). *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2010. Вип. 19. С. 116–126.

6. Шевчук С. Основи конституційної юриспруденції. К.: Український центр правничих студій, 2001. 302 с.
7. Савенко М. Д. Класифікація принципів тлумачення норм права. *Наукові записки. Юридичні науки*. Т. 155. С. 9–13.
8. Кретова І. Тлумачення положень про права людини Страсбурзьким судом: основні принципи та доктрини. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. № 4 (79). С. 165–175.

Марія Михайлів,
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри цивільного права та процесу
(Львівський національний університет
імені Івана Франка)

ЗМІСТ АРБІТРАЖНОЇ УГОДИ

Конституцією України [1] кожному гарантується право на звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод, однак, у випадку з міжнародним арбітражем, таке звернення можливе лише за наявності домовленості сторін про передачу на вирішення до арбітражу всіх або певних спорів. Такий правочин отримав назву «арбітражна угода».

Виходячи з принципу автономії волі, суб'єкти міжнародних приватноправових відносин наділені правом укласти угоду про передачу на вирішення до міжнародного комерційного арбітражу наявного спору або ж спору, який виникне у майбутньому. Такий вибір вказуватиме на легітимність процедури розгляду спору міжнародним комерційним арбітражем та виключатиме можливість звернення до національних судів загальної юрисдикції.

Основною функцією арбітражної угоди є наділення міжнародного комерційного арбітражу компетенцією розглядати спір, який виникає з приватноправових відносин, ускладнених «іноземним елементом». У зв'язку із цим в правовій доктрині арбітражну угоду називають «воротами в арбітраж» [10].

Відповідно до Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» [2] та Регламенту МКАС при Торгово-промисловій

палаті України до міжнародного комерційного арбітражу за угодою сторін можуть передаватися: спори з договірних та інших цивільно-правових відносин, що виникають при здійсненні зовнішньоторговельних та інших видів міжнародних економічних зв'язків, якщо комерційне підприємство хоча б однієї із сторін знаходиться за кордоном; спори підприємств з іноземними інвестиціями і міжнародних об'єднань та організацій, створених на території України, між собою, спори між їхніми учасниками, а так само їхні спори з іншими суб'єктами права України [2, с. 4].

Зміст арбітражної угоди (договору), як і інших договорів, складають умови, які визначені законом та/або сторонами як істотні та можуть стосуватися різних аспектів розгляду спорів як міжнародним, так і національним арбітражем. Проте, необхідно пам'ятати, що від змісту арбітражної угоди залежить можливість розгляду спору певним видом арбітражу. Такі умови можуть впливати як на дійсність арбітражної угоди так і призвести до того, що арбітражна угода буде вважатися неукладеною.

Умови, які складають зміст арбітражної угоди (застереження) можемо диференціювати на два види: обов'язкові (істотні) та факультативні (звичайні, додаткові).

Закон України «Про міжнародний комерційний арбітраж» [2] не міститься конкретного переліку істотних умов арбітражної угоди. Проте у ч. 5 ст. 12 Закону України «Про третейські суди» [3] зазначено, що третейська угода має містити відомості про найменування сторін та їх місцезнаходження, предмет спору, місце і дату укладання угоди. Таким чином, законодавець закріпив лише істотні умови стосовно третейських (внутрішньодержавних) угод, а визначення умов, які повинні міститися в арбітражних угодах залишив на розсуд сторін.

З однієї сторони такий підхід законодавця видається логічним, оскільки саме сторони, керуючись автономією волі, можуть визначати умови арбітражної угоди. Проте, оскільки від змістовного наповнення арбітражної угоди може залежати доля спору, вважаємо, що законодавець зобов'язаний встановити певні рамки, за які сторони арбітражної угоди вийти не зможуть.

На думку Г. І. Лис до істотних умов арбітражної угоди відносяться:

– виведення певних спорів із-під юрисдикції державних судів та домовленість про передачу цих спорів на вирішення арбітражу (домовленість про арбітражний розгляд);

– визначення кола правовідносин, спір із яких передається на вирішення арбітражу (обсяг арбітражної угоди);

– вид арбітражу;

– право, що застосовується для вирішення спору по суті.

Усі інші умови арбітражної угоди потрібно розглядати як додаткові, тобто такі, які можуть бути включені до арбітражної угоди за домовленістю сторін, однак їхня відсутність не позбавляє арбітражну угоду юридичної сили [7, с. 93].

На думку М. М. Мальського зазвичай виділяють такі істотні умови арбітражної угоди: згода про передання певних спорів на вирішення третейського суду; визначення кола правовідносин, спір з яких передається на вирішення третейського суду; вид і назва арбітражу: арбітраж ad hoc чи постійно діючий арбітражний орган, компетентний розглядати спір [8, с.80].

Звичайні умови арбітражної угоди – це умови, які сторонам немає необхідності узгоджувати, оскільки вони визначаються на основі права, якому підпорядковано арбітражну угоду.

На думку Г. А. Цірат до звичайних (додаткових) умов можна віднести наступні: кількість арбітрів, які розглядатимуть спір; визначення процедури призначення та обрання арбітрів; визначення місця проведення арбітражу та мови, якою спір має розглядатися; матеріальне право певної держави, яке повинно застосовуватися для визначення прав і обов'язків сторін спірних правовідносин [9, с. 21].

А. Г. Котельніков твердить, що єдиною істотною умовою арбітражної угоди (договору) є умова про її (його) предмет, який має складну структуру і включає в себе:

1) обов'язок сторін передати на розгляд міжнародного комерційного арбітражу певні спори;

2) вказівку на конкретний арбітраж (арбітражна установа чи арбітраж ad hoc);

3) визначення конкретного правовідношення, у зв'язку з яким можуть виникнути спори. Перший із вказаних елементів предмета арбітражної угоди є основним, а два наступні виконують конкретизуючу функцію [6, с. 21].

На існування двох елементів предмета арбітражної угоди (договору) вказує Т. Г. Захарченко. Перший – це вибір сторонами саме арбітражу як способу розв'язання спору, іншими словами – вибір сторонами конкретної арбітражної установи для розгляду їхнього спору по суті. Другим – є визначення сторонами в арбітражній угоді видів (категорій) спорів, які можуть бути передані на розгляд в арбітраж. Спори, які можуть бути передані на розгляд до міжнародного комерційного арбітражу, судячи з положень Нью-Йоркської конвенції про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень, Типового закону ЮНСІТРАЛ про міжнародний торговий арбітраж та Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж», мають відповідати наступним вимогам: 1) має правовий характер, тобто бути заснованими на конкретних договірних або інших правовідносинах; 2) на розгляд в арбітраж можуть передаватися всі або окремі спори, котрі випливають із договірних або інших правовідносин; 3) зазначені спори на момент укладення арбітражної угоди вже виникли або можуть виникнути між сторонами в майбутньому; 4) об'єкт спору повинен підпадати під розгляд в межах арбітражної процедури [5, с. 42–43].

Виходячи з аналізу чинного законодавства та різних підходів в доктрині щодо змісту та істотних умов арбітражної угоди, вважаємо, що найважливішою істотною умовою, яка має складати предмет арбітражної угоди є вказівка на конкретний арбітражний орган, уповноважений розглядати спір. Це пояснюється тим, що сторони мають право вибрати будь-який постійно діючий арбітражний суд, розташований як в державі, де знаходиться одна з сторін договору, так і в третій державі, або сформувати арбітраж ad hoc.

Зазначення в арбітражній угоді конкретного арбітражного органу, що розглядатиме спори між сторонами, одночасно свідчить про: певне волевиявлення сторін, щодо передачі спору на вирішення конкретному комерційному арбітражу; виключення даних спорів з-під компетенції державного суду. Як свідчить практика, навіть якщо арбітражна угода укладена з певними неточностями, спір може розглядатися арбітражем, якщо ніхто зі сторін не оскаржить підставності такого розгляду. У зв'язку із цим питання арбітрабельності спору та інші питання, пов'язані з його арбітражним розглядом будуть вирішуватися арбітражною установою, яка зазначена в арбітражній угоді.

Отже, єдиною істотною умовою арбітражної угоди є предмет, в якому має бути зазначено конкретний арбітражний орган, уповноважений розглядати спір та вид спору з яким звертаються сторони. Всі інші умови, які вчені відносять до істотних, зокрема, домовленість про передання цих спорів на вирішення третейського суду, право, яке підлягає застосуванню, можуть бути безпосередньо вирішені самим арбітражним органом при вирішенні питання щодо прийняття спору до свого провадження. Разом з тим, арбітражна угода, укладена без зазначення конкретного арбітражного органу, визнаватиметься судом недійсною. Тому доцільно Закон України «Про міжнародний комерційний арбітраж» доповнити статтею 7^1 «Зміст арбітражної угоди» та передбачити, що «зміст арбітражної угоди складають істотні умови визначені законом та умови про які домовилися сторони. Істотною умовою арбітражної угоди є предмет, який повинен містити назву арбітражної установи, уповноваженої розглядати спір та вид спору, який передається на розгляд до арбітражного суду. Арбітражна угода вважається укладеною з моменту досягнення сторонами згоди з усіх істотних умов».

---

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної ради України 28.06.1996 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80 (дата звернення: 27.11.2019).

2. Про міжнародний комерційний арбітраж: Закон від 24.02.1994 № 4002-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4002-12/print (дата звернення: 27.11.2019).

3. Про третейські суди: Закон від 11.05.2004 № 1701-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1701-15/ed20110401 (дата звернення: 27.11.2019).

4. Регламент міжнародного комерційного арбітражного суду при Торгово-промисловій палаті України: затверджений рішенням Президії Торгово-промислової палати України № 18(1) від 17 квітня 2007 року із змінами від 24.04.2014 року. URL: http://arb.ucci.org.ua/icac/ua/rules.htm (дата звернення: 27.11.2019).

5. Захарченко Т. Г. Арбітражна угода як правова основа передачі спору на розгляд у міжнародний комерційний арбітраж. Міжнародний комерційний арбітраж в Україні: теорія та законодавство / Торг.-пром. палата України; під заг. ред. І. Г. Побірченка. К.: Вид. Дім «Ін Юре», 2007. С. 30–45.

6. Котельников Г. А. Правовая природа арбитражного соглашения и последствия его заключения: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.15. Екатеринбург, 2008. 29 с.

7. Лис Г. І. Зміст арбітражної угоди. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2012. № 4 (12). С. 90–104.
8. Мальський М. М. Арбітражна угода: теоретичні та практичні аспекти: монографія. Львів: Літопис. 2013. 374 с.
9. Цірат Г. А. Міжнародний комерційний арбітраж: навч. посібник. К.: Істина, 2002. 304 с.
10. Thomas E. Carbonneau, Cases and Materials on the Law and Practike of Arbitration, 3 ed. (Thomson-West 2005) p. 5: «the gateway to arbitration».

Василь Парасюк,
доцент кафедри цивільного права та процесу
факультету № 1 ІПФПНП
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДО ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА

Частиною економічних відносин в нашій країні є взаємовідносини господарюючих суб'єктів публічного та приватного права по створенню та споживанню різних матеріальних благ, регулювання яких відбувається як на державному, так і на приватному рівні.

Юридичні особи в цивільному обороті існують в постійному взаємозв'язку, утворюючи єдиний економічний організм, тому що їх роздільна діяльність не має ніякого сенсу. Разом з тим кожна юридична особа публічного та приватного права має свої самостійні інтереси, які часто можуть входити врозріз з інтересами інших учасників цивільного обороту.

Поняття «юридичні особи публічного права» є новелою чинного цивільного законодавства. Р. Майданик стверджує, що на сьогодні систему юридичних осіб публічного права становлять державні та комунальні установи, публічні заклади і фонди, унітарні державні та комунальні підприємства, юридичні особи приватного права інших організаційно-правових форм, які уповноважені здійснювати публічно-правові функції [1, с. 4]. В ч. 3 ст. 81 ЦК України

зазначається, що в цивільному законодавстві встановлюється порядок створення юридичних осіб приватного права. Своєю чергою порядок утворення юридичних осіб публічного права встановлюється Конституцією України та законом. В.І. Борисова визначає, що юридичною особою публічного права є публічно-правове утворення, яке має на меті державні інтереси, задоволення яких слугує неодмінною умовою і гарантією їх існування і розвитку [2, с. 7–8].

Таким чином слід стверджувати, що науковці неоднозначно оцінюють доцільність врахування при характеристиці юридичних осіб публічного права лише однієї ознаки, а саме створення її розпорядчим актом Президента України, органу державної влади, органу Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування.

О. О. Первомайський з цього приводу зауважує, що «порядок утворення юридичних осіб публічного права не може бути ототожнений з ухваленням певного розпорядчого акта компетентного органу влади, оскільки останній є лише однією зі складових такого порядку» [3, с. 90].

На думку О. О. Посикалюка, юридична особа публічного права характеризується такими ознаками: 1) створюється розпорядчим актом Президента України або органу місцевого самоврядування; 2) порядок утворення та правовий статус юридичних осіб публічного права встановлюються Конституцією України та законом; 3) юридичні особи публічного права наділяються спеціальною цивільною правоздатністю; 4) юридичні особи публічного права діють з метою забезпечення публічних інтересів та потреб значної кількості людей [4, с. 55].

Правовий статус юридичних осіб публічного права конкретизується у спеціальних законодавчих актах, в яких також і конкретизується мета їх створення. Так, відповідно до ч. 2 ст. 1 Закону України «Про центральні органи виконавчої влади» від 17 березня 2011 року № 3166-VI, міністерства забезпечують формування та реалізують державну політику в одній чи декількох сферах, інші центральні органи влади виконують окремі функції з реалізації державної політики [5].

Юридичними особами публічного права визнаються організації, які поряд із цивільно-правовою правосуб'єктністю володіють

також публічно-владними повноваженнями, завдяки чому вони відрізняються від юридичних осіб приватного права. За своїм правовим статусом юридичні особи публічного права є публічно правовими об'єднаннями. Вони мають особливе цільове призначення – реалізація не просто загальних, але й суспільних інтересів. Юридичні особи публічного права не вправі переслідувати приватні інтереси своїх учасників шляхом використанням наданих повноважень.

Юридичні особи публічного права є носіями прав та обов'язків публічного характеру. Якщо вони беруть участь у цивільно-правових відносинах, то при цьому вони можуть мати також права та обов'язки приватно правового характеру, але визначальне значення все ж мають права та обов'язки першої групи [6, с. 101].

Юридичні особи публічного права виступають у цивільно-правових відносинах на рівні з іншими суб'єктами. Це положення загалом не суперечить ст. 82 ЦК України, відповідно до якої на юридичних осіб публічного права у цивільних відносинах поширюються положення цього Кодексу, якщо інше не встановлено законом. Вони зобов'язані належно здійснювати свою діяльність у цивільних правовідносинах, не порушуючи права та законні інтереси інших суб'єктів [7].

За загальним правилом юридична особа відповідає за своїми зобов'язаннями усім своїм майном. Це положення пролонговує свою дію аж до можливості визнання юридичної особи банкрутом. Однак цілком ймовірними є випадки, до яких не видається за можливе застосувати розглядувану процедуру. В. Т. Блащук з цього приводу зауважує, що неприйнятним є, наприклад, вилучення державними виконавцями у правоохоронного органу комп'ютерів, призначених для зберігання баз даних на правопорушників, або продаж із прилюдних торгів майнового комплексу казеного підприємства, яке здійснює діяльність, провадження котрої закон дозволяє винятково юридичним особам указаної категорії [8, с. 56].

Відтак в контексті цивільно-правової відповідальності доцільно проводити поділ на юридичні особи публічного права та юридичні особи приватного права, оскільки механізм реалізації цих відносин щодо різних видів є різним. Якщо юридичні особи,

які наділені правом виконувати публічні функції відповідають по зобов'язаннях усім своїм майном, то в контексті учасників цивільних правовідносин вони не можуть мати статусу публічних [6, с. 102].

У сучасних умовах діяльності юридичних осіб публічного права не видається за можливе вести мову про їх майнову відокремленість. В розглядуваному випадку може йтися про застосування довірчої власності, поза речовими правами оперативного управління та господарського відання.

Проаналізувавши як загальні теоретичні конструкції, категорії і механізм цивільно-правової відповідальності, так і приватні поняття і закономірності, що виникають і проявляються при залученні юридичних осіб публічного права до різних видів правової відповідальності, піддані критичному аналізу окремі законодавчі норми і матеріали правозастосовчої практики та надано рекомендації щодо вдосконалення законодавства.

---

1. Майданик Р. Види юридичних осіб публічного права в Україні. *Юридична Україна*. 2010. № 6. С. 4–10.
2. Борисова В. І. До проблеми участі публічних юридичних осіб у цивільних правовідносинах. *Трансформація відносин власності в Україні: організаційно-правові та економічні проблеми*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Одеса, 2003. С. 7–8.
3. Первомайський О. О. Юридична особа публічного права: проблеми визначення поняття. *Приватне право і підприємництво*. 2013. № 12. С. 88–92.
4. Посикалюк О.О. До питання про поняття юридичної особи публічного права. *Університетські наукові записки*. 2015. № 1 (53). С. 46–59.
5. Про систему центральних органів виконавчої влади: Закон України від 17.03.2011. № 3166-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3166-17 (дата звернення: 20.11.2019).
6. Парасюк В. М. Механізм застосування цивільно-правової відповідальності до юридичних осіб публічного права. *Науковий вісник публічного та приватного права.* 2019. Вип. 2. Т. 1. С. 99–103.
7. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003. № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15 (дата звернення: 20.11.2019).
8. Блащук Т. В. Особливості участі юридичних осіб публічного права у цивільних відносинах. *Приватне право і підприємництво*. 2009. № 8. С. 51–56.

Ірина Пасайлюк,
викладачка кафедри
цивільно-правових дисциплін
юридичного факультету
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ЩОДО ПОНЯТТЯ ПРАВА НА СУДОВИЙ ЗАХИСТ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

Найпоширенішою формою захисту є судова форма. Відповідно до ст. 124 Конституції України встановлено пріоритет судового захисту права. Правосуддя в Україні здійснюється судами, юрисдикція яких поширюється на будь-який юридичний спір та будь-яке кримінальне обвинувачення.

Перевагами судової форми захисту є те, що вона:

1) поширюється на невизначене коло осіб;

2) судовому захисту підлягають усі права і свободи;

3) у розгляді справи у суді активну участь у доведенні своєї правоти беруть сторони спору та інші зацікавлені особи [1, с. 16].

Разом з тим, як зауважують окремі науковці, право на судовий захист не вичерпується правом на звернення до суду; воно включає в себе право на особисту участь у відстоюванні своїх прав і свобод, право вимагати від суду надання захисту та право на отримання юридичної допомоги для реалізації перерахованих прав. Право на захист у зв'язку з цим може розглядатися як сукупність правомочностей, що забезпечують особі можливість домагатися відновлення в правах.

Можливість особистої участі у відстоюванні своїх інтересів – одна з гарантій ефективності судового захисту і спосіб її реалізації, а позбавлення права на особисту участь у захисті власного права розглядається як обмеження права на судовий захист [2, с. 251].

Вдалим, є визначення права на судовий захист, наведене О. В. Абозновою, як об'єктивна можливість будь-якої особи з метою захисту порушених або оспорюваних прав, свобод і охороню-

ваних законом інтересів (як дійсних, так і передбачуваних) скористатися встановленим законом процесуальним порядком для захисту своїх прав та інтересів в органах судової влади [3, с. 16].

Як зауважив С. О. Короєд, таке визначення охоплює й право на звернення до суду (включаючи право на доступ до правосуддя), й право на судовий розгляд (право на правосуддя), й право на отримання судового захисту (право на отримання послуг правосуддя) [4, с. 25].

Ми також поділяємо думку науковців, – О. В. Абознової, С. О. Короєда, що зі змістовного боку право на судовий захист складається з двох складових – право на звернення до суду за судовим захистом і права на отримання судового захисту, які мають виключно публічно-правову природу (процесуальний характер), тобто спрямовані до держави в особі суду, який є головним суб'єктом механізму реалізації права на судовий захист [3, с. 16].

М. Г. Кательніков також вважає, що гарантування Конституцією кожному судового захисту його прав і свобод включає в себе принаймні дві складові:

по-перше, обов'язок держави забезпечити судовий розгляд на вимогу будь-якого громадянина і вирішення в рамках такого розгляду спору по суті, згідно з чинним законодавством;

по-друге, судовий захист здійснюється тоді, коли законне право або інтерес вже порушений, тобто «гарантія реалізується не як запобігання правопорушенням у майбутньому (що є певним правовим ідеалом), а як покарання за вже вчинене правопорушення» [2, с. 251].

С. Я. Фурса визначає право на захист як гарантовану державою кожній особі можливість забезпечити реалізацію, охорону і захист належних їй прав різними правовими методами (і не обов'язково в судовому порядку) [5, с. 433].

С. О. Короєд, А. І. Криштоф зауважують що правовідносини з приводу реалізації громадянами права на судовий захист носять публічно-правовий (процесуальний) характер, виникають між громадянином і державою; динаміка цих відносин залежить від ефективності функціонування в державі органів правосуддя, а також

від встановленого процесуального регламенту доступу до правосуддя і судового розгляду.

Ми підтримуємо зазначену позицію, однак особливу увагу звертаємо на те, що правовідносини щодо реалізації права на судовий захист можуть виникати між державою, її громадянами та іноземними особами.

Статтею 55 Конституції України встановлено, що права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб.

Створення міжнародних механізмів гарантій основних прав і свобод людини є одним із найбільших досягнень світового співтовариства XX столітті. Ці гарантії знайшли своє вираження та закріплення через загальносвітове визнання міжнародних договорів з прав людини, а також спеціальних органів, уповноважених здійснювати контроль за дотриманням основних прав і свобод людини. Одним із найбільших ефективних серед таких органів є Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ).

Правовою основою функціонування та діяльності ЄСПЛ є Конвенція про захист людини і основоположних свобод 1950 р., Першого протоколу та протоколів 2, 4, 7, 11 до Конвенції» від 17.07.1997 р.

Стаття 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод гарантує право на справедливий і публічний розгляд справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, при визначенні цивільних прав і обов'язків особи чи при розгляді будь-якого кримінального обвинувачення, що пред'являється особі [6].

Ключовими принципами статті 6 Конвенції є верховенство права і належне здійснення правосуддя. Ці принципи є основоположними елементами права на справедливий суд.

Виходячи з конструкції ч. 1 ст. 6 Конвенції, можна зробити висновок, що у ній закріплені такі елементи права на судовий захист:

1) право на розгляд справи;

2) справедливість судового розгляду;

3) публічність розгляду справи та проголошення рішення;

4) розумний строк розгляду справи;

5) розгляд справи судом, в установленим законом;

6) незалежність і безсторонність суду [7].

Саме як правовий інститут право на судовий захист забезпечує поновлення порушених, невизнаних чи оспорюваних прав та інтересів. Як основне конституційне право, право на судовий захист в галузевому законодавстві, – цивільному судочинстві, реалізується правом на звернення до суду за захистом (ст. 4 ЦПК України), правом на позов, правом на пред'явлення позову (ст. 184 ЦПК України), гарантується кожному і має матеріально-процесуальний характер.

Тому, з огляду на вищенаведене, ми вважаємо за доцільне розглядати поняття «право на судовий захист», через послідовність таких понять як право на звернення до суду захистом, яке охоплюється цим поняттям, право на позов, яке є похідним загального права на судовий захист та права на пред'явлення позову, – як засобу реалізації права на позов.

---

1. Цивільний процес України: підручник / кол. авторів; за ред. В. О. Кучера. Львів: ЛьвДУВС, 2016. 768 с.

2. Кательников М. Г. Право на судебную защиту: понятие и сущность. *Вестник Южно-Уральского государственного университета. Серия: Право*. 2006. № 13 (68). С. 247–252.

3. Абознова О. В. Суд в механизме реализации права на судебную защиту в гражданском и арбитражном процессе: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.15. УрГЮА. Екатеринбург, 2006. 205 с.

4. Короєд С. О., Криштоф А. І. Концепція змісту права на судовий захист цивільних прав в Україні: цивільно-правовий та процесуальний аспекти. *Судова Апеляція*. 2015. № 4 (41). С. 21–32.

5. Фурса С. Я., Щербак С. В, Євтушенко О. І. Цивільний процес України: Проблеми і перспективи: науково-практичний посібник. К.: Видавець Фурса С. Я.; КНТ, 2006. 448 с.

6. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. URL: https: // zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

7. Рурич С. В. Право на справедливий суд в контексті статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року. URL: https://www.zakjust.gov.ua/yurydychni-konsultatsii/1437-pravo-na-spravedlyvyi-sud-v-konteksti-statti-6-konventsii-pro-zakhyst-prav-liudyny-i-osnoopolzhnykh-svobod-1950-roku-10072018.

Юлія Петрончак,
кандидатка юридичних наук,
доцентка кафедри цивільно-правових дисциплін
юридичного факультету
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ДО ПИТАННЯ ПРО ТРИВИМІРНИЙ ХАРАКТЕР РІШЕНЬ ЄСПЛ У СФЕРІ ПРАВ ЛЮДИНИ

Правова природа рішень ЄСПЛ має доволі складну сутність, зважаючи на своє походження, володіння властивостями відразу декількох джерел права та здатність прямо чи опосередковано покликатися на провідний міжнародно-правовий акт – Європейську конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод (надалі – Конвенція).

Рішення є ключовим правозастосовним актом ЄСПЛ, тобто належить до сфери об'єктивного права, яке покликане захищати суб'єктивний приватний інтерес; поєднує в собі як природно-правовий, так і позитивно-правовий характер, належить до розряду рекомендаційних джерел права, тобто таких, що не мають імперативного характеру та не є обов'язковими до виконання у разі відсутності членства у Раді Європи.

В чому ж суть тривимірної специфіки рішень ЄСПЛ як джерела права?

Перш за все у тому, що дані рішення за своїм походженням є втіленням загальних принципів права – основи правового регулювання у традиційно-філософських правових системах, та засад, які послуговують ціннісним базисом нормативно-правових актів правових систем демократичного світу. Таким чином, якщо Конвенція свого часу рецепувала суть загальних принципів як джерела права, надавши їм юридично-закріпленого виразу, то рішення ЄСПЛ перманентно їх ретранслюють, впроваджуючи у національні правові системи.

По-друге, рішення ЄСПЛ за суб'єктом творення належить до сфери прецедентного права – регулятора суспільних відносин, що невластивий романо-германській правовій сім'ї, а є офіційним

джерелом у англо-американському праві, формуючи сферу «case law».

По-третє, рішення ЄСПЛ за характером імперативності належать до сфери так званого м'якого права «soft law». Враховуючи особливості характеру охоронюваних інтересів, а також особливого статусу держав, як суб'єктів міжнародно-правових відносин (зокрема їх імунітету відповідно до Базельської конвенції про імунітет держав від 1972 р., а також Конвенції ООН про юрисдикційні імунітети держав і їхньої власності від 2004 р.), їх характер є не імперативним, загальнообов'язковим, таким, що забезпечуються засобами примусу, а рекомендаційним, дорадчим.

Отож, рішення ЄСПЛ за своєю суттю є таким, що апелює до природної сутності права в цілому, та до загальних його принципів – основних засад, що визначають найсуттєвіші риси права, його зміст та особливості як регулятора всієї сукупності суспільних відносин – зокрема.

Усю сукупність загальних принципів права можна поділити на три групи:

1. Ті, що сформульовані на підставі наукових концепцій та містяться у правових доктринах;

2. Ті, що закріплені у міжнародному законодавстві;

3. Ті, що імплементовані у національні правові системи та закріплені у Основних законах конкретних держав.

Ратифікувавши Конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод Україна апріорі зобов'язалася втілити у життя такі її основні принципи, як: визнання прав та свобод людини, що надані їй від народження та є невід'ємними; забезпечення прав та основних свобод у відносинах людини з державою; недопущення звуження змісту й обсягу конституційних прав та основних свобод людини і громадянина; регулювання свободи людини і громадянина згідно з принципом, за яким особі дозволено все, що прямо не передбачено законом; встановлення меж повноважень державних органів та їх посадових осіб, згідно з яким їм дозволено тільки те, що прямо передбачено законом; забезпечення правової рівності кожної людини перед законом.

Окрім цього, загальні принципи права закріплені у положеннях Угоди про Європейський союз, де зазначено, що до таких

належить: принцип належності правового порядку Європейського Союзу і одноманітного застосування права Європейського союзу; принцип субсидіарності; принцип верховенства права Європейського союзу; принцип прямої дії.

Доволі дискусійним питанням в контексті з'ясування особливостей правової природи рішень ЄСПЛ є прецедентність його характеру. Дискусії здебільшого стосуються прецедентного характеру рішень, що приймаються по справі конкретного громадянина проти конкретної держави. Зокрема з'ясовуються питання обов'язковості винесеного рішення для іншої держави, а у випадку позитивної відповіді – про обов'язковість якої саме частини рішення йдеться.

Судовий прецедент, судова практика – «case law», «judicial law making» – вид судового рішення, в якому міститься певний юридичний контент, або значення, що ніколи раніше не було у впроваджене нормативним способом у юридичну площину.

Прецедентне право «case law» безпосередньо пов'язане із процесом правотворення ЄСПЛ. Враховуючи факт того, що ЄСПЛ тлумачить норми Конвенції, цим самим, як наслідок побічного ефекту даного процесу, він створює нове право.

Існує точка зору відповідно до якої прецедентне право – це те, без чого сучасне право існувати не може – воно є необхідною умовою його існування – sine qua non. Суб'єкт, що тлумачить норми Конвенції аналізує наявну в ній правову інформацію через призму інтелекту, емоцій, поведінкових стереотипів, іноді вдаючись до розгляду не лише Конвенції, а й інших міжнародних нормативно-правових актів, наприклад, положень Європейської Соціальної Хартії 1961 року тощо.

Багато аспектів залежить від того, яка правова система функціонує у конкретній державі. Якщо мова йде про романо-германську, то ситуація тут зовсім інша, аніж, якщо мова йде про англо-американське право. Разом із тим, не зважаючи на те, що судовий прецедент – офіційне джерело англо-американського права, вироблені у Страсбурзі прецеденти використовуються в процесі тлумачення власних конституційних та нормативних документів судами держав, що є членами Ради Європи з числа представниць романо-германського права.

Схожа ситуація стосується національного права України, де існує проблема самого права та його джерел. Важливим моментом, з точки зору необхідності приведення українського права у відповідність із нормами і принципами права міжнародного, є вирішення зазначеної вище проблеми, що є особливо актуальним в контексті прийняття ЗУ «Про виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини», ч. 1 ст. 17 якого зазначає, що суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику ЄСПЛ як джерело права.

Таким чином, судова процедура у ЄСПЛ є, в той самий час, виконавчим зусиллям у сфері права та втіленням правотворчої функції. Прецедентна практика ЄСПЛ характеризується такими особливостями:

1) правовою основою правотворчої діяльності ЄСПЛ є загальні та спеціальні принципи Ради Європи, положення Конвенції та принципам вільного судочинства. Відсутність чіткої нормативної процедури, яка б регулювала даний процес жодним чином не вказує на відсутність її методології;

2) окремі етапи правотворчої діяльності ЄСПЛ не є судовою практикою. Документ набуває статусу такої в своїй довершеній стадії;

3) окрема думка судді (opinion juris) є частиною загальної судової практики ЄСПЛ;

4) правотворчість не є метою діяльності ЄСПЛ, її наявність не є обов'язковою по кожній конкретній справі;

5) акти правотворення має місце переважно при первинному розгляді справ ЄСПЛ.

---

1. Європейська конвенція про імунітет держав. URL. zakon.rada.gov.ua/go/994_060.

2. Конвенції ООН про юрисдикційні імунітети держав і їхньої власності. URL. https://zakon.rada.gov.ua/go/995_e50.

3. Хропанюк В. І. Теория государства и права. М.: Норма-инфра, 1995. 493 с. С. 294.

4. Балаклицький І. І. Загальні принципи права як його сутнісні характеристики. Держава і право. *Політичні та юридичні науки.* № 45. С. 71–77.

5. Договір про Європейський Союз. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/994_029

6. Шевчук С. Судова правотворчість: світовий досвід і перспективи в Україні. К.: Реферат, 2010. С. 9.

7. Поляков А. В. Постклассическое правоведение и идея коммуникации. *Правоведение*. 2006. № 2. С. 26–54.

8. Автенюк Д. А. Прецедентний характер рішень Європейського Суду з прав людини для Російської Федерації і України. *Європейський суд з прав людини: діяльність та здобутки*: тези доповідей Міжнародної науково конференції від 16–17 квітня 2009 р. Одеса, 2009. 90 с. С. 34–35.

Ірина Романська,
аспірантка кафедри цивільно-правових дисциплін
юридичного факультету
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРАВОВА ПРИРОДА КОНДИКЦІЙНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

Будь-яка особа, яка отримала чужу річ помилково або незаконно, повинна повернути її власнику. Це правило не просто встановлено нормами цивільного законодавства України – воно очевидно для будь-якої особи. Якщо майно не повертається в добровільному порядку, потерпілий має право звернутися до суду, заявивши вимогу про повернення безпідставно набутого (збереженого) майна.

У цивілістичній науці зобов'язання, які виникають внаслідок набуття, збереження майна без достатньої правової підстави іменуються кондиційними зобов'язаннями. У праві ЄС, зокрема у Регламенті Рим II, це зобов'язання позначають як зобов'язання з безпідставного збагачення.

Правова природа кондикційних зобов'язань безпосередньо пов'язана із закріпленими у Цивільному кодексі України основними засадами цивільного права, оскільки саме у цих зобов'язаннях втілюється одне з найважливіших положень приватноправового регулювання, яке полягає у неприпустимості незаконного позбавлення майна в особи та привласнення його іншою особою. У цьому зобов'язанні втілені принципово нові положення щодо взаємодії

інституту безпідставного збагачення з іншими цивільно-правовими інститутами охоронного призначення.

Кондикційні зобов'язання регламентуються положеннями глави 83 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України). Відповідно до ст. 1212 ЦК України особа, яка набула майно або зберегла його у себе за рахунок іншої особи (потерпілого) без достатньої правової підстави (безпідставно набуте майно), зобов'язана повернути потерпілому це майно. Особа зобов'язана повернути майно і тоді, коли підстава, на якій воно було набуте, згодом відпала [1].

Отже, під безпідставним збагаченням слід розуміти набуття або збереження майна за рахунок іншої особи (збагачення) без будь-яких правових на це підстав.

Конструкція цієї норми, як і загалом норм глави 83 ЦК України, свідчить про доцільність установлення «абсолютної» безпідставності збагачення не лише в момент набуття (збереження) майна, але й під час вирішення спору в судовому порядку.

Правовідносини з безпідставного збагачення породжуються складним юридичним фактом – безпідставним збагаченням, що не зводиться до подій або дій.

Для виникнення таких зобов'язань, як унормовано положеннями ст. 1212 ЦК України, необхідна наявність наступних умов:

– збагачення, тобто набуття чи збереження майна, однією особою відбулося за рахунок іншої;

– відбувається набуття або збереження майна у сенсі збільшення вартості власного майна набувача, приєднання до нього нових цінностей або збереження майна, яке із встановлених законом підстав мало вийти зі складу його майна;

– майно набувається або зберігається без передбачених нормативно-правовими актами або домовленістю сторін підстав, тобто відсутні легітимні підстави для такого збагачення, або ж підстава, на якій відбулося набуття майна, згодом відпала.

Варто наголосити, що кондикційне зобов'язання виникає поза межами договору.

Безпідставне збагачення може здійснюватися у формі набуття або збереження майна. У результаті придбання відбувається збільшення майна у однієї особи при одночасному зменшенні його

в іншої, при збереженні – збереження майна у однієї особи, хоча воно повинно було зменшитися за звичайних обставин.

При безпідставному збагаченні у набувача немає титулу на отримання речі (права). Має місце безтитульне володіння, яке існує до того часу, поки власник не заявить про витребування своєї речі від набувача. Те ж саме відбувається у випадках безпідставного збереження: річ (благо) повинна була б бути передана, відчужена, і поки цього не сталося, наявне безпідставне збереження. Набувач ще здійснює повноваження власника, проте вже без правової підстави (титулу) і лише до того часу, поки потерпілий не доведе безпідставність збереження.

Безпідставне збагачення не тягне виникнення у набувача прав на набуте (збережене) майно, незалежно від того, який об'єкт цивільних прав становить безпідставне збагачення.

Варто відзначити, що приписи глави 83 ЦК України застосовуються незалежно від того, чи безпідставне збереження або набуття майна було наслідком дій набувача майна, потерпілого, третіх осіб чи події.

Саме безпідставне збагачення, незалежно від того чи виникло воно у результаті поведінки набувача, потерпілого, третіх осіб або подій, є об'єктивно протиправним, оскільки суперечить змісту права.

Характерною ознакою зобов'язань з набуття, збереження майна без достатньої правової підстави є те, що вони можуть виникати з широкого спектру підстав: як з дій, так і з подій, причому з дій як контрагентів зобов'язання, так і інших осіб, з дій як правомірних, так протиправних, як запланованих, так і випадкових.

Крім того, у кондиційному зобов'язанні не має жодного юридичного значення чи майно вибуло з фактичного володіння власника з його волі або всупереч його волеиявленню, чи є набувач добросовісним або недобросовісним.

Норми про безпідставно збагачення мають свою власну сферу застосування, яка не перетинає з іншими нормами (відносини безпідставного збагачення у «чистому» вигляді). Таким правовідносинам кореспондує позов з безпідставного збагачення як спеціальний спосіб правового захисту.

З матеріалів судової практики вбачається, що ознаки, характерні для кондикції, свідчать про те, що пред'явлення кондикційної вимоги можна визнати належним самостійним способом захисту порушеного права власності, якщо: 1) річ є такою, що визначена родовими ознаками, в тому числі грошовими коштами; 2) потерпілий домагається повернення йому речі, визначеної родовими ознаками (грошових коштів) від тієї особи (набувача), з якою він не пов'язаний договірними правовідносинами щодо речі [2].

Щодо речі, визначеної індивідуальними ознаками, кондикція як самостійний спосіб захисту може застосовуватися для її повернення власнику у разі неможливості застосування віндикації або реституції через відсутність у набувача речі (майна) в натурі.

У той же час норми інституту безпідставного збагачення можуть субсидіарно застосовуватися до інших відносин і відповідних вимог про захист цивільних прав. Так, кондикція додатково застосовується до реституційних та віндикаційних правовідносин, зокрема, коли вимога титульного володільця майна не охоплюється нормативним регулюванням основного способу захисту права власності. Водночас, у зобов'язаннях з набуття, збереження майна без достатньої правової підстави добросовісність набувача не має самостійного правового значення, проте суб'єктивна складова його діянь враховується при визначенні часу, за який набувач має відшкодувати власнику (потерпілому) доходи, які він отримав чи міг отримати.

Таким чином, права особи, яка вважає себе власником майна, підлягають захисту шляхом задоволення позову до недобросовісного набувача, з використанням правового механізму, регламентованого ст. 1212 ЦК України, за умови наявності відносин речового характеру безпосередньо між власником та володільцем майна.

---

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15/conv/page.

2. Правова позиція ВСУ у справі № 6-3090цс15. URL: https://protocol.ua/ua/konditsiya_tse_pozadogovirniy_zobov_yazalniy_sposib_zahistu_prava_vlasnosti_yakiy_moge_buti_zastosovaniy_samostiyno_na_pidstavi_st_1212tsk_ukraini_shlyahom_podannya_konditsiynogo_pozovu/

Віталій Чернега,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри підприємницького
та корпоративного права
(Державний вищий навчальний заклад
«Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана»)

ПРОБЛЕМИ ДЕКОРЕЛЯЦІЇ ДЕЯКИХ НАЗВ СТАТЕЙ СІМЕЙНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ ЗІ ЗМІСТОМ ЇХНІХ ПОЛОЖЕНЬ (ЗАПРОШЕННЯ ДО ПОЛІЛОГУ)

У спеціальній літературі неодноразово порушувалися питання про декореляцію деяких назв статей Сімейного кодексу України (далі – СКУ) зі змістом їхніх положень. Так, Т. В. Боднар наголошує на невідповідності назви ст. 171 СКУ, аналіз положень якої дозволив ученій висновувати, що йдеться про право дитини на те, щоб бути вислуханою батьками, іншими членами сім'ї, посадовими особами з питань, що стосуються її особисто, а також з питань сім'ї [1, с. 6].

Натомість законодавець, хибно ототожнюючи формулювання «врахування думки» і «вислуховування думки», викладає назву зазначеної статті в такій редакції: «Врахування думки дитини при вирішенні питань, що стосуються її життя». Солідаризуючись із таким підходом, до назви ст. 171 СКУ слід внести зміни та викласти її в такій редакції: «Право дитини на те, щоб бути вислуханою».

Згадана вище дослідниця також не полишає увагою низку норм сімейного права, в яких мовиться про самозахист, об'єктом якого є своє право або право іншої особи, а не сама особа (наприклад, дитина, повнолітня дочка або син).

З огляду на це, Т. В. Боднар пропонує авторські редакції ч. 1 ст. 154, ч. 1 ст. 258, ч. 1 ст. 262 СКУ [1, с. 6], які сприйняти інакше як схвально неможливо.

У сучасній літературі зроблено акцент на некоректності назви ст. 31 СКУ, яка була змінена згідно із Законом України «Про внесення змін до Сімейного та Цивільного кодексів України» від 22 грудня 2006 р. Адже в змісті положень зазначеної статті йдеться про відмову від шлюбу, а в її назві – про відмову від шлюбу. Відмова від шлюбу означає поривання з тим, що вже належало особі. Вступити можливо лише до того, що вже існує. Тобто обидві варіації не є прийнятними. З огляду на це, запропоновано скористатися формулюванням «відмова від укладення шлюбу». Така пропозиція є переконливою, але потребує координації із тим терміном, яким оперує законодавець. Останній скрізь у СКУ вживає термін «реєстрація шлюбу», а не «укладення шлюбу», який є розповсюдженим у науковому обігу. Тому резонно назву ст. 31 СКУ викласти в такій редакції: «Відмова від реєстрації шлюбу».

У переліку прав подружжя спірним є закріплення обов'язку подружжя утверджувати повагу до будь-якої праці, яка робиться в інтересах сім'ї в абз. 2 ч. 1 ст. 54 СКУ, яка має назву «Право дружини та чоловіка на розподіл обов'язків та спільне вирішення питань життя сім'ї». Тому якнайкраще перемістити зазначений обов'язок подружжя до ст. 55 СКУ, доповнивши останню ч. 5. Відповідно, назву згаданої статті доцільно викласти в такій редакції: «Обов'язки подружжя турбуватися про сім'ю та утверджувати повагу до праці, яка провадиться в інтересах сім'ї».

Назви ч. 1 ст. 203, ст. 204 СКУ, що є складовими глави 17 цього самого Кодексу «Обов'язок повнолітніх дочки, сина утримувати батьків та його виконання», неповною мірою віддзеркалюють «реальний» зміст їхніх положень через відсутність у них вказівки на «повнолітність» дочки, сина, на яких покладено відповідні обов'язки. Те, що обидві норми сімейного права, що встановлюють обов'язок по утриманню, поширюються саме на повнолітніх дочку, сина можна дійти висновку лише з назви згаданої вище глави 17. Адже і в ч. 1 ст. 203 СКУ, і в ст. 204 зазначеного Кодексу згадуються терміни «дочка», «син», а не терміни «повнолітня дочка», «повнолітній син», чого вимагає законодавчий задум. Щодо застосування норм СКУ до відносин, що виникають між батьком, матір'ю, і саме *повнолітніми* дочкою, сином щодо надання їм утримання можливо збагнути лише із назви ст. 201 СКУ, а не з її поло-

жень, як цього вимагала б буква закону. Такий ґандж породжує певну різночитабельність зазначеної норми сімейного права. Крім того, назва глави 17 виключає належність до неї ст. 206 СКУ, яка встановлює, що у виняткових випадках суд може стягнути з дитини витрати на догляд та лікування батьків. Тобто часом релевантний обов'язок може покладатися на особу, яка не досягла повноліття (дитину). Тому резонно: по-перше, до назви глави 17 СКУ внести зміни та викласти її в такій редакції: «Обов'язки дитини, повнолітніх дочки, сина утримувати батьків та його виконання»; по-друге, у СКУ в ч. 1 ст. 201, ч. 2 ст. 202, ч. 1 ст. 203, ст. 204 термінам «дочка», «син» має передувати слово «повнолітні» у відповідних відмінках.

Не можна також не акцентувати увагу фахівців на некоректність назв законів про внесення певних змін до СКУ. Наприклад, назва Закону України «Про внесення змін до Сімейного кодексу України щодо підвищення шлюбного віку» від 15 березня 2012 р. частково відображає зміст відповідних нормативно-правових велінь.

Ідеться про те, що законодавець у назві відтворив лише підвищення мінімального шлюбного віку жінок із 17 до 18 років для жінок (на рівні з чоловіками). Тоді як зміни щодо набуття права особами, які не досягли шлюбного віку, в назві згаданого вище закону невиправдано залишено «за ширмою». Свого часу радше було викласти назву зазначеного законодавчого акта в такій редакції: «Про внесення змін до Сімейного кодексу України щодо набуття права на шлюб». Це повною мірою корелювалося б зі змістом оновлених (модернізованих) положень СКУ.

Можна навести й інші приклади недовершеності не лише змісту законів про внесення змін до сімейного законодавства, але й часом до їхніх назв.

---

1. Боднар Т. Проблеми удосконалення захисту прав та інтересів дітей (сімейно-правовий аспект). *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2015. Вип. 1 (100). С. 5–7.

2. Чернега В. М. Способи втілення принципу добросовісності в нормах сімейного права України. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 2. С. 80–84.

Юрій Юркевич,
доктор юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін
юридичного факультету
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРИПИНЕННЯ ПРАВА КОРИСТУВАННЯ ЖИТЛОМ *(на основі аналізу прикладів із судової практики)*

«Втрата житла є найбільш крайньою формою втручання у право на повагу до житла» – зазначив Європейський суд з прав людини у справі «Кривіцька та Кривіцький проти України» [1]. Право на житло в Україні гарантовано ст. 47 Конституції України [2]. Питання користування житлом регламентуються, зокрема, положеннями чинного Цивільного кодексу України [3] (далі – ЦК України) та Житлового кодексу [4] (далі – ЖК УРСР). При цьому, ЖК УРСР, в преамбулі якого згадується і про велику жовтневу соціалістичну революцію, і про радянську державу, і про комуністичну партію тощо, очевидно, не відповідає за змістом сучасним суспільним реаліям в умовах гармонізації законодавства України з правом Європейського Союзу. Незважаючи на це, він досі використовується у правозастосуванні, що нерідко породжує численні колізії та проблемні ситуації.

Враховуючи вищевказане, вважаємо за необхідне навести наступні приклади із судової практики.

Так, в одній із судових справ, Позивач звернулась до суду із позовною вимогою до її колишнього чоловіка про визнання останнього таким, що втратив право користування житловим приміщенням. В обґрунтування позовних вимог покликалася на те, що, починаючи з 2000 року, Відповідач у вищезазначеній квартирі не проживає і це стверджується довідкою ТзОВ КК «Коменерго-Житомир». 04.08.2003 року шлюб між сторонами розірвано. Рішенням Корольовського районного суду м. Житомира від 19.07.2016 року позовні вимоги було задоволено. Рішенням апеляційного суду Житомирської області від 29.08.2016 року Рішення

Корольовського районного суду м. Житомира скасовано та ухвалено нове рішення, яким в задоволенні позовних вимог відмовлено, з чим погодився і Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ. Зокрема, суд касаційної інстанції виходив з того, що були поважні причини відсутності Відповідача в квартирі, оскільки Позивач без його відома та погодження замінила вхідні двері та замок, чим спричинила йому перешкоди у користуванні житлом [5]. При цьому, Ухвалою Верховного Суду України у допуску цієї справи до перегляду за винятковими обставинами було відмовлено [6].

Іншої думки дотримувався Верховний Суд України, вирішуючи справу № 6-2931цс16. Так, за змістом судового рішення по цьому провадженні у касаційній інстанції, право користування житлом може бути припинено судом на підставі ст. 406 ЦК України – «припинення сервітуту», при цьому користувач виселяється. Позиція Верховного Суду України у цій справі насамперед цікава нормою закону, яку він використав для вирішення цього спору. Так, у Постанові було вказано, що ст. 64, 156 ЖК УРСР «Права і обов'язки членів сім'ї власника жилого будинку (квартири)» та ст. 405 ЦК України були неправильно застосовані судами апеляційної та касаційної інстанцій, і рішення ухвалене на користь невістки є помилковим. У подібних правовідносинах слід застосовувати ч. 2 ст. 406 ЦК України – «припинення сервітуту», і тому рішення суду першої інстанції про виселення невістки є правильним. Отже, мав місце відмінний підхід Верховного Суду України у житлових спорах про виселення/вселення, де право на проживання колишнього члена сім'ї розглядається як сервітут, який припиняється судом за позовом власника житлового приміщення при наявності обставин, які мають істотне значення. В даному випадку – це фактичне тривале непроживання особи у будинку та наявність у неї іншого місяця проживання [7].

Своєю чергою, Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду в результаті перегляду справи № 320/1941/16-ц у Постанові від 12.09.2018 року, зробив висновок, що при вирішенні спорів про виселення особи з житла суди мають враховувати принцип пропорційності, передбачений ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних

свобод, а виселення особи можливе лише при існуванні нагальної суспільної необхідності для застосування такого обмеження та за умови, що таке втручання у право особи на повагу до житла передбачене законом і переслідує легітимну мету [8].

Велика Палата Верховного Суду у справі № 569/4373/16-ц також дослідила правила виселення із житлового приміщення. Оскільки у справі, що нею розглядалася, Позивач-покупець житла знав про проживання в ньому Відповідача – члена сім'ї колишнього власника, який є особою з інвалідністю II групи, що іншого житла він не має та набув охоронюване законом право на мирне володіння майном у законний спосіб, але тим не менше не виявив розумну дбайливість про інтереси Відповідача, не з'ясував, чи відмовляється Відповідач від свого права користування житловим приміщенням, то апеляційний суд обґрунтовано відмовив у задоволенні позову про виселення Відповідача, оскільки ні у ЦК України, ані у ЖК УРСР не передбачена можливість виселення члена сім'ї колишнього власника без надання іншого житлового приміщення (ст. 116 ЖК УРСР та ст. 405 ЦК України) [9]. До речі, з приводу суті питань цього провадження суддя О.С. Ткачук висловив окрему думку, не погодившись, що сам факт переходу права власності на квартиру до іншої особи не є безумовною підставою для виселення членів сім'ї власника цього нерухомого майна, у тому числі і колишніх. На його думку, право члена сім'ї власника квартири користуватись цим жилим приміщенням може виникнути та існувати лише за наявності права власності на квартиру в особи, членом сім'ї якого він є. При цьому, із припиненням права власності особи втрачається й право користування жилим приміщенням у члена його сім'ї [10].

Не менш цікавою є справа № 682/139/17-ц. Так, у січні 2017 р. О_4 звернувся до суду з позовом до О_5 – законного представника О_6, О_7, третя особа – орган опіки і піклування Березdівської сільської ради Славутського району Хмельницької області, про виселення з житлового будинку. Позовну заяву мотивовано тим, що він на підставі договору дарування від 11.04.2003 р. є власником житлового будинку. 03.12.2003 р. між ним та О_5 було укладено договір найму частини житлового приміщення вказаного будинку, на підставі якого вона разом зі своїми дітьми: О_6 та О_7

стали там та проживати та зареєстрували місце проживання у ньому. Позивач вказував, що за умовами договору найму він має право на дострокове його розірвання. У зв'язку з наведеним О_4 просив суд виселити О_5, О_6 та О_7 без надання іншого житлового приміщення. Рішенням Славутського міськрайонного суду Хмельницької області у задоволенні позову О_4 відмовлено з тих мотивів, що позивач має інше житло, що спростовує його потребу в спірному житловому будинку. Крім того, йому не чиняться перешкоди у користуванні будинком, в якому також проживає його спільний з Відповідачем неповнолітній син – О_6. Рішенням апеляційного суду Хмельницької області апеляційну скаргу О_4 задоволено частково: виселено О_5 та О_7 з житлового будинку без надання іншого житлого приміщення. На противагу висновкам суду апеляційної інстанції, Верховний Суд погодився з висновками районного та залишив в силі рішення суду першої інстанції [11].

Водночас, варто погодитися з висновками Верховного Суду саме у наступній справі. Так, у лютому 2018 року Позивач О_1, від імені якого діяв представник О_3, звернувся до суду з позовом до О_2 про усунення перешкод в користуванні будинком шляхом визнання особи такою, що втратила право користування жилим приміщенням та про примусове виселення. Позов мотивовано тим, що Позивач є власником житлового будинку, а шлюб між сторонами розірвано 13.01.2014 р. Проте, Відповідач до цього часу продовжує проживати у спірному будинку та чинить перешкоди у користуванні майном позивача. Рішенням Монастирищенського районного суду Черкаської області від 16.04.2018 року у задоволенні позову відмовлено з тих мотивів, що Позивачем не доведено його порушення прав на вільне володіння, користування та розпорядження своєю власністю. О_2, як дружина Позивача, була вселена власником житла, в якому продовжує проживати і після розірвання шлюбу, а тому вона не втратила права користування жилим будинком. Постановою апеляційного суду Черкаської області від 21.06.2018 року апеляційну скаргу представника О_1, О_3 залишено без задоволення, а рішення Монастирищенського районного суду Черкаської області без змін. Верховний Суд із висновком судів попередніх інстанцій не погодився з огляду на наступне. Право власності є непорушним. Ніхто не може бути протиправно позбав-

лений цього права чи обмежений у його здійсненні. Аналіз положень глави 32 ЦК України свідчить, що сервітут – це право обмеженого користування чужою нерухомістю в певному аспекті, не пов'язане з позбавленням власника нерухомого майна правомочностей володіння, користування та розпорядження щодо цього майна. Відповідач вселилась у спірну квартиру в якості члена сім'ї власника житлового будинку і набула право користуванням чужим майном, яке по своїй суті є сервітутом. Відповідно до ч. 2 ст. 406 ЦК України сервітут може бути припинений за рішенням суду на вимогу власника майна за наявності обставин, які мають істотне значення. Суди встановили, що саме Позивач є власником спірного житлового будинку, спільним побутом із Відповідачем не пов'язаний. Тому право на користування чужим майном Відповідача підлягає припиненню на вимогу власника цього майна [12].

Підсумовуючи вищеподане, конкретизуючи деякі питання, вважаємо за необхідне наголосити, що в Україні діє принцип непорушності права власності. Відповідно до ст. 391 ЦК України, власник майна має право вимагати усунення перешкод у здійсненні ним права користування та розпоряджання своїм майном. Тому, як видається, саме виходячи із таких засад мають регламентуватися і питання припинення права користування житлом, що є у приватній власності інших осіб. Станом на сьогодні очевидною є також необхідність повного оновлення житлового законодавства України та приведення його до сучасних реалій.

---

1. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Кривіцька та Кривіцький проти України». *Офіційний сайт Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/974_774 (дата звернення: 28.11.2019).

2. Конституція України від 28.06.1996. *Офіційний сайт Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80 (дата звернення: 28.11.2019).

3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 // *Офіційний сайт Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15/ed20180218 (дата звернення: 28.11.2019).

4. Житловий кодекс Української РСР від 30.06.1983 // *Офіційний сайт Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5464-10 (дата звернення: 28.11.2019).

5. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 30.11.2016 у справі № 296/6485/15-ц. *Єдиний*

державний реєстр судових рішень. URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/63213355 (дата звернення: 28.11.2019).

6. Ухвала Верховного Суду України від 17.04.2017 у справі № 296/6485/15-ц. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/66515958 (дата звернення: 28.11.2019).

7. Постанова Верховного Суду України від 15.05.2017 у справі № 6-2931цс16. URL: https://protocol.ua/ua/vsu_pravo_ koristuvannya_gitlom_ moge_buti_pripineno_sudom_na_pidstavi_st_406_tsk_ukraini_pripinennya_servitutu/ (дата звернення: 28.11.2019).

8. Постанова Верховного Суду від 12.09.2018 у справі № 320/1941/16-ц. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/76502903 (дата звернення: 28.11.2019).

9. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 21.08.2019 у справі № 569/4373/16-ц. URL: https://sud.ua/ru/news/publication/151781-velika-palata-vs-zvernula-uvagu-na-praktiku-yespl-u-spravakh-pro-viselennya (дата звернення: 28.11.2019).

10. Окрема думку судді Ткачука О.С. у справі № 569/4373/16-ц. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/84814534 (дата звернення: 28.11.2019).

11. Постанова Верховного Суду від 03.10.2018 у справі № 682/139/17-ц. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/76945171 (дата звернення: 28.11.2019).

12. Постанова Верховного Суду від 14.08.2019 у справі № 702/101/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/83749229 (дата звернення: 28.11.2019).

Секція 5

РЕФОРМА КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ: ВИКЛИКИ XXI СТОЛІТТЯ

Галина Борейко,
кандидатка юридичних наук,
заступниця прокурора Львівської області

ЗЛОВЖИВАННЯ ПРАВОМ ПІД ЧАС ВИРІШЕННЯ ПИТАННЯ ПРО ВНЕСЕННЯ ВІДОМОСТЕЙ ДО ЄДИНОГО РЕЄСТРУ ДОСУДОВИХ РОЗСЛІДУВАНЬ

Зловживання правом як правове явище викликає підвищений інтерес як в теорії, так і на практиці, особливо коли це проявляється в діяннях посадових осіб правоохоронних органів. Не виключенням є і сфера кримінальних процесуальних правовідносин.

Важливе значення для унеможливлення зловживання правом учасниками кримінального провадження відіграє законодавець, який встановлює чіткі та однозначні норми в законі. Адже застосовуючи невизначені категорії та оціночні поняття в кримінальних процесуальних нормах відбувається провокація учасників процесу на поведінку, яку в більшості випадків можна розглядати як зловживання правом.

Особливо це привертає увагу, коли такі норми визначають повноваження учасників, які ведуть кримінальних процес – слідчий, прокурор.

На стадії початку досудового розслідування здійснення повноважень суб'єктами, які наділені правом його розпочинати суттєво впливає на дотримання конституційних прав людини. Прийняття

рішень слідчим, прокурором щодо початку досудового розслідування беззаперечно впливає в подальшому на розвиток кримінальних процесуальних правовідносин, а подання особою заяви, повідомлення є ініціюванням питання про виникнення цих правовідносин.

Так, аналізом ст. 214 КПК України встановлено, що досудове розслідування розпочинається з моменту невідкладного внесення, але не пізніше 24 години слідчим, прокурором відповідних відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань про вчинення кримінального правопорушення після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-кого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення.

У вказаній нормі при формулюванні підстав внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР) допущено ряд невизначеностей, які не сприяють однозначному трактуванні обов'язковості внесення до вказаного реєстру даних про вчинення кримінального правопорушення при надходженні заяви чи повідомлення.

Дана норма сконструйована законодавцем за допомогою відносно-визначених та альтернативних приписів, які надають можливість уповноваженій особі вибрати вид поведінки щодо внесення чи невнесення відомостей до ЄРДР, а заявнику можливість подати заяву довільної форми без зазначення конкретних відомостей про вчинення кримінального правопорушення.

Зловживання правом під час вирішення питання про внесення відомостей до ЄРДР можуть здійснюватися як слідчим, прокурором, так і заявником шляхом:

1 – подання особою заяви, повідомлення про вчинення кримінального правопорушення без зазначення конкретних відомостей про вчинення кримінального правопорушення;

2 – невнесення слідчим, прокурором на підставі відповідної заяви, повідомлення особи про вчинення кримінального правопорушення відомостей до ЄРДР;

3 – безпідставне внесення слідчим, прокурором відомостей до ЄРДР на підставі самостійного виявлення з будь-якого джерела

обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення.

Так, закон не покладає на заявника обов'язок з достовірністю наводити у заяві чи повідомленні усі елементи складу кримінального правопорушення, достатні дані про об'єктивні ознаки кримінального правопорушення. Поряд з цим, визначений у ч. 1 ст. 214 КПК України обов'язок слідчого або прокурора не вимагає оцінки цими суб'єктами такої заяви чи повідомлення на предмет наявності ознак складу кримінального правопорушення для того, щоб вчинити процесуальну дію, яка полягає у внесенні відомостей про вчинення кримінального правопорушення до ЄРДР. Також, КПК України не передбачений обов'язок слідчого, прокурора попередити заявника про кримінальну відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину, яка передбачена ст. 383 КК України.

Відсутність перелічених запобіжників, в тому числі відсутності передбаченої чинним законодавством кримінальної процесуальної відповідальності за подання безпідставної заяви чи повідомлення, може спонукати заявника до її написання з метою чинення тиску на іншу особу для задоволення свого приватного інтересу, навіть у випадку відсутності самої події вчинення кримінального правопорушення.

Не будь-які заяви чи повідомлення, а лише ті з них, які містять об'єктивні дані, що дійсно свідчать про ознаки кримінального правопорушення, повинні бути підставою для внесення відомостей до реєстру.

Такими відомостями є також фактичне існування доказів, що підтверджують реальність конкретної події кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення). Якщо у заяві чи повідомленні такі дані відсутні, то вони не можуть бути підставою для обов'язкового внесення відомостей про вчинення кримінального правопорушення до ЄРДР.

На підтвердження вказаної позиції законодавець передбачив у п.п. 4 п. 1 ч. 5 ст. 214 КПК України положення про те, що до ЄРДР вносяться відомості про короткий виклад обставини, що

можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, наведені заявником, не зазначаючи при цьому, що ж саме може свідчити про вчинення кримінального правопорушення.

Виходячи зі змісту ст. 214 КПК України, повноваженнями щодо оцінки відомостей, які можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, наведених у заяві чи повідомленні наділені слідчий, прокурор, які на власний розсуд вирішують наявність достатніх даних.

Застосування законодавцем таких неоднозначних конструкцій кримінальних процесуальних норм, поряд з іншим, надають уповноваженим особам свободу вибору в правовому полі вчинення своїх дій та прийняття рішень.

Одночасно, слідчий, прокурор на підставі самостійного виявлення обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, має право розпочати досудове розслідування. Надання такого права на підставі правової норми з використання оціночного поняття «можуть свідчити» надає уповноваженій особі можливість на власний розсуд визначати обставини, які є підставою для початку досудового розслідування, що може по-різному реалізовуватись на практиці. При цьому, оскарження самого рішення про вже внесені відомостей до ЄРДР чинним КПК України не передбачено.

При цьому, уповноваженим особам на внесення відомостей до ЄРДР необхідно, перш за все, розуміння вірогідності спричинення своїми правомірними діями негативних наслідків іншим суб'єктам кримінальних процесуальних правовідносин, усвідомлення шкідливості деяких вибраних ними способів здійснення права і прагнення уникнути спричинення соціального зла.

З метою уникнення зловживань правом з боку уповноважених осіб щодо внесення відомостей до ЄРДР та заявників щодо подання безпідставних заяв, повідомлень про вчинення кримінального правопорушення необхідно визначити форму та зміст такої заяви та повідомлення, в якій заявник буде вказувати всі обов'язкові дані; за відсутності таких – уповноважена особа приймає рішення про відмову у внесенні відомостей до ЄРДР.

Оксана Броневицька,
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри кримінально-правових дисциплін
юридичного факультету
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ІНТЕРВ'Ю ДИТИНИ, ЯКА ЗАЗНАЛА СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА

Інтерв'ю.

Показання дитини у справах про сексуальне насильство часто є чи не єдиною доказовою інформацією під час розслідування. Часто опитувана особа є чи не єдиним свідком заявленого злочину, єдиним доступним джерелом інформації. Незалежно від існуючих додаткових факторів чи здібностей опитуваної особи, на інтерв'юері лежить відповідальність зібрати максимальну інформацію, яку може надати опитувана особа. Щоб таке інтерв'ю було ефективним, слід дотримуватися таких етапів як: встановлення психологічного контакту – вільна розповідь – постановка відкритих запитань.

Встановлення психологічного контакту.

Контакт встановлюється між інтерв'юером та опитуваним. Це дозволяє встановити основоположні правила проведення інтерв'ю, дослідити розуміння дитиною різниці між істиною та брехнею та допомагає інтерв'юеру у встановленні рівня здібностей дитини та усвідомлення нею того, що трапилося. Інтерв'юери повинні бути чуйними до дитини протягом усього інтерв'ю, оскільки це безпосередньо впливатиме на психологічний стан дитини. Загальновизнано, що чим комфортніше почувається опитувана особа, тим більше інформації вона може надати.

Вільна розповідь та постановка запитань.

Традиційні прийоми для опитування дітей, які використовувалися в практиці правоохоронних органів раніше, вважалися стресовими для опитуваного та не мали на меті одержання достовірної інформації. Упереджені інтерв'юери та недоречні методи (наприклад, постановка навідних питань, позування перед опитуваним, навіювання), а також конкретизовані запитання можуть призвести

до відчуження опитуваної особи, ненадійної оцінки та спотворення доказів, а це, в свою чергу, матиме негативні наслідки з юридичної точки зору. Недоречні методи можуть мати емоційний та психологічний вплив на дітей і призвести до зайвого стресу, розгубленості і труднощів при відповідях на подальші запитання.

Дослідження про опитування дітей-свідків показали, що всі вікові групи дітей схильні до навіювання шляхом постановки оманливих або навідних питань, найбільш вразливими серед них є діти молодшої вікової групи (до 11 років).

Дослідження також показують, що найбільше якісної інформації може бути отримано шляхом відкритого повного пригадування перш, ніж перейти до більш деталізованого/сфокусованого опитування. Відкриті питання сприяють вільній розповіді та довшій, точнішій і детальнішій розповіді під час процесуального інтерв'ю. Науковці також заохочують використовувати такі мовні звороти, які відповідають розвитку та когнітивному рівню дитини та рекомендовані для всіх вікових груп дітей.

Розвиток дитини та мова.

Діти мають менш розвинені пізнавальні та мовні здібності, ніж дорослі. Обмежені пізнавальні здібності та менший життєвий досвід та розуміння можуть перешкодити розкриттю всієї інформації. В цьому контексті маленькі діти мають меншу здатність пригадати інформацію та часто дають коротші відповіді, ніж діти старшого віку. Разом з тим, маленькі діти можуть надати цілісну розповідь і, якщо використовувати відповідні методи, навіть дуже маленькі діти можуть надати точну інформацію про те, що з ними сталося.

Національний інститут дитячого здоров'я та розвитку (NICHD – NationalInstituteofChildHealthandHumanDevelopment) розробили протокол-підказку для постановки запитань дітям всіх вікових груп.

Структурований протокол інтерв'ю.

Незважаючи на рекомендації експертів, слідчі відчувають труднощі з практикою відкритого методу опитування.

Специфіка інформації, яку потрібно отримати, незвична природа методики відкритого стилю опитування та труднощі у розмежуванні відкритих і конкретних запитань – це проблеми, з якими стикається більшість інтерв'юерів.

Типова структура протоколу з процесуального інтерв'ю, рекомендована NICHD:

1. Знайомство.
2. Встановлення психологічного контакту.
3. Виявлення епізодичної пам'яті.
4. Перехід до змістовних питань.
5. Дослідження події.
6. Перерва.
7. Одержання інформації, яка не згадувалася дитиною.
8. Дії, якщо дитина не може пригадати очікувану інформацію.
9. Узагальнення інформації (надання доказів, підготованих слідчим).
10. Завершення.
11. Нейтральна тема.

Для ефективності застосування такого протоколу слід дотримуватися наступних умов:

1. Навколишнє середовище, що не відволікає увагу дитини, є сприятливим.
2. Дозволити дитині відчути себе вільно і невимушено.
3. Роз'яснити, як детально слід розповісти про подію, яка відбулася.
4. Використовувати відкритті запитання для отримання інформації.
5. Намагатися занурити дитину у контекст події, яка відбулася.

Відео запис інтерв'ю.

Відеозапис забезпечує цінність отриманої інформації, фіксуючи вербальні, поведінкові та інші ознаки дитини. Більшість дослідників вважають саме відео запис інтерв'ю найкращою практикою його фіксації. У деяких країнах (наприклад, в Ірландії) законом про докази для кримінального провадження від 1992 р. передбачений обов'язковий відеозапис інтерв'ю з особою, яка не досягла 14 років або особою, яка має розумові відхилення. Цей відеозапис використовується в суді як доказ і особа не зобов'язана з'являтися в суд для дачі показань. Якщо ж потерпілим від сексуального насильства є дитина старше 14 років, відеозапис інтерв'ю не проводиться. Для того, щоб захистити дітей – потерпілих або свідків злочинів

сексуального насильства, потрібно встановити чіткі правила щодо того, хто має доступ до таких записів, їх транспортування в упаковці із відповідним захистом, їх правильного зберігання та захисту від негативних факторів, утилізації тощо. Звісно, з появою нових цифрових технологій є можливість забезпечити більш якісний відеозапис.

Переваги та недоліки відеозапису процесуального інтерв'ю з дитиною

НЕДОЛІКИ	ПЕРЕВАГИ
✓Сторона захисту може зосередити увагу на певній непослідовності у відповідях опитуваної особи, достовірності свідчень дитини, помилках інтерв'юера	✓Забезпечує прозорість діяльності інтерв'юера і виявляє застосування невірної методики інтерв'ю
✓Потенційне збентеження та стрес, який заподіюється дитині в результаті запису інтерв'ю, поведінкові розлади в майбутньому.	✓Безцінний інструмент для збереження доказів та може використовуватися як навчальний матеріал в майбутньому
✓Вартість обслуговування високотехнологічного обладнання	✓Ефективний та надійний метод документування
✓Труднощі із забезпеченням безпеки запису: конфіденційність, зберігання, транспортування, утилізація запису тощо.	✓Вища точність даних в порівнянні із записом зі слів особи
✓Труднощі, пов'язані із якістю запису, його можливою втратою тощо.	✓Збереження точності змісту та структури інтерв'ю
	✓Забезпечення запису першочергової інформації про насильство, коли пам'ять дитини є ще свіжою
	✓Інші особи/органи мають доступ до інформації без необхідності ще раз опитувати дитину
	✓Може використовуватися для усунення суперечностей у показаннях підозрюваного
	✓Може використовуватися в судовому процесі без виклику дитини для дачі показань

Софія Гавгун,
аспірантка кафедри кримінально-правових дисциплін
юридичного факультету
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

КАНАДСЬКА ФАЗОВА МОДЕЛЬ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ІНТЕРВ'Ю

Процесуальне інтерв'ю – це рішення, яке було прийняте Канадською королівською кінною поліцією (далі – Канадська ККП) в результаті пошуку нових ефективних та гуманних способів отримання інформації для забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування. Така відмова від обвинувальної та широко застосовуваної на території країни «техніки Рейда», основа якої полягає у системі тактико-психологічних прийомів з маніпуляцій, введення в оману, незаконного примусу та впливу працівників правоохоронних органів під час допиту на осіб, які за певних обставин набувають процесуального статусу учасника кримінального провадження, була зумовлена появою британської моделі інтерв'ювання PEACE. Прийшовши до висновку, що надійність та достовірність інформації становить більший інтерес для результативності розслідування та кримінального судочинства в цілому, а ніж переміщення відповідальності за вчинене правопорушення на ймовірного підозрюваного та отримання «щиросердного» визнання винуватості останнім, як виконання чергового завдання на порядку денному інтерв'юера. Так, сержант Даррен Карр, фахівець з процесуального інтерв'ю та керівник Національної фокус-групи Канадської ККП, зіграв вирішальну роль у розробці та впровадженні моделі інтерв'ювання, яка вписується у параметри законодавства Канади і прийнята як національна, отримавши назву фазової моделі процесуального інтерв'ю підозрюваних (The RCMP Phased Interview Model For Suspects).

Передумовами її появи стали зразкове рішення Вищого суду Онтаріо у справі R. v. Armishaw, 2011 ONSC 5624 [1] та рішення Провінційного суду Альберти у справі R. v. Chapple, 2012 ABPC 229 [2], які вказали на правові недоліки інституту допиту при вико-

ристанні «техніки Рейда», як неприпустимого порушення норм законодавства. Водночас на чисельність помилок у кримінальному правосудді вказували науковці, практичні юристи і ЗМІ, що висловлювали занепокоєння численними неправдивими зізнаннями підозрюваних, їхніми ненадійними, недобровільними показаннями, тим самим намагаючись форсувати процес адаптації моделі інтерв'ю PEACE [3].

Інтерв'ювання підозрюваного зазвичай означало звинувачення його у вчиненні кримінального правопорушення з метою отримання визнання винуватості, яке не обов'язково сприятиме встановленню істини у справі. Однак, з появою фазової моделі в Канаді це стало скоріше винятком з правила, а ніж усталеною практикою. Натомість інтерв'юер дає змогу підозрюваному вести розмову в умовах, в основі яких захист прав і свобод людини, дотримання презумпції невинуватості, відсутність необґрунтованого незаконного примусу, застосування належної процесуальної дії, що заохочують його до повідомлення надійної, достовірної, точної доказової інформації про обставини справи [4]. За таких умов характерні особистісні риси як етичність, емпатія, професіоналізм, повага, ввічливість, уважність, неупередженість, спостережливість, та позитивно налаштоване ставлення до інтерв'юента будуть каталізаторами ефективного результату інтерв'ювання, ніж будь-яка маніпулятивна тактика, обвинувальна методика чи викривальна стратегія [5, с. 22–26].

Фазова модель інтерв'ювання в Канаді складається із шести етапів (фаз) і передбачає можливість використання в ході процесуальної дії усіх з них або ж тільки деяких, що на думку інтерв'юера будуть достатніми для конкретного розслідування. До їхнього числа належать наступні: 1) перевірка, підготовка і планування (застосування підходу R.A.P.I.D.); 2) встановлення контакту та роз'яснення правових обов'язків; 3) сприяння та підтримка діалогу; 4) спростування версії (версій) інтерв'юента; 5) обвинувачення та переконання інтерв'юента (застосування підходу стратегічного розкриття доказів (SUE technique); 6) завершення та оцінка процесуальної дії [5, с. 108-109].

Ключовою ознакою канадської фазової моделі процесуального інтерв'ю підозрюваних є висока адаптивність, оскільки етапи

її проведення забезпечують значну гнучкість для інтерв'юера, даючи змогу неодноразового інтерв'ювання в процесі кримінального розслідування. Кожен попередній етап має істотний вплив на наступний, що в результаті формує систему обґрунтованих дій та рішень для збору надійної, достовірної і точної доказової інформації та для аналітичного опрацювання показань підозрюваного, як складової частини процесу аналізу. У межах одного й того ж самого фазового процесуального інтерв'ю у ситуації, коли підозрюваний послідовно долає етап за етапом, однак не йде на діалог, тим самим унеможливлює спростування будь-яких його версій та формулювання обвинувальних тверджень, немає жодної причини, через яку інтерв'юер не може застосувати підхід стратегічного розкриття доказів, потім повернутися до етапу вільного викладу обставин справи, активного слухання заявленої нової інформації, уточнення деталей в процесі діалогу та знову покроково пройтись через відповідні етапи. Саме так канадська модель інтерв'ю підлаштовується під умови, середовище та динаміку комунікації інтерв'юера з підозрюваним, будь то безпосередньо активна співпраця із правоохоронними органами із наданням чіткої інформації чи більш складний процес із залучення та встановлення контакту, що вимагає застосовувати ряд тактичних підходів протягом тривалого періоду часу в ході кримінального розслідування [5, с. 109–110].

Звернувши увагу на високу мінливість (непостійність) та вимогливий характер інтерв'ювання підозрюваних (вимога, щоб винний у вчиненні кримінального правопорушення був притягнутий до відповідальності, а невинуватий – не був підданий обвинуваченню), Канадська ККП при створенні національної фазової моделі процесуального інтерв'ю відійшла від більш прогресивного та лінійного підходу «один розмір годиться всім» та розробила своєрідний гібрид обвинувальної «техніки Рейда» та кардинально їй протилежної британської моделі PEACE із врахуванням особливостей правової системи та кримінальної юстиції країни [5, с. 267].

Детальне дослідження розвитку канадської фазової моделі процесуального інтерв'ю, характерних особливостей, принципів, етапів проведення, визначення її ролі у сфері захисту прав і свобод людини під час розслідування, удосконалення та підвищення

її ефективності може стати предметом подальших як наукових, так і практичних досліджень.

---

1. R. v. Armishaw, 2011 ONSC 5624. URL: http://canlii.ca/t/fnhlc (дата звернення: 26.11.2019).

2. R. v. Chapple, 2012 ABPC 229. URL: http://canlii.ca/t/fsh9c (дата звернення: 26.11.2019)

3. Carr D. The RCMP Phased Interview Model for Suspects. URL: https://www.cpkn.ca/wp-content/uploads/stanhope/2017/presentations/Darren%20Carr%20Interviewing%20-%20Stanhope%202017.pdf (дата звернення: 26.11.2019).

4. Rose N. How Canadian Police Try To Get You to Confess to a Crime. URL: https://www.vice.com/en_ca/article/pan8b9/how-canadian-police-try-to-get-you-to-confess-to-a-crime (дата звернення: 26.11.2019).

5. Carr D. The RCMP Phased Interview Model for Suspects. Generating Information through Dialogue. Royal Canadian Mounted Police, v l.5. 2015. 282 p.

Оксана Горпинюк,
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри кримінально-правових дисциплін
юридичного факультету
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ДОТРИМАННЯ ДЕРЖАВОЮ ОБОВ'ЯЗКІВ, ГАРАНТОВАНИХ СТ.2 КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД «ПРАВО НА ЖИТТЯ», ПІД ЧАС ЗАСТОСУВАННЯ НОРМ КК УКРАЇНИ ПРО МЕДИЧНУ НЕДБАЛІСТЬ

Позитивні та негативні зобов'язання держав-членів Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. (далі – Конвенція) випливають із статті 1 вказаного Міжнародного акту. Відповідна стаття покладає на держави – сторони Конвенції зобов'язання додержувати поваги до прав людини. При чому, з цього положення випливають три складові: обов'язок поважати відповідні права, обов'язок захищати ці права, обов'язок реалізува-

ти відповідні права. У контексті ст. 2 Конвенції, негативні зобов'язання полягають в обов'язку держави утриматися від позбавлення життя, за винятком чітко визначених випадків, що визначені у цій статті. Позитивні зобов'язання за ст. 2 Конвенції накладають на державу обов'язок створити необхідні умови для захисту життя, у тому числі, шляхом прийняття необхідного ефективного законодавства та захист осіб, які знаходяться під юрисдикцією держави від загроз для життя з боку приватних (третіх) осіб. Виділяють окремо також процесуальні зобов'язання за ст. 2 Конвенції, які зводяться до обов'язків уповноважених державних органів забезпечити всебічне та неупереджене розслідування всіх випадків смерті, що сталися, особливо, коли є підозра насильницької смерті. Причому цей обов'язок поширюється на всі випадки вбивств, незалежно від того, чи представники державних органів несуть за них відповідальність. Такий підхід вироблений практикою Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), хоча й не випливає прямо з тексту статті 2 Конвенції [1, с. 36].

З точки зору врахування стандартів ЄСПЛ, під час застосування норм КК України, доречно зупинитись саме на позитивних зобов'язаннях держави за ст. 2 Конвенції. У літературі слушно відзначають, що позитивний обов'язок захищати життя виникає тоді, коли на час існування реальної і безпосередньої загрози життю (певної особи або осіб) від кримінальних дій з боку третьої сторони, органи влади знали чи повинні були знати про це і не вжили відповідних заходів у межах своїх повноважень, аби відвернути загрозу [2, с. 462–463].

У контексті застосування норм КК України про злочини в медичній сфері, становлять інтерес основні стандарти, які сформував ЄСПЛ у своїй практиці щодо відповідних категорій справ. Першочергово слід відзначити, що ЄСПЛ вказує, що незважаючи на те, що право на здоров'я не входить в перелік прав, що гарантуються Конвенцією та протоколами до неї, однак відповідне позитивне зобов'язання держави повинно трактуватись як застосовне в контексті будь-якої державної чи іншої діяльності, в якій може бути поставлено під загрозу право на життя [3]. Інший аспект, який варто відзначити, стосується також сфери застосування ст. 2 Конвенції і полягає в тому, що позитивний обов'язок щодо

забезпечення права на життя покладається на державу не лише у тому випадку, коли особу було позбавлено життя умисно, але, як це часто відбувається, у медичній сфері через медичну недбалість, тобто з необережності. Водночас, у практиці ЄСПЛ по категоріях справ, пов'язаних з медичною недбалістю потребує роз'яснення, який саме вид юридичної відповідальності застосовний до правопорушників є достатнім для дотримання державою своїх позитивних зобов'язань. ЄСПЛ з цього приводу зазначає, що якщо порушення права на життя чи тілесну недоторканність не здійснюється навмисно, позитивне зобов'язання щодо створення ефективної судової системи, передбачене статтею 2 Конвенції, не обов'язково вимагає надання кримінально-правового засобу юридичного захисту в кожному випадку. У конкретному випадку злочинної недбалості медичних працівників зобов'язання, наприклад, може бути виконано, якщо правова система надасть жертвам можливість отримати відшкодовування за допомогою лише цивільно-правових засобів захисту або у поєднанні із кримінально-правовими засобами захисту, що дозволить встановити відповідальність певних лікарів і отримати будь-яке відповідне цивільно-правове відшкодування, таке як компенсація за завдану шкоду та оприлюднення рішення. Також можуть бути передбачені дисциплінарні заходи [4]. У контексті застосування ст. 2 Конвенції виникають також питання, пов'язані з відмовою зі сторони медичних закладів від надання медичної допомоги, пов'язані з відсутністю у пацієнтів відповідних коштів. У цьому зв'язку ЄСПЛ зайняв позицію, згідно якої він не вправі давати оцінку щодо виділення державних коштів у сфері охорони здоров'я. Відповідне питання мають розглядати компетентні органи влади, які найкраще можуть оцінити потреби медичних закладів з урахуванням обмежених ресурсів. Саме вони приймають рішення, яким чином розприділяти ресурси, залежно від існуючих потреб.

Ще одним важливим аспектом є те, що встановлення однієї лише медичної недбалості не породжує відповідних позитивних обов'язків у держави. ЄСПЛ вказує у своїх рішеннях, що встановлення самого лише факту медичної недбалості не є достатнім, щоб констатувати порушення позитивних зобов'язань за ст. 2 Конвенції, таке порушення може бути лише у випадку, коли ще й нормативна

база не забезпечувала належного захисту життя пацієнта, і саме це діяло на шкоду життя пацієнта. Таким чином важливою складовою матеріально-правових зобов'язань у сфері медичного обслуговування у світлі практики ЄСПЛ є обов'язок прийняття нормативних актів, що зобов'язують медичні заклади, як приватні, так і державні, приймати належні заходи для захисту пацієнтів. Зокрема, порушення позитивних обов'язків через недоліки нормативного регулювання було констатовано в рішенні ЄСПЛ у справі «Арская проти України» (Arskaya v Ukraine), рішення від 5 березня 2014 року [5].

У зазначеній справі заявниця стверджувала, що її син, госпіталізований через пневмонію та туберкульоз, помер внаслідок медичної недбалості у зв'язку з неадекватними медико-санітарними правилами щодо пацієнтів, які відмовляються дати згоду на лікування. Своєю чергою, ЄСПЛ констатував неадекватність внутрішньо-державних правил поміщення пацієнтів у реанімаційне відділення. Крім того, Суд вказав на відутність належних правил для визначення здатності пацієнтів приймати рішення, включаючи їх свідому згоду на лікування. Врешті Суд постановив, що органи державної влади не вжили достатніх заходів для створення нормативної бази, що ефективно забезпечує життя сина заявниці, відповідно до вимог ст. 2 Конвенції.

Узагальнивши свою судову практику у справах щодо дотримання гарантій, передбачених ст. 2 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод «Право на життя», у медичній сфері, у справі «Лопеш де Соуза Фернандеш проти Португалії» (Lopes de Sousa Fernandes), рішення від 19 грудня 2017 року [6]. ЄСПЛ виділив критерії, які слід брати до уваги, під час вирішення питання про наявність позитивних обов'язків держави у сфері медичного обслуговування.

Щоб підпадати під необхідну категорію справ мають бути доведені в сукупності три наступні факти:

1) діяння медичних працівників повинні виходити за межі простої помилки чи медичної недбалості в тій мірі в якій ці працівники відмовляють пацієнту в екстренній медичній допомозі, незважаючи на те, що вони розуміють, що життя людини знаходиться під загрозою через відсутність відповідної допомоги;

2) розглянутий недолік повинен бути об'єктивно та реально визначений як системний чи структурний для того, щоб його можна були застосувати державними органами, а не просто стосуватись окремого випадку, коли щось могло бути неналежним в розумінні неправильного чи поганого функціонування;

3) повинен бути зв'язок між оскаржуваним недоліком і шкодою, яка була завдана пацієнту. Недолік повинен бути результатом невиконання державою свого обов'язку по забезпеченню регулятивної бази в більш широкому значенні (п. 194–196) [6].

Таким чином, можна сформулювати основні підходи ЄСПЛ до позитивних зобов'язань держави у справах про медичне обслуговування та поводження з пацієнтами, які гарантуються ст. 2 Конвенції.

1. Право на здоров'я повинно трактуватись як застосовне в контексті будь-якої державної чи іншої діяльності, в якій може бути поставлено під загрозу право на життя.

2. Позитивний обов'язок щодо забезпечення права на життя покладається на державу не лише у тому випадку, коли особу було позбавлено життя умисно, але, й з необережності. Водночас у кожному такому випадку не вимагається застосування до порушників саме кримінальної відповідальності, достатньо цивільного відшкодування та можливих дисциплінарних заходів.

3. Відмова від надання медичної допомоги через відсутність у них коштів не є достатньою для констатації порушення державою позитивних зобов'язань, оскільки ЄСПЛ відмежовується від оцінки виділення компетентними органами державних коштів у сфері охорони здоров'я.

4. Порушення обов'язків може бути констатовано за наявності медичної недбалості у сукупності з системними недоліками у нормативній базі, яка не забезпечує належного захисту життя пацієнта, за умови, що саме це діяло йому на шкоду.

5. Порушення обов'язків може бути визнано, коли життя конкретного пацієнта свідомо піддається небезпеці, в результаті відмови в доступі до життєво важливого екстреного лікування і медичні працівники розуміють, що життя людини знаходиться під загрозою через відсутність відповідної допомоги.

6. Порушення у сфері медичного обслуговування мають носити системний чи структурний характер, а не просто стосуватись окремого випадку, коли щось могло бути неналежним в розумінні неправильного чи поганого функціонування. Порушення є результатом невиконання державою свого обов'язку по забезпеченню регулятивної бази.

7. Зв'язок між оскаржуваним порушенням і шкодою, яка була завдана пацієнту.

Отже, підсумовуючи викладене, можна зробити висновок, що наведені основні підходи до тлумачення ст. 2 Конвенції у справах про медичну недбалість слід враховувати, під час тлумачення норм про посягання, що ставлять у небезпеку життя та зоров'я особи, зокрема передбачені ст. 139 КК «Ненадання допомоги хворому медичним працівником», та ст. 140 КК «Неналежне виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником».

---

1. Христова Г. Позитивні зобов'язання держави у сфері прав людини як новий напрям дослідження у вітчизняній теоретичній юриспруденції *Акад. прав. наук України.* 2012. № 2 (69), С. 30–41.

2. Верховенство права та права людини у світлі Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод: практично-методичний посібник викладача. К., 2016. 860 с.

3. Vasileva v. Bulgaria, no 23796/10, §63, 17 March 2016. URL: http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-161413

4. «Валерій Фуклєв проти України» (Valeriy Fuklev v. Ukraine), (Заява № 6318/03), рішення від 16 квітня 2014 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a05

5. «Арская проти України» (Arskaya v Ukraine), (заява № 4507605), рішення від 5 березня 2014 року. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{«fulltext»:[«\»CASE%20OF%20ARSKAYA%20v.%20UKRAINE\»«],»languageiscode»:[«UKR»],»appno»:[«45076/05»],»documentcollectionid2»:[«GRANDCHAMBER»,»CHAMBER»],»itemid»:[«001-170553»]}

6. «Лопеш де Соуза Фернандеш проти Португалії» **(**Lopes de Sousa Fernandes), (заява № 56080/13), рішення від 19 грудня 2017 року. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{«fulltext»:[««Лопеш%20де%20Соуза%20Фернандеш%20проти%20Португалії»%E2%80%A8%20(LOPES%20DE%20SOUSA%20FERNANDES)»],»documentcollectionid2»:[«GRANDCHAMBER»,»CHAMBER»]}

Віталій Гутник,
доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародного права
*(Львівський національний університет
імені Івана Франка)*

РЕФОРМА КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ В УКРАЇНИ: ПИТАННЯ ГАРМОНІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА З РИМСЬКИМ СТАТУТОМ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ

Міжнародний кримінальний суд (далі – МКС) є єдиним постійнодіючим судовим органом, який володіє юрисдикцією щодо осіб, які вчинили міжнародні злочини (геноцид, злочини проти людяності, воєнні злочини та злочин агресії).Станом на 28 листопада 2019 року, державами-учасницями Римського статуту МКС є 122 держави.

Часто можна почути думку, що Україна немає жодних зобов'язань перед МКС, оскільки досі не ратифікувала Римський статут. Така думка є помилковою.

Справа у тому, що наша держава визнала юрисдикцію *ad hoc* МКС відповідно до ст. 12 (3) Статуту МКС. Причому визнання юрисдикції нашою державою відбулося двічі: щодо міжнародних злочинів, вчинених під час мирних протестів з 21 листопада 2013 до 22 лютого 2014 року [1] та воєнних злочинів і злочинів проти людяності, що вчинені з 20 лютого 2014 р. [2].

Правові наслідки такого визнання визначені ст. 12 (3) Статуту МКС: «держава, яка визнала юрисдикцію співпрацює з Судом без яких затримок або виключень відповідно до частини 9 Статуту». Власне частина 9 Римського статуту передбачає зобов'язання щодо міжнародного співробітництва між державами-учасницями та МКС.

Тобто, визнання Україною *adhoc* юрисдикції МКС має своїм наслідком прийняття нашою державою таких же обов'язків щодо співпраці з МКС, які мають держави-учасниці Римського статуту.

Станом на 28 листопада 2019 року, на підставі аналізу переданих матеріалів стосовно подій в Україні, під час яких були

вчинені міжнародні злочини,Офісом Прокурора МКС ведеться попереднє розслідування *(Preliminary Examination)* [3].

Римський статут МКС не містить прямі зобов'язання щодо імплементації його положень у національне законодавство. Власне його норми розроблялися для міжнародного кримінального судочинства, а не для національних правопорядків [4, с. 430].

У той же час Статут МКС, як підкреслює Р. Крайєр, є «джерелом натхнення для розробки національних процедур» [4, с. 430]. Тому, у зв'язку з прийняттям Римського статуту МКС, беручи до уваги особливі завдання і функції МКС, значну кількість держав-учасниць Римського статуту, внесені релевантні зміни до національного кримінального законодавства, зокрема Кримінального кодексу Швейцарії (розділ 12 bis «Геноцид та злочини проти людяності» та розділ 12 ter «Воєнні злочини») [5], Кримінального кодексу Фінляндії (розділ 11 «Воєнні злочини й злочини проти людяності») [6], Кримінального кодексу Угорщини (розділ 13 «Злочини проти людяності» та розділ 14 «Воєнні злочини»), Кримінального кодексу Литовської Республіки (розділ 15 «Злочини проти людяності та воєнні злочини») [7], Кримінального кодексу Естонської Республіки (розділ 8: глава 2 «Злочини проти людяності», глава 4 «Воєнні злочини») [8] та в багатьох інших держав.

Видається за доцільне внести аналогічні зміни й до Кримінального кодексу України (далі – КК України). У КК України міститься розділ XX «Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку», який з позиції міжнародного права є певною мірою застарілим.

Справа у тому, що по суті концепція злочинів проти миру і безпеки людства є постнюрнберзькою; від цієї концепції міжнародне співтовариство відмовилося ще у 1996 році на користь концепції міжнародних злочинів, яка ввійшла у подальшому до Римського статуту МКС. Так, справді Комісія міжнародного права ООН протягом декількох десятиліть розробляла Проект Кодексу злочинів проти миру і безпеки людства, кінцевий текст якого був сформульований в 1996 році та складався з 20 статей [9]. Комісія міжнародного права після розгляду різних форм, в яких може бути прийнятий проект Кодексу (до них належать міжнародна конвенція, включення Кодексу в статут міжнародного кримінального суду;

або прийняття Кодексу як декларації Генеральної Асамблеї), рекомендувала Генеральній Асамблеї обрати найбільш відповідну форму, яка б забезпечила максимально широке прийняття Проекту Кодексу [10, p. 17].

У свою чергу, Генеральна Асамблея ООН у своїй резолюції № 51/160 від 16 грудня 1996 року, зупинилася за необхідності врахування Проекту Кодексу при розробці статуту МКС, запропонувавши розробникам Статуту МКС взяти до уваги Проект згаданого Кодексу [11].

Тим не менше, до тексту Статуту МКС словосполучення «злочини проти миру і безпеки» не ввійшло. А далі, оскільки міжнародне співтовариство відмовилося від прийняття Проекту Кодексу про злочини проти миру і безпеки людства у формі самостійного міжнародного договору чи хоча би резолюції Генеральної Асамблеї ООН на користь Римського статуту, який не використовує термін «злочини проти миру і безпеки», поступово зазначений термін фактично перестав використовуватися у міжнародному праві.

Окрім змін до Кримінального кодексу України, видається, змін потребують і положення Кримінального-процесуального кодексу (далі – КПК України). Як підкреслювалося вище, визнання Україною *adhoc* юрисдикції МКС має своїм наслідком прийняття нашою державою обов'язків щодо співпраці з МКС, в обсязі, який мають держави-учасниці Римського статуту відповідно до ч. 9 Римського статуту.

Однак, розділ IX КПК України «Міжнародне співробітництво під час кримінального провадження» не передбачає можливості співробітництва з МКС. Відтак, до положень цього розділу варто би було внести зміни, передбачивши особливості міжнародного співробітництва з МКС.

На додаток до згаданих змін до КПК України, беручи до уваги, з одного боку, компліментарність юрисдикції МКС, тобто первинну відповідальність держав у межах національних правопорядків у боротьбі з міжнародними злочинами, а з іншого, – можливість притягнення до відповідальності за вчинення одних і тих же міжнародних злочинів як МКС, і національними органами, необхідними є зміни у кримінально-процесуальному законодавстві пов'язані

з гарантуванням належних стандартів забезпечення прав людини у кримінальному провадженні, особливо права на захист у обсязі передбаченому Римським статутом та Правилами процедури і доказування МКС.

У іншому разі, у МКС підозрюваний чи обвинувачений у вчиненні тих же злочинів буде володіти більшими гарантіями, іншими словами – бути у більш сприятливому статусі, ніж у національних правопорядках.

---

1. Declaration by Ukraine lodged under Article 12 (3) of the Rome Statute, 9 April 2014. URL: http://icc-cpi.int/en_menus/icc/press%20and%20media/press%20releases/Documents/997/declarationRecognitionJuristiction09-04-2014.pdf

2. Про визнання Україною юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо скоєння злочинів проти людяності та воєнних злочинів вищими посадовими особами Російської Федерації та керівниками терористичних організацій «ДНР» та «ЛНР», які призвели до особливо тяжких наслідків та масового вбивства українських громадян: Заява Верховної Ради України, 4 лютого 2015 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/145-19?lang=uk

3. Preliminary examination: Ukraine. URL: https://www.icc-cpi.int/ukraine

4. Cryer R., FrimanH., Robinson D.,WilmshurstE. An Introduction to International Criminal Law and Procedure. 2nd ed. Cambridge Press, 2010. 618 p.

5. Swiss Criminal Code, of 21 December 1937. URL: http://www.legislationline.org/download/action/download/id/5686/file/Swiss_CC_1937_am2014_en.pdf

6. The Criminal Code of Finland, 1889 http://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/1889/en18890039.pdf

7. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas: Redakcija: 76 – 2017.11.21 (nuo 2017.11.29) Aktuali. URL: http://www.infolex.lt/portal/start_ta.asp?act=doc&fr=pop&doc=66150

8. Karistusseadustik: Vastu võetud 06.06.2001; jõustumine 01.09.2002. URL: https://www.riigiteataja.ee/akt/184411

9. Draft Code of Crimes against the Peace and Security of Mankind (1996). URL: https://legal.un.org/docs/?path=../ilc/texts/instruments/english/draft_articles/7_4_1996.pdf

10. Report of the International Law Commission on the work of its forty-eighth session, 6 May – 26 July 1996, Official Records of the General Assembly, Fifty-first session, Supplement No. 10. P. 17, Para. 48. URL: https://legal.un.org/docs/?path=../ilc/documentation/english/reports/a_51_10.pdf

11. Report of the International Law Commission on the work of its forty-eighth session: Resolution Adopted by the General Assembly [on the report of the Sixth Committee (A/51/626). URL: https://legal.un.org/docs/?symbol=A/RES/51/160

Зоряна Дільна,
кандидатка юридичних наук,
доцентка кафедри кримінально-правових дисциплін
юридичного факультету,
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ЗАХИСНА ПРОМОВА АДВОКАТА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Власне саме комунікативні вміння є найважливішою складовою професійної майстерності адвоката-захисника. Правильно свого часу говорив А.П. Чехов, про те, для інтелігентної людини неприпустимо погано говорити, це має вважатись так само непристойно, як не вміти читати чи писати. Отже, вміти професійно комунікувати для адвоката є не менш важливим ніж бути професійно підкованим.

Одним із найскладніших моментів у роботі адвоката є виступ у суді, а зокрема виголошення захисної промови. Адже це є завершальний та відповідальний етап судового розгляду, відповідно саме тут адвокат повинен проявити свої комунікативні здібності, які є надважливими для нього. Захисною промовою у кримінальному провадженні є така промова адвоката, у якій ним викладаються думки щодо суті обвинувачення, кваліфікації вчиненого підзахисним діяння, аналізуються докази тощо. І власне виходячи з того, що адвокат виголошує промову після сторони обвинувачення, то він повинен висвітлити ситуацію по новому, викласти певнф факти під іншим кутом зору, і головне робити це впевнено.

На якість промови впливає окрім знань, ще загальна психологічна культура адвоката, психологічна підготовленість. При підготовці захисної промови, адвокат: 1) здійснює пошук, аналізує та узагальнює значиму для захисту інформацію; 2) визначає змістовні характеристики та особливості захисної промови; 3) здійснює відбір та використання невербальних засобів, які б підсилювали зміст промови. Так, наприклад, виходячи із кожного конкретного випадку, свою позицію у захисній промові адвокат може будувати: або

заперечуючи обвинувачення повністю, або частково, або заперечуючи кваліфікацію тощо.

Серед науковців відсутня єдність щодо тлумачення природи та складових захисної промови адвоката. Спробуємо проаналізувати існуючі підходи до визначення цього поняття та подати власне бачення.

Отже, на думку авторського колективу у складі С. Д. Абрамовича, В. В. Молдована, М. Ю. Чикарькової, захисна промова – це промова в судових дебатах, у якій з точки зору захисту підсудного надається аналіз доказів, викладаються міркування по суті обвинувачення, кваліфікації злочину, пропозиції про міру покарання, інші питання, що мають значення для правильного вирішення справи [1, с. 336].

Головне завдання захисника під час проголошення захисної промови – переконати суд і всіх присутніх у залі судового засідання в правильності фактів, які ним тлумачаться, та обґрунтованості запропонованого рішення [2, с. 5].

І власне, щоб промова була переконливою, ефективною та мала вплив на учасників судового розгляду, адвокат повинен вміти првиернути до себе увагу, примусити себе слухати та чути, сприймати почуте. Саме задля досягнення цієї мети потрібно використовувати і психологічні прийоми та засоби впливу. Звичайно, що кожен захисник планує свою тактику захисту на свій розсуд, і відповідно застосовує свої так би мовити «власні» прихологічні прийоми складаючи та проголошуючи захисну промову. Звичайно, усі методи та способи психологічного впливу повинні відповідати принципам законності та допустимості, не бути протирпавними та аморальними.

Зміст захисної промови, окрім логічних доводів позиції адвоката щодо вчиненого його підзахисним діяння, повинен включати в себе і заклики до співчуття, моралі. На початковому етапі здійснення захисту, адвокат, не лише знайомиться з матеріалами справи, із кваліфікацією діяння, а насамперед він вивчає і самого підзахисного, його особистість, його характер та інші індивідуально-психологічні особливості, а також мотиви його вчинків, його життєву позицію, та окремі соціально-демографічні характеристики. Це все є необхідним для ефективного подальшого спіл-

кування із підзахисним, розумінням його мотивів та побудови стратегії захисту.

Таким чином, між адвокатом та його підзахисним повинні складатись такі відносини, де панує довіра, відвертість, підтримка, розуміння та, що найважливіше – єдина злагоджена стратегія поведінки. Таким чином, знаючи добре психологію свого підзахисного, адвокату легше у захисній промові відмітити усі його позитивні сторони, звернутись до окремих рис його характеру тощо.

Отже, можна виділити наступні способи та методи психологічного впливу під час проголошення захисної промови, які використовуються в адвокатській практиці:

1) створити атмосферу співчутливості та милосердя до підзахисного, підкреслючи його позитивні риси, здобутки, досягнення та моральні якості;

2) застосувати такі методи впливу на суддів, або і на суд присяжних, якщо такий є, як метод переконання, навіювання, метод прикладу, рефлексія, маніпуляція, атака та програмування.

Якщо розглядати вищенаведені методи детальніше, то слід зазначити, що найбільш поширеним та ефективним є метод переконання. Як слушно зауважує Н. Р. Бобечко, основною формою впливу в ході судочинства є метод переконання. Переконати людину дати правдиві показання або виконати необхідні дії – це довести їй безглуздість і помилковість іншої лінії поведінки. При цьому необхідно передбачити всі заперечення, бути готовим їх розглянути та спро – стувати. Зрозуміло, що переконання є най – ефективнішим при повній доведеності факту вчинення злочину, безсумнівності вини, за наявності системи обвинувальних доказів. Тут людина з логічних міркувань підтверджує очевидну для всіх істину [6, с. 97].

Щодо методу переконання, то під час проголошення захисної промови адвокат повинен наголошувати на усіх обставинах справи, які так чи інакше або виправдовують особу, а бо принаймі пом’якшують караність вчиненого нею діяння, та апелювати до її позитивних рис та характеристик.

Психологічний вплив у формі позитивного прикладу за своїм характером наближається до переконання, однак має не прямий,

а опосередкований характер [4, с. 146]. Метод прикладу може бути реалізований у формі заклику об'єктивно та уважно вивчати обставини справи, так, як це робить адвокат та суддя (якщо мова йде про застосування методу прикладу до присяжного).

Психологічний метод навіювання застосовується адвокатом у формі апелювання до значимої ролі його підзахисного, його якостей та вчинків, які ним були здійснені ще до моменту вступу його у кримінальні процесуальні відносини, тобто слід всіляко нагадати про соціальну значущість свого підзахисного і таким чином так би мовити «навіювати» суддям чи присяжним прихильну позицію до нього.

Щодо методу рефлексії, то його сутність полягає в тому, що особа, яка веде провадження у справі, подумки ставить себе на місце правопорушника або іншої особи і, аналізуючи їхні дії, висловлювання, робить висновок зі свого сприйняття [6, с. 145]. Рефлексія включає такі процеси, як опосередковане проникнення в чужу свідомість, її пізнання та моделювання можливої поведінки особи або групи осіб.

Застосування методу рефлексії доцільно при усуненні суперечностей або перекручень у показаннях, а його ефективність залежить від наявності даних про особу учасника процесу, характер розслідуваного злочину тощо. Отже, захисник, вибудовуючи лінію захисту очевидно що цей метод застосовував ще на початку співпраці з підзахисним, для того, щоб краще зрозуміти його вчинки. Проголошуючи захисну промову, адвокат повинен примусити суддів та присяжних намагатись поставити себе на місце свого підзахисного, і відповідно намагатись зрозуміти його мотиви, думки, почуття тощо.

У деяких випадках, адвокат може застосовувати і прийом психологічної атаки, який полягає у активному впливі на психіку учасників судового розгляду (наприклад швидкий темп розмови, багатослівність, застосування міміки та пантоміміки) задля введення їх певною мірою в стан розгубленості і відповідно спонукати висловити потрібну реакцію. Виходячи із ситуації, під час проголошення захисної промови адвокат може використовувати і такі психологічні методи, так звані пастки, як наприклад використання ефекту раптовості, відволікання уваги з метою «присипляння»

пильності, емоційний експеримент (тобто емоційний вплив певного доказу) тощо.

Використання будь яких психологічних методів та прийомів вимагає від адвоката високої майстерності, а також і його психологічної стійкості, врівноваженості.

---

1. Риторика загальна та судова навч. посібник / С. Д. Абрамович, В. В. Молдован, М. Ю. Чикарькова. К.: Юрінком Інтер, 2002. 16 с.

2. Кацавець Р. С. Репліка захисника в судових дебатах. *Наука і практика*. 2012. № 2 (137). С. 7–12.

3. Сергеич П. Искусство речи на суде. М.: Юридическая литература, 1988. 380 с.

4. Основи загальної та юридичної психології: курс лекцій: навч. посібник / Н. Р. Бобечко, В. П. Бойко, І. В. Жолнович, І. І. Когутич; за ред. В. Т. Нора. К.: Алерта; ЦУЛ, 2011. 224 с.

5. Руденко М. М. Класифікація методів психологічного впливу в оперативно-розшуковій діяльності. *Вісник Запорізького юридичного інституту Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2009. № 1. С. 142–148.

6. Коновалова В. Е. Допрос: тактика и психология. Харьков: Консум, 1999. С. 141–149.

Віталій Дубас,
суддя Вищого антикорупційного суду України

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ЗАСОБИ БОРОТЬБИ З КОРУПЦІЙНИМИ ЗЛОЧИНАМИ

1. Новий етап боротьби з корупцією в Україні пов’язаний з ратифікацією 18 жовтня 2006 року Конвенції ООН проти корупції 2003 року, Кримінальної конвенції Ради Європи про боротьбу з корупцією 1999 року та Додаткового протоколу до неї, що поклало на Україну низку зобов’язань у сфері протидії корупції. Важливим кроком у боротьбі з корупцією стало прийняття 18 квітня 2013 року Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення національного законодавства у відповідність із стандартами Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією». Незважаючи на вжиті останнім часом орга-

нізаційно-правові заходи щодо протидії корупції, її масштаби суттєво не зменшилися і не відбулося відчутного скорочення кількості корупційних діянь.

2. Беззаперечним досягненням Кримінального кодексу України є встановлення кримінальної відповідальності за корупційні злочини, при цьому, каральні кримінально-правові засоби відіграють значну превентивну роль у системі боротьбі з корупційними злочинами. З огляду на відсутність законодавчого регулювання та практичної реалізації кримінологічного моніторингу програм соціально-економічних перетворень (експертизи проектів законодавчих та нормативно-правових актів), майже повну відсутність профілактичної діяльності, як з боку органів кримінальної юстиції, так і громадськості, неспроможність системи виконання покарань перевиховувати винних, засоби кримінально-правового впливу, на сьогодні, є найбільш ефективними у системі протидії злочинності в цілому та з корупційними злочинами зокрема.

Попри це, не менш важливими та ефективними засобами захисту прав і свобод суб'єктів правовідносин є заохочувальні кримінально-правові засоби боротьби з корупційними злочинами в якості превентивного інструментарію регулювання суспільних відносин, що виникають у зв'язку з вчиненням корупційних злочинів.

3. Кримінально-правові засоби є різновидом правових засобів протидії злочинності. У теорії права під правовими засобами розуміють інституційні явища правової дійсності, що втілюють регулятивну силу права, юридичні обов'язки, заборони, пільги, заохочення, покарання тощо. Тобто це юридичні інструменти, за допомогою яких задовольняються інтереси суб'єктів права, забезпечується досягнення цілей. В залежності від інформаційно-психологічної спрямованості (пріоритету інтересам окремих суб'єктів) правові засоби поділяють на такі, що стимулюють (заохочення, пільги, дозволи) і такі, що обмежують (покарання, заборони, обов'язки). В свою чергу, й кримінально-правові засоби впливу на злочинність поділяються на стимулюючі або заохочувальні (обставини, що виключають злочинність діяння, звільнення від кримінальної відповідальності, звільнення від покарання та його відбування тощо) та обмежуючі (каральні).

4. У КК поняття «заходи кримінально-правового впливу» не застосовується (лише нещодавно, у зв'язку із запровадженням спеціальної конфіскації, у назві розділу XIV з'явилось словосполучення «інші заходи кримінально-правового характеру», зміст якого в законі не розкривається). Водночас вживаються такі термінологічні звороти, як «підставою кримінальної відповідальності є» (ч. 1 ст. 2), «притягнення до кримінальної відповідальності» (ч. 3 ст. 2, частини 1 і 3 ст. 10 та ін.), «звільнення від кримінальної відповідальності» (ч. 2 ст. 9 та ін.), «кримінальна відповідальність настає» (ст. 16), «особа підлягає кримінальній відповідальності» (ч. 2 ст. 17), «може наставати кримінальна відповідальність» (ч. 1 ст. 18), «не підлягає кримінальній відповідальності особа» (ч. 2 ст. 19, ч. 4 ст. 36 та ін.), «кримінальній відповідальності підлягають» (ст. 22), «стаття... Особливої частини цього Кодексу, що передбачає відповідальність» (ч. 1 ст. 65) тощо.

Поняття «кримінальна відповідальність» загалом з'явилось у вітчизняному кримінальному праві у 50-х рр. XX століття, а в кримінальних законах більшості держав світу його немає. Відповідно, немає і таких понять, як «підстава кримінальної відповідальності», «звільнення від кримінальної відповідальності», «настання кримінальної відповідальності» тощо. Натомість застосовуються більш зрозумілі поняття: «підстава застосування заходів кримінально-правового впливу», «звільнення від покарання», «припинення кримінального переслідування» тощо. То що ж становить собою кримінальна відповідальність і чим вона відрізняється від покарання та інших заходів кримінально-правового впливу? Кримінальна відповідальність – це один із видів юридичної відповідальності (поряд з адміністративною, дисциплінарною, цивільно-правовою тощо), що становить собою специфічні правовідносини між державою та правопорушником. Ознаками кримінальної, як і іншої юридичної відповідальності публічно-правового характеру, є: з одного боку – негативна реакція держави на правопорушення і на його суб'єкта, що становить собою легітимні (від лат. *legitimus* – такий, що відповідає закону, законний, правомірний) заходи впливу; з другого – обов'язок правопорушника перетерпіти застосовані до нього заходи впливу (у даному випадку – примусові заходи кримінально-правового впливу). Якщо заходи впливу не є легітим-

ними (скажімо, застосовуються тортури, взяття під варту без законних підстав, постановлено завідомо неправосудний вирок), то й обов'язку їх перетерпіти не виникає, і невиконання цього обов'язку не може бути покараним. Кримінальна відповідальність застосовується тільки до правопорушника, тобто її суб'єктом не може бути особа, яка за законом не є суб'єктом кримінального правопорушення, і тільки у зв'язку із кримінальним правопорушенням, тобто кримінальної відповідальності не існує, якщо немає складу кримінального правопорушення.

Згідно з п. 14 ч. 1 ст. 3 КПК притягнення до кримінальної відповідальності є стадією кримінального переслідування і означає повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення. Власне кримінальна відповідальність, як роз'яснив Конституційний Суд в Рішенні у справі про депутатську недоторканність від 27 жовтня 1999 р. № 9-рп/99, настає з моменту набрання законної сили обвинувальним вироком суду. Іншими словами, настання кримінальної відповідальності – це юридичний факт, а притягнення до кримінальної відповідальності, що відбувається з моменту повідомлення особі про підозру і до моменту набрання законної сили обвинувальним вироком суду, – характеризує процес. У зв'язку з цим процесом особа мусить перетерпіти повідомлення про підозру, затримання, певні запобіжні заходи (зокрема, домашній арешт, заставу, тримання під вартою), інші заходи забезпечення кримінального провадження (виклик, привід, відсторонення від посади, арешт майна та ін.), слідчі і розшукові дії, проведені за її участю або стосовно неї, тощо, але це все не є кримінальною відповідальністю, а, так би мовити, підготовкою до неї. Кримінальні процесуальні відносини між суб'єктом кримінальної відповідальності та державою (в особі слідчого, прокурора, слідчого судді і суду) забезпечують настання кримінальної відповідальності, її реалізацію у певній визначеній законом формі. Отже, якщо судом не винесено обвинувального вироку, то ми не можемо говорити і про настання кримінальної відповідальності. З цієї причини заходи кримінально-правового впливу, не пов'язані із постановленням обвинувального вироку, перебувають за межами поняття «настання кримінальної відповідальності». Проте, із ст.ст. 3–8 КК та інших, де застосовані терміни «законодавство про кримінальну відпові-

дальність» і «закони про кримінальну відповідальність», випливає, що кримінальна відповідальність – це надзвичайно широке поняття, яке охоплює усе те, що стосується як можливих правових наслідків вчинення кримінального правопорушення, так й інших заходів кримінально-правового впливу, які не є правовими наслідками вчинення кримінального правопорушення.

5. Відповідно чинного кримінального законодавства, кримінальні провадження, пов'язані із вчиненням правопорушень, які містять корупційну складову має розглядати Вищий антикорупційний суд. Зокрема, до компетенції суду віднесено 22 склади злочинів, передбачених статтями 191, 206-2, 209, 210, 211, 262, 308, 312, 313, 320, 354, 357, 364, 364-1, 365-2, 366-1, 368, 369-2 Кримінального кодексу України, за обов'язкової наявності хоча б однієї з таких умови:

– вчинення цих злочинів спеціальним суб'єктом (народний депутат України, Прем'єр-міністр України, член Кабінету Міністрів України, Голова Фонду державного майна України або його заступники, Голова Національного банку України або його заступники, державний службовець категорії «А», депутат обласної ради, суддя, прокурор, керівник суб'єкта великого підприємництва, у статутному капіталі якого частка державної або комунальної власності перевищує 50 відсотків тощо);

– розмір предмета злочину або завданої ним шкоди в п'ятсот і більше разів перевищує розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленого законом на час вчинення злочину (наприклад, станом на 1 січня 2019 р. це 960 500 гривень);

– злочин, передбачений статтею 369, частиною першої статті 369-2 Кримінального кодексу України, а саме надання неправомірної вигоди або зловживання впливом, вчинено щодо перелічених вище службових осіб.

Хоча питання про підсудність ВАКС чітко визначено в КПК, воно все одно залишається одним із найбільш дискусійних як серед науковців, так і серед практиків застосування кримінального закону.

6. Незважаючи на планомірну здійснювану боротьбу з корупцією, в теорії кримінального права та правозастосовної діяльності немає єдиного розуміння корупційного злочину, який би

використовувався в науковому обігу, змісту і кола кримінально-правових засобів боротьби з корупцією при тому, що останні являють собою саме закріплення в законодавстві адекватних форм і підстав кримінальної відповідальності корупціонерів.

Відсутність однакового підходу до кримінально-правового змісту корупції породжує не тільки труднощі обліку і контролю за поширеністю даних злочинів, але і правову проблему: без визначення меж об'єкта кримінально-правового впливу немислимо ефективне законодавство, що включає в себе адекватні види кримінально-правових засобів протидії корупційній злочинності. Необхідна ревізія системи антикорупційних норм кримінального закону, потенціал яких, як видається, далеко не вичерпаний. Останні, цілком очевидно,можуть стати дієвими кримінально-правовими засобами протидії корупції. Як нам видається, потрібна більш чітка, законодавча регламентація складів корупційних злочинів, жорсткий підхід до призначення покарань, а також розширення можливостей застосування деяких з видів покарань за корупційні діяння.

---

1. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право: навч. посібник / за заг. ред. М. І. Хавронюка. К.: Ваіте, 2014. 944 с.

2. Кримінально-правові засоби впливу на злочинність. URL: https://visnikau.webnode.com.ua/news/kriminalno-pravovi-zasobi-vplivu-na-zlochinnist (дата звернення: 25.11.2019).

Микола Зубанський,
аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін
юридичного факультету
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ЗБРОЙНІ КОНФЛІКТИ, ПОНЯТТЯ ТА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ОГЛЯД (з точки зору міжнародного законодавства)

Геополітична ситуація в сучасному світі свідчить про зміну загальноприйнятих понять та явищ. Таким чином розуміння більшості понять виходить на якісно новий рівень і потребує пере-

осмислення відповідно до реалій сьогодення. Враховуючи геополітичну ситуацію в Україні протягом останніх років можна зазначити, що поняття «збройний конфлікт» та «війна», яке закріплене в міжнародних нормативно-правових актах потребує удосконалення та уточнення, оскільки визначення даних понять, які на даний час містяться в Женевській конвенції не дозволяють провести чітке розмежування та визначити яке з даних понять повинно застосовуватися для визначення характеру подій, які на даний час відбуваються на території східної України.

Важливим аспектом визначення характеру та специфіки подій, які відбуваються на сході України та їх кваліфікації є положення Женевської конвенції, які дозволяють провести аналіз геополітичної ситуації на сході України, а також визначити причини її виникнення, правильно кваліфікувати і провести пошук можливих шляхів вирішення даного питання. Женевська конвенція містить докладні положення, що регулюють засоби і методи ведення війни і захист осіб та об'єктів, які потрапляють у владу воюючої сторони. Як тільки починається збройний конфлікт, будь-яка дія, що здійснюється з причин, пов'язаних з цим конфліктом, має відповідати міжнародним гуманітарним правилам. З іншого боку, дані правила не застосовується до сутичок всередині країни, які не досягають порогу збройного конфлікту, або до ситуацій внутрішніх безпорядків і напруження, таких як бунти, ізольовані і спорадичні акти насильства і аналогічні дії, що не є збройним конфліктом [5, с. 22].

Таким чином, при відсутності збройного конфлікту будь-які спори між державами і будь-які питання захисту громадян повинні вирішуватися відповідно до норм права, застосовного у мирний час. Громадяни однієї держави, затримані в іншій, мають перебувати під захистом і, в залежності від обставин, можуть користуватися дипломатичним і консульським імунітетом своєї держави або захистом відповідно до міжнародного права.

В ситуаціях, що не досягають порогу збройного конфлікту, будь-яке застосування сили чи інших владних повноважень державами по відношенню до груп або окремих осіб, які перебувають в рамках їх юрисдикції, а також будь-яке насильство або інша серйозна шкода, завдана такими групами та окремими особами, залишається питанням національного кримінального права [4, с. 18].

Перед тим, як перейти до класифікації збройних конфліктів необхідно визначити саме поняття збройного конфлікту. Женевську конвенцію недарма називали раніше правом війни, тому що саме вона є сферою його застосування. Що таке війна і чи відрізняється вона від збройного конфлікту? Дуже часто можна зустріти одночасне застосування цих термінів. Дійсно, сьогодні вони застосовуються як тотожні, хоча різниця між ними існує.

Термін «збройний конфлікт» ширший за обсягом ніж термін «війна». Це підтверджується загальною для Женевької конвенції, а саме ст. 2, за якою норми цих документів застосовуються не тільки у випадку проголошення війни, але й щодо будь-якого іншого збройного конфлікту. За класичним міжнародним правом «війна» вимагає наявності цілого ряду міжнародно-правових критеріїв: вона має бути проголошена, наслідком чого зазвичай є розрив дипломатичних відносин і припинення дії двосторонніх міжнародних договорів поміж воюючими. Річ в тому, що протягом останніх десятиліть, після заборони застосування сили і погрози силою у ст. 2 Статуту ООН, держави воюють без проголошення війни і навіть зберігаючи дипломатичні й договірні відносини. Ніхто не хоче проголошувати війну, чим одразу на весь світ заявляти, що ти агресор і нести за це міжнародно-правову відповідальність. Навіть тоді, коли держава захищається від вторгнення, вона часто навіть не визнає стану війни поміж нею і агресором. Безумовно, наслідком цього стало закріплення у Женевській конвенції терміну «збройний конфлікт» і поступовий відхід від застосування терміну «війна» у документах міжнародного гуманітарного права, залишивши його *jusadbellum*.

Як це не дивно, довгий ряд міжнародних договорів не містить ані визначення поняття війна, ані поняття збройний конфлікт. Сьогодні найбільш поширеною в наукових колах є дефініція з першої справи Міжнародного кримінального суду, по обвинуваченню Душко Тадіча: «збройний конфлікт має місце кожен раз, коли держави застосовують силу чи коли відбувається тривалий збройний конфлікт між урядовими силами і організованими збройними групами або між такими групами всередині однієї держави».

Століттями вважалося, що під регулювання міжнародного законодавства підпадають тільки війни між державами, а не всере-

дині них. Громадянські війни були справами окремих держав, а не міжнародного права; спроби ж їх оцінити, чи встати на бік антиурядових сил вважилися втручанням у внутрішні справи цієї держави. З середини XX ст. ситуація поступово змінюється. Кожна Женевська Конвенція 1949 р. вже містила ст. 3, що перелічувала елементарні принципи гуманітарного захисту під час «збройних конфліктів, які не мали міжнародного характеру». Розділення збройних конфліктів на міжнародні й неміжнародні продовжилося в Додаткових протоколах 1977 р., які відповідно регулювали кожен з них.

Таким чином, міфжнародне кримінальне право визначає два типи збройних конфліктів: міжнародні і неміжнародного характеру. На перший погляд, все зрозуміло: війна між двома і більшою кількістю держав вважається міжнародним збройним конфліктом, а збройні сутички в межах території однієї держави – неміжнародним збройним конфліктом.

Проте, як зазначив Дж. Олдріч, «реальність може бути заплутаною, а збройні конфлікти в реальному світі не завжди точно вкладаються в дві категорії, на які їх поділило Міжнародне кримінальне право». Так, актуальними є питання щодо так званих інтернаціоналізованих конфліктів, які починалися як внутрішні, а після втручання третьої держави на боці повстанців (що заборонено класичним міжнародним правом) набули міжнародного характеру Проблеми визначення існують також щодо «асиметричних» конфліктів, в яких беруть участь недержавні утворення (в секторі Газа, в Афганістані тощо), а також дуже поширені сьогодні опосередковані *(proxy)* конфлікти, у яких одна держава здійснює загальний чи ефективний контроль за діями організованих збройних груп не території іншої держави. Зрештою, визначення стану війни, кола ворогуючих і переможців усе більше ускладнюється в сучасних умовах «глобальної війни з тероризмом» і різного роду «інформаційних воєн», що супроводжують збройну боротьбу [3, с. 17].

Не зважаючи на всі ці політологічні невизначеності, Римський Статут Міжнародного кримінального суду у ст. 8, що встановлює кримінальну відповідальність за воєнні злочини, закріпив лише два види конфліктів: міжнародний і неміжнародного характеру. Це також наполягає на такій дихотомії – тільки два різновиди збройних конфліктів. Поширений нині термін «гібридна війна»

не має ані дефініції, ані правового регулювання, а належить до політологічних понять.

Міжнародний збройний конфлікт має місце кожного разу, коли між державами існує застосування збройної сили, незалежно від інтенсивності такої сили і визнання стану війни, її оголошення чи введення військового стану. Питання застосування норм міжнародних нормативно-правових актів – це питання факту, як тільки є застосування сили однією державою проти іншої – одразу застосовується для міжнародних збройних конфліктів.

На противагу цьому, для існування неміжнародних збройних конфліктів необхідно виконати два сукупні критерії: 1) по-перше, має бути «тривале збройне насильство» у сенсі досягнення певного порогу інтенсивності такого збройного насильства [1]; 2) по-друге, принаймні одна зі сторін конфлікту має бути організованою збройною групою. Таким чином, різниця між міжнародними та неміжнародними збройними конфліктами ґрунтується на двох факторах:

Структура та статус залучених сторін, різні. Міжнародні стосуються суверенних держав. Натомість, неміжнародні збройні конфлікти ведуться між державними і недержавними організованими збройними групами. Поріг інтенсивності насильства відрізняється. Рівень насильства, необхідний для ініціювання міжнародних збройних конфліктів є значно нижчим за рівень, необхідний для неміжнародних збройних конфліктів. Критерії порогу насильства і ступінь організації збройної групи відрізняють ситуації неміжнародних збройних конфліктів від ситуацій внутрішніх заворушень, повстань, тероризму або високого рівня злочинності, які не підпадають під дію норм міжнародного. Якщо порогові або організаційні критерії не виконуються, ситуація не відповідає вимогам для кваліфікації діяння як неміжнародного збройного конфлікту [2, с. 22].

Таким чином, враховуючи положення міжнародного права, а саме положення Женевської конвенції та статуту Міжнародного кримінального суду можна дійти висновку що на території України, як суверенної демократичної держави відбувається саме міжнародний збройни й конфлікт.

Це підтверджується збройною інтервенцією іноземної держави на територію України, а також хараутером бойових дій, які ведуться на території нашої держави. З наведеного вище можна сформувати висновок що для вирішення питання відновлення тери-

торіальної цілісності України а також припинення бойових дій на території України необхідним є саме застосування положень міжнародних нормативно-правових актів і застосування процедури розгляду справи в міжнароднону кримінальному суді, що матиме своїм наслідком обовязкове виконання рішення даної установи та відновлення територіальної цілісності нашої держави. Загальновідомим факутом є те що дана процедура розгляду справи в Міжнародному кримінальному суді є довготривалою, але вжиття дієвих заходів для відновлення територіальної цілісності та недопущення подальших посягань на суверенітет нашої держави є необхідними вже сьогодні.

1. Загальна декларація прав людини: від 10.12.1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua (дата звернення 25.11.2019).

2. Стюарт Дж. Г. «К единому определению вооруженного конфликта в международном гуманитарном праве: анализ интернационализированного вооруженного конфликта. *Международный журнал Красного Креста*. 2003. № 850. 157 с.

3. Паулюс А., Вашакмадзе М. Ассиметричная война и понятие вооруженного конфликта – попытка разработать концептуальную модель. *Международный журнал Красного Креста*. 2009. № 873.

4. Уиг Ф-Б Неоднозначность понятия войны. *Международный журнал Красного Креста*. 2009. № 873.

5. Aldrich G. «The laws of war on land». *American Journal of International Law*. Vol. 94. 2000. P. 62.

Ольга Иванчина,
кандидат философских наук, доцент
(Брестский государственный университет имени А.С. Пушкина)

УГОЛОВНАЯ ЮСТИЦИЯ: МИРОВЫЕ ТРЕНДЫ

В глобальном информационном обществе уголовная юстиция выступает отражением всех политических, экономических и культурных процессов. Она напрямую зависит от политического режима управления государством: чем более демократична страна,

тем более эффективно правоприменение. Уголовная юстиция также напрямую обусловлена типом экономики, так как она способна криминализировать либо разрешать предпринимательство.

Все общекультурные процессы воплощаются в уголовной юстиции, которая должны выражать общественное мнение большинства.

В настоящее время можно выделить ряд тенденций, которые характерны для уголовной юстиции:

1. На международном уровне уголовное право не стало воплощением общечеловеческих ценностей – создание международного уголовного кодекса остается по-прежнему недостижимой мечтой. Существует гносеологически-правовая несогласованность в понимании термина «преступление» в разных правовых системах. Разрыв будет сохраняться и далее, так же, как и в определении понятий «норма» и «девиация» в разных культурах. Поэтому уголовное право охраняет в разных странах мира разные ценности и блага, которые могут существенно отличаться [1, с. 7].

2. В рамках международного сотрудничества в уголовно-правовой сфере национальные интересы нередко выступают более значимыми, чем достижение социальной справедливости в глобальном (общечеловеческом, мировом) масштабе. Даже такая влиятельная организация, как Интерпол, принципиально воздерживается от вмешательства в любые процессы, которые как либо могут быть связаны с национальной политикой.

3. Цивилизованные страны мира (самые экономически развитые и безопасные) реализуют не столько уголовную политику «карающего правосудия», включающего смертную казнь, сколько «восстанавливающую юстицию», помогающую максимально исправить тот ущерб, который был причинен преступлением. Так, для стран Западной Европы характерны следующие тенденции: гуманизация уголовного наказания (стремление лишать свободы как можно реже и на как можно меньшие сроки), лишение свободы преимущественно за насильственные преступления, использование медицинских мер наказания и превенции и др. На фоне «Великого снижения преступности» (англ. *«great crime drop»*) происходит уменьшение «цены преступности», которая может составлять 7–9 % ВВП страны [2, с. 16].

В ряде стран Западной Европы имеет место сокращение пенитенциарной системы (из-за уменьшения количества заключенных тюрьмы переделывают в гостиницы, а сотрудников охраны сокращают). Прийти к такому результату позволили вышеназванные принципы, которые характерны для западноевропейского уголовного права. В то время как в постсоветских странах сохраняется преимущественно тенденция «карающей юстиции», а не «юстиции восстанавливающей».

4. Уголовная статистика многих стран мира в настоящее время позволяет осуществлять межстрановое сравнение, составляя рейтинги «самых опасных» и »самых безопасных» государств. Благодаря количественным и качественным криминологическим показателям можно измерять преступность как социальное и уголовно-правовое явление, используя конкретные эмпирические данные.

Однако не все государства открыты для международного сотрудничества по противодействию преступности. Отказ от сотрудничества выражается, в частности, в отказе предоставлять статистические данные о состоянии преступности, а также в запрете проводить криминологические исследования на территории своей страны представителям международных организаций, в т.ч. сотрудникам ООН.

5. «Цифровая эпоха» породила внедрение электронных технологий практически во все сферы жизни, в том числе в систему правоохранительных органов. Расследование преступлений (криминалистика, уголовный процесс), отправление правосудия (судоустройство и судопроизводство), отбывание наказания (уголовно-исполнительное право) – все эти аспекты юридической деятельности используют компьютерные технологии для повышения эффективности своей работы.

Среди криминологов обсуждается проект «электронного правосудия», когда специальная компьютерная программа просчитывает максимально правильный вариант для принятия решения судьей, взвешивая на «электронных весах» все обстоятельства и доказательства, возможность рецидива, адекватность и строгость наказания и т. д.

6. Уровень доверия к правоохранительным органам напрямую коррелирует с механизмами политического руководства. Чем демократичнее страна, тем больше граждане сотрудничают с полицией.

От уровня доверия к правоохранителям зависит эффективность социального контроля, который осуществляется в первую очередь именно правоохранительными органами. Криминологи доказали, что значительное количество полицейских и строгие санкции уголовного закона не являются самыми лучшими средствами для сдерживания преступности.

Благодаря деятельности международных организаций и международному уголовному праву в настоящее время наметилась тенденция стремления к гласности и прозрачности уголовной юстиции. Это выражается в сотрудничестве, совместным исследованиям на международном уровне, которые позволяют вырабатывать принципы взаимодействия, просчитывать показатели и определять рейтинги.

Уголовное законодательство очень мобильно, оно ежегодно подвергается корректировкам и изменениям. При этом многие криминологи подчеркивают его избыточность, говоря о том, что многие «преступления» вполне можно назвать «административными деликтами» и вынести в административное законодательство.

Таким образом, можно сделать вывод, что с нарастанием глобализационных процессов позитивное развитие и состояние уголовной юстиции будет все более обусловливаться состоянием международного права и его принципов, прозрачными механизмами политического управления, усилению качества социального контроля благодаря активности гражданского общества и применения компьютерных технологий.

---

1. Гилинский Я.И. Преступность: Что это? Кто виноват? Что делать? *Вестник Казанского юридического института МВД России.* 2019. № 1 (35). С. 6–13.

2. Долотов Р. О. Цена преступности как криминологический показатель: некоторые методологические аспекты. *Всероссийский криминологический журнал.* 2012. № 3 (21). С. 15–21.

Віталій Кадала,
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри господарсько-правових дисциплін
(Донецький юридичний інститут МВС України)

ДО ДЕКРИМІНАЛІЗАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ПРОЦЕДУРОЮ БАНКРУТСТВА

Останніми часами актуалізувалися питання декриміналізації окремих видів злочинів в економічній сфері. Одними з таких злочинів є злочини в сфері банкрутства. Будь-яка господарська діяльність суб'єкта господарювання як самостійна, ініціативна, систематична діяльність здійснюється ним на власний ризик з метою досягнення певних економічних і соціальних результатів. Одним із таких ризиків може бути ризик банкрутства, а у випадку банкрутства економічні та соціальні результати його діяльності будуть негативними. Причини, що можуть призвести до настання та реалізації такого ризику можуть мати різний характер. Однією з таких причин можуть бути навмисні дії з боку конкурентів, посадових осіб, засновника суб'єкта господарювання тощо.

Специфічність проваджень, що виникають з неплатоспроможності суб'єкта господарювання полягає в тому, що частина порушень, які мають місце у сфері банкрутства були декриміналізовані та виключені з Кримінального кодексу України. Так, була виключена ст. 218 Фіктивне банкрутство, ст. 220 Приховування стійкої фінансової неспроможності, ст. 221 Незаконні дії у разі банкрутства. В той самий час, після виключення цих статей з КК України відповідні зміни не було внесені до Господарського кодексу України і в ч. 4 ст. 215 ГК України зазначено, що приховування банкрутства, фіктивне банкрутство або умисне доведення до банкрутства, а також неправомірні дії у процедурах неплатоспроможності, пов'язані з розпорядженням майном боржника, що завдали істотної шкоди інтересам кредиторів та держави, тягнуть за собою кримінальну відповідальність винних осіб відповідно до закону. Отже, таке положення ГК України потребує актуалізації та приведення у відповідність з чинним кримінальним законодавством. На наш погляд, декриміналізація вказаних злочинів є завчасною.

Так, фахівці відзначають, що в Європі існує цивільна та адміністративна відповідальність власника компанії – бенефіціара, за умисно створений борг, який він не збирався сплачувати. Для українців ще незвичний важіль впливу – це репутаційний ризик. Втративши репутацію через банкрутство, особа не має можливості брати кошти в кредит для розвитку бізнесу [1]. Разом з тим, вітчизняне середовище – а саме, ні держава, ні суспільство ще не готове для таких кроків.

Аналізуючи кримінальне законодавство в галузі банкрутства слід зазначити, що кримінальне провадження може мати місце тільки за фактом доведення до банкрутства, а саме – діяння, за які передбачена відповідальність ст. 219 КК України. Відносно положень ст. 219 КК України «Доведення до банкрутства», слід зазначити наступне. Не зовсім зрозумілою є позиція законодавця, що відповідальність встановлюється тільки за завдання великої матеріальної шкоди державі чи кредитору. Адже така шкода діями службової особи може бути завдана як засновнику, так і учаснику суб'єкта господарської діяльності. Таким чином, доцільним було б розширити коло суб'єктів, визначених в ст. 219 КК України, яким може бути завдано шкоди і крім держави та кредитора доповнити цей перелік засновником та учасником суб'єкта господарювання.

Обставини, які підлягають доказуванню, зазначені в ст. 91 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України). Перша з них, це подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення). Подією кримінального правопорушення за ст. 219 КК України є доведення до банкрутства. Згідно з чинним законодавством в сфері банкрутства банкрутством є визнана господарським судом неспроможність боржника відновити свою платоспроможність за допомогою процедури санації та реструктуризації і погасити встановлені у порядку, визначеному цим Кодексом, грошові вимоги кредиторів інакше, ніж через застосування ліквідаційної процедури (ст.1 Кодексу з процедур банкрутства).

Тобто, визнати суб'єкт банкрутом може лише господарський суд. Разом з тим, відповідно до п.3 ч.4 ст. 119 Кодексу з процедур банкрутства господарський суд постановляє ухвалу про відмову у відкритті провадження у справі про неплатоспроможність, якщо

боржника притягнуто до адміністративної або кримінальної відповідальності за неправомірні дії, пов'язані з неплатоспроможністю. Отже, якщо боржника притягнуто до кримінальної відповідальності за неправомірні дії, пов'язані з неплатоспроможністю суд взагалі не буде мати змоги встановити таку неплатоспроможність, і відповідно, якщо боржника буде притягнуто до такої відповідальності до настання факту банкрутства неможливо буде довести вину особи, оскільки факт неплатоспроможності не буде встановлений судом.

Крім того, в Кодексі з процедур банкрутства мова йде про боржника, як юридичну особу, тоді як в КК України йдеться про громадянина – засновника (учасника) або службову особу суб'єкта господарської діяльності. Зазначені неузгодженості потребують свого вирішення шляхом внесення змін до відповідного законодавства.

Якщо звернутися до Методичних рекомендацій щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства, затверджених Наказом Міністерства економіки України 19.01.2006 № 14 (у редакції наказу Міністерства економіки України від 26.10.2010 № 1361), то визначення наведених окремих ознак дій з доведення до банкрутства носить доволі розпливчатий характер під які може потрапити будь-яка діяльність суб'єкта господарювання [2]. Тому застосування цих рекомендацій повинно здійснюватися у комплексі з іншими заходами, спрямованими на доказування обставин у кримінальному провадженні за фактом доведення до банкрутства.

Друга з обставин, яка підлягає доказуванню: винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення. В окремих науково-практичних коментарях можна зустріти думку, що н*е може бути суб'єктом даного злочину індивідуальний підприємець, який здійснює свою діяльність без створення юридичної особи* [3, с. 412]. З таким висновком слід не погодитися, оскільки індивідуальні підприємці також можуть вчиняти умисні, з корисливих мотивів, іншої особистої заінтересованості або в інтересах третіх осіб дії, що призведуть до стійкої фінансової неспроможності суб'єкта господарської діяльності, що в свою чергу завдасть

великої матеріальної шкоди державі чи кредитору у вигляді несплати податків, неповернення кредитів тощо. А така фізична особа власне і буде громадянином – засновником індивідуального підприємця.

Третя обставина, яка підлягає доказуванню, це вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат. Встановлюючи вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат слід виходити з примітки до ст. 219 КК України, в якій зазначено, що матеріальна шкода вважається великою, якщо вона у п'ятсот і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Встановлення та доказування обставин, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження, обставин, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання; обставини, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схиляння особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення також є необхідними у кримінальному провадженні за фактом доведення до банкрутства оскільки їх встановлення та доведення буде впливати вид відповідальності, яка буде застосована до правопорушника.

Ще один вид обставин, зазначених в ст. 91 КПК України, які підлягають доказуванню, це обставини, що є підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру. Обставини, що є підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру за фактом доведення

до банкрутства не будуть підлягати доказуванню з огляду на суб'єкт злочину за статтею 219 КК України, а також враховуючи, що визнання суб'єкта господарювання банкрутом передбачає припинення ним будь-якої діяльності та виключення його з реєстру суб'єктів господарювання, що позбавляє можливості застосовувати до такого суб'єкта будь-які заходи кримінально-правового характеру. Таким чином, ця обставина не буде предметом доказування.

Отже, підсумовуючи викладене, зазначимо, що крім того, що декриміналізація злочинів у досліджуваній сфері не на часі, питання декриміналізації злочинів, пов'язаних з банкрутством потребує актуалізації законодавства в цій сфері, а отже перспективи подальших наукових розвідок в цьому напряму полягають у вивченні найбільш оптимальних шляхів здійснення такої актуалізації.

---

1. Виткаускас Д. Пора наказывать за намеренное банкротство и нечестных должников. URL: https://www.liga.net/society/articles/vitkauskas-pora-nakazyvat-za-namerennoe-bankrotstvo-i-nechestnyh-doljnikov

2. Наказ Міністерства економіки України 19.01.2006 № 14 (у редакції наказу Міністерства економіки України від 26.10.2010 № 1361). URL: http://document.ua/pro-vnesennja-zmin-do-metodichnih-rekomendacii-shodo-vijavle-doc39053.html

3. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 11-те вид., переробл. та допов. К.: ВД «Дакор», 2019. 1384 с.

Роксолана Климкевич,
викладачка кафедри кримінально-правових дисциплін
юридичного факультету
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ОРДЕР НА ПРОВЕДЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ В КОНТЕКСТІ РЕФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ ЄС

В сучасному світі із розвитком науково-технічного прогресу, створенням інтеграційних економічних утворень і, в загальному, глобалізацією суспільних відносин спостерігається процес зближення правових систем різних держав.

Інтеграційні тенденції прослідковуються і у сфері кримінальної юстиції Європейського Союзу. Наднаціональні органи ЄС здійснюють активне впровадження інститутів, які базуються на принципі взаємного визнання вироків та судових рішень. Цей принцип являється «ядром судового співробітництва» та має на меті усунення різноманітних труднощів, що виникають під час процесуального співробітництва між країнами-членами ЄС. Основною причиною проведення таких реформ є неефективність класичних механізмів міжнародного співробітництва, які не здатні ефективно реагувати на виклики сучасної злочинності.

Про необхідність прийняття єдиного європейського інструменту для збору доказів, який можна було б застосовувати для проведенні будь-яких слідчих дій наголошувалося у Зеленій Книзі «Про отримання доказів між державами-членами ЄС у кримінальних справах та забезпечення їх допустимості»[1]. Окрім цього, дана тенденція прослідковується у пункті 3.1.1. Стокгольмської Програми [2], у якій вказано, що «планується впровадження вичерпної системи збору доказів у транскордонних справах, базуючись на принципі взаємного визнання, скільки існуючі інструменти характеризуються фрагментарністю. Необхідно запровадити новий підхід який, окрім того, що керувався б принципом взаємного визнання, також враховував б гнучкість традиційних систем взаємної правової допомоги. Нова модель повинна мати широку сферу застосування та стосуватися якомога більше видів доказів».

Внаслідок реалізації вищезазначених намірів 3 квітня 2014 р. було прийнято Директиву Європейського Парламенту і Ради ЄС № 2014/41 про Європейський Ордер на проведення розслідування [3], яка повинна була бути впроваджена у національне законодавство держав-членів ЄС до 22 травня 2017 року.

Європейський Ордер на проведення розслідування є новим правовим інститутом міжнародного співробітництва, який спрямований на спрощення збору доказів між окремими країнами ЄС. Європейський законодавець у ст. 1 Директиви визначає Ордер як рішення, яке видано судовим органом країни-члена ЄС для того, щоб здійснити одну чи кілька слідчих дійна територіїіншої країничлена ЄС.

Директива охоплює широке коло слідчих дій: допит свідків, отримання інформації чи доказів, які вже знаходяться у розпоря-

дженні відповідного державного органу, якому надіслали ордер, перехоплення телекомунікаційних повідомлень, а також отримання інформації про банківські рахунки.

Щодо суб'єктного складу видачі Ордеру, то він може видаватися не лише судом чи прокурором, а також будь-яким іншим органом, який уповноважений проводити досудове розслідування відповідно до національного законодавства країни-члена ЄС. Це не виключає органи поліції як суб'єктів видання Ордеру. Однак, у такому разі Ордер повинен бути затверджений судовим органом. Така процедура видачі Ордеру видається цілком правильно.

Директива у ст. 6 чітко регулює умови видачі Ордеру. Запитуюча держава може видати Ордер лише якщо дотримані наступні умови:

1) видання Ордеру є необхідним та пропорційним меті провадження, в якому може видаватися Ордер. Критерії необхідності та пропорційності являються новими у сфері міжнародного співробітництва та є суб'єктивними оціночними категоріями. Однак, А. Ю. Ключніков [4, с. 9] зазначає, що такі критерії – не лише логічні наслідки еволюції співпраці в межах єдиного простору правосуддя ЄС, а також передумова правильного застосування Ордеру. Критерії необхідності і пропорційності – запорука відповідності Ордеру фундаментальним вимогам справедливості кримінального процесу. Однак, забезпечення правильного дотримання цих критеріїв потребує докорінних змін принципів і практики розслідування кримінальних правопорушень, посилення співпраці в сфері кримінальної юстиції, в тому числі і пов'язаного з відмовою від механічної видачі судами і прокуратурою запитів про правову допомогу закордон безвідносно до характеру справи.

2) слідчі дії, вказані у Ордері, можуть бути здійсненні за тих самих умов, якщо б вони здійснювалися відповідно до національного процесуального законодавства. Ця вимога видається цілком логічною та правильною, оскільки [4, с. 10] протилежне означало б «обхід» вимог національного кримінального процесуального законодавства та порушення прав людини.

Директива встановлює умови передачі Ордеру, встановлює механізм дій, коли до одної запитуваної держави надійшли кілька Ордерів від різних країн, підстави для відмови держави від вико-

нання Ордеру, час виконання Ордеру, спосіб передачі зібраних доказів, питання конфіденційності та захисту персональних даних, питання витрат.

Особливістю Директиви є окремий розділ, що передбачає правове регулювання негласної діяльності компетентних органів країн-членів ЄС, а саме ст. 30 Директиви передбачає проведення такої негласної слідчої дії як перехоплення телекомунікацій (у оригінальному тексті Директиви використовується термін «interception of telecommunication», що дослівно перекладається як «перехоплення телекомунікацій». Якщо проводити паралель із КПК України, то цій негласній слідчій дії найбільше кореспондує зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, передбачене ст. 263 КПК). Ордер може видаватися для перехоплення телекомунікацій у державі-члені ЄС від якої необхідно отримати певне технічне сприяння. Директива передбачає два способи передачі інформації: передачу інформації одразу безпосередньо запитуючій державі або перехоплення, фіксація інформації з подальшою її передачею запитуючій державі.

На підставі системного тлумачення норм Директиви можна виокремити специфічні особливості Європейського Ордеру на проведення розслідування:

– встановлено чіткі часові межі для виконання Ордеру – 30 днів;

– встановлює можливість отримання усіх видів доказів у межах міжнародного співробітництва між країнами ЄС;

– встановлений вичерпний перелік підстав для відмови у виконанні Ордеру;

– стандартизовано форму і процедуру направлення Ордеру запитуваній стороні. Форма Ордеру міститься у додатку А до Директиви, що є дуже зручно та спрощує зайвий формалізм у процедурі видачі Ордеру для проведення розслідування;

– може застосовуватися як для здійснення процесуальних дій на території іншої держави ЄС, так і для отримання доказів, які знаходяться на території іншої держави-члена ЄС.

Однак, незважаючи на значну кількість вищезазначених переваг цього інституту міжнародного співробітництва, існують певні проблемні аспекти його правового регулювання, а саме – недостат-

ня правова регламентація забезпечення прав людини під час виконання Ордеру. Ця проблематика не є новою для теорії кримінального процесу, оскільки «конфлікт» між повагою до основоположних прав людини та досягненням цілей та ефективності кримінального провадження завжди був предметом численних наукових дискусій. Досягнення правильного балансу між обома інтересами є непростим завданням: у державах-членах ЄС існують різні стандарти захисту прав людини, що є основною перепоною для міжнародного кримінального процесуального співробітництва [5, с. 24].

Ч. 4 ст. 1 Директиви прямо вказує на обов'язок державчленів ЄС поважати права людини під час виконання Ордеру. Окрім цього, п. f ч. 1 ст. 11 Директиви посилається на Хартію основних прав ЄС [6], як можливу підставу для відмови у виконані Ордеру у разі наявності невідповідності вимог запитуючої держави положенням Хартії. Окрім вищезазначених загальних норм щодо захисту прав людини, у Директиві не згадується про необхідність захисту багатьох важливих процесуальних прав людини. Наприклад, у Директиві немає положення про тривалість допиту чи або право на доступ до захисника. На наш погляд, слід доопрацювати текст Директиви у напрямку забезпечення прав і свобод особи.

Таким чином, Директива Європейського Парламенту і Ради ЄС № 2014/41 від 3 квітня 2014 року запровадила новий ефективний інститут міжнародного співробітництва – Європейський Ордер на проведення розслідування, який надає повноваження одній державі-члену ЄС проводити слідчі, деяких негласні слідчі та інших процесуальних дії, спрямованих на збір доказів за запитом іншої держави-члена ЄС.

Положення Директиви містить обов'язок компетентних органів запитуваної сторони неухильного дотримання прав людини при збиранні доказів. Однак, видається, що у контексті захисту прав людини лише згадки про необхідність їх дотримання, очевидно, що недостатньо. На нашу думку, Директиву необхідно доповнити окремим розділом, присвяченим гарантія захисту прав учасників кримінального провадження, включаючи право підозрюваного на захист. Окрім цього, Директива не містить положень, спрямованих на захист третіх осіб, зокрема свідків чи експертів, а їхні права гарантуються національним законодавством запитуваної

держави. Запровадження у Директиві уніфікованого підходу до регулювання питання захисту прав учасників кримінального провадження було б значною перевагою цього правового акту та прогресивним, логічним кроком європейського законодавця.

---

1. Green Paper on obtaining evidence in criminal matters from one Member State to another and securing its admissibility, Brussels, 11.11.2009, COM (2009), 624 final.
2. The Stockholm Programme – An open and secure Europe serving and protecting citizens. 16484/09/JAI 866. Official Journal of the European Union. C 115/1.4.5.2010. P. 1–38.
3. Directive 2014/41/EU of the European Parliament and of the Council of 3 April 2014 regarding the European Investigation Order in criminal matters. 2014/41/EU. Official journal of the European Union. L 130. 1.5.2014. P. 1–36.
4. Ключников А. Ю. Европейский следственный ордер как инструмент судебного сотрудничества по уголовным делам в Европейском Союзе. А. Ю. Ключников. *Международное уголовное право и международная юстиция.* 2018. № 1. С. 8–10.
5. G. Illuminati, «Transnational Inquiries in Criminal Matters and Respect for Fair Trial Guarantees», in: S. Ruggeri (ed.), Transnational Inquiries and the Protection of Fundamental Rights in Criminal Proceedings. 2013. P. 24.
6. Хартія основних прав Європейського Союзу від 7 грудня 2000 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_524

Михайло Климчук,
кандидат юридичних наук, доцент,
науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
з проблем експертно-криміналістичного забезпечення
(Національна академія внутрішніх справ)

ВИКОРИСТАННЯ СКРІНШОТІВ У ДОКАЗУВАННІ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Сьогодні в епоху комп'ютеризації та інформаційних технологій при розслідуванні кримінальних правопорушень усе більшого значення набувають останні досягнення науки і техніки. Одним з проявів використання таких досягнень в даний час є збирання,

перевірка і оцінка так званих «електронних» доказів. Їх роль у розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень неухильно зростає. Це пов'язано з тим, що на сьогоднішній день в ролі засобів вчинення кримінального правопорушення все частіше стали використовуватися різні електронні технічні засоби: мобільні телефони і смартфони, планшетні та комп'ютерні пристрої, DVD і CD-диски тощо.

Слід вказати на так зване «змагання» правопорушників і правоохоронців [1, с. 18]. Якщо одні використовують все більш досконалі технології для вчинення кримінальних правопорушень, то інші вдосконалюють способи їх виявлення, розкриття, розслідування та попередження. Законодавець вживає заходів, щоб нормативно-правова база відповідала суспільним відносинам, які швидко розвиваються.

Варто відзначити, що електронні докази – це «відомості в електронно-цифровій формі, створені за допомогою електронно-обчислювальних засобів, на підставі яких встановлюється наявність або відсутність обставин, що мають значення для вирішення кримінальної справи [2, с. 58].

Чинний Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України) не містить визначення електронних доказів. Натомість, у ч. 1 ст. 100 Цивільного процесуального кодексу України зазначається, що електронними доказами є інформація в електронній (цифровій) формі, яка містить дані про обставини, що мають значення для справи, зокрема, електронні документи (в тому числі текстові документи, графічні зображення, плани, фотографії, відео- та звукозаписи тощо), веб-сайти (сторінки), текстові, мультимедійні та голосові повідомлення, метадані, бази даних та інші дані в електронній формі. Такі дані можуть зберігатися, зокрема, на портативних пристроях (картах пам'яті, мобільних телефонах тощо), серверах, системах резервного копіювання, інших місцях збереження даних в електронній формі (в тому числі в мережі Інтернет) [3].

Безперечним є те, що даний вид доказів є особливим різновидом кримінальних процесуальних доказів, оскільки має певну специфіку, яка полягає, насамперед, в носії такої доказової інформації. Електронні докази можуть бути віднесені до таких видів

доказів, визначених українським кримінальним процесуальним законом, як речові докази (ст. 98 КПК України) та до документів (ст. 98 КПК України) [4].

Багато електронних доказів у зв'язку з особливостями змісту доказової інформації не можуть бути безпосередньо досліджені в суді (або таке дослідження вкрай ускладене). Наприклад, листування в соціальних мережах Інтернету, SMS-повідомлення, фотографії, відеозаписи тощо. Внаслідок цього стає актуальним питання про процесуальне закріплення такої доказової інформації.

Обов'язковою процесуальним способом закріплення доказової інформації є протокол слідчої (розшукової) дії – огляду, обшуку та ін. Водночас п. 1 ч. 2 ст. 99 КПК України вказує на можливість віднесення до документів матеріалів фотозйомки, звукозапису, відеозапису та інших носіїв інформації (у тому числі електронних) [4], які можуть бути оформлені у вигляді додатків до протоколу відповідної слідчої (розшукової) дії. Значення даних додатків полягає в тому, що вони в порівнянні з описовою частиною протоколу слідчої (розшукової) дії більш наочно закріплюють доказову інформацію.

У зв'язку з цим з цим останнім часом на практиці широкого поширення набули так звані «скріншоти» (англ. screenshot). На нашу думку, під скріншотом слід розуміти зображення, отримане комп'ютером (або іншим електронним пристроєм), яке в точності відображає те, що бачить користувач на екрані монітора в конкретний момент часу. Особливої популярності набули скріншоти саме інтернет-сторінок (наприклад, скріншоти листування в соціальних мережах під час розслідування доведення до самогубства, розпусних дій, порушення недоторканності приватного життя та ін.).

Однак, незважаючи на зростаючу популярність, використання скріншотів у кримінальному процесуальному доказуванні, його правова регламентація в даний час знаходиться на низькому рівні. Тим часом ні КПК України, ні слідчо-прокурорська та судова практика не розкривають поняття скріншота, правил його складання тощо. У науковій літературі питанню використання скріншотів у кримінальному провадженні також не приділено належної уваги.

Що стосується використання скріншотів у кримінально-правовій сфері, то при розслідуванні кримінальних правопорушень

скріншоти найчастіше є частиною протоколу огляду сторінки в соціальній мережі, відеозапису тощо.

Слідчо-судовою практикою не вироблено єдиного способу оформлення скріншотів у протоколі огляду. Аналіз правозастосовної практики дозволяє виділити наступні способи:поміщення скріншотів безпосередньо в описову частину протоколу огляду;оформлення скріншотів у вигляді додатка -фототаблиці до протоколу огляду. Крім того, скріншоти необхідно зберегти на електронний носій інформації (наприклад, CD-R диск, призначений для одноразового запису).

Скріншоти в кримінальному процесі, як і будь-які інші докази, повинні відповідати вимогам належності та допустимості (ст.ст. 85, 86 КПК України) [4].

Резюмуючи, зазначимо, що використання електронних доказів, у т. ч. скріншотів, у кримінальному процесі є перспективним напрямком розкриття і розслідування кримінальних правопорушень. Скріншоти активно використовуються в кримінальному процесуальному доказуванні як стороною обвинувачення, так і стороною захисту. Водночас скріншотам, як доказу у кримінальному провадженні, не приділено належної уваги в юридичній науці, у кримінальному процесуальному законодавстві є прогалини у правовому регулюванні зазначеного виду доказів.

В якості практичних рекомендацій використання скріншотів, які б відповідали вимогам кримінальних процесуальних доказів, можна вказати на доцільність оформлення скріншотів разом з протоколом огляду предметів одним із способів: поміщення безпосередньо в описову частину протоколу огляду; оформлення як додатку-фототаблиці до протоколу огляду. Необхідним також є збереження скріншотів на електронному носії інформації (наприклад, CD-R диску).

---

1. Бикмиев Р. Г., Бурганов Р.С. Собирание электронных доказательств в уголовном судопроизводстве. *Информационное право*. М.: Юристъ, 2015, № 3 (45). С. 15–20.

2. Маслов А. В., Соскова К. А. Электронная информация, как доказательство по уголовному делу. *Центральный научный вестник*. 2017. Т. 2. № 11. С. 56–62.

3. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. № 1618 – IV.URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1618-15. (дата звернення: 25.11.2019).

4. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-17. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4651-17. (дата звернення: 25.11.2019).

Світлана Ковальова,
старша викладачка кафедри
адміністративного та фінансового права
(Національний університет біоресурсів
і природокористування України)

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗАЙНЯТТЯ ГРАЛЬНИМ БІЗНЕСОМ В УКРАЇНІ

Проведеним нами дослідженням історії формування правової бази з питань регулювання грального бізнесу було виявлено, що до 2009 року в нашій державі не існувало спеціалізованого законодавства, яке б регулювало цю сферу. Вона регламентувалася різними нормативно-правовими актами, що стосувалися окремих сторін діяльності з організації та проведення азартних ігор.

Законом України «Про заборону грального бізнесу в Україні» від 15 травня 2009 року (далі – Закон України) заборонена діяльність, пов'язана з організацією, проведенням та наданням можливості доступу до азартних ігор у казино, на гральних автоматах, комп'ютерних симуляторах, у букмекерських конторах, в інтерактивних закладах, в електронному (віртуальному) казино [1]. На його виконання, чинний Кримінальний Кодекс України (далі – КК України) у 2010 р. був доповнений ст. 203-2 Зайняття гральним бізнесом, яка передбачала кримінальну відповідальність за зайняття гральним бізнесом. Як свідчить статистика, серед злочинів у сфері господарської діяльності, злочини у сфері грального бізнесу мають найнижчий показник по кількості справ, за якими провадження були направлені до суду з обвинувальним актом, а саме – 1,3% від порушених кримінальних проваджень за ст. 203-2 [2, с. 523].

Це є наслідком неоднозначності правової ідентифікації злочинів у сфері ігрового бізнесу, особливостей та різноманітності способів, за допомогою яких вони реалізуються, а також їх відмінностей один від одного.

За статтею 203-2 КК України кримінальна відповідальність настає лише за організацію грального бізнесу, що характеризується: а) певним, заздалегідь облаштованим, місцем проведення азартної гри: казино, букмекерські контори, зали гральних автоматів, інтерактивні заклади, тощо; б) певним засобом організації азартної гри – на гральних автоматах, комп'ютерних симуляторах, в електронному (віртуальному) казино незалежно від місця розташування сервера.

Досліджуючи об'єктивну сторону складу злочину, передбаченого ст. 203-2 КК України та поняття «грального бізнесу», визначену законодавцем як діяльність, пов'язану з організацією, проведенням та наданням платного доступу до азартних ігор у казино, на гральних автоматах, комп'ютерних симуляторах, у букмекерських конторах, в інтерактивних закладах, в електронному (віртуальному) казино незалежно від місця розташування сервера, ми дійшли висновку, що об'єктивна сторона цього злочину полягає у вчиненні хоча б одного із таких трьох діянь: організації азартних ігор, їх проведення, надання можливості доступу до таких ігор.

Проте Закон України (п. 4 ч. 1 ст. 1) визначено зміст лише перших двох із наведених злочинних дій, як діяльність організаторів азартних ігор, що спрямована на створення умов для здійснення азартних ігор, їх проведення та видачі виграшів (призів) учасникам азартних ігор. Діяння «надання можливості доступу незаконних азартних ігор» нині кримінальним законодавством не визначене.

Щодо суб'єкта злочину, то відповідно до положень п. 3 ч. 1 ст. 1 Закону України ними є організатори азартних ігор, фізичні та юридичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності, що здійснюють діяльність з організації і проведення азартних ігор з метою отримання прибутку.

Аналіз судової практики показав, що існує два підходи до визначення суб'єкта злочину «зайняття гральним бізнесом». Закон України визначає, що організаторами азартних ігор є фізичні та юридичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності. Логічно, що при такому підході суб'єктом цього злочину не мають визнава-

тися фізичні особи, які не є суб'єктами підприємницької діяльності. Іншим підходом до вирішення питання щодо суб'єкта злочину, передбаченого ст. 203-2 КК України є той, відповідно до якого суб'єктом злочину визнається не лише фізична особа – суб'єкт підприємницької діяльності, а будь-яка фізична особа, яка відповідає вимогам, передбаченим ст. 18 КК України та яка вчинила відповідний злочин. На наш погляд, така позиція є більш обґрунтованою.

Проведений нами аналіз видів діяльності грального бізнесу дозволив зробити висновок, що організація окремих їх видів потребує залучення значної кількості осіб певної кваліфікації та належного матеріального забезпечення. Це стосується організації казино, букмекерських контор, великих ігрових залів, тощо.

Організація та забезпечення діяльності незаконного грального бізнесу, як специфічного виду підприємництва, об'єктивно потребує попередньої домовленості про спільну діяльність, здійснення дій за єдиним планом, розподілу функцій учасників, керівництва та координації діяльності у здійсненні забороненого законом бізнесу. Разом з тим, ст. 203-2 КК України не передбачає наявності кваліфікуючих ознак. Тому, ми вважаємо, що ст. 203-2 КК України має бути доповнена ч. 3, яка б містила кримінальну відповідальність за зайняття гральним бізнесом за попередньою змовою групою осіб, у складі організованої групи чи злочинної організації, а також за втягнення до участі неповнолітніх.

Слід зауважити, що між організаторами грального бізнесу та гравцями є ще одна ланка осіб, діяння яких не містять ознак організаторства, але разом з тим забезпечують діяльність незаконного грального бізнесу, організованого іншими особами. Це – менеджери гральних залів, продавці, охоронці касири, оператори, круп'є, обслуговуючий персонал з підтримки програмного та технічного забезпечення. На нашу думку, це створює проблему щодо кримінально-правової оцінки діянь осіб, які не були організаторами грального бізнесу.

Для забезпечення правильної кваліфікації діянь таких осіб необхідно дослідити ознаки суб'єктивної сторони конкретного діяння. На наш погляд, визначальним для правильної кваліфікації є факт усвідомлення винною особою її участі у забезпеченні забороненого законом виду господарської діяльності. А отже, правові

наслідки діяння особи, яка усвідомлювала факт участі в забороненій діяльності та особи, яка цього не усвідомлювала і не могла усвідомлювати, мають бути різними.

Положення чинного кримінального законодавства характеризуються певною суперечністю та неповнотою при визначенні видів злочинних діянь, що охоплюються забороною організації грального бізнесу.

Встановлено, що така ознака суб'єкта злочину, як зайняття підприємницькою діяльністю, не є визначальною при притягненні до кримінальної відповідальності за ст. 203-2 КК України. Більш обґрунтованою, на наш погляд, є позиція, відповідно до якої суб'єктом злочину, передбаченого ст. 203-2 КК України визнається особа, що є організатором зайняття гральним бізнесом та фактично відповідає вимогам, передбаченим ст. 18 КК України.

---

1. Про заборону грального бізнесу в Україні: Закон України від 15.05.2009. № 1334-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1334-17 (дата звернення: 25.11.2019).

2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д. С. Азаров, В. К. Грищук, А. В. Савченко та ін.; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В.Чернєя. К.: Юрінком Інтер, 2016. 1064 с.

Наталія Лащук,
кандидатка юридичних наук,
доцентка кафедри кримінально-правових дисциплін
юридичного факультету
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

РЕАЛІЗАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗЛОЧИНИ ТЕРОРИСТИЧНОГО ХАРАКТЕРУ В СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ УКРАЇНИ 2011–2019 рр.

Поняття тероризму існувало в вітчизняному кримінальному праві віддавна, але нового звучання набуло з прийняттям Кримінального кодексу України у 2001 році, де у ст. 258 була передбачена

кримінальна відповідальність за терористичний акт. На щастя для України, ця стаття довгий час не застосовувалася у зв'язку з відсутністю таких посягань на території нашої держави. Проте ситуація докорінно змінилася у зв'язку з агресією Російської Федерації щодо України. Псевдореспубліки ДНР і ЛНР визнані терористичними організаціями у численних зверненнях України до міжнародних організацій, у нормативно-правових актах різного рівня, а також рішеннях судів [1]. Чи не щодня у засобах масової інформації висвітлюються події, пов'язані із заподіянням шкоди цими злочинними угрупуваннями. Ефективна протидія злочинам терористичного характеру пов'язана, також, із вивченням і аналізом реалізації кримінальної відповідальності.

Підставою застосування кримінальної відповідальності є наявність вироку суду, що набрав законної сили. За даними, що містяться у Єдиному державному реєстрі судових рішень, станом на 1 листопада 2019 року, розміщено 30 обвинувальних вироків, які набрали законної сили (далі – вироки) щодо вчинення терористичного акту (ст. 258 КК України); 4 вироки щодо вчинення публічних закликів до вчинення терористичного акту (ст. 258-2 КК України); 421 вирок щодо створення терористичної групи чи терористичної організації (ст. 258-3 КК України); 5 вироків щодо сприяння вчиненню терористичного акту (ст. 258-4 КК України) та 17 вироків щодо фінансування тероризму (ст. 258-5 КК України) [1].

Кримінальна відповідальність реалізується у певних формах. Погоджуємось з думкою тих авторів, які вважають, що ними є: 1) засудження особи, яка вчинила злочин, без призначення їй покарання; 2) засудження особи з призначенням їй покарання та його реальним відбуванням; 3) засудження особи з призначенням їй покарання, від реального відбування якого вона звільняється [2, с. 51; 3, с. 70].

Варто зазначити, що кримінальна відповідальність за злочини терористичного спрямування фактично реалізовувалася лише в двох формах. Нами не виявлено вироків які б містили осуд особи, яка вчинила злочин, без призначення їй покарання.

Тому розпочнемо розгляд з другої форми реалізації кримінальної відповідальності, а саме, *засудження особи з призначенням їй покарання та його реальним відбуванням*. Ця форма превалює

щодо інших форм відповідальності за злочини терористичної спрямованості. Зокрема:

1) з 38 осіб засуджених за вчинення терористичного акту 37 (97%) особам призначено покарання з реальним його відбуванням:

– за ч.1 ст. 258 КК України засуджено 5 осіб: троє осіб, двоє за готування, одна за замах на вчинення терористичного акту. Їм призначені покарання у виді позбавлення волі: 2 (40 %) – у максимальних межах і 1 (20%) з врахуванням ст. 69 КК України – нижче від найнижчої межі 3 роки і 6 місяців [4].

– за ч. 2 ст. 258 КК України засуджено: 24 особи: 8 осіб за готування до злочину, 12 осіб за замах, 4 особи за закінчений терористичний акт. Їм призначені покарання у виді позбавлення волі у таких межах: 14 особам (58,3%) мінімальний розмір, (мова йде про нижню межу покарання передбачену санкцією ч. 2 ст. 258 КК (7 років позбавлення волі) і нижче. Найменша тривалість – 2 роки позбавлення волі [5]. Оскільки в 11 випадках покарання призначалося на підставі угоди про визнання вини та з врахуванням положень ст. 69); 5 особам (20,8%) призначено покарання у максимальному розмірі – 12 років розбавлення волі. Щодо двох осіб буди застосовані додаткові покарання: позбавлення звання капітана міліції та конфіскація майна.

– ч. 3 ст. 258 КК України засуджено 8 осіб:6 осіб за замах, 2 особи за закінчений терористичний акт. 2 особам (25%) призначено покарання у максимальному розмірі – 15 років. Довічне позбавлення волі, а також покарання у мінімальному розмірі, не призначалося. Додаткове покарання у виді конфіскації майна було призначено 5 особам.

2) з 6 засуджених за публічні заклики до вчинення терористичного акту 4 особам (66,6%) призначено покарання з реальним його відбуванням:

– ч. 1 ст. 258-2 засуджено 5 осіб за закінчений злочин. 1 особі (25%) призначено мінімальне покарання – виправні роботи з відрахуванням 20% заробітної плати в дохід держави. Найтяжче покарання, яке було призначене – 2 роки позбавлення волі (у санкції максимальне покарання – 3 роки позбавлення волі).

3) з 12 засуджених за публічні заклики до вчинення терористичного акту 12 особам (100%) призначено покарання з реальним його відбуванням:

– ч. 1 ст. 258-2 засуджено 12 осіб за закінчений злочин. Їм призначені покарання у виді позбавлення волі у таких межах: 9 особам (58,3%) мінімальний розмір, (Мова йде про нижню межу покарання передбачену санкцією ч. 1 ст. 258-2 КК (8 років позбавлення волі) і нижче. Найменша тривалість – 3 роки і 3 місяці позбавлення волі [6]. Оскільки в 11 випадках покарання призначалося на підставі угоди про визнання вини та з врахуванням положень ст. 69); 5 особам (20,8%) призначено покарання у максимальному розмірі – 12 років розбавлення волі. Щодо двох осіб були застосовані додаткові покарання: позбавлення звання капітана міліції та конфіскація майна.

4) за опрацьованими І.О. Криворучком, 75 вироками, за якими призначалося покарання особі за вчинення злочину, передбаченого у ч. 1 ст. 258-3 КК, у 10 вироках (14%) суди призначали особі покарання у виді позбавлення волі з верхньої частини покарання (від 11,5 років до 15 років): позбавлення волі на строк 15 років – 2 вироки, на строк 13 років – 2 вироки, на строк 12 років – 1 вирок, на строк 11 років – 5 вироків. У 32 вироках (43%) суди призначали особі покарання з нижньої частини покарання (від 8 до 11,5 років). Відповідно найбільше вироків, в яких особи призначалося покарання у виді позбавлення волі на мінімальні строки, передбачені у санкції ч. 1 ст. 258-3 КК: 8 років – 18 вироків, на строк 9 років – 8 вироків, на строк 10 років – 6 вироків [7, с. 186].

5) з 5 засуджених за сприяння вчиненню терористичного акту, 1 особі (20%) призначено покарання з реальним його відбуванням:

– ч. 2 ст. 258-4 КК України засуджено 1 особу за замах сприянню терористичному акту та призначено покарання близьке до мінімального – 5 років 1 місяць позбавлення волі (мінімальне 5 років) з конфіскацією майна [8].

6) з 18 засуджених за фінансування тероризму12 особам (66,6%) призначено покарання з реальним його відбуванням:

– ч. 1 ст. 258-5 КК України засуджено 3 особи за закінчений злочин. Їм призначені, з врахуванням ст. 69 КК України, покарання у виді штрафу від 5000 до 25000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (Мінімальне покарання – 5 років позбавлення волі з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю та з конфіскацією майна).

– ч. 2 ст. 258-5 КК України засуджено 9 осіб: 1 особа за замах, 8 осіб за закінчений злочин. 8 особам призначено мінімальне покарання і легші, з врахуванням ст. 69 КК України. Мінімальне покарання призначене за цей злочин – штраф 1180 неоподаткову-ваних мінімумів доходів громадян без додаткових покарань [9]. Максимальне – 9 років позбавлення волі з конфіскацією майна. При цьому санкція статті передбачає позбавлення волі на строк від 8 до 10 років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років та з конфіскацією майна.

З вищенаведеного видно, що за злочини, передбачені ст. 258 КК України, покарання призначені непропорційно.

1. За менш суспільно-небезпечне діяння, ч. 1 ст. 258 КК України, у 40% випадків призначене максимальне покарання, передбачене у санкції статті, а за кваліфікований склад злочину, ч. 2 ст. 258 КК України максимальне покарання, передбачене у санкції призначалося лише у 20,8% випадків.

2. За менш суспільно-небезпечне діяння, за ч. 1 ст. 258 КК України, у 20% випадків призначене мінімальне покарання, передбачене у санкції статті, а за кваліфікований склад злочину (ч. 2 ст. 258 КК України) мінімальне покарання, передбачене у санкції призначалося лише у 58% випадків.

3. Мінімальний розмір покарання призначеного за ч. 2 ст. 258 КК України (2 роки позбавлення волі) значно нижчий за мінімальне покарання, призначене за ч. 1 ст. 258 КК України (3 р. 6 місяців).

4. Мінімальний розмір покарання призначеного за кваліфікований склад злочину, ч. 2 ст. 258-5 КК України (штраф у розмірі 1180 неоподаткованих мінімумів доходів громадян) значно нижчий за мінімальне покарання, призначене за ч. 1 ст. 258-5 КК України (штраф у розмірі 1180 неоподаткованих мінімумів доходів громадян).

5. Щодо 30% осіб винних у вчиненні злочинів, передбачених ст.ст. 258–258-5 КК України покарання призначено на підставі ст. 69 КК України.

Третьою формою реалізації кримінальної відповідальності є засудження особи з призначенням їй покарання, від реального відбування якого вона звільняється. Не зважаючи на тяжкість

злочинів терористичного спрямування, а більшість з них є тяжкими та особливо тяжкими, суди нерідко звільняють осіб, які вчинили ці діяння від покарання на підставі ст. 75 КК України. Загалом 14 осіб було звільнено від відбування покарання за вчинення злочинів терористичного характеру [1].

Вивчення реалізації кримінальної відповідальності за злочини терористичного характеру дозволяє дійти висновків про мало поширеність засудження за них, не зважаючи на ситуацію, яка склалася в Україні у зв'язку з агресією Російської Федерації. Адже безумовна більшість аналізованих діянь пов'язані з діяльністю терористичних організацій ДНР та ЛНР. Разом із тим дослідження вироків судів, винесених за «терористичні» посягання, показує поблажливе ставлення до осіб, які вчинили такі злочини. Адже покарання призначаються ближче до мінімальних меж санкцій статей, а також широко застосовуються інститути звільнення від кримінальної відповідальності та покарання.

---

1. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: :http://www.reyestr.court.gov.ua/Page/1 (дата звернення 01.11.2019).

2. Пономаренко Ю. А. Форми реалізації кримінальної відповідальності за кримінальним законодавством України. Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди «ПРАВО». Вип. 20. 2013. С. 65–72.

3. Устрицька Н. І. Форми реалізації кримінальної відповідальності: деякі міркування. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки.* Вип. 1. Т. 4. 2016. С. 50–53.

4. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: URL: http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/55748107 (дата звернення: 01.11.2019).

5. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/71287675 (дата звернення: 01.11.2019).

6. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: :http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/81765238 (дата звернення 01.11.2019).

7. Криворучко І. О. Кримінально-правові санкції у статтях Кримінального кодексу України, що передбачають відповідальність за діяльність терористичних організацій. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету*. 2018. Вип. 7. С. 183–191.

8. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/48175001 (дата звернення: 01.11.2019).

9. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/72538175 (дата звернення: 01.11.2019).

Ростислав Лемеха,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри медичного права факультету
післядипломної освіти
*(Львівський національний медичний університет
імені Данила Галицького)*

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ ЗНАЧЕННЯ ЛІКАРСЬКОЇ ПОМИЛКИ

Медицина є важливою сферою життєдіяльності людства, основною метою якої є збереження життя та здоров'я людей. В останні роки медична наука досягла більших успіхів у профілактиці та лікуванні багатьох захворювань, які раніше вважалися невиліковними або такими, що важко піддаються лікуванню. Вона стала здатною проникати у глибинні процеси, які відбуваються в організмі людини, впливати на репродуктивне здоров'я людини, генетичний статус тощо [1, с. 112]. Аналіз судової практики України засвідчує, що випадки притягнення медичних працівників до кримінальної відповідальності за неналежне виконання ними професійних обов'язків, а тим більше винесення щодо них обвинувальних вироків в Україні, зустрічаються вкрай рідко. Такий стан речей може свідчити про те, що до статистичної звітності потрапляють не всі злочини вчинені медичними працівниками, а тільки частина з них, решта незареєстрована й становить, таким чином, латентну злочинність. Вітчизняні та закордонні дослідження довели, що ризик померти від лікарської недбалості чи помилки – в десятки, а інколи і в сотні разів перевищує ризик загибелі в дорожньо-транспортних подіях [2].

У кримінально-правовій літературі та правозастосовній діяльності нерідко складно визначити чи мала місце лікарська недбалість у зв'язку з невиконанням чи неналежним виконанням професійних обов'язків, чи лікарська помилка, яку називають добросовісною оманою лікаря [3, с. 195–196] та яка, незалежно від тяжкості наслідків, не карається юридично, не є кримінально-правової проблемою, а медичною (організаційно-методичною) [4]. Виникнення лікарських помилок має як об'єктивні, так і суб'єктивні передумо-

ви. Об'єктивні – пов'язані з незалежними від особистості лікаря факторами: неякісні ліки, поломка медичного обладнання, фізіологічні особливості організму хворого тощо. Суб'єктивні передумови – це досвід, кваліфікація лікаря, виконання інструкцій та стандартів, особисті відносини лікар – пацієнт, тобто ступінь їх взаємодовіри [5, с. 152].

Не викликає заперечень той факт, що помилки можливі у будь-якій спеціальності, але ніде вони так не відчутні, як у медицині, оскільки мова йде про життя та здоров'я людини. Медичні працівники вважають, що їх помилки мають бути неосудними, в медичній практиці вони найчастіше виникають через складність функціонування організму людини та неконтрольованість патологічного процесу, на який не повною мірою впливає лікування. Натомість, пацієнти, їх близькі та родичі навпаки переконані, що кожен медичний працівник, який мав відношення до лікування та обстеження конкретного хворого, який після цього одержав тяжкі наслідки, має бути максимально покараний [2].

Слід зазначити, що у науці не існує загальноприйнятого визначення поняття «лікарська помилка». Так, одні автори, фактично прирівнюючи лікарську помилку з неналежним виконанням професійних обов'язків медичним працівником, пропонують під нею розуміти неправильні, недбалі, недобросовісні, необережні дії та прийоми в наданні медичної допомоги, результатом чого виявились тілесні пошкодження або смерть чи затяжне протікання хвороби, втрата сприятливого часу для правильного лікування тощо [6, с. 17; 7, с. 147]. Натомість, інші – розглядають її як добросовісну оману лікаря, яка зумовлена недосконалістю медичної науки та її методів, або є результатом атипового перебігу захворювання чи недостатньої підготовки лікаря, характеризується добросовісною помилкою без елементів халатності та необережності, тобто за відсутності ознак необережного злочину [3, с. 195–196]. Вищенаведені позиції не вносять чіткої ясності у трактуванні поняття лікарської помилки, що призводить до помилок у практичні діяльності щодо застосування ст. 140 КК України. Як приклад, слід навести вирок Семенівського районного суду Чернігівської області від 22 липня 2016 р. Так, С. обіймаючи посаду завідуючої гінекологічним відділенням комунального лікувально-профілактичного закладу, приймала

пологи у потерпілої Б. під час яких виникли складнощі. Порушуючи вимоги клінічних протоколів, С. неналежно виконала свої професійні обов'язки через недбале до них ставлення, а саме: не вчинила дій, які зобов'язана була вчинити: не здійснила правильну оцінку своїх дій з подальшим переглядом тактики ведення пологів шляхом проведення кесаревого розтину, продовжила проводити пологову стимуляцію.

Внаслідок вищевказаних дій лікаря, були спричинені тяжкі наслідки для новонародженого у вигляді раннього органічного ураження нервової системи у вигляді мікроцефалії, спастичного тетрапарезу, епісиндрому. Причиною неврологічних захворювань, що стали у дитини, є пологова травма. Виникнення цього стану є наслідком не вжиття заходів щодо своєчасного надання медичної допомоги роділлі при виникненні ускладнень в пологах вторинної слабкості пологової діяльності. Ведення пологів при діагнозі вторинна слабкість пологової діяльності не відповідає клінічним протоколам. Своєчасне пологорозрішення шляхом операції кесарського розтину, що не було зроблено, давало б можливість народження дитини без родової травми. За таких обставин некваліфіковане проведення пологів зумовило пологову травму дитини з виникненням раннього органічного ураження нервової системи у вигляді мікроцефалії, спастичного тетрапарезу, епісиндрому.

Підсудна С. у судовому засіданні свою вину у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 140 КК України, не визнала повністю, та дала показання про те, що на час прийняття пологів у неї був фактичний стаж за спеціальністю 2 місяці 4 дні, а до цього вона перебувала у довготривалих відпустках у зв'язку з вагітністю та пологами через народження двох дітей. Пологи Б. розпочиналися як звичайні, але згодом виникли раптові ускладнення через слабкість пологової діяльності, котру передбачити було не можливо, і за її вказівкою було розпочате стимулювання пологової діяльності. Однак, ситуація з пацієнтом не йшла в позитивний бік і тому за її ініціативи через необхідність проведення кесаревого розтину була викликана операційна бригада, анестезіолог. Втім, по приїзду медперсоналу в лікарню, викликаний досвідчений лікар-гінеколог, на той час головний лікар комунального лікувально-профілактичного закладу, у ході наради з нею повідомив, що кесарів розтин, на

його думку, робити запізно, сказав їй «роби що хочеш». Так як вона без досвіду проведення кесаревого розтину не могла його провести, та через те, що таку операцію їй одній робити було не під силу, вона з метою досягнення позитивного результату продовжила стимулювання пологової діяльності потерпілої Б. За таких обставин згодом Б. народила хлопчика, якому незабаром були діагностовані ураження нервової системи. При складанні медичної документації щодо випадку з Б. підсудна припустилася неправильного заповнення документації з-за браку досвіду та відсутності порад з боку колег.

На підставі вищенаведеного, суд ухвалив С. у пред'явленому обвинуваченні у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 140 КК України, визнати невинуватою та виправдати за відсутністю в її діях ознак складу злочину. Свою позицію суд мотивув тим, що законом передбачено, що у випадку, коли тяжкі наслідки для хворого стали результатом недостатніх навичок, досвіду й кваліфікації медичного працівника його кримінальна відповідальність виключається. Таке положення, на думку суду, випливає із законодавчого закріплення суб'єктивного критерію злочинної недбалості як виду необережної форми вини у ч. 3 ст. 25 КК України, де зазначено, що необережність особи є злочинною недбалістю, якщо вона не передбачала можливості настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння, хоча повинна була і могла їх передбачити [8].

Таке рішення суду є разючим фактом суддівського невігластва, оскільки в діях лікаря С. є всі ознаки складу злочину, передбаченого ч. 2 ст. 140 КК України. Виправдана, знаючи про ускладнення, які виникли під час пологів, а також про свою некомпетентність та відсутність досвіду, продовжувала стимулювання пологової діяльності. Тобто вона передбачала можливість настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння, але легковажно розраховувала на їх відвернення. Іншими словами, дії С. були явно неправильними та «посприяли» настанню негативних наслідків (ураження нервової системи новонародженого). Окрім того, якщо б враховувати у практичній діяльності твердження суду про те, що відсутність навичок, досвіду й кваліфікації медичного працівника виключає його кримінальну відповідальність, то не було б жодного кримінального провадження по цій категорії справ.

За таких мов, потрібно чітко визначити критерії, за якими слід відрізняти лікарську помилку від недбалості. Аналіз чинного законодавства та наукової літератури дозволяє виділити наступні ознаки лікарської помилки:

1) дії лікаря знаходились в рамках відповідних професійних норм, встановлених у сфері медицини (відповідають чинному законодавству у сфері медицини);

2) добросовісна омана лікаря (відсутність елементів недбалості та професійного невігластва);

3) об'єктивні причини добросовісної омани (брак часу для повного обстеження, відсутність необхідних медико-технічних засобів; наявність у хворого різних захворювань, коли клінічна картина одного захворювання спотворюється внаслідок накладення іншого патологічного процесу; короткочасність перебування хворого у лікувальному закладі тощо);

4) важкі об'єктивні умови праці (нетипові випадками в умовах дефіциту часу та об'єктивної інформації; сильна перевтома лікаря у зв'язку з проведенням великої кількості операцій за день);

5) неможливість передбачити негативні наслідки (при допущенні лікарської помилки в діянні лікаря відсутня обов'язкова ознака суб'єктивної сторони: вина у формі необережності (злочинної недбалості або злочинної самовпевненості).

Таким чином діяльність медичних працівників, як і будь яка інша діяльність, не позбавлена недоліків, оскільки не виключені випадки зловживань, небажання повно та всебічно встановити та дослідити об'єктивний стан пацієнта, невжиття необхідних та достатніх заходів для надання медичної допомоги тощо, що зумовлює необхідність кримінально-правової оцінки діяльності медичного працівника. Однак, при цьому необхідно виділяти поняття лікарської помилки, яка не є кримінально-караним діянням, оскільки дії лікаря знаходяться в рамках відповідних професійних норм, встановлених у сфері медицини.

---

1. Алієва О. М. Злочини у сфері медичної діяльності. *Юрист України*. 2014. № 2 (34). С. 112–116.

2. Айвазян Д. В. Медицинский адвокат Дмитрий Айвазян. URL: www.adv1.ru

3. Балабко В.В. Відмежування лікарської помилки від злочинної необережності: окремі аспекти. *Право і суспільство*. 2010. № 6. С. 192–196.

4. Білецька Г. А. Причини виникнення лікарських помилок в медичній практиці на сучасному етапі. *Теорія і практика правознавства*. 2015. Вип. 1 (7). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2015_1_32

5. Демидова Є. Є. Проблеми захисту прав потерпілих від ятрогенних злочинів. *Юрист України*. 2013. № 2 (23). С. 151–157.

6. Лейбович Я. Л. Врачебные ошибки и привлечение врачей к ответственности. *Вопросы здравоохранения*. 1928. № 10. 24 с.

7. Сергеев Ю. Д. Профессия врача: Юридические основы. К.: Выща шк.; Головное изд-во. 1988. 208 с.

8. Вирок Семенівського районного суду Чернігівської області від 22 липня 2016 р. Провадження № 1-кп/744/19/2016. URL: http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/59141011

Юлія Лісіцина,
кандидатка юридичних наук,
доцентка кафедри кримінально-правових дисциплін
юридичного факультету
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПОРУШЕННЯ ВСТАНОВЛЕНОГО ЗАКОНОМ ПОРЯДКУ ТРАНСПЛАНТАЦІЇ АНАТОМІЧНИХ МАТЕРІАЛІВ ЛЮДИНИ КРІЗЬ ПРИЗМУ ЗАКОНУ УКРАЇНИ ПРО ЗАСТОСУВАННЯ ТРАНСПЛАНТАЦІЇ АНАТОМІЧНИХ МАТЕРІАЛІВ ЛЮДИНІ

1 січня 2019 року вступив в дію новий закон про трансплантацію Закон України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» від 17 травня 2018 року № 2427-VIII [1]. Зміни, що стосуються усієї діяльності пов’язаної із трансплантацією тягнуть за собою появу нових форм порушення встановленого законом порядку трансплантації анатомічних матеріалів людини.

Незаконна трансплантація завжди вчиняється щодо донора або реципієнта.

Залежно від адресата, щодо якого порушується порядок трансплантації, можна виокремити певні групи кримінально-караних діянь.

Перша група – порушення порядку трансплантації, вчинені щодо реципієнта: 1) застосування трансплантації без наявності медичних показань; 2) застосування трансплантації без попереднього надання реципієнту повної, об'єктивної інформації про майбутнє втручання; 3) застосування трансплантації без одержання попередньої згоди реципієнта на таке втручання; 4) здійснення трансплантації анатомічних матеріалів людини в закладах охорони здоров'я, наукових установах чи інших організаціях, які не мають права проводити такі оперативні втручання.

Застосування трансплантації без одержання попередньої згоди реципієнта на таке втручання. Оскільки, внаслідок застосування трансплантації порушується тілесна цілісність пацієнта, згода реципієнта є обов'язковою передумовою проведення трансплантації. Важливо, щоб згода реципієнта мала вияв у формі, що забезпечувала б її цінність як юридичного доказу. Для пересадки органів і інших анатомічних матеріалів необхідна письмова згода реципієнта на вчинення вказаних дій. Ні Закон України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людині» від 16 липня 1999 року № 1007-XIV ні Закон України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» від 17 травня 2018 року № 2427-VIII не містять такої вказівки. Лише у випадку якщо реципієнт відмовляється від трансплантації, лікар має право запропонувати реципієнту надати письмову заяву про відмову від трансплантації.

Проведення трансплантації без згоди реципієнта можлива, лише якщо він перебуває у невідкладному стані, що становить пряму загрозу для його життя.Якщо реципієнт не досяг 14 років або визнаний недієздатним, трансплантація здійснюється за згодою об'єктивно поінформованих батьків або інших законних представників, а з 14 років і обмежено дієздатні – за згоди неповнолітнього і батьків. Якщо батьки відмовляються від трансплантації – керівник закладу охорони здоров'я повідомляє про це органи опіки, які протягом 24 годин з моменту звернення ухвалює відповідне рішення, яке можна оскаржити до суду.

Друга група – порушення порядку трансплантації анатомічних матеріалів людини, вчинені щодо живого донора: 1) вилучення у донора анатомічних матеріалів без попереднього надання йому інформації про майбутню операцію; 2) вилучення у донора анатомічних матеріалів, що заборонено вилучати; 3) вилучення у донора анатомічних матеріалів без одержання на це його попередньої згоди; 4) вилучення анатомічних матеріалів у осіб, в яких не дозволено їх вилучати, та ін.

В новому законі про трансплантацію чітко прописано, що згода донора має бути письмова і вноситься до Єдиної державної інформаційної системи трансплантації.

Якщо за попереднього закону живе донорство допускалось лише коли донор і реципієнт перебувають у шлюбі чи є близькими родичами, новим законом передбачено і можливість бути донором осіб які спільно проживають, перебуваючи у фактичному шлюбі.

Новим закон окрім родинного донорства передбачено і перехресне донорство – обмін живими імунологічно сумісними донорами між реципієнтами.

Розширено коло осіб, які не можуть бути донорами: окрім осіб, що утримуються у місцях відбування покарання, такими є і попередньо ув'язані особи. Встановлена заборона щодо іноземців і осіб без громадянства, що незаконно перебувають в Україні і вагітні жінки.

Третя група – порушення порядку трансплантації анатомічних матеріалів людини, які вчинені щодо донора (де донором є тіло мертвої людини): вилучення анатомічних матеріалів донора без одержання на це згоди та вилучення анатомічних матеріалів померлих певної категорії.

Кожна повнолітня дієздатна особа має право надати письмову згоду або незгоду на вилучення анатомічних матеріалів, а також право на відкликання своєї заяви, надати нову письмову згоду або незгоду на вилучення анатомічних матеріалів.

Відомості вносяться до Єдиної державної інформаційної системи трансплантації і за бажанням особи до паспорта чи водійських прав.

Особа має право призначити свого повноважного представника, який після її смерті надасть згоду на вилучення з її тіла анатомічних матеріалів.

Таким представником може бути лише повнолітня дієздатна особа яка дала на це згоду. Заява підписується особою і представником. Така особа має право відкликати заяву або змінити представника.

Представник також має право відмовитись, про що протягом 3-х днів повідомляють особу.

У разі якщо померла особа за життя не висловила своєї згоди чи незгоди і не призначила представника, згода надається одним з подружжя.

Забороняється вилучати анатомічні матеріли у померлих осіб, такої категорії, як: діти-сироти та діти позбавлені батьківського піклування; осіб, визнаних недієздатним судом; невстановлені особи; особи, що загинули в результаті проведення антитерористичної операції та інших бойових дій під час безпосередньої участі у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації Донецькій та Луганській областях, перебуваючи безпосередньо в районах та у період здійснення зазначених заходів, та інших бойових дій.

У проекті Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо трансплантації органів та інших анатомічних матеріалів людині» від 16 липня 2015 року, цікавою була пропозиція щодо заборони взяття анатомічних матеріалів у випадку, коли тіло померлої людини містить ознаки насильницької смерті, проте, дана пропозиція не була врахована в чинному Законі про трансплантацію [2].

---

1. Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині: Закон України від 17.05.2018 року № 2427-VIII. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2427-19 (дата звернення: 26.11.2019).

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо трансплантації органів та інших анатомічних матеріалів людині: проект Закону від 16.07.2015 року. URL: http://http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?Pf3511=56075 (дата звернення: 26.11.2019).

Роман Максимович,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
юридичного факультету
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ДИСКРЕЦІЙНІ ПОВНОВАЖЕННЯ СУДДІ ЯК ПІДСТАВА ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 375 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Насамперед, варто відзначити, що слово «дискреція» в українській мові означає вирішення посадовою особою або державним органом якого-небудь питання за власним розсудом; відповідно «дискреційний» – той, що діє за власним розсудом [1, с. 298].

В законодавстві України визначення поняття «дискреційні повноваження», їх ознаки, види, обсяг закріплені в Методології проведення антикорупційної експертизи, затвердженої Наказом Міністерства юстиції України від 24.04.2017 № 1395/5. Так, під поняттям дискреційних повноважень розуміється сукупність прав і обов'язків органів державної влади та місцевого самоврядування, осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, що надають можливість на власний розсуд визначити повністю або частково вид і зміст управлінського рішення, яке приймається, або можливість вибору на власний розсуд одного із декількох варіантів управлінських рішень, передбачених нормативно-правовим актом, проектом нормативно-правового акта [2].

У рішенні ЄСПЛ від 02.06.2006 у справі «Волохи проти України» при наданні оцінки повноваженням державних органів суд виходив з декількох ознак, зокрема щодо наявності дискреції. Так, суд вказав, що норма права є «передбачуваною», якщо вона сформульована з достатньою чіткістю, що дає змогу кожній особі – у разі потреби за допомогою відповідної консультації – регулювати свою поведінку. «…надання правової дискреції органам виконавчої влади у вигляді необмежених повноважень було б несумісним з принципом верховенства права. Отже, закон має з достатньою чіткістю визначати межі такої дискреції, наданої компетентним

органам, і порядок її здійснення, з урахуванням законної мети даного заходу, щоб забезпечити особі належний захист від свавільного втручання»[3].

У Науковому висновку Верховного Суду від 11.04.2018 р. щодо меж дискреційного повноваження суб'єктів владних повноважень та судового контролю за його реалізацією зазначені такі ознаки дискреційного повноваження:

– дискреційне повноваження може полягати у виборі діяти, чи без діяти, а якщо діяти, то у виборі варіанту рішення чи дії серед варіантів, що прямо або опосередковано закріплені в законі. Важливою ознакою такого вибору є те, що він здійснюється без необхідності узгодження варіанту вибору із будь-ким;

– дискреційне повноваження надається у спосіб його закріплення в оціночному понятті, відносно-визначеній нормі, альтернативній нормі, нормі із невизначеною гіпотезою. Для позначення дискреційного повноваження законодавець використовує, зокрема, терміни «може», «має право», «за власної ініціативи», «дбає», «забезпечує», «веде діяльність», «встановлює», «визначає», «на свій розсуд». Однак наявність такого терміну у законі не свідчить автоматично про наявність у суб'єкта владних повноважень дискреційного повноваження, подібний термін є приводом для докладного аналізу закону на предмет того, що відповідне повноваження є дійсно дискреційним;

– при реалізації дискреційного повноваження суб'єкт владних повноважень зобов'язаний поважати основоположні права особи, додержуватися: конституційних принципів; принципів реалізації відповідної владної управлінської функції; принципів здійснення дискреційних повноважень; змісту публічного інтересу; положень власної компетенції; вказівок, викладених у інтерпретаційних актах; фахових правил, закріплених у нормативних актах; адміністративної практики; судової практики; процедурних вимог [4].

Отже, під дискреційним повноваженням слід розуміти компетенцію суб'єкта владних повноважень на прийняття самостійного рішення в межах, визначених законодавством, та з урахуванням, зокрема, принципу верховенства права.

Принцип верховенства права основоположний у правовій державі, якою є Україна відповідно до ст. 1 Конституції України

і закріплений, зокрема, у ст. 8 Основного Закону нашої держави. Він означає, що норми права мають переважальне значення над іншими соціальними нормами, які існують у суспільстві. Згідно із цим принципом мають зводитися до мінімуму дискреційні повноваження органів державної влади.

Чинна нормативна-правова база інколи формується непослідовно і безсистемно, що, своєю чергою, створює можливості для потенційних суб'єктів корупційних правопорушень діяти на власний розсуд, зазвичай, із корисливих мотивів. Навіть у тих випадках, коли, на перший погляд, нормативно-правове регулювання певних суспільних відносин здійснюється на належному рівні, інколи наявні прогалини, які створюють передумови для дискреційних повноважень відповідних суб'єктів.

Неналежне визначення функцій, прав і обов'язків відповідних суб'єктів може бути причиною встановлення чи надмірного розширення дискреційних повноважень таких органів.

При зловживанні владою або службовим становищем вчинюване діяння пов'язано зі службовим становищем і компетенцією службової особи. Службова особа діє в межах своєї компетенції, вчиняє дії, які вона має право вчиняти, перебуваючи на відповідній посаді. При зловживанні владою або службовим становищем службова особа має право вибору між декількома діями (або між дією чи бездіяльністю), кожний з варіантів поведінки сам по собі правомірний, але одні з них більш доцільні, а інші – недоцільні взагалі, і службова особа вибирає недоцільний варіант поведінки, що суперечить інтересам служби.»Специфіка зловживання владою або службовим становищем полягає в тому, що за цим складом кваліфікується недоцільне використання дискреційних повноважень» [5, с. 573].

Постановлення завідомо неправосудного судового акту, відповідальність за яке передбачена статтею 375 КК, є спеціальним видом службового зловживання в галузі здійснення правосуддя, суб'єкт якого (суддя) умисно з будь-яких мотивів свідомо і цілеспрямовано використовує своє службове становище всупереч інтересам правосуддя [6].

Поняття судової дискреції у кримінальному судочинстві охоплює повноваження суду (права та обов'язки), надані йому

державою, обирати між альтернативами, кожна з яких є законною, інтелектуально-вольовою владною діяльністю суду з вирішення у визначених законом випадках спірних правових питань, виходячи із цілей та принципів права, загальних засад судочинства, конкретних обставин справи, даних про особу винного, справедливості й достатності обраного покарання тощо. Підставами для судового розсуду при призначенні покарання виступають: кримінально-правові, відносно визначені (якими встановлюються межі покарання) та альтернативні (якими передбачено декілька видів покарань) санкції; принципи права; уповноважуючі норми, в яких використовуються щодо повноважень суду формулювання «може», «вправі»; юридичні терміни та поняття, які є багатозначними або не мають нормативного закріплення, зокрема «особа винного», «щире каяття» тощо; оціночні поняття, зміст яких визначається не законом або нормативним актом, а правосвідомістю суб'єкта правозастосування [7].

Загальні засади призначення покарання, визначені ст. 65 КК, наділяють суд правом вибору однієї з форм реалізації кримінальної відповідальності – призначити покарання або звільнити від покарання чи від його відбування, завданням якої є виправлення та попередження нових злочинів.

Ця функція за своєю правовою природою є дискреційною, оскільки потребує врахування та оцінки конкретних обставин справи, ступеня тяжкості вчиненого злочину, особи винного, обставин, що впливають на покарання. Дискреційні повноваження суду визнаються і Європейським судом з прав людини (зокрема справа «Довженко проти України»), який у своїх рішеннях зазначає лише про необхідність визначення законності, обсягу, способів і меж застосування свободи оцінювання представниками судових органів, виходячи із відповідності таких повноважень суду принципу верховенства права. Це забезпечується, зокрема, відповідним обґрунтуванням обраного рішення в процесуальному документі суду тощо [8].

У ч.ч. 2, 3 ст. 68 КК України передбачено, що за вчинення готування до злочину строк або розмір покарання не може перевищувати половини, а за замах на злочин двох третин максимального строку або розміру найбільш суворого виду покарання, передбаче-

ного санкцією статті Особливої частини цього Кодексу. Верховний Суд України у постанові Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2003 р. № 7 «Про призначення судами кримінального покарання» із змінами, внесеними Постановою Пленуму цього ж суду від 12 червня 2009 року № 8 роз'яснив, що правила ч. 2, 3 ст. 68 КК не можуть бути застосовані при призначені покарання особі, яка у віці вісімнадцяти і більше років вчинила злочин, за який передбачено найбільш суворий вид покарання – довічне позбавлення волі, оскільки цей вид покарання, що виключає можливість визначення його половини чи двох третин [9].

З огляду на це на практиці не виключалася можливість призначення покарання у виді довічного позбавлення волі за незакінчений злочин, що не відповідало принципу соціальної справедливості. Законом № 1492-VIII статтю 68 КК було доповнено новою частиною, згідно з якою довічне позбавлення волі за вчинення готування до злочину та вчинення замаху на злочин не застосовується, крім випадків вчинення злочинів проти основ національної безпеки України, передбачених у статтях 109–114^{-1}, проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, передбачених у статтях 437–439, ч. 1 ст. 442 та ст. 443 цього Кодексу.

Такі законодавчі зміни, були спрямовані на подальшу гуманізацію покарання за незакінчений злочин, обмеження сфери застосування найбільш суворого його виду, а саме довічного позбавлення волі. Таким чином, законодавець обмежив дискреційні повноваження суду при призначенні покарання за незакінчений злочин саме неможливістю застосувати найбільш суворий його вид.

Верховний Суд також акцентує увагу на тому, що суд може врахувати досудову доповідь представника персоналу органу пробації виходячи із своїх дискреційних повноважень [10].

Застосування суддями норми, яка міститься в ст. 75 КК України також належить до дискреційних повноважень суду [11].

Відповідно до ст. 6 Закону України «Про застосування амністії в Україні» та ст. 15 Закону України «Про амністію у 2016 року» особи на яких поширюється дія цього Закону, можуть бути звільнені від відбування основного і додаткового покарання. Виходячи із системного аналізу означених правових норм застосування

чи незастосування амністії до додаткового покарання є правом, а не обов'язком суду, реалізація якого належить до його дискреційних повноважень [12].

Використовуючи дискреційні повноваження, судді повинні правильно оцінювати факти у конкретній справі, належним чином застосовувати до встановлених фактів діючі правові норми і не допускати при цьому зловживання владою.

---

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К.; Ірпінь: Перун, 2005. 1728 с.
2. Методологія проведення антикорупційної експертизи: Наказ Міністерства Юстиції України від 24.04.2017 № 1395/5 https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1395323-17#n8 (дата звернення: 25.11.2019).
3. Рішення Європейського Суду з Прав Людини від 02 листопада 2006 року. Справа «Волохи проти України» (заява № 23543/02) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/974_138 (дата звернення: 25.11.2019).
4. Науковий висновок щодо меж дискреційного повноваження суб'єкта владних повноважень та судового контролю за його реалізацією. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/naukovi_visnovki/nauk_visnovok_01_03_2018 (дата звернення: 25.11.2019).
5. Уголовное право Украины. Общая и Особенная части: учебник / под ред. Е. Л.Стрельцова. Х.: ООО «Одиссей», 2002. 672 с.
6. Ухвала Верховного Суду України від 20 листопада 2014 року (Справа № 5-24кс14). URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/42390313 (дата звернення: 25.11.2019).
7. Постанова Верховного Суду від 22 березня 2018 року (Справа № 207/5011/14-к). URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/73001386 (дата звернення: 25.11.2019).
8. Постанова Верховного Суду від 28 серпня 2019 року (Справа № 320/458/13-к). URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/83977223 (дата звернення: 25.11.2019).
9. Про призначення судами кримінального покарання: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2003 року № 7. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/v0007700-03 (дата звернення: 25.11.2019).
10. Постанова Верховного Суду від 25 липня 2019 року (Справа № 631/1007/17). URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/83335877 (дата звернення: 25.11.2019).
11. Постанова Верховного Суду від 02 жовтня 2018 року (Справа № 752/8309/16-к). URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/76945318 (дата звернення: 25.11.2019).
12. Постанова Верховного Суду від 17 травня 2018 року (Справа № 492/884/16-к). URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/7426570 (дата звернення: 25.11.2019).

Сергій Мартьянов,
аспірант кафедри
кримінального права та процесу
(Львівський торговельно-економічний університет)

СТАН ТЕОРЕТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НАЙМАНСТВО

Суспільна і соціальна небезпека найманства полягає в тому, що всупереч існуючим принципам і нормам національного і міжнародного права існує особлива «каста» людей, для яких професією стає здійснення вбивств, завдавання шкоди здоров'ю іншої людини або групи людей під час воєнних дій, збройних конфліктів, терористичних актів, знищення об'єктів економіки, культури, майна цивільного населення тощо [1, с. 227].

До недавнього часу правова природа проявів найманства розглядалася, як правило, у міжнародно-правовій площині, що вочевидь зумовлено великою кількістю фактів участі найманців у збройних конфліктах та насильницьких діях у різних куточках світу. Втім у зв'язку з Російською збройною агресією проти України набули поширення випадки злочинної діяльності іноземців-професіоналів, яких використовують спецслужби РФ для екскалації бойових дій на Сході України.

Так, у 2016 р. член робочої групи ООН з питань використання найманців зазначила про участь 176 іноземних найманців на боці так званих «ЛНР» та «ДНР» з таких держав як Сербія, Білорусія, Франція, Бразилія тощо [2].

Результати опитування 94 військовослужбовців, які пережили ситуацію військового полону на Сході України, засвідчили, що під час їх допиту бойовики залучали найманців, з причини зняття відповідальності з себе та свого підрозділу за скоєння військових злочинів.

Допит професійними найманцями характеризувався тортурами та вбивствами військовополонених з метою демонстрації сили. Характерною особливістю такого допиту була нажива, а для

прискорення викупу або обміну полоненого до нього найманцями застосовувалися знущання та шантаж [3, с. 316–317].

Таким чином, сьогодення та світова практика засвідчують, що прояви найманства є рушійною силою агресії, що веде до дестабілізації міжнародного правопорядку та разючим прикладом нехтування правами і свободами людини. Проблема загострюється ще й тим, що найманська діяльність «переплітається» з іншими формами злочинних проявів, зокрема, такими як участь у складі непередбачених законом воєнізованих або збройних формувань чи терористичній групі або організації, що ускладнює процес кримінально-правової кваліфікації. З огляду на це пошук шляхів кримінально-правової протидії проявам найманства є необхідним та затребуваним.

Насамперед, необхідно відмітити, що загалом дослідження проблеми найманства носить міжгалузевий характер, оскільки здійснювались з позицій міжнародного права, політології, теорії та історії держави і права, а також кримінального права. З огляду на зазначене вивчені джерела необхідно згрупувати у дві групи. Перша група теоретичних напрацювань стосується міжнародно-правової регламентації боротьби з найманством, а також правового регулювання діяльності приватних військових та охоронних підприємств. Мова йде про роботи таких вчених як К. В. Громовенка, І. О. Колотухи, І. Л. Невзорова, Л. О. Павлової, П. І. Репешка, О. О. Скрильника та інших.

Друга група наукових досліджень охоплює праці, які стосуються кримінально-правової характеристики найманства. Деякі аспекти цієї проблеми розглядали у працях А. О. Купріянова, С. М. Мохончука, Т. І. Нікіфорова, К. В. Юртаєва та інші. Слід віддати належне монографічному дослідженню О. В. Наден, у якому автор розглядає найманство як соціальне та кримінально-правове явище, аналізує сучасні проблеми розвитку протиправної військової служби та найманства як його складової частини, а також характеризує найманство з погляду принципів міжнародного права [4].

В дещо ширшому ракурсі найманство, як окремий склад злочину, розглядався у системі складів злочинів проти миру та безпеки людства такими вченими як Н. В. Акулова, В. П. Базов,

О. М. Броневицька, А. Г. Кибальник, В. О. Поповичук, Ю. С. Резнік, А. В. Шамара та інші. Не можна оминути увагою дисертаційне дослідження С. М. Мохончука, яке присвячене об'єктно-суб'єктній характеристиці системи злочинів проти миру та безпеки людства. Автором розглянуто особливості імплементації норм міжнародного кримінального права про відповідальність за відповідні посягання, а також загальні засади концепції модернізації правової охорони миру та безпеки людства [5]. Праці вищенаведених авторів важко переоцінити, втім вони не можуть слугувати ключем для розв'язання ряду дискусійних питань, оскільки більшість положень у них носять констатуючий характер або ж фрагментарно висвітлюють окремі питання, які пов'язані з кримінально-правовою характеристикою найманства.

Розгляд стану теоретичного дослідження питань кримінальної відповідальності за найманство традиційно слід розпочати з положень, які є загальновизнаними. Зокрема, усталеною є теза про те, що найманці не є комбатантами і не мають права на статус військовополоненого.

Вітчизняні дослідники одностайні у тому, що основною відмінністю найманців від добровольців є те, що останні вступають до регулярних збройних сил держави і беруть участь у конфлікті в складі добровольчих формувань, створених на підставі нормативно-правових актів держави-учасниці конфлікту. Загальновизнаний факт, що у ст. 447 КК України передбачено два склади злочину: перший – вербування, фінансування, матеріальне забезпечення, навчання найманців з метою використання у збройних конфліктах, воєнних або насильницьких діях, спрямованих на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу, захоплення державної влади, перешкоджання діяльності органів державної влади чи порушення територіальної цілісності, а також використання найманців у збройних конфліктах, воєнних або насильницьких діях; другий – участь найманця у збройному конфлікті, воєнних або насильницьких діях.

Науковці не ставлять під сумнів те, що до «послуг» найманців вдаються у випадках, коли мають місце міжнародні збройні конфлікти, внутрішні збройні конфлікти, а також у ситуаціях, які характеризуються відсутністю будь-якого збройного конфлікту

з метою дестабілізації конституційного уряду. Не заперечується і те, що участь найманця у збройному конфлікті може бути як триваючим, так і однократним злочином.

Далі необхідно виокремити питання, які неоднозначно описані у кримінально-правовій літературі. Не знайшло єдиного вирішення питання щодо поняття «вербування найманців». У його вирішенні має місце дуалізм. Одні автори під вербуванням розуміють безпосереднє наймання, тобто запрошення, умовляння й набір громадян третьої держави за певну винагороду [6, с. 1012; 7, с. 1129].

Інші ж вважають, що такі дії мають розглядатись як готування до найманства, тобто характеризуються підготовчим характером до актів вербування [8, с. 44]. Суперечливими у кримінально-правовій літературі є погляди щодо моменту закінчення найманства у формі фінансування. С. М. Мохончук вважає, що для настання кримінальної відповідальності за фінансування найманців не має значення, чи було використано кошти на їх утримання [1, с. 232].

В свою чергу А. Г. Кибальник переконаний, що аналізоване посягання повинно вважатись закінченим в момент фактичного використання коштів за призначенням [8, с. 53–54].

До дискусійних належать питання щодо визначення моменту закінчення злочину, передбаченого ст. 447 КК України, вчиненого у формі вербування найманців. Зокрема, одні науковці вважають, що такий злочин слід вважати закінченим з моменту вчинення дій, які передують угоді про участь потенційного найманця у збройному конфлікті [7, с. 1129].

Натомість, інші – з моменту укладення відповідної угоди [8, с. 44; 1, с. 231].

Немає єдності й з приводу того, чи суб'єкт складу аналізованого посягання є загальний [1, с. 235; 9, с. 154], чи спеціальний (уповноважені державними органами чи органами воєнного управління особи, які діють на стороні вербуючої держави чи за своєю власною ініціативою) [10, с. 795].

Врешті-решт, необхідно розглянути питання, які у кримінально-правовій літературі взагалі не були предметом вивчення або описані поверхнево. Зокрема, недостатньо глибоко проаналі-

зовано питання щодо відмежування проявів найманства від діяльності приватних військових та охоронних компаній, які беруть участь у збройних конфліктах. Ніхто з авторів не приділяв належної уваги питанням відмежування найманства від суміжних складів злочинів. У працях дослідників практично не розглядались підстави звільнення від кримінальної відповідальності за найманство.

Таким чином вищенаведене засвідчує наявність дискусійних чи нерозкритих положень, що підкреслює важливість та актуальність обраної тематики та вочевидь зумовлює потребу у необхідності подальшого дослідження питань кримінальної відповідальності за найманство.

---

1. Мохончук С. Юридичний склад найманства та його особливості в системі злочинів проти миру та безпеки людства. *Питання боротьби зі злочинністю. Вісник*. 2012. № 2 (69). С. 227–236.

2. Preliminary findings by the UN Working Group on the use mercenaries on his Mission to Ukraine. URL: https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=18492&LangID=E

3. Широбоков Ю. М. Стадії військового полону та особливості їх впливу на психіку військовослужбовців. *Проблеми екстремальної та кризової психології.* 2016. Вип. 20. С. 313–322.

4. Наден О. В. Найманство як соціальне та кримінально-правове явище: сутність, новітні тенденції розвитку та проблеми протидії: монографія. К.: Атіка, 2005. 264 с.

5. Мохончук С. М. Кримінально-правова охорона миру та безпеки людства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук: 12.00.08, 12.00.11. Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків. 2014. 39 с.

6. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 3-тє вид., переробл. та допов. К.: Атіка, 2003. 1256 с.

7. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за заг. ред. В. Т. Маляренка, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 2-ге вид., переробл. та допов. Х.: Одіссей, 2004. 1213 с.

8. Кибальник А. Г., Молибога О. Ю., Соломоненко И. Г. Уголовная ответственность за наемничество. Ставрополь, 2002. 221 с.

9. Скрильник О. О., Майструк О. П. Особливості визначення статусу найманця я к учасника міжнародного конфлікту. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2014. № 3. С. 152–155.

10. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / под ред. Ю. И. Скуратова и В. М. Лебедева. М.: ИНФРА-М-НОРМА, 1996. 1214 с.

Віта Матолич,
аспірантка кафедри кримінально-правових дисциплін
юридичного факультету
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ПРОБЛЕМИ НАДАННЯ ТИМЧАСОВОГО ДОСТУПУ ДО ДОКУМЕНТІВ, ЩО МІСТЯТЬ ПРОФЕСІЙНУ ТАЄМНИЦЮ

При вирішенні питання про надання стороні кримінального провадження тимчасового доступу до документів, що містять професійну таємницю обов'язково має бути враховано співвідношення публічного інтересу, який полягає у виконанні завдань кримінального провадження та приватних інтересів особи на збереження конфіденційної інформації у таємниці. Це визначає межі виправданого втручання у право особи на збереження інформації щодо себе у таємниці.

Втручання у права особи може бути виправданим за сукупності таких умов:

1) втручання здійснюється на підставі закону;

2) переслідує легітимну мету;

3) є необхідним у демократичному суспільстві.

Статтею 160 Кримінального процесуального кодексу України визначено право сторони кримінального провадження на звернення до слідчого судді із клопотанням про застосування такого заходу забезпечення кримінального провадження як тимчасовий доступ до документів, зокрема, і тих, що містять інформацію, яка становить професійну таємницю [1].

Згідно зі статтею 93 Кримінального процесуального кодексу України чітко визначено, яким шляхом сторони кримінального провадження можуть збирати докази, щоб вони відповідали критеріям допустимості [2, с. 174].

Відповідно до статті 131 Кримінального процесуального кодексу України метою застосування заходів забезпечення кримі-

нального провадження є досягнення дієвості кримінального провадження, що не є тотожним збиранню доказів [1].

Статтею 132 Кримінального процесуального кодексу України визначено умови, за яких може бути застосовано заходи забезпечення кримінального провадження, а саме має бути доведено: 1) існування обґрунтованої підозри щодо вчинення кримінального правопорушення такого ступеня тяжкості, що може бути підставою для застосування заходів забезпечення кримінального провадження; 2) потреби досудового розслідування виправдовують такий ступінь втручання у права і свободи особи, про який ідеться у клопотанні слідчого/ прокурора; 3) може бути досягнуте завдання, для виконання якого слідчий/ прокурор звертається із клопотанням. Слідчий суддя постановляє ухвалу про надання тимчасового доступу до документів, що містять охоронювану законом таємницю, якщо сторона кримінального провадження також доведе можливість використання як доказів відомостей, що містяться у цих документах та неможливість іншими способами довести обставини, які передбачається довести за допомогою цих документів [1].

Однак у судовій практиці трапляються непоодинокі випадки, коли слідчі звертаються із клопотанням про тимчасовий доступ до документів, що містять професійну таємницю з метою збирання доказів. Таке клопотання не може бути задоволене, оскільки воно не спрямоване на досягнення легітимної мети і задоволення такого клопотання становитиме порушення права особи на збереження конфіденційної інформації у таємниці.

Інформація, що становить професійну таємницю знаходиться у володінні осіб, яким вона стала відома в силу виконання ними своїх професійних обов'язків. Ці особи наділені свідоцьким імунітетом, а отже відповідно до статті 65 Кримінального процесуального кодексу України вони не можуть бути допитані як свідки (за винятком випадків звільнення їх від обов'язку зберігати професійну таємницю, особою, яка довірила їм ці відомості). Зокрема, мова йде про адвокатів, нотаріусів, медичних працівників. Довіритель надає цим працівникам конфіденційну інформацію, маючи правомірні очікування, що без його згоди така інформація не буде розголошена. Однак часто дані про обставини, що підлягають доказуванню, та які сторона кримінального провадження не змогла отримати внаслідок допиту свідка, намагаються отримати шляхом

застосування аналізованого заходу забезпечення кримінального провадження. Це нівелює інститут свідоцького імунітету та порушує право особи на нерозголошення інформації, яку вона розраховувала зберегти у таємниці.

Тому надання стороні кримінального провадження тимчасового доступу до документів, що містять інформацію, яка становить професійну таємницю, можливе лише у випадку, якщо: 1) ці відомості уже здобуті у ході здійснення досудового розслідування, 2) відомі сторонам кримінального провадження і 3) необхідні виключно для досягнення дієвості кримінального провадження (забезпечення збереження доказів, проведення експертиз тощо).

Як правило, довірителем інформації, що становить професійну таємницю є не підозрюваний у кримінальному провадженні, а інші особи. До участі у розгляді такого клопотання залучається особа, у володінні якої знаходяться такі документи і її явка у судове засідання не є обов'язковою [3, с. 185]. Натомість сам довіритель, позицію якого слід враховувати, навіть не підозрює про розгляд клопотання про надання тимчасового доступу до такої інформації. На нашу думку, для забезпечення справедливого балансу між публічними та приватними інтересами, а також для встановлення необхідності втручання у право особи у демократичному суспільстві до участі у розгляді клопотання про надання тимчасового доступу до документів, які містять інформацію, що становить професійну таємницю слід залучати також і особу, яка є довірителем такої інформації, з метою встановлення її думки по суті заявленого клопотання, яка має бути обов'язково врахована при постановленні ухвали. Винятками можуть бути лише кримінальні провадження щодо розслідування злочинів проти життя чи здоров'я особи, яка є довірителем інформації.

---

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. URL:http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/print.

2. Шульга А. О. Тимчасовий доступ до речей і документів чи виїмка? Морально-правовий аналіз. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка.* 2016. Вип. 2. С. 170–177.

3. Соф'їн М. І. Проблемні питання тимчасового доступу до речей та документів. *Науковий вісник національної академії внутрішніх справ.* 2016. Вип. 1 (98). С. 182–196.

Ігор Медицький,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права
Навчально-наукового юридичного інституту
*(Прикарпатський національний університет
ім. В. Стефаника)*

ВИРОБНИЧИЙ ТРАВМАТИЗМ ТА КАТАСТРОФИ: КРИМІНОГЕННІСТЬ ПРОЯВІВ

У контексті кримінологічного пізнання фундаментальної проблеми наслідків злочинності важливого значення набувають криміногенні наслідки виробничого травматизму, пожеж, аварій та катастроф техногенного характеру.

Згідно даних Державної служби України з питань праці, у 2014 р. було зафіксовано 6 318 випадків виробничого травматизму (з них – 548 смертельних наслідків), у 2015 р. – 4 260 (375), у 2016 р. – 4 428 (400), у 2017 р. – 4 313 (366), у 2018 р. – 4 126 (409) [4].

Найбільш травмонебезпечними галузями економіки України є вугільна, машинобудівна промисловість, агропромисловий комплекс та соціально-культурна сфера.

Питома вага травмованих працівників на підприємствах цих галузей складає 62% від усієї кількості травмованих на підприємствах України.

Порівняльний аналіз причин виникнення нещасних випадків зі смертельним наслідком за 2018 рік свідчить, що найбільша їх кількість сталася із організаційних причин, загинуло – 303 працівники, або 74% від усієї кількості загиблих внаслідок нещасних випадків зі смертельним наслідком, пов'язаних з виробництвом (за 2017 р. – 279 працівників, або 76% від усієї кількості).

До найбільш поширених організаційних причин нещасних випадків зі смертельним наслідком слід віднести: 1) невиконання вимог інструкцій з охорони праці або посадових обов'язків, постраждало 116 осіб, або 28% від усієї кількості загиблих (у 2017 р. – 96 осіб, або 26%);

2) порушення правил безпеки руху – 73 особи, або 18% від усієї кількості (у 2017 р. – 64 особи, або 17%);

3) порушення вимог безпеки під час експлуатації обладнання, устаткування, машин, механізмів, транспортних засобів тощо – 52 особи, або 13% від усієї кількості (у 2017 р. – 67 осіб, або 18%);

4) порушення технологічного процесу – 17 осіб, або 4% від усієї кількості (у 2017 р. – 17 осіб, або 5%) [2, с. 223–224].

Офіційні статистичні дані вказують на неприйнятність ситуації із забезпеченням протипожежного захисту в державі, запобіганням, локалізацією та усуненням негативних наслідків цього різновиду людської діяльності. За період з 2011 по 2014 роки економічні втрати від пожеж склали 16 млрд. 757 млн. 792 тис. грн. (з них прямі матеріальні збитки становлять 3 млрд. 890 млн. 570 тис. грн., побічні – 12 млрд. 867 млн. 402 тис. грн.), щоденні економічні втрати складали 11 млн. 470 тис. грн. [3, с. 123].

Подальші тенденції вказують на збільшення у 2014–2016 роках кількості пожеж та завданих ними матеріальних втрат. Економічні втрати засвідчують зростання прямих економічних збитків від 710,9 млн. грн. до 1 626,5 млн. грн. упродовж 2013–2016 років, пов'язане з фіскальним стимулюванням, зокрема, підвищенням пенсій, заробітних плат, соціальних виплат та з поступовим підвищенням цін внаслідок інфляційних процесів у економіці держави.

Здійснений Українським науково-дослідним інститутом цивільного захисту моніторинг демонструє поступове зниження протягом вказаного періоду кількості загиблих унаслідок пожеж, від 2 494 до 1 872 та травмованих людей від 1 585 до 1 351, проте першопричиною такого результату виступили, радше, не ефективна політика держави чи діяльність спеціалізованих суб'єктів, а демографічні фактори, зокрема, скорочення населення України на 2,7 млн. чоловік порівняно із 2013 роком [5, с. 99].

Більш інформативно динаміку основних показників пожеж в Україні за 2013–2016 роки засвідчує наступна таблиця [5, с. 5, 9].

Таблиця № 1

	2013	**2014**	**2015**	**2016**
Кількість пожеж, од.	61114	68879	79585	74221
+/- до попереднього року, %	-14,5	12,7	15,5	-6,7
у тому числі:				
Прямі матеріальні збитки від пожеж, тис. грн.	710863	1490678	1458141	1626531
Кількість загиблих внаслідок пожеж, людей	2494	2246	1948	1872
+/- до попереднього року, %	-9,3	-9,9	-13,3	-3,9
Кількість травмованих внаслідок пожеж, людей	1585	1450	1357	1351
+/- до попереднього року, %	-5,8	-8,5	-6,4	-0,4
Кількість знищених та пошкоджених будівель і споруд, од.	21825	27309	26446	21277
Кількість знищеної та пошкодженої техніки, од.	3712	4453	3876	3879
Динаміка відносних показників статистики пожеж в Україні за 2013–2016 роки				
Кількість пожеж на 10 тис. населення, од.	14,2	16,0	18,6	17,4
Прямий матеріальний збиток від 1 пожежі, тис. грн.	11,6	21,5	18,2	21,8
Кількість загиблих внаслідок пожеж на 100 тис. населення, людей	5,8	5,2	4,5	4,4
Кількість травмованих внаслідок пожеж на 100 тис. населення, людей	3,7	3,4	3,2	3,2
Кількість загиблих внаслідок пожеж на 1 тис. пожеж, людей	40,6	32,4	24,4	25,1

Підпал займає 4-те (після необережного поводження з вогнем та порушення різноманітних правил безпеки) місце серед основних причин виникнення пожеж у 2013–2016 роки, у результаті чого було завдано прямих матеріальних збитків: у 2013 р. – на суму 81 239 тис. грн., у 2014 р. – 346 046 тис. грн., у 2015 р. –

206 575 тис. грн., у 2016 р. – 331 346 тис. грн.; загинуло людей: у 2013 р. – 19 осіб, у 2014 р. – 40 осіб, у 2015 р. – 34 особи, у 2016 р. – 38 осіб; травмовано людей: у 2013 р. – 24 особи, у 2014 р. – 55 осіб, у 2015 р. – 53 особи, у 2016 р. – 44 особи.

Кримінологічно значущим також є показник кількості пожеж із особливо великими збитками, які, за невеликої своєї питомої ваги (0,1%–0,5% від загальної кількості пожеж та загорянь), утворюють від 30 до 44% прямого збитку у загальній їх структурі [5, с. 12, 54].

Протягом 2018 р. в Україні зареєстровано 78 608 пожеж, на яких загинуло 1 956 людей (+7,5% порівняно з аналогічним періодом), кількість травмованих осіб збільшилася на 2,8%. Матеріальні втрати склали 8 млрд. 279 млн. 119 тис. грн. (з них прямі збитки становлять 2 млрд. 198 млн. 358 тис. грн., а побічні – 6 млрд. 80 млн. 761 тис. грн.).

Унаслідок підпалів виникло 2 995 пожеж (3,8% від їх загальної кількості), загинуло 23 людини. Прямі збитки від підпалів збільшилися на 16,8% і склали 412 млн. 465 тис. грн., що становить 18,8 від загальної кількості прямих збитків [1].

Протягом 6 місяців 2019 року в Україні зареєстровано 45 913 пожеж, унаслідок яких загинуло 1 009 людей, у тому числі 28 дітей, 772 людини отримали травми, у тому числі 58 дітей. Матеріальні втрати склали 5 млрд. 130 млн. 539 тис. грн. (з них прямі збитки становлять 1 млрд. 72 млн. 672 тис. грн., а побічні – 4 млрд. 57 млн. 867 тис. грн.) [6].

У 2018 р. на території України виникло 128 надзвичайних ситуацій (з них – 48 техногенного характеру), унаслідок яких загинуло 168 осіб (115 – від надзвичайних ситуацій техногенного характеру), 839 людей – постраждало (89 – від надзвичайних ситуацій техногенного характеру), спричинено матеріальних збитків на суму 516 360 тис. грн. [2, с. 217–218].

Аналіз динаміки надзвичайних ситуацій за останні 10 років показує, що в цілому їх кількість має тенденцію до зниження, продовжуючи, проте, залишатися для суспільства і держави призвідником втрат людських і матеріальних ресурсів [2, с. 218–219].

Таблиця № 2

	2009	**2010**	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**	**2018**
Всього НС*	264	254	221	212	144	143	148	149	166	128
В тому числі:										
техногенного характеру	133	135	134	120	76	74	63	56	50	48
природного характеру	117	108	77	74	56	59	77	89	107	77
соціального характеру	14	11	10	18	12	10	8	4	9	3
загинуло людей	356	361	355	301	253	287	242	183	172	168
постраждало людей	1516	753	986	861	864	680	962	1856	892	839
матеріальні збитки, млн. грн.	594,03	984,70	102,75	249,79	396,33	198,85	532,72	266,31	896,80	516,36
* Кількість НС без врахування територіального розподілу НС (окремі НС мали територіальне поширення на декілька регіонів України).										

1. Аналітична довідка про пожежі та їх наслідки в Україні. URL: https://undicz.dsns.gov.ua/files/Статистика/2018/AD_12_2018.pdf (дата звернення: 05.08.2019).

2. Аналітичний огляд стану техногенної та природної безпеки в Україні за 2018 рік. К., 2019. URL: https://www.dsns.gov.ua/files/prognoz/report/2018/AO_2018.pdf (дата звернення: 05.08.2019).

3. Климась Р. В., Одинець А. В., Якименко О. П., Матвійчук Д. Я. Дослідження стану із пожежами в Україні за період 2011–2014 роки та визначення основних проблем у забезпеченні пожежної безпеки об'єктів. *Науковий Вісник УкрНДІПБ*. 2015. № 2 (32). С. 121–129.

4. Стан виробничого травматизму за 2014–2018 роки по областях (осіб). URL: http://dsp.gov.ua/statystychni-dani-vyrobnychoho-travma-2/ (дата звернення: 05.08.2019).

5. Статистика пожеж та їх наслідків в Україні за 2013-2016 роки: Статистичний збірник аналітичних матеріалів / за заг. ред. В. С. Кропивницького. К.: УкрНДІЦЗ, 2018. 100 с.

6. Статистика пожеж. URL: https://undicz.dsns.gov.ua/ua/STATISTIKA-POZHEZH.html (дата звернення: 05.08.2019).

Ганна Мудрецька,
кандидатка юридичних наук,
доцентка кафедри кримінального процесу
(Одеський державний університет внутрішніх справ)

ПРАВОВА ДОКТРИНА ДОПУСТИМОСТІ ДОКАЗІВ У ФОРМУВАННІ ПРАВОЗАСТОСОВЧОЇ ПРАКТИКИ

Доказування та докази виступають найважливішими правовими засобами в реалізації завдань кримінального судочинства. Саме тому проблеми теорії доказів характеризуються своєю особливою широтою та розмаїттям, однак, проблема визнання доказів недопустимими в теорії кримінального процесу та кримінальному процесуальному законодавстві вирішується неоднозначно.

Науково-теоретичною концепцією визнання доказів недопустимими, яка заслуговує на особливу увагу і набула актуальності та значущості в науці кримінального процесу, є концепція «плодів отруйного дерева» *(fruit of poisonous tree doctrine)*. Можна погодитися з М. М. Стояновим, який, характеризуючи цю концепцію, наголошує на її досить неоднозначному трактуванні в науковій літературі, що призводить до помилкового вирішення в теорії доказів інших подібних наукових проблем. Висловлені з приводу сутності доктрини «плодів отруйного дерева» твердження дають змогу виділити широке та вузьке її розуміння [1, с. 119]. Доктрина «плодів отруйного дерева» була сформульована Європейським судом з прав людини у наступних справах: «Гефген проти Німеччини»; «Тейксейра де Кастро проти Португалії»; «Шабельник проти України»; «Балицький проти України»; «Нечипорук і Йонкало проти України»; «Яременко проти України» [2].

Доктрина «плодів отруйного дерева» зводиться до заборони використання даних, отриманих на підставі або з використанням доказів, визнаних недопустимими. Тобто, пов'язується з проблемою використання доказів, хоча і законних за формою, але з відповідними порушеннями у самому їхньому змісті [3, с. 3]. Неістотними вважають порушення, які не вплинули і не могли вплинути

на достовірність одержаного результату. Своєю чергою, істотні порушення ставлять під сумнів достовірність отримання даних. Такими, що піддаються виправленню, визнають порушення, які можна усунути чи нейтралізувати [4, с. 427].

На думку ЄСПЛ, необхідно надавати оцінку допустимості всього ланцюга доказів, що базуються один за іншим, а не кожного окремого доказу. Так,у справі «Гефген проти Німеччини» Європейський суд з прав людини для описання доказів, отриманих із порушенням встановленого порядку, сформував доктрину «плодів отруєного дерева», відповідно до якої якщо джерело доказів є неналежним, то всі докази, отримані з його допомогою, будуть такими ж. У рішенні по справі «Нечипорук і Йонкало проти України» ЄСПЛ зазначив, що докази, отримані в кримінальному провадженні з порушенням встановленого порядку, призводять до його несправедливості в цілому, незалежно від: 1) їх доказової сили; 2) того, чи мало їх використання вирішальне значення для засудження обвинуваченого судом [5].

У рішеннях по справах «Балицький проти України» [6], «Тейксейра де Кастро проти Португалії» та «Шабельник проти України» [7] ЄСПЛ застосував різновид доктрини «плодів отруйного дерева», а саме: коли визнаються недопустимими не лише докази, безпосередньо отримані внаслідок порушення, а також і ті докази, які не були б отримані, якби не було отримано перших. Таким чином, допустимі самі по собі докази, отримані за допомогою відомостей, джерелом яких є недопустимі докази, стають недопустимими.

В законодавстві України доктрина «плодів отруйного дерева» імплементована в положеннях ст. 87 ч. 1 КПК України, згідно з якою недопустимими є докази, отримані внаслідок істотного порушення прав та свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також будь-які інші докази, здобуті завдяки інформації, отриманій внаслідок істотного порушення прав та свобод людини.

Так, Касаційний кримінальний суд у складі Верховного Суду застосував доктрину «плодів отруйного дерева» у справі № 488/2433/15 та дійшов обґрунтованого висновку про недопус-

тимість таких доказів, як показання свідка із зміненими анкетними даними ОСОБА_2 (оскільки під час його допиту в суді першої інстанції сторона захисту була позбавлена права на перехресний допит, а під час апеляційного розгляду даного кримінального провадження прокурором не забезпечено явки цього свідка для його допиту, (оскільки встановити його місцезнаходження, а отже, і забезпечити його явку, неможливо), а також показання свідків ОСОБА_3 та ОСОБА_4 (оскільки вони є співробітниками правоохоронних органів, які безпосередньо здійснювали слідчі дії у даному провадженні). Крім того, стороні захисту не відкривались та в суді першої інстанції не досліджувалися рішення прокурора про контроль за вчиненням злочинів, ухвали слідчого судді щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій, які були підставою для їх проведення, відповідно суд дійшов обґрунтованого висновку про недопустимість доказів, які містяться в протоколах перепису коштів, протоколах про результати аудіо- та відео контролю за особою та протоколах про результати контролю за вчиненням злочину [8].

Немає сумнівів, що закріплення в нормах КПК України 2012 р. концепції «плодів отруйного дерева» вимагає детального опрацювання і ретельного підходу до формулювання відповідних кримінально-процесуальних норм. Однак це вже питання часу та судової практики.

---

1. Стоянов М. М. Властивості доказів у кримінальному процесі України: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2010. 246 с.

2. Студенников С. Доктрина «плодів отруйного дерева»: як її застосовують суди. URL: https://sud.ua/ru/news/publication/154876-doktrina-plodiv-otruynogo-dereva-yak-yiyi-zastosovuyut-sudi?fbclid=IwAR3z_HP40IA8VuCDTAfkmYjb8eyFzxiKBOAQr1uFH4aLhtdA7nUMQmVSjW0

3. Стоянов М. Концепції допустимості доказів: проблеми теорії, нормативної регламентації та правозастосовчої практики. *Часопис Академії адвокатури України.* 2009. № 4. С. 1–10.

4. Гузела М. Проблема визнання доказів недопустимими у кримінальному провадженні. *Вісник Львівського університету. Серія юридична.* 2015. Вип. 61. С. 423–434. URL: http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/law/article/viewFile/250/247

5. Справа «Нечипорук і Йонкало проти України» (Заява № 42310/04). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/974_683

6. Справа ЄСПЛ «Балицький проти України» (заява № 12793/03). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/974_726
7. Справа ЄСПЛ «Шабельник проти України» (Заява № 16404/03) URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/974_457
8. Постанова Верховного Суду Касаційного кримінального суду у Справі судового провадження № 51-10110км18 від 19 вересня 2019 року. URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/84573737

Віра Навроцька,
кандидатка юридидичних наук, доцентка,
доцентка кафедри кримінально-правових дисциплін
юридичного факультету
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРОБЛЕМИ ДОПИТУ ЧЛЕНІВ СУДДІВСЬКОЇ КОЛЕГІЇ ПРО ОБСТАВИНИ ОБГОВОРЕННЯ ПИТАНЬ, ЩО ВИНИКЛИ ПІД ЧАС УХВАЛЕННЯ СУДОВОГО РІШЕННЯ

У п.7 ч.2 ст.65 КПК України 2012 р йдеться про те, що не можуть бути допитані як свідки *судді* та *присяжні* – про обставини обговорення у *нарадчій кімнаті* питань, що виникли під час ухвалення судового рішення, за винятком випадків кримінального провадження щодо прийняття *суддею (суддями)* завідомо неправосудного *вироку, ухвали.*

Відображений вище підхіду цілому викликає схвалення. Однак при цьому не можу обійти увагою недбалість законодавця при формулюванні аналізованого положення. Претензій до такого викладу кілька:

1) Передусім, дивує: чому йдеться про можливість допиту як свідків професійних суддів та присяжних стосовно обговорюваних питань у ході ухвалення рішення *лише у нарадчій кімнаті*? Якщо виходити із буквального тлумачення цієї норми, то можна дійти висновку (звісно ж, хибного), що якщо ведеться провадження за фактом постановлення членами суддівської колегії завідомо неправосудного акту, а вони його приймали *поза нарадою кімнатою*, то допит їх виключено взагалі.

Однак, не слід забувати про наступне: певні судові рішення (вироки – ч. 2 ст. 371 КПК України 2012 р. та низка ухвал (зокрема, про відвід слідчому судді або судді – ч. 3 ст. 81 КПК України, про допустимість доказів – ч. 1 ст. 89 КПК України; про застосування примусових заходів медичного характеру – ч. 3 ст. 512 КПК України, про порушення питання перед службою в справах дітей або відповідним органом опіки та піклування, органом соціального захисту населення щодо необхідності влаштування неповнолітніх, непрацездатних або встановлення над ними опіки чи піклування – ч.1 ст. 378 КПК України, про усунення присяжного від подальшої участі в судовому розгляді кримінального провадження – ч. 2 ст. 390 цього Кодексу) повинні прийматися лише у нарадчій кімнаті.

Усі ж інші судові акти (наприклад, ухвали про закриття судом кримінального провадження – ч.6 ст. 286 КПК України, розгляд питання про звільнення від кримінальної відповідальності – ч. 3 ст. 288 КПК України, про повернення обвинувального акту, про обрання, скасування або зміну запобіжного заходу в суді – ст. 331 КПК України, про проведення експертизи – ст. 332 КПК України, про застосування заходів забезпечення кримінального провадження та проведення слідчих (розшукових) дій під час судового провадження – ст. 333 КПК України, ухвали, пов'язані зі звільненням присяжних від участі в розгляді кримінального провадження, а також із самовідводом і відводом присяжних – ч. 5 ст. 387 КПК України тощо) за розсудом суду виносяться або у нарадчій кімнаті або після наради суддів на місці.

Звісно, можна притримуватися точки зору, згідно з якою будь-які відомості, що були предметом розгляду у нарадчій кімнаті становлять незаперечну таємницю, натомість із приводу інформації, обговорюваної у залі судового засідання, професійних суддів чи присяжних (стосовно позиції, займаної їх колегами) все ж можна допитувати як свідків. Але у такому разі тяжко не помітити неоднаковий (і, як видається, абсолютно невиправданий) підхід до захисту інформації, характер якої, по-суті, є однотипним. Бо, зрештою, яка різниця: чи, до прикладу, вирішення питання про звільнення від кримінальної відповідальності відбулося у спеціально облаштованому приміщенні чи у ході наради суддів на місці? Адже суть такого рішення взагалі не змінилася!

2) Загальновизнаним правилом законотворчої техніки є наступне: «один термін – одне поняття». Причому таким правилом слід керуватися не тільки в межах якоїсь однієї галузі, а в рамках усієї системи права.

Однак законодавець у КПК України від нього відходить неодноразово. Так, термін «суддя» він вживає: а) як в «широкому» розумінні (маючи під ним на увазі як професійних суддів, так й присяжних – п.23 ч.1 3, ст. 375 КПК України), б) так і у «вузькому» значенні цього слова (говорячи про «суддю чи/ або присяжного» – ч. 1 ст. 75 КПК України; «суддю та/ і присяжного» – ч. 3 ст. 31; п. 7 ч. 2 ст. 65; ч. 3 ст. 383; ч. 3 ст. 391 КПК України).

А тому виникає питання: чи потрібні такі двоякі підходи до іменування понять? Адже вони тільки збивають з пантелику! У будь-якому разі видається дивною ситуацію, коли в одній і тій же нормі закону (п. 7 ч. 2 ст. 65 КПК України) вживається різні терміни: а) »суддя та «присяжний» та б) »суддя/ судді» на позначення одного й того ж поняття («особа, яка здійснює судочинство»). Переконана, що текст закону (кримінального процесуального зокрема) – це явно не той «твір», де допустимі такі термінологічні «вольності», мовна «неохайність», явний нормотворчий хаос;

3) Викликає здивування також й те, що згідно п. 7 ч. 2 ст. 65 КПК України допит професійних суддів та присяжних можливий лише тоді, коли їх підозрюють у винесенні завідомо неправосудного *вироку* чи *ухвали*. Якщо виходити із буквального тлумачення аналізованої норми, то можна зробити хибний за своєю суттю висновок про те, що подібний допит неприпустимий, коли суд виносить *постанову*. Тоді начебто виходить, що допит судів касаційної інстанції стосовно обставин прийняття рішень за наслідками розгляду касаційної скарги (а такі рішення виносять тільки у формі постанов – ч.1 ст. 441 КПК України) заборонено. А це навряд чи так. Це ще один приклад чергової недбалості та недогляду законодавця.

З огляду на наведене пропоную: викласти положення п. 7 ч. 2 ст. 65 КПК України у наступній редакції:

«судді та присяжні про обставини обговорення питань, що виникли під час ухвалення судового рішення, за винятком випадків кримінального провадження щодо прийняття судом завідомо неправосудного вироку, ухвали чи постанови».

Христина Олійник,
аспірантка кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового Інституту права та психології
(Національний університет «Львівська політехніка»)

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД РЕГЛАМЕНТАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПЛАНУВАННЯ, ПІДГОТОВКУ, РОЗВ'ЯЗУВАННЯ ТА ВЕДЕННЯ АГРЕСИВНОЇ ВІЙНИ

У сучасному світі є понад двісті держав. Особлива частина кримінального законодавства більшості з них має певну специфіку. Однак, вивчати, порівнювати норми кожної з них і теоретично невиправдано, і практично неможливо [1, с. 4]. Не погодитись із таким твердженням важко. Зважаючи на те, що Україні йде шляхом євроінтеграції, насамперед, слід зупинитись на аналізі положень кримінального законодавства тих держав, які є членами Європейського Союзу (ФРН, Франція, Іспанія, Австрія, Болгарія, Польща, Швеція, Данія, Бельгія, Латвія, Естонія). Така необхідність здійснення відповідного аналізу зумовлена тим, що зближення правових систем європейських держав є найважливішою традицією формування галузей національного законодавства. Для аналізу і порівняння також необхідно обрати КК окремих держав, що входили до складу колишнього Радянського Союзу. Власне такий вибір не є випадковий, оскільки ці держави мали спільну історичну правову систему, а відтак перебували у єдиному правовому просторі (Білорусь, Молдова, Вірменія, Грузія, Азербайджан, Таджикистан, Казахстан, Узбекистан, Киргизстан).

Насамперед, слід з'ясувати чи взагалі передбачена кримінальна відповідальність за планування, підготовку, розв'язування та ведення агресивної війни у диспозиціях статей КК зарубіжних держав. Відповідний аналіз засвідчує, що в КК окремих держав не міститься норм, які встановлюють кримінально-правову заборону на вчинення аналізованих посягань (Данія, Киргизстан). Необхідно відмітити, що за КК Естонії кримінально-караними визнаються лише дії, які полягають у пропаганді війни (ст. 69). Законодавцем

не регламентовані питання кримінально-правової заборони планування, підготовки, розв'язування та ведення агресивної війни. Втім у нормах про тероризм (ст. 64) та терористичний акт проти представника іноземної держави (ст. 65) встановлена відповідальність за провокацію війни або міжнародного конфлікту.

Норми про відповідальність за планування, підготовку, розв'язування та ведення агресивної війни законодавець зарубіжних держав відніс до різних розділів Особливої частини КК. У кримінальному законодавстві держав, які є членами ЄС відповідні злочини передбачені у наступних главах, а саме: «Про злочини проти безпеки королівства» (КК Швеції), «Злочини проти людяності, миру, військові злочини, геноцид» (КК Латвії), «Злочини проти держави» (КК Естонії), «Про зв'язки з іноземною державою» (КК Франції), «Злочини проти миру і людяності» (КК Болгарії), «Злочини проти миру, людяності і військові злочини» (КК Польщі), «Зрада миру» (КК ФРН), «Про злочини і проступки проти зовнішньої безпеки держави» (КК Бельгії), «Порушення відносин з іноземними державами» (КК Австрії). Очевидно, що відмінність правового досвіду відповідних держав щодо протидії злочинам, які посягають на відносини миру, зумовлена, передусім, специфікою системи права, особливістю кримінально-правової сім'ї до якої належить та чи інша держава, а також залежить від правових та політичних умов.

Щодо кримінального законодавства держав, які входили до складу колишнього Радянського Союзу, то така відповідальність передбачена у трьох розділах: «Злочини проти миру та безпеки людства» (КК Азербайджану, Вірменії, Казахстану, Таджикистану, Узбекистану), «Злочини проти миру, безпеки людства і військові злочини» (КК Білорусі, Молдови), «Злочини проти людяності» (КК Грузії). Варто зауважити, що навіть «біглий» огляд КК держав СНД свідчить про спільність регламентації кримінальної відповідальності за планування, підготовку, розв'язування та ведення агресивної війни. Власне такий стан речей зумовлений змістовною подібністю кримінального законодавства держав пострадянського простору та спільністю їх історичного підґрунтя.

У кримінальному законодавстві переважної більшості зарубіжних держав законодавець прямо вказує про заборону агресивної

війни (ст. 72, 73 КК Латвії, ст. 409 КК Болгарії, ст. 117 КК Польщі, парагр. 80, 80а КК ФРН, ст. 100, 101 КК Азербайджану, ст.ст. 384, 385 КК Вірменії, ст. 122 КК Білорусії, ст. 404, 405 КК Грузії, ст. 156, 157 КК Казахстану, ст. 395, 396 КК Таджикистану, ст. 151 КК Узбекистану) чи агресії проти іншої держави (ст. 411-4 КК Франції, ст. 123 КК Білорусії, ст. 150 КК Узбекистану). Водночас, в КК окремих зарубіжних держав, хоча й не передбачена пряма вказівка на юридичні конструкції «агресивна війна» чи «агресія», втім з аналізу диспозицій статей випливає, що законодавець все ж встановив кримінально-правову заборону на вчинення відповідних дій. Приміром, у ст. 2 Глави 19 КК Швеції зазначено наступне положення: «особа, яка насильницькими засобами або з іноземною допомогою створює небезпеку залучення Королівства у війну або інші військові дії, має бути засудженою, якщо це не державна зрада, за підбурювання до війни». За КК Іспанії кримінальному покаранню підлягають дії особи, яка з метою спровокувати війну, встановить таємний зв'язок або відносини будь-якого роду з іноземними урядами, міжнародними або іноземними Організаціями або Асоціаціями (ч. 2 ст. 592). Цікавим постає факт, що за КК Молдови передбачена відповідальність за планування, підготовку, розв'язування або ведення війни (ст. 139). Тобто законодавець так би мовити «упустив» термін «агресивна». Гадаємо, така позиція є доволі спірною, оскільки, незважаючи на те, що війна є актом насильства, яке засуджується суспільством, втім нормами міжнародного права передбачена заборона ведення саме агресивної війни, яка суперечить принципам територіальної цілісності і недоторканності та поваги до суверенітету держав і народів. У науковій літературі згадується про таке поняття як «справедлива війна», однією з умов ведення якої є оборонний, а не агресивний характер, метою якої є мир, а не знищення [2, с. 163]. Як приклад такої війни можна назвати війну України з РФ, громадяни якої захищають свою землю від подальшого російського вторгнення та окупації. З огляду на це вважаємо, що законодавцю Молдови необхідно узгодити положення ст. 139 та 140 КК з нормами міжнародного права, вказавши у диспозиціях відповідних статей на термін «агресивна».

У КК всіх проаналізованих держав, розглядувані посягання є злочинами з формальним складом (вважаються закінченими

з моменту вчинення конкретних діянь, які описані у кримінально-правовій нормі, оскільки суспільно-небезпечні наслідки виходять за межі об'єктивної сторони відповідного складу злочину). Кримінально-караними визнаються такі види діянь: планування, підготовка збройної агресії, її розв'язування, участь у ній, ведення агресивної війни (ст. 72 КК Латвії), планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни (ст. 100 КК Азербайджану, ст. 384 КК Вірменії, ст. 122 КК Білорусії, ст. 404 КК Грузії, ст. 156 КК Казахстану, ст. 395 КК Таджикистану), планування або підготовка, початок або ведення агресивної війни, а також участь у змові (ст. 151 КК Узбекистану), розв'язування або ведення (парагр. 1 ст. 117 КК Польщі), підготовка агресивної війни (парагр. 80 КК ФРН), підбурювання до агресивної війни (парагр. 80 а КК ФРН), підбурювання до оголошення війни (ст. 581 КК Іспанії), схиляння до розв'язування війни (ст. 114 КК Бельгії), публічний заклик до агресивної війни (ст. 77 КК Латвії, парагр. 3 ст. 117 КК Польщі, ст. 101 КК Азербайджану, ст. 385 КК Вірменії, ст. 405 КК Грузії, ст. 396 КК Таджикистану).

Необхідно також зупинитись на аналізі караності аналізованих посягань. Так, за дії, які полягають у плануванні та підготовці агресивної війни у КК держав пострадянського простору, передбачене покарання у виді позбавлення волі від восьми до десяти років (ч. 1 ст. 100 КК Азербайджану), від п'яти до десяти років (ч. 1 ст. 384 КК Вірменії), від п'яти до п'ятнадцяти років (ч. 1 ст. 122 КК Білорусії), від семи до п'ятнадцяти років (ч. 1 ст. 404 КК Грузії), від дванадцяти до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна (ч. 1 ст. 395 КК Таджикистану), від десяти до п'ятнадцяти років (ч. 1 ст. 151 КК Узбекистану). Як бачимо, за фактично попередню злочинну діяльність, яка полягає у готуванні до агресивної війни законодавець передбачив доволі суворі покарання, що загалом є виправданим, зважаючи на високий ступінь суспільної небезпеки таких діянь.

Що ж до видів покарань за розв'язування та ведення агресивної війни, то слід вказати, що за ці злочинні прояви також передбачена різна каральність, зокрема: від восьми до п'ятнадцяти років (ч. 2 ст. 384 КК Вірменії), від десяти до двадцяти років або безстроковим позбавленням волі (ч. 2 ст. 404 КК Грузії), від

п’ятнадцяти до двадцяти років позбавлення волі (ч. 2 ст. 395 КК Таджикистану, ч. 1 ст. 151 КК Узбекистану). Як бачимо, в окремих санкціях статей законодавець запровадив надмірно широкі межі покарання. Зокрема, у КК Білорусії (ч. 1 ст. 122) та КК Грузії (ч. 2 ст. 404) відстань між нижньою та верхньою межею санкції становить десять років, що не можна сприйняти схвально, оскільки це створює широкий простір для суддівського угляду. Разючим прикладом огульного використання кримінально-правових приписів є санкція ч. 2 ст. 122 КК Білорусії, у якій за розв’язування та ведення агресивної війни передбачено покарання від семи до двадцяти п’яти років або довічне позбавлення волі чи смертна кара з конфіскацією майна чи без такої (ч. 2 ст. 122 КК Білорусії). Гадаємо, що така санкція є необґрунтованою, оскільки розрив між верхньою та нижньою межею санкції сягає аж вісімнадцять років. З цього приводу слушним є міркування В. К. Грищука, який зауважує, що такий стан речей руйнує сутність правосуддя, оскільки за таких умов тяжкий злочин може бути покараний м’якше, ніж злочин, який до тяжких не належить, а відтак санкція втрачає своє призначення складової частини кримінально-правової норми [3, с. 126–127]. Окрім того, призначення покарання у виді смертної кари, виходячи з гуманістичних принципів, є найбільшим проявом недотримання прав людини.

У кримінальному законодавстві держав, які є членами ЄС, передбачено наступні види покарань за аналізовані посягання: позбавлення волі на строк від трьох до двадцяти років або довічне позбавлення волі (ст. 72 КК Латвії), тридцять років позбавлення волі або штраф у розмірі три мільйони франків (ч. 1 ст. 411-4), позбавлення волі на строк не менше десяти років або довічне позбавлення волі (парагр. 80 КК ФРН), позбавлення волі на строк від двадцяти до тридцяти років або пожиттєво (ст. 114 КК Бельгії). Сувора регламентація покарання за планування, підготовку і ведення агресивної війни передбачена у ст. 409 КК Болгарії (позбавлення волі на строк від п’ятнадцяти до двадцяти років або довічне позбавлення волі). За КК Польщі, дії, які полягають у розв’язуванні та веденні агресивної війни підлягають покаранню на строк від дванадцяти до двадцяти п’яти років чи довічним позбавленням волі (ч. 1 парагр. 117). Натомість, за приготування до вчинення зазначених

дій особа підлягає покаранню на строк не менше трьох років (ч. 2 парагр. 117). Найменш сувора міра покарання передбачена у ст. 2 Глави 19 КК Швеції, відповідно до якої, особа яка створить небезпеку втягнення Королівства у війну або інші військові дії, підлягає покаранню у виді позбавлення волі на строк від двох до восьми років. Втім у КК цієї держави законодавець не передбачає безпосередньо відповідальності за розв'язування чи ведення агресивної війни, а створення небезпеки вторгнення Королівства у війну є лише попередньою злочинною діяльністю, яка ще не має такого високого ступеня суспільної небезпеки у порівнянні з діями, які полягають у розв'язуванні та веденні агресивної війни.

1. Навроцький В. О. Кримінальне законодавство зарубіжних держав: питання особливої частини. Львів: Юридичний факультет Львівського державного університету ім. Івана Франка, 1999. 56 с.

2. Кравченко В. Ю. Теорія справедливої війни для XXI століття. *Політологія.* 2011. № 3 (77). С. 162–165.

3. Грищук В. К. Проблеми кодифікації кримінального законодавства України. Львів: Львівський університет, 1993. 137 с.

Оралбекова Мөлдір Дәулетқызы,
преподаватель кафедры уголовного права,
процесса и криминалистики
(Карагандинский государственный университет им. академика Е. А. Букетова),
Сиубаева Нурсулу Женисовна,
старший преподаватель кафедры уголовного
права, процесса и криминалистики
(Карагандинский государственный университет им. академика Е. А. Букетова)

РЕФОРМИРОВАНИЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОРГАНОВ ЮСТИЦИИ

Реформа – изменение правил в сфере человеческой жизни, не затрагивающее функциональных основ, или преобразование, вводимое законодательным путём. В частности, процесс преобразова-

ния государства, начинаемый властью по необходимости. Конечная цель любой реформы – укрепление и обновление государственных основ, что, однако, не всегда несёт за собой улучшение уровня жизни, сокращение государственных расходов и наоборот – увеличение доходов [1, с. 551]. Основные положения Концепции реформирования уголовной юстиции Украины.

С момента провозглашения Украиной независимости произошли изменения в большинстве отраслей национального законодательства. Парадоксально, но эти процессы почти не затронули сферы уголовной юстиции. Действующий Уголовно-процессуальный кодекс существует еще с 1961 года и во многих своих положениях не соответствует современным реалиям жизни, не говоря уже о соблюдении европейских требований в области прав человека.

Вопрос о реформе уголовной юстиции назрел давно. Но существенных сдвигов долгое время не происходило. Вспомнить хотя бы «эпопею» с проектом Уголовно-процессуального кодекса. В течение двух с половиной лет после принятия в первом чтении проекта № 3456-1 в 2003 году были попытки несколько усовершенствовать его и вынести на второе чтение. Но правозащитные организации и аналитические центры постоянно критиковали проект Кодекса, указывая на его концептуальные недостатки. В результате 1 декабря 2005 года конституционное большинство народных депутатов проголосовали за отмену принятого в первом чтении проекта Уголовно-процессуального кодекса и сняли его с рассмотрения парламента.

Однако уже 15 декабря Парламент поддержал тем же конституционным большинством народных депутатов новый проект Уголовно-процессуального кодекса. Поскольку новый проект является несколько доработанной версией предыдущего без изменения концепции, закономерно, что представители правозащитных организаций также признали его на общественных слушаниях 19 января 2006 года нарушающим права человека и основополагающие свободы. Они предложили снять с рассмотрения и этот законопроект и разработать новый на принципах уважения и соблюдения прав человека. С этого момента общественная рабочая группа начала готовить параллельно свой проект УПК.

Реформа уголовного процесса не может не затронуть и систему так называемых правоохранительных органов. Все предыду-

щие изменения в правоохранительной системе не были последовательными. В основном они заключались в увеличении количества органов, уполномоченных осуществлять досудебное следствие и дознание, и во внутренних реорганизациях. Начатые новой властью в 2005 году процессы относительно определения направлений реформы правоохранительной системы долгое время ничего существенного не давали. По истечении почти года с момента создания Межведомственной комиссии по вопросам реформирования правоохранительных органов и рабочей группы по разработке концепции создания и организации деятельности Национального бюро расследований отсутствовала целостная программа реформы правоохранительной системы в Украине. Следствием этого стала ликвидация 3 мая 2006 года Межведомственной комиссии по вопросам реформирования правоохранительных органов.

Поскольку правоохранительную систему можно рассматривать как составляющую системы уголовной юстиции, то именно она стала объектом внимания членов Национальной комиссии по укреплению демократии и утверждению верховенства права, которая является консультативно-совещательным органом при Президенте Украины. Именно Национальная комиссия начала подготовку в начале 2006 года проекта Концепции государственной политики в сфере уголовной юстиции и обеспечения правопорядка в Украине.

Позже этот документ был переименован в Концепцию реформирования уголовной юстиции Украины и в таком виде одобрен Советом национальной обороны и безопасности Украины, а затем утвержден Указом Президента от 8 апреля 2008 года. В ее основу положен принцип системности – реформа должна охватить одновременно три составляющие: уголовное право → уголовный процесс → институциональное построение органов досудебного следствия, дознания и других органов, обеспечивающих правопорядок.

Положения Концепции стали предметом обсуждения большого количества конференций и круглых столов, в работе которых принимали участие представители отечественной и зарубежной правовой науки (Германия, Англия, США).

Реформа уголовного права. Исходя из сложившейся в большинстве европейских стран традиции, все уголовные правонару-

шения, предусмотренные в действующем Уголовном кодексе Украины, Концепцией предложено разделить на преступления и уголовные проступки. Основанием для такого деления является степень опасности деяния и виды санкций за его совершение. Поэтому преступлением может быть признано деяние, которое имеет наибольшую опасность, а наказанием за его совершение будет лишение свободы, включая пожизненное. Уголовным проступком, в свою очередь, предложено считать деяние, совершение которого имеет меньшую опасность и не влечет за собой лишение свободы.

Совершение правонарушения, в отличие от преступления, не будет иметь следствием судимости лица. Оно будет считаться не привлеченным к уголовной ответственности, если в течение года не совершило уголовный проступок или преступление. За совершение уголовных проступков можно будет предусмотреть ответственность не только физических, но и юридических лиц.

Беглый взгляд на действующий Уголовный кодекс позволяет сделать вывод, что уголовным проступком может быть признано более трети предусмотренных в нем правонарушений. Уголовным проступком могут стать также административные правонарушения, имеющие судебную юрисдикцию и не являются административными по своей сути (не касаются порядка управления), как-то: мелкое хулиганство, мелкая кража и т.д., или влекут за собой строгое взыскание. Здесь уместно сослаться на практику Европейского Суда по правам человека.

Административное, по национальному законодательству, правонарушение, санкцией за которое является административный арест, Европейский Суд признает уголовным правонарушением в понимании Конвенции о защите прав человека и основоположных свобод (смотрите, например, Решение Европейского Суда по правам человека по делу «Гурепка против Украины» от 6 сентября 2005 года).

Концепций также была предусмотрена подготовка отдельного кодекса об уголовных проступках, в который следует перенести положения Уголовного кодекса о преступлениях небольшой тяжести и положения Кодекса об административных правонарушениях относительно правонарушений, не являющихся административны-

ми по своей сути, но влекут строгие взыскания. Но рабочая группа по подготовке проекта Кодекса об административных проступках отказалась от реализации этой идеи Концепции и подготовила изменения в Уголовный кодекс. В нем выделены отдельные параграфы, разделы или главы о преступлениях и уголовных проступках.

В статье 92 говорится, что «исключительно законами Украины определяются... основы гражданско-правовой ответственности; деяния, являющиеся преступлениями, административными или дисциплинарными правонарушениями, и ответственность за них». На наш взгляд, эти конституционные положения устанавливают требования к виду (юридической силе) нормативного акта, который должен определять четыре вида ответственности: гражданскую, уголовную, административную и дисциплинарную, – это должен быть закон. Поэтому законодатель может определять законом и другие виды ответственности, в том числе ответственность за совершение уголовных проступков. Подтверждением этого вывода может быть тезис, что в национальной правовой системе существует конституционная (политико-правовая) ответственность, которая не охвачена положениями статьи 92 Конституции Украины.

Говоря о презумпции невиновности лица в совершении «преступления» также следует помнить, что введение уголовного проступка никоим образом не нарушает этого принципа. Даже оборот, процессуальный закон позволит повысить гарантии защиты прав лиц. Как известно, презумпция невиновности не признана до настоящего времени принципом производства об административных правонарушениях.

За два года вместе с Концепцией был также подготовлен и проект нового Уголовного процессуального кодекса Украины, который в сентябре 2007 года получил положительную оценку по результатам исследования экспертов Совета Европы И. Геррмана (Германия), Р. Воглера (Англия) и Ф. Кальдерони (Италия). При этом И. Геррман был членом экспертной группы от Совета Европы, которая в 2003 году подготовила отрицательное заключение на проект Уголовно-процессуального кодекса Украины, который находится сейчас на рассмотрении Верховной Рады.

Исходя из соответствующего построения процедур расследования уголовных дел и должна строиться система органов правопорядка, прежде всего система органов досудебного следствия и дознания.

Нынешние «правоохранительные органы» предложено впредь именовать органами правопорядка, поскольку такое название более точно соответствует сущности и назначению этих государственных органов [2, с. 388].

В отчете подчеркивается отсутствие эффективных расследований по фактам пыток «только усиливает уверенность правоохранителей в своей безнаказанности и провоцирует дальнейшие издевательства над людьми».

В документе обращается внимание на то, что Украине следует построить систему исполнения уголовных наказаний, направленную не только на исправление преступников, но и подготовить общество к жизни с людьми, которые освободились из мест лишения свободы.

В таком случае, как отмечают эксперты, в Украине не будет такого высокого уровня рецидивной преступности, как сейчас. Министерству юстиции Украины эксперты рекомендуют «разработать и утвердить концепцию постепенного перехода от содержания лиц в учреждениях предварительного заключения в многоместных камерах к содержанию в одиночных или маломестных камерах» [3, с. 116].

Также, следует усилить контроль над деятельностью учреждений пенитенциарной системы в части соблюдения прав человека, и ввести международные стандарты обращения с заключенными.

---

1. Большой юридический словарь / А. Я. Сухарев, В. Е. Крутских, А. Я. Сухарева М.: Инфра М., 2003. С. 678–679.

2. Правоохранительные органы и правоохранительная деятельность: учеб, для студентов высш. учеб. заведений / Г. Б. Мирзоев и др.; под ред. Г. Б. Мирзоева, В. Н. Григорьева. М.: ЮНИТИ; Закон и право, 2010. 463 с.

3. Нижник Н. С., Ахмедов С. Н. Правоохранительная система государства: дифференциация структурно-функциональных элементов. *История гос-ва и права.* 2008. № 9. С. 178–187.

Наталія Парасюк,
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри кримінально-правових дисциплін
юридичного факультету
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ІНШІ ЗАХОДИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ ЗА ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНІВ ТЕРОРИСТИЧНОГО ХАРАКТЕРУ: ПРОБЛЕМИ ЇХ СИСТЕМАТИЗАЦІЇ

Формами реалізації кримінальної відповідальності не вичерпується кримінально-правовий вплив на вчинення злочинів терористичного характеру. Визначити систему інших заходів кримінально-правового характеру, застосування яких є можливим за вчинення цих злочинів, є проблемним аспектом правового регулювання та правозастосування.

Насамперед основний вектор проблеми закладений вже у теоретичних розробках кримінально-правової природи інших заходів кримінально-правового характеру. А.М. Ященко акцентує увагу на таких ознаках інших заходів кримінально-правового характеру, а саме: 1) регламентуються в КК України, але не вичерпуються розділами XIV та XIV-1 Загальної частини; 2) застосовуються судом як у примусовому порядку, такі і за згодою потерпілого та (або) особи, до якої вони застосовуються; 3) передумовою їх застосування є вчинення особою злочину або суспільно небезпечного діяння, передбаченого Особливою частиною КК України, чи діяння, зовні схожого з ним; 4) їх метою є відновлення до конфліктного стану порушених злочином або суспільно небезпечним діянням правовідносин, захист охоронюваних законом прав та інтересів особи, обов'язкове лікування, а також запобігання вчиненню нових злочинів або суспільно небезпечних діянь через виправлення в окремих випадках порушників закону [1, с. 147].

Ю. А. Пономаренко також погоджується із науковцями у тому, що інші заходи кримінально-правового характеру – це передбачені кримінальним законом примусові заходи. Окрім цього,

він уточнює, що розглядувані заходи застосовуються судом до фізичної або юридичної особи з метою усунення умов, що сприяють вчиненню суспільно небезпечних діянь. Ю.А. Пономаренко також виділяє ознаки інших заходів кримінально-правового характеру: 1) усі вони передбачаються виключно законом про кримінальну відповідальність; 2) їх перелік є вичерпним; 3) застосовуються у примусовому порядку, тобто незалежно від згоди або бажання будь-яких осіб, зокрема, й тих, до яких вони застосовуються. Окремі з таких заходів обмежують особу в її правах чи покладають на неї додаткові обов'язки (примусові заходи медичного або виховного характеру), інші – не спрямовані на обмеження прав людини (спеціальна конфіскація майна); 4) застосовуються судом від імені держави; 5) підставою застосування таких заходів є вчинення фізичною особою суспільно небезпечного діяння, що містить склад злочину, або може й не мати його; 6) метою їх застосування є не кара або виправлення особи, яка вчинила злочин, а усунення умов, що сприяли вчиненню суспільно небезпечного діяння і можуть стати криміногенними чинниками у майбутньому. Ю. А. Пономаренко виділяє такі види інших заходів кримінально-правового характеру: 1) примусові заходи медичного характеру (ст.ст. 92–95 КК України); 2) примусове лікування (ст. 96 КК України); 3) спеціальна конфіскація (ст.ст. 96-1, 96-2 КК України); 4) примусові заходи виховного характеру (ч.ч. 2–4 ст. 105 КК України): 5) заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб (штраф, конфіскація майна, ліквідація (ст.ст. 96-7–96-9 КК України) [2, с. 467–469]. Загалом позитивно оцінюючи таку класифікацію, все ж слід зауважити, що, поза увагою залишився заохочувальний захід кримінально-правового характеру, який не виступає формою реалізації кримінальної відповідальності. Мова іде про звільнення від кримінальної відповідальності. Як усі інші заходи кримінально-правового характеру, звільнення від кримінальної відповідальності виступає формою реалізації охоронних кримінально-правових відносин.

Серед інших заходів кримінально-правового характеру, які можуть застосовуватися до фізичних осіб лише спеціальна конфіскація та звільнення від кримінальної відповідальності залежить від характеру вчиненого злочину або суспільно небезпечного діяння,

що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною КК України. Спеціальна конфіскація є окремим видом інших заходів кримінально-правового характеру, яка полягає у примусовому безоплатному вилученні за рішенням суду у власність держави грошей, цінностей та іншого майна. Відповідно до ч. 1 ст. 96-1 КК України, спеціальна конфіскація застосовується до обмеженого кола злочинів, які вичерпно визначені у цій же кримінально-правовій нормі. Аналіз змісту цієї норми дозволяє встановити, що вчинення злочинів терористичного характеру не визнається підставою для застосування спеціальної конфіскації. Однак, чи є це правильним?

Відповідно до ч. 2 ст. 2 Конвенції ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму 2005 року, кожна Сторона забезпечує свою спроможність здійснювати пошук, відстежування, визначати, заблоковувати, заарештовувати й конфісковувати майно, законного або незаконного походження, використане або призначене для використання будь-яким чином цілком або частково, для фінансування тероризму, або доходи, одержані в результаті цього злочину, та забезпечити із цією метою співробітництво в якомога більшому обсязі. Таким чином конфіскація майна розглядається міжнародним співтовариством та країнами-членами ЄС як ефективний засіб протидії міжнародним злочинам у сфері фінансування тероризму. Кримінально-правова природа конфіскації майна як додатково виду покарання за кримінальним законодавством є відмінною від спеціальної конфіскації. Відтак, вказівку у санкціях норми про фінансування тероризму (ст. 258-5 КК України) на конфіскацію майна не слід вважати належним виконанням обов'язку, взятого на себе державою при ратифікації вказаних документів. З огляду на зазначене, видається обґрунтованим передбачити серед підстав застосування спеціальної конфіскації ст. 258-5 КК України.

Від характеру вчиненого злочину також залежить застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб. Відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 96-3 КК України, вчинення уповноваженою особою від імені юридичної особи будь-якого із злочинів, передбачених у статтях 258–258-5 КК України визнається мате-

ріальною підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру. За вчинення цих злочинів уповноваженою особою до юридичної особи може застосовуватися лише такий основний захід як ліквідація, оскільки про це безпосередньо зазначено у ст. 96-9 КК України. Конфіскація є додатковим заходом кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб та полягає у примусовому безоплатному вилученні у власність держави майна юридичної особи. У випадку вчинення уповноваженою особою юридичної особи від імені юридичної особи одного із злочинів, передбачених ст. ст. 258–258-5 КК України, конфіскація застосовується у разі ліквідації юридичної особи.

Особливістю реалізації кримінально-правового впливу у сфері протидії тероризму є застосування заохочувального заходу, що не є формою реалізації кримінальної відповідальності. Спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності передбачено за вчинення таких злочинів: терористичного акту (ч. 6 ст. 258 КК України); створення терористичної групи чи терористичної організації (ч. 2 ст. 58-3 КК України); фінансування тероризму (ч. 4 ст. 258-5 КК України). Підстави та умови цих видів звільнення потребують більш ґрунтовного вивчення. Однак, уже у цій розвідці слід звернути увагу на те, що Найбільш лояльною є підстава спеціального виду звільнення від кримінальної відповідальності за фінансування тероризму. Особа може бути звільнена у зв'язку з тим, що вона добровільно до притягнення до кримінальної відповідальності повідомила про відповідну терористичну діяльність або іншим чином сприяла припиненню цієї діяльності або запобіганню злочину, який вона фінансувала або вчиненню якого сприяла. Нормотворчим недоліком цієї норми є відсутність адресата, якому має бути здійснено повідомлення, а також відсутність врахування посткримінальної поведінки особи для виявлення та розкриття злочину. Іншими словами особа, яка фінансувала тероризм може бути звільнена від кримінальної відповідальності незалежно від того чи вдалося їй припинити злочин. В контексті підвищеної суспільної небезпеки фінансування тероризму такий привілей видається занадто невиправданим.

Отож, слід підсумувати: інші заходи кримінально-правового характеру, які можуть застосовуватися за злочини терористичного

характеру, слід розподілити за змістом на примусові та заохочувальні. Примусовими заходами є: 1) примусові заходи медичного характеру (ст. ст. 92-95 КК України); 2) примусове лікування (ст. 96 КК України); 3) примусові заходи виховного характеру (ч.ч. 2–4 ст. 105 КК України): 4) заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб (конфіскація майна, ліквідація (ст.ст. 96-8–96-9 КК України). З метою виконання вимог міжнародної спільноти та рекомендацій ЄС доцільно визначити підставою для застосування спеціальної конфіскації вчинення фінансування тероризму (ст. 258-5 КК України). Заохочувальними заходами в контексті розглядуваних злочинів є спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення таких злочинів: терористичного акту (ч. 6 ст. 258 КК України); створення терористичної групи чи терористичної організації (ч. 2 ст. 258-3 КК України); фінансування тероризму (ч. 4 ст. 258-5 КК України).

1. Ященко А. М. Інші заходи кримінально-правового характеру: поняття та види. *Право та державне управління*. 2017. № 4 (29). Т. 1. С. 143–148.

2. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна; 5-те вид., переробл. і допов. Х.: Право, 2015. 528 с.

Артем Пащук,
аспірант кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового Інституту права та психології
(Національний університет «Львівська політехніка»)

ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПЕРЕВИЩЕННЯ ВІЙСЬКОВОЮ СЛУЖБОВОЮ ОСОБОЮ ВЛАДИ ЧИ СЛУЖБОВИХ ПОВНОВАЖЕНЬ

Кримінальне право України повинно враховувати найкращі досягнення європейської і світової кримінально-правової думки та зарубіжного кримінального законодавства з метою досягнення найвищої ефективності його норм. Значення порівняльного методу

полягає не лише у відкритті нових фактів, але й у науковому поясненні вже знайдених [1, с. 544–554]. З огляду на це необхідно проаналізувати зарубіжний досвід регламентації кримінальної відповідальності за перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень, що сприятиме обміну правовою інформацію, кращому пізнанню національного права та його вдосконаленню.

Сучасний світ становить понад двісті держав, кримінальне законодавство яких має історичну і правову специфіку [2, с. 15–16]. Насамперед, для порівняння слід обрати кримінальне законодавство держав, які є членами Європейського Союзу (ФРН, Франції, Австрії, Швеції, Данії, Латвії, Естонії), оскільки інтеграція України до Європейського Союзу в умовах сучасного політичного і соціально-економічного стану зумовлює реформування усіх галузей українського законодавства відповідно до європейських стандартів. Слід також зупинитись на ознайомленні з положеннями КК окремих держав, які мають спільні з Україною кордони та є її географічними сусідами (Молдова, Білорусія, Польща, РФ). Врешті-решт не можна оминути увагою держави пострадянського простору, кримінальне законодавство яких за своєю законодавчою моделлю найбільш наближене до КК України (Грузія, Киргизстан, Азербайджан, Вірменія, Таджикистан, Казахстан, Узбекистан).

Порівняльний аналіз показує, що у більшості КК зарубіжних держав міститься вказівка на відповідне посягання (виняток становить кримінальне законодавство Австрії, ФРН, Франції, Данії, Швеції, Грузії, Киргизстану, РФ). При цьому в КК окремих держав (Австрії, Франції) немає навіть розділу чи глави у яких би регламентувались питання кримінальної відповідальності за військові злочини. Такий стан речей можна пояснити тим, що військове кримінальне право цих держав є самостійною галуззю законодавства, а тому КК не виступає єдиним джерелом права. Так, наприклад, у Франції основним джерелом військово-кримінального права є Кодекс Військової Юстиції (Code de Justice Militaire) від 1 червня 2006 р. У ФРН діє Закон «Про відповідальність за військові злочини» (Wehrstrafgesetz) від 24 травня 1957 р., в Австрії – Закон «Про особливі кримінально-правові положення по відношенню до військовослужбовців» від 30 жовтня 1970 р.

Аналіз кримінального законодавства держав пострадянського простору, як правило, засвідчує про єдиний підхід у побудові норм, які регламентують відповідальність за аналізоване злочинне посягання. Зокрема, поряд із відповідальністю за перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень, законотворець в одній і тій же статті передбачає кримінально-правову заборону зловживання владою та бездіяльності влади, фактично прирівнюючи їх ступінь суспільної небезпечності. Такі статті містять відповідну назву «Зловживання владою, перевищення або бездіяльність влади» (ст. 370 КК Молдови, ст. 455 КК Білорусії, ст. 375 КК Вірменії, ст. 391 КК Таджикистану, ст. 380 КК Казахстану, ст. 341 КК Азербайджану, ст. 301 КК Узбекистану). При цьому законодавець не конкретизує, які злочинні діяння охоплюються поняттям «перевищення влади чи службових повноважень». Схожі положення передбаченні і в КК Латвії (ст. 341) та Естонії (ст. 259).

Поряд з цим в окремих КК зарубіжних держав законодавець хоча й не використовує юридичної конструкції «перевищення влади чи службових повноважень військовою службовою особою», однак передбачає склади злочинів, що відповідають вказаним злочинним діям. Зокрема, найбільш поширеними та небезпечними є насильницькі дії, вчинені військовими службовими особами, які посягають на встановлений порядок поводження з підлеглими. Наприклад, у ст. 338 КК Латвії кримінально-караними визнаються дії, які полягають у насильстві по відношенню до підлеглого, а саме: спричинення йому фізичних страждань, тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, а також вчинення інших дій, які мають характер катування. За КК РФ (ч. 2 ст. 336) кримінальній відповідальності підлягає начальник, який образив свого підлеглого під час виконання або у зв'язку з виконанням обов'язків військової служби. Цікавими є положення КК Польщі, у якому вказується, що покаранню підлягає військовослужбовець, який принизив чи образив підлеглого (ст. 350); наніс йому удари або іншим способом порушив його тілесну недоторканність (ст. 351); знущався фізично або психічно над підлеглим (ст. 352). З вищенаведеного випливає, що вказані злочинні дії є формами перевищення влади чи службових повноважень, а саме: застосування насильства щодо підлегло-

го, а також застосування нестатутних заходів впливу щодо підлеглого. Тобто фактично діє принцип криміналізації окремих способів вчинення аналізованого посягання.

У Законі ФРН «Про відповідальність за військові злочини» (Wehrstrafgesetz) від 24 травня 1957 р. перевищення влади чи службових повноважень військовою службовою особою характеризується вчиненням наступних дій: жорстоке або принизливе поводження з підлеглим (парагр. 30); підбурювання до протизаконного діяння (парагр. 33); невдале підбурювання до протизаконного діяння (парагр. 34); присвоєння влади на видачу наказів (парагр. 37). У Кодексі Військової Юстиції Франції від 1 червня 2006 р. в третій главі Розділу II книги III кримінально-караними є дії, що полягають у перевищенні наданих командиру (начальнику) повноважень по використанню збройної сили, а також застосування насильства по відношенню до підлеглого, крім випадків законної самооборони і крайньої необхідності. Також зазначено, що в окремих випадках у діях військової службової особи буде відсутній склад злочину, якщо вона застосовувала насильство під час затримання дезертира або з метою призупинення серйозних безпорядків.

У Законі Австрії «Про особливі кримінально-правові положення по відношенню до військовослужбовців» від 30 жовтня 1970 р. в главі V «Злочини проти обов'язків воєначальника або особи, яка займає посадове становище» передбачені наступні способи вчинення аналізованого посягання, а зокрема: поводження з підлеглими, що принижує людську гідність (§ 35), нанесення тілесних пошкоджень підлеглому або інші насильницькі дії щодо нього (§ 36), приховування скарг і заяв (§ 37). Таким чином можна констатувати, що законодавець окремих зарубіжних держав дещо звужено підійшов до трактування поняття «перевищення влади чи службових обов'язків», розглядаючи його, як правило, через призму вчинення лише насильницьких дій по відношенню до підлеглого, оминувши при цьому інші способи такого перевищення. Видається, що підхід українського законодавця в частині конструювання диспозиції ст. 426-1 КК є більш вдалим, оскільки найбільш повно відображає способи вчинення відповідного посягання та показує «повну картину» характеру і ступеню суспільної небезпечності діяння.

Необхідно також зупинитись на аналізі суб'єкта складів злочинів, які полягають у перевищенні влади чи службових повноважень. Ним, відповідно до кримінального законодавства зарубіжних держав, виступає начальник (ст. 341 КК Латвії), начальник або посадова особа (ст. 370 КК Молдови, ст. 455 КК Білорусії, ст. 259 КК Естонії, ст. 375 КК Вірменії, ст. 391 КК Таджикистану, ст. 380 Казахстану, ст. 341 КК Азербайджану, ст. 301 КК Узбекистану), військовослужбовець (ст. 350-352 КК Польщі).

З суб'єктивної сторони перевищення влади чи службових повноважень військовою службовою особою характеризується лише умисною (ст. 341 КК Латвії, ст. 350-352 КК Польщі, ст. 336 КК РФ) або змішаною формою вини чи умисною (ст. 338 КК Латвії, ст. 259 КК Естонії, ст. 375 КК Вірменії, ст. 391 КК Таджикистану, ст. 380 КК Казахстану, ст. 341 КК Азербайджану, ст. 301 Узбекистану, ст. 370 КК Молдови, ст. 455 КК Білорусії).У КК окремих держав обов'язковою ознакою складу злочину є корислива мета (ст. 341 КК Латвії), корисливий мотив чи інша особиста зацікавленість (ст. 455 КК Білорусії, ст. 375 КК Вірменії, ст. 380 КК Казахстану, ст. 341 КК Азербайджану), а також мотиви расової чи національної ворожнечі (ст. 455 КК Білорусії).

В подальшому слід з'ясувати караність злочинів, які полягають у перевищені військовою службовою особою влади чи службових повноважень. Відповідний аналіз засвідчує те, що у кримінальному законодавстві зарубіжних держав передбачені різні види та міри покарання за вчинення аналізованого посягання, що очевидно є закономірним явищем, оскільки така відмінність обумовлена особливістю системи права та законодавчої мови, а також специфікою державного устрою. Так, у КК пострадянських держав передбачені наступні види покарання: позбавлення волі на строк від двох до п'яти років (ч. 1 ст. 375 КК Вірменії), до п'яти років (ч. 1 ст. 395 КК Таджикистану, ч.1 ст. 380 Казахстану, ч. 1 ст. 301 КК Узбекистану), до трьох років (ч. 1 ст. 341 КК Азербайджану), арешт на строк до шести місяців (ч. 1 ст. 395 КК Таджикистану, Казахстану, ч. 1 ст. 301 КК Узбекистану), обмеження по військовій службі на строк до двох років (ч.1 ст. 395 КК Таджикистану, ч. 1 ст. 380 Казахстану, ч. 1 ст. 341 КК Азербайджану), до трьох років (ч. 1 ст. 301 КК Узбекистану), до одного року (ч. 2

ст. 336 КК РФ). Окрім того, додатковим покаранням виступає позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (ч. 1 ст. 391 КК Таджикистану).

В особливо кваліфікованому складі злочину найбільш суворе покарання передбачене за перевищення начальником або посадовою особою влади чи службових повноважень, вчинене у військовий час або в бойовій обстановці за КК Казахстану (ч. 3 ст. 380), а саме позбавлення волі на строк від п'яти до двадцяти років або довічне позбавлення волі. У КК Молдови (ч. 3 ст. 370) за вчинення цих же дій санкція статті встановлює покарання у виді позбавлення волі на строк від п'ятнадцяти до двадцяти п'яти років. Такі міри покарання, видаються, надмірно суворими. Якщо брати до уваги санкції вищенаведених статей, то ці склади злочинів можна прирівняти із складами злочинів, які полягають у застосуванні зброї масового знищення, у порушенні законів і звичаїв війни, геноцидом тощо, які вчиняються виключно з умисною формою вини, тоді як для складу злочину, який полягає у перевищенні військовою службовою особою влади чи службових повноважень характерна умисна або змішана форма вини.

Аналізуючи санкції відповідних статей, можна зробити висновок, що вони у кримінальному законодавстві кожної держави мають свої особливості, оскільки покарання може варіювати від обмеження по службі аж до довічного позбавлення волі. Тобто законодавець однієї держави відносить аналізоване посягання до злочинів невеликої тяжкості, натомість іншої – до особливо тяжких злочинів.

Такий стан речей можна пояснити тим, що кримінальне законодавство більшості зарубіжних держав містить кримінально-правові норми з деякими особливостями, які обумовлені специфікою системи права, традиціями побудови загальнообов'язкових правил поведінки тощо.

---

1. Селіванов В. М. Право і влада суверенної України: методологічні аспекти: монографія. К.: Ін Юре, 2002. 724 с.

2. Короленко М. П. Кваліфікація умисних вбивств за обтяжуючих обставин: монографія. К.: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2004. 172 с.

Ольга Потлань,
викладачка кафедри
кримінально-правових дисциплін
юридичного факультету
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ВРАХУВАННЯ ЧАСУ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ ПРИ ЗВІЛЬНЕННІ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ЗВ'ЯЗКУ ІЗ ЗАКІНЧЕННЯМ СТРОКІВ ДАВНОСТІ

Значення часу вчинення злочину певною мірою є умовою реалізації заходів кримінально-правового впливу, що проявляється в дії такого інституту кримінального права, як давність притягнення до кримінальної відповідальності. У доктрині кримінального права давність розуміють як закінчення встановлених законодавцем певних кримінально-правових строків з моменту вчинення злочину, у зв'язку з чим винна особа звільняється від кримінальної відповідальності.

Відповідно до ч. 1 ст. 49 Кримінального кодексу України (далі – КК України), яка має назву «Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності», особа звільняється від кримінальної відповідальності, якщо з дня вчинення нею злочину і до дня набрання вироком законної сили минули спеціально встановлені строки. Проте, алгоритму обчислення цих строків КК України не наводить. Ця прогалина законодавства зумовила виникнення серед вчених і практичних працівників розбіжностей у розумінні питання моменту відліку строку давності.

Одна група вчених зазначає, що початковим моментом обчислення строків давності необхідно визнавати безпосередній день вчинення такого злочину. Це обґрунтовується відповідно до ч. 1 ст. 49 КК України тим, що терміни давності вчинення злочину обчислюються в роках.

Іншими словами, початковий момент перебігу строків припадає не на певну годину дня, а на конкретний день року, тобто незалежно від того, в який саме час буде вчинено злочин. Тому, визначаючи початковий момент, з якого обчислюються строки давності, слід виходити не з абстрактного зазначеного вище поняття, а з конкретно-визначеного «з дня вчинення злочину».

Виходячи з міркувань інших вчених – строк давності починається після вчинення злочинного діяння, тобто з нуля годин доби, що були наступними за днем вчинення конкретного злочину. Правильність таких поглядів обґрунтовується так: якщо доба починається з 00:00 годин, то і протягом строку давності також має починатися з 00:00 годин наступної за днем вчинення злочину доби.

У науці мають право на існування будь-які судження, водночас вважаю за доцільне приєднатися до думки вчених другої групи.

Описуючи злочини в Особливій частині КК України, законодавець використовує різні способи конструювання ознак їх об'єктивної сторони, наслідком чого є поділ складів злочинів на формальні і матеріальні.

Слід звернути увагу на те, що гострі дискусії в теорії кримінального права пов'язані зі встановленням початкового моменту обчислення строків давності при визначенні дня вчинення злочину з матеріальним складом.

Деякою мірою цьому сприяє вживане законодавцем словосполучення «день вчинення злочину», щодо якого є не зрозумілим, що саме законодавець мав на увазі: конкретний (календарний) день, коли відбувається злочинне діяння (бездіяльність), або день, коли у вчиненому будуть у наявності всі ознаки відповідного складу злочину.

На думку першої групи вчених, це питання отримало своє законодавче вирішення в ст. 4 КК України.

Отже, обчислювати строки давності у всіх випадках необхідно з моменту вчинення злочинного діяння, оскільки реалізація наміру відбувається саме під час суспільно небезпечного діяння (бездіяльності), а настання можливих подальших злочинних нас-

лідків, які проявляються в об'єктивному світі за допомогою протиправних діянь, зрозуміло, що від волі суб'єкта злочину вже не залежить.

Оскільки, ч. 3 ст. 4 КК України зазначає, що часом вчинення злочину визнається час вчинення особою, передбаченої законом про кримінальну відповідальність, дії або бездіяльності, то перебіг строків давності потрібно обчислювати з моменту вчинення діяння, так як між злочинним суспільно небезпечним діянням і наслідком може утворитися значний часовий розрив у часі (наприклад, умисне тяжке тілесне ушкодження, що спричинило смерть потерпілого).

Відповідно до другого погляду, строки давності притягнення винної особи до кримінальної відповідальності необхідно обчислювати з моменту настання суспільно небезпечних наслідків вчиненого злочину, оскільки злочини з матеріальним складом визнаються закінченими тільки з наявністю злочинного наслідку.

Видається необхідним виходити з того, що положення частини третьої ст. 4 КК України містить універсальний принцип, де час вчинення злочину має визначатися тільки за наявністю діяння (дії або бездіяльності). Крім того, як свідчить практика, що наслідки можуть і не настати, що виключало б визнання вчиненого злочином.

У цьому контексті доречно згадати і про визначення строків давності триваючих та продовжуваних злочинів. З яким моментом пов'язувати відлік строків давності в таких злочинах: з моментом вчинення першого з тотожних діянь продовжуваного злочину (якщо злочин вчинявся упродовж декількох днів чи, навіть, місяців) чи останнього; з дня початкового акту протиправної поведінки, що утворює склад триваючого злочину, чи з часу припинення такої поведінки як з волі винного, так і з незалежних від його волі обставин.

Як завжди, питань залишається більше, ніж відповідей. Проте, з огляду на наведене, можна стверджувати, що КК України є недосконалим, його положення потребують уточнення та доповнення, зокрема в частині обчислення строків давності притягнення до кримінальної відповідальності.

Вадим Резюк,
старший преподаватель кафедры
уголовно-правовых дисциплин
*(Брестский государственный университет
имени А. С. Пушкина)*

ФИНАНСОВАЯ ГРАМОТНОСТЬ КАК СРЕДСТВО ОБЩЕГО ПРЕДУПРЕЖДЕНИЯ ХИЩЕНИЙ БЮДЖЕТНЫХ СРЕДСТВ

Хищения бюджетных средств являют собой одну из самых опасных форм коррупции, требующей совершенствования как организационной и правоохранительной деятельности на местах, так и принятие мер общего характера, направленных на предупреждение совершения подобных преступлений. Необходимым в это части потенциалом обладает финансовая грамотность.

Проблема хищений бюджетных средств является глобальной проблемой, затрагивающей практически все государства [1; 2], а последствия этих преступлений нередко наступают (или могут наступить) и выделяются далеко за рамками уголовно-правовой оценки [3].

Долгое время «финансовая грамотность» оценивалась как социологическая и экономическая категория. Однако, наряду с иным, психология, а именно морально-нравственный аспект жизнедеятельности общества (частью чего можно считать и финансовую грамотность), является основой государственного, в том числе экономического, развития. Потребность в финансовой грамотности длительное время практически отсутствовала: при организации сельскохозяйственной деятельности необходимо было учитывать сезонный характер деятельности и непредсказуемость основного результата – урожайности. В дальнейшем это отношение нашло отражение и было развито М. Фридманом в «гипотезе постоянного (перманентного) дохода», И. Фишером в теории «межвременного потребительского выбора», Ф. Модильяни в «теории жизненного цикла». В рамках рыночной модели экономики, характеризующейся высокой активностью каждого человека как обязательным условием ее существования и одновременного повышения эффективно-

сти, финансовая грамотность стала рассматриваться как важная экономическая величина. Это вполне органично вписывается в концепцию Д. С. Милля об экономическом человеке, ставшей фундаментальной в классической и неоклассической экономических школах, и являющуюся доминирующей в мире до настоящего времени, даже несмотря на отдельные попытки переосмысления.

С внедрением и развитием системы бюджетирования расходов и доходов, ставшей частью финансового механизма государства, а в дальнейшем и отдельных организаций и даже граждан, элементом финансовой грамотности можно считать и соответствующие знание и умения, касающиеся управляемых бюджетных фондов, бюджетных средств.

В современном мире финансовая грамотность является не только социологическим и экономическим понятием, но и юридическим, находящим отражением в ряде нормативно-правовых актов. Причем данный подход нельзя назвать локальным или получившим распространение на национальном уровне – тенденция глобальна.

В 2003 г. в США был принят Закон «О справедливых и точных финансовых операциях», на основании которого была создана Комиссия по финаносовой грамотности и образованию [4].

Постановлением Совета министров Республики Беларусь и Национального банка Республики Беларусь от 12 апреля 2019 г. был утвержден план совместных действий государственных органов и участников финансового рынка по повышению финансовой грамотности населения Республики Беларусь на 2019–2024 гг. [5].

Примерно 60 стран в мире разрабатывают или реализуют национальные стратегии повышения финансовой грамотности. При этом направления повышения финансовой грамотности могут иметь свои особенности: в одних странах обозначены цели помочь гражданам как получателям усложнившихся финансовых услуг и при защите ими прав потребителей, а также изменение финансовых установок граждан, в других – финансовая грамотность рассматривается в контексте повышения конкурентоспособности национальных экономик как средство решения данной стратегической задачи [6].

С 2019 г. в Украине для старшеклассников введен курс введен курс «Финансовая грамотность». Соответствующие учебная

программа и учебное пособие разработаны в рамках проекта USAID «Трансформация финансового сектора» в сотрудничестве с Министерством образования и науки Украины и ГВУЗ «Университет банковского дела» [7].

Подчеркивая многовекторность и содержательность мер по повышению финансовой грамотности, следует отметить и сложившуюся ограниченность рассматриваемого понятия: финансовая грамотность рассматривается как институт, связанный непосредственно с финансовым рынком, его институтами (банками, страховыми организациями и др.) и услугами (кредитами, депозитами, банковскими картами и др.).

Однако, если уточнить подход к финансовой грамотности и ее содержанию и рассматривать также систему бюджетирования государственных доходов и расходов, то она может выступать эффективным средством общего предупреждения хищений бюджетных средств.

Получателем бюджетных средств или конечным бенефициаром бюджетного финансирования может стать, а участником отношений по формированию доходной части бюджета является практически любой орган государственного управления и юридическое лицо, каждый гражданин. Наличие потенциал финансовой грамотности как средства общего предупреждения не вызывает сомнений: если, по мнению большинства специалистов, финансовая грамотность способствует развитию современной экономики, то она способна повысить и эффективность использования бюджетных средств как инструмента современной экономики.

Посредством повышения финансовой грамотности возможно изменение общего отношения к денежным средствам государства и бюджетным средствам, что способно снизить влияние этих факторов как соответствующих причин и условий совершения хищений бюджетных средств путем злоупотребления служебными полномочиями, в частности.

Кроме того, посредством высокого уровня финансовой грамотности возможно повышение качества общественного контроля за расходованием бюджетных средств со стороны финансового грамотного населения.

Даже непосредственно снижение общего количества недостаточно финансово грамотных действий способно привести

к снижению также и количества различных противоправных нарушений.

В комплексе указанное способно привести к снижению количества криминальных посягательств на финансовые ресурсы государства и общества.

Таким образом, финансовую грамотность следует рассматривать как средство общего предупреждения хищений бюджетных средств.

---

1. Резюк, В. И. Хищения бюджетных средств: объект преступления в уголовных законодательствах Республики Беларусь и Украины. *Кримінально-правове забезпечення сталого розвитку України в умовах глобалізації*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 12–13 жовт. 2017 р. / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків: Право, 2017. С. 544–547.

2. Шиенок В. П., Резюк В. И. Зарубежный опыт противодействия преступным посягательствам на бюджетные средства с использованием служебных полномочий (по материалам округа Лос-Анжелес штата Калифорния, США). *Труд. Профсоюзы. Общество.* 2018. № 2. С. 87–92.

3. Резюк В. И. Чрезвычайная ситуация как общественно опасное последствие коррупционного преступного посягательства на бюджетные средства. *Проблеми цивільного захисту населення та безпеки життєдіяльності: сучасні реалії України*: матеріали V Всеукраїнської заочної науково-практичної конференції (30 квітня 2019 року, Київ, НПУ імені М. П. Драгоманова). К.: Доміно, 2019. С. 117–118.

4. Financial Literacy and Education Commission // U.S. Departament of the Treasure. URL: https://home.treasury.gov/policy-issues/consumer-policy/finan cial-literacy-and-education-commission (Date of access: 01.11.2019).

5. О плане совместных действий государственных органов и участников финансового рынка по повышению финансовой грамотности населения Республики Беларусь на 2019–2024 годы: постановление Совета Министров Республики Беларусь, Национального банка Республики Беларусь, 12 апр. 2019 г., № 241/6. Совет Министров Республики Беларусь. URL: http://www.government.by/upload/docs/file5124452b7cb6f63a.PDF. (дата доступа: 01.11.2019).

6. Об утверждении Стратегии повышения финансовой грамотности в Российской Федерации на 2017–2023 годы: Распоряжение Правительства РФ, 25 сент. 2017 г., №2039-р. *Консультант Плюс.* Россия. ЗАО «КонсультантПлюс». М., 2019.

7. В Украине старшеклассников будут учить финансовой грамотности – как это будет происходить. *5 канал.* URL: https://www.5.ua/ru/obshchestvo/v-ukrayne-starsheklassnykov-budut-uchyt-fynansovoi-hramotnosty-kak-eto-budet-proyskhodyt-197644.html. (дата доступа: 01.11.2019).

Світлана Романцова,
кандидатка юридичних наук,
старша викладачка кафедри
кримінально-правових дисциплін
юридичного факультету
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

НОВЕЛИ ПРОЦЕДУРИ ПОМИЛУВАННЯ В УКРАЇНІ

Інститут помилування складався як правовий феномен, суть якого полягає у прощенні засудженої особи. Перші згадки про звільнення від покарання на території сучасної України шляхом помилування притаманні періоду Київської Русі.

Помилування – це прояв гуманізму, акт прощення, який має індивідуальний характер та однією з підстав звільнення засуджених до закінчення строку покарання.

Помилування – це спеціальний вид звільнення від відбування покарання індивідуально визначеної особи, засудженої за вчинення злочину, що здійснюється на підставі відповідного акта (указу про помилування), виданого Президентом України [1, с. 598].

Президент Володимир Зеленський з дня вступу на пост помилував помилував 22 засуджені особи, з яких 5 жінок і 17 чоловіків, покарання скорочено одній особі, решту засуджених звільнено від подальшого відбування покарання. Проте, Офіс президента засекретив інформацію про помилування іноземців, у тому числі для передачі Росії або на непідконтрольні території Донбасу в рамках обмінів, хоча попередня Адміністрація Президента Петра Порошенка публічно звітувала про помилування [2]. Порошенко помилував у 2018 році 14 осіб, у 2017 році помилував 139 осіб та протягом 2016 року – помилувано 67 осіб.

Помилування засуджених здійснюється у виді заміни довічного позбавлення волі на позбавлення волі на строк не менше двадцяти п’яти років та повного або часткового звільнення від основного і додаткового покарань.

Акт про помилування не скасовує й не змінює норми кримінального законодавства, а також не зачіпає законності засудження.

Це акт застосування права – він завжди є персоніфікованим, тобто щоразу ухвалюється стосовно конкретної особи чи групи поіменно зазначених у документі осіб.

Відповідно до п. 27 ч. 1 ст. 106 Конституції України помилування в нашій країні здійснюється Президентом України. Застосування та механізм помилування регламентуються Положенням про порядок здійснення помилування, затвердженим Указом Президента України від 21 квітня 2015 року та Порядком подання до Адміністрації Президента України матеріалів за клопотаннями про помилування засуджених та виконання указів Президента України про помилування від 28 вересня 2012 року, які оновлено 21 вересня 2019 року.

Право клопотати про помилування мають особи засуджені судом України і відбувають покарання в Україні; особи засуджені судом іноземної держави і передані для відбування покарання в Україну без умови про незастосування помилування, вирок суду щодо яких приведено у відповідність із законодавством України; особи засуджені в Україні і передані для відбування покарання іноземній державі, якщо ця держава погодилася визнати і виконати прийняте в Україні рішення про помилування; а також захисник, один із батьків, дружина (чоловік), дитина, інший член сім'ї, законний представник особи. У виняткових випадках за наявності надзвичайних обставин клопотання про помилування також може бути подано головою або іншим членом Комісії при Президентові України у питаннях помилування, Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини, Уповноваженим Президента України з прав дитини, Уповноваженим Президента України з прав людей з інвалідністю, Уповноваженим Президента України у справах кримськотатарського народу [3].

12 березня 2019 року Європейський суд з прав людини ухвалив рішення у справі «Пєтухов проти України №2»[4], ЄСПЛ акцентував на тому, що невідомо, що ж означають ці «виняткові випадки та надзвичайні обставини», і нічого не вказує на те, що тут береться до уваги пенологічна (виховна, реабілітаційна) необхідність тримати когось в ув'язненні, тобто довічники не знають, як їм отримати право на звільнення.

Водночас, виникло питання обрахування «строку очікування» – терміну, який необхідно відбути перед тим, як звертатися

за помилуванням. Положення про порядок здійснення помилування, затвердженим Указом Президента України від 21 квітня 2015 року, вимагає відбути 20 років, і вже тоді засуджений отримує право клопотати перед Президентом.

Смертна кара в Україні була замінена на довічне у 2000 році, а тому Уряд наполягав, що лише у 2020 році перші довічники зможуть звертатися до Президента України. Станом на 6 липня 2016 року – більше 70 довічно ув'язнених відбули 20 років в неволі, 40 з них вже клопотали про помилування Президента та отримали відмову. ЄСПЛ відзначив неузгодженість позиції Уряду України та правозастосовної практики, назвавши це «показником відсутності прозорості та певності в застосуванні помилування» [4].

Водночас, виникає питання обрахування строку 25 років, на які Президент може замінити довічне ув'язнення. Потрібно додати 5 років до вже відбутих 20? Чи додати ще 25 років до вже проведених у виправній колонії? ЄСПЛ навіть згадав Науково-практичний коментар до Кримінально-виконавчого кодексу 2008 року за редакцією А. Х. Степанюка – автор пропонує додати 25 років до відбутих 20, і звільняти довічників по відбуттю 45 років покарання. Як приклад ЄЛСП звернувся до єдиного в історії України випадку помилування довічниці Любові Кушинської, яка відсиділа 20 років і 2 місяці. Принцип обрахування строків у цій справі незрозумілий, оскільки це єдиний подібний випадок, а шанси довічника на звільнення є мізерними».

Новелою процедури помилування є те, що клопотання про помилування подається до новоствореного Офісу Президента України. Підготовку матеріалів до розгляду клопотання про помилування та повідомлення заявника про результати такого розгляду здійснює новий орган, а саме, Департамент з питань громадянства, помилування, державних нагород Офісу Президента України. Водночас, затверджено новий склад Департаменту з питань громадянства, помилування, державних нагород Офісу Президента України [5].

Клопотання про помилування і підготовлені Департаментом матеріали попередньо розглядаються Комісією при Президентові України у питаннях помилування. Комісія утворюється Президентом України у складі голови, двох заступників голови, секретаря

та інших членів Комісії. Одним із заступників голови Комісії є за посадою заступник Керівника Департаменту – керівник управління з питань помилування. Обов'язки секретаря Комісії виконує один із членів Комісії. Укази Президента України про помилування осіб, які відбувають покарання в установах чи органах виконання покарань, а також щодо осіб (громадян іноземної держави), засуджених судами України до позбавлення волі, які передані для відбування покарання в державах, громадянами яких вони є надсилаються Міністерству юстиції України [3].

Однак, Комісія при Президентові України у питаннях помилування не зобов'язана аргументувати відмови у застосуванні помилування, ці рішення не є публічними і не підлягають оскарженню. Прозорість системи застосування помилування могла б бути забезпечена іншими засобами – публікацією детальних звітів про діяльність Комісії або зобов'язанням Комісії брати до уваги іноземну та міжнародну судову практику з інтерпретації принципів прав людини.

ЄСПЛ зауважив, що не в праві визначати, як саме Україна має гарантувати перегляд рішень у справах про помилування. Це може бути як оскарження до суду, так і перегляд органами виконавчої влади. Проте для того, аби гарантувати засудженому, що його рух у напрямку перевиховання та реабілітації належно оцінили, перегляд має бути вмотивованим, щоб уникнути свавілля [4].

ЄСПЛ назвав інститут президентського помилування «сучасним еквівалентом королівської пощади», що заснована на принципі гуманності, але не є механізмом, заснованим на пенологічних підвалинах із наданням адекватних процесуальних гарантій засудженим.

Особливо важливо, що Україна не впоралася із завданням надати довічникам можливість реабілітації. В той час, як однією з підстав для помилування є щире каяття та поведінка засудженого, Україна позбавила довічно ув'язнених осіб можливості досягти прогресу, не створивши реабілітаційних та виховних програм. Хоча, Держави-члени Ради Європи зобов'язані створити тюремні режими, які сприятимуть реабілітації. Натомість в Україні пожиттєво засуджені відокремлені від інших в'язнів і проводять 23 години на день у своїх камерах без нормальних активностей та взаємодії [4].

Отже, новели процедури помилування ще раз підтверджують, важливість неважливих та непотрібних рішень, склад Комісії при Президентові України у питаннях помилування, порядок її створення та інші бюрократичні моменти є набагато важливішими помилування людини, яка є найвищою соціальною цінністю.

1. Кримінально-виконавче право України. Т. ІІ / за заг. ред. Є. Ю. Бараша. К., 2018. 622 с.

2. За час президенства Зеленський помилував 22 засуджених. URL: https://zik.ua/news/2019/09/12/za_chas_prezydenstva_zelenskyy_pomyluvav_22_gromadyan_1645145

3. Положення про порядок здійснення помилування, затверджене Указом Президента України від 21 квітня 2015 року. URL: https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/223/2015?nreg=223%2F2015&find=1&text=%E6…

4. Рішення ЄСПЛ «Пєтухов проти України № 2» від 12 березня 2019 року. URL: http://khpg.org/index.php?id=1553066514

5. Питання Комісії при Президентові України у питаннях помилування затверджене Указом Президента України від 21 серпня 2019 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/615/2019

Ірина Серкевич,
кандидатка юридичних наук,
доцентка кафедри кримінально-
правових дисциплін юридичного факультету
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

НАЦІОНАЛЬНІ ТА МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ПРОТИДІЇ ТЕРОРИЗМУ

Тероризм належить до найнебезпечніших злочинів проти основ конституційного ладу та безпеки держави. На сучасному етапі тероризм з його політично вмотивованою насильницькою ідеологією становить серйозну небезпеку для світової спільноти та окремих держав, зокрема й для України. Будь-хто чи будь-що в усьому світі може стати потенційним об’єктом терористичної атаки. Передусім це країни, що ведуть боротьбу з тероризмом, беруть активну участь

в антитерористичних заходах, перебувають в антитерористичних союзах. Високий рівень терористичних загроз у світі позначається і на Україні. Адже внаслідок терористичних актів на території інших країн гинуть і українські громадяни.

Відповідно найкращим засобом протидії тероризму є поліпшення можливостей для участі всіх суспільних груп у політичному процесі. Це вказано, зокрема, і у Глобальній контртерористичній стратегії, затвердженій Генеральною Асамблеєю ООН. Уже на початку документа наведено пропозиції щодо усунення передумов поширення тероризму, серед яких є порушення принципу верховенства права та прав людини, дискримінація за етнічними, національними чи релігійними ознаками, політичне виключення та соціально-економічна маргіналізація, брак досконалого самоврядування [1, с. 15].

Як зазначає В. Ємельянов, оскільки терористичні прояви посягають на різноманітні сфери життєдіяльності людей, то й протидія їм має здійснюватися в різних сферах функціонування людини, суспільства і держави на основі комплексного антитерористичного законодавства, що забезпечує застосування системи правових, організаційних, оперативно-розшукових, режимних, інженерно-технічних та інших заходів, передбачених у нормах конституційного, адміністративного, кримінального, кримінального процесуального, цивільного, цивільного процесуального, міжнародного та інших галузей права, які містяться у відповідних законах та інших нормативно-правових актах [2, с. 6–7].

Для побудови системи антитерористичного законодавства України основоположне значення мають передусім Конституція України [3] та Закон України «Про основи національної безпеки України» [4], який визначає основні засади державної політики, спрямованої на захист національних інтересів і гарантування в Україні безпеки особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз у всіх сферах життєдіяльності. При цьому у ст. 7 цього Закону серед основних реальних та потенційних загроз національним інтересам і національній безпеці України вказуються такі: злочинна діяльність проти миру та безпеки людства, насамперед поширення міжнародного тероризму; загроза використання з терористичною метою ядерних та інших об’єктів на

території України; небезпека техногенного, зокрема ядерного та біологічного тероризму; комп'ютерна злочинність та комп'ютерний тероризм.

Відповідно серед основних напрямів державної політики з питань національної безпеки у ст. 8 згадуваного Закону передбачено: участь України у заходах щодо боротьби з міжнародними організованими злочинними угрупованнями та міжнародним тероризмом, протидія поширенню ядерної та іншої зброї масового ураження і засобів її доставки; участь України в міжнародному співробітництві у сфері боротьби з міжнародною злочинністю, тероризмом, наркобізнесом, нелегальною міграцією.

На національному рівні також було прийнято низку нормативних актів, які або безпосередньо спрямовані на протидію тероризму, або містять окремі норми такого змісту, зокрема: Закон України «Про боротьбу з тероризмом», Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», Закон України «Про фізичний захист ядерних установок, ядерних матеріалів, радіоактивних відходів, інших джерел іонізуючого випромінювання», Положення про порядок розміщення дипломатичних представництв, консульських установ, представництв міжнародних та іноземних організацій в Україні, а також ті законодавчі джерела, які регулюють діяльність суб'єктів боротьби з тероризмом, визначених у ст. 4 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» та інші [5–8].

На міжнародному рівні основними нормативними документами, які мають бути імплементовані в чинне законодавство України, є Європейська конвенція про боротьбу з тероризмом, підписана у Страсбурзі 27 січня 1977 року і ратифікована Україною 17 січня 2002 року, а також Конвенція Ради Європи про запобігання тероризму, підписана у Варшаві 16 травня 2005 року і ратифікована Україною 31 липня 2006 року. Додаток до Конвенції містить такий перелік міжнародних договорів: Конвенція про боротьбу з незаконним захопленням повітряних суден, підписана в Гаазі 16 грудня 1970 року; Конвенція про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки цивільної авіації, укладена в Монреалі 23 вересня 1971 року; Конвенція про запобігання злочинам проти

осіб, які користуються міжнародним захистом, зокрема дипломатичних агентів, та покарання за такі злочини, прийнята в Нью-Йорку 14 грудня 1973 року; Міжнародна конвенція про боротьбу із захопленням заручників, прийнята в Нью-Йорку 17 грудня 1979 року; Конвенція про фізичний захист ядерного матеріалу, прийнята у Відні 3 березня 1980 року; Протокол про боротьбу з незаконними актами насильства в аеропортах, які обслуговують міжнародну цивільну авіацію, укладений у Монреалі 24 лютого 1988 року; Конвенція про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки морського судноплавства, укладена в Римі 10 березня 1988 року; Протокол про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки стаціонарних платформ, розташованих на континентальному шельфі, укладений у Римі 10 березня 1988 року; Міжнародна конвенція про боротьбу з бомбовим тероризмом, прийнята в Нью-Йорку 15 грудня 1997 року; Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму, прийнята в Нью-Йорку 9 грудня 1999 року [9].

Важливо зазначити, що майже всі держави світу здійснюють боротьбу з тероризмом. Це забезпечено міжнародним законодавством, яке надає можливість переслідувати терористів на території будь-якої країни, а також національним законодавством тієї чи іншої країни, яке будується на нормах міжнародного права та враховує специфіку і традиції конкретних держав.

Тому сьогодні нагальним є прийняття нових, більш сучасних та доопрацьованих нормативних актів, що дозволить перевести дії щодо боротьби із цими явищами у «правову площину». Вирішення цих проблемних питань потребує комплексного системного підходу, участі в цьому процесі законодавчої та виконавчої гілок влади.

---

1. Державна політика протидії тероризму: пріоритети та шляхи реалізації: зб. матер. «круглого столу» / за ред. М. Г. Гуцало. К.: НІСД, 2011. 120 с.

2. Ємельянов В. П. Антитерористичне законодавство: поняття, система, шляхи вдосконалення: монографія. Харків: Право, 2016. 88 с.

3. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР (в ред. від 21.02.2019). *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80 (дата звернення: 23.11.2019).

4. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19.06.2003 № 964-IV. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/964-15 (дата звернення: 23.11.2019). Втратив чинність 08.07.2018.

5. Про боротьбу з тероризмом: Закон України від 20.03.2003 № 638-IV (в ред. від 19.05.2011). *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15/ed20110519 (дата звернення: 23.11.2019).

6. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 14.10.2014 № 1702-VII (в ред. від 24.11.2018). *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1702-18 (дата звернення: 23.11.2019).

7. Про фізичний захист ядерних установок, ядерних матеріалів, радіоактивних відходів, інших джерел іонізуючого випромінювання: Закон України № 2064-III від 19.10.2000 (в ред. від 28.12.2015). *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2064-14 (дата звернення: 23.11.2019).

8. Про затвердження Положення про порядок розміщення дипломатичних представництв, консульських установ іноземних держав, представництв міжнародних та іноземних організацій в Україні: Постанова КМУ від 27.02.1995 № 146. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/146-95-%D0%BF (дата звернення: 23.11.2019).

9. Актуальні питання протидії тероризму у світі та в Україні: аналітична доповідь / О. О. Резнікова, А. О. Місюра, С. В. Дрьомов, К. Є. Войтовський; за заг. ред. О. О. Резнікової. К.: НІСД, 2017. 60 с.

Гульмира Султанбекова,
старший преподаватель, магистр юридических наук
(Карагандинский государственный университет им. Е. А. Букетова),
Евгения Збинская,
преподаватель, магистр юридических наук
(Карагандинский государственный университет им. Е. А. Букетова)

О НЕКОТОРЫХ ПРОБЛЕМНЫХ ВОПРОСАХ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ КАЗАХСТАНСКОГО УГОЛОВНОГО СУДОПРОИЗВОДСТВА В ОТНОШЕНИИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ

С 12 августа 1994 года наша республика является стороной Международной Конвенции ООН о правах ребенка. Одним из руководящих принципов Конвенции является принцип наилучшего обеспечения интересов ребенка.

В нашей стране был принят ряд законов в целях дальнейшей гармонизации законодательства республики с положениями Конвенции о правах ребенка. Большую роль в становлении ювенальной юстиции играют Закон РК от 08.08.2002 г. «О правах ребенка в Республике Казахстан»; Закон Республики Казахстан от 09.07.2004 г. «О профилактике правонарушений среди несовершеннолетних и предупреждении детской безнадзорности и беспризорности»; Закон Республики Казахстан от 26.07.2008 г. «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам специализированных межрайонных судов по делам несовершеннолетних», Концепция развития системы ювенальной юстиции в Республике Казахстан на 2009–2011 годы. Защита прав и законных интересов несовершеннолетних является одним из приоритетных направлений государственной уголовно-процессуальной политики.

Необходимость создания ювенальной юстиции в Казахстане обусловлена обязательствами, которые возложила на себя республика по исполнению норм международного права. Взяв на себя международные обязательства по защите прав и законных интересов несовершеннолетних, страна взяла курс на создание ювенальной юстиции, в их числе специализированных судов по делам несовершеннолетних.

Не все в Казахстане были столь единодушны в вопросах создания ювенальных судов, некоторые считали, что нужно с этим вопросом повременить. Они отмечали, что создание таких судов – задача не из легких. Предлагали на начальном этапе создать в областных и приравненных к ним судах коллегии по делам несовершеннолетних. «Создание районных ювенальных судов нецелесообразно, поскольку количество производств о несовершеннолетних в общем массиве дел и материалов, рассматриваемых судами, невелико. При этом особое внимание должно быть уделено требованиям, которым должен отвечать судебный состав таких коллегий.

Прежде всего, он должен быть сформирован из числа судей, имеющих не только высокие профессиональные юридические знания, но и прошедших специализацию в области детской и юношеской педагогики, психологии и дефектологии. Далее

необходимо, чтобы эти специализированные суды (коллегии) по делам несовершеннолетних были судами комплексной, смешанной юрисдикции, то есть помимо рассмотрения уголовных дел и связанных с ним вопросов охраны прав и законных интересов несовершеннолетних эти суды рассматривали бы дела гражданской, административной и другой юрисдикции касающиеся лиц, не достигших несовершеннолетия. Иначе говоря, этот суд должен иметь строго социальную направленность» [1, с. 16].

Казахстанский ученый Б. А. Жетписбаев, занимающийся проблемными вопросами создания ювенальной юстиции в нашей республике, считал, что «ювенальная юстиция должна быть представлена как совокупность правовых, судебных и социальных норм и институтов, включающих в себя: подразделения социальных и социально-педагогических служб, работающих с несовершеннолетними; ювенальную полицию; ювенальную прокуратуру; службу пробации; специальные полузакрытые и открытые учебно-воспитательные коррекционные учреждения; закрытые воспитательные учреждения; реабилитационные (патронажные) службы; службу омбудсмена (представителя по правам несовершеннолетних) [2].

В указанной системе, безусловно, важнейшая роль должна быть отведена ювенальным судам как органу, определяющему вид воздействия на правонарушителя, меру и вид ответственности за совершения правонарушения; ответственность граждан, должностных лиц и организаций, способствовавших совершению правонарушения несовершеннолетним; контроль за деятельностью учреждений, под воспитательное воздействие которых передан несовершеннолетий; контроль за соблюдением прав и законных интересов несовершеннолетнего правонарушителя, как на различных стадиях процесса, так и во время исполнения наказания и в период постпенитенциарной адаптации» [3, с. 11].

С 2012 года во всех областных центрах и в некоторых крупных городах Казахстана образованы специализированные межрайонные суды по делам несовершеннолетних, рассматривающие уголовные дела, дела об административных правонарушениях в отношении несовершеннолетних и гражданские дела, затрагивающие их интересы.

Неоценима роль социальных психологов в казахстанских ювенальных судах. Практика привлечения социального психолога к процессу рассмотрения дел дает большие результаты, раскрываются психологические аспекты, как подростка, так и окружения, вносятся предложения по мерам, необходимым для недопущения несовершеннолетним в последующем правонарушений, предлагаются пути адаптации, коррекции поведения.

При рассмотрении уголовных дел раньше приходилось приглашать психологов, работающих в сфере образования, которые были далеки в юридических вопросах. Появление в ювенальном суде психолога намного облегчило работу суда в целом. Они, исследуя личность подсудимого, представляют его социальный портрет, выясняют причину и умысел совершенного преступления. Исследуется влияние на несовершеннолетнего взрослых лиц и других несовершеннолетних, что является обязательным, согласно требованию действующего уголовно-процессуального законодательства. Здесь мнение психолога является одним из наиболее важных аргументов при обосновании стороной своей позиции. Психолог пишет психологическое заключение, которое дается только по поводу психологического состояния (а не состояния здоровья) человека – ребенка или взрослого, а также по поводу взаимоотношений между родителями (родителем) и детьми (ребенком). Может быть описан моральный вред и его последствия для психологического состояния ребёнка. При этом может быть дана квалифицированная письменная психологическая консультация и пояснения по поводу заданных психологу любых вопросов в рамках его профессиональной компетенции (в области психологии) [4].

Одной из особенностей деятельности ювенальных судов является то, что при ювенальном суде должна быть создана должность социального работника. Социальный работник ювенального суда, сразу же после получения информации о том, что несовершеннолетним совершено какое-либо правонарушение или же уголовное преступление, должен включаться в работу по изучению данных о личности подростка, условий его жизни и воспитания. Он должен суметь выявить те «болевые точки», которые привели несовершеннолетнего к совершению преступления. В период становления судов по делам несовершеннолетних велись переговоры

с Комитетом по защите прав детей, о возможности привлечения таких лиц к участию в судебных процессах, через неправительственные организации, фонды, волонтерство. К сожалению, при создании ювенальных судов в Республике Казахстан эта должность как неотъемлемый атрибут ювенальной юстиции не была введена. Ювенальный судья вынужден вместо социального работника изучать социальное окружение подростка, оказавшегося в конфликте с законом, а также готовить спектр социализирующих решений – варианты, возможные в виде альтернативы лишению свободы.

Одним из недостатков Концепции развития системы ювенальной юстиции в Республике Казахстан на 2009–2011 годы, на наш взгляд, является то, что акцент содержания Концепции сделан на внимании к несовершеннолетнему уже после совершения преступления.

Вся система социального сопровождения несовершеннолетних в Концепции построена почему-то на уголовно-процессуальной стадии и чуть ли не основной ее задачей является дача рекомендаций суду, а затем контроль над поведением подростка во время следствия и суда, в период отбывания наказания, а также предупреждение новых преступлений.

Досих пор, на должном уровне, не задействован в процессе ювенального правосудия медиатор-посредник, организующий и осуществляющий процесс примирения сторон (в рамках процедур, предусмотренных законом, с использованием, так называемого, восстановительного подхода и возможности заглаживания вреда обвиняемым потерпевшему), не введена в суде должность социального работника [5, с. 13].

Международная практика свидетельствует о том, что во многих странах мира в качестве дополнительного механизма по мониторингу прав детей и их защите успешно функционируют институты детских омбудсменов, так как в глобальном правозащитном процессе права данной наиболее уязвимой части общества занимают особое место. В Казахстане в целях обеспечения эффективной защиты прав детей в 2011 году предполагалось учреждение должности Национального Омбудсмена по правам ребенка. Но в силу разных причин институт Уполномоченного по правам ребенка

в Республике Казахстан создан Указом Президента Республики Казахстан лишь 10 февраля 2016 года.

В системе принципов ювенальной юстиции особо выделяется социальная насыщенность ювенальной юстиции, то есть «широкое использование в судебном процессе по делам несовершеннолетних неюридических специальных знаний в акценте на изучении социальных условий жизни несовершеннолетних, социально-психологических признаков их личности» [6, с. 27].

Как следует из всего вышесказанного, ювенальная юстиция в уголовном судопроизводстве представляет собой дифференцированную процессуальную форму в виде особого производства, которое входит в первую из трех групп.

В основе деления – природа критерия: материально-правовая, международно-правовая и процессуально-правовая. Это не исключает комплексного подхода в вопросах совершенствования и развития ювенальной юстиции. Также анализ действующего национального уголовного процессуального законодательства указывает на необходимость его дальнейшего совершенствования путем конкретных изменений и дополнений, обеспечивающих процессуальные гарантии несовершеннолетних участников уголовного процесса.

---

1. Сулейменова Г. Судебная защита прав и законных интересов несовершеннолетних: состояние и проблемы // Мир Закона. – 2003. – №4. – С.16.

2. Мельникова Э. Б. Ювенальная юстиция: учеб. пособие для студентов юридических высших образовательных учреждений. М.: Фонд «НАН», 2000. 176 с.

3. Жетписбаев Б. А. Ювенальная юстиция: учебник. Алматы: Данекер, 2002. 144 с.

4. Как работают ювенальные суды в Казахстане. 26.09.2017 г. URL: https://yandex.kz/turbo?text=https%3A%2F%2Fwww.zakon.kz%2F4879865-kak-rabotayut-yuvenalnye-sudy-v.html

5. Балтабаев К. Ж. Проблемы ювенальной юстиции в контексте современной уголовной политики Республики Казахстан. Проблемы реализации Концепции развития системы ювенальной юстиции в Республике Казахстан: материалы республиканской науч.-практ. конференции. Караганда: Болашак-Баспа, 2009. С. 13.

6. Белозеров Ю. Н., Николюк В. В. Производство по делам несовершеннолетних. М.: ЮНИТИ-ДАНА; Закон и право, 2018. 282 с.

Богдан Телефанко,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
юридичного факультету
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ПОКАРАННЯ ЯК ОДИН ІЗ НАПРЯМІВ ПРОТИДІЇ РЕЦИДИВУ ЗЛОЧИНІВ

Рецидивна злочинність серед множинності злочинів – одна із найбільш небезпечних. Її підвищена суспільна небезпечність зумовлена найперше тим, що вчинення особою більше одного злочину свідчить про стійке бажання продовжувати злочинну поведінку, про закріплення в свідомості злочинних навичок, стійких антисуспільних поглядів і переконань. Якщо йдеться про всю злочинність, то рецидивна – її серцевина. Її небезпечність полягає у тому, що вчинення нових, повторних злочинів у межах строків збереження судимості свідчить про стійке бажання рецидивістів продовжувати злочинну діяльність, про криміналізацію їх особистості

Протидія рецидивній злчинності неможлива без того, щоб рецидивісти отримували позитивні стимули від влади для законослухняної поведінки. Самими лише репресіями (покараннями) в протидії рецидиву не перемогти. Як же бути?На думку автора, є лише один шлях . Проактивна діяльність держави (і доповнює цю діяльність церква), яка надає стимули спонукати рецидивістів до незлочинної (етичної) поведінки в суспільстві.

Видається, щоб досягти успіху, необхідно поєднувати три дієвих методи протидії рецидивній злочинності:

1. державну пропаганду про значні вигоди для злочинців-рецидивістів, якщо вони будуть дотримуватись правослухняної поведінки в суспільстві;

2. стимулювання злочинців у випадку правослухняної поведінки (надання допомоги в побутовому і трудовому влаштуванні);

3. репресивні методи (невідворотність покарання), які будуть застосовані до тих, хто продовжить вчиняти кримінальні правопорушення.

Ідеї гуманізації покарань не зовсім сприймаються громадською думкою. У суспільство проникла кримінальна культура, а необхідно виховувати антикримінальну. Перші два пункти дієвіші у перспективі для протидії рецидиву злочинів. Тільки, якщо застосовувати всі три пункти в комплексі, третій пункт буде дієвий. І якщо не буде двох перших, то, незважаючи на певні успіхи наших правоохоронних органів, автор переконаний, що рівень рецидивної злочинності знову буде високий.

Кримінальне правопорушення є антисуспільним явищем. Саме тому держава встановлює відповідальність за його вчинення і створює органи, які покликані протидіяти кримінальним правопорушенням – органи правопорядку. Вони не мають права визнавати людей винуватими у вчиненні злочину, оскільки є заінтересованими у поліпшенні результатів боротьби зі злочинністю. Оскільки ці органи фінансуються із державного бюджету, вони також заінтересовані у збільшенні показників виявлених кримінальних правопорушень, аби виправдати перед суспільством своє існування.

Тому держава покладає вирішення питання про визнання осіб винуватими у вчиненні кримінального правопорушення і призначення їм покарання на державний орган, перед яким не ставиться завдання боротьби зі злочинністю – суд. Суд приймає рішення на основі доказів, поданих сторонами обвинувачення і захисту, здійснюючи у такий спосіб кримінальну процесуальну функцію правосуддя [1, с. 24].

Призначення покарання, як різновид застосування кримінального законодавств і реалізації кримінальної відповідальності потребує належної правової регламентації з тим, щоб злочинці несли за вчинене заслужене покарання, а відповідна діяльність суду була за можливості позбавлена суб'єктивізму і не перетворювалась на свавілля. Призначення незаконних і несправедливих покарань, а також їх невиконання, не лише ускладнює або унеможливлює досягнення вказаних у ч. 2 ст. 50 Кримінального кодексу України (далі – КК України) цілей покарання, а й підриває авторитет правосуддя, призводить до скасування або зміни вироків, порушує права та свободи людини.

Виконання судових рішень входить у право людини на справедливий суд за ст. 6 Європейської конвенції з прав людини.

Це також необхідна умова принципу справедливості та верховенства права, закріпленого в ст. 8 Конституції України. Немає сенсу в правосудді, якщо рішення судів не виконуються. Це неабияк поглиблює недовіру до судової гілки влади і влади загалом.

Справедливість покарання як принцип його призначення полягає насамперед у тому, що воно має відповідати загальнолюдським цінностям, моральним устоям суспільства, переконувати громадян у правильності судової політики. Щодо небезпечних злочинців, а також рецидивістів справедливість вимагає призначення суворих мір покарання. І у цьому випадку, на думку автора, не можна закликати до толерантності щодо рецидивістів. Толерантність повинна мати межі. Не треба загравати зі злом, це погано закінчується. Водночас до осіб, які вчинили злочини невеликої тяжкості, з урахуванням особи винних відповідно до принципу справедливості слід застосовувати більш м'які покарання. Менш суворий вид покарання не може забезпечити виправного впливу на рецидивіста, а також тим самим не може створити безпеку для життя багатьох людей. У ст. 414 Кримінального процесуального кодексу України вказано, що призначене судом покарання визнається невідповідним тяжкості злочину та особі засудженого, якщо за своїм видом чи розміром воно є явно несправедливим як внаслідок м'якості, так і суворості покарання [2].

Створення і вдосконалення системи покарань, адекватно відображає потреби у протидії злочинності в умовах демократичної держави – важливе завдання сучасних розвинених держав, відображене в ряді авторитетних міжнародних документів. У контексті її вирішення досягається мета гуманізації кримінального законодавства, диференціації відповідальності в залежності від тяжкості вчинених злочинів та особистості злочинця, розширення ефективних альтернатив позбавленню волі. Для України це особливо значимо як напрямок державної кримінальної політики. Конкретним вираженням такої політики стало прийняття нових Кримінального, Кримінально-процесуального та Кримінально-виконавчих кодексів України, а також масштабні зміни законодавства (перш за все – кримінального).

Отже, дуже актуальними є дослідження, спрямовані як на додаток до системи кримінальних покарань новими перспективни-

ми видами, так і на підвищення результативності існуючих видів у КК України покарань. Недостатня ефективність покарання залежить від помилок у практиці його застосування, що також призводить до рецидивної злочинності. Для успішної реалізації мети покарання не лише в законодавстві, а й у судовій практиці повинно забезпечуватись розумне співвідношення видів покарань, їх мінімального та максимального строків, змісту в них елементів кари та виправлення і ресоціалізації.

1. Лобойко Л.М., Банчук О.А. Кримінальний процес: навч. посібник. К.: Ваіте, 2014. 280 с.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–13. Ст. 88. URL: htt//zakon.rada.gov.ua/lavs/show/4651-17 (дата звернення: 25.10.2019).

Наталія Устрицька,
кандидатка юридичних наук,
старша викладачка кафедри
кримінально-правових дисциплін
юридичного факультету
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ДЕТЕРМІНАНТИ ТЕРОРИСТИЧНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

У кримінологічній літературі детермінацію злочинності (лат. *determinio* – визначаю) визначають як сукупність явищ, процесів, фактів, виявів, з якими пов’язана злочинність та якими вона обумовлена (форма спрямованого зв’язку, коли один об’єкт визначає інший): 1) причини; 2) умови; 3) корелянти [1, с. 10].

У кримінології підтримується позиція щодо причинного комплексу тероризму, який складається з трьох груп [2, с. 237]. Перша група складає сталі причини. Це, зокрема, історичні, етнокультурні, конфесійні та інші явища, що істотно впливають на тероризм. Зазначена група є стабільною та фундаментальною впро-

довж усього існування такого явища, як тероризм. Існуючи завжди, вона лише на деякий час не виступає як джерело терористичної активності за умови стабільної соціально-економічної й політичної ситуацій, а проявляється за виникнення будь-яких несприятливих, криміногенних умов, таких як політичні кризи, економічні й соціальні потрясіння і т. д.

Друга група складається з так званих тимчасових причин, якими є різні ускладнення під час переформування політичних, економічних та ідеологічних підвалин суспільства. Цій групі притаманні видозміни, але, незважаючи на це, вона становить реальний фундамент для тероризму. Її елементами є економічна криза, політична нестабільність, криза влади та її інститутів, нівелювання духовності та основних людських цінностей – життя, здоров'я, гармонійного розвитку особистості, зайнятості у суспільно корисній праці і т. д., що виражається у політичних конфліктах, гострій міжпартійній боротьбі, негативізмі у соціальній структурі, маргіналізації населення, зниженні життєвого рівня, психологічному дискомфорті, неспокої і безпорадності, втраті істинних ідеологічних орієнтирів, кризі інститутів влади, зокрема правоохоронних органів і збройних сил. Це сприяє «розквіту» криміногенного середовища, зокрема злочинів терористичного спрямування. Змінити таку ситуацію та встановити контроль над злочинністю терористичного спрямування може лише стабілізація економічного, суспільного та політичного життя.

Третя група – це безпосередні причини тероризму. Їх можна охарактеризувати як поточні, тому що вони постійно змінюються й нерозривно пов'язані з причинами другого рівня, оскільки є похідними від них. Серед них можна вирізнити демографічну кризу, відсутність ефективного державного контролю за торгівлею зброєю, культурологічну і духовну кризи, міжнаціональні та етнонаціональні відносини й конфлікти, законодавчі перетворення основ державотворення і формування нормального соціально-психологічного клімату у країні. Вони виражаються у: фактах розкрадання та безконтрольного розповсюдження зброї; появі вбивць-професіоналів і розвитку інституту найманців, як наслідок – кризовому стані в армії та інших силових структурах; масовій міграції громадян з інших країн під будь-яким приводом; загострення міжнаціональ-

них відносин; низькому рівні забезпечення захисту кордонів; пропаганді насильства у ЗМІ; зниженні рівня загальної правової культури населення і безлічі інших обставин.

На думку фахівців [3, с. 15], в Україні є зовнішні й внутрішні чинники, які посилюють загрозу терористичних виявів. До зовнішніх чинників належать:

• геополітичне становище України на стику сфер впливу Росії, Заходу, США, Туреччини і країн мусульманського світу;

• терористична діяльність російсько-терористичних найманців і диверсійно-розвідувальних груп Збройних сил РФ у зоні АТО та прилеглих до неї областях України;

• масштабні незаконні постачання з РФ майже всіх видів зброї до деяких окупованих нею районів Донецької і Луганської областей;

• потужна інформаційна війна РФ проти України, використання всіх засобів спецпропаганди (несилових інструментів розв'язання політичних і воєнних завдань) з метою цілеспрямованого інформаційно-психологічного впливу на населення нашої держави;

• участь України в міжнародних миротворчих і антитерористичних операціях;

• ухвалення Україною рішень із чутливих питань міжнародної політики, які можуть суперечити позиції країн мусульманського світу;

• існування міграційних потоків через Україну з терористично небезпечних регіонів, зокрема Іраку, Сирії, Лівії, Афганістану, Пакистану, Таджикистану, Індії та ін.

Серед внутрішніх детермінант терористичної злочинності доцільно виокремити:

• криміналізацію та корумпованість усіх галузей суспільства;

• поєднання кримінальної та терористичної діяльності, що виявляється в залученні представників криміналітету як виконавців терактів та найманців під час військової агресії РФ;

• поширення незаконного обігу зброї в Україні з початку 2014 року;

• соціально-економічне розшарування та соціальне невдоволення більше ніж 83% населення держави, яке перебуває за межею прожиткового мінімуму;

• неефективність правоохоронної та судової систем влади;

• внутрішньополітичну нестабільність, спроби посилити протистояння західного і східного регіонів України, розігрівання «сепаратистських настроїв»;

• присутність в Україні прихильників міжнародних ісламістських терористичних та релігійно-екстремістських організацій, посилення фундаменталістського впливу на окремих осіб, які сповідують ідеологію релігійно-екстремістських організацій;

• наявність в Україні дипломатичних представництв та установ іноземних держав, які беруть активну участь в антитерористичних операціях на територіях Іраку, Сирії та Афганістану.

Водночас, за висновками вітчизняних експертів, нині для України найімовірнішими та найнебезпечнішими є виклики й потенційні загрози, спричинені міжнародно-державним тероризмом з боку Російської Федерації. Наприклад, О. Кореньков на основі аналізу інформації з Global Terrorism Database зробив припущення про те, що головною причиною різкого зростання терористичної активності в Україні після 2014 року є діяльність Російської Федерації та її стратегія по відношенню до України [4]. Тероризм по відношенню до інших держав є елементом гібридної стратегії. Начальник Генштабу РФ Валерій Герасімов зазначив, що в сучасному світі «правила війни змінилися…зросла роль невійськових засобів у досягненні політичних та стратегічних цілей, які у кількох випадках за своєю ефективністю значно перевищили силу зброї». А одниміз найбільш ефективних видів озброєння є інформаційні ресурси, які у поєднанні з »військовими засобами прихованого характеру, у тому числі і за допомоги екстремістських та терористичних організацій» дозволяють розхитати ситуації в країні зсередини та позбавити противника «фактичного суверенітету без захоплення території держави» [4].

Зокрема, до 2014 року Україна відносилась до країн з найменшим ризиком у цій сфері, а тероризм як соціальне явище в нашій державі тоді мав вияви, характерні для початкової стадії його розвитку. Проте з початку російської агресії та анексії Криму,

а також безпосередньої участі збройних формувань РФ у терористичній діяльності, прямому керівництві незаконними збройними формуваннями на Донбасі, масштабному озброєнні й підготовці терористів, ситуація в Україні докорінно змінилася [5].

В Концепції боротьби з тероризмом в Україні, яка затверджена Указом Президента України від 5 березня 2019 року № 53/2019 зазначено, щонайбільшу терористичну загрозу для України становить агресивна політика Російської Федерації, спрямована на дестабілізацію ситуації в державі, в тому числі шляхом інспірування сепаратистських проявів і всебічної підтримки диверсійно-терористичної діяльності маріонеткових квазідержавних утворень на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях. Дії незаконних збройних формувань «ДНР» та «ЛНР», зокрема, обстріли цивільних об'єктів та інфраструктури, що спричиняють численні жертви серед цивільного населення, здійснення диверсій, створення перешкод у роботі спостерігачів міжнародних організацій, загроз їх життю і здоров'ю, характеризуються у міжнародній правоохоронній практиці як терористичні.

Підводячи підсумок детермінант терористичної злочинності слід згадати вислів відомого українського політолога С Телешуна, який цілком справедливо зазначив: «Тероризм з'являється там, де утворюються геополітичні порожнини, «гарячі точки», де суттєво ослаблено владу, неспроможну професійно реалізовувати інтереси громадян і яку ці громадяни не зацікавлені підтримувати, де не працюють міжнародні механізми політичного і правового регулювання розвитку суспільства. Від цього не застраховані ні високорозвинені, ні малорозвинені в економічному й соціальному плані країни з будь-якими політичними режимами та державним ладом» [6].

---

1. Кримінологія: навч.-метод. посібник / Г. З. Яремко, Н. І. Устрицька. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2018. 144 с.
2. Ковальчук В. П. Причини та умови вчинення злочинів терористичного спрямування. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 4. С. 237.
3. Ткач В. Ф. Сучасний тероризм: тенденції, вияви, виклики та загрози для України. *Стратегічні пріоритети.* 2015. № 3 (36). С. 15.

4. Кореньков О. Тероризм як інструмент в арсеналі Росії в протистоянні з Україною. *Науковий вісник «Гілея».* 2019. № 142. URL: http://www.ircsp.org/terorizm-yak-instrument-v-arsenali-rosii-v-protistoyanni-z-ukrainoyu/

5. Оцінювання та управління ризиками у сфері протидії транснаціональній організованій злочинності в Україні: кримінологічний моніторинг, тактичний аналіз та використання відкритих джерел / І. М. Гриненко, Д. М. Прокоф'єва-Янчиленко, Б. В. Сокрут. К.: ВІТЕ, 2015. 158 с.

6. Телешун С. О. Сучасний тероризм – українські реалії. *Політ. менеджмент.* 2005. № 1. С. 163–169. URL: http://www.politik.org.ua.

Василь Юрчишин,
доктор юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри кримінальної юстиції
(Чернівецький юридичний інститут
Національного університету
«Одеська юридична академія»),
Василь Савченко,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінальної юстиції
(Чернівецький юридичний інститут
Національного університету
«Одеська юридична академія»)

ПРИНЦИП «IN DUBIO PRO REO» У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ПРАВОВИХ ТРАДИЦІЙ

Принцип *«in dubio pro reo»* у перекладі з латині «у випадку сумніву – на користь обвинуваченого» – крилатий вираз, принцип права з яскраво вираженим характером на користь обвинуваченого, який означає, що усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на користь такої особи.

Головна думка, що міститься у цьому вислові, була частиною розуміння закону Арістотелем, що пізніше стало однією із засад Римського права: Favorabiliores rei potius quam actores habentur – «на користь відповідача обставини, а не позивача». Однак саме у такому формулюванні, in dubio pro reo, цей принцип не звучав,

доки міланський юрист Егідіо Боссі (1487–1546) саме в такому вигляді не відобразив його у своїх трактатах.

У вітчизняному Кримінальному процесуальному кодексі (далі – КПК) він закріплений у ч. 4 ст. 17 [1] та є складовою частиною презумпції невинуватості поряд з іншими правилами, що містяться у ст. 6 Європейської конвенції про захист прав і основних свобод людини від 04.11.1950 року.

У свою чергу, ст. 6 Конвенції передбачає право на справедливий судовий розгляд цивільних та кримінальних справ. Її перший пункт закріплює право на справедливий і відкритий розгляд справ у цивільному та кримінальному провадженнях. Пункти 2 та 3 встановлюють норми, що стосуються проваджень у кримінальних справах, а саме закріплюють презумпцію невинуватості та гарантують мінімальний набір прав кожному, хто обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення.

Європейський Суд з прав людини охарактеризував їх як складові елементи загального поняття справедливого судового розгляду. Згідно із усталеною практикою Суду, викладеною у справі «Шабельник проти України» (Shabelnik v. Ukraine,) заява № 16404/03, 19 лютого 2009 р., хоча основна мета статті 6 стосовно розгляду кримінальних справ полягає в забезпеченні справедливого судового розгляду «судом», компетентним встановити обґрунтованість «будь-якого … кримінального обвинувачення», це не означає, що ця стаття не стосується досудового провадження. Адже справедливість судового розгляду може бути порушена ще до початку розгляду справи в суді.

Тому вимоги статті 6 (зокрема пункту 3) можуть також бути застосовними ще до того, як справу направлено на розгляд суду, недотримання таких вимог на самому початку може серйозно позначитися на справедливості судового розгляду. Таким чином, для встановлення того, чи було досягнуто мети статті 6 Конвенції – справедливого судового розгляду – необхідно враховувати всю повноту національного провадження у справі [2; 3].

Відповідно до ч. 4 ст. 17 КПК усі сумніви щодо доведеності вини особи. Усі сумніви щодо доведеності вини, якщо вичерпані можливості їх усунення, а також сумніви у тлумачення закону вирішуються на користь підозрюваного, обвинуваченого, а для

встановлення істини в справі використовуються судом лише ті докази, які зібрані, перевірені й оцінені в порядку, передбаченому КПК [4, с. 60].

У § 8 КПК Австрії засада презумпції невинуватості закріплена приблизно так само, як і в Україні: всі сумніви щодо винуватості обвинуваченого трактуються на користь обвинуваченого; обвинувачений не зобов'язаний доводити свою невинуватість, обов'язок доведення покладається на прокуратуру; обвинувачений не зобов'язаний свідчити проти себе; мовчання обвинуваченого не слід розцінювати як визнання ним своєї провини *(«in dubio pro reo»)* [5, с. 181–182].

Відповідно до кримінального процесуального законодавства Франції кожна людина, підозрювана або обвинувачена у вчиненні злочину, вважається невинуватою до того часу, поки її вина не буде встановлена у передбаченому законом порядку. Особа має право на отримання інформації про обвинувачення, його зміну і має право на юридичний захист.

Заходи процесуального примусу застосовуються під ефективним контролем судової влади, вони повинні застосуватися лише у випадках, необхідних для досягнення мети кримінального процесу, мають бути пропорційні тяжкості пред'явленого обвинувачення і не порушувати людську гідність. Обвинувачення щодо особи повинно бути направлено до суду і розглянуто судом протягом розумного строку [5, с. 302].

У законодавстві ФРН, як відзначають самі німецькі правники, цей принцип сформульований недостатньо [6, с. 26], однак витікає безпосередньо з принципу настання відповідальності тільки при наявності вини у взаємозв'язку з § 261 КПК ФРН (вільна оцінка доказів).

Оскільки засудження вимагає наявності для того вини з боку підсудного, то кожен сумнів перешкоджає цьому. Крім того, при визначенні цього принципу береться до уваги презумпція невинуватості, яка сформульована у ч. 2 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основних свобод людини.

Слід зауважити, що у доктрині кримінального процесу ФРН в якості самостійного принципу презумпція невинуватості не розглядається [7, с. 32].

У Швейцарії окрім загальновизнаного принципу *«in dubio pro reo»* знайшов своє вираження і протилежний йому: *«in dubio pro duriore»* (*in* – в, *dubio* – сумнів, *pro* – за, *duriore* – суворий) – за наявності сумнівів діяти по найбільш суворому варіанту. Він застосовується у кримінальному судочинстві як підстава для початку дізнання: у випадку сумнівів у поліції, чи починати дізнання, або сумнівів прокурора щодо кваліфікації злочину, поліція розпочинає дізнання у будь-якому випадку, а прокурор відкриває провадження та складає обвинувачення за найбільш тяжким злочином.

В той же час при обранні запобіжного заходу або винесення вироку суд виходить із презумпції невинуватості. Таким чином, у кримінальному процесі Швейцарії ці два принципи урівноважують один одного [8, с. 78–79].

Як ми бачимо, навіть один із найбільш фундаментальних принципів кримінального процесу по-різному закріплений у законодавстві різних країн та по-різному бачиться правниками відповідно до національних правових традицій.

---

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. URL: http://zakon2.rada. gov.ua/laws/show/4651-17/page15 (дата звернення: 28.11.2019).
2. Право на захист. Застосування статті 6 Конвенції про захист прав людини. *Юридичний вісник України.* URL: https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/pravo-na-zahyst-zastosuvannya-statti-6-konventsiyi-pro-zahyst-prav (дата звернення: 28.11.2019).
3. Європейський Суд з прав людини. Справа «Шабельник проти України (№ 2)». (Заява № 15685/11). Страсбург. 01 червня 2017 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_c48
4. Кримінальний процесуальний кодекс України: наук.-практ. коментар / за ред. С. В. Ківалова, С. М. Міщенка, В. Ю. Захарченка. Харків: Одіссей, 2013. 1104 с.
5. Сучасний кримінальний процес країн Європи: монографія / В. В. Луцик та ін.; за ред. В. В. Луцика, В. І. Самаріна. Х.: Прав, 2018. 792 с.
6. Beulke W. Strafprozessrecht. München: C.F.Müller, 2010. S. 26.
7. Основи кримінального процесу Федеративної Республіки Німеччина: навч. посібник / В. А. Савченко та ін. Харків: Право, 2017. 372 с.
8. Трефилов А. А. Организация досудебного производства по УПК Швейцарии 2007 года. М.: Изд-во «Юрлитинформ», 2015. С. 78–79.

Віталій Юрчишин,
кандидат юридичних наук,
доцент, завідувач кафедри,
(Івано-Франківський юридичний інститут
Національного університету
«Одеська юридична академія»)

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ОРДЕРА НА АРЕШТ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Система екстрадиції, що склалася на європейському континенті, за останні півстоліття зазнала найрадикальніших змін, котрі пов'язані із введенням у практику міжнародного співробітництва у кримінально-правовій сфері нового юридичного інструменту: з 1 січня 2004 року у відносинах країн Європейського Союзу процедури екстрадиції були замінені специфічним процесуальним механізмом, юридичною базою якого стало Рамкове рішення Європейської ради від 13 червня 2001 г. № 2002/584/ПВД «Про європейський ордер на арешт і процедурах передачі осіб між державами-членами» [1, с. 93–111].

Однак, при реалізації Рамкового рішення № 2002/584/ПВД державами членами ЄС виникло ряд суттєвих проблем, які поставили питання про пропорційне застосування європейського ордера на арешт в контексті належного врахування інтересів осіб, залучених до процедури передачі [2, p. 8, 32]. Вказані проблеми варто поділити в залежності від причин їх виникнення на: 1) проблеми, які пов'язані із реалізацією положень Рамкового рішення; 2) проблеми, викликані особливостями правового регулювання національного кримінально-процесуального законодавства в окремих державах-членах ЄС.

Характеризуючи проблеми, які пов'язані із реалізацією положень Рамкового рішення, необхідно відзначити, що суттєвим недоліком виступає наступне положення. Так, закріплюючи підстави для відмови від виконання європейського ордера на арешт (імперативні в ст. 3 та факультативні в ст. 4), в даний список не був включений випадок порушення (або можливого порушення) прав

особи, залученого в процедуру передачі. В той же час ряд держав (Греція, Бельгія, Великобританія, Італія), імплементуючи положення Рамкового рішення в національні законодавства, вказали дані підстави. Внаслідок чого склалася ситуація, при якій рівні можливості захисту прав людини на території ЄС є не однаковим для всіх громадян [3, с. 181].

Ще однією проблемою, яка відноситься до вказаної групи, виступає відсутність у європейському ордері на арешт будь-яких правових засобів для оскарження рішення про передачу особи. Внаслідок чого, була виявлена колізія та створена невизначеність: одні держави, такі як Бельгія, передбачили можливість оскарження в своїх національних законодавствах; в інших же позитивне рішення про виконання європейського ордера на арешт є остаточним (Іспанія).

Отже, окреслені особливості правового регулювання, встановлені Рамковим рішенням, привели до того, що прагнення судових органів держав-членів ЄС, які спрямовані на забезпечення принципу взаємного визнання рішень, стали менше звертати увагу на фундаментальні права особи, що підлягає передачі [4, p. 16].

Наступний момент, на який слід звернути увагу, пов'язаний із невизначеністю щодо обов'язкової сили відмови запитуваної держави від виконання європейського ордера на арешт. Рамкове рішення не регулює вказану проблему. В такому випадку, відмова від реалізації механізму (і, відповідно, передачі особи) обов'язкова тільки для виконуючої ордер держави. Однак, ніщо не заважає державі, яка видала ордер, повторити спробу або направити запит до іншої країни (якщо особа, наприклад, змінить своє місце проживання).

Крім того, в Рамковому рішенні відсутні положення, які передбачають можливість надання компенсації від держави в разі порушення прав особи, що зазнає передачі (у випадку, якщо встановлено факт неправомірного затримання для цілей виконання ордера на арешт або сталася помилка в особі). Вказаний недолік Рамкового рішення, по суті, позбавляє особу, чиї права порушені недотриманням процедури передачі, будь-якої можливості по відновленню своїх прав.

Таким чином, наведені вище випадки однозначно свідчать про те, що при формуванні нового механізму реалізації європейсь-

кого ордера на арешт залишилися не врахованими деякі моменти, що впливають на належний стан дотримання прав і свобод людини. Крім того, специфіка національного кримінально-процесуального законодавства країн-членів ЄС щодо імплементації положень Рамкового рішення також виступає тим фактором, який впливає на проблему порушення прав осіб, залучених до процедури передачі.

Ще однією проблемою при реалізації положень Рамкового рішення виступає той факт, коли ордер на арешт виконується у зв'язку із малозначними діяннями. В європейській юридичній науці приклади того, як особа передавалося іншій державі за крадіжку комплекту шин, вживаної техніки, мобільних телефонів тощо, вже стали хрестоматійними. Видання ордеру на арешт при малозначності діянь свідчить про те, що, по-перше, відбувається відхилення від початкової мети європейського ордеру на арешт, яка полягає у боротьбі із транснаціональною злочинністю або злочинами терористичної спрямованості, по-друге, свідчать про недоцільність запуску механізму передачі, що вимагає значних державних витрат і суттєво обмежує права особи, в настільки незначних випадках. Особливо слід відзначити, що проблема використання ордера на арешт по малозначним діянням знаходиться на особливому контролі у ЄС. Не останню роль в цьому відіграє і факт того, що на виконання одного запиту про передачу в рамках нової процедури витрачається близько 25 000 євро. В результаті Радою Європейського Союзу в 2010 році було видано оновлене керівництво по застосуванню інституту, в якому містилися так звані «критерії пропорційності» [5, p. 100–101]. Серед них вказуються тяжкість вчиненого злочину, можливість затримання та інші критерії. Проте всі вони носять лише рекомендаційний характер для держав-членів ЄС, а тому зазначена проблема не втратила своєї актуальності.

Іншим проявом можливих порушень прав людини в процесі реалізації європейського ордера на арешт є відсутність ефективної системи надання безоплатної правової допомоги. Категорія справ, пов'язаних із ордером на арешт, визначається терміном транснаціональні. Разом з тим відзначається їх специфіка, яка вимагає врахування як положень різних національних юрисдикцій, так і норм наднаціонального права ЄС. Окреслені обставини призвели до того, що в практиці застосування процедури передачі виникла проблема нестачі кваліфікованих фахівців, готових представляти

інтереси осіб, котрі видаються. За винятком вказівки у Рамковому рішенні на те, що «особа, яка затримана з метою виконання європейського ордера на арешт, має право користуватися допомогою адвоката», відсутні будь-які нормативні акти ЄС, які б регулювали процедуру надання юридичної допомоги.

Таким чином, коротко позначивши, гострі та актуальні проблеми, що виникають при реалізації європейського ордера на арешт, необхідно констатувати, що всі вони поступово підводили до питання про допустимі межі обмеження прав і свобод людини в процесі здійснення передачі. Іншими словами, з часом чітко окреслилася проблема пропорційного використання нового механізму реалізації європейського ордеру на арешт.

---

1. Сафаров Н. А. Европейский ордер на арест в механизме правового регулирования по уголовным делам стран-членов Европейского Союза. *Правоведение*. 2007. № 1. С. 93–111.
2. Weyembergh A. Critical assessment of the existing European arrest warrant Framework Decision. Brussels: European added value unit. 2014. 68 p.
3. Ключников А. Ю. Исполнение европейского Ордера на арест в Германии. *Ленинградский юридический журнал.* 2017. № 1 (47). С. 180–190.
4. Del Monte M. European added value of revising the European arrest warrant. Brussels: European added value unit. 2014. 35 p.
5. Haggenmuller S. The principle of proportionality and European arrest warrant. *Onati Socio-legal Series.* 2013. № 3 (1). P. 95–106.

Галина Яремко
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри кримінально-правових дисциплін
юридичного факультету
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЗҐВАЛТУВАННЯ: РЕВІЗІЯ ОКРЕМИХ ЗАКОНОДАВЧИХ НОВЕЛ

Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству

стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» від 6 грудня 2017 року № 2227-VIII низка статей Кримінального кодексу (далі – КК) України зазнали змін. Серед таких і норма про зґвалтування. Вочевидь, що такі зміни потребують системного аналізу. Однак, навіть «точковий» аналіз показує чимало хиб та, слідом, питань, які потрібно вирішувати.

Так, до внесення змін норма в ст. 152 КК України передбачала відповідальність за «зґвалтування, тобто статеві зносини із застосуванням фізичного насильства, погрози його застосування або з використанням безпорадного стану потерпілої особи». Тобто законодавець у самій нормі чітко вказав на три можливі способи вчинення такого: насильство, погроза насильства, використання безпорадного стану.

При цьому Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи» від 30 травня 2008 року № 5 щодо такої, раніше діючої, редакції статті вказувала, що заподіяння потерпілій особі при зґвалтуванні або насильницькому задоволенні статевої пристрасті неприродним способом чи замаху на ці злочини умисного легкого тілесного ушкодження охоплюється відповідною частиною статті 152 або статті 153 КК України і додаткової кваліфікації за статтею 125 КК не потребує, оскільки заподіяння шкоди здоров'ю у таких межах охоплюється диспозицією закону про відповідальність за зґвалтування або насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом.

З 1 січня 2019 року норма ст. 152 КК України відповідно визначає зґвалтування як «вчинення дій сексуального характеру, пов'язаних із вагінальним, анальним або оральним проникненням в тіло іншої особи з використанням геніталій або будь-якого іншого предмета, без добровільної згоди потерпілої особи (зґвалтування)». Тобто уже немає деталізації способу вчинення злочину, лише зазначається, що такі дії вчиняються «без добровільної згоди потерпілої особи». Зрозуміло, що відсутність такої згоди може бути зумовлена, зокрема, і застосуванням того ж таки фізичного насильства, різного характеру погроз, використанням безпорадного стану. Проте такі способи на сьогодні уже не визначені як обов'язкові ознаки об'єктивної сторони складу злочину. А тому якщо станов-

лять самостійний склад злочину, то потребують додаткової кваліфікації за відповідними нормами про погрози, умисні посягання на здоров'я (незалежно від тяжкості насильства), фізичну волю. Тобто навіть у випадку заподіяння побоїв, умисних легких тілесних ушкоджень, які раніше охоплювалися нормою про згвалтування, вчинене слід кваліфікувати за сукупністю.

Окрім цього, законодавча зміна поняття згвалтування тягне зміну і інших правових наслідків. Зокрема, потребує аналізу момент, з якого такий злочин слід вважати закінченим, а які етапи розглядати як готування чи замах.

Так, щодо раніше діючої редакції норми про згвалтування містилися вказівки у п. 13 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи» від 30 травня 2008 року № 5. Зокрема, зазначено, що згвалтування вважається закінченим злочином з моменту початку статевих зносин, при цьому не має значення, чи закінчила винна особа статевий акт у фізіологічному розумінні.

Дії, спрямовані на вчинення згвалтування, але не доведені до кінця з причин, що не залежали від волі винної особи, слід розглядати як замах на згвалтування і кваліфікувати із посиланням на відповідні частини статті 15 КК України. При цьому суди повинні встановлювати, чи діяв підсудний з метою вчинення злочину, передбаченого статтею 152 КК України, і **чи було застосовано фізичне насильство або висловлена погроза його застосування з метою подолання чи попередження опору потерпілої особи** та з яких причин злочин не було доведено до кінця (виділено авт.: *Я. Г.*). Вочевидь, що застосування насильства чи погрози його застосування розглядається у Постанові як початок виконання об'єктивної сторони складу злочину. А тому вчинене власне і слід було кваліфікувати як замах на злочин.

Проте відповідні роз'яснення Пленуму Верховного Суду України непридатні для правозастосування сьогодні. Оскільки ані фізичне насильство, ані погрози як способи подолання чи попередження опору потерпілої особи не є ознакою об'єктивної сторони складу згвалтування. А тому їх вчинення не свідчить про виконання такої, а є формою готування до злочину, а саме, як визначено

у ст. 14 КК України, усуненням перешкод чи іншим умисним створенням умов для вчинення злочину.

Отож, саме застосування насильства та відповідних погроз як способів подолання чи попередження опору потерпілої особи при редакції норми ст. 152 КК України, що діяла до 1 січня 2019 року, слід було кваліфікувати як замах на вчинення злочину; вчинення ж аналогічних дій після 1 січня 2019 року слід кваліфікувати як готування до злочину. Відповідно до правил, визначених у ст. 68 КК України про призначення покарання за незакінчений злочин, максимальне покарання не може перевищувати двох третин (за замах) та половини (за готування) найбільш суворого виду покарання, передбаченого у санкції статті Особливої частини цього Кодексу. Тобто 3 роки 4 місяці і 2 роки 6 місяців відповідно (санкція норми не змінилася). А звідси очевидно, що новий кримінальний закон в частині відповідальності за зґвалтування більш м'який, аніж той, що діяв до 1 січня 2019 року. Відповідно в цій частині норма ст. 152 КК України повинна мати зворотню дію (ст. 5 КК України).

Втім, суди нехтують цим. Наприклад, вироком Сокальського районного суд Львівської області від 3 квітня 2019 року (справа №454/2285/16-к) особу засуджено за ч. 2 ст. 15 – ч. 1 ст. 152 КК України. За обставинами справи встановлено, що 28 липня 2015 року ОСОБА_3, перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, помітив потерпілу ОСОБА_4 та з метою задоволення статевої пристрасті, всупереч волі останньої, наздогнавши, схопив її руками за шию, стиснув та почав душити. У відповідь потерпіла чинила фізичний супротив, та надалі ОСОБА_3 кинув останню на асфальтне покриття дороги, схопив за ноги та потягнув на узбіччя в кущі, де всупереч волі потерпілої ліг на неї, заламавши ліву руку за спину та незважаючи на опір із її сторони, почав знімати з неї штани та спідню білизну. Застосувавши фізичне насильство, обвинувачений заподіяв потерпілій рани на слизовій оболонці нижньої губи, садно та подряпини в ділянці лівого ліктя, подряпини в ділянці правого ліктя та в правій поперековій ділянці, синці на лівому стегні, подряпини на правому стегні, синці на гомілці правої ноги, які відносяться до легких тілесних ушкоджень. Однак, задумане не закінчив з причин, що не залежали від його волі, так як потерпі-

ла чинила активний опір, відбивалася, кричала, вирвалася та втекла. Особі було призначено 3 роки позбавлення волі.

Вочевидь, на момент розгляду справи у судді діяла уже нова редакція норми ч. 1 ст. 152 КК України. І такі діяння слід було кваліфікувати як готування до згвалтування. Слідом, призначене покарання не могло бути більше, як 2 роки 6 місяців.

Такий аналітичний огляд – фрагментарний. Проте засвідчує, що нові редакції норм про посягання на статеву свободу та недоторканність потребують системного та виваженого підходу. Оскільки поспішне тлумачення веде до правозастосовних помилок.

Ілона Ясінь,
кандидатка юридичних наук, викладачка кафедри
кримінально-правових дисциплін
юридичного факультету
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

СПІВВІДНОШЕННЯ СКЛАДІВ ЗЛОЧИНІВ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ ст.ст. 113, 258 КК УКРАЇНИ

У сучасному суспільстві терористичні акти та диверсії набули загрозливих масштабів. Зокрема, у зв'язку з подіями на Сході України, випадки кваліфікації діянь за ст.ст. 113 та 258 КК України, значно почастішали. Потреба в розмежуванні вказаних складів злочинів обумовлено наявність у них спільних ознак [1, с. 111]. Розмежування складів злочинів, передбачених ст.ст. 113, 258 КК України на рівні тлумачення дасть можливість встановити правильне співвідношення між порівнюваними складами злочинів та виявити закономірності, які характеризують таке співвідношення, з метою уникнення труднощів, які можуть виникнути під час кримінально-правової кваліфікації.

Розмежування вказаних складів злочину насамперед необхідно проводити за об'єктом. Терористичний акт та диверсія посягають на різні суспільні відносини, яким заподіюється шкода. Так, родовим об'єктом диверсії є суспільні відносини з охорони основ

національної безпеки України: її суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності та недоторканності, обороноздатності [2, с. 75]. Родовим об'єктом терористичного акту є громадська безпека – стан захищеності життєдіяльності людей від джерел підвищених небезпек (злочинних об'єднань, терористів, зброї та інших смертоносних предметів), за якого забезпечується запобігання загрозам заподіяння ними шкоди [2, с. 285]. Безпосередній об'єкт диверсії відрізняється від безпосереднього об'єкта злочину, передбаченого ст. 258 КК України, і визначається залежно від формулювання інших ознак складу злочину. Зокрема, основним безпосереднім об'єктом диверсії є безпека держави в економічній, екологічній, воєнній або будь-якій іншій сфері відповідно до спрямованості конкретного акту диверсії, а терористичного акту – є громадська безпека в частині захищеності суспільства від вчинення терористичних актів.

Функцію спільної ознаки у парі порівнюваних складів злочинів виконує суспільно небезпечне діяння як обов'язкова ознака об'єктивної сторони. За «явищною стороною» [1, с. 416–417], тобто за формою суспільно небезпечне діяння, яке полягає у вчиненні вибухів, підпалів та інших дій у складах злочинів, передбачених ст.ст. 113 і 258 КК України, виконує функцію спільної ознаки. Однак, за сутнісною ознакою, тобто за змістом порівнювані склади злочинів – відрізняються. Відмінність їх полягає у спрямованості суспільно небезпечного діяння. У терористичному акті суспільно небезпечне діяння, яке позначене термінологічним зворотом «вчинення вибухів, підпалів та інших дій», спрямоване на створення небезпеки для життя чи здоров'я людини; на заподіяння значної майнової шкоди; на настання інших тяжких наслідків. В диверсії суспільно небезпечне діяння спрямоване на заподіяння шкоди окремим об'єктам національної безпеки. Тобто відмінність диверсії і терористичного акту полягає у сутнісній (змістовній) стороні суспільно небезпечного діяння. Однак, як вказано у кримінально-правовій літературі, суспільно небезпечне діяння може виконувати функцію спільної ознаки навіть тоді, коли діяння у порівнюваних складах злочинів є тотожними лише за формою [1, с. 441].

Спостерігається також збіжність ознак суб'єкта (суб'єктом диверсії та терористичного акту може бути фізична особа, яка

досягла 14 – річного віку) та суб'єктивної сторони – в частині вини (суспільно небезпечні діяння характеризуються умисною формою вини і вчиняються з прямим умислом) у порівнюваних складах злочинів.

Щодо мети злочину, то в науці кримінального права немає одностайності щодо того, чи може вона бути критерієм розмежування складів злочинів, передбачених ст. ст. 113 та 258 КК України. У диспозиції ст. 113 КК України зазначено, що метою диверсії є ослаблення держави, а метою терористичного акту у складі злочину, передбаченому ст. 258 КК України, є порушення громадської безпеки, залякування населення, провокація воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення, вплив на прийняття рішень чи вчинення або не вчинення дій органами державної влади або органами місцевого самоврядування, службовими особами цих органів, об'єднаннями громадян, юридичними особами, а також привернення уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів винного (терориста). Науковці вказують, що порівняння змісту мети у складі диверсії і мети у складі терористичного акту показує, що окремі прояви мети як ознаки терористичного акту є конкретними проявами мети ослаблення держави, що названа як мета диверсії [1, с. 541]. Мета порушення громадської безпеки може одразу бути досягнена після вчинення терористичного акту, зокрема після вчинення вибухів або підпалів, які одночасно в конкретному випадку підпадають під ознаки складів злочинів, передбачених ст. 113 та 258 КК України [3, с. 87]. Щодо інших видів мети, то їх слід розглядати у кожному конкретному випадку з погляду того, чи є конкретна мета проявом реалізації мети ослаблення держави [3, с. 87].

Наприклад, Куп'янським міськрайонним судом Харківської області, ОСОБУ 2 визнано винною у вчиненні злочину, передбаченого ч.2 ст. 15, ч. 1 ст. 258 КК України, яка маючи проросійські погляди й не підтримуючи проведення Антитерористичної операції на території Донецької та Луганської областей, з метою перешкоджання законній діяльності Збройних сил України, порушення громадської безпеки, залякування населення та привернення уваги громадськості до своїх політичних поглядів, прийняла рішення на здійснення дій, спрямованих на дестабілізацію обстановки

в Харківській області, а саме вчинення вибухів, спрямованих на зруйнування або пошкодження об'єктів залізничної дороги, розташованих у Куп'янському районі Харківської області, а саме: колію на залізничному мосту, що проходить над річкою Піщанка, розташованому на 5-му пікеті 15-го кілометру перегону «Скоросний – Олега Крючкова» ділянки «Куп'янськ – Святогірськ» ВП «Куп'янська дирекція залізничних перевезень» ДП «Південна залізниця» Куп'янського району Харківської області [4].

Відповідно до ст. 2 Закону України «Про залізничний транспорт» від № 273/96-ВР залізничний транспорт є однією з важливих базових галузей економіки України, забезпечує її внутрішні та зовнішні транспортно-економічні зв'язки і потреби населення у перевезеннях. Діяльність залізничного транспорту як частини єдиної транспортної системи країни сприяє нормальному функціонуванню всіх галузей суспільного виробництва, соціальному і економічному розвитку та зміцненню обороноздатності держави, міжнародному співробітництву України [5]. Крім цього, відповідно до постанови Кабінету Міністрів України № 999 від 03.11.2010 року «Про визначення критеріїв віднесення об'єктів державної власності до таких, що мають стратегічне значення для економіки і безпеки держави» підприємства залізничного транспорту загального користування віднесені до об'єктів державної власності, що мають стратегічне значення для економіки та безпеки держави. Залізнична колія розташована на ділянці «Куп'янськ – Святогірськ» ДП «Південна залізниця» Куп'янського району Харківської області є магістральними залізничними коліями загального користування та відносяться до об'єктів державної власності, що мають стратегічне значення для економіки і безпеки держави.

Враховуючи вищевикладене, діяння ОСОБИ 2, яке полягало у вчиненні вибухів, спрямоване на зруйнування або пошкодження об'єктів народногосподарського значення, і вчинялося з метою перешкоджання законній діяльності Збройних сил України, порушення громадської безпеки, залякування населення та привернення уваги громадськості до своїх політичних поглядів, дестабілізацію обстановки і таким чином ослабити державу. В даному випадку мета, як ознака терористичного акту є конкретним проявом мети ослаблення держави. Основним безпосереднім об'єктом злочину

в розглядуваному випадку виступають суспільні відносини щодо охорони об'єктів національної безпеки (магістральна залізнична колія загального користування як об'єкт державної власності), а додатковим об'єктом є громадська безпека. Тому дії ОСОБИ 2 суд повинен був кваліфікувати як закінчений замах на диверсію (ч. 2 ст. 15 і ст. 113 КК України). Саме така правильна кримінально-правова кваліфікації відображена в іншому постановленому вироку Червонозаводського районного суду м. Харкова [6]. Здійснюючи кримінально-правову кваліфікацію правозастосувач повинен з'ясувати, чи є конкретна мета проявом реалізації мети ослаблення держави, як ознаки диверсії.

Таким чином норма про диверсію і норма про терористичний акт співвідносяться як ціле і частина. Норма про частину, в даному випадку норма про терористичний акт, хоч і містить конкретизуючі ознаки, у потенційні конкуренції залишається нормою про частину [1, с. 333].

---

1. Брич Л. П. Теорія розмежування складів злочинів: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. 712 с.
2. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник / Ю. В. Баулін та ін., за ред. проф. В. Я. Тація. Харків: Право, 2015. 680 с.
3. Климосюк А. С. Співвідношення диверсії (ст. 113 КК України) і терористичного акту (ст. 258 КК України). *Проблеми законності.* 2018. Вип. 140. С. 78–92.
4. Вирок Куп'янського міськрайонного суду Харківської області від 14.12.2016 р. у справі № 628/3295/15-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень: веб-сайт*. URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/63399437
5. Про залізничний транспорт: Закон України від 4 лип. 1996 р. № 273/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/96-%D0%B2%D1%80 (дата звернення: 09.11.2019).
6. Вирок Червонозаводського районного суду м. Харкова від 09.10.2018 р. у справі № 646/6255/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень: веб-сайт.* URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/77280683

Секція 6

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ В УКРАЇНІ *(дослідження молодих науковців)*

Микола Апетик,
здобувач освітнього ступеня бакалавр
юридичного факультету
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

РЕФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ

Втілення в життя взятого політичного курсу на інтеграцію до Європейського Союзу потребує трансформації та модернізації багатьох аспектів державного управління в різних сферах суспільних відносин, вимагає приведення національних норм і правил у відповідність з європейськими та загальновизнаними міжнародними стандартами будівництва й управління державою. У цьому контексті важливе значення має реформування органів пенітенціарної системи та їх організаційно-правового забезпечення з використанням позитивного зарубіжного досвіду вдосконалення й підвищення ефективності діяльності пенітенціарних установ, беззаперечного дотримання прав людини та громадянина й гуманізації кримінально-виконавчого процесу в цілому.

Українська пенетенціарна служба уже зробила багато кроків на шляху до забезпечення дотримання прав і свобод людини і громадянина, проте, реформування пенітенціарної системи України, яке здійснюється в нашій державі фактично впродовж усього її існування, не вивело системи покарань із кризового стану.

Стан вітчизняної системи виконання кримінальних покарань завжди викликав виправдану критику з боку як міжнародних, так

і вітчизняних правозахисних організацій, громадськості і навіть державних органів. Діюча пенітенціарна система перетворилася на знаряддя покарання ув'язнених. Але, головний акцент повинен робитися на їхню ресоціалізацію, тобто на підготовку буквально з першого дня ув'язнення до повернення на волю.

Реформи в Державній пенітенціарній службі України (ДПтС) стосуються таких аспектів діяльності виправних колоній, як попереднє утримання тих, хто порушив законодавство, так і перебування відповідного строку покарань після судових рішень.

У контексті приведення пенітенціарної системи у відповідність із європейськими стандартами Україна в реаліях сьогодення повинна здійснити багато перетворень: привести у відповідність умови утримання в установах, впровадити дієвий механізм законодавчої ініціативи щодо реформування, забезпечити дієвість системи альтернативних покарань на прикладі служби пробації, змінити примусову систему залучення засуджених до праці на соціально-доцільну, створити дієву систему ресоціалізації та соціальної адаптації засуджених з метою відмови останніх від подальшої злочинної діяльності, забезпечити нормальне медичне обслуговування, загальноосвітнє та професійно-технічне навчання засуджених тощо [1].

На міжнародному рівні діє багато договорів, конвенцій і правил, покликаних підвищити рівень утримання в місцях позбавлення волі. Найбільш відомими є Європейські пенітенціарні правила (1987 р.), прийняті в рамках Ради Європи, членом якої є й Україна. Приведення національного законодавства у відповідність з цими нормами – міжнародне зобов'язання нашої держави.

Основною і принциповою відмінністю згаданих Правил від чинного законодавства України є закріплена в них мета впливу на засуджених. Так, якщо для вітчизняного законодавства це покарання за скоєний злочин, загальна і особиста превенція (запобігання наступним злочинам), перевиховання засуджених та сприяння викоріненню злочинності, то у розумінні європейського законодавця – сприяння вихованню у них почуття відповідальності та навиків, які даватимуть їм можливість реінтегруватися в суспільство, допоможуть дотримуватися вимог законності та задовольняти

свої життєві потреби власними силами після звільнення за умови збереження здоров'я й гідності ув'язнених.

Так як урядом схвалено Концепцію реформування (розвитку) пенітенціарної системи України метою якої є подальше реформування пенітенціарної системи України задля беззаперечного дотримання прав людини та громадянина й гуманізації кримінального-виконавчого механізму.

Для якісного реформування даної системи пропоную наступні кроки:

– удосконалення законодавства, що регламентує діяльність Державної кримінально-виконавчої служби України;

– оптимізація структури органів Державної кримінально-виконавчої служби України;

– оптимізація мережі установ виконання покарань та їх підприємств, забезпечення їх ефективного функціонування та прибутковості (рентабельності) виробничої діяльності;

– підвищення ефективності протидії злочинності та забезпечення правопорядку в органах і установах Державної кримінально-виконавчої служби України;

– приведення умов тримання осіб, узятих під варту, та засуджених у відповідність до вимог Європейських пенітенціарних правил, забезпечення створення умов тримання, які не порушують гідність людини, а також недопущення порушень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [2].

– створення уповноваженого з прав ув'язнених який буде закріплений саме за цією категорією населення

Зважаючи на ключові моменти описані вище, можна сказати що виконавши усі пункти можна буде якісніше та ґрунтовніше впроваджувати реформу Державної пенітенціарної служби України.

---

1. Реформа Державної пенітенціарної служби України: від карального до реабілітаційного підходу. 2017. URL: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1899:reforma-derzhavnoji-penitentsiarnoji-sluzhbi-ukrajini-vid-karalnogo-do-reabilitatsijnogo-pidkhodu&catid=8&Itemid=350.

2. Про схвалення Концепції реформування (розвитку) пенітенціарної системи України. К., 2017. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/250287747

Віта Балазюк,
здобувач освітнього ступеня бакалавр
юридичного факультету
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ

У статті 31 Закону України «Про Національну поліцію» зазначено, що одним із превентивних заходів, які можуть застосовувати поліцейські є поліцейське піклування. Щодо визначення даного поняття Законом України «Про Національну поліцію» не надається. Науковці досліджуючи особливості застосування поліцейського піклування, дають своє бачення даного поняття.

Так, на думку М. В. Калашник «поліцейське піклування» це сукупність превентивних поліцейських заходів, що застосовуються до визначеного законом кола осіб з метою запобігання вчинення правопорушення як самою особою, до якої воно застосовується, так і щодо таких осіб [1].

Є. С. Зеленський, аналізуючи зміст та порядок застосування поліцейського піклування щодо неповнолітніх осіб, пропонує під поняттям «поліцейське піклування щодо неповнолітніх осіб» розуміти сукупність заходів медичного, правового, психологічного, побутового, матеріального характеру, що застосовуються працівниками поліції відносно неповнолітньої особи віком до 16 років, яка залишилася без догляду, з метою забезпечення її прав і свобод, наданих законодавством України [2].

На рівні підзаконних нормативно-правових актів виокремлюється та надається визначення терміну «поліцейське піклування щодо неповнолітніх осіб». Зокрема, в Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України зазначається, що «поліцейське піклування щодо неповнолітніх осіб» це превентивний поліцейський захід, що застосовується стосовно неповнолітньої особи віком до 16 років, яка залишилася без догляду, з метою забезпечення її прав і свобод

та є наслідком передання її батькам, законним представникам або органам опіки та піклування [3].

Особливості застосування поліцейського піклування розкрито в Законі України «Про Національну поліцію». Зокрема, передбачено до яких категорій осіб застосовується такий превентивний захід, наслідки застосування поліцейського піклування, а також процедуру здійснення цього превентивного заходу.

Так, поліцейське піклування може застосовуватися щодо: неповнолітньої особи віком до 16 років, яка залишилася без догляду; особи, яка підозрюється у втечі з психіатричного закладу чи спеціалізованого лікувального закладу, де вона утримувалася на підставі судового рішення; особи, яка має ознаки вираженого психічного розладу і створює реальну небезпеку оточуючим або собі; особи, яка перебуває у публічному місці і внаслідок сп'яніння втратила здатність самостійно пересуватися чи створює реальну небезпеку оточуючим або собі. Наслідком застосування поліцейського піклування до неповнолітньої особи віком до 16 років, яка залишилася без догляду є передання її батькам або усиновителям, опікунам, піклувальникам, органам опіки та піклування.

Інструкцією з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України більш детально розкрито наслідки застосування поліцейського піклування до неповнолітньої особи віком до 16 років, яка залишилася без догляду. Розділом ІІ Інструкції передбачено, що серед основних завдань і повноважень підрозділів ювенальної превенції є вжиття заходів щодо запобігання дитячій бездоглядності, у тому числі здійснення поліцейського піклування щодо неповнолітніх осіб.

Зокрема, підрозділи ювенальної превенції мають право на затримування і тримання не більше 8 годин у спеціально відведених для цього приміщеннях дітей, які залишилися без нагляду, на період до передання їх батькам, законним представникам або до влаштування їх до закладів відповідно до законодавства.

Інформація про дитину в обов'язковому порядку вноситься до журналу обліку доставлених, відвідувачів та запрошених

відповідного органу поліції із зазначенням часу доставлення та вибуття.

Крім того, результатом поліцейського піклування щодо виявлення дитини, яка впродовж року два і більше разів самовільно залишала сім'ю, навчально-виховний заклад чи спеціальну установу для дітей є взяття такої дитини на профілактичний облік, який ведеться підрозділами ювенальної превенції.

Наслідком застосування поліцейського піклування до особи, яка підозрюється у втечі з психіатричного закладу чи спеціалізованого лікувального закладу чи особи, яка має ознаки вираженого психічного розладу і створює реальну небезпеку оточуючим або собі є передання таких осіб відповідному закладу. Наслідком застосування поліцейського піклування до особи, яка перебуває у публічному місці і внаслідок сп'яніння втратила здатність самостійно пересуватися чи створює реальну небезпеку оточуючим або собі є передання у спеціальний лікувальний заклад чи до місця проживання.

Застосовуючи такий превентивний захід, як поліцейське піклування поліцейський зобов'язаний дотримуватися певної процедури. Згідно з даною процедурою поліцейський має певні обов'язки перед особою, щодо якої здійснюється поліцейське піклування.

Так, відповідно до Закону України «Про Національну поліцію»: поліцейський зобов'язаний негайно повідомити особі зрозумілою для неї мовою підставу застосування поліцейського заходу, а також роз'яснити право отримувати медичну допомогу, давати пояснення, оскаржувати дії поліцейського, негайно повідомити інших осіб про її місце перебування; поліцейський уповноважений вилучити у особи зброю чи інші предмети, якими особа може завдати шкоди оточуючим чи собі, незалежно від того, чи заборонені вони в обігу; поліцейському заборонено здійснювати обшук особи, щодо якої здійснюється поліцейське піклування; про застосування поліцейського піклування складається протокол, в якому зазначаються: місце, дата і точний час (година і хвилини) застосування поліцейського заходу; підстави застосування; опис вилученої зброї чи інших предметів; клопотання, заяви чи скарги особи, якщо такі надходили, наявність чи відсутність видимих

тілесних ушкоджень; про кожне застосування поліцейського заходу поліцейський одразу повідомляє за допомогою технічних засобів відповідального поліцейського в підрозділі поліції; поліцейський зобов'язаний надати особі можливість негайно повідомити про своє місце перебування близьких родичів, членів сім'ї чи інших осіб за вибором цієї особи; поліцейський зобов'язаний негайно повідомити батьків або усиновителів, опікунів, піклувальників, орган опіки та піклування про місце перебування неповнолітньої особи [4].

Особливістю поліцейського піклування є застосування цього заходу без письмових заяв чи інших повідомлень громадян. Він носить превентивний характер, а поліцейський намагається допомогти особі, яка в силу певних обставин потребує допомоги.

Отже, правове регулювання поліцейського піклування здійснюється на законодавчому рівні нормами Закону України «Про Національну поліцію», а щодо підзаконного рівня, то лише в Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України вказується на особливості застосування цього превентивного заходу до неповнолітньої особи віком до 16 років, яка залишилася без догляду.

Доцільним є врегулювати на рівнів відомчих наказів особливості застосування поліцейського піклування й щодо інших категорій осіб.

---

1. Калашник М. В. Поняття та порядок застосування поліцейського піклування. *Право.UA*. 2017. № 1. С. 87–90. URL: http://pravo.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/2018/07/Pravo-UA-2017-1.pdf

2. Зеленський Є. С. Поліцейське піклування щодо неповнолітніх осіб: зміст та порядок застосування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. *Серія Право.* Вип. 35. Ч. І. Т. 2. 2015. С. 117–119. URL: http://www.visnyk-juris.uzhnu.uz.ua/file/No.35/part_2/30.pdf

3. Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України: Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 19.12.2017 р. № 1044. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18

4. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 р. № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України.* 2015. № 40–41. Ст. 379.

Дмитро Барон,
здобувач освітнього ступеня бакалавр
юридичного факультету
(Донецький юридичний інститут МВС України)

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СТРАХУВАННЯ КАПІТАЛЬНИХ ІНВЕСТИЦІЙ В УКРАЇНІ

Сучасна траєкторія становлення та розвитку України визначена Стратегією сталого розвитку «Україна – 2020», згідно [1], якою визначено мету та вектори руху, першочергові пріоритети та індикатори належних соціально-економічних, організаційних, політико-правових умов тощо. Однією з програм розвитку держави за вектором розвитку є програма залучення інвестицій.

Законодавчо врегульовані правові, економічні та соціальні умови інвестиційної діяльності на території України. Так, інвестиціями, гідно [2], є всі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, в результаті якої створюється прибуток (доход) та/або досягається соціальний та екологічний ефект. Капітальними інвестиціями, гідно [2], є інвестиції, що спрямовуються на створення (придбання), реконструкцію, технічне переоснащення основних засобів, очікуваний строк корисної експлуатації яких перевищує один рік. Таким чином інвестиційна діяльність з капітальними вкладеннями представляє собою процес складної взаємодії громадян, юридичних осіб і держави (суб'єктів інвестиційної діяльності) щодо реалізації інвестиційних проектів відносно основних засобів (об'єктів інвестиційної діяльності), під час якого досягається національна система цінностей і завдань інноваційного розвитку національної економіки та спрямованих на розвиток окремих галузей, секторів економіки, виробництв, регіонів.

Враховуючи архіважливість для вітчизняного соціально-економічного розвитку та складність інвестиційної діяльності з капітальними вкладеннями, як процесу, вона передбачає достатньо високу ймовірність випадків, при яких з'явиться необхідність у відшкодуванні збитків, як фінансового, так і техногенного характеру, що сформуються в результаті настання таких випадків (подій).

Інвестиційне законодавство, згідно [2], спрямоване на забезпечення рівного захисту прав, інтересів і майна суб'єктів інвестиційної діяльності. Страхове законодавство, згідно [3; 4; 5], направлене на посилення страхового захисту майнових інтересів підприємств, установ, організацій та фізичних осіб.

Страхування інвестицій, згідно [2], є одним з видів добровільного страхування. Враховуючи те, що страхові платежі відносяться до витрат операційної діяльності інвестора, згідно [6], сподіватись на соціальну обізнаність інвестора, який застрахує (захистить) інвестиційний проект капітальних вкладень, що впроваджує, не доводиться.

Обов'язків характер страхування, згідно [2], має страхування цивільної відповідальності інвестора, в тому числі за шкоду, заподіяну довкіллю, здоров'ю людей, за угодою про розподіл продукції, якщо інше не передбачено такою угодою.

Згідно цієї угоди [7], продукція – корисні копалини загальнодержавного та місцевого значення (мінеральна сировина), що видобуваються (виробляються) під час розробки родовищ корисних копалин.

Отже, страхове законодавство врегульовано таким чином, що обов'язковість страхування передбачена тільки на інвестиційні проекти з видобування корисних копалин. Але капітальні інвестиції передбачають впровадження проектів за іншими видами економічної діяльності з високими ступенями ймовірності настання подій (переробна промисловість, будівництво, енергетика тощо), які призведуть до необхідності захисту майнових інтересів фізичних осіб та юридичних осіб, та передбачають необхідність у правовому регулюванні їх страхування.

---

1. Стратегія сталого розвитку «Україна-2020»: Указ Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/U005_15.html

2. Про інвестиційну діяльність: Закон України № 1560-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12/

3. Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року № 436-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15

4. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15

5. Про страхування: Закон України від 7 травня 1996 року № 85/96-ВР у редакції Закону від 4 жовтня 2001 року № 2745-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96-вр
6. Положення (Стандарт) бухгалтерського обліку № 16 «Витрати»: Наказ Міністерства фінансів України від 01.12.1999 № 318. URL: https://buhgalter911.com/normativnaya-baza/instr-plan-rah/standart-buhgalterskogo/pologhennya-standart-buhgaltersykogo-1021482.html
7. Про угоди про розподіл продукції: Закон України № 1039-XIV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1039-14

Олег Булак,
здобувач освітнього ступеня бакалавр
юридичного факультету,
*(Львівський національний університет
імені Івана Франка)*

ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПРОБЛЕМИ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ І ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСОБИСТИХ ПРАВ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ

Права людини, що гарантовані Конституцією та міжнародними договорами нашої держави, обов'язково мають бути реалізовані. Одним із засобів реалізації прав людини є можливість їх захисту у випадку порушення.

Реальний та діючий захист прав людини відноситься до найбільш гострих проблем на сьогоднішній день у нашій державі. За останні роки це питання безперервно є предметом глибинного наукового аналізу. Держава є зобов'язана здійснювати необхідні та достатні заходи для забезпечення прав людини, та створювати матеріальні, організаційні, соціальні, політичні та інші умови для найповнішого та безперешкодного використання людиною своїх прав і свобод.

Для того, щоб забезпечити реалізацію та захист прав і свобод людини і громадянина, Конституція, національне та міжнародне законодавство передбачають: можливість здійснення громадянами певних дій та регламентують їх порядок, а також утворення систе-

ми державних органів, призначенням яких є допомога громадянам у реалізації і захисті їх прав. Можливості здійснення громадянами певних дій та заходів з метою захисту своїх прав і свобод та система органів, які захищають і забезпечують ці права та свободи від протиправних дій, утворюють разом юридичний механізм захисту прав людини [1, с. 215].

Юридичний механізм захисту прав людини – це є безпосередньо можливості здійснення громадянами конкретних дій, з використанням правових засобів та заходів з метою захисту власних порушених прав і свобод.

Конституція України передбачає такі можливості здійснення громадянами дій, спрямованих на захист їх порушених прав і свобод, як:

– захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань законними і достатніми для цього засобами і методами;

– об'єднуватися в політичні партії та громадські організації з метою здійснення і захисту своїх прав і свобод;

– проводити збори, мітинги, походи і демонстрації використовуючи надане право;

– відправляти індивідуальні та колективні листи і звернення до різних органів державної влади;

– захищати в судових установах свої права і свободи;

– безпосередньо звертатися за захистом своїх порушених прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини;

– звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних установ або органів [2, с. 86].

Конституція України достатньо чітко визначає систему органів та посадових осіб різних рівнів, які призначені для цього і зобов'язані захищати права і свободи людини і громадянина [3, с. 99].

Верховна Рада України здійснює захист прав і свобод людини і громадянина через здійснення законодавчої діяльності шляхом встановлення виключно в законах України прав і свобод людини і громадянина, гарантій захисту цих прав і свобод, основних обов'язків громадян та ін.

Особливе місце у такій системі гарантій посідає Президент України. Він зобов'язаний сприяти та забезпечувати формування

відповідних механізмів контролю та забезпечення реалізації прав і свобод людини і громадянина, а обстоюючи їх, створювати умови нетерпимого ставлення до будь-яких випадків порушення таких прав і свобод.

Місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування забезпечують додержання прав і свобод громадян на певній визначеній території.

Основною, і напевне найефективнішою формою захисту прав і свобод є судовий захист. Потреба у судовому захисті виникла давно з розвитком суспільних відносин, а зараз природно постає в результаті ускладнення характеру структури економічних відносин, зростанні конфліктності між людьми і соціальних протиріч у суспільному житі.

З положень закону прямо не вбачається здійснення захисту прав людини Конституційним Судом, проте це випливає із його завдань: гарантувати верховенство Конституції України на всій території держави.

Здійснюючи контроль за відповідністю Основному Закону законів та інших правових актів, Конституційний Суд, у разі їх суперечності Основному Закону, може визнати їх чи окремі їхні положення неконституційними.

Такі акти одразу втрачають чинність, а якщо їх дією було порушено певні конституційні права та свободи, вони повністю поновлюються, тому що обмежити конституційні права і свободи неможливо.

Значну частину роботи з посилення гарантій захисту прав і свобод людини покладено на інститут Уповноваженого з прав людини, який в Україні існує в рамках парламентаризму. Ця посадова особа повинна своїми діями заповнювати прогалини та компенсувати різні недоліки судових засобів захисту, парламентського та відомчого контролю за адміністративними органами.

Також достатньо широкими повноваженнями щодо захисту прав і свобод людини наділена прокуратура України при здійсненні діяльності з виконання функцій нагляду за додержанням і застосуванням законів в Україні. Діяльність органів прокуратури з розгляду заяв і звернень громадян, перевірки сигналів преси та інших засобів масової інформації про порушення законності в кожному

конкретному випадку забезпечує своєчасний і кваліфікований розгляд кожного звернення, всебічну перевірку доводів заявника і прийняття рішення, поновлення порушених прав і законних інтересів громадян [4, с. 116].

Забезпечення прав і свобод громадян є неможливим без такого правозахисного інституту, як адвокатура. Адвокат, відповідно до свого призначення зобов'язаний здійснювати представництво, сприяти захисту прав та законних інтересів громадян і юридичних осіб за їх дорученням в усіх органах, установах, організаціях. Така діяльність базується на принципах верховенства права, незалежності, рівності, гуманізму, демократизму і конфіденційності.

Ще одним суб'єктом захисту прав і свобод людини і громадянина є органи внутрішніх справ. Їх робота по захисту населення виявляється в забезпеченні особистої безпеки громадян та громадського порядку; у своєчасному запобіганні вчиненню злочинів та адміністративних правопорушень, швидкому і повному їх розкритті, охороні суспільного порядку та забезпеченні суспільної безпеки та у виконанні інших покладених на них функцій та завдань.

Таким чином, можна стверджувати, що в нашій країні діє система захисту прав людини, подібна до тієї, що існує у розвинутих демократичних країнах.

На сьогодні, в Україні є достатньо органів та посадових осіб, які своїм основним призначенням мають захист прав і свобод людини і громадянина. Цей механізм, при його удосконаленні з врахуванням сучасних проблем, може в майбутньому стати одним із найдемократичніших.

---

1. Погорілко В. Ф. Конституційне право України: підручник 2-ге вид., переробл. і доопр. К.: Алерта; КНТ; Центр учб. л-ри, 2010. 432 с.

2. Пушкіна О. В. Система прав і свобод людини і громадянина в Україні: теоретичні і практичні аспекти забезпечення. К.: Логос, 2006. 416 с.

3. Скрипнюк О. В. Курс сучасного конституційного права України: академічне видання. Х.: Право, 2009. 468 с.

4. Швець І. В. Конституційно-правовий статус дитини: поняття, елементи, види. *Бюлетень Міністерства юстиції України.* 2012. № 3. С. 116–123.

Надія Булгакова,
здобувачка освітнього ступеня бакалавр
Інституту права, психології та інноваційної освіти
(Національний університет «Львівська політехніка»)

ЩОДО ПИТАННЯ РОЗУМНОСТІ СТРОКІВ РОЗГЛЯДУ СПРАВИ В ПОРЯДКУ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА ВІДПОВІДНО ДО ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ

Радою Європи у процесі своєї діяльності здійснила певну систематизацію, що дозволила запровадити чіткий механізм захисту прав людини. Конвенція про захист прав і основоположних свобод (далі – Конвенція) стала основним документом, в якому закріплюються дієві механізми захисту досить великого кола прав та свобод осіб.

Верховна Рада України ратифікувала дану Конвенцію у 1997 році та зобов'язалась добросовісно виконувати, гарантувати захист прав своїх громадян, які містяться у Конвенція та протоколах до неї.

Серед прав, що закріпленні у Конвенції важливе місце посідає право на справедливий і відкритий розгляд упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, яке закріплюється у статті 6 Конвенції [1].

П.10 ч. 3 ст. 2 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК) закріплює принцип розумності строків розгляду справи судом [2].

Даний принцип займає важливе місце в системі принципів цивільного судочинства, оскільки здійснення ефективного правосуддя є однією із гарантій реалізації прав громадян на справедливий суд. У багатьох випадках відбувається порушення даного принципу особою, судом чи державою, що призводить до порушення принципів цивільного судочинства.

Питання, пов'язанні із визначенням та дотриманням розумних строків під час розгляду справи у суді, розглядались та вивчались великою кількістю вітчизняних науковців, але враховуючи

зміни що відбулись у процесуальному законодавстві, можна дійти висновку, що питання та проблеми інституту процесуальних строків залишаються актуальними.

Поточна редакція ЦПК не дає визначення поняттю «процесуальні строки», але зазначає, що ними є строки в межах, яких вчиняються процесуальні дії. Встановлення розумних строків є обов'язком суду. Строк вважається розумним, якщо він передбачає час, достатній, з урахуванням обставин справи, для вчинення процесуальної дії та відповідає завданню цивільного судочинства (ст. 121 ЦПК).

Отже, що законодавець поняття «розумного строку» тлумачить як час достатній для вирішення справи у тому чи іншому випадку, але на жаль критерії достатності не вказує [2].

Європейський Суд з прав людини зазначає, що оцінка розумності строків повинна відбуватись у кожному конкретному випадку окремо, при цьому необхідно враховувати низку аспектів, а саме: рівень складності справи; особу заявника, а саме його поведінку під час розгляду справи; поведінку органів державної влади; яке значення для заявника має запитання, що потребує розгляду у судовому порядку. Такі роз'яснення було наведено у рішеннях по справах «N.B. проти України», «Саєнко та інші проти України» [3; 4].

Доцільним було б, на нашу думку, враховуючи вітчизняний досвід та досвід Європейського суду з прав людини встановити певні критерії визначення розумності строків на законодавчому рівні, це дозволило б розробити чіткий механізм поділу справ за певними ознаками та встановити для кожної із груп дійсно розумний строк.

Як зазначає Ю. В. Навроцька, необмеженість «розумного строку» на практиці призводитиме до судової тяганини, до унеможливлення своєчасного захисту прав особи [5, с. 155].

Якщо проаналізувати зміни до ЦПК у частині зміни строків, то можна зробити висновок, що строки, що з'явилися дещо суперечать меті та завданню цивільного судочинства, які полягають у ефективному та своєчасному розгляді справи у суді.

Наприклад, попередня редакція ЦПК, зазначала, що суд розглядає справи протягом розумного строку, але не більше двох

місяців з дня відкриття провадження у справі. Вже у новому ЦПК зазначається, що суд має розпочати розгляд справи по суті не пізніше ніж через шістдесят днів з дня відкриття провадження у справі. Суд розглядає справу по суті протягом тридцяти днів з дня початку розгляду справи по суті [2].

До прикладу, строк підготовчого засідання у новій редакції ЦПК порівняно з минулою збільшився з десяти днів до шестидесяти.

Звісно, Україна, як і багато інших країн, прагне привести національне законодавство у відповідність стандартам Європейського союзу, але на практиці це може призвести до порушення деяких Конституційних принципів, таких, як наприклад «розумності строків розгляду справи», що в свою чергу сприятиме затягуванню процесу і не дасть змоги забезпечувати своєчасний захист прав, свобод та інтересів учасників справи.

Позитивною новелою у ЦПК, на нашу думку є те, що вчинення дій, що спрямовані на безпідставне затягування чи перешкоджання розгляду справи, чи виконання судового рішення визнається зловживанням процесуальними правами відповідно до п. 1 ч. 2 ст. 44 ЦПК [2].

Відповідно до даного положення, особа, яка зловживає процесуальними правами для затягування процесу може піддаватись заходам процесуального примусу. Дана норма виконуватиме превентивну функцію, вона стримуватиме учасників цивільного процесу від вчинення дій, які в тій чи іншій мірі «гальмують» процес з метою його затягування.

Поки що важко говорити, що Україна добросовісно дотримується міжнародних зобов'язань у частині гарантування особам права на розгляд справи судом із дотриманням розумності строків. Аналіз практики Європейського суду свідчить про те, що саме недотримання розумних строків є однією із найчастіших підстав для визнання порушення Україною права на справедливий суд. Яскравим прикладом є рішення Європейського Суду в справах «N.B. проти України», «Саєнко та інші проти України», в яких суд визнав порушення пункту 1 статті 6 та статті 13 Конвенції, підставою для такого рішення стала надмірна тривалість розгляду справи у суді [3; 4].

Питання гарантій розгляду справи у суді впродовж розумного строку є досить важливим та актуальним. У кожному національному законодавстві мають бути закріпленні спеціальні правові норми, опираючись на які заявник міг би оскаржити тривалість вирішення справи, та пришвидшити його.

Більшість Європейських країн вже розпочали процес нормотворчої діяльності та сформували механізми захисту прав осіб від тривалих строків, які не відповідають складності справи, таким чином відбулось приведення внутрішнього законодавства у відповідність до вимог Конвенції. Україні також потрібно сформувати більш дієві механізми захисту, закріпивши їх на державному рівні.

Отже, здійснення розгляду справи судом у розумні строки є одним із основних принципів цивільного процесу. Саме своєчасність захисту прав, свобод та законних інтересів учасників справи, є одним із найважливіших аспектів, що визначають ефективність правосуддя у цілому. Встановлення процесуальних строків, а також їх дотримання займає одне із найголовніших місць при забезпеченні ефективного та своєчасного судового захисту та вирішення справ.

---

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р.: ратиф. Верховною Радою України 17 липня 1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/995_004 (дата звернення: 27.11.2019).

2. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України.* 2004. № 40–41. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15 (дата звернення: 27.11.2019).

3. Рішення Європейського суду у справі «N.B. проти України» від 03 квітня 2008 року. URL: http://consultant.parus.ua/?doc=04XGND2BED (дата звернення: 27.11.2019).

4. Рішення Європейського суду у справі «Саєнко та інші проти України» від 23 березня 2017 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_c10?lang=ru (дата звернення: 27.11.2019).

5. Навроцька Ю. В. Строки судового розгляду в цивільному процесі України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*: серія юридична. 2013. Вип. 3. С. 149–162.

Оксана Бурда,
здобувачка освітнього ступеня магістр
юридичного факультету
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

В житті сучасного суспільства важливе місце займає інформація. Для прийняття будь-яких рішень інформація є основною базою. Саме тому актуальна тема протягом довгого часу – дослідження інформації, а особливо її значення та роль для сучасного соціуму.

На сьогоднішній день не існує загальноприйнятого та вичерпного тлумачення терміну «інформація». Навпаки, можна знайти безліч визначень останньої. З латини «інформація» означає ознайомлення, роз'яснення, виклад; повідомлення про стан справ або діяльності; відомості про що-небудь.

Також поняття «інформація» можна тлумачити як виклад та роз'яснення факту чи події. Батько кібернетики Норберт Вінер стверджував, що інформація – це інформація, а не енергія і не матерія [1].

Інформація – це також загальнонаукове поняття, що включає обмін відомостями між людьми, людиною й автоматом, автоматом і автоматом; обмін сигналами у тваринному і рослинному світі; передачу ознак від клітини до клітини, від організму до організму [1].

В ст. 1 Закону України «Про інформацію» зазначається, що інформація – будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді [2].

В сучасному світі життя людини завжди безпосередньо пов'язане з отриманням, збереженням, накопиченням, поширенням, вивченням, різних відомостей. Інформація завжди відігравала визначальну роль і була основою для прийняття рішень на всіх етапах розвитку суспільства і держави.

Також, слід зазначити основні характеристики інформації:

– цінність (корисність) інформації – полягає у здатності досягнення мети, що стоїть перед суб'єктом;

– точність інформації – це припустимий рівень її викривлення, що визначається характером завдань, що стоять перед суб'єктом;

– достовірність інформації – визначається її властивістю відображати реально існуючі об'єкти з певним рівнем точності;

– коректність – сприйняття інформації всіма суб'єктами (інформація повинна сприйматись однозначно);

– повнота інформації – це її здатність вмістити в собі необхідний обсяг відомостей для прийняття правильного рішення;

– оперативність інформації – це її актуальність, за умов змінюється [3].

Кожному забезпечується вільний доступ до інформації, яка стосується його особисто, крім випадків, передбачених законом [2].

Для гармонізації особистості у функціонуючому світі інформації, є потреба в отриманні певного роду інформації як у біологічному, так і у соціальному планах. Особистості необхідно усвідомлення своїх потреб, що спонукають її до пошуку і використанню інформації в контексті соціальних рамок інформаційного суспільства. Слід висловити думку, що на біологічному рівні потреба в інформації виявляється як потреба виживання і зв'язку з природним світом. На соціальному рівні потреба в інформації виявляється, як потреба бути інформованим, що супроводжується почуттям психологічної впевненості у завтрашньому дні.

На рахунок визначення важливості інформації: вона завжди посідала важливе місце в життєдіяльності всього людства. Самодостатнє суспільство неможливо уявити без будь-якого взаємообміну усної або письмової інформації (інформаційних процесів). Адже, інтелект людини відрізняється від тваринного саме можливістю отримувати інформацію від світу навколо точно й повноцінно, робити певні висновки, накопичувати інформацію й поширювати її.

Варто додати, що інформація у різних її формах набуває все більш важливого значення, стає товаром потужним ресурсом, що

стоїть на «вітринах» поряд з іншими матеріальними благами. Адже саме суспільство кардинально змінюється, стає більш інформаційним (тобто найрозвиненішою щодо технологічного способу виробництва людською цивілізацією).

Отож, варто пам'ятати слова Уїнстона Черчілля – «Хто володіє інформацією, той володіє світом». Справді, у сучасному світі стратегічним ресурсом виступає саме інформація.

---

1. Тарасенко Р. Б. Інформаційне право: навч.-метод. посібник. МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2010. 512 с.

2. Про інформацію: Закон України від 2 жовтня 1992 року № 48. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12 (дата звернення: 04.11.2019).

3. Інформація: її суть, функції, характеристики та класифікація. URL: https://studfiles.net/preview/5044599/page:4/ (дата звернення: 04.11.2019).

Марія Бурило,
здобувачка освітнього ступеня бакалавр
юридичного факультету
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ЕКОЛОГІЧНИЙ МОНІТОРИНГ У СФЕРІ ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА

Створення сучасної системи екологічного моніторингу в Україні зумовлено прийняттям Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища».

Згідно із статтею 22 даного закону з метою забезпечення збору, обробки, збереження та аналізу інформації про стан навколишнього природного середовища, прогнозування його змін і розробки науково обґрунтованих рекомендацій для прийняття ефективних управлінських рішень в Україні створюється система державного моніторингу навколишнього природного середовища [1].

С. В. Шарапова зазначає, що під екологічним моніторингом слід розуміти врегульовану законодавством, наукову, інформаційно-аналітичну систему, що дозволяє визначати та прогнозувати зміни стану навколишнього природного середовища, контролювати та управляти ними [4, с. 8].

На думку В. В. Петрова, екологічний моніторинг це – спостереження і контроль за станом навколишнього природного середовища (атмосферне повітря, водойми, Світовий океан, ґрунти) і його змінами в процесі господарського розвитку, система збору, узагальнення, оцінки та передачі інформації про реальні або очікувані шкідливі наслідки.

Як зазначає Ю. О. Вовк, управління в галузі використання і охорони об'єктів природи являє собою організаторську діяльність, направлену на забезпечення найбільш раціонального використання природних ресурсів і охорону навколишнього середовища. Серед видів управлінської діяльності він виокремлює: облік наявності, стану та використання природних ресурсів; планування використання і охорони природних ресурсів та покращення навколишнього середовища; просторово-територіальний устрій природних ресурсів; контроль за використанням і охороною об'єктів природи [5, с. 81].

Зміст управління в сфері природокористування та охорони довкілля складається з відповідних функцій, під якими слід розуміти визначені екологічним законодавством види діяльності органів управління та інших суб'єктів права, спрямованих на організацію раціонального використання та відтворення природних ресурсів і охорону навколишнього природного середовища [6, с. 43].

Варто зауважити, що в юридичній літературі відсутній єдиний підхід щодо класифікації функцій управління.

Існує така класифікаця функцій управління у сфері охорони навколишнього природного середовища, запропонована А. П. Гетьманом та М. В. Шульгою, які поділяють їх на три групи: організаційна, попереджувально-охоронна та інші.

До групи організаційних функцій належать облік природних ресурсів; розподіл та перерозподіл природних ресурсів; екологічне планування; прогнозування використання природних ресурсів та

охорони довкілля, а також просторово-територіальний устрій об'єктів природи.

Група попереджувально-охоронних функцій включає спостереження (моніт оринг) за використанням природних ресурсів та охороною довкілля; екологічну експертизу та екологічний контроль. Третя група об'єднує інформування про стан навколишнього середовища; стандартизацію і нормування у сфері природокористування і охорони довкілля; вирішення екологічних спорів [6, с. 38].

У законодавстві України зустрічаються різні класифікації екологічного моніторингу. Так, залежно від об'єктів природи, по відношенню до яких проводиться екологічний моніторинг, виокремлюють моніторинг земель, вод, лісів, тваринного світу, рослинного світу, а також моніторинг у галузі атмосферного повітря. Постановою Верховної Ради України від 5 березня 1998 р. «Про основні напрямки державної політики України в галузі охорони навколишнього середовища, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки» здійснено поділ екологічного моніторингу залежно від його призначення на: загальний, кризовий та фоновий.

Загальний екологічний моніторинг – це оптимальні за кількістю та розміщенням місця, параметри і періодичність спостережень за довкіллям, які дають змогу на основі оцінки і прогнозування стану довкілля підтримувати прийняття відповідних рішень на всіх рівнях відомчої і загальнодержавної екологічної діяльності.

Кризовий екологічний моніторинг передбачає інтенсивні спостереження за природними об'єктами, джерелами техногенного впливу, розташованими в районах екологічної напруженості, у зонах аварій та небезпечних природних явищ із шкідливими екологічними наслідками та забезпечення реагування на кризові та надзвичайні екологічні ситуації.

Фоновий екологічний моніторинг розглядають як багаторічні та комплексні дослідження спеціально визначених об'єктів природоохоронних зон [2].

Основним нормативно-правовим актом у сфері моніторингу охорони навколишнього природного середовища є Положення

про державну систему 86 моніторингу довкілля, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 30 березня 1998 року [3].

Виходячи із даного Положення, система моніторингу охорони довкілля спрямована на підвищення рівня вивчення і знань про екологічний стан довкілля; підвищення оперативності та якості інформаційного обслуговування користувачів на всіх рівнях; підвищення якості обгрунтування природоохоронних заходів та ефективності їх здійснення; сприяння розвитку міжнародного співробітництва в галузі охорони довкілля, раціонального використання природних ресурсів та екологічної безпеки.

Оскільки Україна максимально тісно підтримує відносини з Європейськими державами з метою отримання членства в Європейській спільноті, вона повинна забезпечувати розвиток та імплементацію в українське Законодавство нових нормативно-правових актів відповідно до вимог світового співтовариства. Саме тому упродовж останніх років Законодавство України зазнало значних трансформацій, деякі нормативно-правові акти були доповнені, деякі змінені, а деякі з них втратили чинність і на заміну їм прийшли нові.

---

1. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 р. № 1264-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#n17 (дата звернення: 03.11.2019).

2. Про основні напрями державної політики України в галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки: Постанова Верховної Ради України від 05.03.1998 р. № 188/98-В. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/188/98-%D0%B2%D1%80 (дата звернення: 03.11.2019).

3. Положення про державну систему моніторингу довкілля: Постанова Кабінету Міністрів України від 30.03.1998 р. № 391. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#n17 (дата звернення: 03.11.2019).

4. Шарапова С. В. Правове забезпечення екологічного моніторингу в Україні: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.06. Харків, 2002. 19 с.

5. Вовк Ю. А. Советское природоресурсовое право и правовая охрана окружающей среды. Часть Общая: учеб. пособие. Харьков, 1986. 160 с.

6. Екологічне право України: підручник / В. К.Попов, А. П. Гетьман, С. В. Размєтаєв та ін.; за ред. В. К. Попова та А. П. Гетьмана. Харків: Право, 2001. 480 с.

Софія Бучковська,
здобувачка освітнього ступеня бакалавр
юридичного факультету
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

РЕАЛІЗАЦІЯ ГАРАНТІЙ ПРАВ І СВОБОД УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ПРИ ЇХ ОБМЕЖЕННІ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Одним із найважливіших структурних елементів інституту захисту прав і свобод підозрюваного та обвинуваченого є процесуальний порядок реалізації гарантій прав і свобод людини під час їх обмеження в кримінальному провадженні. До суб'єктів, які здійснюють реалізацію прав і свобод суб'єктів кримінального провадження можна віднести: захисника, як суб'єкта, що здійснює захист підозрюваного, обвинуваченого, право на свободу яких обмежується в значній мірі та суб'єктів, які здійснюють контроль та нагляд за реалізацією розглядуваних гарантій у силу своїх повноважень.

Згідно з ч. 1 ст. 45 КПК України, захисником вважається адвокат, який здійснює захист підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, а також особи, стосовно якої передбачається розгляд питання про видачу іноземній державі (екстрадицію) [1] .

Захисник має право брати участь у проведенні допиту та інших процесуальних діях, що проводяться за участю підозрюваного, обвинуваченого, до першого допиту підозрюваного мати з ним конфіденційне побачення без дозволу слідчого, прокурора, суду, а після першого допиту – такі ж побачення без обмеження кількості та тривалості. Такі зустрічі можуть відбуватися під візуальним контролем уповноваженої службової особи, але в умовах, що виключають можливість прослуховування чи підслуховування [1].

Одна із найважливіших функцій адвоката у кримінальному процесі є можливість здійснювати протестну діяльність, що в свою

чергу реалізовує процесуальні гарантії захисту права на свободу та особисту недоторканість учасників кримінального провадження.

Процесуальний протест адвоката – це виявлення у відкритій формі реакції адвоката на допущені порушення його прав і прав його клієнта. Формами протестної діяльності адвоката в кримінальному провадженні є: клопотання, заяви, вимоги, відводи, заперечення (протести), скарги [2, с. 124].

Ще однією формою діяльності адвоката є подання скарги, адже сам факт її внесення говорить про порушене право чи законний інтерес певних осіб. Захисник має право подавати скарги на дії або бездіяльність та рішення слідчого, прокурора, оскаржувати ухвали в суді та рішення першої або апеляційної інстанції.

До суб'єктів наступної групи механізму реалізації процесуальних гарантій захисту права та свободу у кримінальному провадженні належать: слідчий, керівник органу досудового розслідування, прокурор, слідчий суддя, суд. Повноваження керівника органу досудового розслідування зумовлені здійснення ним відомчого контролю, прокурора – прокурорського нагляду у формі процесуального керівництва, слідчого судді, суду – судового контролю [3]. Повноваження цих органів у кримінальному провадженні зазначають і регламентуються КПК України. Так, керівник органу досудового розслідування є суб'єктом реалізації процесуальних гарантій захисту права на свободу та недоторканість у кримінальному провадженні.

Наступним суб'єктом, що здійснює реалізацію процесуальних гарантій захисту права на свободу у кримінальному провадженні є прокурор. Так, відповідно до п.п. 3, 4 ч. 1 ст. 2 ЗУ «Про прокуратуру», на прокуратуру покладаються такі функції, як нагляд за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство та нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян [3].

Не менш важливим суб'єктом реалізації гарантій прав учасників кримінального провадження є слідчий суддя, суд.

Відповідно до змісту розділу ІІ КПК України виключно слідчий суддя під час досудового розслідування у справі за клопотан-

ням відповідних осіб (як правило, слідчого за узгодженням цього клопотання з прокурором) вирішує питання про застосування таких заходів забезпечення кримінального провадження як: примусове супроводження представниками уповноваженого органу підозрюваного, обвинуваченого або свідка до місця виклику в зазначений час (привід), накладення грошового стягнення на учасників кримінального провадження за невиконання ними процесуальних обов'язків, тимчасове обмеження підозрюваного у користуванні спеціальним правом, відсторонення від посади особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину, тимчасове вилучення майна, запобіжні заходи тощо [1].

Наведений вище перелік функцій слідчого судді достатньо яскраво демонструє, наскільки важливою і повноважною є ця особа в сфері кримінального провадження.

Отже, під час здійснення окремого виду процесуального контролю в кримінальному провадженні (відомчий контроль, прокурорський нагляд, судовий контроль) у кожному з них використовуються особливі форми та методи, що випливають з відповідних повноважень, наданих КПК України.

Разом із тим у поєднанні всі види процесуального контролю будуть мати на меті утвердження прав людини, зокрема права на свободу та особисту недоторканність у кримінальному провадженні.

Загалом взаємодія всіх суб'єктів механізму реалізації процесуальних гарантій захисту права на свободу та особисту недоторканність у кримінальному провадженні сприятиме ефективності реалізації таких гарантій у кримінальному провадженні.

---

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року. URL: zakon. rada.gov.ua/go/4651-17 (дата звернення: 07.11.2019).

2. Волков К. Д. Забезпечення права особи на свободу на особисту недоторканність під час застосування заходів у кримінальному провадженні: дис. … канд. юрид. наук. К., 2015. 245 с.

3. Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 року. URL: http://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/1697-18 (датазвернення:04.11.2019).

4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/995_004 (дата звернення: 04.11.2019).

Назарій Вивроцький,
здобувач освітнього ступеня магістр
юридичного факультету
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

СТАН ПОВОДЖЕННЯ З ПЕСТИЦИДАМИ ТА АГРОХІМІКАТАМИ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Появу пестицидів та агрохімікатів у пов'язують з серединою XX століття у період існування Радянського Союзу. Пошук нових ефективних речовин, які б дозволяли виконувати плани з постачання сільськогосподарської продукції, сприяли б до швидкого нарощування темпів та забезпеченні продовольчої безпеки багатомільйонного населення.

Родючі землі потребують особливого догляду, щоб забезпечити високу продуктивність, стійкість до шкідників та хвороб, а також підтримання біорізноманіття ґрунту.

Методом досягнення поставлених цілей стали пестициди та агрохімікати виведені хімічними способами. За допомогою цих речовин почали втілюватись плани аграріїв щодо нарощування темпів виробництва.

Хіміки-науковці створили низку нових речовин, які згодом аграрії та селяни впроваджували у процес вирощування сільськогосподарської продукції. При цьому питання щодо безпечності агрохімікатів для людини та природи залишались малодослідженими.

На сьогоднішній день ми маємо надзвичайно розвинений ринок виробництва та реалізації величезної кількості препаратів для використання як в промислових, так і в домашніх умовах. Значні обсяги їх використання, при цьому легкий доступ до покупки підвищив відсоток використання пестицидів та агрохімікатів у домашньому садівництві та городництві.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про пестициди та агрохімікати», пестициди – токсичні речовини, їх сполуки або

суміші речовин хімічного чи біологічного походження, призначені для знищення, регуляції та припинення розвитку шкідливих організмів, внаслідок діяльності яких вражаються рослини, тварини, люди і завдається шкоди матеріальним цінностям, а також гризунів, бур'янів, деревної, чагарникової рослинності, засмічуючих видів риб; агрохімікати – органічні, мінеральні і бактеріальні добрива, хімічні меліоранти, регулятори росту рослин та інші речовини, що застосовуються для підвищення родючості ґрунтів, урожайності сільськогосподарських культур і поліпшення якості рослинницької продукції [1].

При використанні – пестицидам та агрохімікатам за визначенням властива токсичність. Ця токсичність вимагає обережного застосування та забезпечення регулювання обігу пестицидів задля забезпечення безпеки населення, продовольства та навколишнього середовища.

Серед великої кількості хімічних речовин, які використовуються як засоби захисту рослин, найбільш небезпечними є пестициди. Саме ці хімічні речовини та їх похідні становлять левову частину так званих стійких органічних забруднювачів (СОЗ), регулювання використання яких в усьому світі підпадає під дію Стокгольмської конвенції про стійкі органічні забруднювачі, відкритої до підписання у 2001 році [2].

Україна приєдналась до цього міжнародного договору шляхом ратифікації у 2007 році.

Наразі Україна споживає близько 100 000 тонн пестицидів щороку – інвестиція в галузь становить приблизно 2 млрд. дол. Такий великий попит неминуче приваблює зловмисників. Недосконаліть законодавства та механізмів правового регулювання, загальна складна економічна ситуація, робить Україну вразливою до обігу незаконних засобів захисту рослин.

Незаконна торгівля хімічними речовинами в сільськогосподарському секторі є вже великою транскордонною проблемою, яка загрожує стати ще більшою у міру збільшення потреб у виробництві продуктів харчування. Торгівля фальсифікованою продукцією є найбільш актуальною проблемою.

За оцінками – незаконні пестициди становлять близько 25 відсотків загального ринку пестицидів в Україні. Сюди входить

як імпортована, так і виготовлена на місцях фальсифікована продукція.

Незаконні пестициди привабливі для фермерів своєю ціною. Проте небезпека застосування фальсифікованого продукту, а також відсутність обізнаності про небезпеку застосування агрохімікатів фермерами чи домогосподарствами загрожують: втратами врожаю; не допускам на ринки реалізації продукції через наднормативний вміст забруднюючих речовин; заподіяти безповоротну шкоду здоров'ю людини.

Підвищення обізнаності щодо ризиків незаконної торгівлі пестицидами та їх використання в сільському господарстві є однією з цілей проекту Спеціальної програми ООН з навколишнього середовища в Україні – ініціативи, спрямованої на допомогу державам у виконанні своїх зобов'язань щодо поводження з хімічними речовинами.

Підроблені пестициди також завдають шкоди репутації «законних» національних виробників, оскільки найпоширеніший вид підроблених пестицидів упаковується в контейнери, які виглядають ідентично оригінальним та відомим засобам захисту рослин.

Держава також зазнає збитків, оскільки підпільний ринок підроблених пестицидів приводить до зменшення податкового доходу, заподіює збитки репутації як виробника, так і експортера.

Отже поводження з пестицидами, агрохімікатами повинні відбуватись відповідно до діючих законів, порядків та правил, окрім того заповнити законодавчі прогалини можливо шляхом врахування міжнародного досвіду, та міжнародних нормативно правових актів з вирішення проблем виробництва та обігу незаконних пестицидів та агрохімікатів.

---

1. Про пестициди і агрохімікати: Закон України від 02.03.1995 р. № 2740-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/86/95-%D0%B2%D1%80 (дата звернення: 25.11.2019)

2. Стокгольмська конвенція про стійкі органічні забруднювачі від 22.05.2001 р. Ратифікована Україною: 18.04.2007 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/995_a07 (дата звернення: 25.11.2019)

Юлія Власюк,
здобувачка освітнього ступеня бакалавр
юридичного факультету
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ПРАВОВА ОХОРОНА РОСЛИННОГО СВІТУ В УКРАЇНИ

Протягом довгого часу відбувається неконтрольоване та надмірне використання рослинного світу. Сучасний стан екології призвів до того, що деякі види рослин взагалі зникли або вимагають додаткових добрив для росту, тому вдосконалення законодавства про природокористування є головною метою сьогодення.

Основним нормативно-правовим актом, який регулює рослинний світ є Закон України «Про рослинний світ». Відповідно до статті 3 вказаного Закону, рослинний світ – сукупність усіх видів рослин, а також грибів та утворених ними угруповань на певній території [1]. У документі розмежовуються природні рослинні ресурси загальнодержавного та місцевого значення. Також зазначаються спеціальний та загальний режими використання. Загальний режим використання рослин передбачає собою збирання грибів, ягід, квітів для використання у власних цілях (оздоровчих, лікувальних, виховних та культурно-освітніх). Але існує виключення щодо наркотиковмісних рослин, які забороняється збирати, інші обмеження щодо збирання можуть встановлюватися центральним органом виконавчої влади.

До видів спеціального використання природних рослинних ресурсів належать такі як: заготівля живиці, збирання лікарських рослин, випасання худоби, заготівля сіна, заготівля деревини під час рубок головного користування та заготівля кори. Здійснювати таке природокористування без надання спеціального дозволу можуть власники, користувачі або орендарі земельної ділянки на якій знаходяться рослини. Здійснюють контроль за природокористуванням держава та громадяни, а також вказується про види відповідальності за порушення законодавства. Варто зазначити, що екологічні права природокористувачів забезпечуються шляхом

встановлення в законодавстві відповідних гарантій і порядку захисту цих прав.

Підкреслю, що Законом України «Про рослинний світ» не передбачаються норми щодо гарантій і захисту прав користувачів об'єктами рослинного світу. У теорії держави та права під гарантіями розуміється система узгоджених факторів, що забезпечують фактичну реалізацію і всебічну охорону прав та свобод людини.

М. К. Черкашина запропонувала власну класифікацію юридичних гарантій права природокористування за метою використання на: а) превентивні, спрямовані на попередження правопорушень, б) відновлюючі, спрямовані на усунення або відшкодування негативних наслідків правопорушення і в) штрафні, спрямовані на реалізацію юридичної відповідальності [2, с. 211].

На мою думку, така класифікація є дуже доцільною, оскільки трирівневі юридичні гарантії можуть повністю захистити права природокористувачів.

Проте зустріти перелік гарантій екологічних прав громадян можна у Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища». У статті 9 Закону визначаються екологічні права громадян, зокрема, такі як право на: безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище, об'єднуватися в громадські формування, участь в обговоренні та внесенні пропозицій щодо обговорення будівництва шкідливих об'єктів, спеціальне та загальне природокористування, інформацію щодо стану навколишнього середовища та інші [3].

Якщо говорити про право на інформацію, то на мою думку воно часто порушується, оскільки в сільських місцевостях зазвичай розташовуються різні виробництва птахоферм, хутряних ферм або інших виробництві стан яких майже не контролюється державою, оскільки немає обов'язку постійного проведення перевірок, чим суттєво зловживає виробник. Звісно, така ситуація призводить до знищення місцевої флори та фауни. Також, статтею 10 Законом визначаються гарантії екологічних прав громадян, які забезпечуються:

а) проведенням широкомасштабних державних заходів щодо підтримання, відновлення і поліпшення стану навколишнього природного середовища;

б) обов'язком центральних органів виконавчої влади, підприємств, установ, організацій здійснювати технічні та інші заходи для запобігання шкідливому впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне середовище, виконувати екологічні вимоги при плануванні, розміщенні продуктивних сил, будівництві та експлуатації об'єктів економіки;

в) участю громадських організацій та громадян у діяльності щодо охорони навколишнього природного середовища;

г) здійсненням державного та громадського контролю за додержанням законодавства про охорону навколишнього природного середовища;

д) компенсацією в установленому порядку шкоди, заподіяної здоров'ю і майну громадян внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища;

е) невідворотністю відповідальності за порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища;

є) створенням та функціонуванням мережі загальнодержавної екологічної автоматизованої інформаційно-аналітичної системи забезпечення доступу до екологічної інформації [3].

Якщо порівнювати два Закони, то спектр дії останнього є ширшим, оскільки захищає також землі сільськогосподарського призначення, так як передбачає захист земель від негативного впливу господарської діяльності. На практиці гарантії захисту екологічних прав не діють тому, що як я зазначала раніше існують шкідливі виробництва які недостатньо контролюються державою та варто згадати про те, що аграрії частіше почали садити культури які виснажують землі та використовують шкідливі добрива, що в результаті призведе до неможливості відтворення інших культур на цих землях.

Тому з метою покращення ситуації у рослинному світі був прийнятий Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики на період до 2030 року», що набере чинності 1 січня 2020 року [4]. Він визначає існуючі проблеми екології, визначає мету державної політики та визначає два етапи для її здійснення:

1) до 2025 року передбачається стабілізація екологічної ситуації шляхом закріплення змін у системі державного управлін-

ня, які відбулися шляхом реформування системи державного екологічного управління, імплементації європейських екологічних норм і стандартів, удосконалення систем екологічного обліку та контролю, впровадження фінансово-економічних механізмів стимулювання екологічно орієнтованих структурних перетворень в економіці, впровадження механізмів стимулювання підприємств до енергоефективності, впровадження електронного урядування, поширення екологічних знань, а також підвищення екологічної свідомості суспільства, інформатизація сфери охорони навколишнього природного середовища та природокористування усіх рівнів;

2) до 2030 року передбачається досягнення істотних порушень щодо покращення стану навколишнього природного середовища шляхом збалансованості між соціально-економічними потребами та завданнями у сфері збереження навколишнього природного середовища, забезпечення розвитку екологічно ефективного партнерства між державою, суб'єктами господарювання та громадськістю, сталого низьковуглецевого розвитку, який стане додатковим стимулом соціально-економічного розвитку України.

Звісно, програма непогана, але головне щоб досягнуті результати дійсно були насправді, а не тільки на папері, як це є завжди.

Ще одним, на мою думку, не менш важливим документом у правовій охороні рослинного світу є Червона книга України. Закон України «Про Червону книгу України» визначає, що червона книга України є офіційним державним документом, який містить перелік рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного і рослинного світу у межах території України, її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони, також узагальнені відомості про сучасний стан цих видів тваринного і рослинного світу та заходи щодо їх збереження і відтворення [6].

Отже, українське законодавство щодо охорони рослинного світу є не зовсім досконалим, а найголовніше не дієвим. На мою думку, до Закону України «Про рослинний світ» необхідно внести статті щодо гарантій і захисту прав користувачів об'єктами рослинного світу, оскільки даний нормативно-правовий акт безпосередньо контролює галузь рослина використання. Також, однією із

перспектив для покращення дотримання законодавства щодо використання рослин є активна участь громадськості.

1. Про рослинний світ: Закон України від 09.04.1999 р. № 591-XIV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/591-14#n222 (дата звернення: 03.11.2019).

2. Туліна Е. Є. Правове забезпечення гарантій і захисту прав користувачів об'єктів рослинного світу. *Еволюція правового регулювання аграрних, земельних та екологічних відносин*: Міжнародна науково-практична конференція, присвячена 90-річчю професора Н. І. Титової (18 листопада 2016 року). Львів, 2016. С. 211–212.

3. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 р. № 1264-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#n17 (дата звернення: 03.11.2019).

4. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України від 28.02.2019 р. № 2697-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#n5 (дата звернення: 03.11.2019).

5. Про Червону книгу України: Закон України від 07.02.2002 р. № 3055-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/3055-14 (дата звернення: 03.11.2019).

Ірина Гоменюк,
здобувачка освітнього ступеня бакалавр
юридичного факультету
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ДОГОВІР КУПІВЛІ-ПРОДАЖУ, ЯК ПІДСТАВА ВИНИКНЕННЯ ТА ПРИПИНЕННЯ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ

Згідно зі ст. 41 Конституції України кожній особі гарантується право на власний розсуд володіти, користуватись та розпоряджатися належним їй майном, за винятком обмежень, які передбачені спеціалізованим законодавством [1].

Це конституційне право може здійснюватися різними способами, проте враховуючи умови сьогодення, найпоширенішим серед них є укладання договору, так як договір – домовленість двох або

більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення прав та обов'язків.

Корпоративні права, хоча і не є майновими в повному розумінні, оскільки за змістом виступають сукупністю майнових, організаційних та немайнових елементів, також можуть відчужуватись управомоченими суб'єктами: акціонерами, якщо мова іде про АТ, або ж учасниками ТОВ, ТДВ, повних чи командитних товариств. Таке відчуження здійснюється, зокрема, шляхом укладення договору купівлі-продажу.

На законодавчому рівні право на відчуження передбачено ст. 116 ЦК України, відповідно до якої учасник може відчужити належну йому частку у статутному капіталі товариства або цінні папери, що засвідчують його участь у визначеному законом порядку [2].

Варто наголосити, що такий порядок може дещо відрізнятися в залежності від організаційно-правової форми конкретного суб'єкта господарювання. Тож ми вважаємо, що доцільно визначити окремі особливості такого явища, як договір-купівлі продажу корпоративних прав, зважаючи на зміст і правову природу останнього.

Розпочнемо з вимог до суб'єктного складу. За загальним правилом стороною такого договору може бути будь-яка фізична особа з повною цивільною дієздатністю. Проте, окремі науковці звертали увагу на законодавчу невизначеність щодо неповнолітніх осіб.

Так, чинний ЦК України закріпив за особами у віці від 14 до 18 років право бути учасниками (засновниками) юридичної особи, але нічого не сказано про надання таким особам можливості розпоряджатися корпоративними правами, в тому числі укладати договори купівлі-продажу.

Аналізуючи відповідні норми, більшість вчених все ж схиляються до того, що неповнолітні не мають права самостійно вчиняти такий правочин. Наприклад, О. Недогода стверджує, що неповнолітні набувають корпоративних прав, проте розпоряджаться від їхнього імені тими правами будуть уповноважені особи [3, с. 42].

Конкретні вимоги, а саме наявність статусу фізичної особи-підприємця, передбачено лише в тому разі, якщо йде мова про

корпоративні права ПТ чи КТ. Варто також додати, що стороною такого договору фактично може виступати і саме товариство у разі викупу ним частки учасника, що випливає зі змісту ст. 53 Закону України «Про господарські товариства» [4].

Певну специфіку перехід частки учасника має залежно від організаційно-правової форми відповідного товариства. Для прикладу, щодо учасників ТОВ ч. 1 ст. 147 ЦКУ передбачено право продати свою частку одному або кільком учасникам цього товариства.

Що ж до передачі частки третім особам, то, на відміну від положень щодо повного товариства, учасник наділяється такою правомочністю за умови відсутності заборони в статутних документах.

Ще однією відмінною ознакою є вимога щодо необхідності одержання згоди інших учасників. Для учасників ПТ така згода є обов'язковою, тоді як чинна редакція норми щодо ТОВ не передбачає такої необхідності, однак закріплює за його учасниками переважне право на купівлю частки. У разі якщо учасники не виявили наміру скористатись своїм переважним правом протягом місяця, частка може бути відчужена третій особі (ч. 2 ст. 147 ЦКУ та ч. 2, 3 ст. 53 Закону № 1576).

У зв'язку з цим постає питання, які ж наслідки матиме продаж частки з порушенням вимог щодо вказаного права? Вказана норма ЦК не дає відповіді на це запитання, проте аналіз судової практики щодо вирішення корпоративних спорів свідчить про те, що учасник, право якого порушено, може подати до суду позов з вимогою щодо переведення на нього прав та обов'язків покупця [5].

Порядок передання права власності на акції АТ визначений ст. 7 Закону України «Про акціонерні товариства». Відповідно до цієї норми акціонери публічних АТ можуть відчужувати свої акції без згоди інших часників. Що ж до приватних – їх акціонери наділяються переважним правом купівлі акцій в порядку, встановленому законом або установчими документами [6].

Аналізуючи зміст досліджуваного договору, зупинимося також на розкритті його істотних умов. Перш за все, це є умова про предмет.

Предметом виступають корпоративні права, що безпосередньо відчужуються за договором. Корпоративними правами, у розумінні приписів ГК України, є права особи, частка якої визначається у статутному капіталі (майні) господарської організації, що включають правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) даної організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами.

З огляду на особливості правової природи корпоративних прав загалом, та як предмету такого договору зокрема, до нього не застосовуються положення і вимоги цивільного законодавства щодо асортименту, якості, комплектності, тари, які є звичними для інших договорів купівлі-продажу.

Наступною істотною умовою є ціна. Ця умова особливо має значення саме при укладенні оплатних договорів, в тому числі і з огляду на передбачене переважне право купівлі-продажу. Однак чітких критеріїв чи вимог, або ж наслідків продажу за заниженою вартістю законодавством не передбачено.

Згідно із ч. 2 ст. 115 ЦК України грошова оцінка вкладу учасника господарського товариства здійснюється за згодою учасників товариства, а у випадках, встановлених законом, – підлягає незалежній експертній оцінці [2].

З огляду на це, а також, беручи до уваги відомості, що містяться у листі Держкомпідприємництва від 16.11.2004, є достатньо підстав стверджувати, що договірна ціна та критерії оцінки майнових прав встановлюються учасниками самостійно, а більш конкретизовані імперативні вимоги передбачені лише щодо вкладів учасників товариств з часткою держави [7].

Щодо позиції вчених з приводу питання визначення істотних мов договору, заслуговує уваги думка М. В. Кравчука, який до їх переліку відносить: предмет, характеристики частки, в тому числі найменування товариства, ідентифікаційний код, розмір частки та їх номінальну вартість, ціну частки. Більш розширений перелік таких умов та вимог має місце у разі відчуження акцій, оскільки останні є цінним папером і порядок їх реалізації регламентується додатково положеннями актів спеціалізованого законодавства [8, с. 35].

Зокрема, у разі відчуження акцій характеристики предмета повинні включати відомості щодо: найменування акцій, номер державної реєстрації випуску, їх номінальну вартість, кількість та тип, найменування емітента. Тобто істотними умовами договору в такому разі являються реквізити ідентифікації цінного паперу та їх кількість, а також термін та умови оплати, порядок набуття права власності, обов'язки андеррайтера та першого власника тощо [9, с. 157].

Наступним моментом, на якому варто зупинитись, є питання щодо форми договору.

Розходження думок серед практиків та науковців з даного приводу обумовлена тим, що цивільним законодавством не передбачено конкретно спеціальної норми, котра б регламентувала вимоги до форми саме у разі відчуження частки, тобто розпорядження корпоративними правами.

У пошуках відповіді на вказане питання необхідно звернутися до загальних положень щодо форми правочину, аналіз яких дає підстави стверджувати, що такий договір має укладатись у письмовій формі.

Свідченням цього є ряд обставин: по-перше, вартість, за якою відчужується частка, зазвичай перевищує 20 н.м.д.г.; по-друге, наслідком укладення такого правочину є зміна складу учасників товариства, котра, згідно ст. 17 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань», підлягає державній реєстрації [10].

На нашу думку, недопустимо укладення такого договору в усній формі під загрозою визнання його недійсним.

Аналогічно спірним та до кінця не врегульованим є питання обов'язковості нотаріального посвідчення даного договору. Одна група науковців, акцентуючи увагу на складності такого об'єкта цивільних прав як корпоративні права, наголошує на необхідності такого посвідчення. Така форма договору, на їх думку, сприятиме убезпеченню сторін та учасників від зловживань та можливих неправомірних дій, а також захисту від підроблених документів.

В той же час, інші вчені схиляються до твердження, що становлення імперативної обов'язковості нотаріальної форми є надто жорстким заходом.

Таким чином, станом на сьогоднішній день, вирішення питання нотаріального посвідчення такого правочину віднесено на розсуд сторін.

З питанням щодо форми правочину, на нашу думку, тісно пов'язаний такий аспект як визначення моменту, з якого особа безпосередньо стає власником тих чи інших корпоративних прав.

Чинне законодавство, на жаль, не дає однозначно відповіді з цього приводу. С. В. Томчишен висловлює позицію щодо недоцільності встановлення зв'язку такого моменту з датою держреєстрації змін до установчих документів [11, с. 74], однак ця точка зору, на наше переконання, видається надто суперечливою та породжує ще більшу невизначеність.

Резюмуючи викладене, доходимо висновку, що договір купівлі-продажу досить широко використовується як підстава виникнення та припинення корпоративних прав. Проте на законодавчому рівні необхідно унормувати положення щодо понятійного апарату, вимог до суб'єктного складу, форми досліджуваного правочину.

---

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Цивільний Кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.

3. Негода О. Про набуття та захист корпоративних прав малолітніх та неповнолітніх осіб. *Підприємництво, господарство і право.* 2019. № 2. С. 41–45.

4. Про господарські товариства: Закон України від 19.09.1991 № 1576-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 49. Ст. 682.

5. Довідка за результатами вивчення судової практики розгляду господарськими судами справ щодо корпоративних спорів, корпоративних прав та цінних паперів. URL: https://su.arbitr.gov.ua/sud5021/inshe/courtpractice/dovidka

6. Про акціонерні товариства: Закон України від 17.09.2008. № 514-VI. *Відомості Верховної Ради України*. № 50-51. Ст. 384.

7. Про формування статутного фонду ТОВ: Лист Державного комітету України з питань регулювання політики та підприємництва від 16.11.2004 № 8022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v8022563-04/sp:wide:max100.

8. Кравчук В. М. Припинення корпоративних правовідносин в господарських товариствах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук: спец. 12.00.03. Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. Х., 2010. 38 с.

9. Бутрин Н. С. Правочин як підстава виникнення та припинення корпоративних прав: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.03. Нац. акад. прокуратури України. К., 2014. 200 с.

10. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань: Закон України від 15.05.2003. № 755-IV. *Відомості Верховної Ради України*. № 31–32. Ст. 263.

11. Томчишен С. В. Відчуження учасником частки в статутному капіталі як підстава припинення в нього та виникнення у її набувача корпоративних прав у товаристві з обмеженою відповідальністю. *Актуальні питання цивільного та господарського права*. 2008. № 3. С. 73–76.

Олександр Городечний,
здобувач вищої освіти
(ПрАТ «ВНЗ» «Міжрегіональна Академія управління персоналом»),
Ірина Комаревцева,
здобувач вищої освіти
(ПрАТ «ВНЗ» «Міжрегіональна Академія управління персоналом»)

ПРАВОВІ ЗАСОБИ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОХОДЖЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ В УКРАЇНІ

У науково-правових колах називають чималу кількість правових засобів регулювання відповідної сфери суспільних відносин: заборони, дозволи, зобов'язання, заохочення, рекомендації, покарання, стимули, обмеження тощо. Не ставлячи за мету висвітлити всі можливі правові засоби, увагу слід акцентувати лише на тих, що знаходять свій прояв у механізмі правового регулювання інституту проходження державної служби в Україні.

В межах здійснення правового регулювання проходження державної служби в Україні застосовуються такі правові засоби: заборони, обмеження, покарання, заохочення та стимули.

Так, окремі науковці заборону визначають як юридичну необхідність утримуватись від певної поведінки [1, с. 219]. З точки зору регулювання інституту державної служби найбільш яскраво знаходять свій прояв встановлені заборони на нормативно-

правовому рівні. Зокрема, в п. 7 ч. 1 ст. 4 Закону України «Про державну службу» установлено, що державна служба здійснюється з дотриманням такого принципу, як забезпечення рівного доступу до державної служби, що передбачає заборону всіх форм і проявів дискримінації, відсутність необґрунтованих обмежень або надання необґрунтованих переваг певним категоріям громадян під час вступу на державну службу та її проходження [2]. Тобто у наведеній нормі мова йде про те, що на рівні законодавства про державну службу закріплено такі правові засоби регулювання цієї сфери суспільного життя, як заборона та обмеження.

Обмеження в праві, або ж правові обмеження, науковці визначають як правове стримування протиправного діяння, що створює умови для реалізації, охорони й захисту інтересів конфронтуючої сторони та суспільства [3, с. 288].

Юридичні обмеження визначають також як встановлені законом винятки з правового статусу особи через наявність певних обставин. Вони стосуються свободи й інтересів особи, однак завжди мають превентивний характер, тобто убезпечують від можливих негативних наслідків як суб'єктів, відносно яких діють обмеження, так й інших осіб [4, с. 99].

Під час здійснення правового регулювання проходження державної служби суттєве значення мають приписи ст. 19 Закону України «Про державну службу», яка деталізує право громадян на вступ до державної служби. Зокрема, відповідно до ч. 1 наведеної норми право на державну службу мають повнолітні громадяни України [4]. Згідно зі ст. 1 Закону України «Про громадянство України» громадянин України – це особа, яка набула громадянство України в порядку, передбаченому законами України та міжнародними договорами України [5].

Що стосується набуття громадянином повноліття як необхідної передумови реалізації ним права на державну службу, то за чинним національним законодавством України воно настає з моменту досягнення ним вісімнадцяти років [6].У цьому контексті акцентуємо увагу на тому, що законодавство про державну службу визначає саме настання повноліття, а не повної цивільної дієздатності громадянина як передумову набуття ним права на державну службу.

Зокрема, повну цивільну дієздатність фізична особа може набути й до досягнення нею повноліття в порядку емансипації неповнолітньої особи.

У ст. 20 Закону «Про державну службу» закріплено, що вимогами до осіб, які претендують на вступ на державну службу, є вимоги до їхньої професійної компетентності, які складаються із загальних та спеціальних вимог. Особа, яка претендує на зайняття посади державної служби, повинна відповідати таким загальним вимогам: 1) для посад категорії «А» – загальний стаж роботи не менше семи років; досвід роботи на посадах державної служби категорій «А» чи «Б» або на посадах не нижче керівників структурних підрозділів в органах місцевого самоврядування, або досвід роботи на керівних посадах у відповідній сфері не менш як три роки; вільне володіння державною мовою, володіння іноземною мовою, яка є однією з офіційних мов Ради Європи; 2) для посад категорії «Б» у державному органі, юрисдикція якого поширюється на всю територіюУкраїни, та його апараті – досвід роботи на посадах державної служби категорій «Б» чи «В» або досвід служби в органах місцевого самоврядування, або досвід роботи на керівних посадах підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності не менше двох років, вільне володіння державною мовою; 3) для посад категорії «Б» у державному органі, юрисдикція якого поширюється на територію однієї або кількох областей, міста Києва або Севастополя, та його апараті – досвід роботи на посадах державної служби категорій «Б» чи «В» або досвід служби в органах місцевого самоврядування, або досвід роботи на керівних посадах підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності не менше двох років, вільне володіння державною мовою; 4) для посад категорії «Б» в іншому державному органі, крім тих, що зазначені у пунктах 2 і 3 цієї частини, – досвід роботи на посадах державної служби категорій «Б» чи «В» або досвід служби в органах місцевого самоврядування, або досвід роботи на керівних посадах підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності не менше одного року, вільне володіння державною мовою; 5) для посад категорії «В» – наявність вищої освіти ступеня молодшого бакалавра або бакалавра, вільне володіння державною мовою.

Окрім вищенаведеного, задля здійснення правового регулювання інституту проходження державної служби можуть бути застосовані такі правові засоби, як покарання. Покарання науковці розглядають і як різновид обмежень [3, с. 287], і як передусім форму та міру відповідальності, у застосуванні якої знаходять своє втілення й задоволення інтереси законності. Звичайно, можна говорити, що покарання пов'язане із застосуванням до особи певних обмежень. Разом із тим зазначене положення вказує не на приналежність покарання до обмежень, а на їх взаємозв'язок і взаємообумовленість.

З огляду ж на законодавчі положення й правову природу юридичної відповідальності покарання, на нашу думку, слід розглядати саме як самостійний засіб правового регулювання інституту проходження державної служби.

Водночас до суб'єктів правовідносин у механізмі правового регулювання інституту проходження державної служби можуть бути застосовані й правові засоби позитивної відповідальності. Позитивна відповідальність, як визначають науковці, – це міра вимогливості до себе та інших, глибоке розуміння інтересів держави та суспільства й активне виконання свого обов'язку.

Свій кінцевий прояв позитивна юридична відповідальність, у тому числі під час здійснення правового регулювання проходження державної служби, знаходить у застосуванні до особи такого правового засобу, як заохочення.Так, згідно зіст. 53 Закону України «Про державну службу» за бездоганну й ефективну державну службу, за особливі заслуги до державних службовців застосовують такі види заохочень: оголошення подяки; нагородження грамотою, почесною грамотою, іншими відомчими відзнаками державного органу; дострокове присвоєння рангу в порядку, визначеному законом; представлення до нагородження урядовими відзнаками та відзначення урядовою нагородою (вітальний лист, подяка, почесна грамота); представлення до відзначення державними нагородами [2].

Поряд з цим, окремі аспекти застосування заохочень до державних службовців можуть бути визначені на рівні спеціального законодавства, що регулює правовідносини в цій сфері.Наприклад, особливості застосування державних нагород України для відзначення громадян за особисті заслуги перед Україною визначено на

рівні Закону України «Про державні нагороди України» від 16 березня 2000 року,відповідно до ст. 1 якого державні нагороди України є вищою формою відзначення громадян за видатні заслуги в розвитку економіки, науки, культури, соціальної сфери, захисті Вітчизни, охороні конституційних прав і свобод людини, державному будівництві та громадській діяльності, за інші заслуги перед Україною. При цьому державними нагородами є звання «Герой України», орден, медаль, відзнака «Іменна вогнепальна зброя», почесне звання України, Державна премія України, президентська відзнака.

До окремої категорії суб'єктів правовідносин у механізмі правового регулювання інституту проходження державної служби можуть бути застосовані такі правові засоби, як імунітети. При цьому деякі автори підкреслюють, що імунітет – це так зване збірне поняття, яке «включає в себе власне імунітети, особливі права, пільги, переваги, привілеї, які визначаються в міжнародному праві як винятки із загальних правил юрисдикції». Наприклад, імунітети застосовуються в процесі правового регулювання проходження державної служби дипломатичними працівниками.

Таким чином, аналіз вищенаведених позицій дав змогу дійти наступних висновків. Під правовими засобами регулювання проходження державної служби в Україніслід розуміти сукупність правових явищ, дія яких обумовлена співвідношенням норм трудового і адміністративного права, ґрунтується на таких правових нормах, спрямована на впорядкування суспільних відносин, що виникають, знаходять свій розвиток і видозміну, припиняються в зв'язку з проходженням громадянами державної служби.

У межах здійснення правового регулювання проходження державної служби в Україні застосовуються, зокрема, такі правові засоби: заборони, обмеження, покарання, заохочення, стимули. Наведений перелік правових засобів регулювання проходження державної служби є основним і не претендує на завершеність та може бути в результаті проведення додаткових наукових досліджень доповнений іншими засобами.

---

1. Загальна теорія держави і права: навч. посібник / А. М. Колодій, В. В. Копєйчиков, С. Л. Лисенков та ін.; за ред. В. В. Копєйчикова. К.: Юрінком Інтер, 1999. 317 с.

2. Про державну службу: Закон України від 10.12. 2015. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19/stru
3. Скакун О. Ф. Теорія держави і права. Енциклопедичний курс: підручник. Вид. 2-е, перероб. і допов. Харків: Еспада, 2009. 752 с.
4. Літвінова І. Ф. Гарантії недоторканності житла чи іншого володіння особи в кримінальному процесі України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. К., 2010. 229 с.
5. Про громадянство України: Закон України від 18.01.2001. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2235-14
6. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14
7. Савченко А. В. Порівняльний аналіз кримінального законодавства України та федерального кримінального законодавства Сполучених Штатів Америки: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. К., 2007. 616 с.
8. Венедиктов В. С. Теоретичні проблеми юридичної відповідальності у трудовому колективі: навч. посібник. Харків: Консум, 1996. 203 с.

Галина Гуцул,
здобувачка освітнього ступеня магістр
юридичного факультету
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ЗМІСТ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ЗОНИ НАДЗВИЧАЙНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ СИТУАЦІЇ

На сьогодні в Україні зберігається тенденція щодо збільшення негативних наслідків від стихійних лих, аварій та катастроф, які стали реально дестабілізуючою загрозою її соціально-економічному та політичному розвитку. Найбільші з них за останні роки, такі як вибухи боєприпасів на території арт складів під Новобогданівкою, аварія вантажного потягу із жовтим фосфором на Львівщині, аварія танкера «Волгонефть-139», внаслідок чого в Чорне море потрапило більше 1тис. т мазуту, фатальна пожежа на сміттєзвалищі Великі Грибовичі поблизу Львова, показали що країна не готова до швидкого реагування в екстрених ситуаціях та ефективного подолання негативних наслідків надзвичайних екологічних ситуацій техногенного та природнього характеру. Саме за

таких умов постає необхідність в прийнятті спеціальних засобів та способів щодо захисту територій за надзвичайних екологічних ситуацій.

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про зону надзвичайних екологічних ситуацій»: надзвичайна екологічна ситуація (далі НЕС) – надзвичайна ситуація, при якій на окремій місцевості сталися негативні зміни в навколишньому природному середовищі, що потребують застосування надзвичайних заходів з боку держави. До таких змін належать втрата, виснаження чи знищення окремих природних комплексів та ресурсів внаслідок надмірного забруднення довкілля, руйнівного впливу стихійних сил природи та інших факторів, що обмежують або виключають можливість життєдіяльності людини та проведення господарської діяльності в цих умовах [1].

Можна виділити такі основні елементи НЕС: наявність загрози (вона повинна бути реальною, неминучою, потенційно небезпечною); наслідки (негативні, необоротні, істотні, стійкі); необхідність застосування додаткових (надзвичайних) з боку держави щодо запобігання, захисту, ліквідації [2].

Зона надзвичайної екологічної ситуації – окрема місцевість України, на якій виникла надзвичайна екологічна ситуація. Правовий режим зазначеної зони – це особливий правовий режим, який може тимчасово запроваджуватися в окремих місцевостях у разі виникнення надзвичайних екологічних ситуацій і спрямовується на попередження людських і матеріальних втрат, відвернення загрози життю і здоров'ю громадян, а також усунення негативних наслідків надзвичайної екологічної ситуації.

Згідно зі статтею 5 Закону України «Про зону надзвичайної екологічної ситуації» підставами для оголошення окремої місцевості зоною надзвичайної екологічної ситуації є:

а) значне перевищення гранично допустимих норм показників якості навколишнього природного середовища, визначених законодавством;

б) виникнення реальної загрози життю та здоров'ю великої кількості людей або заподіяння значної матеріальної шкоди юридичним, фізичним особам чи навколишньому природному середовищу внаслідок надмірного забруднення навколишнього природного середовища, руйнівного впливу стихійних сил природи чи інших факторів;

в) негативні зміни, що сталися в навколишньому природному середовищі на значній території, які неможливо усунути без застосування надзвичайних заходів з боку держави;

г) негативні зміни, що сталися в навколишньому природному середовищі, які суттєво обмежують або виключають можливість проживання населення і провадження господарської діяльності на відповідній території;

д) значне збільшення рівня захворюваності населення внаслідок негативних змін у навколишньому природному середовищі.

Окрема місцевість України оголошується зоною надзвичайної екологічної ситуації Президентом України за пропозицією Ради національної безпеки та оборони України або за поданням Кабінету Міністрів України.

Указ Президента України про оголошення окремої місцевості зоною надзвичайної екологічної ситуації затверджується Верховною Радою України протягом двох днів із дня звернення Президента України.

Кабінет Міністрів України вносить подання про оголошення окремої місцевості зоною надзвичайної екологічної ситуації на підставі пропозицій центрального органу виконавчої влади, який відає питаннями екологічної безпеки, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування або з власної ініціативи.

Запровадження правового режиму зони надзвичайної екологічної ситуації передбачає обов'язкове виділення коштів з: а) державного чи б) місцевого бюджетів, в) резервного фонду Кабінету Міністрів України чи г) інших джерел, не заборонених Законом України «Про зону надзвичайної екологічної ситуації». За недостатністю цих коштів Кабінет Міністрів України подає Президенту України законопроект про зміни до Державного бюджету України, який подається до Верховної Ради України для позачергового розгляду як невідкладний.

Дія правового режиму зони надзвичайної екологічної ситуації може бути достроково припинена Президентом України на пропозицію Ради національної безпеки та оборони України або за поданням Кабінету Міністрів України в разі усунення обставин,

що стали причиною оголошення окремої місцевості зоною надзвичайної екологічної ситуації, виконання заходів, які необхідно було здійснити для нормалізації екологічного стану на території зони надзвичайної екологічної ситуації.

Визнання окремої місцевості зоною екологічної надзвичайної ситуації дає змогу залучення ресурсів на ліквідацію негативних наслідків, дає право отримання компенсації особам які постраждали від надзвичайної екологічної ситуації, а головне – дає можливість відселити людей з місць, небезпечних для їх проживання, з обов'язковим наданням їм жилих приміщень для постійного або тимчасового проживання.

Отже, на законодавчому рівні питання про зони надзвичайної екологічної ситуації є добре врегульованим та цілком визначеним. Проте, існують прогалини у реалізації органами місцевої влади заходів для усунення наслідків надзвичайної екологічної ситуації, які повинні бути усунені, задля дотримання усіх вимог чинного законодавства та ефективного подолання проблем на територіях НЕС.

---

1. Про зону надзвичайної екологічної ситуації: Закон України від 13 липня 2000 р. № 1908-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1908-14 (дата звернення: 13.11.2019).

2. Ільків Н. В. Екологічне право України: курс лекцій. Львів, 2013. 280 с.

Наталія Дзюба,
здобувачка освітнього ступеня магістр
юридичного факультету
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

МЕДІАЦІЯ У ГОСПОДАРСЬКОМУ СУДОЧИНСТВІ

В Україні медіація в господарському судочинстві перебуває на стадії становлення, про що свідчать наукові дослідження цього інституту таких учених, як М. В. Вікторчук [1], В. В. Рєзнікова [2],

С. О. Баран [3], І. Ю. Філіпп [4], Ю. П. Крисюк [5], та інші. Правове регулювання медіації як окремий предмет дослідження в Україні не розглядалося.

На сучасному етапі розвитку українського впровадження альтернативних несудових методів вирішення спорів сприятиме зменшенню навантаження на судову систему, позитивно вплине на правову структуру та свідомість, пришвидшить вирішення спорів, дасть можливість вимірювати справедливість самостійно. З огляду на те, що на сьогодні ще не має юридичного підгрунття, висвітлення цього питання є досить важливим і актуальним.

Виходячи з багаторічного досвіду, за наслідками розгляду господарських спорів одна зі сторін завжди залишається незадоволеною результатом. Широкого застосування в зарубіжній практиці зазнали позасудові (альтернативні судовим) способи вирішення спорів. Альтернативне вирішення спорів визначається, як група процесів, за допомогою яких вирішуються спори, конфлікти та справи без звернення до судових розглядів. До них можна віднести переговори, медіацію, технології оцінки справи, й приватного суддівства, які призначені допомогти залученим у конфлікт сторонам взаємної згоди у вирішенні питання.

Згідно з положеннями проекту Закону України «Про медіацію», медіація визначається, як альтернативний спосіб вирішення спорів, за допомогою якої дві сторони спору намагаються в межах стуктурованого процесу за участі медіатора досягти згоди для вирішення їхнього спору. Медіатором є незалежний посередник, який допомагає вирішити спір шляхом медіації [6].

Осними принципами, на яких ґрунтуватиметься інститут медіації, є принцип добровільної участі, принцип активності та самовизначення сторін медіації, принцип незалежності та нейтральності медіатора, принцип конфіденційності інформації щодо медіації. Що стосується сфери застосування медіації, то проект Закону розповсюджує її на будь-які конфлікти (спори), в тому числі цивільні, сімейні, трудові, господарські, адміністративні, а також кримінальні провадження щодо адміністративних правопорушень. Крім того, дія Закону поширюватиметься на медіацію, як у конфліктах (спорах) між резидентами України, так і у конфліктах за участю нерезидентів, якщо сторони медіації погодилися, що процедура медіації буде проведена на території України. Договір за

результатами медіації не повинен містити положення, які не суперечать законам України, інтересам держави та суспільства, його моральним засадам. Договір, досягнутий за результатами медіації, є обов'язковим до виконання сторонами у визначені ним строки та спосіб. У разі невиконання стороною взятих на себе зобов'язань за таким договором інша сторона має право звернутися до суду у встановленому законом порядку для захисту порушених прав і законних інтересів. Основним завданням медіації у господарських спорах є оперативне вирішення господарської суперечки, досягнення позитивного результату, який задовільнить всі сторони конфлікту та ефективне практичне впровадження результатів медіації.

Стадії медіації у господарських спорах є такі:

– початкова стадія (медіатор пояснює правила медіації, свою роль у цьому процесі, вивчає позиції учасників конфлікту);

– друга стадія (відбувається з'ясування причин виникнення спору,налагодження переговорів між сторонами, виклад кожної із сторін своєї позиції в спорі, визначення інтересів кожної із сторін);

– третя стадія (з'ясування невиявлених інтересів сторін, спільний пошук шляхів вирішення спору);

– завершальна стадія (укладення угоди).

Що стосується професійності медіатора, то він має бути компетентним із питань предмета спору, мати відповідну підготовку, досвід роботи у сфері господарського права, а також дотримуватись професійної етики [16].

Таким чином, медіація є дуже ефективним альтернативним методом вирішення господарських спорів. Запровадження медіації в Україні сприятиме розвитку громадського суспільства та формування культури цивілізованого вирішення спорів. На мою думку медіація має більше переваг, ніж недоліків. Отже коли в українському законодавстві буде офіційно запроваджений і вдосконалений інститут примирення (медіації), сподіваємось, що він буде позитивно впливати на учасників процесів та забезпечувати права учасників на примирення.

---

1. Вікторчук М. В. Медіація як альтернативний спосіб вирішення господарських спорів в Україні. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2016. № 3.С. 168–177.

2. Рєзнікова В. В. Медіація (посередництво) як спосіб вирішення господарських. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Юридичні науки»*. 2012. Вип. 90. С. 10–15.

3. Баран С. О. Ступінь медіації при вирішенні господарських спорів та її переваги. *Правничий вісник університету «КРОК»*. 2014. Вип. 19. С. 62–67.

4. Філіпп І. Ю. Інститут медіації як спосіб вирішення спорів у господарських правовідносинах. *Вісник академії митної служби України. Серія «Право»*. № 2. С. 106–113.

5. Крисюк Ю. П. Медіація як позасудовий спосіб вирішення спорів: історія впровадження в зарубіжних країнах і перспективи для України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2016. Вип. 38 (2). С. 154–157.

6. Про медіацію: проект Закону України від 17.12.2015 № 3665. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JH2TT00V.html (дата звернення: 13.11.2019).

Вікторія Дзюма,
здобувачка освітнього ступеня бакалавр
юридичного факультету
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ТРЕТЕЙСЬКИХ СУДІВ В УКРАЇНІ

Третейський суд є однією з демократичних альтернативних форм вирішення цивільно-правових спорів, що дозволяє цивілізованим шляхом врегульовувати конфлікти, які виникають між суб'єктами конкретних правовідносин. Його виникнення було задовго до державних судів. Ідея передачі спору на вирішення третім особам зародилась в період появи перших людських об'єднань, для припинення суперечностей і врегулювання відносин в суспільстві.

Поява третейського суду бере початок ще з Давньої Русі. Тоді найпоширенішою формою договірного вирішення спорів був їх розгляд у третейському суді. Владики окремих князівств Давньої Русі вдавались до третейського суду, вважаючи вищі суди слабшими. У грамотах князів зазначалось, що будь-які суперечки

між жителями різних князівств розбирати загальним судом, а в разі розбіжності між суддями їхати на третин [1, с. 1]. З початку третейський суд був визнаний законним через політичні обставини і роздробленості Давньої Русі та існував до закінчення роздробленості [2].

Перша згадка в документах Давньої Русі відноситься до початку 12 століття і стосується існуванню виборних торгівельних судів. «У таких судах не брали участь професійні судді, а тільки «добрі люди» [1, с. 1].

Такі суди існували для припинення ворожнечі. Договірна грамота князя Дмитра Івановича Донського з князем Серпуховським Володимиром Хоробрим від 1362 року є найдавнішою пам'яткою про третейське судочинство, яка збереглась до наших часів [2].

Друга згадка про третейські суди була у польсько-литовський період. Головною рисою таких судів у той період було те, що виникнувши при дворі великого князя, вони однаково вдовольняли як інтереси народу так і влади. Великокнязівський суд мав велику кількість справ до розгляду і тому за допомогою третейських судів влада мала можливість його розвантажити. Часто траплялись випадки, коли сторони чинили перешкоди для розгляду справи у державному суді, щоб перенести слухання у третейський [3, с. 1].

До кінця XV століття діяльність третейських судів зазнала змін, зокрема вони отримали більшого визнання і деякі права, які мав на той час і державний суд.

Наприклад, судді вже не призначались, а обирались на розсуд сторін. Третейський суд мав право надсилати позови, виносити рішення і вироки, видавати судові листи. Рішення третейського суду прирівнювалось до рішення державного суду і мало таку ж обов'язкову силу [3, с. 2].

Наступним періодом є час Гетьманщини. Як і в минулий період третейські суди по розгляду цивільних справ набули значного поширення з боку офіційних судових органів Війська Запорізького. Для зібрання третейського суду потрібно було ініціативу позивачів і вказівку Генеральної військової канцелярії. Але рішення про розгляд справи приймалось після згоди сторін [3, с. 3]. Суд в більшості випадків провадився публічно, оскільки сторони брали

участь не тільки перед судовою колегією а й за присутності багатьох інших осіб. Тобто такий суд переважно відбувався при натовпі людей. Склад третейського суд визначав гетьман [4].

Пошуки альтернативного способу розвантаження державних судів продовжувались і надалі. Зокрема в період з 1784 по 1831 рр. у Росії було прийнято понад 20 нормативних актів, які стосувались роботи третейських судів.

Основний акт про діяльність третейських судів, який скасував всі попередні було Положення про третейський суд, затверджене 15 квітня 1831 року. З того часу існували узаконені третейські суди, які розглядали корпоративні спори. Їх можна було розділити на законний і добровільний. Перший вирішував спори на основі закону, а у другому сторони самостійно визначали за яким договором або звичаєм буде розглянута справа. В подальшому після судової реформи 1864 р. у Росії залишились тільки добровільні третейські суди [5].

У радянський період третейський суд був визнаний новою владою як засіб захисту порушених прав. Можливість звертатись за таким захистом була закріплена у Декреті про суд від 24 листопада 1917 року і в Декреті про суд від 16 лютого 1918 року. Третейський розгляд міг відбуватись за участі лише одного судді, а скарги на рішення розглядались з'їздами мирових суддів. В подальшому організація і порядок діяльності третейських судів визначалась Додатком Положення про третейський суд, Додатку № 2 до Цивільного процесуального кодексу Української РСР від 18 липня 1963 року та Положенням про третейський суд для вирішення господарських спорів між об'єднаннями, підприємствами, організаціями та установами, затвердженим постановою Державного арбітражу СРСР від 30 грудня 1975 року. Під час адміністративно-командної системи третейський суд не був популярним. Деякі вчені навіть зазначали, що потрібно вилучити норми, які регламентують його роботу [5].

З незалежністю України виникла ще більша потреба в існуванні третейських судів. Через це, завданням для законодавця було оновлення і детальніше регулювання механізму третейського суду, який би зміг розвантажити суди загальної юрисдикції і прискорити процес вирішення справ. Цей процес закінчився прийняттям Закону

України «Про третейські суди» Верховною Радою України 16 травня 2004 року. Закон складається з 9 розділів і 59 статей, в яких детальніше проаналізовано розгляд і вирішення цивільних справ, врегульовані всі основні питання діяльності судів, зокрема їх утворення та формування, відвід суддів, правила третейського розгляду і його повноваження.

На нашу думку, від початку розвитку третейських судів і до їх становлення пройшло багато часу, який можна розділити на періоди в історії України. Такі суди мають актуальне значення у сучасній Україні, оскільки є альтернативною формою вирішення спорів. Тим самим вони полегшують роботу державних судів і в певній мірі спрощують судовий розгляд справи.

Також варто зазначити, що на їх правове регулювання розроблений спеціальний Закон України «Про третейські суди», що є доказом їх значимості у сфері вирішення і розгляду спорів.

Отже, поява третейських судів пов'язана ще з Давньою Руссю. У таких судах не брали участь професійні судді, а тільки «добрі люди».

З кожним наступним періодом розвитку третейський суд набував все більшої популярності. Основної їхньою функцією було розвантаження державних судів. З незалежністю України був прийнятий Закон України «Про третейські суди», який і досі регулює їхню діяльність.

---

1. Нікіфоров В. А. Третейські суди на Русі: *російський внутрішньоекономічний вісник*. 2007. № 9. 5 с.

2. Віцин А. І. Третейський суд по російському праву: історико-догматичне міркування. 2000. № 3. 167 с.

3. Глеба В. В. Становлення та розвиток третейського судочинства на Україні. *Вісник ДВНЗ «УжНУ»*. 2015. 5 с.

4. Книга Нариси народного життя в Малоросії в другій половині XVII ст. Київська старовина / за ред. О. І. Левицького. 1902. 238 с. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgibin/ua/elib.exe?C21COM=F&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=fullwebr&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=ID=&S21STR=0000918 (дата звернення 24.11.2019).

5. Книга Третейські суди в Україні / за ред. В. П. Самохвалова, А. Ф. Ткачука. К., 2007. 184 с. URL: file:///C:/Users/dim/Downloads/tretsud.pdf (дата звернення 24.11.2019).

Роксоляна-Анастасія Дмитрук,
здобувачка освітнього ступеня магістр
юридичного факультету
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ЕКОЛОГІЧНІ ЗЛОЧИНИ В СИСТЕМІ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Стрімкий розвиток цивілізації в останні десятиліття кидає всім державам світу потужні екологічні виклики. Масштаби зростання навантаження на природне середовище зумовили визначити екологічну безпеку як найважливішу складову міжнародної та національної безпеки кожної держави. Зрозумілим є той факт, що екологічна безпека повинна мати належний захист, як з боку держави так і з боку міжнародної спільноти. З метою захисту довкілля від екологічних посягань держава реалізує екологічну політику, визначає юридичну, у тому числі й кримінальну, відповідальність за порушення у цій сфері.

Проблема застосування норм кримінального права для захисту довкілля є досить обговорюваною, проте до теперішнього часу в теорії екологічного права, а також у правозастосовній практиці не сформовано єдиної думки щодо підходу до розуміння питання актуальності застосування кримінальної відповідальності як основних превентивних та каральних заходів щодо охорони довкілля і забезпечення екологічних прав громадян в Україні.

Екологічні злочини є складним і небезпечним явищем, що за своїми наслідками (безпосередніми та віддаленими) є однією з найбільш небезпечних категорій злочинів, адже їх сукупна шкода створює реальну загрозу біологічним основам існування людства. Як і будь-яке складне явище, екологічні злочини не мають єдиного, загальноприйнятого, універсального визначення. Для наукових джерел характерними є різні трактування терміну «екологічні злочини», що зумовлено методологічною різноманітністю підходів до їх розуміння [1, с. 42].

Неоднозначності інтерпретації терміну «екологічні злочини» сприяє відсутність його законодавчого визначення. Так, основний

закон у сфері екологічного законодавства Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» [2], прийнятий ще 25 червня 1991 року, у статті 70 «Адміністративна та кримінальна відповідальність за екологічні правопорушення і злочини» лише згадує про існування екологічних злочинів, не даючи визначення самого терміну «екологічний злочин». Кримінальне ж законодавство, а саме розділ VIII Особливої частини Кримінального кодексу, оперує поняттям «Злочини проти довкілля» [3], теж без формулювання його дефініції. Однак, вживання терміну «екологічні злочини» (або ж злочини проти довкілля (навколишнього середовища) як їх визначає КК України) є більш прийнятним з огляду на більш точне відображення об'єкту правової охорони та лаконічність. Це підтверджує й проведене вивчення зарубіжного законодавства у цій сфері [4, с.70].

Поняття «екологічні злочини», так як немає єдиного законодавчого визначення, кожен науковець трактує по своєму, однак проаналізувавши деякі з них можна зробити висновок, що більшість науковців визначає екологічні злочини як суспільно небезпечні, кримінально-протиправні діяння, що вчинені суб'єктом злочину, та які посягають на суспільні відносини у сфері забезпечення екологічної безпеки, охорони навколишнього природного середовища як сукупності природних і природно-соціальних умов та процесів, а також охорони, використання, збереження та відтворення природних ресурсів.

Ще однією з основних проблем даної теми є те, що суспільна небезпека екологічних злочинів в Україні є недооціненою, про що свідчить статистика розкриття злочинів.

Причин для такого стану речей є декілька. Передусім це певна байдужість до екологічної проблематики значної частини нашого суспільства, обумовлена відсутністю екологічного виховання та елементарних азів екологічної грамотності населення. Крім того, значного негативного впливу на ситуацію завдає виробнича політика підприємств, які скорочують витрати на охорону навколишнього середовища або нехтують вимогами природоохоронного законодавства. На незадовільний стан у сфері охорони довкілля також впливає низький рівень екологічного контролю та відсутність сучасних методик оцінки шкоди, завданої довкіллю [5, с. 49].

Отже, можемо зробити висновок, що екологічним злочинам не приділяється належна увага як з боку законодавця, який не достатньо врегульовує дане питання на законодавчому рівні, з боку правоохоронних органів, які не ефективно розслідують дані злочини і не мають відповідної методики розслідування даних злочинів, так і самого суспільства, яке не достатньо освічене в даному питанні і не розуміє масштаби небезпеки даного виду злочинів. Суспільство є рушійною силою у вирішенні даного питання, адже законодавство завжди змінюється залежно від тенденції суспільства, а враховуючи той факт, що Україна намагається наслідувати тенденції Європи, екологічна безпека має бути одним з основних пріоритетів.

---

1. Баранівський В. Ф. До проблеми сучасного розуміння поняття «злочини проти навколишнього природного середовища». *Юридична наука*. 2015. № 6. С. 42–48.

2. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 № 1264. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1264-12 (дата звернення: 17.11.2019)

3. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page7 (дата звернення: 17.11.2019)

4. Турлова Ю. А. Поняття «екологічні злочини»: до проблеми визначення. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. *Серія Юридичні науки.* 2015. Вип. 6. Т. 3. С. 69–72.

5. Грищак С. В., Бабенко М. В. Проблеми ефективності застосування норм кримінального права для захисту довкілля в Україні та країнах ЄС. *Питання боротьби із злочинністю*. 2017. Вип. 33. С. 46–56.

Вікторія Домбровська,
здобувачка освітнього ступеня
молодший бакалавр
(ВСП «Технологічний коледж» Національного університету «Львівська політехніка»)

«ПОСМЕРТНІ» ПРАВА ОСОБИ

У будь-якій правовій, демократичній державі питання про права людини є дискусійним та посідають важливе місце. Загалом права людини – це сукупність можливостей кожного із нас, без

яких ми не можемо існувати та розвиватися, і які надаються усім не залежно від національності, статі, релігійних переконань, майнового становища,мови.

Питання про померлу людину як суб'єкта права на сьогоднішній час є дискусійним. Оскільки, як усім відомо, з одного боку у людини статус суб'єкта права припиняється внаслідок її смерті, з якою безпосередньо пов'язується повне припинення правоздатності та дієздатності, а з іншого боку, сучасне законодавство встановлює ряд прав людини, реалізація яких не залежить від неї після її смерті. Померлу людину можна вважати суб'єктом права, але у будь-якому випадку вона не може бути суб'єктом правовідносин.

До так званих «посмертних « прав особи,зокрема, можна віднести:

1) право на поховання;

2) право на нагородження;

3) право на посмертну реабілітацію;

4) право на донорство;

5) право на батьківство як біологічної (генетичної) дитини, так і дитини, народженої із застосуванням допоміжних репродуктивних технологій;

6) право на виключення записів про особу як батька (зокрема) з актового запису про народження дитини.

Право на поховання. Відповідно до ст.6 Закону України «Про поховання та похоронну справу», кожен громадян має право на поховання їхнього тіла та волевиявлення про належне ставлення до тіла після смерті [1]. Але таке волевиявлення мусить бути виражене людиною лише до її смерті. На відміну від належного ставлення до тіла, право на поховання не залежить від самої людини, оскільки поховання відбувається після того як суб'єкт помер.

Право на нагородження. У ст. 5 Закону України «Про державні нагороди України» зазначено, що нагородження державними нагородами можливе і посмертно [2]. Особливого значення посмертне нагородження набуває у сьогоднішній день, коли у нашій країні відбуваються бойові дії. Уже неодноразово Президент України нагороджував наших побратимів за мужність та самовіддане виконання військового обов'язку. Також можливе посмертне нагородження орденами, медалями, почесним званням, відзнаками тощо.

Право на реабілітацію. Відповідно до ст. 6 Закону України «Про реабілітацію жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 рр.» в разі смерті реабілітованої особи право на першочергове отримання житла зберігається за одним з подружжя, якщо вони не створили нову сім'ю, а також за батьками і дітьми, які проживали спільно до арешту і у зв'язку з застосуванням репресій втратили право на займане жиле приміщення та потребують поліпшення житлових умов [3]. А також за бажанням реабілітованого або його родичів у разі смерті реабілітованого повідомлення про реабілітацію має бути безкоштовно опубліковано в пресі чи іншим способом доведено до відома громадськості за місцем роботи або проживання реабілітованого. З вище наведених положень можна зробити висновок, що після смерті реабілітовані особи, мають певні привілеї.

Право на донорство. Посмертне донорство є одним із найбільш обговорюваних питань не лише в Україні, але й у цілому світі. Практика використання органів уже померлих осіб для врятування життя інших є в більшості держав, не виняток і Україна. Трансплантація органів безумовно свідчить про певний рівень розвитку медицини в державі.

Згідно ст. 16 Закону України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» [4]: «Кожна повнолітня дієздатна особа має право надати письмову згоду або незгоду на вилучення анатомічних матеріалів з її тіла для трансплантації та/або виготовлення біоімплантатів після визначення її стану як незворотна смерть (смерть мозку або біологічна смерть) відповідно до закону (далі – згода або незгода на посмертне донорство). Кожна повнолітня дієздатна особа має право у будь-який час:подати письмову заяву про відкликання своєї письмової згоди або незгоди на посмертне донорство;надати нову письмову згоду або незгоду на посмертне донорство. Кожна наступна письмова заява особи щодо згоди або незгоди на посмертне донорство або письмова заява про відкликання наданої раніше письмової згоди або незгоди на посмертне донорство скасовує надану раніше таку згоду або незгоду».

Право на батьківство зазначене у ст. 122 СК України: «Дитина, яка народжена до спливу десяти місяців після припинення шлюбу (за підставою смерті чоловіка) походить від подружжя».

У разі смерті чоловіка, який не перебував у шлюбі з матір'ю дитини, факт його батьківства може бути встановлений за рішенням суду (ст. 130 СК України). Якщо той, хто записаний батьком дитини, помер до народження дитини, оспорити його батьківство мають право його спадкоємці, за умови подання ним за життя до нотаріуса заяви про невизнання свого батьківства (ст. 137 СК України).

Підсумовуючи вище назване доцільно розглядати смерть фізичної особи як часткове,а не повне припинення її правоздатності. У частині юридичних обов'язків і тих суб'єктивних юридичних прав, які не може мати померла людина, її правоздатність зі смертю припиняється, а у частині інших суб'єктивних юридичних прав (на поховання, посмертне нагородження, посмертну реабілітацію, посмертне донорство, на визнання чи оспорювання батьківства) – ні.

---

1. Про поховання та похоронну справу: Закон України від 10.07.2003 р. *Відомості Верховної Ради України.* 2003. № 1102-IV.

2. Про державні нагороди: Закон України від 16.03.2000 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 1549-III.

3. Про реабілітацію жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 рр.: Закон України від 17.04.1991 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 962-XII.

4. Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині: Закон України від 17.05.2018 № 2427-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2427-19 (дата звернення: 25 листопада 2019).

Марія Жук,
здобувачка освітнього ступеня
молодший бакалавр
(ВСП «Технологічний коледж» Національного університету «Львівська політехніка»)

ПРАВА ДИТИНИ, ЯКА ПЕРЕБУВАЄ В СТАНАХ, НЕБЕЗПЕЧНИХ ДЛЯ ЖИТТЯ

На жаль, діти також хворіють та помирають, вони є беззахисними перед невиліковною хворобою або небезпечним для життя станом. Кожна дитяча смерть є великою трагедією для родини.

Держава повинна намагатися створити відповідні служби підтримки для родин, які зіштовхнулися з невиліковною недугою дитини.

Щодня 40000 дітей помирає від недоїдання та захворювань. Крім того, згідно з даними ЮНІСЕФ, «щонайменше півмільйона малих дітей померли протягом останніх дванадцяти місяців внаслідок уповільнення або повернення у зворотному напрямі розвитку в країнах світу, що розвиваються» [1, с. 351].

1 червня 2017 року на засіданні Всеукраїнської Ради Церков і Релігійних Організацій була підписана Хартія прав дитини, яка помирає (Трієстська Хартія), що аналізує потреби дитини, яка помирає, визначає її права і дає вказівки, як забезпечити її фізичні, психологічні, етичні і духовні потреби, а також потреби сім'ї, інших близьких і осіб, які надають дитині допомогу. В Хартії наголошується на тому, що вмирання не є перешкодою для дотримання прав людини.

Навпаки, складність становища дитини збільшує її значення і не залишає місця для відмови від цих прав.

Хартія містить десять положень, які визначають, що кожна дитина, яка помирає, має право:

1. Сприйматися як особистість до самого моменту смерті незалежно від свого віку, місцезнаходження, стану й умов надання допомоги. Дане право означає, що дитина є особистістю в усіх відношеннях з моменту свого народження і цю особистість потрібно поважати та ставитися до неї з повагою, навіть якщо дитина частково або повністю перебуває в несвідомому стані у зв'язку з лікуванням або через прогресування хвороби.

2. Одержувати ефективне лікування шляхом надання кваліфікованої, повноцінної та безперервної допомоги при болю й інших фізичних та психологічних симптомах, що завдають страждань. Цим правом передбачено, що кожна дитина, яка помирає має право отримувати повноцінну медичну допомогу, яка повинна надаватися колективами навчених фахівців різних профілів.

3. Бути почутою та правильно поінформованою про свою хворобу з належним урахуванням побажань, віку та здатності до розуміння. Це право зобов'язує осіб, які надають дитині паліативну допомогу, надавати такій дитині зрозумілу інформацію про її діаг-

ноз, прогноз та лікування, при цьому враховуючи всі фактори які можуть вплинути на розуміння дитиною життя і смерті. Також необхідно при цьому враховувати вік дитини та її клінічний стан. Слід зазначити, що в ч. 2 ст. 285 ЦК України передбачено лише право батьків (усиновлювачів), опікунів, піклувальників на інформацію про стан здоров'я дитини або підопічного, але сама дитина не має на це права.

4. Брати участь у прийнятті рішень, пов'язаних із її власним життям, хворобою та смертю, на основі своїх можливостей, бажань і цінностей. Бажання і очікування дитини повинні вивчатися і братися до уваги при розробці плану лікування і догляду.

5. Висловлювати свої почуття, бажання та очікування, що повинні братися до уваги. Діти мають право висловлювати свої погляди, почуття і емоції, які вони відчувають під час хвороби і на останньому етапі свого життя. Медичний персонал, а також члени сім'ї повинні вислухати та підтримати дитину.

6. Відчувати повагу до своїх культурних, духовних і релігійних переконань, а також одержувати духовну допомогу та підтримку відповідно до своїх побажань і вибору. Слід уникати будь-якої дискримінації за етнічною, національною, релігійною, економічною і соціальною ознаками. У разі потреби необхідно надати дитині, а також її сім'ї відповідну духовну підтримку, що допоможе їм впоратися з проблемами. У ч. 2 ст. 287 ЦК України зазначено, що фізична особа (а, отже, і дитина), яка перебуває на стаціонарному лікуванні у закладі охорони здоров'я, має право на допуск до неї священнослужителя для відправлення богослужіння та релігійного обряду.

7. Підтримувати соціальні та родинні зв'язки, що відповідають її віку, стану й очікуванням. Оточення сім'ї, друзів, школи, місцевої громади є важливим терапевтичним інструментом, який допомагає дитині, яка помирає, не відчувати себе покинутою чи ізольованою. У ст. 143 СК України зазначено обов'язок батьків забрати дитину з закладу охорони здоров'я.

8. Перебувати в оточенні членів родини та люблячих людей, що організовують і забезпечують допомогу дитині, а також надають емоційну та фінансову підтримку з огляду на її стан. Дитина має право на життя в родині. Близькість батьків, братів та сестер,

або ж просто люблячих людей стимулює почуття безпеки у дитини і відчуття залученості до життя.

9. Одержувати допомогу в обстановці, що відповідає її віку, потребам та бажанням, а також дає членам родини змогу бути залученими й перебувати поряд. Як правило, для дітей найкращим місцем догляду є рідний дім, проте, якщо госпіталізація неминуча, тоді слід забезпечити умови і тип догляду, які відповідатимуть віку дитини, а також її потребам і бажанням.

10. Мати доступ до спеціалізованих служб дитячої паліативної допомоги, що дотримуються інтересів дитини та не допускають безперспективних або надлишково обтяжливих втручань, а також залишення дитини без терапевтичного нагляду. Держава забезпечує доступ до паліативної допомоги, яка надається досвідченими фахівцями і яка зосереджена на потребах дитини та забезпечує продовження підтримки з боку закладів охорони здоров'я [2]. Права всіх тяжкохворих дітей та їх родин на отримання належної паліативної допомоги є надзвичайно важливими. Хартія затверджує право доступу дитини до ефективної і цілеспрямованої допомоги, сприяючи, поміж іншим, прийняттю законодавства, яке забезпечить належну та спеціальну допомогу. Паліативна допомога дітям має на меті забезпечити полегшення страждань та найвищий доступний рівень якості життя тяжкохворих дітей та їхніх родин з моменту діагностування хвороби, протягом життя, його згасання та переживання тяжкої втрати членами родини [3].

Отже, права дитини припиняються у випадку її смерті, а в станах небезпечних для життя, яким є зокрема стан невиліковної хвороби, окремі з них набувають особливого значення, повинні бути дотримані, і обов'язок суспільства надати не лише медичну, але й юридичну підтримку дитині та її сім'ї.

---

1. Міжнародне право в галузі прав дитини / Дж. Ван Б'юрен; пер. з англ. Г. Є. Краснокутського; наук. ред. М. О. Баймуратов. О.: АО БАХВА, 2006. 524 с.

2. Хартія прав дитини, яка помирає від 01.06.2017 року. URL: http://www.ufm.org.ua/?p=830 (Дата звернення: 25 листопада 2019).

3. Паліативна допомога URL: http://palliative.if.ua/ua/info/palliative-literature-patients/view/158/ (дата звернення: 25 листопада 2019).

Дар'я Заборська,
здобувачка освітнього ступеня бакалавр
юридичного факультету
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ФОРМИ ПРОФІЛАКТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДРОЗДІЛІВ ЮВЕНАЛЬНОЇ ПРЕВЕНЦІЇ

Підрозділи ювенальної превенції Національної поліції України поєднують в собі найважливіші функції щодо профілактики правопорушень та злочинності. В процесі реформування органів внутрішніх справ ці підрозділи проходять своє законодавче та практичне становлення, їх поява та діяльність спрямовані на реалізацію державної політики у сфері захисту прав та свобод дитини і відповідає визначеному європейському шляху України.

Діяльність підрозділів ювенальної превенції регулюється Інструкцією з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України. Даною Інструкцією передбачено основні завдання підрозділів ювенальної превенції, серед яких: профілактична діяльність, спрямована на запобігання вчиненню дітьми кримінальних і адміністративних правопорушень, виявлення причин і умов, які цьому сприяють, вжиття в межах своєї компетенції заходів для їх усунення; ведення профілактичного обліку дітей, схильних до вчинення правопорушень та проведення із ними заходів індивідуальної профілактики; участь в установленні місцезнаходження дитини в разі її безвісного зникнення чи отриманні даних для цього в межах кримінального провадження, відкритого за фактом її безвісного зникнення; вжиття заходів щодо запобігання та протидії домашньому насильству, вчиненому дітьми та стосовно них, а також жорстокому поводженню з дітьми; вжиття заходів щодо запобігання дитячій бездоглядності, у тому числі здійснення поліцейського піклування щодо неповнолітніх осіб; провадження діяльності, пов'язаної із захистом права дитини на здобуття загальної середньої освіти.

До основних повноважень підрозділів ювенальної превенції Інструкція відносить: планування і реалізація профілактичних

заходів у дитячому середовищі щодо попередження негативних явищ серед дітей; участь у профілактичних заходах щодо запобігання дитячій бездоглядності та правопорушенням серед дітей; сприяння у межах компетенції веденню обліку дітей шкільного віку відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 13 вересня 2017 року «Про затвердження Порядку ведення обліку дітей шкільного віку та учнів»; проведення ознайомлювальних, попереджувальних і виховних бесід з дітьми та їх батьками, законними представниками, членами сім'ї з метою усунення причин і умов, які сприяли вчиненню адміністративного чи кримінального правопорушення дитиною; залучення дітей до участі в просвітницько-профілактичних чи корекційних програмах; вжиття заходів індивідуальної профілактики з дітьми, схильними до вчинення правопорушень [1].

Отже, відповідно до даної Інструкції серед основних завдань підрозділів ювенальної превенції є саме завдання пов'язані із профілактичною діяльністю. У свою чергу перелічені завдання із профілактики правопорушень здійснюються за допомогою певних форм.

Відповідно до Великого тлумачного словника сучасної української мови, форма – це спосіб організації чого-небудь, зовнішній вияв явища, пов'язаний з його сутністю, змістом [2]. У науковій літературі існують різні точки зору щодо визначення поняття форм управління. Форма управління – це зовнішній вияв конкретних дій, які здійснюють органи виконавчої влади для реалізації поставлених перед ними завдань [3].

У своїх працях науковці виділяють правові та організаційні форми управління. Під правовими формами адміністративної діяльності розуміються здійснювані на підставі і з метою виконання правових норм виконавчо-розпорядчі дії. У науковій літературі вчені зазначають, що найчастіше організаційними формами визнаються різноманітні організаційні дії службовців органів виконавчої влади на різних етапах підготовки і виконання управлінських рішень [4].

Організаційна форма дає можливість створити найбільш доцільний порядок забезпечення прав та свобод дітей, приводити у відповідність умовам, що динамічно змінюються, підтримувати

і вдосконалювати його. Ці форми мають більш допоміжний характер, оскільки можуть виступати як наслідком правової, так і передувати їй, а також створювати необхідні умови для здійснення дій, які мають юридичну форму.

До правових форм профілактичної діяльності підрозділів ювенальної превенції можна віднести наступні: винесення термінових заборонних приписів стосовно кривдників; притягнення до адміністративної відповідальності дітей віком від 16 до 18 років, які вчинили адміністративні правопорушення, а також батьків або осіб, що їх замінюють, які не виконують передбачених законодавством обов'язків щодо забезпечення необхідних умов життя, навчання та виховання неповнолітніх дітей; затримування і тримання не більше 8 годин у спеціально відведених для цього приміщеннях дітей, які залишилися без нагляду, на період до передання їх батькам, законним представникам або до влаштування їх до закладів відповідно до законодавства. Інформація про дитину в обов'язковому порядку вноситься до журналу обліку доставлених, відвідувачів та запрошених відповідного органу поліції із зазначенням часу доставлення та вибуття.

Так, притягнення до адміністративної відповідальності дітей віком від 16 до 18 років, які вчинили адміністративні правопорушення, а також батьків або осіб, що їх замінюють, які не виконують передбачених законодавством обов'язків щодо забезпечення необхідних умов життя, навчання та виховання неповнолітніх дітей тягне за собою юридичну відповідальність відповідно до кодексу України про адміністративні правопорушення. Винесення термінових заборонних приписів стосовно кривдника-дитини, є підставою взяття такої дитини на профілактичний облік та заведення обліково-профілактичної справи щодо неї. Затримання дитини, яка залишилися без нагляду, якщо така дитина впродовж року два і більше разів самовільно залишала сім'ю, навчально-виховний заклад чи спеціальну установу для дітей, також є підставою взяття такої дитини на профілактичний облік та заведення обліково-профілактичної справи щодо неї.

До організаційних форм профілактичної діяльності підрозділів ювенальної превенції можна віднести: планування і реалізація профілактичних заходів у дитячому середовищі щодо попереджен-

ня негативних явищ серед дітей; контроль за дотриманням суб'єктами підприємницької діяльності вимог законодавства щодо заборони продажу неповнолітнім особам алкогольних, слабоалкогольних напоїв і тютюнових виробів, а також щодо дотримання обмежень перебування дітей у нічний час у закладах, в яких провадиться діяльність у сфері розваг, та закладах громадського харчування; відвідування дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах, за місцем їх проживання разом із службою у справах дітей для з'ясування умов проживання; ведення профілактичного обліку дітей, схильних до вчинення правопорушень та проведення із ними заходів індивідуальної профілактики; залучення дітей до участі в просвітницько-профілактичних чи корекційних програмах. Зокрема, підрозділи ювенальної превенції беруть безпосередню участь у проведенні профілактичних рейдів «Канікули», «Урок», «Діти вулиці»; проводять вечірні рейди-перевірки щодо дотримання чинного законодавства з продажу алкогольних напоїв закладами торгівлі та в місцях масового відпочинку дітей; беруть участь у засіданнях «круглих столів», нарадах на профілактичну тематику. Також, проводять виховні заходи у школах на теми запобігання правопорушень, злочинності, профілактики куріння, вживання алкоголю та наркотичних речовин, запобіганню боулінгу, проблем соціалізації дітей у сучасному суспільстві.

Таким чином, підрозділи ювенальної превенції здійснюючи профілактичну діяльність використовують правові та організаційні форми управління, при цьому дані підрозділи частіше застосовують організаційну форму.

---

1. Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України: Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 19.12.2017 р. № 1044. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18

2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2002. 1440 с.

3. Адміністративне право України: підручник / Ю. П. Битяк, В. М. Паращук, О. В. Дьяченко та ін.; К.: Юрінком Інтер, 2006. 532 с.

4. Адміністративне право України. Академічний курс: підручник: у двох томах: Т. 1. Загальна частина / ред. кол.: В. Б. Авер'янов (голова). К.: Юридична думка, 2004. 584 с.

Вікторія Іванова,
здобувачка освітнього ступеня магістр
Центру післядипломної освіти,
заочного та дистанційного навчання
(Львівський державний університет внутрішніх справ),
Олеся Лукачина,
здобувачка освітнього ступеня магістр
Центру післядипломної освіти,
заочного та дистанційного навчання
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Конституція України закріплює положення, що людина, її життя і здоров'я честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави (ст. 3). Основний Закон також закріплює універсальне право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб (ч. 2 ст. 55) [1].

Конституційні положення про те, що держава відповідає перед людиною за свою діяльність та утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави, вимагають принципово нового підходу до визначення ролі і місця адміністративного процесу в правовій системі держави.

Втілення в життя цих положень потребує створення нових правових механізмів, юридичних режимів, визначення концептуальних наукових і методологічних засад обґрунтування єдності та структурного взаємозв'язку правових норм та інститутів щодо визнання захисту прав і законних інтересів (фізичних чи юридичних) приватних осіб [2, с. 9].

Особливістю реалізації прав людини та громадянина в адміністративному судочинстві в певній мірі виступає умова, за якої

реалізовуються права людини в адміністративному судочинстві. Відповідно до ст. 43 КАС України особи, які беруть участь в адміністративному процесі повинні мати відповідну адміністративну процесуальну правосуб'єктність, а саме, адміністративну процесуальну право- та дієздатність.

Адміністративна процесуальна правоздатність – це здатність мати процесуальні права та обов'язки в адміністративному судочинстві визнається за громадянами України, іноземцями, особами без громадянства, органами державної влади, іншими державними органами, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування, їхніми посадовими і службовими особами, підприємствами, установами, організаціями (юридичними особами).

Адміністративна процесуальна дієздатність – це здатність особисто здійснювати свої адміністративні процесуальні права та обов'язки, у тому числі доручати ведення справи представникові, належить фізичним особам, які досягли повноліття і не визнані судом недієздатними, а також фізичним особам до досягнення цього віку у спорах з приводу публічно-правових відносин, у яких вони відповідно до законодавства можуть самостійно брати участь [3].

Тобто, законодавець встановлює певні обмеження стосовно учасників адміністративного судочинства.

Проте крім обмежень в законодавстві також конкретизовано права та обов'язки якими наділені особи в адміністративному судочинстві.

Зокрема ці права визначені в ч. 3 ст. 44 КАС України:

– ознайомлюватися з матеріалами справи, робити з них витяги, копії, одержувати копії судових рішень;

– подавати докази; брати участь у судових засіданнях, якщо інше не визначено законом; брати участь у дослідженні доказів; ставити питання іншим учасникам справи, а також свідкам, експертам, спеціалістам;

– подавати заяви та клопотання, надавати пояснення суду, наводити свої доводи, міркування щодо питань, які виникають під час судового розгляду, і заперечення проти заяв, клопотань, доводів і міркувань інших осіб;

– ознайомлюватися з протоколом судового засідання, записом фіксування судового засідання технічними засобами, робити з них копії, подавати письмові зауваження з приводу їх неправильності чи неповноти;

– оскаржувати судові рішення у визначених законом випадках;

– користуватися іншими визначеними законом процесуальними правами.

Однак наділення суб'єктів правами породжує в них обов'язки, які зазначені в КАС України, зокрема:

– виявляти повагу до суду та до інших учасників судового процесу;

– сприяти своєчасному, всебічному, повному та об'єктивному встановленню всіх обставин справи;

– з'являтися в судове засідання за викликом суду, якщо їх явка визнана судом обов'язковою;

– подавати наявні у них докази в порядку та строки, встановлені законом або судом, не приховувати докази;

– надавати суду повні і достовірні пояснення з питань, які ставляться судом, а також учасниками справи в судовому засіданні;

– виконувати процесуальні дії у встановлені законом або судом строки;

– виконувати інші процесуальні обов'язки, визначені законом або судом [3].

Крім того в статті 198 КАС України визначено обов'язки присутніх у залі судового засідання, які стосуються як осіб, які беруть участь у справі так і всіх інших присутніх:

– особи, присутні в залі судового засідання, повинні встати, коли входить і виходить суд. Рішення суду особи, присутні в залі, заслуховують стоячи;

– відступ від вимог, встановлених частиною першою цієї статті, допускається з дозволу головуючого;

– учасники судового процесу, а також інші особи, присутні в залі судового засідання, зобов'язані беззаперечно виконувати розпорядження головуючого, додержуватися в судовому засіданні встановленого порядку та утримуватися від будь-яких дій, що свідчать про явну зневагу до суду або встановлених у суді правил;

– за прояв неповаги до суду винні особи притягуються до відповідальності, встановленої законом. Питання про притягнення учасника справи або іншої особи, присутньої в залі судового засідання, до відповідальності за прояв неповаги до суду вирішується судом негайно після вчинення правопорушення, для чого у судовому засіданні із розгляду справи оголошується перерва, або після закінчення судового засідання [3].

Отже, особливості реалізації прав людини та громадянина в адміністративному судочинстві зумовлені наявністю в неї правосуб'єктності, а також перелічених прав та обов'язків, які виріз-няють її як суб'єкта адміністративного судочинства.

---

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр.

2. Ковалів М. В., Гаврильців М. Т., Стахура І. Б. Адміністративне судочинство: навч. посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2014. 596 с.

3. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2747-15

Світлана Іщенко,
здобувачка освітнього ступеня бакалавр
юридичного факультету
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ ДЕРЖАВИ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУВЕРЕНІТЕТУ І ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ УКРАЇНИ

Стрімкий розвиток світових інтеграційних та глобалізаційних процесів між державами, що відбуваються на різних рівнях і практично у всіх сферах життєдіяльності суспільства актуалізує проблематику з'ясування питання правового регулювання національних інтересів держави у сфері забезпечення суверенітету і територіальної цілісності держави.

Дослідження поняття та сутності національних інтересів держави варто почати з тлумачення її складових – нації та інтересу – для кращого їх розуміння.

Здійснений аналіз наукової літератури дав можливість виокремити два основних підходи щодо розуміння поняття «нація» – політичний та етнічний. У першому випадку нація розглядається як політична спільнота громадян певної держави, «сукупність громадян, що здійснюють колективні і національні інтереси через механізм власної політичної організації – національної держави». Нація виступає як основний державотворчий елемент, носій державного суверенітету, джерело державної влади та національних інтересів [1, с. 109].

Своєю чергою, наукова міжгалузева категорія «інтерес» включає в себе інтелектуальні, історичні та моральні цінності. У контексті нашого дослідження варто підкреслити, що спільнота, яка історично склалась на визначеній території, усвідомлює себе нацією, члени якої є громадянами країни, що існує на цій території, має визначити власні цінності для відстоювання інтересів нації та держави [2, с. 23].

Поєднання двох розглянутих вище наукових понять дає можливість сформувати категорію «національні інтереси», що доволі ґрунтовно вивчається багатьма науковцями. Загалом до наукового обігу поняття «національний інтерес» увійшло відносно недавно – у 1935 р. його вперше було включено до «Оксфордської енциклопедії соціальних наук».

У найзагальнішому вигляді поняття національних інтересів розглядають як сукупність збалансованих інтересів людини (громадянина), суспільства, держави в різних сферах її життєдіяльності, реалізація яких гарантує збереження національних цінностей, державний суверенітет, територіальну цілісність та прогресивний суспільно-політичний і соціально-економічний розвиток.

У довідково-енциклопедичних джерелах, словниках категорія «національні інтереси» визначається як суспільно-політичний і психологічний феномен, що відображає цінності національної спільності, які служать збереженню її єдності і цілісності. Зокрема, національні інтереси виявляються в почуттях патріотизму, гордості за свій народ, його культурі, традиціях, почуттях симпатії до пред-

ставників своєї нації і є найважливішою рушійною силою поведінки і діяльності як окремих особистостей, так і нації, держави в цілому.

Визначення такого поняття міститься і у енциклопедії «Соціологія», де національні інтереси є категорією, що відображає міру самосвідомості й самовираження народу, характеристика суспільної єдності, політичний принцип і соціальне почуття. На рівні державної політики національні інтереси являють собою важливий державний ресурс, дієвий фактор модернізації країн, умову і передумову для вирішення зовнішньополітичних завдань і проблем розвитку країни як суб'єкта світової історії [3, с. 37–38].

Таким чином, національний інтерес – це, по суті, інтегральне вираження інтересів усіх членів суспільства, що реалізується через політичну систему та поєднує інтереси кожної людини, інтереси національних, соціальних, політичних груп з інтересами держави.

Національний інтерес – визначальне джерело формування стратегічної мети, стратегічних завдань, об'єкта спрямувань і напрямів розвитку нації, механізму, методів і форм їх реалізації. За своєю спрямованістю національні інтереси зорієнтовані на забезпечення виживання та прогресивний розвиток і, певною мірою, лідерства особи, суспільства, держави [4, с. 46].

Геополітичний аспект національних інтересів передбачає збереження суверенітету й територіальної цілісності, а також визначення свого місця і ролі в певному геополітичному просторі, забезпечення балансу сил через міжнародні політичні, військово-політичні, правові, економічні та гуманітарні інститути.

Внутрішньополітичний аспект національних інтересів полягає у забезпеченні стабільного розвитку суспільства і держави, підвищенні життєвого рівня населення країни, а також забезпеченні політичної стабільності та утриманні влади правлячих сил.

Що ж стосується ідеологічного аспекту національних інтересів, то він передбачає обґрунтування різноманітних ідеологічних версій трактування змісту цих інтересів. Національні інтереси можуть трактуватися через ідеологію ізоляціонізму, планетаризму, солідаризму, ліберального інтернаціоналізму і виживання тощо [5, с. 137].

Аналізуючи різні наукові підходи до розуміння категорії національних інтересів та виходячи з їх особливостей можна зробити висновок, що національні інтереси охоплюють широкий спектр відносин у державі та містять такі основні елементи як військову безпеку, економічне процвітання і розвиток та державний суверенітет як контроль за певною територією і населенням.

Закон України «Про національну безпеку» від 21.06.2018 р. визначає національні інтереси України як «життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян» (п. 10 ч. 1 ст. 1 Закону) [6].

Фундаментальними національними інтересами України згідно з Законом є:

1) державний суверенітет і територіальна цілісність, демократичний конституційний лад, недопущення втручання у внутрішні справи України;

2) сталий розвиток національної економіки, громадянського суспільства і держави для забезпечення зростання рівня та якості життя населення;

3) інтеграція України в європейський політичний, економічний, безпековий, правовий простір, набуття членства в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору, розвиток рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами (ч. 3 ст. 3 Закону України «Про національну безпеку») [6].

Державна політика у сферах національної безпеки і оборони спрямовується на забезпечення воєнної, зовнішньополітичної, державної, економічної, інформаційної, екологічної безпеки, кібербезпеки України тощо.

Таким чином, національні інтереси держави охоплюють широкий спектр відносин у державі та містять такі основні елементи як військову безпеку, економічне процвітання і розвиток та державний суверенітет як контроль за певною територією і населенням.

Закріплення національних інтересів держави на нормативному рівні дає змогу для нормального їх функціонування, визначає подальші напрямки розвитку держави, які можливі за наявності

ефективного забезпечення суверенітету та територіальної цілісності України.

1. Смолянюк В. Ф. Системні засади національної безпеки України. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2018. № 2 (37). С. 107–123.

2. Глембоцький Д. Осмислення поняття «національний інтерес» для подальшої реалізації в розвитку країни. *Вісник Національної академії державного управління.* 2012. Вип. 3. С. 22–29.

3. Квеліашвілі І. Сутність національних та митних інтересів під час забезпечення потреб суспільства в державній митній політиці. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2017. Вип. 3 (34). С. 35–42.

4. Шахов В., Мадіссон В. Національний інтерес і національна безпека в геостратегії України. *Вісник Національної академії державного управління.* 2013. Вип. 2. С. 44–56.

5. Харун О. А., Рожок Т. В. Національні інтереси в забезпеченні національної безпеки України. *Мукачівський державний університет.* 2017. Вип. 13. С. 135–138.

6. Про національну безпеку: Закон України від 21.06.2018. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2469-19

Анастасія Кича,
здобувачка освітнього ступеня бакалавр
юридичного факультету
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

МОЛОДІЖНІ ОРГАНІЗАЦІЇ

Саме молодь є найважливішим ресурсом, що забезпечує процеси сталого розвитку. Ситуація, яка нині склалася в країні, показує, що держава, політичні партії, громадськість у цілому мають докласти максимум зусиль для спрямування суспільної свідомості в русло необхідності розбудови громадянського суспільства.

Роботу необхідно проводити, звичайно ж, з усіма верствами населення. Проте найбільшої уваги заслуговує молоде покоління, від якого значною мірою залежить як сучасне, так і майбутнє країни.

Закон України «Про молодіжні та дитячі громадські організації» визначає, що молодіжні громадські організації як об'єднання громадян віком від 14 до 28 років, метою яких є здійснення діяльності, спрямованої на задоволення та захист своїх законних соціальних, економічних, творчих, духовних та інших спільних інтересів [1].

У процесі побудови в Україні відкритого, демократичного суспільства важливу роль відіграє саме молоде покоління, оскільки воно безпосередньо задіяне в процесі його побудови і користуватиметься його здобутками в майбутньому. Участь молоді в процесі прийняття державно-управлінських рішень є частиною політики щодо молоді, яка проводиться сьогодні в державі.

Останні тенденції розвитку державної молодіжної сфери в Україні визначають молодіжні організації рівноправними партнерами держави у формуванні та здійсненні молодіжної політики. Починаючи з 2003–2005 рр. Національна Рада молодіжних організацій України спільно з Міністерством України у справах сім'ї, молоді та спорту запровадила організацію щорічних міжнародних молодіжних конференцій, що були поєднані одною назвою «Роль та місце національних рад молодіжних організацій в реалізації молодіжної політики європейських країн», на яких обговорювались ці тенденції та вивчався міжнародний, передусім європейський досвід. У проекті «Національної доктрини молодіжної політики», що була представлена на V Молодіжному саміті ООН, також зазначається, що нова модель системи управління молодіжною сферою має бути відкритою і демократичною, а молодіжні громадські об'єднання визнаються основним соціальним партнером держави у формуванні та здійсненні молодіжної політики [2]. Діяльність молодіжних організацій є дуже багатогранною, а критерії класифікації таких організацій може бути багато.

Також можна зазначити, що існують і певні характерні особливості, крім суто вікових, що їх виокремлюють дослідники, порівнюючи молодіжні громадські об'єднання з іншими громадськими організаціями, а саме: мотивація участі в молодіжному об'єднанні пов'язана передусім із життєвими пошуками особистості; у громадському об'єднанні молодій людині надається можливість освоїти нові соціальні ролі, стати суб'єктом права й громадської актив-

ності, набути досвіду самостійної роботи й відповідальності за її результати; опора на інтуїцію та ситуативність у діяльності, що викликано дефіцитом апробованих професійних «наробок», технологій і методів роботи; молодь розглядається, з одного боку, як інноваційний потенціал і перетворююча сила, але водночас зберігається традиційне сприйняття її як несамодостатньої групи, що потребує виховання й контролю [3].

Більшість дослідників вважає, що головним джерелом утворення молодіжних об'єднань як організованої частини загального молодіжного руху є спільність інтересів та мети, досягнення яких можливе лише в умовах цієї організації [4]. Розглядаючи цілі, що ставить перед собою молодіжна громадська організація, їх можна поділити на дві великі групи: 1. організації взаємної вигоди чи об'єднання за інтересами (за американською класифікацією *issue-oriented*). Кожна з таких організацій має об'єднуюче начало і корпоративні інтереси. Її діяльність орієнтована на саму себе, тобто на власних членів; 2. організації суспільної користі *(policy-oriented)*. Вони слугують громадським інтересам у широкому сенсі. Їх діяльність спрямована «зовні», тобто на інших. До них відносять благодійні, правозахисні організації, молодіжні парламенти та інші громадсько-політичні організації.

Наступним питанням, яке потребує відповіді є в якій сфері суспільного життя діють молодіжні організації? Для стратифікації за сферами діяльності варто використовувати методологічні підходи, розроблені Центром дослідження питань громадянського суспільства Університету Джона Гопкінса в Балтиморі (США), що отримали назву Міжнародної класифікації некомерційних організацій (МКНО) .

Здійснюючи аналіз різних науковців МГО можна поділяти на такі групи: 1. культура й відпочинок (творчі, національно-культурні організації). 2. освіта й наукові дослідження (учнівські, студентські та організації молодих учених). 3. Охорона здоров'я та соціальні послуги (організації, що займаються профілактикою наркоманії, СНІДу та ін.). 4. навколишнє середовище (екологічні організації, як то Всеукраїнська екологічна ліга та ін.). 5. міжнародні відносини (Євро < 26, Євро-клуби та інші молодіжні організації, що займаються євроатлантичною інтеграцією). 6. релігія (наприклад

«Українська молодь Христові», «Християнська молодіжна організація Церкви Адвентистів Сьомого Дня», «Християнська молодіжна рада церков ЕХБ України» тощо). 7. ділові й професійні асоціації, спілки (організації молодих юристів, державних службовців, підприємців). 8. право, агітаційно-пропагандистська діяльність і політика (молодіжні філії політичних партій, правозахисні, громадсько-політичні організації). До останньої групи організацій, як і до політичних партій, застосовують поділ відповідно до їх ставлення до домінуючого в сучасному світі типу суспільно-економічних відносин: ультраліві, ліві, лівоцентристські, центристські, правоцентристські, праві, ультраправі.

Зазначимо, що невід'ємною складовою будь-якого демократичного суспільства є різноманітні об'єднання громадян, їх соціально-політичне призначення полягає насамперед у тому, що вони допомагають людям у розв'язанні проблем повсякденного життя, відкривають широкі можливості для виявлення суспільно-політичної ініціативи, здійснення функцій самоврядування.

Можна виділити ознаки молодіжних громадських організацій: офіційно оформлене членство (причому у різних формах: видача членських значків);участь членів об'єднання у створенні його матеріальної бази у тому числі шляхом сплати вступних і членських внесків; участь у самоуправлінні об'єднання (тобто участь у загальних зборах організації, бути членом секретаріату, або членом виконавчих органів – правління); обов'язкова наявність статуту об'єднання, інколи можливо програми чи іншого програмного документу.

Процес створення і становлення молодіжних громадських організацій різноманітний, проте він в цілому має чотири основних стадії. Отже,стадії створення молодіжних організацій є такими: номінальна стадія молоді люди лише об'єднуються в організацію, причому цей процес є стихійним, а тому зв'язки між ними є досить слабким, коли формуються зв'язки між членами організації а також розвиваються внутрішні структури; консолідуюча стадія характеризується чітким визначенням лідерів, формуванням активу, розподіленням функцій та обов'язків; заключна стадія пов'язана із завершальним оформленням організації, коли вже прийняті основні документи – програми та статут.

Конкретні результати діяльності молодіжних громадських організацій залежать від того якими механізмами вони користуються для реалізації їхньої мети. До найбільш типових механізмів участі молодіжних організацій у політичних процесах є: налагодження взаємовигідних стосунків з органами влади (місцевої та державної); створення та ефективне функціонування молодіжної форми місцевого самоврядування (маються на увазі молодіжні муніципалітети, тощо), залучення представників молодіжних організацій, у ролі радників-консультантів, до діяльності органів влади та спеціальних комітетів; загострення уваги органів влади до існуючих проблем на всеукраїнському або місцевому рівнях, формування власних пропозицій та втілення їх у життя задля вирішення суспільно важливих питань; внесення змін до законодавства у вигляді запропонованих варіантів відповідних документів; виконання організаціями їх статутної діяльності, якісний контроль та звітність щодо впроваджених державних або місцевих соціальних програм; співпраця молодіжних організацій між собою, а також з іноземними організаціями, товариствами та молодіжними структурами задля обміну позитивним досвідом та налагодження діалогу [5, с. 498].

Підсумовуючи, можна зазначити, що молодіжні громадські організації як форма прояву соціальної активності молоді переживають разом з Українською державою складний період суспільно-політичних та економічних трансформацій.

Організований молодіжний рух в Україні розвивається, інституціонується і формує розвинену систему зі специфічною внутрішньою структурою та механізмами взаємодії із зовнішнім оточенням. Спектр молодіжних громадських організацій є дуже різноманітним, тому типологія МГО має складний ієрархічний характер.

Існує прямий і безпосередній зв’язок між станом суспільства та його ставленням до молоді. Нехтування цим принципом, гіркий досвід минулого мають послужити пересторогою для сучасних політичних діячів та урядовців.

Особливість сучасної молоді полягає у тому, що вона виступає перш за все як суб’єкт суспільного життя, який знаходиться разом з тим у процесі свого становлення. Звідси у державній моло-

діжній політиці в якості рівноправних суб'єктів повинні виступати як молодь, так і суспільство.

1. Про молодіжні та дитячі громадські організації: Закон України від 01.12.1998 № 281-XIV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/281-14

2. Проект «Національної доктрини молодіжної політики»: матеріали V Молодіжного саміту ООН. Х. 2005. URL: http://academy.gov.ua/ej/ej12/txts/10pamokk.pdf

3. Нормативно-правова база діяльності громадських молодіжних організацій. К.: Четверта хвиля, 2001. 388 с.

4. Кулік В. Сучасний організований молодіжний рух в Україні як об'єкт наукового дослідження. URL: http://politika.org.ua/

5. Молодь в умовах становлення незалежної України (1991–2011 роки): щоріч. доп. Президентові України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України про становище молоді в Україні / О. В. Бєлишев та ін.; Держ. служба молоді та спорту України, Держ. ін-т сімейної та молодіж. політики. К., 2012. 224 с.

Христина Кічула,
здобувачка освітнього ступеня бакалавр
юридичного факультету
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПОНЯТТЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ ТА ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЇЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Конституційні засади права на безпечне для життя та здоров'я довкілля, забезпечення екологічної безпеки (статті 16 та 50 Основного Закону України) зобов'язують державу та її органи впроваджувати систему засобів попередження виникнення надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру. Як свідчать положення Основних засад (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2020 року, затверджених Законом України від 21 грудня 2010 року, в Україні щорічно виникають близько трьохсот надзвичайних екологічних ситуацій [1].

Зазначені проблеми зумовлюють до поглибленого наукового дослідження правового механізму забезпечення екологічної безпеки. Зокрема, академіком Володимиром Івановичем Андрейцевим свого часу розроблена доктрина права екологічної безпеки [2]. На її засадах започатковано низку дисертаційних досліджень про правові аспекти екологічного ризику, про правове забезпечення радіаційної безпеки, екологічної безпеки у сфері поводження з небезпечними відходами, на транспорті, в сільському господарстві, при видобуванні нафти та газу та багато інших.

Сільське господарство як сфера виробничої діяльності людини базується на використанні природних ресурсів – землі, вод, рослинного світу тощо – за допомогою яких, суспільство виробляє необхідну йому продовольчу продукцію. З цією метою, природні ресурси використовуються у якості засобу виробництва та предмета праці і піддаються істотному антропогенному впливу. Як свідчать статистичні дані, сільськогосподарське виробництво є найбільш природоємною галуззю вітчизняної економіки. У сфері його впливу перебувають 41,56 млн. га сільськогосподарських угідь (54% території країни), у тому числі 32,49 млн. га орних земель (53,8 %) та 7,63 млн. га сіножатей та пасовищ (12,6%). У сільськогосподарському виробництві щороку використовується понад 10,9 млрд. м 3 води або 36,4% від її загального споживання по країні. У перерахунку на одного мешканця України припадає 0,82 га сільськогосподарських угідь, у т.ч. 0,65 га орних земель, тоді як у середньому по Європі ці показники становлять відповідно 0,44 і 0, 25 га [2].

За оцінками фахівців, нинішня система ведення сільськогосподарського виробництва не відповідає вимогам збалансованого природокористування. Порушено екологічно допустиме співвідношення площ ріллі, природних кормових угідь, лісових насаджень, що негативно впливає на стійкість агроландшафту. Допущена надмірна освоєність земельних ресурсів (72% замість 60–65% допустимих), критична розораність території, яка є найвищою у світі і становить 53,8% замість допустимих 40%, недостатня площа лісів (15,7% замість оптимальних 20%) та екологічно стабілізуючих компонентів ландшафту (лісів, незайманих природних лук тощо 37% замість 5%).

Внаслідок цього частка еродованих земель України становить 57,4% від площі земель державих [3, с. 8].

В результаті антропогенного впливу використовувані у аграрній сфері природні ресурси втрачають свої первісні і набуті природні якості, деградують та негативно впливають на стан навколишнього природного середовища в цілому. З метою запобігання погіршення навколишнього природного середовища аграрної сфери держава застосовує систему правових заходів, сконцентрованих в основному у нормах екологічного, земельного, водного, лісового та інших галузей природноресурсового законодавства, а також у нормах деяких інших галузей правової системи України.

Метою таких заходів є забезпечення екологічної безпеки сільськогосподарського виробництва. Безперечно, екологічної безпеки сільськогосподарського виробництва є складовою частиною, різновидом екологічної безпеки в цілому. Тому всі вимоги щодо екологічної безпеки в тій чи іншій мірі стосуються і сфери аграрного виробництва. Вперше в історії екологічного права України визначення поняття екологічної безпеки було надано Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» [4].

Згідно з ч. 1 ст. 50 цього Закону, екологічна безпека являє собою такий стан навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей. Водночас у інших статтях Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» поняття «екологічна безпека» вживається в дещо інших значеннях.

Їх аналіз свідчить, що у цьому Законі під екологічною безпекою розуміється: 1) принцип екологічного права, який полягає у створенні таких умов існування та розвитку особи, суспільства та держави, завдяки яким забезпечується збереження і зміцнення їх екологічних інтересів шляхом своєчасного виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз антропогенного та природного походження (розділ XI); 2) окремий вид екологічних відносин, які виникають і реалізуються поряд з відносинами охорони навколишнього природного середовища та природокористування (ст. 1, ч. 1 ст. 6, ч. 1 ст. 8, ст. 13, ч. 4 ст. 22, ст. 31); 3) стан

навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей (ст. 50).

Відповідно у доктрині екологічного права України сформувалися дві основні наукові позиції щодо змісту поняття «екологічна безпека». Автор першої з них – проф. В. І. Андрейцев, аналізуючи чинне законодавство України та правову доктрину, дійшов до висновку, що екологічна безпека як юридична категорія – це складова національної і транснаціональної безпеки, і являє собою такий стан розвитку суспільних правовідносин і відповідних їм правових зв'язків, за яких системою правових норм, інших державно-правових і соціальних засобів гарантується захищеність права громадян на безпечне для життя і здоров'я довкілля, забезпечується регулювання здійснення екологічно небезпечної діяльності і запобігання погіршенню стану довкілля та інших наслідків, небезпечних для життя і здоров'я особи, суспільства і держави [5, с. 37–38].

Професор А. П. Гетьман розглядає екологічну безпеку як складову глобальної та національної безпеки, яка становить собою стан захищеності довкілля від порушення його екологічної рівноваги. Він вважає, що метою забезпечення екологічної безпеки є підвищення захищеності особистості в умовах поглибленої екологічної кризи та посилення негативного впливу техногенної діяльності на навколишнє середовище [6, с. 82–88].

На мою думку, вищезазначені доктринальні визначення поняття «екологічна безпека» як юридичної категорії мають більше спільного, ніж відмінностей. Їх єднає положення про те, що і стан захищеності довкілля від порушення його екологічної рівноваги, і стан захищеності права громадян на безпечне для життя і здоров'я довкілля забезпечується відповідною нормативно-правовою базою – певною частиною законодавства України.

Оскільки земля виконує роль основного засобу сільськогосподарського виробництва та предмету праці у сільському господарстві, то ключове значення у правовому забезпеченні екологічної безпеки у сільському господарстві відіграє земельне законодавство – Земельний кодекс України та закони України «Про охорону земель», «Про меліорацію земель», «Про державний контроль за

використанням та охороною земель» та інші законодавчі акти про землю.

Крім того, правові вимоги екологічної безпеки у сільському господарстві містяться у пересурсних законодавчих актах, в першу чергу, у Водному та Лісовому кодексах України. На забезпечення екологічної безпеки у сільському господарстві України мають вплив і міжнародні договори за участю України, які містять природоохоронні норми.

Зокрема, Європейська ландшафтна конвенція, до якої приєдналася Україна, містить певні вимоги щодо збереження і підтримання агроландшафтів, які є ключовим елементом агроекосистем та довкілля в цілому.

Отже, екологічна безпека сільського господарства як правова категорія – це стан захищеності довкілля від порушення його екологічної рівноваги в процесі здійснення сільськогосподарської діяльності, який забезпечується нормами права.

Екологічна безпека сільського господарства та агросфери в цілому забезпечується нормами екологічного, аграрного, водного, лісового та іншими галузями права, які регламентують використання природних ресурсів для виробництва сільськогосподарської продукції.

---

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80 (дата звернення: 03.11.2019).
2. Про основні напрями державної політики України в галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки: Постанова Верховної Ради України від 05.03.1998 р. № 188/98-В. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/188/98-%D0%B2%D1%80 (дата звернення: 03.11.2019).
3. Фурдичко О. І., Дем'янюк О. С. Еколого-економічні особливості використання природних ресурсів в аграрному виробництві України. *Агроекологічний журнал.* 2013. № 3. С. 7–12.
4. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 р. № 1264-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#n17 (дата звернення: 03.11.2019).
5. Андрейцев В. І. Право екологічної безпеки: Науково-практичний посібник. К., 2002. 352 с.
6. Гетьман А. П. Конституція України: науково-практичний коментар. Харків, 2003. 426 с.

Любов Коробій,
здобувачка освітнього ступеня бакалавр
юридичного факультету
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ЗМІСТ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ГРОМАДЯНИНА

Адміністративно-правовий статус громадян у юридичній науці, має важливе значення, оскільки саме громадяни мають найбільший обсяг прав та обов'язків у законодавстві. Громадяни також є найчисленнішою групою об'єктів взаємовідносин з органами виконавчої влади.

Характер їх відносин зумовлюється положенням Конституції України про те, що головним обов'язком держави є закріплення і забезпечення прав і свобод людини.

Під громадянином як суб'єктом адміністративного права, по-перше, розуміють людину, фізичну особу; по-друге, вона не повинна перебувати з конкретним органом управління в трудових або державно-правових відносинах. Особа має вважатися громадянином стосовно певних правовідносин, а не взагалі, оскільки одна й та ж людина в різних відносинах може виступати як різні суб'єкти: як приватна особа, як посадова особа, як представник влади. І тому вона в кожному випадку наділена певним статусом, який відрізняється від інших [1; 2, с. 20].

Громадянство – це певний правовий зв'язок особи з державою, який виявляється у взаємних правах та обов'язках. Визнання громадянином тягне за собою низку правових наслідків. Відтак, громадянство є однією з головних передумов виникнення в особи адміністративно-правового статусу.

І. В. Бойко визначає зміст адміністративно-правового статусу громадянина як конкретизовані та деталізовані конституційні права, свободи й обов'язки громадян, закріплені в нормах адміністративного права, а також гарантії реалізації цих прав і свобод, забезпечені механізмом їхнього захисту органами держави і місцевого самоврядування [3, с. 95].

У правовій науці існують класифікації прав осіб: закріплені в адміністративно-правових нормах права громадян, які розвивають і конкретизують права, що закріплені в Конституції України, та права громадян, передбачені виключно нормами адміністративного права.

Конституція України закріплює лише основоположні права і свободи людини та громадянина, тоді ж як система державного гарантування й захисту має всезагальний характер і поширюється на будь-які права громадян, що особливо актуалізується в умовах природно-правової концепції. У зв'язку з цим слід означити такі конституційні принципи адміністративно-правового статусу громадян, як їхня рівність у своїх правах і перед законом, невідчужуваність та непорушність таких прав, як за ст. 21, ч. 1 ст. 24 Конституції України [1].

Більшість прав, свобод і обов'язків громадян реалізуються у сфері функціонування виконавчої влади. Виконавча влада є тією владою, з якою фізична особа має постійні контакти. У сфері державного управління людина має цілий комплекс прав, свобод та обов'язків.

Права і свободи громадян, що реалізуються у сфері державного управління, є складовою частиною їх адміністративно-правового статусу. Опираючись на зміст прав громадян у сфері реалізації виконавчої влади, вони поділяють на ті, що виникають:

а) в результаті соціально-політичної діяльності громадян, їх участі в державному управлінні;

б) внаслідок сприяння держави в реалізації громадянами своїх конституційних прав і свобод у соціально-культурній сфері;

в) в підсумку реалізації свого права на захист, зокрема під час подання позову до суду або адміністративної скарги;

г) внаслідок використання процесуальних засобів захисту в адміністративно-юрисдикційному провадженні, застосування заходів необхідної оборони [3, с.101].

О.Ф. Скакун юридичний обов'язок розглядає як гарантовану законом міру суспільно-корисної та доцільної поведінки особи, що об'єктивно обумовлена потребами існування й розвитку інших осіб, соціальних груп, людства в цілому. Обов'язок, на йог думку, виступає засобом забезпечення прав [4, с. 183].

Юридичні гарантії – це основний елемент адміністративно-правового статусу громадянина, оскільки використання ним належних йому прав та виконання обов'язків є неможливим у випадку декларативного їх закріплення в нормах права [5, с. 91].

М. А. Бояринцева виділяє наступні форми реалізації прав та обов'язків громадянина в адміністративно-правових відносинах:

1. Без обов'язкової участі органу виконавчої влади: дотримання громадянином встановлених нормами права певних правил поведінки; використання громадянином наданого йому законом права чи свободи.

2. За участю органів виконавчої влади: звернення громадянина до державного органу з метою реалізації належного йому права та свободи; прийняття державним органом обов'язкових до виконання приписів, пов'язаних з покладенням на громадянина обов'язків та контроль за їх виконанням; притягнення громадянина до відповідальності за невиконання обов'язків; оскарження громадянином рішень державних органів: а) адміністративне (процедурне) провадження; б) судове провадження [6, с. 17].

Реалізація громадянином своїх адміністративних прав та обов'язків – це його дії, спрямовані на встановлення, зміну або припинення адміністративно-правових відносин, які ґрунтуються на адміністративно-правових нормах, зокрема: дії, внаслідок яких з'являється можливість реалізувати свої адміністративні права; дії, внаслідок яких на них покладаються адміністративні обов'язки; дії, внаслідок яких наступає відповідальність за порушення ним своїх обов'язків.

Отже, під адміністративно-правовим статусом громадянина слід розуміти комплекс прав і обов'язків, передбачених нормами конституційного та адміністративного права.

---

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12

2. Шульга А. М. Правовий статус особистості, його види. *Право і безпека*. 2012 № 2 (44). С. 19–22.

3. Бойко І. В. Громадянин як суб'єкт адміністративно-правових відносин. *Вісник Академії правових наук*. 2004. № 1 (36). С. 94–102.

4. Скакун О. Ф. Теорія держави і права (Енциклопедичний курс): підручник. Х.: Еспада, 2006. 776 с.

5. Марчук В. П. Словничок юридичних термінів: навч. посібник. *Міжрегіональна академія управління персоналом.* К.: МАУП, 2003. 128 с.

6. Бояринцева М. А. Адміністративно-правовий статус громадянина України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 «Теорія управління; адміністративне право та процес; фінансове право; інформаційне право». Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. К., 2005. 20 с.

Олександр Король,
здобувач освітнього ступеня магістр
юридичного факультету
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

СУБ'ЄКТИ НОТАРІАЛЬНИХ П РОЦЕСУАЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про нотаріат», вчинення нотаріальних дій переважно покладається на нотаріусів, які працюють у державних нотаріальних конторах, державних нотаріальних архівах (державні нотаріуси) або займаються приватною нотаріальною діяльністю (приватні нотаріуси).

Вчинення нотаріальних дій в Україні покладається на нотаріусів, які працюють в державних нотаріальних конторах, державних нотаріальних архівах (державні нотаріуси) або займаються приватною нотаріальною діяльністю (приватні нотаріуси).

Відповідно до ст. 3 Закону України «Про нотаріат», нотаріус – це уповноважена державою фізична особа, яка здійснює нотаріальну діяльність у державній нотаріальній конторі, державному нотаріальному архіві або незалежну професійну нотаріальну діяльність, зокрема посвідчує права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняє інші нотаріальні дії, передбачені законом, з метою надання їм юридичної вірогідності [1].

Нотаріальний процес являє собою різновид правозастосовної діяльності, що відбувається у формі нотаріальних процесуальних правовідносин, які складаються між нотаріусом (іншим нотаріальним органом) та іншими суб'єктами нотаріальної справи.

До суб'єктів нотаріального процесу відносяться нотаріальні органи та особи, що беруть участь у вчиненні нотаріальних дій.

Правовідносини, що регулюються нормами нотаріального процесуального права, є різноманітними, як і їхні суб'єкти.

Суб'єкти нотаріальних процесуальних правовідносин – це учасники нотаріальних суспільних відносин, які виступають носіями передбачених нотаріальним правом суб'єктивних прав та обов'язків [2, с. 1236].

Усі суб'єкти нотаріальних процесуальних відносин залежно від функцій, цілей участі у процесі можуть бути поділені на три групи:

Першою групою охоплені суб'єкти, які мають право вчиняти нотаріальні дії (відповідно до ст. 1 Закону України «Про нотаріат»), а саме:

– нотаріуси, які працюють у державних нотаріальних конторах, державних нотаріальних архівах (державні нотаріуси);

– нотаріуси, які займаються приватною нотаріальною діяльністю (приватні нотаріуси);

– посадові особи органів місцевого самоврядування у населених пунктах, де немає нотаріусів;

– посадові особи консульських установ та дипломатичних представництв України;

– інші посадові особи, передбачені ст. 40 Закону «Про нотаріат», які посвідчують заповіти і довіреності, прирівняні до нотаріальних;

– начальник установи виконання покарань, що засвідчує справжність підпису особи, яка перебуває в такій установі, за ст. 78 Закону «Про нотаріат».

Найширші повноваження з учинення нотаріальних дій державою покладено на нотаріусів.

Другу групу утворюють юридично заінтересовані особи, що звертаються по вчинення нотаріальних дій. Відповідно до ч. 5 ст. 8 Закону України «Про нотаріат», це фізичні та юридичні особи, за дорученням або щодо яких вчинялися нотаріальні дії, також спадкоємці померлої фізичної особи.

До фізичних осіб-суб'єктів нотаріального права належать не лише громадяни України, а й іноземці та особи без громадянст-

ва. Аналогічно таке саме право мають іноземні юридичні особи, представництва та філії, згідно з вимогами цивільного законодавства України.

Заінтересовані особи у нотаріальному процесі поділяються на осіб – ініціаторів процесу, тобто тих, хто порушує нотаріальне провадження, звертаючись до нотаріуса з метою вчинення нотаріальної дії, та осіб, які залучаються до процесу нотаріальним органом.

До заінтересованих осіб слід також віднести законних (статті 80, 81 Закону «Про нотаріат») та договірних (ст. 44 Закону «Про нотаріат») представників. їх інтерес визначається безпосередньо законом (батьки, усиновителі, опікуни, піклувальники), договором (адвокати) і є юридичним.

Не заінтересованими особами в нотаріальному процесі є експерти (ст. 51 Закону), перекладачі (статті 15, 79 Закону «Про нотаріат»), хранителі, опікуни та інші особи, яким передано на зберігання спадкове майно (ст. 61 Закону), свідки (ст. 94 Закону «Про нотаріат») та інші особи.

Суб'єкти цієї групи не впливають на хід та розвиток процесу, а тільки сприяють діяльності інших учасників тим, що надають необхідний фактичний матеріал, не добиваючись здійснення свого процесуального інтересу.

До третьої групи суб'єктів нотаріального процесу відносяться органи державної влади України. Органи державної влади здійснюють владні повноваження щодо врегулювання організації нотаріату і контролю за здійсненням нотаріальної діяльності в межах, встановлених Законом України «Про нотаріат» та іншими нормативно-правовими актами.

До органів державної влади, які дотичні до органів нотаріату, належать:

1. Міністерство юстиції України, головні територіальні управління юстиції в областях, місті Києві;

2. органи фіскальної служби;

3. інші державні органи;

4. судові органи.

Одночасно контроль за організацією нотаріату, перевірку організації нотаріальної діяльності нотаріусів, дотримання ними

порядку вчинення нотаріальних дій та виконання правил нотаріального діловодства здійснюють Міністерство юстиції України, головні територіальні управління юстиції в областях, містах Києві та Севастополі.

До четвертої групи суб'єктів нотаріального процесу слід віднести органи самоврядування нотаріусів. Відповідно до ст. 16 Закону України «Про нотаріат», професійне самоврядування нотаріусів здійснюється через Нотаріальну палату України та її органи. Нотаріальна палата України – це недержавна неприбуткова професійна організація, що об'єднує всіх нотаріусів України на засадах обов'язкового членства [3. с. 169–171].

Таким чином, існують чотири основні види суб'єктів нотаріального процесу.

На підставі вищезазначеного, можна зробити такі висновки:

1. виникнення нотаріального процесу (звернення заінтересованої особи до нотаріуса) зумовлюється тією обставиною, що досягти бажаної правової мети особа – ініціатор процесу може лише в результаті здійснення процесуальних дій компетентною особою – нотаріусом;

2. тільки нотаріус може оцінити достовірність і повноту наданих доказів, зробити висновок про законність чи незаконність вчинюваних дій і з урахуванням цього прийняти владний акт застосування права;

3. нотаріальні процесуальні відносини слід характеризувати як владовідносини у тому сенсі, що діями нотаріусів реалізується державна влада, але не у сенсі влади над заінтересованими особами та іншими учасниками нотаріального провадження. Владний характер нотаріальних процесуальних правовідносин обмежується диспозитивністю методу їх регулювання, а також вимогами нотаріальної процесуальної форми;

4. обов'язковим суб'єктом нотаріального процесу є нотаріальний орган: нотаріус або інша особа, наділена правом вчинювати нотаріальні дії;

5. нотаріальні процесуальні правовідносини складаються у процесі нотаріальної діяльності між нотаріусом, з одного боку, і будь-яким іншим суб'єктом процесу – з іншого. Інакше кажучи, всі суб'єкти нотаріального процесу з моменту виникнення проце-

суальних правовідносин перебувають у правовому зв'язку з нотаріальним органом, мають щодо нього права та обов'язки.

1. Про нотаріат: Закон України від 02 вересня 1993 року. № 3426-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12 (дата звернення: 17.11.2019).
2. Курс цивільного процесу: підручник / В. В. Комаров та ін. Х., 2011. 352 с.
3. Долинська М. С. Нотаріальний процес: підручник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2019. 652 с.

Катерина Костів,
здобувачка освітнього ступеня магістр
юридичного факультету
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРАВОВІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ

Екологічна планетарна криза характеризується тим, що антропогенні впливи на довкілля уже істотно перевищують допустиму екологічну ємність біосфери. І навіть в умовах серйозної зростаючої загрози заходи з охорони нпс залишаються декларативними. На сьогодні загальноприйнятним являється визнання необхідності змінити суспільну свідомість у керунку усвідомлення всієї небезпеки екологічної кризи, та ймовірного потенційнонебезпечного антропогенного впливу на довкілля.

Формування у людей нового досконалішого природорозуміння й світорозуміння являється шляхом усвідомлення причин екологічної кризи та виходу з неї. Тож необхідно і важливо сформувати таку оновлену систему понять і цінностей людини, що виключатиме антагонізм людини та суспільства із середовищем проживання.

Це означає необхідність системної реформи сучасного суспільства, важливим елементом якої повинна стати оновлена модель освітньої системи 21 століття.

Визначальною ознакою правового регулювання в галузі екологічної освіти на сучасному етапі розвитку Української держави являється розвиток «екологічної освіти в інтересах сталого розвитку» та «екологізація освіти», що є водночас, елементами і державної екологічної політики, й державної політики в галузі освіти, та актуалізують питання розробки й законодавчого закріплення такого ефективного правового механізму, що включатиме нормативно-правову базу, інституційно-функціональне забезпечення та фінансові ресурси й гарантуватиме загальнообов'язковість екологічної освіти як екологічного імперативу.

Процес реалізації права на екологічну освіту в Україні, її екологізації та спрямування на сталий розвиток, прямозалежні від рівня ефективності нормативно-правового регулювання. Попри відсутність єдиного спеціального законодавчого акту в сфері екологічної освіти, що комплексно б врегульовував освітньо-екологічні відносини, слід констатувати сформовану складну й розгалужену систему нормативно-правових актів, у яких закріплені положення, що регулюють відносини у цій сфері.

Фундаментальним нормативно-правовим актом, що містить підґрунтя для визначення засад екологічної освіти, являється Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища». Саме в цьому Законі вперше як серед держав колишнього Радянського Союзу, так й більшості інших держав світу було закріплено таке право громадян як право на екологічну освіту (пункт «ж» ст. 9) та гарантовано його захист, про що вказано у його статті 11. Принципово важливим для реалізації цього права стало положення статті 7 Закону під назвою «Освіта і виховання в галузі охорони навколишнього природного середовища», відповідно до якої встановлено, що «Підвищення екологічної культури суспільства і професійна підготовка спеціалістів забезпечуються загальною обов'язковою комплексною освітою та вихованням в галузі охорони навколишнього природного середовища, в тому числі в дошкільних дитячих закладах, в системі загальної середньої, професійної та вищої освіти, підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів» [1].

ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища» фактично заклав основу правового регулювання в сфері екологічної освіти в нашій державі.

Іншим нормативно-правовим актом, в якому приділена належна увага питанню екологічної освіти є Основні засади (стратегія) державної екологічної політики України на період до 2030 року, які затверджені Законом України від 28 лютого 2019 р. [2] (надалі – Стратегія-2030), в яких визначені основи національної екологічної політики в галузі використання природних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища й забезпечення екологічної безпеки.

У цьому акті визначено серед першопричин екологічних проблем в Україні – низький рівень розуміння в суспільстві пріоритетів збереження довкілля та переваг збалансованого (сталого) розвитку, але усвідомленням важливості екологічних знань стала вказівка у цьому зв'язку і на таку причину як недосконаліть системи екологічної освіти та просвіти.

Серед основних інструментів реалізації державної екологічної політики чільне місце відводиться освіті в інтересах збалансованого (сталого) розвитку (ОСР), що на думку законодавця створить умови для запровадження безперервної екологічної освіти. Також акцентується на розвитку екологічної просвіти й виховання підростаючого покоління через різні форми неформальної освіти, тобто діяльність позашкільних закладів освіти та еколого-натуралістичних центрів, природничих секцій центрів дітей і юнацтва й профільних громадських організацій [2].

У Розділі 3 серед стратегічних цілей і завдань пріоритетною є Ціль 1 «Формування в суспільстві екологічних цінностей і засад сталого споживання та виробництва». Для досягнення цієї мети першочерговим завданням визначено впровадження ОСР, екологічної освіти й виховання, здійснення просвітницької діяльності. Виконання цього завдання має сприяти підвищенню екологічної свідомості громадян. Іншим завданням, яке розкриває актуальність екологічних знань є «забезпечення практичної реалізації результатів сучасних та фундаментальних екологічних досліджень та безперервної взаємодії між науковцями та державними органами».

Позитивним є й те, що визначивши етапи в досягненні цілей державної екологічної політики, визначено необхідним до 2025 року стабілізацію екологічної ситуації шляхом поширення екологічних знань, а також підвищення екологічної свідомості суспільства.

Очікуваними результатами реалізації Стратегії 2030 визначено, зокрема, створення умови для запровадження у повсякденне життя громадян моделей сталого споживання, активізація їх ролі в запобіганні забрудненню й здійсненні контролю за станом навколишнього природного середовища, сталому природокористуванні через значне підвищення рівня екологічної освіти й просвіти та виховання громадян України.

Попри те, що у Стратегії 2030 приділена належна увага питанням екологічної освіти все ж істотним її недоліком є відсутність положення щодо наукового обґрунтування, розробки й прийняття спеціального закону про екологічну освіту. Визнання такого акту як першочергового у системі екологічного законодавства обґрунтовано на рівні дисертаційного дослідження В. В. Костицьким [3].

Проект Національного плану дій з охорони навколишнього природного середовища на 2020–2025 роки, пройшовши громадське обговорення, перебуває на стадії розгляду відповідних органів.

Слід відзначити, що Основні засади (стратегія) державної екологічної політики України на період до 2030 року являються, на даний час, основними документами, в яких визначені концептуальні основи національної екологічної політики України в галузі екологічної освіти, й закріплені взяті на себе Україною зобов'язання у цій сфері.

Наявна розгалужена система законодавства, що визначає основи національної екологічної політики в галузі екологічної освіти, не позбавлена недоліків. Насамперед слід вказати такий недолік як присутність у більшості актів законодавства положень, що носять декларативний і програмний характер, що не підкріплений необхідними правовими гарантіями-наслідками, що можуть мати місце у разі їхнього невиконання, в них не передбачено механізму їхнього виконання, та контролю за виконанням, відсутні конкретні заходи відповідальності.

Інший встановлений у процесі аналізу законодавства недолік стосується відсутності в відповідному освітньому законодавстві визначених юридичних обов'язків і подекуди навіть повноважень визначених суб'єктів (органів влади, закладів освіти) по наданню екологічної освіти й по здійсненню екологізації (зокрема, реформуванню та модернізації) освіти, та знову ж таки відсутність яких-

небудь положень, які б передбачали заходи відповідальності у випадку невиконання цими суб'єктами таких обов'язків (у законодавстві прямо закріплено лише обов'язок батьків зі здійснення екологічної освіти й виховання своїх дітей). На освітні заклади, відповідно до норм законодавства про освіту, покладено тільки обов'язок по додержанню стандартів освіти, і у разі їх невиконання встановлено можливість притягнення до юридичної відповідальності.

Погоджуючись з висловленою рядом науковців думкою, формами вдосконалення правового регулювання в галузі екологічної освіти могло б стати або прийняття спеціального основоположного закону про екологічну освіту, що мав би характер комплексного міжгалузевого законодавчого акту, або ж включення розділів чи окремих статтей у вже чинні акти чи спеціально прийняті.

---

1. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25 червня 1991 р. № 1264-XII. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1264-12 (дата звернення: 26.10.2019)

2. Основні засади (Стратегія) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України від 28 лютого 2019 р. № 2697-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19 (дата звернення: 26.10.2019).

3. Костицький В. В. Економіко-правовий механізм охорони навколишнього природного середовища: теорія та практика: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук: 12.00.06. К., 2004. 52 с.

Марина Коховец,
студентка
(Брестский государственный университет имени А. С. Пушкина)

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ЛИЧНОСТИ ТЕРРОРИСТА-СМЕРТНИКА

Терроризм появился давно, но в настоящее время он приобрел международный масштаб. Для минимизации этого явления важно реализовывать как адекватную уголовную, так и социально-экономическую политику, так как основная социальная база терро-

ристов – это низы общества, так называемые «исключенные», люди, ощущающие себя бесправными и униженными. Для своевременного предотвращения террористических актов и осуществления эффективной профилактической работы необходимо как можно детальнее изучать психологический портрет террориста, так как с помощью этого можно понять мотивы и цели преступного деяния, состояние психики и условия формированиянегативных установок.

«Психологический портрет преступника» – этовесь комплекс сведений об индивидуальных признаках и особенностях личности субъекта преступления, проявившихся в фактах и следах преступной деятельности, в посткриминальном поведении. Портрет (или психопрофиль) включает в себя признаки, имеющие криминалистическое значение, позволяющее установить личность преступника.

Исследователи утверждают, что личность любого человека, в том числе и террориста – это постоянное, непрерывное психологическое движение. Однако у террористов-смертников, вынашивающих идею о совершении преступления, определяют основные показатели внутреннего состояния: отсутствие визуального контакта с окружающими, замедленная реакция на происходящее, проявление мифологического, «тунельного» мировоззрения, деление мира людей на «своих» и «чужих», садомазохизм.

Большинство психиатров находят признаки готовности к суициду, глубокую депрессию, а отрешенность и умиротворенность террориста связывают с окончательным решением предаться иному миру [1, с. 285–294; 2].

Говоря о террористах в целом, следует разделять их на две группы:

1. террористы-исполнители (в том числе смертники);
2. организаторы, идеологи, заказчики терроризма.

В зависимости от особенностей мотивации террористов можно выделить категории:

1. преступники, занимающиеся террористической деятельностью исключительно из корыстных побуждений;

2. преступники, занимающиеся террористической деятельностью из разнообразных идейных соображений (националистических, политических, религиозных и др.).

Основной причиной для совершения теракта считают отсутствие желания жить вследствие тяжелых жизненных обстоятельств, а также целенаправленноепсихологическое воздействиена исполнителя теракта.

Такое состояние сопровождается идеологической составляющей, придающей смысл теракту.

Выделяют различные мотивы террориста-смертника, среди них наиболее распространенным является кажущаяся безысходность жизни, которая сопровождается совокупностью неблагоприятных обстоятельств:

1. социально-экономических (нищета и бедность, потеря близких, отсутствие социальной перспективы, низкий уровень образования и интеллекта);

2. этнокультурных (патриархальные традиции, бесправие женщины);

3. психофизиологических (утрата смысла жизни, безразличие окружающих, апатия, агрессия, фрустрация, страх, повышенная подверженность внушению) [1, с. 285].

В основном смертниками становятся относительно молодые люди, глубоко религиозные, вплоть до фанатизма. Чаще всего это люди одинокие, не имеющие близких родственников или потерявшие семью. Основную массу всех террористов составляют лица, исповедующие ислам, чаще всего одно изего радикальных течений – ваххабизм.

В настоящее время террористические структуры стали все чаще вербовать женщин-самоубийц. Стремление женщины к террористической деятельности может характеризоваться протестом против существующей социальной несправедливости, против места и роли женщины в мусульманском обществе. Число женщин-смертниц растет.

Это свидетельствует, с одной стороны, о кризисе в мусульманском обществе, в котором женщина не находит себе достойного места для мирной жизни, а во-вторых, о том, что женщины более внушаемы и управляемы. Женщинам легче, чем мужчинам, спрятать на теле взрывное устройство. Террористов-смертниц называют «черными вдовами» или «невестами Аллаха».

Они гибнут за идею посмертного воздаяния за свой геройский богоугодный поступок – убийство неверных. «Черные вдовы» – это жены или ближайшие родственницы погибших в боях членов незаконных вооруженных формирований – они мстят за погибших мужчин. При их вербовке используется именно факт вдовства, именно на идее продолжения войны с неверными и строится сценарий «мести» по отношению к совершенно непричастным к военным действиям людям. «Невесты Аллаха» – это девушки, которым прививают культ поклонения мужчине, а также те, кто вырос без родного отца и не имеют близких людей, которые могут обеспечить им безопасность.

Девушки подвергаются психологическому воздействию, внушениюимидеи о необходимости совершить террористический акт.Существуетпроблема массового вовлечения женщин в террористическую деятельность. Многие из разыскиваемых по всему миру террористов – женщины. Некоторые эксперты считают, что женщины-террористы гораздо опаснее мужчин.

Необходима грамотная политика, направленная на борьбу с терроризмом. Предупреждение должно заключаться в выявлении, устранении тех причин и условий, которые порождают терроризм.

Терроризм является преступлением ненависти [1, с. 288] и общего социального неблагополучия (включая и социальные болезни), поэтому его предупреждение должно быть глобальной политикой решения как общесоциальных проблем, так и снижение уровня агрессии и нетерпимости во всем мире, восстановления прав женщин в любых национальных и религиозных сообществах. Исследование личности террориста-смертника будет способствовать раннему реагированию на механизмы вовлечения людей в организации деструктивного характера и пресечение их деятельности.

---

1. Шамрей В. А. Психиатрия войн и катастроф. М., 2015. 431 с.

2. Лепёшкин Н. Я. Психологические основы терроризма и антитеррористической деятельности в современных условиях / Н. Я. Лепёшкин, В. Г. Василин, А. И. Обирин, В. Е. Талынёв. URL: http://yurpsy.com/files/ucheb/ter/05.htm (дата доступа: 20.11.2019).

Сюзана Красько,
здобувачка освітнього ступеня бакалавр
Інституту права, психології та інноваційної освіти
(Національний університет «Львівська політехніка»)

ЕЛЕКТРОННІ ДОКАЗИ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: ПОНЯТТЯ ТА ПРАВОВА ПРИРОДА

У зв'язку з розвитком громадянського суспільства та широким розповсюдженням інформаційно-телекомунікаційних технологій електронні докази стають новим актуальним інструментом реалізації права фізичних і юридичних осіб на захист. З прийняттям 03 жовтня 2017 р. Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» № 2147-VIII, була здійснена спроба законодавчого врегулювання деяких питань, що стосуються електронних засобів доказування. Зокрема, електронні докази були визнані самостійним засобом доказування як у цивільному, так і в господарському та в адміністративному процесах.

Однак відсутність належного нормативного регулювання правового статусу електронних доказів, неоднозначність судової практики щодо застосування їх під час вирішення цивільних справ перешкоджає ефективному використанню сучасних об'єктивних джерел інформації та гальмує розвиток відносин з використанням інформаційно-комунікативних технологій, що зумовлює необхідність дослідження сутності та правової природи електронних доказів як самостійного джерела доказової інформації в цивільному судочинстві [1, с. 84].

Так, відповідно до ч. 1 ст. 100 Цивільного процесуального кодексу України, електронними доказами є інформація в електронній (цифровій) формі, що містить дані про обставини, що мають значення для справи, зокрема, електронні документи (в тому числі текстові документи, графічні зображення, плани, фотографії, відео- та звукозаписи тощо), веб-сайти (сторінки), текстові, мультимедійні та голосові повідомлення, метадані, бази даних та інші дані в електронній формі. Такі дані можуть зберігатися, зокрема, на

портативних пристроях (картах пам'яті, мобільних телефонах тощо), серверах, системах резервного копіювання, інших місцях збереження даних в електронній формі (в тому числі в мережі Інтернет) [2].

На відмінну від нормативного визначення електронних доказів, у теорії цивільного процесуального права існують дещо інші підходи до визначення сутності й правової природи електронних доказів.

Так, наприклад, С. Г. Сафронов та А. В. Минбалеєв під електронними доказами розуміють задокументовану інформацію, представлену в електронній формі,тобто у вигляді, придатному для сприйняття людиною за допомогою електронних обчислювальних машин, а також для передання інформаційно-телекомунікаційними мережами або оброблення в інформаційних системах. Крім того, Е. Панкратова визначає електронні докази у широкому сенсі та розуміє під ними будь-які документи, в яких інформація представлена в електронно-цифровій формі [1, с. 85].

Відповідно до частини 2 ст. 100 Цивільного процесуального кодексу України, електронні докази подаються в оригіналі або в електронній копії, засвідченій електронним цифровим підписом, прирівняним до власноручного підпису відповідно до Закону України «Про електронний цифровий підпис». Законом може бути передбачено інший порядок засвідчення електронної копії електронного доказу [2].

Подібна норма закріплена у Законі України «Про електронні документи та електронний документообіг». Так, згідно зі ст. 7 цього Закону, електронна копія електронного документа засвідчується у порядку, встановленому законом. Копією документа на папері для електронного документа є візуальне подання електронного документа на папері, яке засвідчене у порядку, встановленому законодавством [3].

При цьому, аналізуючи чинне законодавство України, варто констатувати, що порядок засвідчення як електронної копії електронного доказу, так і його паперової копії, законом не передбачений.

З огляду на специфіку деяких електронних доказів, наприклад відео- або звукозаписів, варто зазначити, що вони не можуть

бути виражені в паперовому вигляді та посвідчити їх електронним цифровим підписом неможливо. Таким чином, до врегулювання на законодавчому рівні питання щодо засвідчення копій електронних доказів у сторін судового провадження буде існувати можливість подати електронні докази тільки в оригіналі. Однак, порядок такого подання теж чітко не врегульований, тому залишається актуальним питання, що саме може вважатися оригіналом електронного доказу. Як наслідок, у суду можуть виникнути питання щодо допустимості та оцінки зазначених доказів [4, с. 112].

Крім того, відповідно до Цивільного процесуального кодексу України, учасникам справи надано право подавати електронні докази в паперових копіях, посвідчених у порядку, передбаченому законом. При цьому, паперова копія електронного доказу не вважається письмовим доказом.

Водночас, учасник справи, який подає копію електронного доказу, повинен зазначити про наявність у нього або іншої особи оригіналу електронного доказу. Якщо подано копію (паперову копію) електронного доказу, суд за клопотанням учасника справи або з власної ініціативи може витребувати у відповідної особи оригінал електронного доказу. Якщо оригінал електронного доказу не подано, а учасник справи або суд ставить під сумнів відповідність поданої копії (паперової копії) оригіналу, такий доказ не береться судом до уваги [2].

Іншою проблемою є високий ризик підробки електронних доказів, що ставить під сумнів їх достовірність. О. Т. Боннер вважає, що суттєвим недоліком електронного документообігу, як і інформації в електронній формі в цілому, є легкість внесення до нього змін і, як наслідок, відсутність упевненості у достовірності отриманого електронного документа [5, с. 20].

На відміну від будь-якого іншого доказу, електронний доказ може зберігатися незмінним стільки, наскільки це може бути потрібним. Крім того, однією з основних ознак електронного документу як засобу доказування є відсутність зв’язку із конкретно визначеним матеріальним носієм, оскільки технічні засоби дозволяють копіювати такий документ необмежену кількість разів, користуватися ним у будь-який час, що не притаманно іншим засобам доказування.

Відповідно до статті 101 Цивільного процесуального кодексу України, оригінали або копії електронних доказів зберігаються у суді в матеріалах справи. За клопотанням особи, яка надала суду оригінал електронного доказу на матеріальному носії, суд повертає такий матеріальний носій, на якому міститься оригінал доказу, цій особі після дослідження вказаного електронного доказу, якщо це можливо без шкоди для розгляду справи, або після набрання судовим рішенням законної сили. У матеріалах справи залишається засвідчена суддею копія електронного доказу або витяг з нього [2].

Крім того, аналіз положень Цивільного процесуального кодексу України свідчить про наявність певних недоліків щодо порядку подання й збирання електронних доказів. Так, у Цивільному процесуальному кодексі України недостатньо уваги приділено критеріям допустимості електронних доказів. Проблема допустимості електронних доказів полягає в тому, що процесуальний закон не містить систематизованих відокремлених правил, які б визначали порядок одержання цих доказів. При цьому ця проблема ускладнюється особливою правовою природою електронних доказів, яка характеризується відсутністю матеріальної форми виразу та значною вразливістю електронних доказів, що полягає в можливості зміни їх змісту без очевидних ознак [1, с. 86].

Варто зазначити, що судова практика є неоднозначною у вирішенні питання, які саме електронні докази вважати допустимими засобами доказування. Так, Окружний адміністративний суд м. Києва у постанові від 17.03.2016 у справі № 826/16528/15 не взяв до уваги роздруківки статті невідомого автора із соціальної мережі «Facebook», вважаючи, що ці матеріали не є доказами (http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/56551967). При цьому, Вінницький міський суд Вінницької області у своєму рішенні від 31.05.2017 у справі № 127/8337/18 як належні та допустимі докази прийняв та дослідив роздруківки скріншоту з профілів у мережі «Facebook» (http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/66936677) [5, с. 21].

Як бачимо, з часом все більше судових рішень ґрунтується на інформації, що була надана сторонами як електронні докази. Тому слід погодитися з А. Ю. Каламайко, який запевняє, що

поступово електронні ресурси стають основним джерелом інформації, підтвердженням чому є досвід технологічно розвинутих країн.

Як приклад автор наводить одну з найвідоміших судових справ, де саме інформація в електронній формі відіграла вирішальну роль, а саме справу за антимонопольним позовом уряду США проти компанії «Майкрософт».

Під час її розгляду електронні поштові повідомлення були ефективно використані для того, щоб зменшити довіру суду до показань свідків [5, с. 22].

Отже, можна зробити висновок, що електронні докази – це новий вид доказів, що застосовується в цивільному процесі порівняно недавно і за своїм внутрішнім змістом може існувати у вигляді електронного документа, аудіозапису, відеозапису якої-небудь події, цифрової фотографії тощо.

Внаслідок особливої правової природи та власних специфічних ознак електронний доказ займає самостійне місце на рівні із письмовими та речовими доказами. Однак оскільки судова практика надалі залишається неоднозначною у вирішенні питання, які саме електронні докази вважати допустимими засобами доказування, законодавцю слід невідкладно усунути ці протиріччя шляхом внесення відповідних уточнень до чинного процесуального законодавства нашої держави.

---

1. Павлова Ю. С. Окремі аспекти допустимості електронних доказів у цивільному процесуальному законодавстві України. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. № 5. С. 83–87.

2. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18 березня 2004 року № 1618-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#n6733 (дата звернення: 24.10.2019).

3. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22 травня 2003 року № 851-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851 (дата звернення: 24.10.2019).

4. Петренко В. С. Електронні докази як елемент інформаційних технологій у цивільному судочинстві. *Молодий вчений*. 2018. № 1. С. 111–115.

5. Гетманцев М. О. Електронні докази в цивільному процесі: практика застосування новел законодавства. *Підприємництво, господарство і право,* 2019. № 2. С. 19–23.

Юлія Кузьмочка,
здобувачка освітнього ступеня бакалавр
юридичного факультету
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ПРИНЦИПИ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ З ПРАВООХОРОННИМИ ОРГАНАМИ УКРАЇНИ

Вважається, що принципи є важливою складовою частиною будь-якої організованої системи. З цієї причини дослідження проблеми принципів взаємодії Державної прикордонної служби України (ДПСУ) з правоохоронними органами є логічним продовженням дослідження самого поняття «взаємодія» як організаційно-правового явища. Власне уміння забезпечити досягнення поставленої мети при виконанні службово-бойових завдань, забезпечити при цьому інтереси суспільства та уникнути при цьому небажаного є не що інше, як дотримання принципів діяльності. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» у ст. 4 визначає, що така діяльність ґрунтується на принципах верховенства права, законності, дотримання прав і свобод людини [1].

Загальновідомо, що діяльність ДПСУ незалежно від своєї правової природи (юрисдикційної, організаційної, службово-бойової) здійснюється на підставі правових норм. Отже, і принципи цієї діяльності базуються на нормах національного законодавства. Основні принципи діяльності ДПСУ прописані у спеціальних законах, зокрема: «Про розвідувальні органи України», «Про контррозвідувальну діяльність», «Про Національну поліцію», «Про Національну гвардію України», «Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України», а також у багатьох інших нормативно-правових актах.

Однак, значна кількість спеціальних принципів не знаходить свого нормативного закріплення, а тому їхнє дослідження можливе виключно шляхом аналізу наукових розробок. Розглянемо окремі з них. Принцип безперервності взаємодії. Безперервність є філо-

софською категорією, що відображає єдність перервної, поділеної реальності, взаємоперехід окремих її ланцюгів [2, с. 100].

Безперервність означає взаємозв'язок і єдність відрізків часу, в яких реалізуються певні елементи взаємодії органів ДПСУ з іншими правоохоронними органами. Принцип широкого застосування гласних та негласних форм і способів взаємодії. Зазначений принцип взаємодії встановлений ст. 3 Закону України «Про Державну прикордонну службу України» [3].

Зазначений принцип полягає у виборі тих форм та способів діяльності, які відповідають умовам у місцях виконання службових завдань: на державному кордоні, на лінії розмежування в зоні проведення антитерористичної операції, в інших місцях виконання оперативно-службових та службово-бойових завдань. Принцип ефективності. Ефективність є якісним показником механізму взаємодії, характеризує як весь управлінський процес, так і окремі його елементи. Цей принцип полягає у забезпеченні позитивного відношення корисного ефекту (результату) до витрат на його одержання. Цей принцип взаємодії настільки пов'язаний з іншими принципами, що про його самостійне існування без принципів науковості, плановості, системності, спільності інтересів взаємодіючих суб'єктів та інших принципів, помилково буде говорити. Принцип охоронної цілі, якраз і являє собою основну ціль, досягнення якої дозволить розв'язати усю сукупність проблем. Принцип цільової адаптації. Цей принцип в правових науках не досліджувався. В теорії управління правоохоронними органами та силами правопорядку він висвітлений поверхнево. Будучи безпосередньо управлінським принципом, а не правовим, він є предметом наукової уваги вчених управлінців, соціологів, кібернетиків, та зустрічається у науковій літературі під назвою «принцип гнучкості та адаптивності» [4, с. 145].

У відповідності з цим принципом ефективна політика організації взаємодії формується в силу орієнтації усіх елементів, зв'язків, методів і прийомів, які використовуються в механізмі досягнення стратегічної мети. Принцип пропорційної відповідальності за наслідки взаємодії передбачає облік та оцінку діяльності взаємодіючих елементів за той обсяг діяльності, який покладався на них відповідно до плану взаємодії [5, с. 8].

У відповідності з цим принципом взаємодія ДПСУ з правоохоронними органами здійснюється згідно із нормативно-правовими актами та планами взаємодії. Істотною є умова реалізації цього принципу яка полягає у тому, що відповідальність за виконання певної функції під час взаємодії не повинна перевищувати обсягу наданих повноважень, але і не повинна бути меншою за ці повноваження. Поданий перелік досліджених принципів взаємодії не може вважатись абсолютно вичерпним [6, с. 13].

До переліку принципів взаємодії ДПСУ з правоохоронними органами можна віднести також принципи: цілеспрямованості, плановості, безперервності, системного підходу (системності), ефективних комунікацій, програмно-цільового підходу, субсидіарності, зворотного зв'язку, комплексності, маневреності, посилення управляючих параметрів системи, науковості, резерву тощо. Усі окреслені принципи взаємодії мають важливе, хоча і не однакове значення, однак досягнення високих результатів взаємодії забезпечується їхнім системним та комплексним застосуванням [7, с. 69].

Підсумовуючи викладене, можна зазначити, що принципами взаємодії Державної прикордонної служби України з правоохоронними органами є сукупність науково обґрунтованих та нормативно закріплених основних засад спільної чи узгодженої діяльності в інтересах досягнення загальних цілей з метою забезпечення правопорядку на державному кордоні та його недоторканості.

---

1. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12

2. Кобрин В. С. Принципи безперервності та наступності та наступності в діяльності Прем'єр-міністраУкраїни. *Науковий вісник Ужгород. націон. ун-ту. Серія право.* 2013. Вип. 22. Ч. І. Т. 1. С. 99–102.

3. Про Державну прикордонну службу України: Закон України від 03.04.2003. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-15

4. Теорія держави і права. Академічний курс: підручник / О. В. Зайчук та ін.; ред. О. В. Зайчук, Н. М. Оніщенко. К.: Юрінком Інтер, 2006. 688 с.

5. Бабков Ю. П., Адамчук М. М., Бабков А. Ю. Система принципів створення угрупувань військ (сил) Національної гвардії України. *Честь і закон*. 2015. № 1. С. 8–15.

6. Глущенко С. В. Принципи спеціалізації та інстанційності в діяльності Вищого спеціалізованого суду. *Часопис Академії адвокатури України*. 2014. № 1. С. 13–17.

7. Заброда Д. Г. Взаємодія суб'єктів боротьби з корупцією (адміністративно-правовий аспект): дис. … канд. юрид. наук: 12.00.07. К., 2005. 233 с.

Ірина Кушнір,
здобувачка освітнього ступеня магістратур
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

РОЛЬ ЗМІ В СУЧАСНІЙ ІНФОРМАЦІЙНІЙ ВІЙНІ

В сучасному світі інформаційні війни є повноцінним інструментом реалізації політичних цілей поряд із економічними, воєнними, соціальними засобами, а інколи вони грають навіть важливішу роль. Одним із базових елементів такого роду війн є пропаганда, що допомагає реалізовувати експансіоністську стратегію держави-агресора за допомогою цілеспрямованого впливу на громадську думку, викривлення інформації, поширення завідомо недостовірної інформації, розповсюдження матеріалів, які направлені на розпалювання міжнаціональної/ міждержавної ворожнечі. Разом з тим існують і методи адекватної відповіді подібним інформаційним загрозам, що допомагають захистити національний інформаційний простір від зовнішніх ризиків. Враховуючи те, що Україна знаходиться в стані гібридної війни, на неї направлена як «класична зброя» (військова техніка, вогнепальна зброя, дії регулярних військ та найманців) так і «інформаційна». Одним із суб'єктів реалізації останньої є засоби масової інформації.

Сьогодні ЗМІ є, з одного боку, репрезентантами суспільно-політичних процесів, а з іншого формують громадську думку, оскільки є одним із основних джерел інформації. Вони виступають у якості повноцінного суб'єкта формування інформаційного простору держави та суспільства і можуть зіграти двояку роль: можуть як допомогти державі в забезпеченні інформаційної безпеки так і слугувати в якості основної інформаційної загрози. Саме тому від скоординованих дій державних органів у сфері інформаційної політики, побудови правильного діалогу між ЗМІ, державою та суспільством залежить те яку роль в інформаційному просторі вони будуть грати. Політична практика (в тому числі і українська) свідчить, що часто ЗМІ спроможні надавати настроям людей негативного значення і зробити свій внесок у створення напруженості

[1, с. 111]. Проте у конфліктах ЗМІ можуть відіграти не лише негативну роль, формуючи агресивне ставлення до противника конфлікту. Мас-медіа можуть використати певні методи, які зніве-люють конфлікт і посприяють його вирішенню без матеріальних і людських утрат [1, с. 112]. В Україні діяльність ЗМІ детермінова-на умовами гібридної війни, коли інформаційний тиск з боку країни-агресора є дуже потужним. При таких реаліях суспільно-політичної ситуації роль мас медіа ґрунтується на виконанні наступних функцій:

• ЗМІ можуть надавати об'єктивну та неупереджену інфор-мацію, яка буде спиратися на факти з достовірних джерел (при-наймні в ідеалі саме так вони і мають діяти);

• за допомогою ЗМІ можна поширювати контрпропаганду, захищаючи цим самим громадську думку від дії маніпуляційних впливів з боку зовнішніх суб'єктів (інших держав, політичних пар-тій, терористичних та антиконституційних угруповань тощо);

• ЗМІ висвітлюють роботу державних структур і цим самим дозволяють суспільству слідкувати за діями держслужбовців здійс-нювати демократичний контроль;

• ЗМІ виступають у якості альтернативного по відношенню до держави джерела інформації і цим забезпечують динамічну стабільність в інформаційному просторі, оскільки не допускають домінування офіційних державних джерел та інформаційних ресур-сів у процесі формування громадської думки;

• Інформаційні канали ЗМІ є одним із базових елементів ста-лого формування громадянської культури та моралі, поширення національних і загальнолюдських цінностей (патріотизму, солідар-ності, гуманізму і т. д.) [2, с. 86].

Не дивлячись на те, що в сучасній Україні громадянське суспільство та демократична політична система знаходяться поки що на стадії формування, українські ЗМІ реалізовують вищепере-раховані цілі. Хоча, слід відмітити, що дуже часто вітчизняні мас медіа виконують роль засобів політичної агітації та реклами, що аж ніяк не сприяє підвищенню якості функціонування інформацій-ної безпеки та становленню демократичних цінностей. Якщо в де-мократичних країнах ЗМІ є важливим елементом громадянського суспільства то сучасні автократії використовують їх як офіційний

«державний рупор», який поширює вигідну для влади інформацію, яскравим прикладом тут слугує сучасний режим Путіна в Російській Федерації. «Чим жахливіша брехня, тим легше в неї вірять» – цитата нацистського пропагандиста Йозефа Гебельса, яка не втрачає актуальності і в наш час і у цілому відображає принципи інформаційної політики російської влади при активному використанні ресурсів ЗМІ. Таким чином, ЗМІ можуть здійснювати і негативний вплив в інформаційній сфері, який полягає у наступному:

• поширення недостовірної або відверто неправдивої інформації;

• розповсюдження матеріалів, що призводять до розпалювання міжетнічної/міжкласової/міжконфесійної ворожнечі, порушення конституційного ладу, посягання на безпеку держави, суспільства чи окремого індивіда.

• використання ЗМІ як засобу маніпулювання громадською думкою (особливо це актуально під час проведення різного роду політичних кампаній);

• використання ЗМІ державою в якості інструменту поширення пропаганди, встановлення цензури та інші [2, с. 86].

Для того щоб переконатися наочно в правильності даного твердження слід використати науковий метод контент-аналізу, що полягає якісному та кількісному вивченні документі і ґрунтується на неупередженості та об’єктивності висновків і суворості процедури і полягає у відповідній обробці тексту з подальшою науковою інтерпретацією її результатів. Саме тому, як приклад, нами було проаналізовано медіа контент інтернет-версій трьох найбільш цитованих (за версією російської компанії та інформаційно-аналітичної системи «Медиалогия») російських газет – «КоммерсантЪ» та «Известия». Був проведений кількісний контент-аналіз, що полягав у визначенні частоти вживання газетами наступних слів: Каратели, Бандеровцы, Нацисти, Фашисти, Украина, Донбасс, Хунта, Правый сектор, Новороссия, ДНР, ЛНР. Всі слова в тій чи іншій мірі стосуються України та ситуації в зоні АТО. Часові рамки аналізу: лютий 2014 (початок російської інтервенції в Крим) – грудень 2015.

Зважаючи на результати контент-аналізу можна сказати, що в інформаційних матеріалах, які висвітлюються у всіх

трьох газетах, частота згадувань вищеназваних слів є дуже високою, особливо це стосується слів «Украина», «Новороссия» і «Донбасс».

Якщо говорити про якісний аналіз змісту інформації, то тут результати цілком очевидні – всі згадування про Україну несуть в собі переважно негативний сигнал, тоді як статті де згадуються слова «ДНР», «ЛНР», «Новороссия» тощо, направлені на формування позитивного образу в очах як російської громадськості, так і населення країн пострадянського простору (в тому числі і України).

Отже, в сучасних умовах ЗМІ можуть виступати як у якості інструмента ведення інформаційної війни так і в якості недержавного суб'єкта забезпечення захисту інформаційного простору. У першому випадку ЗМІ реалізовують цілі інформаційної безпеки держави шляхом антипропагандистської та просвітницької діяльності.

Досвід України, яка знаходиться в умовах воєнно-інформаційної тиску з боку зовнішнього агресора є прикладом використання ЗМІ як своєрідного «інформаційного щита». У другому випадку мас медіа реалізують стратегію агресивної пропаганди задля досягнення політичних цілей влади. Яскравим прикладом тут слугує сучасна інформаційна політика Кремля.

На основі контент-аналізу інформаційних повідомлень трьох найбільш цитованих російських газет – «КоммерсантЪ» та «Известия» можна зробити висновок, що всі вони діють виключно в системі прокремлівської риторики. В такий спосіб офіційна російська влада формує вигідний для неї образ ворога в очах пересічних росіян.

---

1. Кондратюк М. О. Інформаційна війна та роль мас-медіа в міжнародних конфліктах. *Вісник Харківської державної академії культури.* 2013. Вип. 41. С. 108-113

2. Головка А. А. Діяльність сучасних ЗМІ в контексті інформаційної безпеки України. *Актуальні проблеми гуманітарних та природничих наук*. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2016. С. 85-87

3. Офіційний сайт газети «Известия». URL: http://izvestia.ru;

4. Офіційний сайт газети «Издательский дом Коммерсантъ». URL: http://www.kommersant.ru

Олександра Макара,
здобувачка освітнього ступеня магістр
юридичного факультету
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ПРАВОВІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ВІДХОДІВ В УКРАЇНІ ЯК ВТОРИННОЇ СИРОВИНИ

Великою проблемою на сьогодні є утилізація відходів від виробництва. На думку науковців, відходи – це речовини, матеріали і предмети, які виникли у процесі виробництва продукції чи споживання, а також товари (продукція), яка повністю або частково втратила споживчі властивості і не має можливості подальшого використання за місцем їх утворення чи виявлення, від якої власник позбувається, має намір або повинен позбутися шляхом утилізації чи видалення [1]. Відходи можна поділити на побутові, промислові, будівельні, споживчі та радіоактивні.

Кожного року використання первинних ресурсів збільшується, у такій самій пропорції зростають і відходи від їх переробки, що стають причиною появи великої кількості звалищ і полігонів для їх захоронення, що займають земельні ділянки, виділяють парникові гази, які потрапляють в атмосферу. На території України налічувалось 5271 спеціальних споруджень для відходів та 35 тисяч сміттєзвалищ, разом за площею вони складають 42 тисячі метрів^2 [2].

Україна залишається європейським лідером за кількістю відходів на душу населення, що є негативним показником для громадян. Екологічна ситуація погіршується з кожним роком, забруднюється все більша частина атмосфери. Аналізуючи дані представлені Державною службою статистики України, можна помітити, що обсяг формування відходів знижується, причина полягає не в масовому впровадженні нових технологій ресурсокористування, а в силу політичних та економічних факторів: кризи у промисловому виробництві; початку 2014 року окупацією часини території України, де калькуляція відходів стає неможливою.

Україна є промисловою країною, тому велика частка відходів з'являється внаслідок матеріального виробництва, адже є велика

кількість підприємств, фабрик, заводів, електростанцій, що здійснюють переробну діяльність. Тому постає необхідність у переробці відходів, що важливо не тільки як спосіб утилізації відходів, але і як перспективна галузь економіки, що розвивається.

Все актуальнішим стає питання зміни моделі економіки із традиційної на циркуляційну. Ідея моделі полягає у збереженні ресурсів і матеріалів, як наслідок – постійний економічний ріст. Використовуючи на підприємствах вторинну сировину, можна зменшити вартість товарів та виробництва, суттєво збільшити економію матеріалів, постійно залучати інновації з переробки залишків первинних ресурсів, задовольняти постійно зростаючі потреби населення новими товарами або послугами. Існує думка, що зростання обсягів переробки відходів та повторного використання ресурсів може принести додатково один трильйон доларів для глобальної економіки до 2025 року.

Вторинна переробка сировини є досить розповсюдженим способом утилізації відходів. Даний метод вважається найефективнішим щодо використання ресурсного потенціалу. Наслідком вживання у виробництво вторинних ресурсів є заощадження значної кількості первинної сировини, а також збільшення обсягів сировинного резерву.

З року в рік вторинній переробці матеріалів приділяється все більше уваги. Виробничі підприємства удосконалюють процеси та технології переробки з метою підвищення рівня ефективності роботи. В Україні повторна переробка сировини формально регулюється на рівні держави. Визначаються законом правові, організаційні та економічні засади діяльності, з метою зниження рівня появи відходів та зменшення викидів. У більшості випадків переробкою продукції на вторинну сировину займаються приватні підприємства, також варто зазначити. Однією із головних проблем власники підприємств називають те, що існують конкретні види сировини, на які є обмеження щодо переробки.

У 2017 році була прийнята стратегія управління відходами на період до 2030 року за підтримки Кабінету Міністрів України. Дана стратегія розроблена Міністерством екології та природних ресурсів України разом із міжнародними експертами. Мета – подолати проблему забруднення та зменшити економічну залежність від приро-

дних ресурсів. На сьогодні, лише 6% відходів переробляється. Національна стратегія передбачає, що до 2030 року переробка сміття буде становити 70% від загальної частки відходів [3].

Сфера вторинного користування ресурсів перебуває на етапі активного становлення. Внаслідок стихійного процесу формування сфери вторинного ресурсовикористання існують певні диспропорції територіального розміщення підприємств. За даними Європейської бізнес асоціації, лише 4,18% відходів відсортовуються і переробляється.

В Україні є велика кількість заводів з переробки вторинної сировини, проте в масштабах держави відходи не сортуються, в наслідок – переробні підприємства працюють не на повну потужність, або їхня робота не є достатньо рентабельною для нарощування потенціалу вторинної переобки. Загалом в Україні працює 15 заводів з переробки скла, 15 – з переробки паперу, 16 – з переробки металу, 19 – з переробки ПЕТ, 36 – з переробки вторинних полімерів.

Для прикладу, завод по переробці паперу переробляє близько 600 тис. тон, в той час, коли потужність – 1100 тис. тон сировини. Переробна галузь потребує великої кількості вторинної сировини – макулатури, полімерних матеріалів, ПЕТ-пляшок, алюмінієвих банок, склобою [4].

Дефіцит сировини на внутрішньому ринку покривається за рахунок імпорту. Так, переробні підприємства імпортують 30% макулатури від загального обсягу переробки, а це більше 300 тис. тон на рік, склобою – 20%, а лінії з переробки вторинного пластику (навіть з урахуванням імпортної сировини) завантажені лише на 50% [5].

Отже, проблема в Україні з відходами набуває широких масштабів і стає неконтрольованою, тому доцільними є законодавчі ініціативи та вдосконалення механізмів правового регулювання сфери поводження з відходами, а також визначальним для суспільства є формування екологічної культури та природоохоронних звичаїв. Технологія безвідходного виробництва зменшить негативний вплив діяльності виробничих підприємств на навколишнє середовище, що в свою чергу покращить стан навколишнього природного середовища та підвищить рівень дотримання суб'єктами господа-

рювання природоохоронних обов'язків, що приведе до раціонального використання природних ресурсів.

---

1. Про відходи: Закон України від 05.03.1998 р. №187/98-ВР. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/187/98%D0%B2%D1%80 (дата звернення: 20.11.2019).

2. Про електроенергетику: Закон України від 16.10.1997 р. №575/97-ВР. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/575/97-%D0%B2%D1%80 (дата звернення: 20.11.2019).

3. Спеціалізована конференція «Переробка вторинних ресурсів». URL: https://dzi.gov.ua/press-centre/press-release/pererobka-vtorinnih-resursivsogodennya-ta-perspektivi/ (дата звернення: 21.11.2019).

4. Голян В. Інвестиції в переробку відходів: як подолати пасивність влади та бізнесу. URL: https://glavcom.ua/columns/vgalyan/investiciji-v-pererobku-vidhodiv-yak-podolati-pasivnist-vladi-ta-biznesu-488076.html (дата звернення: 21.11.2019).

5. Ніхто не сортує в Україні: підприємства з переробки вторинної сировини закуповують макулатуру і скло за кордоном. URL: https://www.meteoprog.ua/ua/news/577466/ (дата звернення: 22.11.2019).

Діана Матусікевич,
здобувач освітнього ступеня магістр
Центру післядипломної освіти,
заочного та дистанційного навчання
(Львівський державний університет внутрішніх справ),
Світлана Прокопюк,
здобувач освітнього ступеня магістр
Центру післядипломної освіти,
заочного та дистанційного навчання
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

УЧАСНИКИ ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВІ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

Учасники провадження в справах про адміністративні правопорушення – це суб'єкти (фізичні та юридичні особи), які беруть участь у провадженні у відповідності із своїм правовим статусом.

У провадженні завжди є два види учасників.

По-перше, це суб'єкти владних повноважень, які проводять провадження і забезпечують притягнення особи до адміністративної відповідальності.

По-друге, це сама та особа, яка притягається до адміністративної відповідальності. До цієї групи, можна віднести і потерпілого. І особа, яка притягається до адміністративної відповідальності і потерпілий мають особистий інтерес у кінцевому результаті справи.

Крім них є група учасників, які мають сприяти здійсненню провадження. Це свідки, поняті, експерти, захисники, представники.

Кожен учасник має відповідний статус, який визначається в першу чергу самим Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Суб'єктами, які притягаються до адміністративної відповідальності можуть бути:

– юридичні особи
– фізичні особи

Юридична особа стала суб'єктом адміністративної відповідальності лише у 2015 році після внесення відповідних змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, коли його було доповнено статтею 14-2 (Відповідальність за адміністративні правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, зафіксовані в автоматичному режимі) [1]. До цього юридичні особи до адміністративної відповідальності за нормами Кодексу України про адміністративні правопорушення не притягалися.

Адміністративну відповідальність за правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, зафіксовані в автоматичному режимі (за допомогою технічних засобів, що дають змогу здійснювати фотозйомку або відеозапис та функціонують згідно із законодавством про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах), несуть юридичні та фізичні особи, за якими зареєстровано транспортний засіб.

У всіх інших випадках до адміністративної відповідальності може притягатися лише фізична особа.

Загальним суб'єктом адміністративної відповідальності є фізична осудна особа, яка досягла віку 16 років.

Існують певні особливості адміністративної відповідальності двох груп суб'єктів: неповнолітніх осіб (тобто осіб віком від 16 до 18 років) та на військовослужбовців та інших осіб, на яких поширюється дія дисциплінарних статутів.

Розглянемо особливості відповідальності осіб віком від 16 до 18 років.

Так, по-перше, поліцейські не мають права накладати адміністративні стягнення на таких осіб. Справи щодо адміністративних правопорушень, які вчинені неповнолітніми розглядаються виключно судом (стаття 221 КУпАП). По-друге, до осіб віком від шістнадцяти до вісімнадцяти років, які вчинили адміністративні правопорушення, застосовуються заходи впливу, передбачені ст. 24-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Такими заходами є:

1) зобов'язання публічно або в іншій формі попросити вибачення у потерпілого;

2) попередження;

3) догана або сувора догана;

4) передача неповнолітнього під нагляд батькам або особам, які їх замінюють, чи під нагляд педагогічному або трудовому колективу за їх згодою, а також окремим громадянам на їх прохання [1].

Такі заходи впливу застосовуються виключно судом.

У разі вчинення особами віком від шістнадцяти до вісімнадцяти років адміністративних правопорушень, передбачених статтями 44, 51, 121-127, 130, 139, частиною другою статті 156, статтями 173, 174, 185, 190-195 Кодексу України про адміністративні правопорушення, вони підлягають адміністративній відповідальності на загальних підставах.

Доцільно також зауважити, що у випадку вчинення неповнолітнім у віці від 14 до 16 років будь-якого передбаченого Кодексом України про адміністративні правопорушення правопорушення, відповідальність будуть нести його батьки або особи, що їх замінюють, за ч. 3 ст. 184 Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Певні особливості має адміністративна відповідальність військовослужбовців та інших осіб, на яких поширюється дія дисциплінарних статутів. До них віднесено посадових осіб Націо-

нальної поліції, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби та ін.

Військовослужбовці, військовозобов'язані та резервісти під час проходження зборів, а також особи рядового і начальницького складів Державної кримінально-виконавчої служби України, Національної поліції, служби цивільного захисту і Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України несуть відповідальність за адміністративні правопорушення за дисциплінарними статутами.

Але за порушення правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення безпеки дорожнього руху, санітарно-гігієнічних і санітарно-протиепідемічних правил і норм, правил полювання, рибальства та охорони рибних запасів, митних правил, вчинення правопорушень, пов'язаних з корупцією, порушення тиші в громадських місцях, неправомірне використання державного майна, незаконне зберігання спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації, невжиття заходів щодо окремої ухвали суду, ухилення від виконання законних вимог прокурора, порушення законодавства про державну таємницю, порушення порядку обліку, зберігання і використання документів та інших матеріальних носіїв інформації, що містять службову інформацію, ці особи несуть адміністративну відповідальність на загальних підставах.

До зазначених осіб не може бути застосовано громадські роботи, виправні роботи і адміністративний арешт.

При порушенні правил дорожнього руху водіями транспортних засобів Збройних Сил України або інших утворених відповідно до законів України військових формувань та Державної спеціальної служби транспорту – військовослужбовцями строкової служби штраф як адміністративне стягнення до них не застосовується.

Військовослужбовці за вчинення військових адміністративних правопорушень несуть відповідальність, передбачену главою 13-Б Кодексу України про адміністративні правопорушення, за умови, якщо ці правопорушення не тягнуть за собою кримінальну відповідальність.

---

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон УРСР від 07.12.1984 № 8073-X. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/80731-10

Аліна Мельник,
здобувачка освітнього ступеня бакалавр
юридичного факультету
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

КІБЕРЗЛОЧИННІСТЬ ЯК НЕГАТИВНИЙ ЧИННИК КРИМІНОГЕННОЇ СИТУАЦІЇ У СВІТІ

На сьогоднішній день кіберзлочини – це одна з найдинамічніших груп суспільно небезпечних діянь. Постійно збільшуються показники щодо поширення цих злочинів, а також постійно зростає їх суспільна небезпечність. Це зумовлено стрімким розвитком науки й техніки у ІТ-сфері, а також постійним розширенням сфери застосування комп'ютерної техніки. Проблеми протидії кіберзлочинам активно обговорюються науковцями, разом з тим, досить швидко розвивається і практика застосування відповідних норм національного та міжнародного законодавства про кримінальну відповідальність.

Кіберзлочин – це суспільно небезпечне винне діяння, кримінальна відповідальність за яке передбачена законодавством, вчинене у кіберпросторі за допомогою електронно-обчислювальних машин, автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку, яке полягає в протиправному, несанкціонованому створенні, зберіганні, обробці, підробці, блокуванні, знищенні об'єктів інформаційної інфраструктури [1].

Щодня близько мільйона людей стають жертвами інтернет-злочинців. За рік матеріальні збитки становлять близько 300 мільярдів євро. Про зростання масштабів кіберзлочинності та зацікавленість світової спільноти у вирішенні питань даного напряму свідчать дослідження науковців. Зокрема, міжнародна компанія консалтингу та аудиту PwC проводить дослідження впливу економічних злочинів на бізнес – Всесвітній огляд економічних злочинів. У 2011 році Всесвітній огляд економічних злочинів приділяє найбільшу увагу саме прогресуючій загрозі кіберзлочинності [2].

Проблема кіберзлочинності привернула увагу криміналістів провідних країн світу з часу впровадження комп'ютерної техніки, що викликало низку негативних наслідків та загострило ситуацію із захистом інформації, яка міститься у базах даних комп'ютерів та комп'ютерних мереж і систем. Статистика таких злочинів велася соціологами ще з 1958 року. Тоді під ними малися на увазі: крадіжка інформації; псування та розкрадання комп'ютерного устаткування; шахрайство чи крадіжка грошей; несанкціоноване використання комп'ютерів. [3]

Зважаючи на те, що розвиток технологій не стоїть на місці і ці процеси відбуваються швидше ніж приймаються нормативно-правові акти, якими вони регламентуються, а об'єми незаконно одержаних коштів кіберзлочинцями зростають, потрібно постійно знаходити шляхи вирішення нових задач, тісно пов'язаних з такими сферами, як обмін інформацією між державними та приватними структурами, захист даних та транскордонний доступ правоохоронних служб до даних. Міжнародна спільнота знаходиться у постійному пошуку заходів, які дозволяють мінімізувати загрози впливу кіберзлочинності на суспільство.

Ще з 2013 року конфлікти, що виникали між державами, установами чи організаціями перейшли у кіберпростір. Уряди країн використовують різного роду кібератаки, з метою пошкодження чи навіть ліквідації конфіденційної інформації супротивників та конкурентів.

Найбільш типові загрози та об'єкти, що є найбільш вразливими до кібератаки:

1. Мобільне рекламне забезпечення. Ця загроза може перешкодити процесові використання пристрою, вказати зацікавленим особам місцезнаходження та контактні дані особи. На сьогоднішній день загрозливі програми надсилають платні SMS-повідомлення, а перераховані кошти дістаються зловмисникам та хакерам.

2. Кібернапад або комп'ютерне програмне забезпечення, заражене вірусом. Це шантажуючі програми, які вимагають внесення відповідної суми оплати.

3. Соціальні мережі. Фінансування соціальних мереж формує нову серію загроз. Адже користувачі мережі Інтернет з кожним днем все з більшою довірою відносяться до різного роду соціальних мереж.

4. Платіжні операції в системі он-лайн та інтернет-банкінг. Це може стати об'єктом крадіжки особистих даних і призводить до обману користувачів та провокує їх повідомити власні дані неофіційним соціальним мережам.

5. Електронні гаманці «eWallet», що перетворюються у об'єкт, який зацікавлені особи використовують у своїх цілях. Зважаючи на впровадження технологій мобільних платежів, саме мобільні телефони представляють для хакерів найбільшу цінність.

6. Так звані «хмарні» носії інформації типу «Cloud». «Хмарні» носії підвищують ризик витоку інформації або особистих незахищених даних. У результаті, встановлення користувачами нових програм призводить до зараження усієї системи [4].

Активну політику у сфері кібербезпеки проводить Європейський Союз. Сьогодні Європейський Союз об'єднує високо розвинуті країни, які здійснюють вагомий вплив на міжнародні відносини, встановлюючи стандарти і норми поведінки держав у соціальній, політичній, інформаційній, економічній та інших сферах. Гарантування міжнародної інформаційної безпеки та її складової – кібербезпеки залишаються одним із стратегічних завдань діяльності ЄС, оскільки більшість військових і політичних конфліктів у світі відбуваються або віддзеркалюються саме у віртуальному просторі і мережі Інтернет [5, с. 27].

Отже, проблема кіберзлочинності – це комплексна проблема. Нормативно-правова база повинна відповідати вимогам, що представляються рівнем розвитку сучасних технологій. Першочерговим напрямом також є організація взаємодії і координація зусиль правоохоронних органів, судової системи, спецслужб, забезпечення їх матеріально-технічною базою. Жодна держава не в змозі протистояти кіберзлочинності самостійно, тому дуже важливою є співпраця з іншими країнами у цій сфері.

---

1. Кримінальна відповідальність за кіберзлочини. URL: https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/Кримінальна_відповідальність_за_кіберзлочини

2. Всесвітній огляд економічних злочинів. Кіберзлочини в центрі уваги. URL: http://www.pwc.com/ua/en/services/forensic/assets/gecs_2011_report_ukraine_ukr

3. Гуцалюк М. Протидія комп'ютерній злочинності URL: http://pravoznavetc.com.ua/period/article/983/%C3

4. Конфлікти між державами та організаціями у 2013 році перейдуть у кіберпростір. URL: http://dt.ua/TECHNOLOGIES/konflikti_mizh_derzhavami_ta_organizatsiyami_u_2013_rotsi_ pereydut_u_kiberprostir.html

5. Войціховський А. Кібербезпека як важлива складова системи захисту національної безпеки європейських країн. *Журнал східноєвропейського права*. 2018. № 53. С. 26–27.

Вікторія Михальчук,
здобувачка освітнього ступеня бакалавр
юридичного факультету
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО: КРИМІНОЛОГІЧНИЙ ОГЛЯД

Цінність сім'ї, її особлива роль у розвитку суспільства і в формуванні кожної людини визнаються міжнародно-правовими документами, ратифікованими Україною. Так, у ст. 16 Загальної декларації прав людини від 10 грудня 1948 року проголошується, що сім'я є природним і основним осередком суспільства і має право на захист з боку суспільства і держави [3].

Основним законом України у ст. 51 передбачено, що сім'я, дитинство, материнство та батьківство охороняються державою [4].

Попри законодавчо визначену цінність таких благ, статистика шокує даними про вимір насильницьких посягань, які вчиняються в сім'ї, так зване домашнє насильство. Під таким розуміють акти фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, які відбуваються в лоні сім'ї чи в межах місця проживання, або між колишніми чи теперішніми подружжями, або партнерами, незалежно від того, чи проживає правопорушник у тому самому місці, що й жертва, чи ні, або незалежно від того, чи проживав правопорушник у тому самому місці, що й жертва, чи ні. Це поняття знайшло своє відображення у ст. 3 Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами від 11 травня 2011 року [2].

Варто зазначити, що від домашнього насильства можуть страждати не лише дружина, чоловік, дитина, але також і колишнє подружжя, люди, які мають спільну дитину чи живуть у громадянському шлюбі, наречені, брати, сестри, люди похилого віку. І, на жаль, це дуже розповсюджене явище, особливо якщо люди живуть в поганих умовах і ведуть неправильний стиль життя. Бувають випадки, коли дорослі люди б'ють своїх літніх батьків, забирають у них пенсію тощо.

За оцінками дослідження Фонду народонаселення ООН в Україні, ця цифра сягає понад 1,8 млн щорічно. У 2016 році Національна поліція зареєструвала близько 120000 звернень за фактами насильства в сім'ї. А на цілодобову Національну гарячу лінію з попередження домашнього насильства, торгівлі людьми та ґендерної дискримінації у 2016 році надійшло 39700 дзвінків. З них 27697 дзвінків були від жінок різного віку, які скаржилися на те, що вони стали жертвами домашнього насильства.

За даними Міністерства соціальної політики України, у 2013-2018 роках 90 % тих, хто звертався щодо насильства в сім'ї до державних органів, були жінки, 8,5-9 % – чоловіки та 1-1,5 % – діти.

І така ситуація не лише в Україні, а й у багатьох інших державах. За оцінками громадських організацій, кожна друга жінка у світі потерпає від одного з видів насильства. Втім, до правоохоронних органів чи громадських організацій звертається лише невеликий відсоток від усієї кількості постраждалих. Причин цьому чимало, і одна з них – нерозуміння того, що таке є насильством [6]. Тому, вочевидь, масштаби такого явища значно більші.

Проте до недавнього часу українське законодавство не містило спеціальних системних заходів протидії такому насильству, впливу на кривдника та щодо допомоги постраждалим особам.

З огляду на це, 6 грудня 2017 року прийнято Закон України № 2227-VIII «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами»[1], яким Кримінальний кодекс України, зокрема, доповнено ст. 126-1. Норма передбачає відповідальність за домашнє насильство, тобто умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або

економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи. Крім цього, передбачено обмежувальні заходи, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство (ст. 91-1 КК України) [5].

Такі норми «спецпризначення» адресно спрямовані на протидію саме насильству в сім'ї. Хоча й до цього часу у кримінальному законі України існувала ціла низка норм про насильницькі злочини. А тому у літературі ставиться під сумнів доцільність криміналізації саме так званого домашнього насильства. Можливо, виділення такої спеціальної норми покликане не заповнити законодавчу прогалину, бо фактично її не існувало, а радше сформувати правосвідомість у суспільстві, що насильство, навіть якщо воно вчиняється в сім'ї, є насильством, злочином, а не «особистою справою». Адже не дарма в українському суспільстві вкорінилася поговірка «Не виносити сміття з хати». І, мабуть, не в останню чергу низький рівень правової культури, усвідомлення, що все, що відбувається в сім'ї, є приватними відносинами спонукало «домашніх» насильників до безкарного свавілля. Тому, все-таки, видається, є підстави сподіватися, що виділення таких кримінально-правових норм, спрямованих на протидіюдомашньому насильству, може сприяти зменшенню показників такого явища.

Так, Генеральною прокуратурою України узагальнені перші статистичні звіти про стан, зокрема, і домашнього насильства (форма 1) [7] та осіб, які вчинили такі кримінальні правопорушення (форма 2) [8]. Зокрема, за січень-жовтень 2019 року опубліковано 848 кримінальних правопорушень за ст. 126-1 КК України «Домашнє насильство», з них було вручено повідомлення про підозру 565 особам; 544 провадження направлені до суду з обвинувальним актом. Що ж до осіб, яким повідомлено про підозру у зв'язку із вчиненням домашнього насильства, то їх кількість складає 1882 осіб. Відповідно серед таких осіб: 1371 працездатних, які не навчаються і не працюють; 115 – безробітні; 627 у стані алкогольного сп'яніння; 485 раніше вчиняли злочини.

Що ж до протидії домашньому насильству – то основний заклик спеціалістів до всіх, хто страждає від насилля в родині, – не мовчіть. Тобто акцент на віктимологічній складовій. Психологи ж відзначають, що найкращий варіант якось себе захистити – це дистанція. Мабуть, у цьому й зміст таких обмежувальних заходів як заборона перебувати в місці спільного проживання з особою, яка постраждала від домашнього насильства; заборона наближатися на визначену відстань до місця, де особа, яка постраждала від домашнього насильства, може постійно чи тимчасово проживати, тимчасово чи систематично перебувати у зв'язку з роботою, навчанням, лікуванням чи з інших причин (п. п. 1-3 ч. 1 ст. 91-1 КК України).

В цілому ж, такі законодавчі зміни, які мали місце, можна оцінити лише в перспективі, коли порівнянястатистичних даних різних періодів дасть змогу окреслити динаміку цього злочину.

---

1. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами: Закон України від 6 грудня 2017 року № 2227-VIII. URL: http://zakon.rada.gov.ua (дата звернення: 25.11.2019).

2. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами від 11 травня 2011 року (Стамбульська конвенція) URL:https://www.coe.int/ru/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/090000168008482e (дата звернення: 25.11.2019).

3. Загальна декларація прав людини: від 10.12.1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua (дата звернення: 25.11.2019).

4. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua (дата звернення 25.11.2019).

5. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III URL: https://zakon.rada.gov.ua (дата звернення: 25.11.2019).

6. Левченко К. Тільки не мовчи... Домашнє насильство починається з «незначних дрібниць». *Українська правда.* URL: https://life.pravda.com.ua/columns/2017/06/9/224605 (дата звернення: 25.11.2019).

7. Статистична інформація про стан злочинності та результати прокурорсько-слідчої діяльності (Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-жовтень 2019 року). URL: https://www.gp.gov.ua/ua/statinfo.html (дата звернення: 25.11.2019).

8. Статистична інформація про стан злочинності та результати прокурорсько-слідчої діяльності (Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за січень-жовтень 2019 року). URL: https://www.gp.gov.ua/ua/statinfo.html (дата звернення: 25.11.2019).

Тетяна Морщук,
здобувачка освітнього ступеня магістр
(Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького)

МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ ПРАВ ЛЮДИНИ ЩОДО СУДОВОГО ЗАХИСТУ В УКРАЇНІ

На сучасному етапі правова система України знаходиться в стані активних реформ з метою побудови демократичної, соціальної та правової держави. Вступ України до Ради Європи засвідчив прийняття Україною на себе цілої низки міжнародно – правових зобов'язань, та став суттєвим кроком для нашої держави в подальший процес європейської інтеграції. Після вступу України до Ради Європи в нашій державі розпочався процес інтеграції європейських стандартів прав і свобод людини в національну правову систему [1, с. 55].

У більшості демократичних держав основними механізмами захисту прав людини є суд (США, Канада), конституційна скарга (ФРН, Австрія, Іспанія), омбудсман (Швеція, Норвегія, Фінляндія) тощо [2, с. 109]. Судовий захист прав людини не обмежено національною системою судів, він також включає міжнародні судові органи, зокрема Європейський суд з прав людини, юрисдикція якого визначена Україною після ратифікації Конвенції про захист прав і основних свобод людини у 1997 р. Дана Конвенція має велике значення для забезпечення судового захисту прав і свобод громадян України, оскільки вона запровадила судовий механізм захисту визнаних міжнародним правом загальних стандартів прав та свобод людини в країнах – членах Ради Європи.

У статті 3 Конституції України закріплено положення, відповідно до якого людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [3]. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, що говорить про забезпечення прав та їх європейських стандартів в ракурсі конституційного обов'язку держави.

У правовій науці не існує визначеного поняття «механізм забезпечення прав і свобод людини і громадянина». Термін «забезпечення» має досить широке значення, яке можна трактувати: як створювати надійні умови для здійснення чого-небудь; гарантувати щось; захищати, охороняти кого-, що- небудь від небезпеки [4, с. 85].

На думку М. Д. Савенко, основу механізму забезпечення прав і свобод людини і громадянина становлять правові принципи, норми (юридичні гарантії), а також умови і вимоги діяльності органів влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, громадян, які в сукупності забезпечують дотримання, реалізацію і захист прав та свобод громадян.

Є думка, що це система взаємопов'язаних конституційних норм, які закріплюють основні права та свободи громадян і встановлюють гарантії їх реалізації, а також систему органів державної влади, місцевого самоврядування, інших інституцій держави, які забезпечують, охороняють і захищають основні права та свободи громадян [5, с. 74].

Забезпечення міжнародно-правових стандартів прав людини реалізується через:

а) контрольну діяльність міжнародних органів у галузі прав людини;

б) імплементацію міжнародно-правових стандартів прав людини в національне право країн [1, с. 27].

Таким чином, інституційний механізм забезпечення європейських стандартів прав людини можна розглядати як систему міжнародних регіональних організацій, які відповідно до міжнародних договорів та статутних положень наділені юрисдикційними повноваженнями щодо здійснення функцій контролю за дотриманням реалізації європейських міжнародно-правових стандартів прав людини, застосовуючи при цьому організаційні інструменти та процедури.

Основною ланкою міжнародного механізму забезпечення та захисту європейських стандартів, закріплених у Європейської конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 року виступає Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ – далі Суд). Право на звернення громадян України до спеціальних міжнародних

установ із питань вирішення спорів закріплено у Конституції України, зокрема, у статті 55, згідно якої, кожен має право після використання всіх національних засобів юридичного захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна [3].

Як повідомив голова Європейського суду з прав людини, Гвідо Раймонді на прес-конференції у Страсбурзі на розгляді в Європейському суді з прав людини станом на кінець 2018 року перебувало понад 7200 скарг, відповідачем у яких зазначена Україна. Українські скарги становили 12,9% всієї завантаженості ЄСПЛ, їхня точна кількість – 7267. Як свідчить статистика, в реєстрі Суду на 31 грудня 2018 року було зареєстровано близько 56350 скарг. За цим показником Україну випередили лише дві держави-члени РЄ, Росія та Румунія (11745 та 8503 скарги відповідно) [6]. Це свідчить про зростання рівня правової обізнаності населення щодо можливості захисту своїх прав у міжнародних інстанціях.

Рішення, винесені Європейським судом з прав людини є обов'язковими до виконання та не підлягають оскарженню. Для регулювання відносини, що виникають у зв'язку з обов'язком держави виконати рішення Європейського суду з прав людини у справах проти України; з необхідністю усунення причин порушення Україною Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод і протоколів до неї; з впровадженням в українське судочинство та адміністративну практику європейських стандартів прав людини; зі створенням передумов для зменшення числа заяв до Європейського суду з прав людини проти України, 23 лютого 2006 року Верховною Радою України був прийнятий Закон «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [7].

Дотримання європейських стандартів є критерієм вдосконалення правозастосовчої діяльності органів публічної влади, прийняття заходів з організації механізму систематизації та реалізації зазначених стандартів на внутрішньодержавному рівні, новим імпульсом розвитку вітчизняної юридичної науки у напрямку захисту прав і свобод людини [1, с. 58–59].

У свою чергу, прийняттям 2 червня 2016 року Закону України «Про судоустрій і статус суддів»було розпочато судову реформу, яка націлений на підвищення ефективності механізму судового захисту прав людини. Згідно зі Стратегією сталого розвитку «Україна–2020» реформа має забезпечити функціонування судової влади, що відповідає суспільним очікуванням щодо незалежного та справедливого суду, а також європейській системі цінностей та стандартів захисту прав людини [8].

Таким чином, європейські стандарти прав людини є частиною української правової системи і підлягають обов'язковій реалізації в нормотворчій та правозастосовчій діяльності всередині держави. Проведення судової реформи в Україні направлено на приведення національного законодавства у відповідність до європейських стандартів прав людини та їх запровадження на практиці, що в свою чергу підвищить ефективність механізму судового захисту прав і свобод фізичних і юридичних осіб в Україні.

---

1. Наливайко Л. Р., Степаненко К. В. Міжнародно-правові стандарти прав людини: навч. посібник. Дніпро: ДДУВС, 2019. 184 с.

2. Наулік Н. С. Український омбудсман – елемент конституційно-правового механізму забезпечення прав і свобод людини та громадянина. *Бюлетень Міністерства юстиції України.* 2005. № 1. С. 109–115.

3. Конституція України: Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр (дата звернення: 10.11.2019).

4. Чуйко, З.Д. Конституційно-правовий механізм забезпечення національної безпеки України. *Бюлетень Міністерства юстиції України.* 2006. № 8. С. 81–89.

5. Савенко М. Конституційний Суд і омбудсмен у державному механізмі захисту прав та свобод людини і громадянина. *Вісник Конституційного Суду України.*2000. №1. С. 68-83.

6. Україна увійшла у першу трійку за кількістю скарг проти неї в Європейському суді з прав людини. *Європейська правда: веб-сайт.* URL: https://www.eurointegration.com.ua/news/2019/01/24/7091973/ (дата звернення: 10.11.2019).

7. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лют. 2006 р. № 3477-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15 (дата звернення: 13.11.2019).

8. Про Стратегію сталого розвитку «Україна-2020»: Указ Президента України від 12 січ. 2015 р. № 5/2015. URL: https://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/5/2015 (дата звернення: 13.11.2019).

Ростислав Мрочак,
здобувач освітнього ступеня бакалавр
юридичного факультету
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ДО ПИТАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗЛОВЖИВАННЯ ЦИВІЛЬНИМИ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ

Сьогодні у процесуальному законодавстві міститься багато важелів, для забезпечення дотримання сторонами судового процесу своїх процесуальних обов'язків. Усі заходи процесуального примусу є досить ефективними механізмом забезпечення швидкого та справедливого вирішення спорів.

Проблема зловживання процесуальними правами з боку учасників цивільних спорів в даний час має особливу значимість у зв'язку з тим, що нерідко особи, які беруть участь у справі, з метою безпідставного отримання необхідного їм рішення суду, затягування процесу або для інших недобросовісних цілей використовують належні їм процесуальні права всупереч з їх дійсним призначенням. Дане явище виступає чинником, що дестабілізує правосуддя і створює серйозні перешкоди для ефективного вирішення спорів [1].

Механізм зловживання процесуальними правами зводиться до того, що особа, яка прагне до досягнення певних правових наслідків, здійснює процесуальні дії (бездіяльність), зовні «схожі» на юридичні факти, з якими закон пов'язує настання певних наслідків. Незважаючи на те, що такі дії мають повністю штучний характер, тобто не підкріплюються фактами об'єктивної дійсності, певні правові наслідки, які вигідні особі, все ж таки можуть існувати [2].

Під зловживанням цивільними процесуальними правами А. В. Юдін розуміє особливу форму громадянського процесуального правопорушення, тобто умисні недобросовісні дії учасників цивільного процесу, що супроводжуються порушенням умов здійснення суб'єктивних процесуальних прав і здійснювані лише з видимістю реалізації таких прав, пов'язані з обманом щодо відомих обставин справи, з метою обмеження можливості реалізації або

порушення прав інших осіб, які беруть участь у справі, а також з метою перешкоджання діяльності суду з правильного і своєчасного розгляду і вирішення цивільної справи, що тягнуть застосування заходів цивільного процесуального примусу [3, с. 26].

Ознаками зловживання процесуальними правами в юридичній літературі зазвичай є такі: – належне особі суб'єктивне процесуальне право здійснюється всупереч його призначенню; – відсутня реальна основа здійснюваних дій, яким властива певна штучність; – відтворювані особою обставини (процесуальні юридичні факти) ведуть до невиправданого і штучного ускладнення цивільного процесу і перешкоджають провадженню у справі, а тому зловживання процесуальними правами є неекономічною процесуальною поведінкою; – неприродність, яка виявляється, наприклад, у займанні непослідовної та суперечливої позиції у справі, що з урахуванням інших обставин може зумовити висновок суду про допущене особою зловживання [4, с. 11].

Основним у реалізації ст. 44 ЦПК України стало застосування судом штрафних санкцій, які передбачені ст. 144 ЦПК України. І навпаки, суд може скасувати постановлену ним ухвалу про стягнення штрафу, якщо особа, стосовно якої її постановлено, виправила допущене порушення та (або) надала докази поважності причин невиконання відповідних вимог суду чи своїх процесуальних обов'язків (ч. 6 ст. 148 ЦПК України) [5].

Цікавим є факт, який передбачений ч. 3 ст. 148 ЦПК України, де мова йде про те, що у випадку невиконання процесуальних обов'язків, зловживання процесуальними правами представником учасника справи суд з урахуванням конкретних обставин справи може стягнути штраф як з учасника справи, так і з його представника. Це, з одного боку, є правильним, оскільки в таких випадках учасники справи будуть більш сумлінно дотримуватися вимог процесуального законодавства в реалізації права на судовий захист. А це, у свою чергу, сприятиме більш ефективному та своєчасному здійсненні правосуддя.

Новелою став ще один інструмент запобігання, який має право застосувати суд по відношенню до прокурорів та адвокатів. Так, ч. 2 ст. 262 ЦПК України визначено, що суд може постановити окрему ухвалу у випадку зловживання процесуальними правами, порушення процесуальних обов'язків, неналежного виконання

професійних обов'язків (у тому числі якщо підписана адвокатом чи прокурором позовна заява містить суттєві недоліки) або іншого порушення законодавства адвокатом або прокурором. У такому випадку відповідно до ч. 6 вказаної статті окрема ухвала щодо прокурора або адвоката надсилається органу, до повноважень якого належить притягнення до дисциплінарної відповідальності прокурора або адвоката відповідно [5].

Таким чином, на законодавчому рівні закріплено, що подання скарги на судове рішення, яке не підлягає оскарженню, не є чинним або дія якого закінчилася (вичерпана), є зловживанням процесуальними правами учасниками справи та їх представниками (зокрема, адвокатом або прокурором). Адвокат як самозайнята особа завжди діє в інтересах свого клієнта, погоджуючи з ним усі подальші дії, і якщо, наприклад, клієнт погодив позовну заяву, вона його влаштовує за змістом, то чому адвокат може бути притягнений до дисциплінарної відповідальності.

Крім того, Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства (прийнятий делегацією дванадцяти країн-учасниць на пленарному засіданні у Страсбурзі 08 жовтня 1988 року) у п. 3.1.2. вказано, що адвокат несе особисту відповідальність за відмову слідувати вказівкам клієнта. Тобто на практиці в подальшому може виникнути ситуація, коли адвокат, наприклад, знаходитиметься перед загрозою відповідальності за відмову слідувати вказівкам клієнта, з одного боку, та за подання позовної заяви, яка містить певні недоліки – з іншого.

Про зловживання притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності наголошується також у п. 6 Проекту ЄС «Підтримки реформ у сфері юстиції в Україні» від 09 червня 2016 р. Такі ж положення відносяться також до відповідальності прокурорів, державних та приватних виконавців [6, с. 88].

Також одним із найпоширеніших зловживань є використання права на ознайомлення з матеріалами справи, робити з них витяги, знімання копій з документів, долучених до справи. Якщо метою сторони є затягування розгляду справи, то клопотання про відкладення розгляду справи, як правило, заявляються напередодні судового засідання або на його початку. Роз'яснення головуючого у справі, що таким правом сторони вправі користуватися, але

до початку судового засідання, мають рекомендаційний характер, і жодних санкцій у таких випадках законом не передбачено.

Сьогодні головним положенням, у якому передбачено обов'язок сторін сумлінно здійснювати процесуальні права, є ст. 44 ЦПК, яка зобов'язує, щоб особи, які беруть участь у справі, добросовісно користувалися своїми процесуальними правами і виконували процесуальні обов'язки.

Завершуючи, можна узагальнити та вказати на те, що перелічені в ЦПК України заходи процесуального примусу спрямовані, по-перше на швидкий розгляд справи та є інструментом для боротьби з порушниками в процесі розгляду та вирішення цивільної справи в суді, по-друге для суддів це є можливість суб'єктивно оцінювати ту чи іншу обставину, що склалася до та під час провадження у справі. Проте для ефективної боротьби зі зловживанням процесуальними правами насамперед необхідно створити умови, за яких застосування відповідних способів зловживання буде неможливим. У процесуальному законі слід передбачити не наслідки зловживання процесуальними правами, а чіткі правила реагування суду на виникнення відповідних стандартних процесуальних ситуацій, а також положення, які сприяли б усуненню порушення регламенту, процедури.

---

1. Петренко В. С. Механізми запобігання та протидії зловживанню процесуальними правами у цивільному судочинстві. URL: http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/4100/Petrenko.pdf?sequence=1

2. Монаєнко А. Зловживання процесуальними правами в адміністративному судочинстві. URL: http://kdkako.com.ua/zlovzhivannya-procesualnimi-pravami-v-administrativnomu-sudochinstvi/

3. Юдин А. В. Злоупотребление правами в гражданском судопроизводстве: дис. … д-ра юрид. наук: спец. 12.00.15 «Гражданский процесс, арбитражный процесс». СПб., 2009. 537 с.

4. Юдин А. В. Злоупотребление процессуальными правами в гражданском судопроизводстве: автореф. дис. на соискание учен. степ. доктора юрид. наук: спец. 12.00.15 «Гражданский процесс; арбитражный процесс». СПб., 2009. 47 с.

5. Цивільний процесуальний кодекс від 18 березня 2004 р. № 1618-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15 (дата звернення: 25.11.2019).

6. Свешнікова О. О. Принцип неприпустимості зловживання процесуальними правами. *Наука та освіта: ключові питання сучасності*: матеріали Міжнародної наук.-практ. конф. (м. Чернігів, 18 травня 2018 року). Обухів: Друкарня «Друкарик» (ФОП Гуляєва В. М.), 2018. Т. 1. С. 87–89.

Олена Нагірняк,
здобувачка освітнього ступеня бакалавр
юридичного факультету
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ОКРЕМІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ СТАТЕВОЇ СВОБОДИ ТА НЕДОТОРКАНОСТІ

Позитивні процеси євроінтеграції національного законодавстві України в останні роки продовжують удосконалювати та виводити кримінальний закон на рівень розвинутих держав. Законодавець все частіше бере до уваги досягнення країн Європейського Союзу (далі – ЄС) з метою усунення колізій та оновлення застарілих норм, зважаючи на наявність яких гальмується розвиток кримінального права України. Дедалі частіше увага світової спільноти, у тому числі нашої держави, звернена на злочини у сфері сексуальної свободи та недоторканості, зважаючи на популяризацію сексуальних домагань.

Вище зазначені обставини й призвели до криміналізації діянь у сфері злочинів проти статевої недоторканості та статевої свободи. Загалом, криміналізація – це процес виявлення суспільно небезпечних видів людської поведінки, визнання на державному рівні необхідності,можливості й доцільності кримінально-правової боротьби з ними та закріплення їх у законі про кримінальну відповідальність, як злочинів [8].

Криміналізація в об'єктивному аспекті – це завжди необхідність, яка полягає у захисті від суспільно небезпечного діяння, яке завдає значну шкоду інтересам держави, суспільства чи осіб. У цьому випадку шкода завдається особам – потерпілим від злочинів у сфері сексуальної свободи та сексуальної недоторканності (зґвалтування, сексуальне насильство та інші).

У передмові президента Парламентської асамблеї Ради Європи було сказано: «Кожна п'ята жінка в Європі – жертва насильства в минулому, теперішньому чи стане нею у майбутньому. Сьогодні вже не досить засуджувати таку ситуацію – ми маємо діяти» [2]. Саме таким дієвим способом запобіганню сексуального насильства і стало прийняття 11 травня 2011 року «Конвенції Ради

Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція)» (далі – Конвенція).

Україна є підписантом зазначеної Конвенції, а тому з метою реалізації її положень було прийнято ряд змін до чинного законодавства, більша частина яких стосувалась злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи.

6 грудня 2017 року було прийнято Закон України № 2227-VIII «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами», відповідно до якого повністю змінилась конструкція злочинів, передбачених статтями 152 та 153 Кримінального кодексу України [3].

Та процес євроінтеграції – це не єдина причина, чому законодавець вирішив удосконалити відповідний інститут кримінального закону. Наявність об'єктивних змін у суспільстві (поява інтернету, зниження віку, у якому особи вперше вступають у сексуальний зв'язок, наявна культура зґвалтування тощо), які у своїй сукупності змушують законодавця змінити підхід до визначення сексуальних злочинів.

Здавалось, що з поширенням інтернету більшість вважало, що наявність у ньому сторінок для дорослих зменшить кількість злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканності, але, на жаль, набуває поширення інтернет-домагання. Найбільш небезпечною формою даного виду посягання є онлайн-грумінг, або кібергрумінг – це новий вид сексуального насильства проти дітей в інтернеті, при якому особа втирається в довіру до підлітка з метою отримання його інтимних фото, якими потім буде шантажувати його, змушуючи до отримання ще таких фото чи ж особистих зустрічей.

Зокрема, відповідно до статистики останнього із досліджень, проведених у 28 державах-членах ЄС у 2014 роціЄвропейським агентством основоположних прав (FRA) «Насильство стосовно жінок в ЄС: знущання вдома, на роботі, на людях та онлайн»: 33% жінок зазнали фізичного та/або сексуального насильства, починаючи з 15 років, а 5% жінок було зґвалтовано [7].

В Україні офіційна статистика зґвалтувань не відображає реальну (загалом за січень-жовтень 2019 року було вчинено

700 злочинів, що посягали за сексуальну свободу і недоторканість особи) [6].

Відповідно до даних дослідження вище 67% опитаних не повідомляли про випадки фізичного та/або сексуального насильства з боку партнера в поліцію чи іншу організацію, тому даремно вважати, що подібне не спостерігається в Україні.

Також існує певне середовище, у якій відповідні злочини вчиняються якнайчастіше. Зокрема, найчастіше задоволення статевої пристрасті відбувається серед молоді, яка бажає самоствердитись та самореалізуватись, не виключені випадки вчинення цих діянь з відчуттям безкарності або ж вчинення їх у стані алкогольного сп'яніння та наркотичного отруєння. Саме тому місцями вчинення злочину в останні роки все частіше стають нічну клуби, дискотеки, бари та кафе, де власне й проводить час молодь, а вже потім у парках чи в транспорті. Саме серед них і є поширеним групове зґвалтування.

Ст. 29 Конституції України проголошує, що кожна людина має право на свободу та особисту недоторканість[1]. Та, на жаль, для України є досить характерною «культура зґвалтування» або ж віктимблеймінг(від англ. *victimblaming* – звинувачення жертви), яка є також одним із факторів, які сприяють виникнення злочинів на сексуальному підґрунті.

При культурі зґвалтування популярна думка, що чоловік просто не можна витрати чари жінки і таким чином змушений брати її силою; жінка повинна вести себе таким чином, щоб не провокувати бажання у чоловіків; ґвалтівником не може бути чоловік, друг чи колега по роботі, адже це страшний злочинець. До прикладу, резонансна справа про зґвалтування Оксани Макар, у якій губернатор Миколаївської області Микола Круглов звинуватив у трагедії родину Оксани Макар.

У той же час не варто плутати віктимблеймінг із віктимністю, яка є наслідком невдалої (дефектної) соціалізації особистості, неправильного засвоєння і відтворення моделі поведінки в повсякденному житті, бажання встановити небезпечні зв'язків та відносин. Отже, причини вікгимності криються в особі жертви та специфіці її поведінки. Поряд з цим, висловлюється думка про психофізичне походження вікгимності. На початковому етапі розвитку віктимологічних знань припускалося існування так званих приро-

джених жертв злочинів [7]. Фактично, більшість жертв перебуває у зоні найближчого спілкування та оточення злочинця й ведуть легковажний спосіб життя, але є й ті, що стають випадковими постраждалими і не здогадуються, що їм притаманний підвищений рівень віктимності. Це частково підтверджується і відомим фактом, що частіше за все ґвалтівник і жертва – знайомі.

Звичайно, віктивність жертва ніяк не зменшує ступінь суспільної небезпеки та не може виключати у діях злочинця ознак злочину, але це поняття має важливе значення для кримінології.

Дедалі частіше в Україні піднімається питання про домашнє насильство, яке охоплює також й насильницькі дії сексуального характеру. Кожна п'ята жінка страждає від домашнього насильства, а стереотип, що необхідно виконувати «подружній зв'язок» чи наявність шлюбу обумовлює автоматичну згоду на секс – це обман. Та практика свідчить інакше.

Тільки більше 10 справ про розірвання шлюбу розглядались за підставою насильства, у тому числі сексуального. До прикладу, у рішенні № 751/4500/14 Новозаводський районний суд м. Чернігова позивач обґрунтовує свою вимогу тим, що під час шлюбу зазнала від чоловіка всіх видів домашнього насильства: економічне, психологічне, фізичне, сексуальне [5].

Всі зазначені обставини вище призвели до необхідності зміни законодавства, що і було зроблено. До ратифікації Конвеції жінки, які постраждали від домашнього насильства не могли притягнути свого чоловіка до відповідальності.

Конвенція позбавила ганебного виправдовування жертви злочинів проти статевої свободи та недоторканості відсутності фізичного опору, адже як відомо більшість жертв просто впадали в паніку. У зв'язку із змінами у кримінальному законодавстві насильство у злочинах проти статевої свободи та недоторканості – це кваліфікуюча обставина, а примушування до вступу у статевий зв'язок, як факт самого існування, вже є злочином без необхідності існування службової чи матеріальної залежності (віднині це обтяжуюча обставина – ч. 2 ст. 153 Кримінального кодексу України).

---

1. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр. (дата звернення: 19.11.2019).

2. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська Конвенція). *Довідник для членів парламенту.* URL: https://rm.coe.int/16800 96e45 (дата звернення: 19.11.2019).

3. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами: Закон від 06.12.2017 № 2227-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19 (дата звернення: 19.11.2019).

4. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за жовтень 2019 року від 06.11.2019: Звіт Генеральної прокуратури України. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113897&libid=100820&c=edit&_c =fo (дата звернення: 19.11.2019).

5. Рішення Новозаводського районного суду м. Чернігова від 08 липня 2014 року у справі № 751/4500/14. URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/39652974 (дата звернення: 21.11.2019).

6. Violenceagainstwomen: an EU-widesurvey. Mainresultsreport. URL: https://fra.europa.eu/en/publication/2014/violence-against-women-eu-wide-survey-main-results-report (дата звернення: 19.11.2019).

7. Головкін Б. М. Віктимність як основна категорія віктимології. *Журнал східноєвропейського права.* 2015. № 20. С. 6–13. URL: http://easterniaw.com.ua/wp-content/upioads/2015/10/golovkin_20.pdf (дата звернення: 19.11.2019).

8. Фріс П. Л. Криміналізація та декриміналізація у кримінально-правовій політиці. *Вісник Асоціації кримінального права України.* 2014. № 1. С. 19–28. URL: http://nauka.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/07/2_2.pdf (дата звернення: 20.11.2019).

Іван Наливайко,
здобувач освітнього ступеня магістр
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ОСОБЛИВОСТІ ВИРІШЕННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ СПОРІВ У ГОСПОДАРСЬКИХ СУДАХ

Однією із категорій судів, що можуть здійснювати правосуддя є господарські суди. Господарські суди характеризуються специфічним предметом діяльності, а саме вирішенням господарських спорів, у тому числі земельних спорів.

Під земельними спорами дослідники розуміють певний конфлікт між суб'єктами або суб'єктами та іншими учасниками

земельних правовідносин, під час якого кожна зі сторін намагається переконати іншу сторону (сторони) у правильності та законності власної позиції, а також не залежить від способів та засобів такого переконання задля захисту своїх прав [2, с. 78].

Справи у спорах, які виникають із земельних відносин та в яких беруть участь суб'єкти господарської діяльності (за винятком тих, що віднесено до компетенції адміністративних судів) підвідомчі саме господарським судам. Однак питання про те, чи підвідомча господарському суду справа у спорі, що виник із земельних правовідносин, повинно вирішуватись залежно від того, який характер мають спірні правовідносини, тобто чи є вони приватноправовими чи публічно-правовими, та чи відповідає склад сторін у справі статті 1 Господарського процесуального кодексу України.

Таким чином, господарським судам підвідомчі лише справи у спорах, що виникають із земельних відносин приватноправового характеру, тобто з відносин, врегульованих нормами цивільного або господарського права і пов'язаних із здійсненням сторонами цивільних або інших майнових прав на земельні ділянки на засадах рівності [3]

Господарський процесуальний кодекс також визначає певні категорії земельних спорів, що повинні вирішуватися у порядку господарського судочинства.

Сюди відносяться спори: 1) щодо набуття, здійснення та припинення прав юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців, територіальних громад та держави на земельні ділянки (крім спорів, передбачених ч. 1 ст. 16 Закону України «Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності»); 2) про визнання незаконними рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування з питань передачі земельних ділянок у власність чи надання їх у користування, припинення права власності на земельні ділянки, вилучення цих ділянок з користування і про зобов'язання названих органів залежно від характеру спору виконати певні дії, як цього вимагають приписи чинного законодавства; 3) про повернення самовільно зайнятих земельних ділянок; 4) спори, пов'язані із захистом права на земельні ділянки;

5) спори, пов'язані із набуттям, зміною та припиненням права користування чужою земельною ділянкою для забудови, для сільськогосподарських потреб; 6) що виникають з ускладнення, зміни, розірвання, виконання договору оренди земельних ділянок, інших договорів користування земельними ділянками; 7) спори про усунення перешкод у користуванні земельною ділянкою; 8) про стягнення шкоди, зокрема упущеної вигоди, завданої порушеннями прав власників, зокрема держави та територіальних громад, і користувачам земельних ділянок; про встановлення, зміну та припинення земельного сервітуту; 9) інші спори, пов'язані з правами і охоронюваними законом інтересами суб'єктів господарювання та інших юридичних осіб на земельні ділянки [3].

Однак компетенція господарських судів не поширюється на розгляд справ у тих земельних спорах, які виникають із публічно-правових відносин, коли державні огрaни або органи місцевого самоврядування реалізують свої владні повноваження, а також справ, що стосуються оскарження нормативно-правових актів влади або місцевих органів державного самоврядування, які забезпечують здійснення управлінських функцій вказаних органів у сфері земельних правовідносин [3].

Отже, справи у спорах за участю державних органів та органів місцевого самоврядування, що виникають з правовідносин, у яких державні органи та органи місцевого самоврядування реалізують повноваження власника землі, а також в інших спорах, які виникають із земельних відносин приватноправового характеру, за відповідності складу сторін спору статті 1 Господарського процесуального кодексу підвідомчі безпосередньо господарським судам.

---

1. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 № 1798. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12 (дата звернення: 12.11.2019).

2. Дзяхар Г. І. Вирішення земельних спорів господарськими судами. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2017. Вип. 27. С. 78–81.

3. Про деякі питання практики розгляду справ у спорах, що виникають із земельних відносин: Постанова від 17 травня 2011 року №6. URL: https://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0006600-11 (дата звернення: 12.11.2019).

Юлія Нікітіна,
здобувачка освітнього ступеня бакалавр
юридичного факультету
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ГРОМАДЯН УКРАЇНИ

Громадяни – найбільша група суб'єктів адміністративно-правових відносин. Конституція України надає перевагу інтересам, правам і свободам громадян перед інтересами, правами і свободами інших учасників правових відносин, виходячи з пріоритету загальнолюдських цінностей [1].

Обсяг конкретних суб'єктивних прав і обов'язків громадянин у сфері публічного адміністрування пов'язаний з перебігом часу, зміною життєвих умов.

Реалізацію прав і виконання обов'язків забезпечує держава через їх юридичне оформлення, а також відповідальність як самих громадян, так і державних органів, державних службовців за їх дотримання.

Найчастіше особа вступає у відносини з державою в сфері виконавчої влади, де практично реалізуються надані їй Конституцією та законами України права і свободи. Адміністративно-правовий статус громадян встановлюється обсягом і характером їх адміністративної правосуб'єктності, яку становлять адміністративна правоздатність і адміністративна дієздатність яку і буде розглянуто в цій статті.

Адміністративна правосуб'єктність займає важливе місце в розвитку і механізмі реалізації адміністративних правовідносин. Під адміністративною правосуб'єктністю необхідно розуміти потенційну здатність суб'єкта мати права і обов'язки (адміністративна правоздатність) в сфері публічного адміністрування та їх реалізовувати в зазначеній сфері (адміністративна дієздатність). Тобто правосуб'єктність означає здатність особи або організації бути суб'єктом права, а в нашому випадку адміністративного права [2, с. 320].

Такі вчені як М. Цвік, А. Петришин та Л. Авраменко правосуб'єктність визначають, як можливість і здатність особи бути суб'єктом правовідносин з усіма правовими наслідками. Вони вважають, що правосуб'єктність визначає положення людини в суспільстві, є умовою і гарантією стабільності її правового статусу. Правосуб'єктність фізичних і юридичних осіб відображається в їх правовому статусі, а державних органів і організацій – в їх компетенції [2, с. 340–342].

Суб'єктами адміністративно-правових відносин є носії передбачених адміністративно-правовими нормами прав і обов'язків, які здатні ці права реалізувати, а покладені на них обов'язки виконувати [3, с. 177].

У той же час однин із суб'єктів у цих відносинах повинен бути наділений державно-владними повноваженнями.

Для реалізації окремих прав, свобод і виконання обов'язків важливе значення має громадянство – постійний правовий зв'язок особи та Української держави, що проявляється у їх взаємних правах та обов'язках. Право на громадянство є невід'ємним правом громадянина України, він бути не може бути позбавлений свого громадянства [4, с. 179].

Отже, можна дати таке визначення суб'єкта адміністративного права – це юридична або фізична особа, яка є носієм прав і обов'язок в сфері публічного адміністрування, передбачених в адміністративно-правових нормах, і має здатність надані права реалізувати, а покладені обов'язки виконувати [3, с. 178].

Переважна більшість джерел вказує на виділення таких елементів правосуб'єктності, як правоздатність та дієздатність.

Під адміністративною правоздатністю розуміють здатність суб'єкта мати права і обов'язки в сфері публічного адміністрування. Правоздатність виникає з моменту виникнення суб'єкта, тобто народження, створення і державної реєстрації, а припиняється – з моменту зникнення суб'єкта (з моменту ліквідації щодо юридичної особи або смерті фізичної особи). Вона підтверджується документом про громадянство – паспортом громадянина України або свідоцтвом про народження [3, с. 350].

Під адміністративною дієздатністю слід розуміти здатність суб'єкта самостійно реалізовувати надані йому права і виконувати

покладені на нього обов'язки в сфері публічного адміністрування. Складовою дієздатності є адміністративна деліктоздатність, тобто здатність суб'єкта нести відповідальність за порушення адміністративно-правових норм юридичної відповідальності. Тобто вона означає, що фізична особа буде нести адміністративну відповідальність, а юридична – буде нести відповідальність в адміністративному порядку [4, с. 180].

Адміністративна дієздатність в повному обсязі настає з досягненням 18-річного віку, а також і до досягнення 16-річного віку [5, с. 151].

В системі суб'єктів адміністративного права особливе місце займає громадянин. У даному випадку громадянин, що не наділений владно-розпорядчим функціями. Громадяни становлять найбільшу групу суб'єктів адміністративного права.

Головного особливістю їх правового положення є те, що вони виступають як приватні особи, тобто реалізують свої особисті, загальногромадянські права і обов'язки в сфері публічного адміністрування, а не права і обов'язки виконавчо-розпорядчих органів, громадських організацій або посадових осіб [5, с. 152].

Адміністративно-правовий статус громадян встановлюється Конституцією України, вона надає пріоритетність інтересам, правам і свободам громадян. У статті 3 Конституції України зазначено, що: «Людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність та безпеку визнають в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і обов'язки людини і їх гарантії визначаються зміст і спрямованість діяльності держави» [1].

Ці конституційні положення є вихідними для адміністративного статусу громадян, що визначаються нормами конституційного, адміністративного та інших галузей права, шляхом надання громадянам прав, свобод і покладення на них обов'язків у сфері публічного адміністрування, а також встановлення відповідальності громадян перед державою.

Громадяни України є рівними перед законом незалежно від походження, соціального і майнового стану, расової та національної належності, статті, освіти, мови, переконань, ставлення до релігії і інших обставин.

До змісту адміністративно-правового статусу громадян належать обов'язки, які закріплені в Конституції України. Такі як: захищати незалежність і територіальну цілісність України, поважати її державні символи, нести військову службу, не наносити шкоди природі, культурній спадщині і відшкодовувати збитки, які заподіяні цим об'єктам суспільної власності; подавати щорічно до податкових інспекцій за місцем проживання декларації про особистий майновий стан і доходи за минулий рік у порядку, встановленому законом, а також звіт по е-декларації на вимогу антикорупційного законодавства, тощо.

Кожен громадянин зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції України та не порушувати права, свободи, честь і гідність інших людей [5, с. 160].

Отже, адміністративно-правовий статус громадянина можна визначити як сукупність надання йому прав і покладених на нього обов'язків, закріплених нормами адміністративного права, реалізація яких забезпечується юридичними гарантіями [6, с. 279].

Громадяни як суб'єкти адміністративного права – це фізичні особи (громадяни України, іноземці, особи без громадянства та біженці), які виступають носіями прав і обов'язків у сфері публічного адміністрування, передбачених нормами адміністративного права, і мають при цьому необхідну правосуб'єктність (адміністративну правоздатність і дієздатність)

---

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр

2. Загальна теорія держави і права: підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів / М. В. Цвік, О. В. Петришин. Харків: Право, 2011. 342 с.

3. Загальне адміністративне право: підручник / І. С. Гриценко, Р. С. Мельник, А. А. Пухтецька та інші; за заг. ред. І. С. Гриценка. К.: Юрінком Інтер, 2017. 568 с.

4. Коломоєць Т. О. Адміністративне право України. Академічний курс: підручник / Т. О. Коломоєць. К.: Юрінком Інтер, 2011. 541 с.

5. Адміністративне право України. Академічний курс: підручник у 2 т. / редкол. В. Б. Авер'янов (голова) та ін. К.: Юридична думка, 2007. Т. 1: Загальна частина. 592 с.

6. Курс адміністративного права України: підручник / В. К. Колпаков, О. В. Кузьменко, І. Д. Пастух, В. Д. Сущенко та ін. К.: Юрінком Інтер, 2014. 872 с.

Оксана Ненчук,
здобувачка освітнього ступеня бакалавр
юридичного факультету
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

КОРУПЦІЯ ЯК ЕКОНОМІЧНЕ ТА СОЦІАЛЬНЕ ЯВИЩЕ

Корупція є складним феноменом, одним з елементів соціальної дійсності, вплив якого поширюється на переважну більшість населення практично в усіх країнах світу, девальвуючи систему соціальних цінностей і пріоритетів, потреб та інтересів, практично всіх сфер суспільного життя та форм суспільної свідомості. Як і будь-яке складне явище, корупція не має єдиного, універсального визначення. У науковій, навчальній та публіцистичній літературі існує методологічна різноманітність підходів до розуміння корупції, відповідно, наявні різні трактування. Так, на сучасному етапі розвитку досліджень із цієї проблематики досить складно сформулювати єдине визначення. Водночас необхідно здійснити аналіз різних підходів до розуміння означеного явища, а отже, правильного застосування терміна «корупція».

Корупція – не просто соціальне, а й психологічне та моральне явища. Адже вона не існує відокремлено від людей – їх поведінки, діяльності. Корупція – це спосіб мислення, який зумовлює спосіб життя. У країнах, де хабарництво та інші корупційні діяння трапляються порівняно рідко, корупція в громадській свідомості асоціюється з великим злом для держави та її громадян і не має істотного впливу на суспільне життя. У тих країнах, де корупція поширена значною мірою, корумповані відносини все більше витісняють правові, етичні відносини між людьми, корупція із соціальної аномалії поступово перетворюється в правило і виступає звичним способом розв’язання життєвих проблем, стає нормою функціонування влади і способом життя значної частини суспільства. Найбільш небезпечним наслідком такого стану справ у суспільстві є те, що в результаті витіснення корумпованими відносинами правових та етичних відносин відбувається значний злам у суспільній

психології – люди у своїй поведінці з самого початку психологічно вже налаштовані на протиправні способи вирішення питань.

Тема корупції є однією з найгостріших проблем сучасного суспільства. Разом з тим це соціальне явище має свою давню історію і, як свідчить досвід, жодній із держав досі не вдалося її побороти. Хоча окремим державам за допомогою силових антикорупційних методів на певний період вдавалося істотно зменшити масштаби корупції, але з часом з'являлися нові схеми, методи та форми її прояву. Більше того, формування цілих корупційних мереж відбувається в самій системі державної влади, а це фактично виводить корупцію на вищий рівень організації, побудови досконаліших внутрішніх зв'язків і пристосування до зовнішніх факторів, що можуть втрутитися в її організацію [1, с. 3–8].

Поняття корупції також міститься у нормативно-правових актах України визначення. Зокрема, в Законі України «Про засади запобігання і протидії корупції» наводиться таке формулювання: «корупція – використання особою, зазначеною в частині першій статті 4 цього Закону, наданих їй службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно 183 обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній в частині першій статті 4 цього Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей» [2]. Аналіз міжнародно-правових документів також свідчить про існування різних підходів розуміння корупції. Корупція визначається як «порушення етичного (морального), дисциплінарного, адміністративного, кримінального характеру, що проявилися в протизаконному використанні свого службового становища суб'єктом корупційної діяльності». Існує інше поняття корупції як «зловживання державною владою для одержання вигоди в особистих цілях»

Корупція трапляється в будь-якій політичній та економічній системах і є складовою механізму використання суспільства бюрократичними структурами. В умовах функціонування демократичних або авторитарних механізмів забезпечення нормальної життє-

діяльності соціуму корупція виступає другорядним явищем, яке істотно не впливає на загальнодержавну ситуацію або стає більшменш контрольованою. Проте за певних умов корупція може перетворюватися на структурно-творчий елемент політичного та громадського життя суспільства. Це можливо тоді, коли серед широких верств населення переважає нестримне користолюбство.

У соціальному ж вимірі корупція має онтологічно-функціональне забарвлення. В онтологічному сенсі корупція як соціальне явище вбирає в себе негативні прояви суспільної свідомості, включаючи кримінальну психологію соціуму, зумовлені історичним аспектами розвитку конкретної країни. Натомість контрадиктний характер має функціональний аспект корупції, оскільки, незважаючи на можливість стосуватися процедурного вияву онтологічних корупційних характеристик, охоплює діяльність громадськості в правових механізмах протидії корупції. Крім того, необхідно зауважити, що охарактеризовані вище політичний та правовий аспекти корупції також визначають соціальну сутність указаного явища. При цьому вагому роль відіграє адміністративно-правовий вимір протидії корупції: корупція насамперед виникає під час здійснення публічного управління та не може існувати без владної складової (суб'єктний критерій).

Безпосереднім суб'єктом корупції як особливого роду суспільних відносин може виступати державний чиновник будь-якого рангу, політик чи функціонер громадської або інших організацій. Особами, які отримують вигоду від його дій, можуть бути: індивіди, вітчизняні чи зарубіжні фірми, політичні та громадські організації, спецслужби іноземних держав тощо. Як засвідчує досвід посткомуністичних країн, в умовах корупції відбувається специфічний «поділ влад», а точніше, поділ влади між політиками-прагматиками, особисто відданими керівникам країни; особами, які належать до «клану» керівника, а також особами, спілка і взаємна довіра між якими скріплені разом пролитою кров'ю, і різного роду політиками-романтиками, політичні орієнтації яких варіюються залежно від культурно-історичних особливостей конкретної держави і політичної кон'юнктури, а також мафіозними колами, які представляють криміналізований національний капітал і компрадорську буржуазію. У багатьох державах із такими режимами видаються

правові нормативні акти про боротьбу з корупцією. У цій нормотворчій діяльності найчастіше дається взнаки давня бюрократична традиція – шляхом видання правових актів, позбавлених реального механізму досягнення декларованих цілей, створювати видимість активної діяльності, імітувати соціально значущу державну функцію. «Боротьба з корупцією» досить часто виливається в розправу з представниками політичних та економічних кланів, які є суперниками, або ж в один із заходів легітимації керівною олігархією свого політичного курсу.

Соціальна сутність корупції проявляється також у її загальному і глобальному характері. Це явище присутнє у всіх політичних системах, притаманне всім країнам світу. Зловживають державні посадові особи, як в країнах з ринковою економікою і надзвичайно високим рівнем демократії, так і в країнах з адміністративно-командною системою економічного господарювання та тоталітарним політичним режимом.

Корупція несе серйозну небезпеку для соціально-економічного стану країни та системно впливає на рівень економічного розвитку . Економіка – це динамічний механізм, що під впливом певних факторів, протягом певного часу переходить з одного стану в інший. Тому для якісної трансформації потрібно мінімізувати влив негативних чинників, зокрема корупції, на економічне здоров'я країни. Економічне зростання – це стабільне збільшення продуктивної сили економіки протягом тривалого періоду часу або ж просто зростання економічної могутності держави через збільшення ВВП. Тобто економіка, що зростає, виробляє дедалі більше товарів і надає все більше послуг. Цей процес супроводжується зміцненням конкурентних переваг національної економіки на світовій арені.

Сфера економіки – це саме те середовище, заради якого чиновник і вступає у корупційні зв'язки, де корупція живиться і де найбільші прибутки. Зворотний вплив корупції на економіку особливо небезпечний, оскільки знижує ефективність економічної політики держави, змушує приватний бізнес переходити в тіньовий сектор, що тягне за собою порушення законодавства, спотворює систему оподаткування і правила підприємницької діяльності, підштовхує підприємців вирішувати свої питання поза правовим полем.

Корупція становить не лише загрозу розвиткові держави, стабільності й безпеці суспільства та економічному добробуту населення, а також сприяє підриву її демократичних інститутів й цінностей в суспільстві. Вона серйозно впливає на ефективність та справедливість розподілу й перерозподілу ресурсів у суспільстві також спричиняючи економічну нерівність у країні. Також корупція впливає на підприємницьку діяльність так як за корупційних умов економічні суб'єкти просто не мають змоги уникнути корупційних відносин на протязі своєї господарської діяльності, що у свою чергу призводить до сповільнення вцілому економічного розвитку держави.

Зважаючи на те, що на корупцію в Україні дуже довго «закривали очі», стан економіки України сьогодні – одна із найнижчих у світі. Для ефективної протидії необхідне запровадження певних урядових дій, зокрема перш за все формування ефективної та дієвої антикорупційної політики, також посилення відповідальності та й покарання за корупційні діяння, звісно необхідно реформувати суди та органи кримінальної юстиції, спростити умови ведення бізнесу та детінізацію економіки, сформувати ефективну прозору систему адмінпослуг та політичних фінансів, доглядати за законністю використання бюджетних коштів усіх рівнів, здійснювати електронні державні закупівлі, створити системи легкого доступу до інформації для будь-кого.

Отже, потрібно зазначити, що корупція як соціальне явище охоплює всю сукупність діянь, пов'язаних із неправомірним використанням особами наданої їм влади та посадових повноважень із метою задоволення особистих інтересів чи інтересів третіх осіб, а також інших правопорушень, що створюють умови для вчинення корупційних діянь або їх приховування. Водночас необхідно розуміти, що соціальний вимір корупції неможливий без урахування її морально-психологічних характеристик, що є зумовлюючим фактором становлення та розвитку корупції як соціального явища. Як зазначає В. Гвоздецький, морально-психологічні наслідки корупції проявляються в тому, що вона є потужнім фактором деморалізації суспільства, девальвації моральних цінностей, деформації індивідуальної та суспільної психології; нищить духовні та моральні цінності; сприяє поширенню в суспільстві кримінальної психології;

знижує мотивацію службових осіб у сфері державного управління, а також громадян у різних сферах соціального життя [3, с. 143].

1. Андрійко О. Ф. Правові засоби протидії корупції *Часопис Київ. ун-ту права*. 2007. № 4. С. 3–8.

2. Про засади запобігання і протидії корупції: Закон України від 07.04.2011 № 3206-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/3206-17

3. Гвоздецький В. Корупція – як соціальне, психологічне і моральне явище. *Юридична наука*. 2012. № 3. С. 161–167.

Марта Парасюк,
здобувачка освітнього ступеня бакалавр
юридичного факультету
(*Львівський національний університет імені Івана Франка*)

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО НА ПРАВНИЧУ ДОПОМОГУ: СТАН ЗАКОНОДАВЧИХ ЗМІН

Закріплення в Основному Законі держави прав та свобод є важливою гарантією для належної реалізації кожною людиною свого конституційного статусу. У правовій державі людина має відчувати себе захищеною та мати можливість звернутися за захистом свого порушеного права.

Відповідно до ст. 59 Конституції України, кожен має право на професійну правничу допомогу . У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав [1]. У Конституції України не розтлумачено поняття «професійна правнича допомога». Разом з тим, у ст. 131-2 Основного Закону України, визначено, що для надання професійної правничої допомоги в Україні діє адвокатура. Виключно адвокат здійснює представництво іншої особи в суді, а також захист від кримінального обвинувачення. Законом можуть бути визначені винятки щодо представництва в суді у трудових спорах, спорах щодо захисту соціальних прав, щодо виборів та референдумів,

у малозначних спорах, а також стосовно представництва малолітніх чи неповнолітніх осіб та осіб, які визнані судоми недієздатними чи недієздатність яких обмежена [1].

Системою цих положень у Конституцію України була запроваджена адвокатська монополія. Відповідні зміни було внесено Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 2 червня 2016 року № 1401-VIII. Передбачалося, що адвокатська монополія характеризуватиметься цілою низкою позитивних моментів. По-перше, адвокат забезпечує надання правничої допомоги на професійній основі. Передумовою для набуття статусу адвоката є відповідний рівень підготовки. Набути право на заняття адвокатською діяльністю має особа з повною вищою юридичною освітою, яка володіє державною мовою та має стаж роботи в галузі права не менше двох років. Наступним кроком до того, щоб стати адвокатом є складення кваліфікаційного іспиту. Відповідно до ч. 2 ст. 9 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 5 липня 2012 року № 5076-VI, кваліфікаційний іспит полягає у виявленні теоретичних знань у галузі права, історії адвокатури, адвокатської етики особи, яка виявила бажання стати адвокатом, а також у виявленні рівня її практичних навичок та умінь у застосуванні закону [2]. За у мови позитивного складання кваліфікаційного іспиту особа одержує свідоцтво та складає присягу. По-друге, важливою гарантією професійної правничої допомоги є заходи контролю за якістю роботи адвоката. Дисциплінарне провадження щодо адвокатів здійснює дисциплінарна палата кваліфікаційно-дисциплінарної комісії. Виконання цих вимог має стати запорукою того, що адвокат – це особа із високими професійними та моральними якостями і лише надання такою особою правової допомоги може виступати державною гарантією якісного захисту.

Натомість будь-яка монополія сприяє зниженню конкуренції у сфері надання юридичних послуг. Метою поданого Президентом України законопроекту «Про внесення змін до Конституції України (щодо скасування адвокатської монополії» (реєстр. № 1013 від 29 серпня 2019 року) є забезпечення кожного на отримання професійної правничої допомоги через скасування адвокатської монополії на надання такої допомоги. Вказаним законопроектом запропо-

новано внесення змін до Конституції України. Суть пропозицій полягає у виключенні із ст. 131-2 Конституції України частини 5, а також підпункт 11 пункту 16-1 Розділу XV «Перехідні положення». У частині 4 цієї статті звужено обмеження щодо представництва адвоката виключно у процесі захисту від кримінального обвинувачення.

Законопроект про скасування адвокатської монополії активно обговорюється серед правників. Песимістичні настрої щодо усунення адвокатської монополії зводяться до того, що «у разі допущення до представництва у суді не адвокатів держава не зможе гарантувати особі право на професійну правничу допомогу» [3].

Спеціальний порядок внесення змін до Конституції України передбачає, що законопроект розглядається Верховною Радою України за наявності висновку Конституційного Суду України. За результатами перевірки Конституційний Суд України приходить до висновку про те, що запропоновані законопроектом зміни до Конституції України розширюють можливості здійснення представництва в суді. У висновку чітко розмежовуються поняття «надання професійної правничої допомоги» та «представництво особи в суді». Констатується, що надання професійної правничої допомоги здійснюють адвокати, натомість представництво особи у суді може бути здійснене за вибором особи адвокатом або іншим суб'єктом [4]. Конституційний Суд України робить висновок про те, що законопроект про скасування адвокатської монополії не передбачає скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина, не спрямований на ліквідацію незалежності чи на порушення територіальної цілісності України, тобто відповідає ст. 157 Конституції України. Щодо відповідності законопроекту ст. 158 КК України Конституційний Суд України констатує відсутність підстав, які б унеможливлювали внесення змін.

Наявність конституційного положення про адвокатську монополію абсолютно не означає неспростовність презумпції про якісні професійну правничу допомогу. Передбаченість у законодавстві обов'язку для недолугих адвокатів бути підданим дисциплінарній відповідальності кожного разу у випадку неналежного надання послуг, не слід визнавати додатковою гарантією захисту прав особи. Відсутня достатня аргументованість щодо положення про

те, що правова допомога, яка надається адвокати, є більш якісною та кваліфікованою, оскільки передбачає виконання цілої низки вимог для доступу до професії [5].

Юридичні послуги в Україні надаються системою суб'єктів. У рішенні Конституційного Суду України (справа про право вільного вибору захисника) від 16 листопада 2000 року визначено, що цими суб'єктами є: 1) державні органи, до компетенції яких входить надання правової допомоги (Міністерство юстиції України, Міністерство праці та соціальної політики України, нотаріат, тощо); 2) адвокатура України; 3) суб'єкти підприємницької діяльності, які надають правову допомогу клієнтам у порядку, визначеному законодавством України; 4) об'єднання громадян для здійснення і захисту своїх прав і свобод [6]. Однак, це не означає, що з усіх перерахованих суб'єктів, лише адвокатська правова допомога є найбільш якісною.

Слід врахувати, що в Україні за останні роки суттєво змінилися правила для здобуття вищої освіти. Особливо з тим стикнулися бажаючі стати фахівцями та спеціалістами в галузі права. На сьогодні передумовою для здобуття освітнього ступеня магістр з права є не лише здобуття вищої освіти за освітнім ступенем бакалавр, але й складення успішно єдиного вступного іспиту з іноземної мови (ЄВІ) та єдиного вступного фахове випробування з права та загальних навчальних правничих компетентностей (ЄФВВ). Окрім, цього постановою Кабінету Міністрів України від 17 липня 20-19 року № 684 затверджено Порядок атестації осіб, які здобувають ступінь магістра у формі єдиного державного кваліфікаційного іспиту. Під терміном «єдиний державний кваліфікаційний іспит» у цьому Порядку розуміється «стандартизована форма контролю досягнення здобувачами вищої освіти результатів навчання, визначених стандартом вищої освіти, та оцінювання таких результатів навчання» [7]. Відповідність здобутих результатів стандарту вищої освіти має свідчити про готовність до реалізації випускника в якості правника-професіонала. Запровадження додаткових процедур визначення якості здобутої вищої освіти має означати державну гарантію того, що успішне їх проходження дає на виході кваліфікованого юриста. Думається, що було б доцільно враховувати результати складеного єдиного державного кваліфікаційного іспиту для

отримання, наприклад, свідоцтва на право зайняття адвокатською діяльністю. Тобто немає потреби виділяти державні кошти на проведення ще додаткових випробувань, щоб здійснювати професійну правничу діяльність.

Отож, однозначно слід підтримати пропозицію про скасування адвокатської монополії. Кожна людина має право на якісну правничу допомогу. Це має залежати не від усталених стандартів, а від суб'єктивної оцінки цієї ділянки роботи самим потребуючим такої допомоги. Конституція України жодним чином не може обмежувати право людини звернутися за представництвом своїх інтересів до особи, яка надає юридичні послуги, якість яких не є гіршою, ніж у адвокатів, але при цьому є менш затратними.

---

1. Конституція України від 28 червня 1996 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/print (дата звернення: 27.11.2019).

2. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 5 липня 2012 року № 5076-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17/print (дата звернення: 27.11.2019).

3. Дроздов О. Монополія кваліфікації Закон і бізнес 12.10–18.10.2019 № 40 (1442). URL: https://zib.com.ua (дата звернення: 27.11.2019).

4. Висновок Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо скасування адвокатської монополії) (реєстр. № 1013) вимогам статей 157 і 158 Конституції України від 31 жовтня 2019 року № 4-в/2019 (Справа № 2-248/2019(5580/19). URL: http://www.ccu.gov.ua/dokument/4-v2019 (дата звернення: 27.11.2019).

5. Островська Л. Адвокатська монополія на представництво в судах – скоріше «за», ніж «проти». URL: https://radako.com.ua/news/advokatska-monopoliya-na-predstavnictvo-v-sudah-skorishe-za-nizh-proti (дата звернення: 27.11.2019).

6. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Солдатова Геннадія Івановича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України, статті 44 Кримінально-процесуального кодексу України, статей 268, 271 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про право вільного вибору захисника) від 16 листопада 2000 року № 13-рп/2000 Справа № 1-17/2000. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-00#n54 (дата звернення: 27.11.2019).

7. Деякі питання атестації осіб, які здобувають ступінь магістра, у формі єдиного державного кваліфікаційного іспиту: постанова Кабінету Міністрів України від 17 липня 2019 року № 684. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/684-2019-%D0%BF (дата звернення: 27.11.2019).

Назарій Пелех,
здобувач освітнього ступеня
молодший бакалавр
(ВСП «Технологічний коледж»
Національного університету
«Львівська політехніка»)

ПЕРСПЕКТИВИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ МЕДІАЦІЇ В УКРАЇНІ

Загальний контекст потужних державно-правових реформ в Україні зумовлює необхідність пошуку інноваційних підходів до розв'язання різноманітних питань, які є однаково значущими як для публічного управління, так і для приватного сектора життєдіяльності суспільства. Саме з цією метою на тлі реформування національного законодавства у сфері державного управління, подолання проявів корупції, здійснення неупередженого правосуддя, важливим є вивчення й запозичення прогресивного досвіду медіації з інших правових систем [1, с. 1].

В проекті Закону України «Про медіацію», який не був ухвалений, зазначалося, що медіація – альтернативний (позасудовий) метод вирішення спорів, за допомогою якого дві або більше сторони спору намагаються в рамках структурованого процесу за участі медіатора досягти згоди для вирішення їх спору. Медіатор – незалежний посередник, який допомагає сторонам спору у його вирішенні, шляхом позасудового вирішення спору [2].

На сьогоднішній день судовий розгляд і інші юрисдикційні механізми розгляду і вирішення цивільних справ є основними формами захисту порушених, невизнаних, оспорюваних прав, свобод і охоронюваних законом інтересів. Однак не можна заперечувати, що в сучасних умовах становлення і динамічного розвитку суспільства вони є недостатньо ефективними.

Спроби запровадження медіації в Україні відбувалися, наприклад, перший великий амбіційний проект із медіації, ініційований Донецькою групою медіації та профінансований USAID у 1997–1999 рр., був націлений на створення місцевих центрів медіації по всій Україні, підготовку медіаторів, реєстрацію Україн-

ської асоціації медіаторів і надання послуг медіації для населення. Протягом трьох років медіаторам у восьми регіональних центрах медіації вдалося розв'язати через медіацію 90 справ, у 28 з яких послуги медіатора були оплачені клієнтами, а решта медіаторів працювали probono; відсоток урегульованих спорів повідомлений не був. Зіштовхнувшись із проблемою майже повної відсутності попиту на послуги медіації, у 1999 р. проект отримав додаткове фінансування через Євразійську фундацію з метою розгортання програм медіації в пілотних судах Донецька та Одеси. Розроблена в межах цього проекту модель надавала суддям можливість передавати справи на медіацію за згоди всіх сторін. Незважаючи на всі зусилля, результатом було передання на медіацію всього 9 справ [3, с. 14–15].

Необхідно згадати, що в Україні існує єдиний Центр Медіації, який започаткований при Києво-Могилянській Бізнес Школі з метою створення інституції, яка б стала рушійною силою для розвитку альтернативних способів вирішення спорів в Україні шляхом проведення навчання і надання послуг дійсно незалежних медіаторів. Оскільки даний центр проводить навчання медіаторі та надає послуги медіатора. Проте для запровадження таких центрів та інституту медіації в Україні, необхідно звернути увагу на досвід та законодавство країн, в яких позасудовий розгляд справи, відображає як негативні так позитивні сторони, та вплив на суспільні і державні відносини.

Оскільки спори є невід'ємною частиною людської природи, то до медіації в тій чи іншій формі люди вдаються здавна. Намагаючись знайти згадку про перше застосування медіації в історії, багато авторів цитують Біблію. Вирішення спорів вождями племен в Африці, медіація в Китаї або система вирішення спорів рабинами в єврейській культурі існували тисячі років. Медіація зародилася ще до закріплення в законодавстві держав, але це не заважало вирішувати конфлікти без судового втручання, оскільки медіація дозволяє досягти значного «економічного ефекту», як на рівні держави, так і на рівні приватних осіб, компаній. Зокрема, як ми зазначали, застосування медіації як альтернативного позасудового способу вирішення конфлікту дозволяє розвантажити суд, скоротити час на вирішення спірної ситуації. Країни, які відчули корисність

цієї «ресурсозберігаючої технології», підтримують медіацію на законодавчому рівні. Наприклад, у Великобританії сторони, які не використали медіацію досудового вирішення їх спору, позбавляються права на відшкодування витрат, пов'язаних з розглядом справи в суді, навіть у разі виграшу справи. Окрім того, держава фінансує службу державних медіаторів, вважаючи, що це є більш фінансово доцільним ніж завантажувати судову систему «малими» позовами [4, с.20].

Медіація для України процес новий, але можна зазначити, що деякі ознаки цієї процедури притаманні нашому суспільству. Наприклад, аналізуючи цивільне судочинство, варто згадати про такий спосіб врегулювання спору, як укладання мирової угоди, тобто під час судового розгляду справи сторони можуть укласти угоду. Суть полягає в тому, що сторони (позивач та відповідач) на основі певних поступків укладають мирову угоду яка повинна стосуватися предмету спору та прав і обов'язків сторін. На нашу думку недоліком даної процедури, порівнюючи її з медіацією є те, що сторони несуть витрати, які не є виправданими в конкретній ситуації, а також те, що суд витрачає багато часу на вирішення спорів, оскільки навантаження на суддів дуже велике.

Отже, запровадження медіації в цивільному процесі сприятиме розвитку та підвищенню правової культури громадян та є важливим кроком для формування суттєво вищого рівня розвитку суспільства. Відбудеться розвантаження судової системи, що при подальшому вдалому реформуванні зміцнить роль суддів в Україні і підвищить рівень довіри в суспільстві. Запровадження інституту медіації наблизить положення вітчизняногосудочинства до європейських стандартів, тому що медіація має низку переваг над судовим врегулюванням спорів.

Аналізуючи перспективи медіації в Україні, ми приходимо до висновку про те, що можливі два основні напрямки її розвитку: 1) як самостійного механізму врегулювання спорів, існуючого поряд з традиційними способами захисту цивільних прав (приватна медіація); а також 2) як механізму, що забезпечує реалізацію основних повноважень органів цивільної юрисдикції (інтегрована медіація). Важливим є готовність населення до застосування даної процедури, якщо громадяни не готові будуть до такого вирішення

спорів, то дане закріплення не буде важливим та не буде відігравати суттєву роль у вирішенні спорів між сторонами.

1. Красіловська З. В. Деякі аспекти медіації у країнах митного союзу *Актуальні проблеми державного управління*. 2014. № 2. С. 190-197. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdy_2014_2_26 (дата звернення: 22 листопада 2019)

2. Про медіацію: проект Закону України №3665 від 17.12.2015. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57463 (дата звернення: 22 листопада 2019)

3. Притика Ю. Д. Запровадження інституту медіації в Україні: передумови й перспективи правового регулювання. *Науковий вісник Херсонського державного університету.* Вип. 1. Т. 2. 2016. С. 14–16.

4. Сабадаш О. В., Микитин Ю. І., Лиско Г. О. Медіація, як альтернативний спосіб вирішення спорів. Івано-Франківськ, 2015. 38 с.

Олексій Петелька,
здобувач освітнього ступеня магістр
(ПрАТ «ВНЗ» «Міжрегіональна Академія управління персоналом»),
Ірина Балушка,
здобувач освітнього ступеня магістр
(ПрАТ «ВНЗ» «Міжрегіональна Академія управління персоналом»)

КОНСТИТУЦІЙНІ ДЕЛІКТИ В УКРАЇНІ

Під конституційним деліктом, з погляду О. В. Батанова, розуміється діяння (дія чи бездіяльність) суб'єкта конституційної відповідальності як учасника конституційних правовідносин, яке не відповідає очікуваній поведінці і тягне за собою застосування заходів конституційної відповідальності. Про конституційний делікт слід говорити у випадках правопорушень не лише конституційних норм, але й загальновизнаних принципів та норм міжнародного права і чинних міжнародних договорів [1, с. 126].

Інші дослідники (Л. Наливайко, М. Беляєва) визначають конституційний делікт як суспільно небезпечне, протиправне, винне діяння (дія або бездіяльність), яке посягає на основи конституцій-

ного ладу, організацію публічної влади, права і свободи людини і громадянина, за вчинення якого передбачені заходи конституційно-правової відповідальності. Під конституційним деліктом В. Полевий пропонує розуміти винне протиправне діяння, вчинене суб'єктом конституційних відносин, яке завдає шкоди цінностям і інтересам, пов'язаним із процесом здійснення влади українським народом, та за яке нормами конституційного законодавства передбачено застосування санкцій конституційної відповідальності [2, с. 23].

Аналіз вищенаведених позицій дозволяє підсумувати, що конституційний делікт – це суспільно небезпечне, протиправне, винне діяння (дія або бездіяльність), що посягає на конституційний лад та його інститути, за вчинення якого передбачено конституційно-правову відповідальність. За сутністю конституційний делікт є суспільно небезпечним посяганням на цінності, що охороняються конституційним правом, через спричинення або загрозу спричинення їм шкоди. За змістом він є винним діянням суб'єкта конституційно-правової відповідальності, що посягає на конституційний лад та його інститути. За формою конституційний делікт є протиправною дією або бездіяльністю, за вчинення якої передбачена конституційно-правова відповідальність.

До ознак конституційного делікту можна віднести такі:

1. Незаконна дія (або бездіяльність), яка має протиправний, неправомірний характер,тобто суперечить нормам права. Це має бути діяння (дія або бездіяльність), вчинене деліктоздатною особою.

Протиправність конституційного делікту виражається в порушенні конституційно-правових норм. Юридичні склади конституційних деліктів закріплюються як нормами Конституції та законів України, так і нормативно-правовими актами органів державної влади та органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб [3, с. 25].

2. Суспільно шкідливий або суспільно небезпечний характер. Оскільки конституційний делікт знаходиться у сфері реалізації тих суспільних відносин, які є базовими, основоположними, його суспільна небезпечність є досить великою. Він посягає на основи конституційного ладу, організацію публічної влади та права

і свободи людини та громадянина, може призвести до серйозних порушень у життєдіяльності суспільства і держави. Не слід недооцінювати суспільну небезпечність конституційних деліктів, адже деякі з них навіть можуть трансформуватися у склади злочинів [4, с. 203].

Ступінь суспільної небезпечності правопорушень визначається соціальними цінностями, на які вони посягають. Оскільки конституційний делікт посягає на цінності, які знаходяться у сфері організації та здійснення публічної влади та у сфері взаємовідносин держави і особи, а загальним об'єктом конституційної деліктності є конституційний лад України, то ступінь його суспільної небезпечності є досить великим. Конституційні делікти посягають на порядок організації і функціонування публічної влади, права і свободи людини і громадянина тощо та потенційно здатні внести негативні трансформації в окремі процеси життєдіяльності держави та її громадян.

3. Має свідомо вольовий характер, тобто в момент вчинення правопорушення залежить від волі та свідомості учасників, перебуває під контролем їх волі та свідомості, здійснюється ними усвідомлено і добровільно.

4. Є винним, тобто деліктом визнається лише винне діяння (дія чи бездіяльність), яке виражає негативне внутрішнє ставлення правопорушника до інтересів людей, завдає збитки суспільству і державі, містить вину. Для більшості видів правопорушень (в тому числі конституційного делікту) ознака винності діяння суб'єкта є обов'язковою.

5. Є караним, оскільки делікт спричиняє застосування до правопорушника заходів державного примусу, заходів юридичної відповідальності. Застосування державного примусу до правопорушника має на меті захистити правопорядок, права і свободи громадян.

Конституційному делікту властиві усі загальні ознаки правопорушення, які притаманні й іншим видам правопорушень: суспільна небезпечність, протиправність, винність, караність. Конституційний делікт також є діянням (дією або бездіяльністю), яке вчинено деліктоздатним суб'єктом.

Оскільки конституційний делікт – різновид правопорушення, то загальнотеоретичне поняття складу правопорушення може бути

застосованим і до конституційного делікту, структуру якого становлять такі елементи: об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт та суб'єктивна сторона.

Об'єктом є те, на що посягає суб'єкт конституційно-правової відповідальності, вчиняючи конституційний делікт, і чому спричиняється або може бути спричинена шкода в результаті делікту, тобто конкретні цінності того чи іншого виду.

Існує розуміння об'єкта конституційного делікту як загального, так і безпосереднього. Загальним об'єктом правопорушення у сфері внутрішньодержавних відносин є конституційні основи організації і функціонування державної влади. Що ж стосується безпосереднього об'єкту, то ним виступають конкретні права і законні інтереси громадян та організацій (невизначеного кола фізичних та юридичних осіб відповідної території), повноваження органів державної влади, органів місцевого самоврядування, які порушуються (які не виконуються або не гарантовані) внаслідок порушення (невиконання) відповідним органом державної влади норм законодавства [5, с. 12]. Загальним об'єктом виступає держава в цілому, точніше, організація і функціонування державної влади. Безпосередній об'єкт – це конкретні права громадян, які порушуються представниками влади.

Об'єктивна сторона конституційно-правового делікту – це активні дії правопорушника або ж протиправна бездіяльність, яка характеризується невиконанням обов'язків, неналежним виконанням цих обов'язків, покладених на суб'єкта. Об'єктивна сторона конституційного делікту є протиправною поведінкою суб'єкта, яка не відповідає нормам конституційного права. Вона характеризує конституційний делікт зовні, тобто розкриває саме діяння і ті наслідки, з якими пов'язані збитки, завдані об'єкту конституційного делікту.

Суб'єктами конституційних деліктів є громадяни, іноземці, особи без громадянства, державні органи, недержавні органи та об'єднання, посадові особи, які порушують конституційні настанови і здатні нести за це юридичну відповідальність.

Суб'єктами конституційно-правових деліктів у владовідносинах можуть бути держава (як ціле) і суб'єкти держави (як компоненти цілого). У юридичній літературі висловлена думка, що коло

суб'єктів конституційно-правової відповідальності є порівняно обмеженим. Зазначається, що до нього слід відносити найвищі, регіональні й місцеві органи влади, депутатів, найвищих посадових осіб, тобто саме ті структури та осіб, які беруть участь у прийнятті найважливіших державних рішень.

Суб'єктом конституційно-правового делікту є учасник конституційно-правових відносин, який відповідно до конституційно-правових норм зобов'язаний та здатний нести конституційно-правову відповідальність за вчинені протиправні діяння, тобто володіє конституційною деліктоздатністю.

Суб'єктивна сторона конституційно-правового делікту характеризується психічним ставленням суб'єкта до вчиненого ним протиправного діяння і його наслідків. Необхідним елементом суб'єктивної сторони виступає вина, яка може виражатися у формі наміру або у формі необережності.

Суб'єктивна сторона конституційного делікту відображає психічний стан суб'єкта стосовно діяння, яке не відповідає належній поведінці і його наслідкам. Психічне ставлення може виражатися в одній з форм вини: намір або необережність. Намір, як відомо, означає, що особа, яка скоїла діяння, що не відповідає належній поведінці, усвідомлювала його характер, передбачала його шкідливі наслідки і бажала чи підсвідомо допускала їх настання. Необережність має місце в тому випадку, коли особа передбачила можливість настання шкідливих наслідків свого діяння, однак без достатніх до того підстав самовпевнено розраховувала на їх запобігання чи не передбачала можливості настання таких наслідків, але повинна була чи могла їх передбачати. Конституційні делікти можуть бути здійснені як з наміру, так і з необережності. Склад багатьох конституційних деліктів передбачає, що вони можуть бути здійснені тільки у формі наміру, наприклад, заволодіння владою чи присвоєння владних повноважень, перевищення повноважень тощо. Разом з наміром суб'єктивну сторону характеризують такі факультативні ознаки, як мотив та мета [6, с. 40]. Мотивом є усвідомлена спонука особи, що викликала в неї намір вчинити злочин. Мета – це уявлення про бажаний результат, досягти якого прагне особа, що вчиняє суспільно небезпечне діяння.

Особливістю конституційно-правових деліктів є те, що в законодавстві відсутній чітко сформульований склад багатьох право-

порушень. Відсутність чітких підстав і порядку притягнення до конституційно-правової відповідальності залишають велике поле для власного розсуду суб'єкта, який застосовує міри відповідальності, створює ґрунт для зловживань.

Це, являє собою суттєві прогалини чинного законодавства, які необхідно ліквідувати. Для ефективної реалізації конституційно-правової відповідальності норми, що її регламентують, мають бути викладені в нормативному акті, який би містив поняття, ознаки того чи іншого конституційно-правового делікту, передбачав би конкретні конституційно-правові санкції за їх вчинення, механізм реалізації конституційно-правової відповідальності тощо.

---

1. Батанов А. В. Курс конституційного права України: книга: в 2-х т. Х., 2008. Т. 1: Загальна частина: Основи теорії конституційного права. С. 366.

2. Полевий В. І. Конституційна відповідальність політичних партій в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук. К., 2004. С. 31.

3. Батанова Н. М. Конституційні делікти в Україні: проблеми теорії та практики: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук. К., 2007. С. 39.

4. Слободян Н. М. Співвідношення конституційного делікту з іншими видами правопорушень. *Держава і право*: зб. наук. пр. 2005. Вип. 27. С. 202–208.

5. Лучин В. О. Конституційні делікти. *Держава і право.* 2000. № 1. С. 12–19.

6. Шон Д. Т. Конституційна відповідальність. *Держава і право.* 1995. № 7. С. 35–44.

Мирослава Пилипенко,
здобувачка освітнього ступеня магістр
юридичного факультету
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРОЯВ ЕКОЛОГІЧНОГО РИЗИКУ В СИСТЕМІ ПРАВОВІДНОСИН ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Україна є однією з найбільших за територією, чисельністю населення та економічним потенціалом серед держав Європи. Зокрема, за статистичними даними в Україні проживає понад

48,4 млн. осіб. На території нашої держави зосереджені неабиякі запаси природних багатств, проте, відсутність насправді дієвих та раціональних підходів до забезпечення як національної безпеки в цілому, так і її частини – екологічної безпеки, негативно позначились на рівні охорони, збереження та відновлення природних ресурсів.

Негативні наслідки аварії на Чорнобильській атомній електростанції, надмірна концентрація промисловості у певних регіонах, що тягне за собою катастрофічне забруднення повітря, вод та ґрунтів, нераціональне використання природних ресурсів, демографічна криза – навіть і цей, далеко не повний перелік негативних чинників, створили реальну загрозу для України в екологічній сфері.

Екологічна безпека є невід'ємною частиною національної безпеки.

За загальноприйнятим уявленням екологічна безпека є важливою складовою в досягненні сталого розвитку України та потребує врахування інтересів не тільки теперішніх, а й прийдешніх поколінь (невипадково в Україні створено Навчально-науковий інститут екологічної безпеки). Звідси екологічну безпеку можна визначити як складову національної безпеки, що характеризує стан захищеності екологічних інтересів живих істот і збереження навколишнього природного середовища за допомогою комплексу взаємопов'язаних політичних, економічних, технічних, організаційних, державно-правових та інших заходів [4, с. 78].

Аналізуючи законодавство України можна віднайти легітимне визначення поняття «екологічна безпека». Так, Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» визначає екологічну безпеку як такий стан навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей [1].

Вивчаючи юридичну літературу по даному питанню, можна виділити наступні суттєві ознаки екологічної безпеки:

– безпосередньо виступає об'єктом екологічного права, складовою частиною національної та транснаціональної безпеки;

– виявляється в наявності системи державно-правових та інших соціальних засобів запобігання виникненню різноманітних загроз шляхом регулювання екологічно небезпечної діяльності;

– орієнтованість на сферу екологічно ризикованих видів діяльності чи природних стихійних явищ, що можуть привести стан довкілля до рівня, небезпечного для життя і здоров'я людей, суспільства і держави;

– спрямованість на запобігання екологічно ризикованим діям, станам і процесам.

Виходячи з вищезазначеного, можна стверджувати, що окреме місце в системі відносин екологічної безпеки посідає екологічний ризик.

Як зазначав В. І. Андрейцев – розвиток екологічних правовідносин характеризується значним поглибленням та розширенням правових зв'язків суб'єктів, у процесі яких реалізуються різні види екологічно небезпечної діяльності, що відзначаються підвищеним екологічним ризиком. Поняття «безпека» (чи небезпека) не має конкретної одиниці виміру (розмірності) і тому повинне розглядатися як якісна категорія. Поняття ризик як імовірність шкоди характеризується конкретною одиницею виміру, частіше всього економічною. Тому безпеку (небезпеку) слід розглядати як властивість об'єкта, а ризик – як показник цієї властивості [2, с. 67].

Ризик є категорією, пов'язаною з процесом «реалізації небезпеки» певним суб'єктом. У юридичній літературі вченими наводяться різні градації ризиків. Деякі автори розрізняють соціально-екологічний і техногенний ризики. Соціально-екологічний пов'язаний із недостатньою захищеністю людини від небезпечних впливів, зумовлених природним середовищем проживання (природний ризик), а техногенний ризик – із потраплянням у навколишнє середовище відходів виробництва, а також з виникненням екстремальних ситуацій.

Інші вчені розрізняють такі види екологічного ризику:

а) соціальний ризик, що характеризує можливі масштабні аварії на промислових об'єктах, які спричиняють тяжкі наслідки, насамперед загибель людей. Величина цього ризику визначається частотою прогнозованих аварій і кількістю спричинених ними смертельних випадків. У нормах законів ряду країн, якими регулюються відносини екологічної безпеки, встановлені граничні значення соціального ризику. Для оцінки соціального ризику в разі

впливу на людей шкідливих речовин вводиться поняття «ризик від дози забруднювача». Ця величина залежить від дози конкретного забруднювача і його активності, яка називається «фактором ризику». Знання цих величин дає змогу кількісно прогнозувати смертність і рівень захворюваності в місцевості, що була забруднена певною речовиною, а це дає змогу, у свою чергу, приймати юридично значущі рішення під час розгляду в судах справ, пов'язаних із порушенням права громадян на безпечне (здорове) довкілля. Таким чином, величина екологічного ризику може слугувати кількісною і якісною характеристикою стану навколишнього природного середовища;

б) індивідуальний ризик визначається як імовірність екстремальної шкоди (як правило, смерті окремої людини) від деякої причини, що розраховується для всього її життя або для одного року;

в) техногенний ризик, що пов'язаний із ризиком експлуатації технологій [3, с. 19].

На сьогодні в Україні чітко визначено основні види ризикованої діяльності та відповідних об'єктів, що становлять підвищену екологічну небезпеку. До їх списку належать: функціонування виробництв хімічної, нафтохімічної і переробної промисловості, розвиток атомної промисловості та енергетики, біохімічне і фармацевтичне виробництво, знешкодження, утилізація та різні види поводження з промисловими і побутовими відходами тощо. Цей перелік не є вичерпним, що передбачає можливість відносити до екологічно ризикованих видів діяльності й інші виробництва та процеси, об'єкти яких можуть справляти негативний вплив на стан довкілля.

Таким чином, можна зробити висновок, що в юридичному аспекті екологічний ризик слід розглядати як ймовірність негативних змін у навколишньому природному середовищі, спричинених антропогенним чи будь-яким іншим впливом, що може призвести до заподіяння шкоди довкіллю, життю та здоров'ю людини.

Для ризику характерні несподіваність і швидкість назрівання небезпечної ситуації, що передбачає швидкі дії з усунення або зменшення впливу джерела небезпеки.

Поняття екологічної безпеки передбачає систему регулювання і управління, яка дозволяє прогнозувати, попереджувати, а у випадку виникнення – усувати розвиток надзвичайних ситуацій. Метою гарантування екологічної безпеки є досягнення максимально сприятливих показників здоров'я людини і високої якості навколишнього природного середовища.

---

1. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 № 1264-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12 (дата звернення: 18.11.2019).

2. Андрейцев В. І. Екологічний ризик у системі правовідносин екологічної безпеки: проблеми практичної теорії. *Право України*. 1999. № 1. С. 62–69.

3. Добровольский В. В. Екологічна безпека і ризик: деякі понятійно-категоріальні уточнення. *Екологічна безпека.* 2011. № 1 (11). С. 17–20.

4. Качинський А. Б., Хміль Т. А. Екологічна безпека України: аналіз, оцінка та державна політика. К.: НІС, 1997. 127 с.

Софія Півень,
здобувачка освітнього ступеня бакалавр
юридичного факультету,
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВА НА ОСВІТУ

В умовах сучасного розвитку освіта в Україні займає важливе значення. Вона виступає основою інтелектуального та культурного розвитку громадян. А також є однією з найважливіших умов всебічного розвитку особи та передумовою здійснення багатьох конституційних прав. На сьогодні питання щодо права громадян на освіту в Україні спрямоване на розбудову системи забезпечення якості освіти, щоб сформувати довіру суспільства до навчальних закладів, органів управління освітою та гарантувати високий рівень якості навчання.

Конституція України, зазначає, що кожен має право на освіту. Держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної,

повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах; розвиток дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої і післядипломної освіти, різних форм навчання; надання державних стипендій та пільг учням і студентам [1]. Тобто, кожен має право на освіту без будь-яких обмежень, крім цього це право поширюється на всіх громадян та гарантується державою.

Відповідно до Закону України «Про освіту», який регулює суспільні відносини, що виникають у процесі реалізації конституційного права людини на освіту, прав та обов'язків фізичних і юридичних осіб, які беруть участь у реалізації цього права, а також визначає компетенцію державних органів та органів місцевого самоврядування у сфері освіти.Кожен має право на якісну та доступну освіту. В Україні створюються рівні умови доступу до освіти. Кожен має право на доступ до публічних освітніх, наукових та інформаційних ресурсів, у тому числі в мережі Інтернет, електронних підручників та інших мультимедійних навчальних ресурсів. Держава здійснює соціальний захист здобувачів освіти, а також забезпечує рівний доступ до освіти особам із соціально вразливих верств населення [2]. Отже, право на освіту є одним з основоположних прав громадян, де якість освіти є важливим у розвитку суспільства, що формується за допомогою соціального, наукового та політичного чинника та забезпечується захистом чинного законодавства.

Важливим стало прийняття розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження Плану заходів на 2017–2020 рр. з реалізації Концепції державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» та перспективи впровадження на період до 2029 року». У ньому йдеться про запуск нових державних стандартів, друк сучасних підручників, запровадження концептуальних засад нової системи підготовки та професійного зростання вчителів, створення нової структури школи. Втім, поки що якісних змін щодо реалізації нововведень цього закону не відбулося. Проблемою залишається безсистемність уже здійснених та запланованих реформ в освіті, а спосіб їх реалізації часто дає поточні результати, що досить далекі від очікуваних [3].

Право людини на освіту регулює суспільні відносини, пов'язані з будь-якими формами навчання та виховання, має програмний і цільовий характер, що виражається в необхідності постійного вдосконалення законодавства про освіту та діяльності держави, пов'язаної з реалізацією права на освіту.

Цей процес здійснюється на основі спільної діяльності людини, держави та суспільства в особі. Кожна людина має право вибору форм і методів навчання, в яке держава втручатися не має права, і захищений від дискримінації в освітній сфері, але при цьому має право розраховувати на позитивні дії держави зі створення і належному функціонування системи освіти.

Метою здійснення права людини на освіту є формування повноцінної вільної особистості та її підготовка до життя в суспільстві шляхом систематичної передачі знань і професійних орієнтацій, морально-етичних і правових нормативів, досвіду і формування у людини необхідних навичок [4, с. 93–94].

Отже, підсумовуючи, слід зазначити, що право на освіту є одним із найважливіших на сучасному етапі освітнього рівня особи. Це зумовлюється для забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору.

На сьогодні рівень освіти в Україні є досить непоганим, оскільки є можливість вибору як державних, так і приватних навчальних закладів, як денної, так і заочної форми навчання, але є деякі недоліки, насамперед неналежна матеріальна база, яка призводить до неякісних знань.

Тому потрібно спільними зусиллями на основі конкретних програм, спрямованих на підвищення якості освіти покращити дану ситуацію.

---

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254

2. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2145-19

3. Право на освіту – 2017: українська Гельсінська спілка з прав людини. URL: https://helsinki.org.ua/pravo-na-osvitu-2017

4. Парпан У. М. Право людини на освіту в умовах асоціації України і Європейського Союзу: сутність та принципи. Львів, 2016. С. 92–98. URL: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/37293/1/16_92-98

Богдан Поломаний,
здобувач освітнього ступеня бакалавр
юридичного факультету
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ В УКРАЇНІ

Адміністративне право наділяє правосуб'єктністю достатньо широке коло учасників правовідносин. Не є винятком і недержавні громадські організації, які наділені правосуб'єктністю, що гарантує їх адміністративно-правовий статус та визначає становище у суспільстві.

Правосуб'єктність являє собою сукупність правоздатності та дієздатності. Вона охоплює чотири елементи: правоздатність, дієздатність, деліктоздатність, осудність – умова кримінальної відповідальності [1, с. 238–239].

Адміністративно-правовий статус – одна з центральних правових категорій, яка має неабияке теоретичне і практичне значення, оскільки правовий статус є одним із тих якісних показників, за якими робляться висновки про рівень правової зрілості держави та суспільства. Класичним елементним складом правового статусу є права, обов'язки та відповідальність [2, с. 525–526].

Адміністративно-правовий статус громадських організацій – це правове положення громадської організації у відносинах із суб'єктами виконавчої влади, врегульоване нормами конституційного та адміністративного права. Адміністративноправовий статус громадських організацій слід розглядати як частину загального правового статусу громадських організацій [3, с. 8].

Недержавні громадські організації для досягнення визначених цілей і завдань реалізують свої права, які базуються на нормах ч. 2 ст. 5, ч. 3, 7 ст. 3, ст. 21, 23, 24 Закону України «Про громадські об'єднання» [4].

Правами громадських організацій в системі органів державної влади для здійснення своєї мети (цілей) є:

а) політичні права;

б) соціальні права;

в) економічні права;

г) спеціальні права.

Політичними правами недержавних громадських організацій в Україні є: право звертатися у порядку, визначеному законом, до органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб з пропозиціями, заявами (клопотаннями), скаргами (п. 2 ч. 1 ст. 21 Закону України «Про громадські об'єднання»); право брати участь у порядку, визначеному законодавством, у розробленні проектів нормативно-правових актів, що видаються органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування і стосуються сфери діяльності недержавної громадської організації та важливих питань державного і суспільного життя (п. 4 ч. 1 ст. 21 Закону України «Про громадські об'єднання»); право проводити мирні зібрання (п. 5 ч. 1 ст. 21 Закону України «Про громадські об'єднання») [4].

Соціальними правами недержавних громадських організацій є: вільне поширення інформації про свою діяльність, пропагування своєї мети (цілі) (п. 1 ч. 1 ст. 21 Закону України «Про громадські об'єднання»); одержання у порядку, визначеному законом, публічної інформації, що перебувають у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації (п. 3 ч. 1 ст. 21 Закону України «Про громадські об'єднання»); здійснення інших прав, не заборонених законом [4].

Економічні права недержавних громадських організацій полягають у тому, що ці організації можуть: самостійно здійснювати управління своєю діяльністю відповідно до мети (цілей), визначати напрями діяльності без втручання органів державної влади, інших державних органів, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування в діяльність недержавних громадських організацій, крім випадків, визначених законом (ч. 3 ст. 3 Закону України «Про громадські об'єднання»); самостійно визначати територію своєї діяльності, крім випадків, визначених законом (ч. 4 ст. 3 Закону України «Про громадські об'єднання»); реалізовувати свою мету (цілі) шляхом укладення між собою на добровільних засадах угод про співробітництво та/або взаємодопомогу

(ч. 1 ст. 6 Закону України «Про громадські об'єднання»); співпрацювати з іноземними неурядовими організаціями та міжнародними урядовими організаціями з дотриманням законів України та міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України (ч. 2 ст. 6 Закону України «Про громадські об'єднання») [4].

Такими правами володіють громадські організації як зі статусом юридичної особи, так і без такого статусу.

Спеціальними правами наділені громадські організації зі статусом юридичної особи, які в системі органів державної влади мають право (ч. 2, 3 ст. 21 Закону України «Про громадські об'єднання»): бути учасником цивільно-правових відносин, набувати майнові і немайнові права відповідно до законодавства; провадити відповідно до закону підприємницьку діяльність безпосередньо, якщо це передбачено статутом недержавної громадської організації, або через створені в порядку, передбаченому законом, юридичні особи (товариства, підприємства), якщо така діяльність відповідає меті (цілям) недержавної громадської організації та сприяє її досягненню.

Відомості про підприємницьку діяльність недержавної громадської організації належать до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань; засновувати з метою досягнення своєї статутної мети (цілей) засоби масової інформації; брати участь у порядку, визначеному законодавством, у роботі консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів, що утворюються органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування для проведення консультацій з недержавними громадськими організаціями та підготовки рекомендацій з питань, що стосуються сфери їхньої діяльності; бути виконавцем державного замовлення відповідно до закону; для виконання своєї статутної мети (цілей) володіти, користуватися і розпоряджатися коштами та іншим майном, яке відповідно до закону передане такій недержавній громадській організації її членами (учасниками) або державою, набуте як членські внески, пожертвуване громадянами, підприємствами, установами та організаціями, набуте в результаті підприємницької діяльності такої організації, підприємницької

діяльності створених нею юридичних осіб (товариств, підприємств), а також майном, придбаним за рахунок власних коштів, тимчасово наданим у користування (крім розпорядження) чи на інших підставах, не заборонених законом (ч. 1 ст. 24 Закону України «Про громадські об'єднання») [4].

Узагальнюючи, можна сказати, що адміністративно-правовий статус недержавних громадських організацій – це сукупність прав, обов'язків, гарантій, обмежень та відповідальності, які реалізуються в адміністративних правовідносинах, що виникають під час взаємодії недержавних громадських організацій із державними органами, органами місцевого самоврядування, їх посадовими та службовими особами.

1. Загальна теорія держави і права: навч. посібник / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. К.: ЮрінкомІнтер, 2008. 400 с.
2. Курило С. Л. Адміністративно-правовий статус органів внутрішніх справ як суб'єкта взаємодії з органами місцевої влади з питань забезпечення громадської безпеки та громадського порядку. *Форум права*. 2012. № 1. С. 523–526. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.
3. Додіна Є. Є Адміністративно-правовий статус громадських організацій в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.07; Одеська національна юридична академія. Одеса, 2002. 21 с.
4. Про громадські об'єднання: Закон України від 22 березня 2012 року № 4572-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/4572-17

Олександр Расходчиков,
здобувач освітнього ступеня бакалавр
юридичного факультету
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ФЕРМЕРСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО

Фермерське господарство – це один з особливих видів підприємницької діяльності громадян що полягає у виробництві, переробці та реалізації сільськогосподарської продукції з метою одержання прибутку.

Таке виникнення даних суб'єктів пов'язане з розвитком інституту приватної власності на землю, також майновими реформами щодо сільського господарства.

Фермерські господарства – найбільш типові організаційно-правові форми сільськогосподарського виробництва не лише в Україні, а й загалом у світі. Лише в Україні їх офіційно налічується приблизно 43 тис. [1, с. 48].

Згідно із Законом України «Про фермерське господарство» фермерське господарство є формою підприємницької діяльності громадян із створенням юридичної особи, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, займатися її переробкою та реалізацією з метою отримання прибутку на земельних ділянках, наданих їм для ведення фермерського господарства, відповідно до закону [1, с. 49].

Сьогодні діяльність фермерських господарств регулюється Законом України «Про фермерське господарство» від 19 червня 2003 р. [2], а також нормативно-правовими актами цивільного, господарського та інших галузей законодавства.

Законодавчо закріплено поняття фермерського господарства, що розглядається як форма підприємницької діяльності громадян із створенням юридичної особи, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, займатися її переробкою та реалізацією з метою отримання прибутку на земельних ділянках, наданих їм для ведення фермерського господарства, відповідно до закону.

Однак тут не враховуються усі юридичні ознаки даного суб'єкта господарювання.

На основі аналізу норм Закону України «Про фермерське господарство» та наукової літератури можна виділити наступні істотні ознаки фермерського господарства:

1) фермерське господарство – це самостійний суб'єкт аграрного господарювання;

2) воно є юридичною особою;

3) це форма підприємницької діяльності;

4) ця діяльність здійснюється виключно громадянами України, отже, членами фермерського господарства не можуть бути іноземні громадяни чи особи без громадянства;

5) ця форма ведення сільського господарства здійснюється лише на добровільних засадах;

6) основною індивідуальною ознакою фермерських господарств є сімейно-трудовий характер господарства;

7) основним видом діяльності господарства є виробнича сільськогосподарська діяльність;

8) діяльність фермерських господарств нерозривно пов'язана з використанням земель сільськогосподарського призначення як основного засобу виробництва;

9) сільськогосподарська продукція, що виробляється фермерським господарством, має товарний характер;

10) метою діяльності фермерського господарства є одержання прибутку.

Фермерське господарство діє на основі статуту.

У Статуті зазначаються найменування господарства, його місцезнаходження, адреса, предмет і мета діяльності, порядок формування майна (складеного капіталу), органи управління, порядок ухвалення ними рішень, порядок вступу до господарства, та виходу з нього та інші положення, що не суперечать законодавству України [1, с. 145].

Наймана праця у фермерському господарстві допускається, однак радше як виняток. Членами фермерського господарства можуть бути подружжя, їхні батьки, діти, які досягли 14-річного віку, інші члени сім'ї, родичі, які об'єдналися для спільного ведення фермерського господарства, визнають і дотримуються положень Статуту фермерського господарства. Членами фермерського господарства не можуть бути особи, які працюють у ньому за трудовим договором (контрактом). Під час створення фермерського господарства одним із членів сім'ї інші члени сім'ї, а також родичі можуть стати його членами після внесення змін до його Статуту.

Головою фермерського господарства є його засновник або інша визначена в Статуті особа.

Згідно із Законом України «Про фермерське господарство», можна виокремити 2 етапи створення фермерського господарства: перший – набуття прав (власності, оренди тощо) на земельну ділянку та державна реєстрація фермерського господарства як юридичної особи [1, с. 146].

Отже, з моменту державної реєстрації фермерського господарства у його володінні вже є земельна ділянка, яка належить засновнику господарства на праві власності або оренди. Однак, згідно з чинним законодавством, фермерське господарство може використовувати й земельні ділянки, які:

а) належать на праві приватної власності іншим (крім засновника) членам фермерського господарства;

б) придбані у власність фермерським господарством як юридичною особою;

в) взяті фермерським господарством в оренду.

У п. «в» ч. 1 ст. 36 Закону про фермерське господарство зазначається, що рішення про припинення діяльності фермерського господарства у разі банкрутства фермерського господарства приймається відповідно до закону. Норми, присвячені визнанню суб'єкта господарювання банкрутом, містяться у Законі України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом».

Зокрема, зазначеним Законом встановлено, що визнання фермерського господарства банкрутом відбувається лише у тому разі, якщо інші судові процедури (розпорядження майном боржника, мирова угода або санація боржника) не призвели до відновлення його платоспроможності.

У такому разі господарським судом виноситься постанова про визнання боржника (фермерського господарства) банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури. По завершенні ліквідаційної процедури господарський суд виносить ухвалу про ліквідацію фермерського господарства [1, с. 67].

У зв'язку з цим необхідною передумовою подальшого розвитку фермерства в Україні є належне правове забезпечення функціонування фермерських господарств та всебічна їх підтримка з боку держави.

---

1. Гаєцька-Колотило Я. З., Ільків Н. В. Аграрне право України: навч. посібник. Львів, 2015. 548 с.

2. Про фермерське господарство: Закон України від 19.06.2003 р. № 973. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/973-15 (дата звернення: 27.11.2019).

Соломія Ривко,
здобувачка освітнього ступеня бакалавр
юридичного факультету
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ДОГОВОРУ НАЙМУ (ОРЕНДИ) ТРАНСПОРТНОГО ЗАСОБУ

Різні технічні засоби, у тому числі транспортні, відіграють важливу роль у здійсненні професійної, підприємницької, господарської діяльності людини, розвитку суспільства у цілому. Мабуть, усім відомо, що Україна належить до кола тих держав, де активно розвивається і функціонує автомобільний транспорт. І на сьогоднішній день відносини щодо найму (оренди) транспортного засобу набувають все більшого поширення.

Договір найму (оренди) транспортного засобу – це правочин, за яким наймодавець (орендодавець) передає наймачу (орендарю) за плату транспортний засіб (з наданням послуг для забезпечення нормального його використання або без надання таких послуг) у тимчасове володіння та користування [1].

Найм транспортних засобів виділяється в окремий різновид договору найму (оренди), виходячи з особливостей об'єкта, яким є повітряні, морські, річкові судна, а також наземні самохідні транспортні засоби тощо (ч. 1 ст. 798 ЦК України).

Відповідно до ч. 1 ст. 799 ЦК України договір найму транспортного засобу має бути укладений у письмовій формі, незалежно від його строку та вартості майна [1]. Договір найму за участю фізичної особи підлягає нотаріальному посвідченню, причому немає значення на стороні кого фізична особа виступає – наймодавця чи наймача. Даний договір не підлягає державній реєстрації, навіть якщо сам транспортний засіб (автомобіль) і реєструється у відповідних державних органах, така реєстрація стосується самої речі та речового права на неї.

Також варто наголосити, що передання в користування транспортних засобів, які приводяться в рух без двигуна або рухаються

в складі інших механічних транспортних засобів, а також тих, які не підлягають державній реєстрації, регулюються загальним положеннями про найм (оренду).

Виходячи зі змісту ч. 2 ст. 798 ЦК України, можна стверджувати, що існує два види договору найму транспортного засобу. Перший – це договір найму транспортного засобу, коли управління ним здійснюється безпосередньо наймачем. Другий – договір найму транспортного засобу з екіпажем, який його обслуговує. За даним договором управління і технічна експлуатація транспортного засобу здійснюється особами, які перебувають у трудових відносинах з наймодавцем.

Договір найму транспортного засобу з екіпажем поєднує в собі елементи договору найму (оренди) та договору про надання послуг. Однак цей договір урегульований у ЦК України як поіменований договір. Тому він не вважається змішаним і до нього не застосовуються загальні норми про надання послуг. У разі, коли транспортний засіб передається у найм з екіпажем, який його обслуговує, останній не припиняє трудових відносин з наймодавцем. Таким чином, екіпаж «організаційно» підпорядковується наймодавцеві, який несе витрати на його утримання, зокрема виплату членам екіпажу заробітної плати, забезпечення спеціальним одягом тощо. Щодо діяльності, яка випливає з призначення транспортного засобу, то у цих питаннях екіпаж підпорядковується наймачеві.

Якщо у договорі прямо не встановлено, що транспортний засіб передається наймачеві з екіпажем, вважається, що у найм передається лише транспортний засіб (ч. 2 ст. 798 ЦК України).

На мою думку, потрібно вдосконалити правове регулювання договірних відносин найму (оренди) транспортних засобів, встановивши обов'язок наймодавця передати наймачеві одночасно з транспортним засобом документи, що ідентифікують транспортний засіб (наявність яких дає змогу використовувати його за цільовим призначенням), а також надати кожній стороні договору однакові можливості щодо страхування транспортного засобу шляхом зміни імперативності у правовому регулюванні цих відносин.

Окрему увагу в науковій літературі присвячено питанню співвідношення договорів прокату та найму транспортного засобу. Порушена проблематика стала предметом наукового пошуку Л. Л. Тарасенка, який виділив чотири умови, сукупність яких дає

змогу говорити саме про договір прокату, а не про договір найму транспортного засобу, а саме: наймодавцем за договором прокату транспортного засобу є особа, яка здійснює підприємницьку діяльність з передання транспортних засобів у найм; договір прокату автомобіля – це короткостроковий договір. При цьому автор пропонує законодавчо встановити максимальний строк, на який можна укласти договір прокату автомобіля; предметом договору прокату транспортного засобу може бути лише легковий автомобіль. Натомість інші наземні самохідні транспортні засоби (наприклад, вантажні автомобілі, автомобілі, призначені для виконання певного виду ремонтних робіт тощо) не можуть бути предметом договору прокату, але можуть бути предметом договору найму транспортного засобу; метою використання транспортного засобу за договором прокату є задоволення побутових невиробничих потреб.

За відсутності хоча б однієї з вищезазначених вимог такий договір, на думку Л. Л. Тарасенко слід вважати не договором прокату, а договором найму транспортного засобу [2, с. 92].

Розмежування договорів прокату та найму (оренди) транспортного засобу має важливе значення для судової практики, адже аналіз судових рішень дає змогу зробити висновок, що в багатьох випадках договори прокату транспортного засобу, які не посвідчені нотаріально, вважаються нікчемними. Водночас, судовій практиці відомі і протилежні рішення, де вказано, що до договорів прокату транспортного засобу не встановлено законодавчої вимоги щодо їх нотаріального посвідчення [3].

Таким чином, виходячи із вищесказаного, можна зробити висновок, що договір найму (оренди) транспортного засобу є окремим видом договорів найму (оренди), тобто наймодавець передає або зобов'язується передати наймачеві транспортний засіб у володіння та користування за плату на певний строк.

---

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15

2. Тарасенко Л. Л. Порівняльно-правовий аналіз договорів найму та прокату автомобіля. *Університетські наукові записки*. 2009. № 2 (30). С. 89–93.

3. Рішення Комсомольського районного суду м. Херсона від 12 грудня 2012 року у справі № 2114/6568/12. URL: http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/28485561

Марія Савенецька,
здобувачка освітнього ступеня бакалавр
(ПрАТ «ВНЗ» «Міжрегіональна Академія управління персоналом»)

ПРОБЛЕМИ КАДРОВОЇ ПОЛІТИКИ ОРГАНІВ СИСТЕМИ МІНІСТЕРСТВА ВНУТРІШНІХ СПРАВ ТА ЗАПРОВАДЖЕННЯ ГЕНДЕРНОГО ПІДХОДУ

Людина, яка любить свою справу і віддана їй, отримує задоволення від роботи. Тобто для успішного виконання своєї роботи потрібно бути не тільки професіоналом, а й любити те, чим займаєшся.

Люди, які пов'язують своє життя з правоохоронними органами мають розуміти з чим саме буде пов'язана їхня робота. Адже робота в органах ніколи не була легкою. Вона на пряму пов'язана з небезпекою, загрозою життю і здоров'ю. Ненормований робочий день, швидке реагування, що в народі кажуть «хватка», така професія вимагає професійних навиків, які напрацьовуються не за один день.

Потрібно зазначити, що є і проблеми та недоліки кадрової політики МВС, серед яких: некомпетентність персоналу органів, відсутність сучасної системи відбору та підготовки; відсутність прозорих механізмів кар'єрного, професійного зростання, а отже мотивації працівників системи МВС; відсутність належної системи соціального захисту, низька інтенсивність персоналу і його вразливість до корупційних ризиків; відсутність налагодженої системи внутрішніх комунікацій [1, с. 133].

І з цим потрібно боротися, адже від цієї ланки також залежить добробут та спокій громадян, а також рівень нашого життя. Саме правоохоронні органи здатні забезпечити безпеку своєї держави. Не можна, щоб держава «загнивала» із середини. Кадрова політика системи МВС має докладати достатнього зусиль і знайти підхід, щоб досвідченні професіонали змогли підготувати кращі кадри для роботи із громадськістю. Потрібно пам'ятати, що реформування – це постійний процес.

Безумовно, потрібно віддати належне працівникам правоохоронних органів, адже саме ці люди ризикують своїм життя для того, що б ми з вами жили у спокої та безпеці.

В теорії управління персоналом загальновизнано, що головний стратегічний ресурс будь-якої організації – це кадри. Але переважно мова йде про управління персоналом в цілому, без уточнення. Але варто зауважити 1999 року кількість жінок в правоохоронних органах була обмеженою, так звана «жіноча» квота до вступу до навчальних закладів МВС, яка складала не більше 10% [2, с. 142]. Варто відмітити, що з 2018 року для жінок стали доступними 450 посад, на які раніше їм заборонялося вступати за законом. Наслідком законодавчих обмежень є те, що жінка низько оцінюється як професіонал та спеціаліст. Але потрібно взяти до уваги і те, що жінки є кращими психологами, вони терплячіші за чоловіків у більшість випадків. І до своєї роботи відносяться скрупульозніше. Потрібно погодитися, що фізично жінки слабші за чоловіків, але це їм не мішає вміло вирішити конфліктну ситуацію.

В розвиненій країні, а саме такою Україна стане, коли до уваги братимуть не стать людини, а її бажання допомагати, уміння навчатися.

В суспільстві, практично у більшості сфер життя зберігається одна і та ж тенденція: чим вище посада – тим менше жінок. Не зважаючи на тривалу співпрацю в рамках ООН, Ради Європи та проголошений курс на європейську інтеграцію, наша держава у сфері гендерної рівності ще не досягла відповідного рівня.

Міжнародне законодавство та законодавство України про захист прав жінок, а впроваджує гендерну рівність. А саме приймаються Конвенції ООН, Постанови Кабінету Міністрів України, Укази Президента України.

Найбільш розвинені країни довели, що залучення жіночого ресурсу стає поштовхом у економічному і соціальному розвитку, підвищує якість життя людей. Більш того, це допомагає вирішити інші соціальні проблеми.

Українські жінки і чоловіки так само варті того, аби скористатись з переваг рівності, від яких виграє все суспільство [3].

Індекс гендерної рівності ґрунтується на показниках у шести ключових сферах: праця, гроші, знання, час, влада, здоров'я,

а також у двох додаткових – насильство проти жінок та супутні нерівності.

Не вирішення принципу рівних прав і можливостей для жінок і чоловіків становить загрозу для безпеки життєдіяльності людей нашої країни.

Рівність статей означає, що:

– вимоги до жінки й чоловіка як до лідерів – однакові;

– як людей їх сприймають з усіма їх особливостями гендерної приналежності;

– ставляться толерантно до відмінностей жінки та чоловіка;

– представники кожної статі мають змогу залишатися самими собою [4, с. 27].

---

1. Політова А. С. Права жінок-поліцейських та політика гендерної рівності: досвід інших країн у вітчизняному контексті. *Національна поліція Донеччини: проблеми становлення та стратегія розвитку*: тези доповідей Всеукр. наук.-практ. конф.; ДВНЗ «ПДТУ», Донецькій юридичний ін-т. Маріуполь, 2016. С. 132–134.

2. Шатрава С. Стан та правове регулювання кадрового забезпечення органів Національної поліції на сучасному етапі розвитку. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 1. С. 142.

3. URL: http://wu.cn.ua/files/pdf_public/26_gender_vlada.pdf

4. Левченко К. Б. До проблеми конкретно-історичного характеру категорії «гендерна рівність». *Український соціум*. 2005. № 1 (6). С. 26–30.

Лілія Савка,
здобувачка освітнього ступеня бакалавр
юридичного факультету
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ОСОБЛИВОСТІ ОСОБИСТОГО СТРАХУВАННЯ

Як випливає зі змісту ст. 980 Цивільного кодексу України [1] і ст. 4 Закону України «Про страхування» [2], особисте страхування являє собою страхування майнових інтересів, що не суперечать

законодавству України й пов'язані із життям, здоров'ям, працездатністю та додатковим пенсійним забезпеченням страхувальника або застрахованої особи.

Процес надання страхових послуг у сфері особистого страхування оформлюється відповідними договорами особистого страхування.

Договір страхування особи – це договір, за яким одна сторона (страхувальник) передає за плату й на певний строк іншій особі (страховику) ризик матеріальних утрат, пов'язаних з обставинами, що можуть статися в житті страхувальника чи іншої особи (застрахованого) і пов'язані з їхнім життям, здоров'ям і працездатністю, а страховик зобов'язується сплатити страхувальнику страхову суму в разі настання передбачених договором обставин [3, с. 13].

Особисте страхування – це галузь страхування, у якій об'єктом страхових відносин є життя, здоров'я та працездатність людини і яке спрямоване на забезпечення захисту сімейних доходів громадян, а також на нагромадження ними коштів для підвищення рівня свого фінансового добробуту [4].

У складі особистого страхування функціонує три підгалузі: страхування життя, страхування від нещасних випадків та медичне страхування.

Страхування життя – різновид особистого страхування, за якого страхова організація зобов'язується виплатити тверду суму у разі дожиття страхувальника до певного віку чи його смерті упродовж дії договору страхування і має ряд деяких особливостей не властивих видам загального страхування [4, с. 68].

Страхування від нещасних випадків – вид особистого страхування, що традиційно здійснюється з метою надання допомоги застрахованим особам у разі тимчасової або постійної втрати працездатності внаслідок впливу раптової, короткочасної, непередбаченої та незалежної від волі застрахованої особи події [5, с. 95].

Медичне страхування – це страхування на випадок втрати здоров'я з будь-якої причини, в тому числі у зв'язку з хворобою та нещасним випадком.

Суб'єктами особистого страхування є: страховик, страхувальник, застрахована особа, вигодонабувач, що призначається на випадок смерті страхувальника або застрахованої особи.

Страхувальниками за особистим страхуванням можуть виступати як фізичні, так і юридичні особи, а застрахованими можуть бути тільки фізичні особи. В якості застрахованих осіб можуть виступати як дієздатні, так і недієздатні громадяни.

При особистому страхуванні страхувальник може одночасно бути і застрахованою особою. Такий договір особистого страхування укладається на користь страхувальника або за його письмовою згодою на користь третьої особи (вигодонабувача).

В договорі особистого страхування страхуються інтереси не лише страхувальника або заінтересованої особи, але і групи заінтересованих осіб. Тому, на нашу думку, слід виділити індивідуальне (страхування інтересів однієї особи) і колективне (страхування інтересів групи осіб).

Особисте страхування має певні особливості:

– виплати страхових сум за договорами особистого страхування здійснюються незалежно від суми, яку має отримати фізична особа за державним соціальним страхуванням;

– у разі смерті страхувальника, який уклав договір особистого страхування на користь третіх осіб, його права та обов'язки можуть перейти як до цих осіб, так і до осіб, на яких відповідно до чинного законодавства покладено обов'язки щодо охорони прав і законних інтересів застрахованих.

Існують два види особистого страхування: добровільні та обов'язкові.

До обов'язкових видів відносяться:

– медичне страхування;

– особисте страхування медичних і фармацевтичних працівників;

– особисте страхування працівників відомчої та сільської пожежної охорони членів добровільних пожежних дружин та ін.

В свою чергу, до добровільних видів відносяться:

– страхування життя;

– страхування від нещасних випадків;

– медичне страхування;

– страхування здоров'я на випадок хвороби та інші.

Головною особливістю цього виду страхування є те, що людське життя не має вартісної (грошової) оцінки. Це означає, що за цим видом страхування неможливо визначити величину збитку,

зумовленого настанням страхового випадку. Саме ця обставина зумовлює інші особливості.

По-перше, у страхуванні життя беруть участь чотири суб'єкти – страховик, страхувальник, застрахована особа та вигодонабувач.

По-друге, неможливість визначити в грошовому вимірі втрати, пов'язані з життям, зумовлює своєрідний підхід щодо визначення страхової суми та страхового тарифу (премії, внеску).

По-третє, договори зі страхування життя довгострокові. І хоча українське законодавство не встановлює мінімальні строки договорів зі страхування життя, методика формування резервів зазначає, що ці договори підписуються на строк не менше ніж три роки. Договори можуть діяти значно довше: 10, 16, 20, 30, 40 років. Чим триваліший договір, тим більша частка в резерві від інвестування коштів.

По-четверте, з попередньої особливості випливає, що страхування життя виконує як захисну, так і заощаджу вальну функцію, зміст якої полягає в прибутковому, але низькоризиковому розміщенні тимчасово вільних грошових засобів [7, с. 732].

Особливості страхування від нещасних випадків:

1. Часто це ризиковий вид страхування. На відміну від довгострокового страхування життя, цей вид страхування не виконує нагромаджувальної функції.

2. Якщо впродовж дії договору страхова подія так і не відбулась, затрати страхувальника на придбання страхового поліса є для нього чистими втратами, оскільки не підлягають поверненню.

3. Якщо страхова подія відбулась, застрахований отримує виплату страхової суми в повному чи неповному обсязі, залежно від складності ушкоджень, отриманих від нещасного випадку [7, с. 732].

Особливостями медичного страхування є те, що воно:

– є частиною особистого страхування;

– є важливим ринковим компонентом та ефективним доповненням до системи соціального забезпечення, в тому числі Обов'язкового загальнодержавного медичного страхування;

– застосовується принцип страхової солідарності, який визначається тим, що застрахована особа отримує ті види медичної допомоги та у тих розмірах, за які було сплачено страховий платіж;

– програми медичного страхування можуть обиратися за бажанням страхувальника, та реалізують потреби кожного окремого громадянина [8, с. 120].

Компенсація за медичним страхування не передбачена, якщо хвороба:

– сталася з вини страхувальника (наприклад, з причини алкогольного сп'яніння);

– мала місце ще до початок поїздки (всі види хронічних захворювань).

Страхові виплати поширюються на:

– надання екстреної медичної допомоги;

– придбання ліків;

– транспортування хворого;

– репатріацію тіла.

Розмір страхового покриття визначається за згодою сторін. На вартість впливає і кількість додаткових послуг – страхові компанії пропонують різні програми медичного страхування туристів.

Отже, виходячи із вищезазначеного, видами особистого страхування в Україні є: страхування життя, медичне страхування, страхування від нещасних випадків. Кожне з них має свої особливості. Так, страхування життя особливе в тому, що людське життя не має грошової оцінки; медичне страхування особливе тим, що є важливим ринковим компонентом та ефективним доповненням до системи соціального забезпечення; страхування від нещасних випадків особливий тим, що часто є ризикованим видом страхування.

---

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15/conv/page.

2. Про страхування: Закон України від 7 березня 1996 року № 85/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80

3. Блащук Т. Цивільно-правове регулювання особистого страхування: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук: 12.00.03. К., 2003. 18 с.

4. Загородній А. Г., Вознюк Г. Л. Термінологічний словник з страхування. 2-е вид. 2002. 104 с.

5. Говорушко Т. А. Страхові послуги: підручник. К., 2011. 376 с.

7. Базилевич В. Д., Базилевич К. С. Страхування: підручник. К., 2008. 1019 с.

8. Горбач Л. М. Страхова справа: навч. посібник. 2-ге вид., виправл. К., 2003. 252 с.

Антон Савченко,
здобувач освітнього ступеня бакалавр
юридичного факультету
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ПРИТЯГНЕННЯ ПРОКУРОРА ДО ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

25 вересня 2019 року набули чинні зміни до Закону України «Про прокуратуру», які повинні дати поштовх процесу реформування органів прокуратури. Зміни містять в собі не просто перейменування структур, скорочення кадрів та переатестацію прокурорів, а й призупинення певних органів, а саме мова піде про Кваліфікаційно-дисциплінарну комісію прокуратури. Яким чином новостворені органи вплинуть на роботу прокуратури? Дослідження має на меті з'ясування проблем діяльності органів, які відповідальні за притягнення прокурорів до дисциплінарної відповідальності, посилаючись на практику таких проваджень з актуальними змінами до законодавства.

Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури» від 19 вересня 2019 року,містить радикальні новели, якими припиняється діяльність Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокуратури та утворення Відповідного органу, що здійснює дисциплінарні провадження [1].

Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія прокурорів – це орган, який здійснює свою діяльність колегіально та здійснює свої повноваження відповідно до Закону України «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 року, визначає фаховий рівень осіб, які виявили бажання зайняти посаду прокурора, вирішує питання з приводу дисциплінарних проступків прокурора, переведення та звільнення його з посади. Але така Комісія, із внесенням змін в законодавство, підпала під реформаторську хвилю та призупинила свою діяльність. Тож наразі можливість прийняття скарг, заяв з приводу дисциплінарних діянь прокурорів (скарг) та пропозицій згідно ч. 1 ст. 77 ЗУ «Про прокуратуру» КДКП відсутнє, але є альтернатива [2].

Кваліфікаційно-дисциплінарну комісію прокурорів, перейменували на «Відповідний орган, що здійснює дисциплінарне провадження», але питання діяльності обмежується її строком, оскільки кваліфікаційно-дисциплінарна комісія припиняє повноваження до 1 вересня 2021 року.

Однак, Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія прокурорів за роки свого існування здійснювала здебільшого політичні рішення в інтересах зацікавлених осіб. Яскравим прикладом є догана начальнику Департаменту спеціальних розслідувань Генеральної прокуратури України за відмову у переданні іншому підрозділу проваджень, якими займався департамент.

Верховний Суд з цього приводу виніс рішення про скасування догани і тому, аби зупинити такого роду внутрішні між структурні сутички, проводиться перезавантаження органу, що становить новий добір кадрів, які будуються на максимальній прозорості та об'єктивності [3].

Розглянемо іншу, не менш важливу причину, яка надає Генеральному прокурору уникнути притягнення до дисциплінарної відповідальності. Проблема полягає в тому, що Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія прокурорів не розглядає Генерального прокурора України як суб'єкта дисциплінарної відповідальності. Усі прокурори, як правило перебувають у підпорядкуванні свого безпосереднього керівництва: виховні та дисциплінарні заходи вправі застосовувати керівники відповідних прокуратур. І в результаті цього, Генеральний прокурор до цієї категорії суб'єктів впливу не відноситься, тому на практиці спроби притягнути його до дисциплінарної відповідальності розвіюються [4].

Водночас, у повноваженнях новоствореного відповідного органу, який здійснює дисциплінарне провадження не зазначений пункт щодо відповідальності очільника Офісу генерального прокурора.

До позитивних сторін, то тут слід зазначити, що кожен громадянин має право вказувати на порушення прокурором тих чи інших виховних та дисциплінарних норм. Таке право виражається в зверненнях до Відповідного органу, що здійснює дисциплінарне провадження у вигляді заяв, пропозицій, скарг, але і таке право може зневажатись.

Рішення у відкритті провадження, щодо дисциплінарного провадження приймається одноособово і відмовляє у відкритті в такому ж порядку членом відповідного органу і на веб-сайті КДКП провадження не опубліковуються.

Доцільно було б оприлюднювати всі рішення членів Комісії про відмову у відкритті дисциплінарного провадження із вилученими відомостями, які дають можливість ідентифікувати фізичну чи юридичну особу.

Якщо звернути увагу на статистику таких проваджень то з 2017 по 2018 рік то можна побачити, що за цей період до КДКП надійшло 2046 дисциплінарних скарг у відкритті яких відмовлено 1434 [4].

Отже, поки Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія прокурорів перебуває на стадії перезавантаження в статусі Відповідного органу, що здійснює дисциплінарне провадження, законодавець зможе виявити негативні складові, які гальмують процес реформування прокуратури [5, с. 78].

Новоствореному органу слід дотримуватись принципу рівності при застосуванні дисциплінарних стягнень незалежно від посади прокурорів, регулярно оприлюднювати звіти про дисциплінарну практику в розрізі видів виявлених дисциплінарних проступків і застосованих стягнень, оприлюднювати на офіційному веб-сайті всі рішення членів Комісії про відмову у відкритті дисциплінарного провадження, навчитись відмежовувати заяви і скарги, які несуть в собі замовний характер.

---

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури: Закон України від 19.09.2019 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/113-20

2. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1697-18

3. Верховний суд скасував оголошену Горбатюку догану. URL: https://www.pravda.com.ua/news/2018/03/5/7173

4. (Не)доторканні в погонах, або чому КДКП до дисциплінарної відповідальності притягує не всіх прокурорів. URL: https://zib.com.ua/ua/136261 chomu_kdkp_do_disciplinarnoi_vidpovidalnosti_prityague_ne_vs.html

5. Дисциплінарна відповідальність прокурорів в Україні / О. Банчук, М. Каменєв, Є. Крапивін, Б. Малишев, В. Петраковський, М. Цапок, К. Москаленко. 2019. 140 с.

Христина Свищ,
здобувачка освітнього ступеня магістр
юридичного факультету
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ЕКОЛОГІЧНУ ІНФОРМАЦІЮ В СИСТЕМІ ПРАВА ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Право особи на безпечне для життя та здоров'я довкілля відображено в основоположному законі нашої держави. У ст. 50 Конституції України зазначено, що кожному гарантується право вільного доступу до інформації про стан довкілля, яка не може бути засекречена [1]. Закріплення даної норми в основному нормативно-правовому акті надає усі підстави визнавати вказане право особи фундаментальним та загальновизнаним, тобто таким, яке не можна відчужити та порушити. Дане право є суб'єктивним правом, зумовлене природним походженням індивіда, виникає з народження і не припиняється за час його життя. З огляду на його важливість видається необхідним постійне удосконалення спеціальних законів та підзаконних нормативно-правових актів з приводу регулювання відносин з екологічної безпеки, зокрема правовідносин, які виникають з питань реалізації права на своєчасну, доступну та достовірну екологічну інформацію.

Одним із найважливіших законів, що виступає інструментом регулювання правовідносин у сфері екології та екологічної безпеки є Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища». У ньому зазначається право особи на вільний доступ до інформації про стан навколишнього природного середовища, що іменується як екологічна інформація, право на вільне отримання, використання, поширення та зберігання такої інформації за винятком обмежень, встановлених законом [2].

Даний закон, хоч і не є новим, чітко встановлює та перелічує права та обов'язки суб'єктів екологічних правовідносин, компетенція державного апарату, тобто повноваження Кабінету Міністрів України, Верховної Ради України, Ради міністрів Автономної

Республіки Крим, центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів, громадських організацій тощо. Також згадується про необхідність моніторингу навколишнього природного середовища, який слугує з метою забезпечення збору, обробки інформації, створення кадастрів природних ресурсів та державних обліків, які виступають місцем зосередження екологічної інформації. Одна із основних ідей, якою наскрізно пронизаний закон, є обов'язок екологічного інформаційного забезпечення, що покладається на уповноважені державні органи і здійснюється із періодичністю, яка напряму залежить від виду екологічної інформації.

При розгляді питання про екологічну інформацію варто звернути увагу на Закон України «Про інформацію», де у ст. 13 містяться норми щодо інформації про стан довкілля (екологічної інформації), яка не може бути віднесена до інформації з обмеженим доступом [3]. Відтак, таку інформацію можна вільно отримати у порядку, передбаченому іншим нормативно-правовим актом – Законом України «Про доступ до публічної інформації». Так, запитувачі, шляхом подання інформаційного запиту до розпорядників інформації мають право на отримання екологічних відомостей та даних. За невиконання чи неналежне виконання обов'язку на розпорядника покладається відповідальність, передбачена законом. Їх дії можуть бути оскаржені до керівника розпорядника, вищого органу або суду [4]. Однак нерідко уповноважені суб'єкти, які мали б надавати інформацію, нехтують законодавчими приписами та не виконують покладених на них функцій у повній мірі. Так, на практиці, при реалізації права на доступ до інформації, не існує дієвого механізму, окрім судового, для отримання необхідних відомостей, що і є значним недоліком та порушенням.

Законом України «Про оцінку впливу на довкілля» встановлено порядок проведення повідомлень та складення звітів про плановану господарську діяльність, що може мати значний вплив на навколишнє середовище [5]. Зазначається, що такі дії суб'єкт господарювання вчиняє на етапі планування та підготовки до господарської діяльності.

З метою покращення екологічної ситуації, підвищення рівня екологічної обізнаності громадян в сфері інформації, а також дина-

мічного розвитку екології в цілому, створено низку нормативно-правових актів, які містять як переваги, так і недоліки. Вартий уваги Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року», введення в дію якого відбудеться 1 січня 2020 року. Зазначимо, що на період до 2020 року залишається чинним фактично аналогічний нормативно-правовий акт, прийнятий у 2010 році (Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики на період до 2020 року»).

Детально проаналізувавши положення даного закону, можна виокремити його певні особливості. Так, серед значних переваг вищевказаного нормативно-правового акту є зазначення існуючих проблем та оцінка сучасного стану в Україні. Цікавим є те, що у ньому чи не вперше визнали проблему незбалансованості експлуатації природних ресурсів та низької пріоритетності питань, що стосуються захисту довкілля на загальнодержавному рівні [6], що, безсумнівно, є великим кроком до вирішення проблем. У сфері забезпечення та використання екологічної інформації визначено, що однією із основних засад державної екологічної політики є відповідальність, що покладається на органи державної влади та місцевого самоврядування за доступність, своєчасність і достовірність екологічної інформації, а основним інструментом реалізації державної екологічної політики є обов'язковість інформування та комунікації. Законодавчо визначено, що підвищення рівня обізнаності громадськості у сфері охорони навколишнього природного середовища з боку органів державної влади, доступність та легкість процедури отримання екологічної інформації є пріоритетним. Відтак, важливим завданням є адаптація законодавства України до законодавства Європейського союзу, наближення до його норм.

Серед недоліків вищевказаного закону можна віднести відсутність конкретизації компетенції державних органів щодо діяльності у сфері екологічної безпеки та інформації. Видавалося б доцільним одночасне створення положень про діяльність державних органів, у яких чітко зазначалися б права та обов'язки того чи іншого органу. Не зайвим було б створення нових, спеціалізованих органів, уповноважених на здійснення діяльності у сфері екологічної інформації на наступне десятиліття. Не надано вказівок про

створення єдиної моніторингової інформаційно-аналітичної системи доступу громадян до екологічної інформації, яка б діяла у відкритому, загальному доступі та містила б відомості про екологічну інформацію, що надавалася б суб'єктами господарювання і стосувалася поточного стану викидів та скидів, містила б проектну документацію та необхідні дозволи і діяла б в режимі он-лайн. Немає чіткого зобов'язання створення різноманітних інформаційних центрів при органах місцевого самоврядування та визначення джерел їх фінансування. На підставі цього можна дійти до висновку, що у даному нормативно-правовому акті притаманна недостатня кількість процесуальних норм. Стратегічні завдання висвітлені дещо узагальнено, відсутнє зазначення механізму реалізації сталого розвитку у реальному житті. Більше того, проблемні питання закріплено посекційно, за аналогією до попереднього нормативно-правового акта, що з одного боку є недоліком.

Погодимося із думкою М. В. Краснової, яка вказує, що «проведений аналіз чинного законодавства в Україні дозволяє дійти висновку про галузеву розпорошеність норм» [7, с. 153]. Так, достатньо велике коло науковців пропонує систематизувати, а можливо навіть й кодифікувати норми, що стосуються інформації, зокрема екологічної інформації в системі права екологічної безпеки. Видається недоцільним створення Інформаційного кодексу, оскільки інформаційні відносини вирізняються широкою міжгалузевою інтеграційністю. Так, інформація прямо чи опосередковано є об'єктом кожної із галузей національного права. Водночас створення спеціального систематизованого законодавчого акта про інформацію у сфері екологічного права та екологічної безпеки є доволі доречним.

Хаотичність розміщення правових норм є підставою для проблематичності реалізації приписів закону на практиці. Видається неможливим використовувати у повній мірі такі правові норми, оскільки існує велика кількість прогалин у законодавстві. Неповнота правового регулювання є полем для зловживань у сфері екологічних прав осіб. Відбуваються численні порушення прав та інтересів людини та громадянина, за які нерідко особи, що здійснили неправомірні дії чи бездіяльність, не несуть жодної відповідальності за вчинене.

Наступною проблемою вдосконалення законодавства про інформацію в системі екологічного права та права екологічної безпеки є неможливість його інтегрування в сучасне суспільство. На сьогодні діє презумпція знання законодавства (лат. *ignorantia juris non excusat*, що у буквальному перекладі означає «незнання закону не вибачається»), кожен вважається таким, що ознайомлений із законодавчими приписами, знає їх. Однак, незважаючи на це, в багатьох осіб розвинений високий рівень правового нігілізму, що проявляється у різних формах. Таке явище може виражатися у вигляді прямого і навмисного порушення законодавства, недотримання юридичних приписів, наявності колізій у нормативно-правових актах, порушеннях прав людини. Непоодинокими є випадки незнання особами своїх прав та обов'язків у інформаційній та екологічній сферах. Для боротьби із такими негативними факторами необхідний активний розвиток правового виховання та правового навчання.

Варто зазначити, що правова просвіта, тобто надання певних знань та роз'яснень з питань права, зокрема екологічних прав, доступу до екологічної інформації, усвідомлення стану екологічної безпеки є важливим завданням державного значення. Більше того, не було б зайвим активніше застосовувати послуги засобів масової інформації та мережу Інтернет для розповсюдження даної інформації, оскільки роль і вагомість ЗМІ та інтернет-мереж в наш час важко переоцінити.

На підставі вищевикладеного можна дійти висновку, що вдосконалення законодавства про екологічну інформацію в системі права екологічної безпеки залишається важливим та дискусійним. Проблемність цього питання зумовлена високими європейськими вимогами, які є якісно новими та революційними для нашої держави. Будемо вважати, що підхід до розв'язку таких проблем повинен бути комплексним, адже недостатньо лише одного законодавчого закріплення.

Нагальною необхідністю є встановлення державою дієвого механізму втілення зазначеного у життя. Ключовим є встановлення ефективної системи моніторингу, автоматизації збору інформації, модернізація системи управління екологічною безпекою, глобалізація екологічних проблем, створення систем екологічного контро-

лю та формування реальних екологічних обмежень (стандартів), яких необхідно дотримуватися.

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80 (дата звернення: 18.11.2019).

2. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 р. № 1264-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12 (дата звернення: 18.11.2019).

3. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2657-12 (дата звернення: 18.11.2019).

4. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 № 2939-VI URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2939-17 (дата звернення: 18.11.2019).

5. Про оцінку впливу на довкілля: *Закон України* від 23.05.2017 № 2059 VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2059-19 (дата звернення: 18.11.2019).

6. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України. Стратегія від 28.02.2019 р. № 2697-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19 (дата звернення: 18.11.2019).

7. Проблеми права екологічної безпеки: навч. посіб. / М. В. Краснова та ін. Дніпро: НГУ, 2016. 575 с.

Наталия Семенович,
студентка
(Брестский государственный университет им. А. С. Пушкина)

ПРЕСТУПЛЕНИЯ ПРОТИВ ПРАВОСУДИЯ В УГОЛОВНЫХ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВАХ РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ И ЗАРУБЕЖНЫХ ГОСУДАРСТВ: СРАВНИТЕЛЬНО-ПРАВОВОЙ АСПЕКТ

В первую очередь, стоит отметить тот факт, что система уголовного права каждого государства – результат исторического многолетнего формирования, становления и развития, который отражает характерные черты и особенности экономики, политической

системы, культурные традиции, а также стереотипы массового сознания. Невозможно не согласиться с высказыванием бельгийского профессора Р. Бланпена, утверждающего, что анализ правового регулирования зарубежных систем позволяет тщательно рассмотреть национальный опыт своего государства в аспекте международной практики, что подталкивает нас взглянуть на некую проблему под другим углом, в новом аспекте, с расширенным пониманием сути проблемы [1]. Вместе с тем, ученые-юристы К. Цвайгерт и Х. Кетц подчеркнули схожесть всех развитых правовых систем мира и идентичность решения юридических проблем. Аналогичную точку зрения разделяет и профессор У.С. Джекебаев. В одном из сравнительно-правовых комментариев он указал: «..между различными системами уголовного права существует больше сходств, чем различий» [2].

Целью данной научной работы являются исследование преступлений против правосудия, а именно преступлений в сфере предварительного расследования и судопроизводства, определение специфики данных преступлений, а также выполнение сравнительно-правового анализа данного института как в законодательстве Республики Беларусь, так и в зарубежных странах. Указанный аспект изучали такие ученые в области уголовного права как Л. Д. Гаухман, А. В. Галахова, В. Н. Кудрявцев, С. В. Максимов, однако детального научного сравнительно-правового исследования преступности в сфере правосудия до настоящего времени не проводилось.

Безусловно, стоит обратить внимание на количество преступлений против правосудия в Уголовных Кодексах (далее – УК) зарубежных государств. Так, по подсчету доктора юридических наук С. М. Рахметова, общее количество преступлений в УК Республики Казахстан – 30, в УК Российской Федерации – 24, в УК Республики Таджикистан – 25, в УК Туркменистана – 23, в УК Республики Узбекистан – 15, в УК Украины – 35.УК Республики Беларусь же предусматривает 36 преступлений против правосудия. Это не исключительное различие в уголовном законодательстве. Множество расхождений присутствует в наименовании разделов и глав, а также в наличии или несуществовании каких-либо составов преступлений.

Раздел XVIIIУК Украины содержит схожую структуру с УК Республики Беларусь, и раскрывает такие преступления против правосудия как «Принуждение к даче показаний», «Вмешательство в деятельность судебных органов», «Заведомо ложное сообщение о совершении преступления», «Укрывательство преступления» и иные статьи [3]. Кроме того, исходя из непосредственного объекта, все преступления можно подразделить на такие аспекты:

1. Преступления, посягающие на конституционные принципы деятельности органов следствия, дознания, прокуратуры и суда (как пример ст. 371, ст. 372, ст. 375, ст. 376);

2. Преступления, посягающие на жизнь, здоровье, имущество, а также личную безопасность судей и других участников судопроизводства (ст. 377 – 379, ст. 398, ст. 400);

3. Преступления, препятствующие получению достоверных доказательств (ст. 373; ст. 383 – 386);

4. Преступления, препятствующие своевременному раскрытию и пресечению посягательств (ст. 380, ст. 381, ст. 395, ст. 396);

5. Преступления, которые препятствуют исполнению приговора и назначенного наказания (ст.ст. 390–394).

Ответственность, за совершенные преступления аналогична размеру наказания в уголовном законодательстве нашего государства. Затруднительно выделить статьи в данном разделе, которые предусматривают жестокие меры наказания. Самая высшая мера наказания – пожизненное лишение свободы (ст. 400). Чаще всего, ответственность включает лишение права занимать определенные должности и заниматься определенной деятельностью.

До настоящего времени УК Республики Казахстан предусматривал главу под названием «Преступления против правосудия и порядка исполнения наказаний». Однако глава была преобразована и из названия были исключены последние слова, поскольку преступления против порядка исполнения наказаний являются составной частью преступлений против правосудия [1].

УК Грузии содержит раздел «Преступления против судебной власти», включающий такие главы, как «Преступления против деятельности судебных органов», «Преступления против процессуального порядка добывания доказательств», «Деяния, направленные против своевременного пресечения и раскрытия преступления»,

«Преступления против исполнения судебных актов» [4]. Характерной чертой вышеупомянутого уголовного закона является детализация видов преступлений по видовому объекту.

УК Республики Узбекистан не предусматривает таких изучаемых нами составов, как «Принуждение к даче показаний», «Фальсификация доказательств», «Отказ либо уклонение свидетеля или потерпевшего от дачи показаний либо эксперта или переводчика от исполнения возложенных на них обязанностей» [4]. Проводя аналогию с уголовным законодательством нашего государства и законодательства Украины, можно уточнить, что Кодексы закрепляют главу «Преступления против правосудия», и, напротив, предусмотрена уголовная ответственность за воспрепятствование явке свидетеля и принуждение к даче показаний.

Стоит обратить внимание и на уголовное законодательство стран дальнего зарубежья. Их общий анализ приводит к следующим выводам. В Германии, Франции, Японии, Дании рассматриваемый вид преступлений не представлен в качестве самостоятельного института уголовного права. В Аргентине субъект преступлений против правосудия не указан, а в Швеции и США имеется указание на специальный субъект. В УК Республики Беларусь субъект большинства преступлений – общий, в некоторых – специальный (например ст.392 специальным субъектом является судья). В Австрии и Швеции предусмотрены основания освобождения от уголовной ответственности за преступления против правосудия, а в Швейцарии – обстоятельства, смягчающие наказание [1]. УК ФРГ не содержит специальный раздел, где заключены нормы об ответственности за преступления против правосудия, а УК Швейцарии хотя и имеет раздел с названием «Преступления против правосудия», но нормы об ответственности за преступления, что посягаю на интересы правосудия, в основном расположены в разделе «Об имущественных преступлениях». УК Голландии, не обособляясь в отдельную главу, все же содержит некоторые изучаемые преступления против правосудия, например «Ложный донос», «Отказ от дачи показание свидетеля», «Отказ от дачи заключения эксперта или отказ от осуществления перевода переводчика», «Уклонение от явки в суд» [1]. Нормы об ответственности за эти преступления предусмотрены в разделах «Преступления против

государственной власти» и «Лжесвидетельство». Немало интересного и полезного можно усмотреть в УК Испании. В нем закреплены нормы, которые влекут ответственность за неосуществление уголовного преследования в отношении лица, совершившего преступление; за неисполнение наказания, назначенного судом; в отношении работника правоохранительных органов, который не совершает активных действий по раскрытию преступления или по уголовному преследованию лица, совершившего преступление; за отказ от предотвращения преступления, когда оказываются на месте преступления по вызову частных лиц. Судья или магистрат подлежат ответственности за грубую неосторожность в вынесении явно незаконного приговора или решения, либо за отказ от вынесения приговора без законной причины или основания [4]. Китайское уголовное законодательство отличается своей строгостью и тонкостью. Оно определяет широкий круг составов преступлений против правосудия и более жестокую меру ответственности. Наказание за заведомо ложный донос достигает 10 лет лишения свободы (в Республике Беларусь до 3 лет ограничения либо лишения свободы), между тем к преступлению приравнивается предоставление работником правоохранительных органов информации преступнику, а также оказание иного содействия для уклонения от ответственности лица, совершившего преступление; незаконное освобождение содержащихся под стражей подозреваемых в совершении преступления, обвиняемых или осужденных; неправильная запись в протоколе о производстве следственных действий; ложные показания свидетеля; неправильное заключение эксперта; уничтожение, фальсификация доказательств [4].

Таким образом, исследовав и проанализировав уголовные законодательства Республики Беларусь и зарубежных государств, можно сделать вывод о том, что закрепление преступлений против правосудия является распространенной практикой уголовно-правового регулирования в отдельных странах, при этом в национальных уголовных законодательствах четко просматриваются свои особенности.

Сравнительно-правовой аспект исследования способствует более точному и полному пониманию этих черт, определению возможных направлений совершенствования уголовного законодате-

льства, а также создает условия для повышения качества международного сотрудничества.

1. Имангалиев, С. С. Сравнительно-правовой анализ преступлений против правосудия. *Актуальные проблемы права: Вестник КазНПУ.* Алматы: Свое издательство, 2010. С. 44–47.

2. Джекебаев, У. С. Основные принципы уголовного права Республики Казахстан. Алматы, 2001. 250 с.

3. Бурдин В. М. Актуальные проблемы преступлений против правосудия по УК Украины. *Жизнь и право*. 2004. С. 74–77.

4. Все для студента. Информационный портал. Уголовные Кодексы зарубежных стран. URL: https://www.twirpx.com (дата доступа: 28.11.2019).

Марта Смірнова,
здобувачка освітнього ступеня бакалавр
(Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національний університет «Львівська політехніка»)

ПРО ПРАВОВУ ПРИРОДУ МИРОВОЇ УГОДИ

Відповідно до Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК), мирова угода укладається сторонами з метою врегулювання спору на підставі взаємних поступок і має стосуватися лише прав та обов'язків сторін. Сторони можуть укласти мирову угоду і повідомити про це суд, зробивши спільну письмову заяву, на будь-якій стадії судового процесу. Укладена угода затверджується ухвалою суду. Затверджуючи мирову угоду, суд цією ж ухвалою одночасно закриває провадження у справі [1].

На сьогодні та й протягом існування цивільних процесуальних відносин взагалі, інститут мирової угоди сторін займає важливе місце у цивільному процесуальному праві так, як з моменту набрання законної сили ухвалою суду про визнання мирової угоди сторін припиняється цивільно-правовий спір, що виключає розгляд справи в апеляційній та касаційній інстанціях. Це значно спрощує та скорочує судове провадження в цілому. Саме тому розвиток

даного інституту, зокрема, порядку укладення мирової угоди, а також порядку її виконання, завжди залишатиметься актуальним [2, с. 348].

У ЦПК поняття мирової угоди не зазначено, та завдяки вітчизняній та зарубіжній літературі, можна виділити деякі особливості становлення та виконання останньої. Зокрема, деякі науковці, вважають, що мирова угода – це договір, що укладається на основі взаємних поступок між сторонами, третіми особами, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору [3, с. 138].

У свою чергу, мирову угоду тлумачать, як укладену сторонами й затвердженою судом угоду, відповідно до якої позивач і відповідач шляхом взаємних поступок ліквідують цивільно-правовий спір, що виник між ними. Це розпорядчий документ як процесуального, так і матеріального права, оскільки, укладаючи мирову угоду, сторони розпоряджаються своїм процесуальним, а також суб'єктивним матеріальним правом і охоронюваним законом інтересом. Також і більшість вітчизняних вчених вважають, що мирова угода – це укладена між сторонами та визнана судом домовленість про припинення спору між сторонами шляхом взаємних поступок, яка стосується їхніх прав, обов'язків та предмета позову [4].

Виходячи із вищенаведених поглядів вчених можна зазначити про те, що загалом доцільно виділяти три групи підходів до розуміння сутності мирової угоди. Перший підхід зводиться до того, що мирову угоду вчені вважають договором, який має матеріально-правову, тобто цивілістичну природу. Другий підхід вказує на те, що мирова угода являє собою процесуальний договір або ж процесуальну дію. Третя точка зору зводиться до того, що сутність мирової угоди полягає у тому, що правова природа мирової угоди має комплексний характер, а саме матеріальний і процесуальний або ж приватний і публічний.

Мирова угода є досить непростим для розуміння правовим явищем, що містить, як матеріально-правові, так і процесуальні елементи, оскільки спори, що розв'язуються за допомогою мирової угоди, виникають і закінчуються у сфері саме матеріального права, але з іншого боку, ці спори, будучи перенесені у судову справу, набувають вже процесуального значення. Здійснюючи вплив на

характер матеріально-правових відносин, змінюючи їх зміст, мирова угода фактично являє собою новацію зобов'язання, що існувало до звернення в суд, виступає двосторонньою домовленістю, чим і відрізняється від таких розпорядчих прав сторін, як відмова від позову та визнання позову. Вона базується на взаємних поступках і може стосуватися лише прав та обов'язків сторін та предмета позову. Хоча це не означає, що умови мирової угоди повинні у повній мірі задовольняти інтереси обох сторін одночасно чи тільки однієї зі сторін [5].

Оскільки наслідки мирової угоди за своєю сутністю є значно спрощеними, порівняно з іншими процедурами, суд в свою чергу набуває ряд явних переваг у порівнянні з розглядом справи в судовому засіданні в разі досягнення сторонами примирення. Зокрема, це значно зменшує діяльність та завантаженість самих судів, окрім цього, мирова угода повністю ліквідує судовий спір між сторонами і тягне припинення провадження у справі взагалі. Сторонам судового процесу укладення мирової угоди також обіцяє певні переваги, як для позивача, так і для відповідача: заощадити час, усуваючи можливість виникнення довгих судових процесів; зменшити судові витрати; зберегти партнерські відносини в бізнесі, оскільки умови врегулювання спору в мировій угоді встановлюють самі сторони, виходячи зі своїх інтересів і можливостей. Ці всі переваги свідчать про важливе значення інституту мирової угоди в судочинстві України. У зв'язку з цим, не слід байдуже ставитись до розвитку інституту примирення та нехтувати цією можливістю, затягуючи судовий процес, що може значно обтяжити наслідки останнього [6].

Аналіз фактичних даних дає можливість дійти висновку, що при укладанні мирової угоди на практиці можна стикнутися з багатьма проблемами, сам процес досягнення мирової угоди – це напружена праця сторін або їх представників, оскільки кожна умова мирової угоди викликає протистояння через те, що одна сторона має робити поступки, разом же сторони можуть знаходити розумні аргументи, щоб виправити ситуацію, а також шукати компромісні рішення.

---

1. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18 берез. 2004 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 40–42. Ст. 492.

2. Соколянський Д. В. Мирова угода сторін у цивільному судочинстві України: постановка проблеми. URL: http://www.apdp.in.ua/v66/52.pdf (дата звернення: 22 листопада 2019).
3. Цивільний процес: навч. посібник / А. В. Андрушко, Ю. В. Білоусов, Р. О. Стефанчук, О. І. Угриновська та ін.; за ред. Ю. В. Білоусова. К.: Прецедент, 2005. 293 с.
4. Фединяк Л. С. Мирова угода як спосіб врегулювання цивільно-правових спорів: окремі питання. *Право України*. 2003. № 4. С. 53–56.
5. Немеш Ф. П. Судовий контроль за укладенням мирової угоди законним представником у цивільному процесі (аналіз сучасної практики). *Адвокат*. 2005. № 5 (140). URL: file:///C:/Users/USER-7/Downloads/adv_2012_5_3%20(3).pdf (дата звернення: 22 листопада 2019).
6. Шутенко Л. Л. Мирова угода в цивільному процесі та проблеми її застосування. URL: http://elar.naiau.kiev.ua/jspui/bitstream/123456789/8953/1/СТАН%2С%20ПРОБЛЕМИ_р292-294.pdf (дата звернення: 22 листопада 2019).

Олена Соколовська,
здобувачка освітнього ступеня бакалавр
(Львівський національний аграрний університет)

ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАЙНЯТОСТІ ТА ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ

В Україні, як і в кожній незалежній державі існує історія становлення, виникнення зайнятості та працевлаштування населення. Зокрема досить змістовне та наукове дослідження цього питання здійснене А. Алімпієвим та Р. Шабановим. Р. Шабанов в своїй праці зазначає, що потреба в правовому регулюванні відносин працівників між роботодавцями із працевлаштування виникає з захопленням та очоленням влади буржуазією та виникнення відносно нових капіталістичних відносин у виробничій сфері та економічній діяльності [1]. Наша держава до оголошення своєї незалежності була у складі СРСР, де налічувалося лише шість постійних бірж праці та деякі їх відділення, які працювали на тимчасовій основі. Таким чином враховуючи територію, масштаби та кількість населення кількість бірж праці була недостатньою.

Незадовго до початку Жовтневої революції приймається перший закон про біржі праці, а саме – 19 серпня 1917 р. Проблемі працевлаштування, серед населення України не надавали ніякого

значення. Однак, коли в країні почалося тотальне згортання виробництва, проблема набула серйозного загострення.

Згодом (січень 1918 р.) затверджується Положення про біржі праці Радою народних комісарів [2, ст. 319]. А вже у грудні 1918 р. приймається цим же законодавчим органом перший в історії РРФСР Кодекс законів про працю [3], він врегульовував основні трудові відносини.

Законодавчий орган РРФСР вирішує доповнити КЗпП і видає Декрет РНК «Про загальну трудову повинність» 29 січня 1920 р, який передбачав залучення трудящих незалежно від постійної роботи до виконання різних видів трудових функцій: паливної, будівельної, дорожньої, гужової, для боротьби з наслідками суспільних лих.

Наступним періодом в історії розвитку законодавства про працю на теренах нашої країни є впровадження нової економічної політики. Відповіддю законодавця на ці зміни стало прийняття нового Кодексу законів про працю 1922 р [4]. У представленому новому КЗпП були скасовані трудові мобілізації та повинності. Водночас встановлюється «нова» соціальна допомога як виплата по безробіттю.

КЗпП 1922 р. регулював відносини праці та працевлаштування до 1972 року. Відповідно до соціально-економічної ситуації в країні ВР УРСР приймається новий Кодекс законів про працю, який, зазначимо, ще діє й сьогодні.

З середини 80-х рр. нове керівництво КПРС оголошує про необхідність перебудови суспільних відносин, які будуть прискорювати темпи соціально-економічного розвитку в країні. Основна увага законодавця приділяється порядку забезпечення роботою тих працівників, які виявили бажання звільнитися з місця праці. Відмітимо, що такі випадки ставали дедалі поширенішими в народному господарстві.

З грудня 1987 р. керівництво СРСР (у тому числі й УРСР) приймає рішення про реалізацію завдань зі створення загальнодержавної системи працевлаштування, перенавчання й профорієнтації населення, затвердження госпрозрахункових принципів її діяльності.

21 квітня 1988 р. Державним комітетом СРСР із праці та соціальних питань і Секретаріатом ВЦРПС приймається Постанова «Про організацію роботи центрів із працевлаштування, перена-

вчання й профорієнтації населення» та затверджується Типове положення про міський центр із працевлаштування, перенавчання й профорієнтації населення [5]. Вищезазначені центри існують до моменту створення вітчизняної державної служби зайнятості.

Наступний етап законодавчо-правового регулювання працевлаштування осіб пов'язаний із прийняттям у 1991 р. основ законодавства СРСР і союзних республік про зайнятість населення. Вперше у цих документах проголошено свободу праці та право на зайнятість, заборонено адміністративний примус до праці, право громадян на професійну діяльність за кордоном, передбачено діяльність спеціальних органів, які займалися наданням допомоги під час працевлаштування. Варто наголосити про законодавче закріплення дефініцій «зайнятість», «безробітний» та встановлено соціальні гарантії для осіб, які втратили місце роботи.

Сучасний етап правового регулювання відносин працевлаштування у незалежній Україні характеризується низкою законодавчих актів. Перш за все, необхідно відмітити Закон України «Про зайнятість населення», який прийнятий у 05 липня 2012 року [6]. Документ закріплює засади принципи інституту зайнятості, визначає правовий статус безробітного, його права та обов'язки.

Аналізуючи наведені вище позиції щодо періодів історичного розвитку державного регулювання зайнятості населення, можемо запропонувати власні періоди становлення державного регулювання зайнятості населення в Україні.

1. Період зародження капіталістичних відносин (1861–1917 рр.). У цей період створюються певні передумови, які потрібні для розвитку капіталістичних відносин. Саме в цей період з'являються перші нормативно-правові документи, які здійснюють спробу врегулювати трудові відносини, зокрема й відносини зайнятості населення (Закон «Про затвердження проекту правил про нагляд за закладами фабричної промисловості, про взаємні відносини фабрикантів і робітників і про збільшення числа чинів фабричної інспекції» від 3 червня 1886 р., Тимчасові правила про товариства та спілки від 14 березня 1906 р.).

2. Період адміністративно-командних методів державного регулювання зайнятості населення (1917–1991 рр.). Це історичний період перебування України в складі СРСР. Серед законодавчих

актів, які пронизані соціалістичними ідеями в цей період: постанова Тимчасового уряду «Про затвердження Положення про Біржі праці», Кодекс законів про працю від 1922 р., Постанова «Про негайне посилання безробітних на роботу та припинення виплати допомоги з безробіття» від 11 жовтня 1930 р.

3. Перехідним періодом є період із моменту здобуття Україною своєї незалежності (1991 р. (також цей рік ознаменувався прийняттям Закону України «Про зайнятість населення» від 01.03.1991 р., який закріплює принципи державного регулювання зайнятості населення, які відрізняються від адміністративно-командних методів).

4. Період сучасності. Початок даного історичного періоду, під час якого розвивається державне регулювання зайнятості населення вважається з моменту прийняття нового Закону України «Про зайнятість населення» від 05.07.2012 р. Нормативно-правовий акт закріплює правові та організаційні засади, що регулюють зайнятість в українському суспільстві за участю не тільки органів держави, а й суб'єктів громадянського суспільства, суспільних та приватних інституцій. Вперше на законодавчому рівні окреслено принципи щодо соціального діалогу на ринку праці; послуги, які стосуються посередництва на ринку праці; врегульовано правовий статус безробітного; та соціальні й правові заходи щодо працевлаштування та зайнятості.

---

1. Шабанов Р. Історична ретроспектива правового регулювання працевлаштування. URL: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/znpkhnpu_ravo/2007_9/Shabanov.pdf.

2. Постановление РНК «Об утверждении Положения о биржах труда. *СУ РСФСР*. 1918. № 21. Ст. 319.

3. Кодекс законов о труде РСФСР от 10.12.1918. *СУ РСФСР*. 1918. № 87. С. 88.

4. Кодекс законов о труде УССР от 1922 г. (С изм. и доп. по 15 сентября 1926 г. и с алфав. указателем). Харьков: Юридическое изд-во Наркомюста УССР. 1926. 152 с.

5. Типове положення про міський центр із працевлаштування, перенавчання і профорієнтації населення. *Бюллетень Госкомтруда СССР*. 1988. № 8.

6. Про зайнятість населення: Закон України від 05.07.2012 р. № 5067. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/5067-17 (дата звернення: 03.11.2019).

Діана Татусько,
здобувачка освітнього ступеня бакалавр
юридичного факультету
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРАВОВІ ПІДСТАВИ НЕДІЙСНОСТІ ПРАВОЧИНУ

Визнання правочину недійсними застосовується для захисту порушених прав та інтересів сторін правочину. Недійсні правочини, як категорія цивільного права, завжди посідали важливе місце та були предметом дослідження низки дослідників проблем цивільного права.

Постановою Пленуму Верховного Суду України № 9 від 6 листопада 2009 року «Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними» встановлено, що судам відповідно до ст. 215 ЦК необхідно розмежовувати такі види недійсних правочинів:

– нікчемні правочини – якщо їх недійсність встановлена законом (ч. 1 ст. 219, ч. 1 ст. 220, ч. 1 ст. 224 тощо);

– оспорювані – якщо їх недійсність прямо не встановлена законом, але одна із сторін або інша заінтересована особа заперечує їх дійсність на підставах, встановлених законом (ч. 2 ст. 222, ч. 2 ст. 223, ч. 1 ст. 225 ЦК тощо) [1].

Нікчемний правочин – правочин, який не встановлює правових наслідків незалежно від пред'явлення позову про визнання його недійсним. Відповідно до приписів ЦК України нікчемним вважається правочин, який:

1) укладений з недотриманням належної письмової форми, якщо недійсність прямо передбачена законом, а саме: ст.ст. 547, 719, 981, 1055, 1059, 1107, 1118 ЦК тощо;

2) укладений з недотриманням обов'язкової нотаріальної форми та який підлягає обов'язковій державній реєстрації – ст.ст. 210, 219, 640, 1257 ЦК, але у виключних випадках, встановлених ст. 218 та 220 ЦК;

3) укладений із малолітньою особою, за межами її цивільної дієздатності без належного схвалення – ст. 221 ЦК;

4) правочин, вчинений без дозволу органу опіки та піклування – ст. 224 ЦК;

5) укладений недієздатною фізичною особою – ст. 226 ЦК;

5) правочин, який порушує публічний порядок, тобто який посягає на суспільні, економічні та соціальні основи держави, спрямований на порушення конституційних прав та свобод людини і громадянина, а також на знищення, пошкодження майна фізичної, юридичної особи, держави, Автономної Республіки Крим, територіальної громади – ст. 228 ЦК.

Згідно зі ст. 215 ЦК іншим видом недійсності правочинів є оспорюваний правочин. Такий правочин може бути визнаний недійсним лише судом, якщо недійсність правочину прямо не встановлена законом, але одна із сторін або інша заінтересована особа заперечує його дійсність на підставах, встановлених законом [2].

На думку Н. С. Хатнюк, оспорювані правочини – це правочини з вадами волі. Так правочини визнаються недійсними внаслідок того, що волевиявлення відтворює не волю учасника правочину, а волю будь-якої іншої особи, яка впливає на учасника правочину [3, с. 79].

Тому законодавство передбачає підстави для їх оскарження з причини або неповноцінності самої волі особи, яка вчинила правочин, або, зважаючи на вплив різних тяжких обставин, що склалися при формуванні волі.

Зокрема, до оспорюваних ЦК України відносить правочини:

1) вчинені неповнолітньою особою за межами її цивільної дієздатності – ст. 222 ЦК;

2) вчинені фізичною особою, цивільна дієздатність якої обмежена, за межами її цивільної дієздатності – ст. 223 ЦК;

3) вчинені дієздатною фізичною особою, яка у момент його вчинення не усвідомлювала значення своїх дій та/або не могла керувати ними – ст. 225 ЦК;

4) вчинені юридичною особою, без відповідного дозволу/ліцензії – ст. 227 ЦК;

5) вчинені під впливом помилки – ст. 229 ЦК;

6) вчинені під впливом обману – ст. 230 ЦК;

7) вчинені під впливом насильства – ст. 231 ЦК.

При розкритті сутності недійсних правочинів необхідно окреслити наслідки недійсності правочину та підстави їх застосування.

Розрізняють дві категорії правових наслідків недійсності правочину:

– двостороння реституція, як загальний наслідок;

– відшкодування збитків та моральної шкоди, як спеціальний наслідок.

Термін «реституція» походить від латинського «restituere», що в перекладі означає – «відновлювати, відшкодовувати, впорядковувати» [4, с. 34].

Суть двосторонньої реституції полягає в тому, що кожна сторона недійсного правочину повинна повернути іншій стороні все, що вона одержала на момент вчинення такого правочину. Відповідно, якщо законом не встановлені спеціальні способи для застосування правових наслідків окремих видів недійсності правочину, двостороння реституція вважається загальним правилом майнових наслідків недійсного правочину.

Прикладами наслідків недійсності правочину у вигляді двосторонньої реституції можна визначити такі:

– з дефектами суб'єктного складу (ст.ст. 221, 222, 226 ЦК України – вчинення правочину малолітньою особою за межами її цивільної дієздатності; вчинення правочину неповнолітньою особою за межами її цивільної дієздатності; вчинення правочину недієздатною фізичною особою);

– правочини з дефектами форми (наприклад, ст. 218 ЦК України – недодержання вимоги щодо письмової форми правочину, ст. 219 ЦК України – недодержання вимоги закону про нотаріальне посвідчення одностороннього правочину, ст. 220 ЦК України – недодержання вимоги закону про нотаріальне посвідчення договору);

– правочини юридичних осіб, на вчинення яких вони не мали права;

– правочини, вчинені під впливом помилки [5].

Такий спосіб захисту як відшкодування збитків та моральної (немайнової) шкоди регламентований ст. 16 ЦК України. Під збитками слід розуміти втрати, яких зазнала особа у зв'язку з порушен-

ням її прав. Збитки поділяються на реальні збитки та упущену вигоду.

Під моральною шкодою слід розуміти шкоду, яка посягає на особисті немайнові права особи. При застосуванні такого способу захисту права, як відшкодування моральної шкоди, судді часто припускаються помилок, які в основному полягають у поширенні його на випадки, для яких законом компенсації не передбачено, або ж у відмові у відшкодуванні, яке передбачене законом.

Підсумовуючи все вищезазначене, можна зробити висновок, що у доктрині приватного права склалися такі основні підходи щодо правової природи недійсного правочину: недійсний правочин юридичних наслідків не викликає, тому він не є юридичним фактом; недійсний правочин є правопорушенням; недійсний правочин не належить ні до правочинів, ні до правопорушень, тобто є особливим «неправомірним» юридичним фактом.

Недійсний правочин як дії однієї або кількох осіб – суб'єктів цивільного права, спрямовані на набуття, зміну або припинення цивільних прав, вчинені з таким порушенням вимог законодавства, які унеможливлюють настання правових наслідків, притаманних правомірним юридичним фактам, за винятками, прямо передбаченими законом, наприклад, за наявності підстав для незастосування недійсності вчинених з вадами дій або для застосування механізму санації (оздоровлення) правочинів, шляхом визнання їх дійсними у судовому порядку.

---

1. Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 6 листопада 2009 року № 9. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/v0009700-09

2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15

3. Хатнюк Н. С. Правова природа оспорюваних правочинів. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та прав*а. 2002. № 2. С. 79–84.

4. Жорнік М. О. Застосування поняття недійсності правочину та її види у цивільному судочинстві. *Адвокат: науковий журн*ал. 2012. № 9 (144). С. 33–36.

5. Крічковська О. Правові наслідки визнання правочину недійсним – пояснення юриста. URL: www.lawyer-office.com.ua›docs›pravochun

Віталій Туз,
здобувач освітнього ступеня молодший бакалавр
(ВСП «Технологічний коледж»
Національного університету
«Львівська політехніка»)

РОЛЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ У ПРАВОВОМУ ВИХОВАННІ ШКОЛЯРІВ

На сучасному етапі розвитку Української держави важливу роль в питаннях реалізації права, забезпечення законності, дотримання прав людини відіграє фактор глибокого розуміння громадянами права, і свідомого виконання його вимог. Зміни, що відбуваються в усіх сферах життя (політичній, соціальній, економічній) вимагають підвищення ефективності правового регулювання, зростання ролі права і законів при вирішенні завдань, які стоять перед Україною.

Важливу роль в цих процесах відіграють правоохоронні органи. Від ефективності їх діяльності залежить віра кожного громадянина в право і його соціальну цінність і можливості. В системі правоохоронних органів нашої держави з урахуванням його функцій значна роль належить Національній поліції України, серед основних завдань якої є:

1) забезпечення громадської безпеки та порядку;

2) охорона прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави;

3) протидія злочинності;

4) надання в межах, визначених законом, допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги.

Реалізуючи ці завдання Національна поліція України взаємодіє з іншими суб'єктами правовиховного процесу, в тому числі зі школами, здійснюючи навчально-виховну роботу з правових питань в школах, інших навчальних закладах, яка одночасно є і профілактикою правопорушень. Практика показує, що в тих навчальних закладах, де правовиховна робота на високому рівні, правопорушень серед неповнолітніх значно менше.

До основних форм взаємодії Національної поліції України зі школою можна віднести:

1) спільне вивчення стану проблемних питань;

2) розробка і реалізація спільних заходів правового виховання;

3) спільні перевірки стану правовиховної роботи;

4) підвищення кваліфікації осіб, які здійснюють правовиховну діяльність;

5) обговорення результатів застосування тих чи інших форм і методів правового виховання населення;

6) обмін інформацією, що становить взаємний інтерес [1].

Безумовно, цей перелік форм взаємодії далеко не вичерпний. Важливими напрямками взаємодії поліції з неповнолітніми, на нашу думку, є: взаємозв'язок з неповнолітніми зі створення іміджу поліції; проведення консультацій з правових питань; діяльність з розповсюдження інформації про роботу поліції, проведення виступів, семінарів і т.п. з правового виховання; проведення конкурсів, олімпіад, вікторин для учнів шкіл і студентів коледжів з питань профілактики кримінальних правопорушень.

Серед різних форм правового виховання, що використовуються поліцейськими, може мати місце правова пропаганда, а особливо такий вид, як усна пропаганда під час бесід, і правова агітація. Популярність цієї форми пропаганди серед населення досить висока, незважаючи на підвищення ролі засобів масової інформації.

З метою поширення правових знань серед неповнолітніх, їх позитивного ставлення до чинного законодавства шкільний поліцейський повинен практикувати проведення «круглих столів», вікторин тощо; вивчати і поширювати досвід діяльності в сфері правової освіти та культури; з метою професійного орієнтування молоді брати участь в підготовці і проведенні олімпіад, конкурсів, вікторин з правових знань; готувати тематичні публікації з проблем діяльності поліції щодо охорони громадського порядку і боротьби з правопорушеннями [2, с. 78].

Ми вважаємо, що необхідно адаптувати систему Міністерства внутрішніх справ таким чином, щоб вона в першу чергу працювала на людину, щоб діяльність поліції стала максимально прозорою для суспільства і відповідно оцінювалася громадськістю. Це важлива проблема, для розв'язання якої потрібно розробити

і втілити комплекс цільових програм, спрямованих на зміцнення зв'язку Національної поліції України з населенням та підвищення авторитету поліції.

---

1. Орлова О. О. Правове виховання і роль міліції у його здійсненні на сучасному етапі розвитку суспільства. URL: http://www.pandia.ru/text/77/384/93236.php (дата звернення: 25 листопада 2019).

2. Комаров В. А. Діяльність центрів зв'язків із громадськістю органів внутрішніх справ України щодо зміцнення правопорядку та профілактики правопорушення: організаційно-правові питання: монографія. Луганськ: РВВ ЛДУВС, 2007. 280 с.

Юлія Фещин,
здобувач освітнього ступеня магістр
юридичного факультету
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

РОЛЬ ПАРИЗЬКОЇ УГОДИ У БОРОТЬБІ ІЗ ЗМІНОЮ КЛІМАТУ

Однією із найважливіших міжнародних проблем 21 століття виступає зміна клімату. На сьогоднішній день існує великий ризик недостатнього розуміння та недооцінки всіх факторів і масштабів впливу різноманітних процесів на глобальну зміну клімату на Землі.

Паризька кліматична угода, яка прийшла на зміну Кіотському протоколу прийнята в межах міжнародних кліматичних переговорів під егідою ООН, які тривали з 1 по 14 грудня у м. Катовіце.

Текст угоди було погоджено на 21-й Конференції учасників Рамкової конвенція ООН про зміну клімату в Парижі та прийнято консенсусом 12 грудня 2015, угода набула чинності 4 листопада 2016 року.

Угода виступає одним з найголовніших міжнародних нормативно-правових актів у питанні регулювання кліматичних змін.

Згідно з статтею 2 угоди реагування на загрозу зміни клімату в контексті сталого розвитку відбувається шляхом:

«a) стримання зростання глобальної середньої температури значно нижче 2° С понад доіндустріальні рівні і докладання зусиль з метою обмеження зростання температури до 1,5° С понад доіндустріальні рівні, визнаючи, що це суттєво знизить ризики та наслідки зміни клімату;

b) підвищення здатності адаптуватися до несприятливих наслідків зміни клімату, а також сприяння опірності до зміни клімату та низьковуглецевому розвитку таким чином, щоб не ставити під загрозу виробництво продовольства;

c) забезпечення узгодженості фінансових потоків із напрямом низьковуглецевого та опірного до зміни клімату розвитку» [2, ч. 1 ст. 2].

Паризька угода виступає ефективною політичною доктриною. Яка чітко визначає кроки для подолання кліматичної дестабілізації.

Україна – одна з перших держав в Європі, яка ратифікувала Паризьку угоду, в 2016 році.

Україна подала свій Національно визначений внесок зі скорочення викидів парникових газів, який має не перевищувати 60% у 2030 році від рівня викидів парникових газів у 1990 році.

Наступним кроком в імплементації Україною положень Паризької угоди є схвалення Стратегії низьковуглецевого розвитку до 2050 року. Вона стане підставою для переходу України до низьковуглецевого розвитку, застосування інноваційних технологій і міжнародних фінансових ресурсів.

Аналізуючи угоду можна визначити такі основні методи подолання проблеми із зміною клімату:

Фінансування: «Підтримка має надаватися Сторонам – країнам, що розвиваються, для реалізації цієї статті відповідно до статей 9, 10 та 11, визнаючи, що більша підтримка Сторін – країн, що розвиваються, дозволить підвищити амбітність їхніх дій» [2, ч. 5 ст. 4].

Інформування. «Кожна зі Сторін повинна готувати, повідомляти та підтримувати послідовні національно визначені внески, що вона має намір досягти .

При повідомленні своїх національно визначених внесків всі Сторони повинні надавати інформацію, необхідну для забезпечення

ясності, прозорості та розуміння, відповідно до рішення 1/CP.21 та будь-яких відповідних рішень Конференції Сторін, що є нарадою Сторін цієї Угоди» [2, чч. 2, 8 ст. 4].

Вживання активних дій. «Сторонам рекомендується вживати дії щодо реалізації та підтримки, у тому числі шляхом виплат відповідно до отриманих результатів, існуючої системи, як викладено у відповідних керівних принципах та рішеннях, вже прийнятих в рамках Конвенції, для: стратегічних підходів та позитивних стимулів стосовно діяльності, пов'язаної зі скороченням викидів у результаті вирубки й деградації лісів, а також із роллю збереження недоторканості лісів, сталого управління лісами та збільшення накопичення вуглецю в лісах у країнах, що розвиваються; та альтернативних стратегічних підходів, таких що поєднують спільні підходи з пом'якшення наслідків зміни клімату та адаптації до неї для інтегрованого та сталого управління лісами, підтверджуючи важливість стимулювання, у разі необхідності, інших невуглецевих вигід, пов'язаних із такими підходами» [2, ч. 2 ст. 5].

Звітність. «Сторони повинні вести облік своїх національно визначених внесків. Під час обліку антропогенних викидів та абсорбції відповідно до їхніх національно визначених внесків» [2, ч. 12 ст. 4].

Підтримка. «Сторони визнають важливість підтримки та міжнародного співробітництва щодо зусиль з адаптації до зміни клімату, а також важливість врахування потреб Сторін – країн, що розвиваються, насамперед тих, що є особливо вразливими до негативних наслідків зміни клімату» [2, ч. 7 ст. 7].

Відповідальність. «Кожна Сторона такої угоди повинна нести відповідальність за свій рівень викидів, як визначено в угоді, що згадана у пункті 16 цієї Статті, відповідно до пунктів 13 та 14 цієї статті й статей 13 та 15» [2, ч. 17 ст. 7].

Отже, угода містить конкретні, реалістичні плани, направлені на збільшення національно визначених внесків країн до 2020 року для скорочення викидів парникових газів впродовж наступних десяти років, а також для досягнення показника нульових викидів до 2050 року.

Для подолання проблеми зміни клімату країнам потрібно об'єднатись та діяти спільно в рамках Паризької угоди.

Зміни в кліматі залежать від кожної країни не залежно від територіальної величини та кількості населення, тільки прийнявши чітке рішення на стратегію розвитку природи і суспільства ми зможемо не допустити глобальних змін у світовій екосистемі.

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр (дата звернення: 25.11.2019).

2. Паризька угода від 12.12.2015 р.: Міжнародний документ ООН. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_l61 (дата звернення: 25.11.2019).

Святослав Харечко,
здобувач освітнього ступеня бакалавр
юридичного факультету
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ДОБРОВІЛЬНА ВІДМОВА ВІД ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ: ОКРЕМІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ

У процесі кримінально-правової протидії умисним злочинам використовуються усі можливі заходи впливу у тому числі і норми, які стимулюють позитивну соціальну активність особи у випадку добровільного припинення розпочатої злочинної діяльності. Кримінально-правові норми про добровільну відмову передбачаються законодавцем у статтях 17 та 31 КК України. Ці норми дозволяють протидіяти злочинності без фактичного застосування кримінально-правового примусу.

Загальна норма про добровільну відмову передбачає, що добровільною відмовою є остаточне припинення особою за своєю волею готування до злочину або замаху на злочин, якщо при цьому вона усвідомлювала можливість доведення злочину до кінця (ч. 1 ст. 17 КК України). Кримінально-правовими ознаками добровільної відмови є: 1) добровільність відмови; 2) остаточність відмови;

3) своєчасність відмови. Прийнято також вести мову про інтелектуальний та вольовий момент добровільності відмови. Інтелектуальний момент визначається усвідомленням можливості доведення злочину до кінця. Вольова ознака передбачає вільне, а не вимушене волевиявлення особи щодо припинення злочину.

Мотивація добровільної відмови не впливає на становище особи. Важливо для кваліфікації встановити, що особа припиняє злочин усвідомлюючи, що має реальні можливості довести його до кінця.

Законодавець акцентує увагу на остаточності припинення злочину. Звичайно, що у даному випадку не йде мова про відмову від будь-якої іншої злочинної діяльності. Особа припиняє реалізацію свого злочинного наміру в конкретній ситуації [3, с. 226]. В. М. Бурдін також стверджує, що заново сформований злочинний намір заподіяти шкоду тому ж об'єкту кримінально-правової охорони не може вплинути на факт попередньої добровільної відмови, і може свідчити лише про початок нового посягання [3, с. 226–227].

У розглядуваній ситуації дуже спірно говорити про нове посягання. На практиці буде дуже складно встановити, з яких причин відбулося припинення злочину. Насправді може виявитися ситуація, що відмова від попереднього злочину відбулася лише у зв'язку з тим, що особа зрозуміла, що виникли непередбачувані перепони. І лише, коли належно повторно підготувавшись та переконавшись, наважується заподіювати шкоду цьому ж об'єкту. Думається, що в даному випадку інститут добровільної відмови не виконав свого завдання, тобто відбулося фальшиве волевиявлення на припинення злочину. Можна сформулювати таке правило: якщо особа зважується на заподіяння шкоди тому ж самому об'єкту кримінально-правової охорони, то кримінально-правові наслідки попередньої добровільної відмови скасовуються, тому особа вважається такою, що вчинила злочин повторно.

В науці кримінального права виділяють успішну та неуспішну добровільну відмову. Успішною вважається така добровільна відмова при якій розпочатий злочин не доводиться до кінця. Невдала добровільна відмова буває двох видів. При повністю добровільній відмові розпочатий злочин виконується повністю. Відповідно

особа підлягає кримінальній відповідальності на загальних підставах. Часткова добровільна відмова має місце, коли розпочатий злочин припиняється, однак в результаті цього виникає інший злочинний результат, за який особа буде нести кримінальну відповідальність. В. О. Навроцький, який притримується такої позиції, пропонує доповнити добровільну відмову самостійною ознакою – успішність [1, с. 188–189].

Своєчасність добровільної відмови означає її допустимість на стадії незакінченого злочину – готування або замах. Певні застереження викликає можливість добровільної відмови на стадії закінченого замаху. З цього приводу у літературі відзначається, що на стадії закінченого замаху на злочин добровільна відмова можлива тільки у тих випадках, коли між вчиненням діяння та ймовірним настанням суспільно небезпечних наслідків є певний проміжок часу, упродовж якого особа контролює розвиток причинового зв'язку і тому може втрутитись і перешкодити настанню суспільно небезпечних наслідків [5, с. 253]. Треба лише додати, що добровільна відмова у цьому випадку стає можливою лише в результаті активної поведінки, спрямованої на недопущення злочинного результату.

Така розгалужена система норм є виправданою у зв'язку із удосконаленням та поширенням новим форм та методів злочинної діяльності. Особлива загроза існує від злочинів, які вчиняються у співучасті. Особливості добровільної відмови співучасників також потребують окремої теоретичної розробки та визначення рекомендації щодо практичного застосування цих норм. На відміну від загальної добровільної відмови, добровільна відмова співучасників залежить від поведінки виконавця при наявності особливих умов добровільної відмови кожного із співучасників. Добровільною відмовою співучасників є своєчасне вилучення співучасником особистого вкладу у спільну злочинну діяльність в результаті його добровільного та остаточного рішення про відмову від участі у спільному злочині.

У ст. 31 КК України законодавець диференціює умови добровільної відмови залежно від виду співучасника. Разом з тим, треба зазначити, що добровільна відмова співучасників характеризується загальними ознаками добровільної відмови. Співучасть

є умисною спільною участю декількох осіб у вчиненні умисного злочину. Злочинний результат у такому злочині досягається завдяки спільності злочинного діяння. Добровільна відмова кожного співучасника має кримінально-правове значення, насамперед, для нього самого.

Ключова особа у співучасті – виконавець. Якщо один із співучасників добровільно відмовляється від вчинення злочину, то він не підлягає кримінальній відповідальності. До добровільної відмови виконавця законодавець не виставляє додаткових умов. Однак, на думку деяких науковців, співвиконавцю для виключення кримінальної відповідальності на підставі добровільної відмови необхідно не лише припинити власне діяння, а й здійснити всі заходи для руйнування причинового зв'язку між своїм діянням і злочинним результатом, спільним для всіх співучасників [6, с. 293]. Така позиція має логічне підґрунтя. Але ж не у всіх випадках виконавцю вдасться припинити злочинну діяльність інших співучасників. Тому можна запропонувати, що для допустимості добровільної відмови виконавця слід зобов'язати його повідомити правоохоронним органам про злочинний намір організатора, підбурювача або пособника.

Кримінально-правовий наслідок добровільної відмови порізному формулюється науковцями. В.О. Навроцький вважає, що добровільна відмова є самостійною підставою для звільнення особи від кримінальної відповідальності [1, с. 187]. Н. В. Маслак також притримується аналогічної позиції. Науковець вказує, що до добровільної відмови суб'єкт вчиняє діяння, яке містить склад готування чи замаху [2, с. 143].

З огляду на це, Н. В. Маслак підтримує Ю. В. Бауліна у тому, що при добровільній відмові треба говорити про самостійний вид звільнення від кримінальної відповідальності, який має специфічні передумови та підставу [4, с. 87–107].

Інші науковці вражають, що при добровільній відмові особа взагалі не підлягає кримінальній відповідальності [2, с. 339]. В. М. Бурдін з цього приводу аргументує, що особа, яка добровільно відмовилася від доведення злочину до кінця, не підлягає кримінальній відповідальності, а отже, в її діяннях склад злочину відсутній [3, с. 217].

Добровільна відмова – це вид поведінки, при якому злочинний стан особи припиняється за його власним бажанням. Злочин не доводиться до кінця. Вчинення незакінченого злочину не є перепоною для застосування звільнення від кримінальної відповідальності.

Однак, на відміну від добровільної відмови при звільненні від кримінальної відповідальності констатується суспільна небезпека як злочину, що вона вчинила, так і самої особи. Звільнення від кримінальної відповідальності здійснюється за згодою особи, яка вчинила злочин, оскільки це не є реабілітуючою підставою для особи. З огляду на це слід констатувати, що у добровільної відмови різний правовий режим, тому більш обґрунтовано вести мову про те, що при добровільній відмові особа не підлягає кримінальній відповідальності.

Отож, можна підсумувати. Завданням інституту добровільної відмови є стимулювання суспільно корисної поведінки особи, яка вступила у конфлікт з державою, через встановлення законодавчих можливостей відмовитися від доведення злочину до кінця та не підлягати кримінальній відповідальності. Добровільна відмова є допустимою лише у випадку дотримання усіх законодавчих вимог правомірності добровільної відмови. Для добровільної відмови співучасників слід дотриматися спеціальних вимог.

---

1. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації: навч. посібник. К.: Юрінком Інтер, 2006. 704 с.
2. Маслак Н. В. Кримінальна відповідальність за готування до злочину. Х.: Право, 2010. 232 с.
3. Бурдін В. М. Добровільна відмова та її кримінально-правове значення. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична.* 2013. Вип. 4. С. 215–229.
4. Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності К.: Атіка, 2004. 296 с.
5. Кошель В. В., Псьота О. В. Особливості добровільної відмови: відмінність від схожих діянь особи, що підлягають кримінальній відповідальності та кримінальний проступок як вид можливого покарання *Молодий вчений*. 2018. № 5 (57). С. 249–255.
6. Загодіренко О. П. Добровільна відмова співучасників від доведення злочину до кінця *Актуальні проблеми держави і права*. 2013. № 3 С. 289–297.

Марія Хміль,
здобувачка освітнього ступеня магістр
юридичного факультету
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ АКЦІОНЕРНИХ ТОВАРИСТВ В УКРАЇНІ

Україна протягом своєї історії пережила надзвичайно різних подій, перебувала як не під протекторатом певної країни, то у її складі, що і не давало їй можливості повністю розвивати свою державність та всі пов'язані суспільно-політичні, економічні процеси. Лише у 1991 році Україна проголошена незалежною, звідки розпочався відлік формування та розквіт державної ідентичності. Вже відштовхуючись від наявних обставин в яких перебувала наша країна походили наступні кроки та визначались стратегічні плани розвитку. Одним із таких елементів, який був визначальний в цей момент, це зародження та поширення формату підприємництва.

Основні тенденції та особливості розвитку акціонерної справи в тогочасній українській економіці в цілому були аналогічними загальноімперським [1].

Так, у 1830 році імператор Микола I затвердив положення «Про заснування в Малоросії компанії для виробництва цукру з буряка». Створена компанія займалась виключно виробництвом цукру та реалізовувала свою продукцію на ярмарках за умови обов'язкової виплати «гильдийських повинностей», виступаючи як єдиний купець [2].

Поступово українські цукровари захопили всі існуючі ринкові ніші, проте необхідність технічного переобладнання цукроварень зумовила концентрацію капіталу в найоптимальнішій формі – акціонерних товариств, у 1881 році їх було вже 71 [2].

За концентрацією виробництва в основних галузях промисловості Україна займала перше місце в Російській імперії. Так, у 1901 р. на 12 великих металургійних заводах (з 16 діючих) було зосереджено 96 % усіх робітників металургії Півдня України. Високий рівень концентрації був характерний також для вугільної

промисловості Донбасу. Тут частка 25 акціонерних товариств (з 26 діючих у цій галузі) у 1912 р. становила 95,4 % видобутку всіх акціонерних товариств і понад 70 % видобутку вугілля в Донбасі [1].

Після Жовтневої революції акціонерні товариства були націоналізовані (спочатку акціонерні банки, а згодом і решта акціонерних товариств), а нормативні акти дореволюційної Росії, що регулювали їхню діяльність, – скасовані. Однак у період Нової економічної політики (НЕПу) з метою відбудови зруйнованої громадянською війною економіки були відновлені ринкові елементи господарювання (в т.ч. і акціонерна форма підприємницької діяльності). Проте після завершення цього періоду, а він був не такий вже і тривалий лише з 1921 по 1928 рр. сфера функціонування акціонерних товариств різко звужується [3, ст. 30-31]. У кінці 20-х – на початку 30-х років вони були ліквідовані або перетворені в державні об'єднання. Збереглось тільки два акціонерні товариства: Банк для зовнішньої торгівлі (створений в 1924 р.) та Всесоюзне акціонерне товариство «Інтурист» (створене в 1929 р.) [2]. Так вони обслуговували переважно зовнішньоекономічну діяльність держави [3, ст. 30-31]. Отож, досягнення акціонерного формату підприємницької діяльності знівелювалися радянською владою, надано абсолютно іншого значення, запроваджено стратегічно іншу економічну політику, навіть було затверджене Положення про державне підприємство в 1965 р. як заміна Положенню про акціонерні товариства 1927 р.

Як ми вже встигли зазначити, що історично для нашої країни це не нова, а відроджена форма організації бізнесу, припинення існування якої пов'язано з радянською добою. Тому починаючи з 90-их років минулого століття в Україні поширюється акціонерна форма підприємництва, імпульс розвитку якій надала корпоратизація державних підприємств [1].

Ефективний розвиток економіки України залежить від формування корпоративного сектору, який потребує детального розгляду питань, що стосуються динаміки розвитку вітчизняних акціонерних товариств, напрямів їх фінансово-господарської діяльності, ефективності здійснення емісійної та дивідендної політики товариства, управління прибутком та капіталом. В Україні корпо-

ративний сектор переважно сформувався в результаті перерозподілу державної власності і проведення процедури приватизації, яка була проведена шляхом створення акціонерних товариств на базі державних підприємств [4]. Приватизація виступає суспільно-політичним елементом у зв'язку з переходом від планової державної економіки до ринкової [5].

В сучасній Україні акціонерні товариства вперше виникли в 1988 році, під час здійснення спроб формування акціонерних відносин в рамках державного сектору СРСР. Зазначена спроба здійснювалась через механізм випуску акцій підприємств, які були закріплені Постановою Ради Міністрів «Про випуск підприємствами й організаціями цінних паперів» від 15 жовтня 1988 року № 1195 [4]. Так, справді запроваджувався механізм випуску акцій, проте вони не набували значення та тих особливостей, які б пов'язували їх із акціонерним товариством по суті. Тим же й не надавали тих прав, якими б мав володіти акціонер. Ці акції створені із метою надання заохочень працівникові на державному підприємстві задля продуктивного та ефективного виконання їхніх трудових обов'язків, а саме здійснювалась за ними виплата дивідендів як частина винагороди за працю.

Правовою основою розвитку акціонерних товариств в Україні був Закон України «Про господарські товариства» від 19 вересня 1991 року, який визначав акціонерне товариство як самостійну форму діяльності, де були закріплені правові основи його створення та функціонування. Під час створення перших акціонерних товариств в 90-х роках регламентування їх діяльності здійснювалось Законами «Про власність» та «Про господарські товариства», а також Законом України «Про цінні папери і фондову біржу», що набрав чинності у 1991 році. Фактично ці документи були законодавчою базою, які супроводжували діяльність акціонерних товариств [4].

Слід зазначити, що значний поштовх акціонерний рух отримав в період прийняття Закону України «Про приватизацію державного майна» від 4 березня 1992 року, в якому чітко регламентувався процес продажу акцій відкритих акціонерних товариств, який визначався як один із ключових засобів приватизації, що стало вагомим каталізатором у створенні таких товариств.

Отже, необхідно зазначити, що в Україні більшість акціонерних товариств була створена саме під час приватизації. Акціонерний капітал створювався не класичним шляхом, тобто за допомогою об'єднання різних індивідуальних капіталів в один акціонерний капітал, а шляхом приватизації – розподілу статутного фонду державних підприємств на прості акції [4].

Суттєвим революційним кроком у сфері корпоративного сектору вважається прийняття Закону України «Про акціонерні товариства» від 17 вересня 2008 року [6], що набрав чинності 29 квітня 2009 року і став рушійним поштовхом для розвитку акціонерних товариств [4].

Документ спирався на виконання двох основних завдань, таких як сприяння розвитку нових об'єктів для інвестування та вдосконалення корпоративного управління. Закон був покликаний спонукати розвиток ринку акцій, підвищення рівня захисту прав власників акцій (в особливості міноритарних акціонерів), які впродовж тривалого часу порушувались в Україні [4].

Отож, етапи становлення акціонерних товариств в Україні пройшли тривалий та складний період. Не маючи власної ідентичної державності довгий час, перебуваючи під владою та законодавством країн-загарбників Україна завжди посідала провідне місце в різних суспільно-економічних процесах.

Із проголошенням незалежності наша держава розпочала становлення правової та економічної системи. Відбувся перехід на ринкову економіку, відновилось акціонерне підприємництво та поступово формується нормативно-правова база, яка потребує постійної адаптації до сучасних історико-правових викликів.

---

1. Дєєва Н. Е. Генезис акціонерного підприємництва: українсько-російський досвід. *Культура народів Причорномор'я.* 2009. № 172. URL: http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/24637/38-Deeva.pdf?sequence=1 (дата звернення: 19.11.2019).

2. Олійник О. В., Акімова Н. С., Безпалова О. О. Історичний розвиток та організаційно-правові аспекти функціонування акціонерних товариств. *Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг.* 2009. № 2. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi- (дата звернення: 19.11.2019).

3. Вінник О. М., Щербина В. С. Акціонерне право: навч. посібник. К., 2000. 544 с.

4. Пігуль Н. Г., Ковтун С. В., Іванова А. С. Особливості становлення та розвитку акціонерних товариств в Україні. *Економіка і суспільство*. 2017. № 10. URL: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/10_ukr/45.pdf (дата звернення: 19.11.2019).

5. Леось О. Ю. Публічні акціонерні товариства: проблеми розвитку та управління. *Державне управління: удосконалення та розвиток.* 2012. № 4. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi- (дата звернення: 19.11.2019).

6. Про акціонерні товариства: Закон України від 17.09.2008 р. № 514-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/514-17 (дата звернення: 17.11.2019)

Світлана Цьона,
здобувачка освітнього ступеня бакалавр
юридичного факультету
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

НАСИЛЬСТВО В УКРАЇНІ

Проблема насильства в Україні була і продовжує бути актуальною темою, адже суспільство постійно веде боротьбу з особами, що його вчиняють, а також проводить заходи щодо запобігання та протидії жорстокості та насильства.

Насильство – це застосування сили або загроза її застосування щодо певного суб'єкта [4]. Це неодноразова дія, а сукупність умисних протиправних шкідливих чи небезпечних дій однієї людини по відношенню до іншої, що можуть порушити її права, свободи, нанести їй (фізичну, моральну чи психічну) шкоду. Оскільки Україна є правовою державою одним із її основних принципів є забезпечення охорони життя, честі, гідності та особистої недоторканності людини. А тому проблема протидії насильству врегульовується на законодавчому рівні, а саме у: Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 7 грудня 2017 року, Кримінальному кодексі України від 5 квітня 2001 року, Конституції України від 28 червня 1996року. Зазвичай насильство вчиняють родичі, опікуни, піклувальники, прийомні батьки, члени подружжя, особи, які мають спільних дітей, особи, що проживають однією сім'єю [6]. Основною ознакою насильства є: умисність

діяння, що має на меті заподіяти шкоду, яка відображається на тілі чи психіці людини. Вчиненню насильства сприяють: жорстоке поводження з самими кривдниками в дитинстві, пияцтво, алкоголізм, відсутність певних соціальних орієнтирів, схильність до антисоціальної поведінки. Найбільш поширеними видами насильства є домашнє насильство, сексуальне, фізичне, психічне, гендерне, насильство над дітьми та жорстоке поводження з тваринами, яке також можна розглядати як різновид насильства. Варто зупинитися на короткому дослідженні кожного із видів насильства:

Домашнє насильство – це діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь [3].

Фізичне насильство – форма домашнього насильства, що включає ляпаси, стусани, штовхання, щипання, шмагання, а також незаконне позбавлення волі, нанесення побоїв, мордування, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, залишення в небезпеці, ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, заподіяння смерті, вчинення інших правопорушень насильницького характеру;

Психологічне насильство – форма домашнього насильства, що включає словесні образи, погрози, приниження, переслідування, залякування, інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи, якщо такі дії або бездіяльність викликали у постраждалої особи побоювання за свою безпеку, спричинили емоційну невпевненість, нездатність захистити себе або завдали шкоди психічному здоров'ю особи;

Економічне насильство – форма домашнього насильства, що включає умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації, примушування до праці, заборону навчатися та інші правопорушення економічного характеру [7].

Сексуальне насильство – вчинення будь-яких насильницьких дій сексуального характеру, не пов'язаних із проникненням в тіло іншої особи, без добровільної згоди потерпілої особи, вчинені стосовно неповнолітньої особи, вчинені щодо особи, яка не досягла чотирнадцяти років, незалежно від її добровільної згоди [2].

Гендерне насильство – це насильство, яке чиниться над особою тому, що вона належить до тієї чи іншої статі. Переважна частина гендерного насильства чиниться чоловіками над жінками і проявляється у формах дискримінації, погроз, репресій, примусових абортах та примусових вагітностях [8].

Жорстоке поводження з тваринами, як різновид насильства – це вчинене умисне діяння, що призвело до каліцтва чи загибелі тварини, а також нацьковування тварин одна на одну чи інших тварин, публічні заклики до вчинення діянь, які мають ознаки жорстокого поводження з тваринами [2].

Найчастіше жертвами насильства стають жінки та діти. Майже кожна друга жінка в Україні страждає від насильства, проте через страх боїться звернутися за захистом до правоохоронних органів. Що стосується дітей, які потерпають від насильства зі сторони рідних, то вони в силу свого віку та розвитку не завжди можуть звернутися за захистом своїх прав до старших осіб чи в служби у справах дітей. Науковці О. О. Дудоров та М. І. Хавронюк проаналізувавши, Стамбульську конвенцію прийняту Радою Європи 7 квітня 2011 року визначили методи запобігання насильству, а саме: проведення систематичного навчання для фахівців, які перебувають у тісному контакті з жертвами насильства; впровадження системи програм для кривдників, які вчинили насильство з метою їхнього перевиховання; формування «нульової толерантності» у суспільстві до будь-яких проявів насильства [5].

Наслідки насильства проявляються майже одразу після його вчинення. Це можуть бути тілесні ушкодження, побої, страх перед суспільством, почуття незахищеності, обмеження в свободі як висловлювання, так і пересування, психічні травми в потерпілих.

Не менш важливим наслідком є порушення цінностей, передбачених Конституцією України – це приниження честі, гідності, особистої недоторканності людини, обмеження права на житло, їжу, гроші [1].

Особи, що стали жертвами насильства мають гарантоване державою право на захист. Вони можуть звернутися до органів Національної Поліції, до громадських організацій, які надають допомогу постраждалим від насильства, до центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.

Підводячи підсумки, варто зазначити, що насильство – це застосування дій фізично міцнішої людини до фізично слабшої. І будь-який прояв жорстокого поводження до інших людей, безперечно залишає наслідки, які в деяких випадках можуть бути непоправними (смерть, доведення до самогубства). Особливо це стосується дітей, оскільки вони не можуть себе самостійно захистити від кривдника. Особи щодо яких вчиняється насильство в жодному разі не повинні мовчати про це. Насильство в Україні – проблема не однієї людини – це проблема суспільства, а тому з ним повинні боротися усі свідомі громадяни, об'єднавши свої сили з силами правоохоронних органів.

То ж давайте припиняти насильство на початках та запобігати його подальшому вчиненню! Давайте усі разом скажемо: «Стоп насильству»!

---

1. Конституція України від 28.06.1996р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80.

2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14.

3. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2229-19.

4. Нестеренко В. Насильство // Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (голова редколегії) та ін.; Л. В. Озадовська, Н. П. Поліщук (наукові редактори); І. О. Покаржевська (художнє оформлення). К.: Абрис, 2002. С. 407. 742 с.

5. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі. *Науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України.* К., 2018. С. 10.

6. Міністерство юстиції України. URL: https://pravo.minjust.gov.ua/ua/programs/violence.

7. Садонцева Л.К. Кримінальна відповідальність за домашнє насильство в Україні та зарубіжному праві: порівняльний аналіз. Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Харків, 2019. С. 159–151.

8. Гендерне насильство та протидія йому. URL: http://yaremche.org/files/filez/genderne_nasilstvo_ta_protidiya_yomu.pdf.

Ірина Чабан,
здобувачка освітнього ступеня магістр
юридичного факультету
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ОРГАНИ КВАЗІНОТАРІАТУ ЯК СУБ'ЄКТИ НОТАРІАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Правове регулювання нотаріального процесу здійснюється багатьма нотаріальними актами, серед яких виділяється Закон України «Про нотаріат» [1].

Суб'єкти, які мають право вчиняти нотаріальні дії можна поділити на дві групи. До першої групи відносяться приватні нотаріуси та державні нотаріуси. До другої групи належать органи квазінотаріату.

До органів квазінотаріату відносяться:

1. посадові особи консульських установ та дипломатичних представництв України;

2. посадові особи органів місцевого самоврядування;

3. посадових осіб, що передбачені ст. 40 Закону «Про нотаріат», які посвідчують заповіти і довіреності, прирівняні до нотаріальних;

4. начальники установ виконання покарань, що засвідчують справжність підпису особи, яка перебуває в такій установі, відповідно до ст. 78 Закону «Про нотаріат» [2, с. 234].

За своєю компетенцією консульські установи України вчиняють нотаріальні дії, передбачені у ст. 38 Закону України «Про нотаріат». Посвідчують угоди (договори, заповіти, доручення тощо), крім іпотечних договорів, угод про відчуження та заставу житлових будинків, квартир, дач, садових будинків, гаражів, земельних ділянок, іншого нерухомого майна, що знаходиться в Україні, вживають заходів із охорони спадкового майна, видають свідоцтва про право на спадщину, видають свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя, засвідчують вірність копій документів і виписок з них, засвідчують справжність підпису на документах, засвідчують вірність перекладу документів іншою мовою, посвідчують факт, що громадянин є живим, посвідчують

факт знаходження громадянина в певному місці, посвідчують тотожність громадянина з особою, зображеною на фотокартці, посвідчують час пред'явлення документів, приймають у депозит грошові суми і цінні папери, вчиняють виконавчі написи, приймають на зберігання документи, вчиняють морські протести, видають дублікати посвідчених ними документів.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про нотаріат», у населених пунктах, де немає нотаріусів, нотаріальні дії вчиняють посадові особи органів місцевого самоврядування. Компетенцію названих осіб щодо вчинення ними нотаріальних дій перед бачено у ст. 37 Закону України «Про нотаріат».

Таким чином, у сільських населених пунктах уповноважені на це посадові особи органу місцевого самоврядування вчиняють такі нотаріальні дії – вживають заходів щодо охорони спадкового майна, посвідчують заповіти (крім секретних), видають дублікати посвідчених ними документів, засвідчують вірність копій (фотокопій) документів і виписок з них, засвідчують справжність підпису на документах.

М. С. Долинська, доктор юридичних наук, виділила ряд особливостей вчинення нотаріальних дій такими особами. Варто звернути увагу на те, що особи органів місцевого самоврядування не мають права оформляти документи, призначені для використання за межами кордону, а також посвідчувати довіреності від юридичних осіб. Посадові особи органів місцевого самоврядування вчиняють нотаріальні дії у сільських населених пунктах незалежно від реєстрації у ньому приватного нотаріуса.

Також варто взяти до уваги те, що свідоцтво про право на спадщину може бути видано уповноваженою на це посадовою особою відповідного органу місцевого самоврядування лише спадкоємцям першої та другої черги за законом і за правом представлення.

Законодавство України окремо визначає компетенцію посадових осіб щодо посвідчення лише двох видів нотаріальних дій: заповітів та довіреностей, прирівняних до нотаріально посвідчених.

Відповідно до ст. 40 нотаріального Закону, до нотаріально посвідчених заповітів (крім секретних) прирівнюються:

1) заповіти осіб, які перебувають на лікуванні у лікарні, госпіталі, іншому стаціонарному закладі охорони здоров'я, а також

осіб, які проживають у будинках для осіб похилого віку та інвалідів, посвідчені головними лікарями, їх заступниками з медичної частини або черговими лікарями цих лікарень, госпіталів, інших стаціонарних закладів охорони здоров'я, а також начальниками госпіталів, директорами або головними лікарями будинків для осіб похилого віку та інвалідів;

2) заповіти осіб, які перебувають під час плавання на морських, річкових суднах, що ходять під прапором України, посвідчені капітанами цих суден;

3) заповіти осіб, які перебувають у пошукових або інших експедиціях, посвідчені начальниками цих експедицій;

4) заповіти військовослужбовців, а в пунктах дислокації військових частин, з'єднань, установ, військово-навчальних закладів, де немає нотаріусів чи посадових осіб органів місцевого самоврядування, які вчиняють нотаріальні дії, також заповіти працівників, членів їхніх сімей і членів сімей військовослужбовців, посвідчені командирами (начальниками) цих частин, з'єднань, установ або військово-навчальних закладів;

5) заповіти осіб, які тримаються в установах виконання покарань, посвідчені начальниками таких установ;

6) заповіти осіб, які тримаються у слідчих ізоляторах, посвідчені начальниками слідчих ізоляторів [1].

Досить важливими є положення, передбачені Законом України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану» від 1 липня 2010 року за № 2398-VI, якими законодавець доповнив розділ II Закону України «Про нотаріат», зокрема ст. 40-1, якою розширив повноваження органів, що посвідчують дії, прирівняних до нотаріально посвідчених: надав дозвіл начальникам установи виконання покарань засвідчувати справжність підпису на документах, зміст яких не суперечить законові і які не мають характеру угод та не містять у собі відомостей, що принижують честь і гідність людини, зазвичай засвідчується підпис на заявах про прийняття або відмову від спадщини.

Посадові, службові особи при посвідченні заповітів і довіреностей зобов'язані зберігати нотаріальну таємницю та не розголошувати відомостей, отриманих під час їх посвідчення. Посадові, службові особи не вправі посвідчувати заповіти і довіреності на своє ім'я або від свого імені, на ім'я або від імені свого чоловіка

чи своєї дружини, їхніх та своїх родичів (батьків, дітей, онуків, діда, баби, братів, сестер) [2, с. 242–243].

Деякі науковці висловлюють своє негативне ставлення про надання повноважень вчиняти нотаріальні дії посадовими особами. Наприклад, питання пов'язані з посвідченням заповітів у лікарнях, будинках престарілих, виправно-трудових установах, досліджував український цивіліст Ю.О. Заіка. На його думку, посвідчення заповітів посадовими особами здебільшого має досить формальний характер. Як правило, головний лікар з хворим практично не зустрічається, його дієздатність перевірити не може, оскільки з хворим спілкується лікар, який безпосередньо його лікує, чи завідувач відділення [3, с. 41].

Зазвичай посадові особи, яким надано право посвідчувати заповіт, не мають базової юридичної освіти, і, як свідчить судова практика, саме ця категорія осіб допускає такі порушення встановлених вимог оформлення заповіту, які зумовлюють визнання його в судовому порядку недійсним [4, с. 21].

На підставі вищезазначеного, можна зробити такі висновки:

1. органи квазінотаріату відіграють важливу роль у нотаріальних правовідносинах, оскільки здійснюють нотаріальні дії при зверненні осіб, які не мають можливості звернутися до державного чи приватного нотаріуса;

2. у законодавстві України існує чіткий та вичерпний перелік осіб, які наділенні такими повноваженнями та перелік нотаріальних дій, які можуть вчинятися такими особами;

3. у деяких випадках для посвідчення заповіту чи довіреності уповноваженими особами обов'язковим є наявність певної обставини, події, яка передбачена в Цивільному кодексу Україні та Законі України «Про нотаріат».

---

1. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 р. № 3425-ХП. *Відомості Верховної Ради України.* 1993. № 39. Ст. 383.

2. Долинська М. С. Нотаріальний процес: підручник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2019. 652 с.

3. Заіка Ю. О. Спадкове право в Україні: Становлення і розвиток: монографія. 2-ге вид. К.: КНТ, 2007. С. 95.

4. Нелін О. І. Нотаріат і квазінотаріат в Україні: окремі дискусійні питання. *Юридична Україна.* 2012. № 8. С. 19–22.

Наталія Чорна,
здобувачка освітнього ступеня бакалавр
юридичного факультету
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ОКРЕМІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ДЕРЖАВНУ ЗРАДУ

За останні роки криміногенна ситуація в нашій країні суттєво погіршилася, у тому числі у сфері охорони національної безпеки.

У наш час особливого значення набуває питання застосування ст. 111 Кримінального кодексу України (далі – КК України).

Широко застосовувати ст. 111 КК України правоохоронні органи почали після анексії Криму. Якщо до 2014 року звинувачення у державній зраді носили поодинокий характер, так наприклад, згідно з офіційним повідомленням СБУ, впродовж 2001–2011 років у провадженні слідчих органів СБУ знаходилося 17 кримінальних справ за цією статтею, а засудили із них лише 7 осіб [1].

Зараз же кількість відкритих проваджень за підозрою в державній зраді значно зросло. Так наприклад у 2014 році зареєстровано 67 проваджень, у 2015 році – 89 проваджень, у 2016 році – 134, а в 2017 році зареєстровано 97 проваджень за підозрою у державній зраді [1].

Розбіжна кваліфікація ознак злочину державної зради та ігнорування працівниками правозастосовних органів положення, щодо обов'язковості доведення вини, негативно впливають на наслідки для обвинуваченого, а саме, відкривають можливості для свавілля з боку державних органів та порушення прав людини [2]. Вільне тлумачення цього поняття призводить до дисонансу та незлагодженості у слідчій та судовій практиці, неправильної кваліфікації таких протиправних дій, притягнення до кримінальної відповідальності осіб, чиї дії не є суспільно небезпечними.

Об'єктом злочину, передбаченого ст. 111 КК України є державна безпека України у будь-якій її сфері.

З об'єктивної сторони державна зрада може виявитися у таких формах:

1) перехід на бік ворога в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту;

2) шпигунство;

3) надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України.

Суб'єктом державної зради у будь-якій її формі може бути тільки громадянин України, який досяг 16-річного віку.

Факт виїзду громадянина України за межі держави навіть для постійного проживання в іншій країні ще не виключає його із сфери відносин з українською державою. Тому, наприклад, передача такою особою представникам іноземної держави відомостей, що становлять державну таємницю, кваліфікується за ст. 111 КК України [2].

Питання про притягнення до відповідальності за статтями 27 і 111 як організаторів, підбурювачів чи пособників державної зради представників іноземної держави чи іноземної організації звичайно постає тільки у тому випадку, коли законодавство України і міжнародні договори не виключають можливості їх підсудності у кримінальних провадженнях судам України у зв'язку з дипломатичною недоторканністю [2].

Суб'єктивна сторона державної зради характеризується виною у вигляді прямого умислу. При вчиненні державної зради винний усвідомлює, що він здійснює перехід на бік ворога в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту (вчинює шпигунські дії, надає іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомогу в проведенні підривної діяльності проти України) і бажає цього.

Кожна держава з метою захисту своєї національної безпеки та деяких інших державних інтересів відносить певну інформацію до державної таємниці. Адже інформаційна безпека – це захищеність інтересів України у сфері комунікацій, інформаційних систем, інформаційної власності [3, с. 158].

Її забезпечують, зокрема, відсутність технічного та технологічного відставання України від розвинутих країн світу в інформаційній сфері, а також проявів монополізації цієї сфери, відсутність проявів обмеження свободи слова та доступу громадян до інформації, дотримання режиму функціонування важливих, з точки зору національної безпеки та життєзабезпечення населення, інформаційно-комунікативних мереж та систем управління, відсутність маніпулювання суспільною свідомістю з боку окремих суб'єктів політичного впливу. У контексті ст. 111 інформаційна безпека передусім означає захищеність України від витоку інформації, яка становить державну таємницю.

Конкретний перелік такої інформації можна знайти в Зводі відомостей, що становлять державну таємницю. Це є акт, в якому зведено переліки відомостей, що згідно з рішеннями державних експертів з питань таємниць становлять державну таємницю у визначених Законом України «Про державну таємницю» сферах [4].

Нині діючий новий Звід відомостей, що становить державну таємницю, затверджений Наказом СБУ за №440 від 12.08.2005 р. І зареєстрований Мінюстом України за №902/11182 від 17.08.2005 р. Тобто, до цього часу в певній мірі можна було говорити про об'єктивне інкримінування, яке було заборонено у 1958 році в основах кримінального законодавства Союзу РСР, оскільки громадяни України достовірно не знали,які саме відомості становлять державну таємницю, і відповідно можуть бути предметом державної зради у формі шпигунства.

Цей документ відрізняється від попереднього тим, що в ньому введені визначення допоміжних слів та термінів, в кожній статті визначені також установи, державні експерти яких, включили ті чи інші відомості до таємних. Це, безумовно, є позитивною рисою нової версії ЗВДТ.

Слова «на шкоду суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України» визначають суб'єктивну спрямованість дій винного і не є характеристикою суспільне небезпечних наслідків діяння.

Сам факт заподіяння вказаної шкоди, яка ще не настала не має значення для кваліфікації діяння за ст. 111. Проте фактичне

спричинення діями винного такої шкоди створює підстави для додаткової кваліфікації його діяння за іншою статтею КК (наприклад, за ст. 112) [5, с. 241].

Окремої уваги потребує встановлення мети вчинення відповідних дій при державній зраді. Так, при вчиненні цього злочину у першій його формі мета вчинення відповідних дій має враховуватися для правильної кваліфікації. Наприклад, такі дії, передбачені статтями 427, 429, 431, 430, як здача ворогові начальником ввірених йому військових сил, не зумовлене бойовою обстановкою залишення ворогові укріплень, бойової та спеціальної техніки чи інших засобів ведення війни, самовільне залишення поля бою під час бою або відмова під час бою діяти зброєю, вчинені з метою сприяння ворогові, добровільна ініціативна участь військовополоненого у роботах, які мають воєнне значення, або в інших заходах, які завідомо можуть заподіяти шкоду Україні, а так само насильство над іншим військовополоненим чи жорстоке поводження з ним з метою припинити таку, що провадилась останнім у таборі, діяльність, спрямовану на шкоду ворогові, мають кваліфікуватися за ст. 111 як перехід на бік ворога в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту або як надання іноземній державі допомоги у проведенні підривної діяльності проти України [4]. Добровільна здача в полон з метою участі у воєнних діях на боці ворога – як готування до злочину, що передбачений (ст. 111 ККУ) [4].

Мотивами державної зради можуть бути користь, помста, бажання полегшити виїзд на постійне місце проживання в іншій країні тощо. Мотиви – це динамічні спонуки активності людини, свідомі чи несвідомі, від яких залежить спрямованість поведінки і які пов'язані з об'єктами, що відповідають певним потребам, але відносно незалежні від них [6, с. 74].

Тому, вчинення державної зради є об'єктом кримінальної відповідальності, звільнення за ч. 2 ст. 111 визначає спеціальну підставу звільнення від кримінальної відповідальності, яке може мати місце за наявності трьох умов в їх сукупності:

1) суб'єктом звільнення є лише такий громадянин України, який вступив у зв'язок з іноземною державою, іноземною організацією або їх представниками й отримав їх злочинне завдання;

2) цей громадянин не вчинив жодних дій на виконання злочинного завдання іноземної держави, іноземної організації або їх представників;

3) він добровільно заявив органам влади України про свій зв'язок з іноземною державою, іноземною організацією або їх представниками та про отримане завдання.

Із зазначеного випливає, що вказані умови практично унеможливлюють застосування на практиці норми ч.2 ст.111, оскільки саме по собі встановлення зв'язку з іноземною державою, іноземною організацією або їх представниками й отримання від них злочинного завдання при прямому умислі на державну зраду є готуванням до державної зради (без такого умислу – лише виявленням наміру).

Тому, якщо громадянин України, встановивши вказаний зв'язок і отримавши відповідне завдання, не вчинив ніяких дій і добровільно відмовився від продовження реалізації свого наміру, то – незалежно від того, заявив він органам державної влади про вказаний зв'язок або не зробив цього, – підстав для притягнення його до кримінальної відповідальності за ст.111 не має, а громадянин, який вчинив державну зраду за власною ініціативою, без відповідного завдання іноземної держави, іноземної організації або їх представників, має притягатися до відповідальності за ст. 111, і норма ч. 2 ст. 111 на такого громадянина не поширюється [2].

У випадку закінченої державної зради особа також має притягуватися до відповідальності за ст.111 КК України. При цьому слід мати на увазі, що державна зрада є закінченим злочином не з моменту встановлення зв'язку з іноземною державою, іноземною організацією або їх представниками чи з моменту отримання від них злочинного завдання, а з моменту вчинення певних конкретних дій на шкоду Україні (вступив до лав ворожої армії, початку збирання відомостей, що становлять державну таємницю, з метою їх наступної передачі представнику ворожої держави тощо). Якщо ж прив'язувати момент закінчення злочину до моменту встановлення вказаного зв'язку, то відповідні діяння, вчинені громадянином України за власною ініціативою, виходитимуть за межі складу цього злочину і, за відсутності протиправності як обов'язкової ознаки злочину (ст. 11), не можуть потягнути кримінальної відповідальності, хіба що фактично вчинене ним інше діяння, яке міститиме склад іншого злочину.

Добровільність ст. 17 КК У у ч. 2 ст. 111 означає, що особа не примушується до зазначеної заяви органами державної влади України, службовими особами, робить її не в результаті насильства чи примусу і не про людське око, і що вона має можливість і надалі певний (можливо, досить тривалий) час приховувати від них факт свого зв'язку з іноземною державою, іноземною організацією або їх представниками. Добровільною заява буде і тоді, коли особа зробила її під впливом своїх родичів чи близьких, у тому числі й тих, які є представниками компетентних органів влади України [3, с. 159].

Отже, видається за доцільне ч. 1 ст. 111 викласти у наступній редакції: «Державна зрада, тобто діяння, умисно вчинене громадянином України на шкоду суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України: перехід на бік сторони, з якою Україна перебуває у стані війни або збройного конфлікту, шпигунство, надання представникам іноземної держави або іноземної організації допомоги у проведенні підривної діяльності проти України»; ч. 2 ст. 111 викласти у наступній редакції: «Звільняється від кримінальної відповідальності громадянин України, якщо він припинив дії на виконання злочинного завдання представників іноземної держави або іноземної організації, добровільно повідомив органи державної влади про вчинене та сприяв відверненню шкоди інтересам України».

---

1. За 10 років в Україні за державну зраду засудили 7 людей. Інтернет видання «Тиждень». 28 квітня 2012 року. URL: http://tyzhden.ua/News/48897 (дата звернення: 25.11.2019).

2. Коментар до статті 111. Державна зрада. URL: http://yurist-online.com/ukr/uslugi/ yuristam/kodeks/024/109.php (дата звернення: 25.11.2019).

3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Г. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2003. 1440 с.

4. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 140-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14 (дата звернення: 25.11.2019).

5. Кримінальне право України: Особлива частина: підруч. для студ. вищ. навч. зал. освіти / за ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. К.: Юрінком Інтер; Х.: Право, 2001. 385 с.

6. Брайнін Я. М. Основні питання загального вчення про склад злочину. К.: Вид-во Київського ун-ту, 1964. 113 с.

Катерина Шостак,
здобувачка освітнього ступеня бакалавр
юридичного факультету
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДО НЕПОВНОЛІТНІХ

Злочини, вчинені неповнолітніми особами, у сучасному світі постійно привертають до себе особливу увагу вчених та практиків. Нині це зумовлено не тільки тим, що неповнолітні завжди визнавались злочинцями особливого типу, але й тим, що сьогодні вони складають одну з найбільш вразливихта незахищених верств населення. В Україні спостерігається стійка тенденція до збільшення дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. Як правило, ці діти входять до «групи ризику», тобто вони найбільш схильні до вчинення правопорушень [1]. Особливого значення набула проблема алкоголізму та наркоманії серед неповнолітніх. Масовим стало явище перших наркотичних спроб у підлітковому віці. Соціальна занедбаність неповнолітніх за умов плюралізму поглядів, відсутності чітких моральних орієнтирів сприяє виникненню та поширенню у середовищі неповнолітніх негативних явищ, якіпороджують схильність до злочинної діяльності. Суспільно небезпечні діяння неповнолітніх усе більше набувають форм жорстоких корисливо-насильницьких посягань. Здебільшого неповнолітні злочинці – це особи з антисоціальною спрямованістю і схильністю до стійких стереотипів антисуспільної поведінки [2]. Скільки дітей-рецидивістів в Україні – невідомо. У цьому плані статистика, яку ведуть державні органи, є малоінформативною. Утім, за даними Генеральної прокуратури у 2018 році неповнолітнівчинили 3 980 злочинів. Левова частка (3 050) – злочини проти власності. З цієї кількості 80 – тілесні ушкодження середньої тяжкості та 23 – навмисні вбивства[6].

Однією з особливостей притягнення неповнолітньої особи до кримінальної відповідальності є диференціація злочинів відносно

віку, з якого вона настає.За загальним правилом, передбаченим Кримінальним кодексом України (далі – ККУ), а саме у ч. 1 ст. 22 зазначено, що кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення злочину виповнилось шістнадцять років. Однак, за вчинення окремих видів злочинів, передбачених у ч. 2 ст. 22 КК до кримінальної відповідальності притягуються неповнолітні особи у віці від 14 до 16 років [3]. У цій статті законодавець передбачив вичерпний перелік тяжких та особливо тяжких злочинів, за вчинення яких кримінальна відповідальність може наставати з чотирнадцяти років.Варто зауважити, що особа вважається такою, що досягла певного віку, не в день народження, а з нуля годин наступної доби.До особливостей кримінальної відповідальності неповнолітніх також відноситься можливість застосування до них примусових заходів виховного характеру (ст. 97 та ч. 1 ст. 105 КК України). Але зазначені заходи мають різну правову природу. Так, застосування примусових заходів виховного характеру згідно ч. 1, ч. 2 ст. 97 КК за своєю правовою природою є видом звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності, а застосування зазначених заходів згідно ч. 1 ст. 105 КК є видом звільнення від покарання. Чинний кримінальний закон України передбачає два види звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності:

1. Звільнення від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного характеру (ст. 97 КК).

2. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності (ст. 106 КК) [4].

У ст. 98 КК передбачена система покарань, які можуть застосовуватися до неповнолітніх. Ця система має певні особливості. Із дванадцяти видів покарань, передбачених ст. 51 КК, до неповнолітніх можуть бути застосовані лише наступні види покарань: штраф; громадські роботи; виправні роботи; арешт; позбавлення волі на певний строк. Додатковими покараннями, що можуть застосовуватися до неповнолітніх, є: штраф та позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (ч. 2 ст. 98 КК України). Новими видами покарань, які можуть призначатися неповнолітнім є громадські роботи та арешт [3]. Пленум Верховного Суду України у своїй постанові від 16.04.2004 № 5 «Про практику застосування судами України законодавства у справах про

злочини неповнолітніх» підкреслює, що інші основні та додаткові покарання до неповнолітніх застосовуватися не можуть, навіть якщо під час розгляду справи в суді вони вже досягли повноліття (п. 11). Окрім того, Пленум Верховного Суду України звертає увагу на той факт, що при розгляді справи про злочин вчинений неповнолітнім з'ясовуються: його вік; стан здоров'я та загальний розвиток; характеристика (ставлення до навчання, праці, поведінка в побуті тощо); умови життя і виховання (дані про сім'ю, побутове оточення); обставини, що негативно впливали на його виховання; вплив дорослих підмовників та інших осіб, які втягнули неповнолітнього у злочинну діяльність, а також його ставлення до вчиненого діяння [5].

У сучасних умовах гуманізації, ювенальна та кримінальна юстиції мають переглянути свої позиції щодо злочинів, вчинених неповнолітніми злочинцями, розвиваючи практику позасудових вирішень конфліктів, а в питанні дитячої злочинності пріоритетними мають були заходи без судового розгляду. Все частіше у країнах Європи набуває поширення так зване «відновне правосуддя». Відновне правосуддя – це справедливе вирішення спору чи конфлікту, спрямоване на подолання його негативних наслідків та зцілення його учасників із соціального погляду. Ідеальна мета такого правосуддя – сформувати у правопорушників почуття відповідальності за власні дії та повернути ситуацію, яка існувала до конфлікту, або, якщо це неможливо, компенсувати заподіяну шкоду. Такі заходи проходять у формі діалогу між кривдником та потерпілим за участю третьої нейтральної сторони. Нею може бути суд, медіатор, представники родини або місцева громада. Під час таких зустрічей сторони конфлікту досягають розуміння того, що відбулося, налагоджують порозуміння й укладають угоду про компенсацію шкоди [6].

Таким чином, наявність у кримінальному законі України самостійного розділу, що передбачає особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх, дозволить суду сконцентрувати увагу на питаннях диференціації та індивідуалізації кримінальної відповідальності і покарання неповнолітніх з урахуванням особливостей їх вікового психофізичного розвитку та інших особливостей. Адже зазначені специфічні риси злочинності непов-

нолітніх зумовили потребу щодо ретельної регламентації кримінальної відповідальності неповнолітніх, яка інколи відступає від загальних правил і засад кримінальної відповідальності та покарання.

1. Державна доповідь «Про становище дітей в Україні: Соціальний захист дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування». К.: Український інститут соціальних досліджень, 2010. 138 с.

2. Головійчук Л. Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх. 2019. URL: http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/3/51.pdf

3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-ІІ. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14

4. Гончар Т. Особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх за чинним Кримінальним кодексом України. URL: http://dspace.onu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/6813/1/89-94.pdf

5. Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 16 квітня 2004 р. № 5. *Вісник Верховного Суду України.* 2004. № 5. С. 4–8. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/va005700-04

6. Мирний М. Відновне правосуддя, або як уберегти від в'язниці дітей-правопорушників. 13.04.2019. URL: https://zmina.info/articles/vidnovne_pravosuddjia_abo_jiak_uberegti_vid_vjiaznici_ditejpravoporushnikiv/

Христина Шпат,
здобувачка освітнього ступеня бакалавр
юридичного факультету
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПОНЯТТЯ КОРУПЦІЇ

Термін корупція походить від сполучення латинських слів *correi* – обов'язкова причетність декількох представників однієї із сторін до однієї справи, *a rumpere* – порушувати, ламати, пошкоджувати, скасовувати. Так утворився самостійний термін – *corrumpere*, що означає участь в діяльності декількох осіб, мета яких полягає у «псуванні», «руйнуванні», «пошкодженні» нормального розвитку судового процесу або процесу керування справами суспільства. У римському праві *«corrumpere»* означало «роз-

ламувати, псувати, пошкоджувати, фальсифікувати свідчення, збезчестити незайману», але у той самий час і «підкуповувати суддю (претора)» [1].

Передбачалися як окремі важливі позови *actio de albo corruptio* – проти того, хто пошкодив або змінив виставлений текст преторського едикту на білій дошці *(album)* для публічних оголошень, що писалися чорними або червоними літерами. Або наприклад, *actio de servo corrupto* – позов, який подавався будь-якій уповноваженій особі проти того, хто морально розбестив чужого раба (змусив його скоїти злочин).

Також у римському праві цим терміном позначалася діяльність кількох осіб, спрямована на порушення нормального ходу судового процесу або управління суспільством.

До корупційних відносилася ціла низка діянь, пов'язаних із фальсифікацією і псуванням державних документів, з підкупом суддів або з моральним розбещенням чужого раба [2].

Протягом наступних майже тисячі років, у період середньовіччя, поняття «корупція» набуває такого виключно церковного, канонічного значення як омана, спокуса диявола. Близько 500 років тому інквізитори сприяли швидкому завершенню боротьби латинської мови з її грецьким корінням, що тривала більше двохсот років. Результатом цього стала заміна терміну «каталіз» (від грец. *katalysis* – руйнування, розкладання, знищення) на латинський «корупція». *Corruptibilitas* – означало тлінність людини, схильність до руйнування, але аж ніяк не його здатність брати і давати хабарі. Корупція в богослов'ї католицизму стала проявом гріховності, бо «гріх є беззаконня».

Сучасне поняття корупції починає складатися на межі Нового часу з початком утворення централізованих держав і правових систем, що існують і нині. Важливий імпульс до осмислення корупції в сучасному розумінні дають праці Нікколо Макіавеллі. Він порівнював корупцію з хворобою, наприклад, сухотами [3].

Спочатку її важко розпізнати, але легше лікувати, якщо ж вона запущена, то її легко розпізнати, але вилікувати важко, зазначав великий італійський філософ і політичний діяч XVI століття. Так само й корупція у справах держави, продовжує автор, якщо вчасно виявити недугу, що починається (це можуть зробити лише

мудрі правителі), то позбутися її неважко, якщо ж вона запущена так, що будь-кому видно, то ніяке зілля вже не допоможе.

Згідно з Макіавеллі, корупція – це використання публічних можливостей у приватних інтересах. У подальшому акцент у розумінні корупції був перенесений на її кримінологічну та кримінально-правову сторони. Томас Гоббс через століття напише в «Левіафані»: «люди, що хизуються своїм багатством, сміливо скоюють злочини, сподіваючись, що їм вдасться уникнути покарання шляхом корумпування державної юстиції або отримати прощення за гроші або інші форми винагороди». До них він відносив «тих, хто має багато могутніх родичів або популярних людей, що завоювали собі високу репутацію», що наважуються порушувати закони в надії на те, що їм вдасться чинити тиск на владу, що виконує закон.

Корупція, за Гоббсом, «є корінь, з якого випливає в усі часи і за всяких спокус презирство до всіх законів». Якщо говорити про сучасне поняття корупції, то найпростіші визначення корупції можна знайти в словниках. У тлумачному словнику Ожегова, корупція – це моральний занепад посадових осіб і політиків, що виражається у незаконному збагаченні, хабарництві, розкраданні [4].

У Короткому словнику іноземних слів корупція – це підкуп, продажність громадських і політичних діячів, посадових осіб, які використовують посаду, що вони обіймають, з метою особистого збагачення.

Однак існують й інші визначення цього поняття. Визначення, що найчастіше використовується, охоплює широке коло протиправних діянь, – це зловживання громадським або приватним службовим становищем для особистої вигоди.

Крім цього загального визначення, існує така ж безліч різних визначень корупції, скільки й проявів самої проблеми. Визначення розрізняються залежно від культурних, правових або інших особливостей. У самих визначеннях немає згоди в тому, які конкретні дії необхідно включити, а які виключити. Проблемою такого визначення є те, що воно не підходить для всіх культур і суспільств.

Також те, що вважається корупцією в одному суспільстві, може не виявитися такою в іншому. Тим не менш, у кожному

суспільстві можуть відбуватися дії, які засуджуються з культурних причин, а також очікування, що покладаються на виконавців публічних функцій.

У зв'язку з цим, існує цілий ряд різних визначень поняття «корупція» Наприклад: Transparency International – неурядова організація для боротьби з корупцією та дослідження рівня корупції у всьому світі – пропонує таке визначення: «Корупція має на увазі таку поведінку посадових осіб державного сектора, як державних службовців, так і політиків, через яку вони самі або їхні близькі неправомірно і незаконно збагачуються внаслідок зловживання державними повноваженнями, що були їм надані».

Корейська незалежна комісія по боротьбі з корупцією закликає розкривати випадки, коли «будь-яка державна посадова особа зловживає становищем чи повноваженнями і порушує закон під час виконання посадових обов'язків з метою отримання вигоди для себе або третьої сторони».

Згідно з дефініцією Азійського банку розвитку, під корупцією розуміється така «поведінка посадових осіб державного і приватного сектора, внаслідок якої вони самі та/або їх близькі неправомірно й незаконно збагачуються, або примушують до цього інших через зловживання становищем, в якому вони знаходяться».

У Цивільній Конвенції про боротьбу з корупцією «корупція» означає прямі чи опосередковані вимагання, пропонування, дачу або одержання хабара чи будь-якої іншої неправомірної вигоди або можливості її отримання, які порушують належне виконання будь-якого обов'язку особою, яка отримує хабара, неправомірну вигоду чи можливість мати таку вигоду, або поведінку такої особи.

Сьогодні ми з упевненістю можемо сказати, що у світі існує така ж безліч інших визначень корупції, як і проявів самої проблеми. Однак, незважаючи на загальне бажання дати уніфіковане, єдине визначення корупції, що влаштовувало б усіх і підходило для всіх, ця місія не мала успіху. Визначення розрізняються залежно від культурних, правових або інших особливостей.

Розглядаючи питання визначення терміну «корупція» за радянських часів, слід зазначити, що термін «корупція», як від-

значалося раніше, взагалі заперечувався радянською правовою думкою.

Так, термін «корупція» був введений у вжиток лише наприкінці 80-х років XX сторіччя. Замість нього використовувалися терміни «хабарництво», «зловживання службовим становищем», «попуск» тощо.

Після офіційного введення термін «корупція» дуже швидко набув популярності, що призвело до його масового вживання як науковцями, політичними діячами, так і пересічними громадянами.

Разом з тим, вживаючи це поняття, автори вкладали в нього різний зміст. При цьому під корупцією розумілося будь-яке зловживання владою будь-якою особою, яка наділена владою.

Корупційна злочинність є складовою більш широкого суспільного явища – корупції. Тому, розгляд цього виду злочинності доцільно розпочати зі з'ясування сутності корупції. Тим більше, що вона залишається малодослідженою, і є чинником, що реально загрожує національній безпеці України [5].

Отже, у загальному вигляді корупцію можна визначити як соціальне явище, яке охоплює всю сукупність діянь, пов'язаних з неправомірним використанням особами наданої їм влади та посадових повноважень з метою задоволення особистих інтересів чи інтересів третіх осіб, а також інших правопорушень, що створюють умови для вчинення корупційних діянь або їх приховування.

---

1. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18/page

2. Публічно-правова протидія корупції: навч. посібник / В. В. Топчій, В. А. Шкелебей, Т. М. Супрун. 2016. 206 с.

3. Антикорупційна політика в Україні: мультимедійний навч. посібник / Національна академія внутрішніх справ. URL: http://www.naiau.kiev.ua/books/atikoruption/index.html

4. Чепелюк В. О. Досвід зарубіжних країн у боротьбі з корупцією. 2016. 206 с.

5. Теоретико-правові засади протидії корупції: науково-аналітична доповідь / авт. кол.: В. Ф. Дейнека, М. В. Кармаліта, О. М. Розум. 2014. 39 с.

Соломія Шпинда,
здобувачка освітнього ступеня бакалавр
юридичного факультету
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВА ЛЮДИНИ НА БЕЗПЕЧНЕ ДЛЯ ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я ДОВКІЛЛЯ

Взаємодія суспільства і природи – це об'єктивно існуюче явище, яке здійснюється на основі певних закономірностей. Перш за все, суспільство не може існувати без природи, оскільки саме природні блага забезпечують життєдіяльність людини. У свою чергу, природа потребує належного та виваженого функціонування суспільства, зокрема, у відтворенні та відновленні використаних ним природних ресурсів. Такі процеси відбуваються як природним шляхом, так і через штучні заходи, пов'язані з активною діяльністю людини. Їх результатом є екологічні правовідносини. Як відомо, одним із елементів, які складають зміст екологічних правовідносин, є права людини, що являють собою сукупність юридичних можливостей та засобів, спрямованих на задоволення потреб громадян у галузі використання природних ресурсів, охорони навколишнього природнього середовища та забезпечення екологічної безпеки.

Серед них пріоритетне значення має право на безпечне для життя та здоров'я довкілля як одне із фундаментальних та всеосяжних суб'єктивних прав людини та громадянина. Воно є невіддільним від її сутності та зачіпає основи життєдіяльності, пов'язані з підтримкою нормальних екологічних, економічних та естетичних умов життя [1, с. 45].

Саме тому, воно закріплене у низці нормативно-правових актів як міжнародного (наприклад, Конвенція ООН про доступ до інформації, участь громадськості у процесі прийняття рішень і доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля від 25 червня 1998 року), так і національного характеру (Конституція України, Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища», Цивільний кодекс України тощо).

Зміст вищезазначеного екологічного права являє собою можливість проживання людини в такому навколишньому природному

середовищі, що не спричиняє шкоди його здоров'ю та дає можливість вільно користуватись його природними благами (дихати чистим повітрям, пити якісну та безпечну воду тощо).

Визначення поняття «безпечні умови для людини» міститься у ст. 1 Закону України «Про забезпечення санітарного та епідеміологічного благополуччя населення», де визначено як стан середовища життєдіяльності, при якому відсутня небезпека шкідливого впливу його факторів на людину [2]. Стосовно ж самого довкілля, безпечним є такий його стан, який не впливає негативно на здоров'я людини і процеси функціонування живих організмів, в якому наявні хімічні, фізичні, біологічні та інші елементи, не порушують природного балансу зв'язку людини і довкілля, не перевищуючи встановлені законодавством норми безпеки. Тобто, до держави, як до одного з суб'єктів екологічного права, пред'являється вимога на здійснення, в основному, активних дій, спрямованих фактично на забезпечення екологічної безпеки. Серед них обов'язок прийняття досконалих нормативно-правових актів у галузі екологічного права, ведення належного обліку природних об'єктів та унікальних територій, спостереження за їх станом та змінами, здійснення усіх форм екологічного контролю тощо.

Основні вимоги до якості довкілля на державному рівні визначені та зафіксовані в екологічних стандартах та нормативах [3, с. 97]. Станом на сьогодні в Україні базовими критеріями безпечного навколишнього природного середовища є нормативи екологічної безпеки (для прикладу, нормативи гранично допустимих концентрацій забруднюючих речовин в атмосферному повітрі). Саме їх перевищення слід розглядати як порушення права на безпечне довкілля.

Варто звернути увагу на те, що ст. 293 Цивільного кодексу України у якій зазначається, що діяльність фізичної та юридичної особи, що призводить до нищення, псування, забруднення довкілля, є незаконною. Право та водночас обов'язок кожного вимагати припинення такої діяльності, адже так як право громадян на безпечне для життя та здоров'я довкілля відноситься до абсолютних прав, то йому відповідає обов'язок держави і всіх інших осіб утримуватись від порушення цього права. Враховуючи те, що право громадян на екологічну безпеку, закріплене в ст. 50 Конституції України, а її норми є нормами прямої дії, то незалежно від чинників, що призвели до його порушення, громадяни мають право на

відшкодування заподіяної шкоди. Таким чином, правове регулювання можливості відшкодування такої шкоди є одним із важливих механізмів реалізації цього права.

Для реалізації цього права у законодавстві встановлені умови для того, щоб вимагати від держави, а також інших фізичних та юридичних осіб виконання вимог екологічної безпеки, а також у випадку їх порушення звертатись за захистом порушеного права до відповідних органів державної влади.

Таким чином, на законодавчому рівні закріплено не лише право на безпечне для життя та здоров'я довкілля, але і механізми для його реалізації. Наш громадянський обов'язок полягає в реалізації цього права, тобто бути екологічно активними, щоб зберегти довкілля для нащадків.

---

1. Кобецька Н. Р. Екологічне право України: підручник. К.: Юрінком Інтер, 2008. 327 с.

2. Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення: Закон України від 24.02.1994 р. № 4004-XII. URL: https:zakon.rada.gov.ua/laws/show/4004-12 (дата звернення: 14.11.2019).

3. Гетьман А. П. Екологічне право: підручник. Харків: Юридична література, 2013. 397 с.

Ігор Юрчук,
здобувач освітнього ступеня бакалавр
юридичного факультету
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ БАНКІВСЬКОЇ ТАЄМНИЦІ ПРИ РОЗГЛЯДІ ЦИВІЛЬНИХ СПРАВ

Інформація є першоосновою життя сучасного суспільства, предметом і продуктом його життєдіяльності, а процес її створення, накопичення, зберігання, передавання та обробки стимулює прогрес у сфері знарядь її виробництва, – електронно-обчислювальної техніки, засобів телекомунікації та системи зв'язку.

Унаслідок нових інформаційних досягнень державні кордони стають практично прозорими для обігу інформації. Однак комп'ютерні технології – не єдина загроза комерційній таємниці [1].

Інформація щодо діяльності та фінансового стану клієнта, яка стала відомою банку у процесі обслуговування клієнта та взаємовідносин з ним чи третім особам при наданні послуг банку, є банківською таємницею.

Банківською таємницею, зокрема, є:

1) відомості про банківські рахунки клієнтів, у тому числі кореспондентські рахунки банків у Національному банку України;

2) операції, які були проведені на користь чи за дорученням клієнта, здійснені ним угоди;

3) фінансово-економічний стан клієнтів;

4) системи охорони банку та клієнтів;

5) інформація про організаційно-правову структуру юридичної особи – клієнта, її керівників, напрями діяльності;

6) відомості стосовно комерційної діяльності клієнтів чи комерційної таємниці, будь-якого проекту, винаходів, зразків продукції та інша комерційна інформація;

7) інформація щодо звітності по окремому банку, за винятком тієї, що підлягає опублікуванню;

8) коди, що використовуються банками для захисту інформації;

9) інформація про фізичну особу, яка має намір укласти договір про споживчий кредит, отримана під час оцінки її кредитоспроможності [2].

Розкриття банківської таємниці може здійснюватися в двох формах: адміністративної і судової. Адміністративна – забезпечується на вимогу зазначених у законі компетентних осіб безпосередньо банком і без попереднього звернення до суду. Судова – надається банком, але на вимогу суду або за рішенням суду.

З метою забезпечення зберігання та захисту банківської таємниці банки зобов'язані у внутрішніх положеннях встановити спеціальний порядок ведення діловодства з документами, що містять банківську таємницю, зокрема визначити: порядок реєстрації вихідних документів, роботи з документами, що містять банківську

таємницю, відправлення та зберігання документів, які містять банківську таємницю, а також особливості роботи з електронними документами, які містять банківську таємницю.

Під час опрацювання вихідних документів виконавець документа визначає потребу проставляння на ньому грифа «Банківська таємниця». Необхідність проставляння такого грифа на документі визначається виконавцем з урахуванням вимог статті 1076 Цивільного кодексу України та статті 60 Закону про банки. Банки надають Національному банку України уповноваженим державним органам та особам, визначеним частиною першою статті 62 Закону про банки, документи з грифом «Банківська таємниця» із супровідним листом, у якому зазначається перелік доданих документів (копій), кількість аркушів кожного документа, гриф «Банківська таємниця» та до реєстраційного номера супровідного листа додається відмітка «БТ» [3].

У свою чергу, на вимогу суду банківська таємниця розкривається в двох випадках:

а) суддею одноособово з дотриманням режиму секретності;

б) судом при розгляді справи в господарському, адміністративному, кримінальному та цивільному судочинстві. Відбувається це, як правило, при вирішенні судом питань про забезпечення доказів, витребування доказів, про що судом ухвалюються процесуальні визначення.

Вимога відповідного державного органу на отримання інформації, яка містить банківську таємницю, повинна:

1. бути викладена на бланку державного органу встановленої форми;

2. бути надана за підписом керівника державного органу (чи його заступника), скріпленого гербовою печаткою;

3. містити передбачені Законом України «Про запобігання корупції» підстави для отримання цієї інформації;

4. містити посилання на норми закону, відповідно до яких державний орган має право на отримання такої інформації.

Провадження по даній категорії справ також має свої особливості, на які варто звернути увагу. Справи окремого провадження розглядаються з дотриманням загальних правил, за винятком положень про змагальність сторін і меж судового розгляду, тому що особливістю таких справ є відсутність спору про право. Крім того,

справи про розкриття банківської таємниці розглядаються в закритому судовому засіданні.

Щодо особливостей суб'єктного складу й обсягу розкриття банківської таємниці слід зазначити, що:

– до суб'єктів, які можуть вимагати від банку розкриття банківської таємниці, відносяться власник банківської таємниці, суд, органи прокуратури, СБУ, органи внутрішніх справ, ДПС, ДВС, спеціально уповноважений орган з питань фінмоніторингу, АМКУ (ч. 1 ст. 62 Закону № 2121). Це вичерпний перелік. Отже, всі інші особи, можуть одержати доступ до банківської таємниці тільки в судовому порядку. У тих випадках, коли законом суб'єктові надане право самостійно звертатися в банк за одержанням інформації, що містить банківську таємницю, суди повинні перевіряти чи звертався такий суб'єкт у банк, до подачі заяви в суд;

– обмеження по обсягу надання банківської таємниці чітко не встановлені Законом № 2121, але визначені спеціальними законами, що регулюють діяльність кожного суб'єкта.

– з огляду на, що, згідно ч. 4 ст. 62 Закону № 2121, банку заборонено надавати інформацію про клієнтів іншого банку, навіть якщо їхні імена зазначені в документах, угодах і операціях клієнта, одержання такої інформації можливо тільки в судовому порядку.

Особливістю рішення по справах про розкриття банківської таємниці є те, що, незважаючи на необхідність дотримання всіх вимог, встановлених до судових рішень, воно привселюдно не проголошується, тому що розгляд справи проходить у закритому судовому засіданні [4].

Особа, щодо якої банк розкриває банківську таємницю, або заявник можуть оскаржити рішення суду в п'ятиденний строк в апеляційний суд, що, однак, не припиняє його виконання. Тобто розкриття банківської таємниці має необоротний характер, повернення виконання судового рішення неможливе [5]

Крім того, банк не є суб'єктом оскарження, що пов'язане з тим, що в банку немає певної зацікавленості в результаті розгляду справи й у технічному обов'язку виконати судове рішення.

Підтвердженням цього є судова практика:

Так, 2 травня 2018 р. Верховний Суд своєю постановою у справі № 756/10063/15-ц частково скасував рішення судів попе-

редніх інстанцій з огляду на те, що ними не вірно кваліфіковано дії банківської установи.

Позивач, який уклав з відповідачем (ПАТ «Універсал Банк», далі – Банк) договір про отримання кредиту, у позові до банку зазначив, що не має жодних підтверджуючих документів про перехід до нього 120 тис. дол. США, а валютний рахунок на його ім'я не було відкрито.

Представник позивача надіслав запит відповідачу, в якому просив надати інформацію щодо кредиту та руху коштів. Банком надано відповідь, що інформація яка містить банківську таємницю, розкривається банками на письмовий запит або з письмового дозволу власника інформації. Отже, запитуваної інформації відповідач не надав.

Представник позивача подав до суду позовну заяву до публічного акціонерного товариства Банку, третя особа – Національний банк України, про визнання бездіяльності протиправною та зобов'язання вчинити дії.

Рішенням районного суду від 8 лютого 2016 р., залишеним без змін ухвалою апеляційного суду, у задоволенні позову відмовлено. Рішення мотивовано тим, що запит представника від імені позивача про розкриття інформації, що містить банківську таємницю, не відповідає вимогам чинного законодавства, а тому з метою захисту інформації, яка становить банківську таємницю, банк правомірно відмовив у наданні інформації.

Верховний Суд зазначив, що судами попередніх інстанцій вірно відмовлено у задоволенні позову в частині визнання бездіяльності відповідача протиправною, оскільки банк насамперед захищав права та законні інтереси позивача, як клієнта банку, а тому діяв правомірно.

Водночас, судами помилково відмовлено у частині зобов'язання відповідача до вчинення дій, оскільки надання інформацію відповідає вимогам закону «Про банки і банківську діяльність» та забезпечує позивачу доступ до інформації щодо кредитних зобов'язань, стороною в яких він є, що сприяє захисту прав позивача.

Судами попередніх інстанцій установлено правовий статус представника позивача та належним чином перевірено довіреність на представлення інтересів.

Відмовляючи у задоволенні позову, судами попередніх інстанцій залишено поза увагою право представника позивача на отримання інформації що містить банківську таємницю. Крім того, згідно з ч. 1 ст. 1076 ЦК України банк гарантує таємницю банківського рахунка, операцій за рахунком і відомостей про клієнта. Відомості про операції та рахунки можуть бути надані тільки самим клієнтам або їхнім представникам. Таким чином, законодавством не заборонено надання інформації, що містять банківську таємницю, і представникам.

Верховний Суд постановив задовольнити позовні вимоги в частині зобов'язання вчинити дії, а в частині визнання бездіяльності протиправною рішення попередніх інстанцій залишив без змін [6].

Отже, підсумовуючи варто відзначити, що ми цілком погоджуюся з кінцевою постановою Верховного Суду. Оскільки особа вчинила бездіяльність проте мала право на одержання інформації. З вище наведеного можна дійти висновку, що були розкриті питання вимог до суб'єктів, які прагнуть розкрити банківську таємницю, зокрема державних органів та національної комісії з цінних паперів.

---

1. Захист комерційної таємниці. Кадровик. UA. 20 липня 2015 р. URL: https://www.kadrovik.ua/content/zahyst-komerciynoyi-tayemnyci

2. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07 грудня. 2000. № 2121-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14 (дата звернення: 27.11.2019 р.).

3. Про затвердження Правил зберігання, захисту, використання та розкриття банківської таємниці: Постанова правління Національного банку України 14 липня 2006 № 267. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0935-06. (дата звернення: 27.11.2019 р.).

4. Сирота А. І. Банківська таємниця як правова категорія. *Фінансове право*. 2013. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fp_2013_1_5

5. Цивільний процесуальний кодекс: Закон України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15. 2019. (дата звернення: 27.11.2019 р.).

6. Узагальнення судової практики ВСУ: Судова практика розгляду справ про розкриття банками інформації, яка містить банківську таємницю, щодо юридичних та фізичних осіб від 2009 р. № 0003700-09. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0003700-09 (дата звернення: 27.11.2019 р.).

Марта Яким,
здобувачка освітнього ступеня магістр
юридичного факультету
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

СУДОВІ ЕКСПЕРТИЗИ ПРИ ВИРІШЕННІ ЗЕМЕЛЬНИХ СПОРІВ

Судовими експертами називають обізнаних осіб, які володіють спеціальними знаннями в певній галузі і яких суд залучає для проведення дослідження фактичних обставин. Відповідна експертиза називається судовою [1, с. 36].

Судово-експертну діяльність здійснюють державні спеціалізовані установи, а також судові експерти, які не є працівниками зазначених установ, та інші фахівці (експерти) з відповідних галузей знань у порядку та на умовах, визначених Законом України «Про судову експертизу» [2].

Не може залучатися до проведення судової експертизи та виконання обов'язків судового експерта особа, визнана в установленому законом порядку недієздатною, а також та, яка має не зняту або не погашену судимість, або на яку протягом останнього року накладалося адміністративне стягнення за вчинення корупційного правопорушення або дисциплінарне стягнення у вигляді позбавлення кваліфікації судового експерта [2].

В Україні нині судова експертиза є особливим видом доказів, що зазначається в нормах усіх процесуальних законів України, зокрема Господарського процесуального кодексу України (с. 42), Цивільного процесуального кодексу України (с. 66), Кодексу адміністративного судочинства України (с. 81–85) та Кримінального процесуального кодексу України (параграф 5).

Стаття 1 Закону України «Про судову експертизу» визначає судову експертизу як дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів досудового розслідування чи суду [2]. Варто розуміти, що результат роботи судового експерта повинен базуватися на принципах об'єктивності, достовірності, доступності, повноти та, разом з цим, балансувати між інтересами суду та сторін у справі.

Якщо говорити про тривалі земельні спори, то варто відзначити, що земельно-технічна експертиза є часто єдиним виходом із них. Підставою проведення судової експертизи є відповідне судове рішення чи рішення органу досудового розслідування, або договір з експертом чи експертною установою – якщо експертиза проводиться на замовлення інших осіб [3].

Згідно з положеннями п. 6.1 Наказу Міністерства юстиції України «Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень» від 08.10.98 № 53/5, серед основних завдань земельно-технічної експертизи виділяються, зокрема: визначення фактичного землекористування земельними ділянками; визначення відповідності фактичного землекористування; визначення порушень меж та накладання земельних ділянок відповідно до правовстановлювальних документів на ці земельні ділянки та вимог нормативно-правових актів; визначення відповідності фактичного розташування будівель, споруд та інших об'єктів відносно меж земельних ділянок правовстановлювальним документам та технічній документації із землеустрою та землекористування тощо [4].

Таким чином, земельно-технічна експертиза є досить трудомістким й складним у технічному плані дослідженням. Для того, щоб виконати зазначені вище завдання, судовий експерт має не тільки дослідити існуючі правовстановлюючі документи на земельні ділянки, а також встановити межі таких земельних ділянок безпосередньо на місцевості та порівняти отриману інформацію з інформацією, наявною у матеріалах справи. При цьому судовий експерт повинен бути максимально точним, враховуючи те, що визначення меж земельних ділянок проводиться у державній системі координат з використанням сучасних приладів.

Судовий експерт, як учасник процесу, несе особисту відповідальність за висновки, яких він досяг під час проведення судової експертизи.

Згідно зі ст. 6 Закону України «Про судову експертизу», якщо судову експертизу необхідно провести на місці події або за місцезнаходженням об'єкта дослідження, особа або орган, які її призначили або на замовлення яких вона проводиться, повинні

забезпечити судовому експертові безперешкодний доступ до об'єкта дослідження і належні умови праці [2].

Таким чином, при вирішенні земельних спорів за допомогою судової експертизи, судовий експерт зобов'язаний:

1) провести повне дослідження і дати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок;

2) на вимогу особи або органу, які залучили експерта, судді, суду дати роз'яснення щодо даного ним висновку [2].

Отож, судова експертиза є одним із ефективних способів вирішення земельних спорів, хоча сама по собі вона є доволі трудомістким та складним дослідженням у технічному плані.

---

1. Мохов А. А. Специфика экспертного заключения как судебного доказательства. *Арбитражный и гражданский процесс*. М. С. 35–38.
2. Про судову експертизу: Закон України від 25.04.1994 № 4038-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12 (дата звернення: 02.11. 2019).
3. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: Наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98 (дата звернення: 02.11. 2019).
4. Про затвердження Положення про експертно-кваліфікаційні комісії та атестацію судових експертів: Наказ Міністерства юстиції України від 09.08.2005 № 86/5. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0882-05 (дата звернення: 02.11. 2019).

Тетяна Ямкова,
здобувачка освітнього ступеня бакалавр
юридичного факультету
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

АНАЛІЗ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ДІТЕЙ

Про актуальність даного питання свідчать дані різних соціологічних досліджень, неповнота охоплення правовим регулюванням громадських відносин у даній сфері на тлі зростання

злочинності в мережі Інтернет по відношенню до неповнолітніх, тематика проведених наукових і методичних заходів. Потреба реагування з боку держави на злочини, що здійснюються в соціальних мережах адміністраторами так званих «груп смерті» та подібних до них неформальних спільнот знаходить втілення в реалізованих пропозиціях негайного внесення змін до Кримінального кодексу та Кримінального процесуального кодексу України.

Актуальність зачепленої проблеми призводить до ухвалення серйозних контролюючих заходів. Наводяться дані про те, що сьогодні новітні системи контролю Інтернету, які дозволяють не тільки блокувати небажані ресурси, а й спостерігати за мережевою активністю учнів функціонують у школах України. Проблема організаційно-правового забезпечення інформаційної безпеки дітей гостро усвідомлюється іншими країнами.

За заявою прокуратури Великобританії 25% британських підлітків постраждали від онлайн-троллінгу за ознакою статі, сексуальної орієнтації, раси, релігії, стану здоров'я або гендерної ідентичності.

Генеральний прокурор Великобританії Е. Сондерс заявила: «Інтернет – це не анонімне місце, де люди можуть відправляти повідомлення без будь-яких наслідків.

Люди повинні думати про власну поведінку. Якщо ви грубо знущалися над людьми, ображали та домагалися їх в Інтернеті, то ми будемо вас переслідувати в судовому порядку так само, як якщо б ви це робили офлайн».

У літературі підкреслюється психологічний аспект проблем інформаційної безпеки. Наводяться дані про те, що у осіб, які тривалий час присвячують перегляду фільмів, пошуку інформації в мережі Інтернет, спілкування в соціальних мережах, відзначається висока тривожність, а тривожна особистість більш схильна до маніпуляцій свідомості, оскільки має підвищену лабільність (лат. *labilis* – нестійкий) правої півкулі головного мозку. В результаті розвивається благодатне середовище для нав'язування особі певних образів, інформації, послаблюється критичне ставлення особи до більш прийнятною відомостями.

Однією з галузей в спектрі завдань державної культурної політики позначена галузь формування інформаційного середовища,

сприятливого для становлення особи. Доктрина інформаційної безпеки України в напрямі реалізації зазначених цілей називають такі завдання: формування інформаційної грамотності громадян; підвищення якості матеріалів і інформації, що розміщуються в засобах масової інформації та мережі Інтернет; підвищення етичної та естетичної цінності, професійного рівня розповсюджуваних державними теле- і радіомовниками програм і продуктів; формування єдиного інформаційного простору знань на основі оцифрованих книжкових, архівних, музейних фондів, зібраних в Національну електронну бібліотеку, національні електронні архіви з різних галузей знання і сфер творчої діяльності [1].

Виходячи з положень Доктрини інформаційної безпеки України, підхід до розуміння інформаційної безпеки дітей як захисту дитини від дестабілізуючого впливу інформаційної продукції та створення умов інформаційного середовища для позитивної соціалізації та індивідуалізації, оптимального соціального, особистісного, пізнавального та фізичного розвитку, збереження психічного та психологічного здоров'я і благополуччя, формування позитивного світосприйняття, державна політика в галузі забезпечення інформаційної безпеки дітей базується на принципі створення умов для формування в інформаційному середовищі сприятливої атмосфери для дітей незалежно від їх соціального стану, релігійної та етнічної приналежності.

Як зазначає О. Топчій у дослідженні «Педагогічні підходи до формування інформаційної безпеки дітей та юнацтва» кожна вікова категорія учнів має свої специфічні особливості, які слід враховувати при організації медіа-освіти, в курсі безпеки життєдіяльності, при вивченні основ правознавства, при організації виховної роботи з дітьми та їх батьками [2, с. 481].

При цьому аналіз нормативно визначених механізмів реалізації Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року виявляє в числі звільнених правових, організаційно-управлінських, кадрових, фінансово-економічних та інформаційних так звані науково-методичні механізми, що охоплюють проведення прикладних досліджень з вивчення ролі і місця засобів масової інформації та інформаційно-телекомунікаційної мережі Інтернет в розвитку особистості дитини [3].

В продовження вирішення питань забезпечення інформаційної безпеки дітей Кабінетом Міністрів України була затверджена Державна соціальна програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2021 року», де одним з питань була позначена проблема інформаційної безпеки дітей [4].

Розробка даного концептуально важливого документа була продиктована необхідністю розвитку одного з напрямів – забезпечення інформаційної безпеки дитинства.

Як пояснювалося в момент обговорення на сайті Кабінету Міністрів України, вона була розроблена на основі багатостороннього аналізу законодавства різних країн світу у галузі інформаційної безпеки дітей, практики застосування значених нормативних актів.

Зокрема, експертами досліджувалося відповідне правове поле Європейського Союзу, країн Азіатсько-Тихоокеанського регіону, США та Канади. Досліджена практика створення та функціонування в різних країнах інституту саморегулювання інформаційного співтовариства.

При підготовці було проведено аналіз змісту та структури інформаційного споживання сучасних дітей і підлітків за віковими категоріями.

Автори виділили чотири ключові елементи інформаційної безпеки дітей: державно-правової, медійний, психолого-педагогічний та художньо-культурний.

Тільки поєднання цих елементів дозволить побудувати ефективну систему регулювання споживання інформаційної продукції, максимально безпечного для психічного та фізичного розвитку і здоров'я підростаючого покоління.

Державна соціальна програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2021 року», затверджена постановою Кабінету Міністрів України 30 травня 2018 року, передбачає розроблення стратегії формування безпечного інформаційного простору для дітей, тим самим підкресливши актуальність вирішення проблем інформаційної безпеки в умовах нових, що представляють серйозну небезпеку для сучасного покоління дітей і підлітків.

Прийняті в останні роки нормативні акти, що сприяють врегулюванню проблем інформаційної безпеки, свідчать про відсутність чіткої стратегії в питанні правового забезпечення інформаційної безпеки дітей, про фрагментарне, точковому вирішенні окремих, що потребують уваги законодавця питань.

Такий підхід, при всій важливості реалізації єдиної державної політики у галузі інформаційної безпеки дітей, цілі створення сучасного медіа середовища, що враховує ризики, пов'язані з розвитком Інтернету та інформаційних технологій, виявляє в результаті, з огляду на отриманий результат – наявність комплексу актів, що регулюють питання забезпечення безпеки тільки частини інформаційного суспільства безсистемність підходу у виробленні єдиної державної політики щодо інформаційної безпеки особи в цілому.

Вектор на забезпечення інформаційної безпеки дитинства доцільніше розглядати як основний в напрямі вироблення комплексного підходу у вирішенні проблем інформаційної безпеки кожної зі складових інформаційного суспільства, кожної його спільноти: молоді, як найбільш активної частини користувачів мережі Інтернет, людей пенсійного віку, людей з обмеженими можливостями, які оволодівають комп'ютерною грамотністю, в тому числі за рахунок реалізації спеціальних соціальних програм, адресної соціальної допомоги.

---

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України»: Указ Президента України від 25.02.2017 р. № 47/2017. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/47/2017 (дата звернення: 18.11.2019).

2. Топчий О. Педагогічні підходи до формування інформаційної безпеки дітей та юнацтва. 2017. URL: https://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Bernatova9/subor/Topchij.pdf (дата звернення: 18.11.2019).

3. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року: Указ Президента України від 25.06.2013 р. № 334/2013. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/334/2013 (дата звернення: 18.11.2019).

4. Про затвердження Державної соціальної програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2021 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 30.05.2018 р. № 453. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/453-2018-п (дата звернення: 18.11.2019).

Тетяна Ямкова,
здобувачка освітнього ступеня бакалавр
юридичного факультету
(Львівський державний університет внутрішніх справ),
Юлія Власюк,
здобувачка освітнього ступеня бакалавр
юридичного факультету
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ – ЯК ОСНОВНИЙ НАПРЯМОК ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Захист прав людини і громадянина є основним напрямком Європи та нашої держави. Тому для досягнення зазначеної цілі, одним із методів його досягнення, стало реформування старої міліції на нову поліцію. Реформування відбувалося протягом 2014–2015 років, зокрема, у 2015 році було прийнято Закон України «Про Національну поліцію». Відповідно до цього нормативно-правового акту, Національна поліція України (поліція) – це центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку [1]. Отже, дефініція визначає, що поліція створена для забезпечення охорони прав та свобод людини.

Принципи діяльності вказаного органу повністю підтримують захист прав та свобод людини і громадянина. Першим із таких принципів є – верховенство права. Він визнає, шо людина, її життя та свобода є найвищими цінностями. У цьому контексті Закон перегукується із Конституцією України яка також визнає, зокрема стаття 3, життя та свободу людини найвищою соціальною цінністю. Важливим є те, що принцип верховенства права виконується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини, що свідчить про високий рівень захисту.

Наступним принципом є дотримання прав і свобод людини, які гарантуються Конституцією та Законами України, міжнародни-

ми нормативно-правовими актами, що ратифіковані ВР України. Виключно на підставах та в порядку, визначених Конституцією і законами України, за нагальної необхідності і в обсязі, необхідному для виконання завдань поліції. Здійснення заходів, що обмежують права та свободи людини, має бути негайно припинене, якщо мета застосування таких заходів досягнута або немає необхідності подальшого їх застосування. Поліцейським за будь-яких обставин заборонено сприяти, здійснювати, підбурювати або терпляче ставитися до будь-яких форм катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання [2, с. 136]. При виявленні таких дій поліцейський зобов'язаний повідомити про це керівництво та орган досудового розслідування. Також заборонена будь-яка дискримінація за кольором шкіри, расою та національністю.

Однією із найбільших проблем діяльності правоохоронних органів вважалися катування підозрюваних та жорстокого поводження з ними. Ситуація 2015 року є у двічі кращою за ту яка була у 2011 році з приводу катувань та жорстокого поводження. Посприяли цьому прийняття нового КПК України, що встановив норму на затримання особи тільки після дозволу слідчого судді. Іншим фактором таких змін послужила свідомість нових поліцейських. Держава всіляко намагається викорінити мислення старого міліцейського і для цього проводить різноманітні тренінги з дотримання прав людини. На мою думку, така ідея є досить вдалою, оскільки після прослуханої та обговореної інформації особа може переосмислити свої дій та ставлення до людей.

Окремим напрямом діяльності є розроблення алгоритму дій під час охорони мирних зібрань з метою забезпечення права громадян на свободу слова, вираження поглядів та переконань. У поліцейських підрозділах має бути запроваджено спеціальне навчання персоналу з метою забезпечення прав людини під час службової діяльності. Випадки застосування сили та фізичного примусу під час таких заходів мають бути чітко регламентовані нормативними приписами, у переважній більшості – санкціоновані і ретельно розглянуті керівництвом поліції разом з іншими органами, що контролюють діяльність поліції, з обов'язковою участю громадськості. Взагалі кажучи, парламент мав би ухвалити закон про свободу

мирних зібрань, в якому передбачити усі дії поліції в ситуаціях, які виникають під час мирних зібрань [3].

Ще одним важливим принципом у діяльності поліції є прозорість та законність її діяльності. Поліція повинна постійно інформувати органи місцевого самоврядування та органи державної влади, а обов'язково громадськість про діяльність яку вона здійснює у сфері захисту прав та свобод людини.

У сучасній юридичній літературі вважається, що головною функцією держави в цивілізованому суспільстві може і повинна стати охорона інтересів людини, захист її прав. Держава та її структури мають бути підпорядковані захисту, охороні прав людини. Це означає, що всі гілки державної влади – законодавство, управління та правосуддя – повинні служити захисту й охороні людини. Водночас слід зауважити, що вплив правоохоронної функції на реалізацію прав громадян виявляється не лише у самій правоохоронній діяльності, а й у поєднаному з нею правотворенні – правовій регламентації основних прав, свобод і законних інтересів людини та громадянина, конкретних видів забороненої поведінки, виду та ступеня застосовуваних заходів юридичної відповідальності, а також форм державного контролю, методів виявлення, попередження і припинення правопорушень [4, с. 228].

Створення Національної поліції України означало створення органу, який буде захищати права та свободи людини і громадянина. Звісно, це є дуже позитивною зміною, її результати видні вже. Але на мою думку для здійснення цієї мети в повному обсязі, громадяни повинні більш поважливо ставитися до Законів, а також його захисників.

---

1. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/580-19

2. Біліченко В. В. Забезпечення Національною поліцією України прав і свобод людини. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. С. 134–137.

3. МВС та права людини. URL: https://helsinki.org.ua/mvs-ta-prava-lyudyny-e-zaharov/

4. Швець Д. В. Захист прав і свобод людини та громадянина – пріоритет діяльності Національної поліції України. *Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми:* матеріали круглого столу. Х., 2017. С. 227–230.

ЗМІСТ

Благута Р. І.
Правові виклики року, що минає
(як вітальне слово)……...3

Секція 1
ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ПРАВ ЛЮДИНИ: КОНСТИТУЦІЙНІ ТА АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ

Аксютіна Анастасія
Світові стандарти регулювання культурного простору та забезпечення населення культурними послугами……..……..11
Андреєв Дмитро, Іванченко Дмитро
Дотримання європейських стандартів прав людини (свобода слова) в Україні: теоретичні аспекти забезпечення……..15
Бадида Андрінна
Права людини: від декларацій до ефективного правопорядку…….……20
Бортник Надія
Державна політика у сфері реалізації конституційного права на працю іноземців…….……23
Бортник Надія, Єсімов Сергій
Адміністративне правозастосування та права людини…….…….……27
Гаврильців Марія
Гарантії забезпечення права людини на судовий захист у сфері публічних правовідносин……33
Кавин Святослав
Принципи права Європейського Союзу в сфері захисту персональних даних……..……38

Ковалів Мирослав, Чабак Вікторія
Звернення громадян як гарантія захисту прав і свобод людини і громадянина……..……43
Костюк Юрій
Деякі питання імпорту харчових продуктів на митну територію України…….……46
Лук'янова Галина
Захист прав і свобод людини як важливий принцип конституціоналізму та невід'ємна складова політичної функції держави……..……49
Матчук Світлана
Звернення громадян як спосіб забезпечення законності і дисципліни в публічному адмініструванні……..54
Миджин Галина
Удосконалення правового регулювання та практики охорони результатів інтелектуальної діяльності……...…….57
Микієвич Михайло, Стасів Василь
Саламанська школа міжнародного права та історія становлення права прав людини…..…….62
Нестерцова-Собакарь Олександра
Право особи на результат інтелектуальної, творчої діяльності або на інший об'єкт права інтелектуальної власності……..……..68
Отчак Неля
Право на справедливий суд та дієвий засіб юридичного захисту, закріплений в практиці Європейського Суду з прав людини……71
Панкевич Олег
Європейські стандарти права на релігійну свободу..……75
Собакарь Андрій, Ковалів Мирослав
Європейський вибір – пріоритетний напрям зовнішньої політики України……..……79

Секція 2
ПРОБЛЕМИ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ

Годяк Андрій
Про деякі зміни в повноваженнях територіальних органів Держпродспоживслужби України…….……82

Грищук Аліна
Загальна характеристика видів систем дистанційного навчання державних службовців……...……..85
Грищук Аліна, Проць Іванна
Особливості організації та реформування державної служби на основі досвіду Великої Британії…..……..89
Єсімов Сергій
Теоретичні проблеми ідентифікації принципів бюджетного права…….……94
Ілюшик Олена
Сучасні напрями медичного реформування……..……97
Комар Світлана, Моршнєв Євген
До питання про підставу дисциплінарної відповідальності державних службовців в Україні……...101
Лепісевич Петро
Дипломатична діяльність ЗУНР в екзилі в контексті дотримання прав людини……106
Лепіш Наталія
Ефективність інтерпретаційних актів в Україні……..109
Лозинський Юрій
Деякі теоретичні аспекти провадження у справах про корупційні правопорушення……..115
Луців Іванна
Про відмінності між адміністративними, публічній і приватній послугами…….118
Моршнєв Євген, Комар Світлана
Дисциплінарний проступок як підстава дисциплінарної відповідальності державних службовців в Україні……..123
Павлович-Сенета Ярина
Становлення та визнання волонтерської діяльності в Україні……..127
Проць Іванна
Особливості кримінальної відповідальності за правопорушення у бюджетній сфері…….……...133
Савранчук Людмила
Проблемні питання адміністративно-правового забезпечення системи публічного управління…….139
Сидор Маркіян
Види взаємодії місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування…….……..…143

Тацишин Ігор
Практичні аспекти реалізації порядку погашення заборгованості з пенсійних виплат за рішеннями суду, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2018 року № 649……..147
Тимчишин Тарас
Деякі теоретичні аспекти порушення правил обігу вогнепальної зброї як об'єкт адміністративного проступку……..……...151
Ярема Оксана
Інформаційні правовідносини як окремий вид суспільних відносин……154

Секція 3
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РЕГУЛЮВАННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Адам Володимир
Екологічна політика держави як складова забезпечення права екологічної безпеки……..157
Бутинська Роксолана
Міжнародні стандарти праці та зайнятості……...161
Гамалюк Богдан
Електронна економіка та діджиталізація господарської діяльності…….166
Годованець Юлія
Централізоване та договірне регулювання юридичної відповідальності суб'єктів трудових правовідносин……..169
Деревянко Богдан
Проблеми, що заважають сталому розвитку банківської сфери України……..173
Довга Ольга
Особливості подання новин про судову систему країни…….177
Долинська Марія
Зародження діджиталізації нотаріальної діяльності в Україні……..180
Ільків Наталія
Правове регулювання колективної власності на земельні ділянки……..185

Качур Віра
Місце правової позиції у структурі правової культури…….190
Квашніна Ірина, Тарасова Олена
Стратегічні орієнтири розвитку експертно-дослідної діяльності
в Україні.. ……194
Козак Ірина
Мотиваційні складові правової судової комунікації……197
Мелех Любомира
Окремі питання впровадження і застосування системи
«електронний суд»…..……..202
Мокрицька Наталія
Належні докази правомірного застосування праці
орендованого працівника…..……..206
Павлів-Самоїл Надія
Міжнародні стандарти внутрішньо-переміщених осіб
у національному законодавстві…..……209
Хомко Леся
До питання відповідальності керівника підприємства
в процедурі банкрутства…….214
Чудик-Білоусова Надія
До питання зміни підходів у регулюванні
відносин матеріальної відповідальності
військовослужбовців……...217
Шайда Наталія
Просвітницька діяльність як один з елементів підвищення
соціальної легітимності суду…….223
Яновицька Анна
Арбітражний керуючий у кодексі України з процедур
банкрутства……..…225

Секція 4
ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРИВАТНИХ ПРАВОВІДНОСИН В УКРАЇНІ

Андрусів Уляна
Термін «суд, установлений законом» у практиці ЄСПЛ
у цивільних справах…….229
Боєру Володимир
Наслідки визнання неконституційним авансового внеску
у виконавчому провадженні……..236

Верба-Сидор Ольга
Проблема деліктоздатності суб'єктів правовідносин, що виникають з правопорушень, допущених судом (суддею) при здійсненні правосуддя…….239
Вовк Марія
Право зворотньої вимоги (регресу) держави до посадової, службової особи, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду……..…244
Воробель Уляна
Правові позиції Верховного Суду щодо застосування інституту залишення заяви без розгляду у разі повторної неявки позивача в судове засідання……...248
Грабар Наталія
Окремі аспекти застосування рішень ЄСПЛ у судовій практиці України…….253
Дутко Альона
Цивільно-правовий захист прав вразливих верств населення згідно з Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод……...258
Заболотна Марія
Сурогатне материнство як вид транскордонної репродуктивної допомоги……..263
Заяць Ольга
Зловживання у сфері публічних закупівель: форми прояву та засоби протидії……267
Зубачик Наталія
Проблеми судової практики визначення добросовісності заволодіння майном як умови застосування набувальної давності…….271
Кваснікевич Ольга
Виконавчі документи щодо стягнення аліментів на утримання дітей……..274
Кравцов Сергій
Визначення «іноземного рішення» в контексті міжнародного цивільного процесу…….277
Майкут Христина
Право фізичної особи на таємницю про стан здоров'я: законодавство та практика його застосування……...……..281

Менджул Марія
Застосування принципів сімейного права у процесі правотлумачення…….286
Михайлів Марія
Зміст арбітражної угоди……..290
Парасюк Василь
Окремі питання застосування цивільно-правової відповідальності до юридичних осіб публічного права……..……295
Пасайлюк Ірина
Щодо поняття права на судовий захист в цивільному судочинстві України……299
Петрончак Юлія
До питання про тривимірний характер рішень ЄСПЛ у сфері прав людини……303
Романська Ірина
Правова природа кондикційних зобов'язань……307
Чернега Віталій
Проблеми декореляції деяких назв статей Сімейного кодексу України зі змістом їхніх положень (запрошення до полілогу)……..…….311
Юркевич Юрій
Проблеми правового регулювання припинення права користування житлом (на основі аналізу прикладів із судової практики) ……314

Секція 5
РЕФОРМА КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ: ВИКЛИКИ XXI СТОЛІТТЯ

Борейко Галина
Зловживання правом під час вирішення питання про внесення відомостей до єдиного реєстру досудових розслідувань……320
Броневицька Оксана
Процесуальне інтерв'ю дитини, яка зазнала сексуального насильства……324
Гавгун Софія
Канадська фазова модель процесуального інтерв'ю……..……..328

Горпинюк Оксана
Дотримання державою обов'язків, гарантованих ст. 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод «право на життя», під час застосування норм КК України про медичну недбалість…..…….…….331
Гутник Віталій
Реформа кримінальної юстиції в Україні: питання гармонізації національного законодавства з Римським статутом Міжнародного кримінального суду…….……..337
Дільна Зоряна
Захисна промова адвоката у кримінальному провадженні: психологічний аспект……..341
Дубас Віталій
Кримінально-правові засоби боротьби з корупційними злочинами……345
Зубанський Микола
Збройні конфлікти, поняття та кримінально-правовий огляд (з точки зору міжнародного законодавства)…….……350
Иванчина Ольга
Уголовная юстиция: мировые тренды…….……355
Кадала Віталій
До декриміналізації злочинів, пов'язаних з процедурою банкрутства……..……359
Климкевич Роксолана
Європейський ордер на проведення розслідування в контексті реформування кримінальної юстиції ЄС……..……..363
Климчук Михайло
Використання скріншотів у доказуванні в кримінальному провадженні….……368
Ковальова Світлана
Особливості кримінальної відповідальності за зайняття гральним бізнесом в Україні……..……372
Лащук Наталія
Реалізація кримінальної відповідальності за злочини терористичного характеру в судовій практиці України 2011–2019 рр. ….……375
Лемеха Ростислав
Кримінально-правове значення лікарської помилки……..……..……..381

Лісіцина Юлія
Порушення встановленого законом порядку трансплантації анатомічних матеріалів людини крізь призму закону України про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині……..…….386
Максимович Роман
Дискреційні повноваження судді як підстава застосування статті 375 Кримінального кодексу України……..……..390
Мартьянов Сергій
Стан теоретичного дослідження кримінальної відповідальності за найманство……..……396
Матолич Віта
Проблеми надання тимчасового доступу до документів, що містять професійну таємницю…….……401
Медицький Ігор
Виробничий травматизм та катастрофи: криміногенність проявів…….……404
Мудрецька Ганна
Правова доктрина допустимості доказів у формуванні правозастосовчої практики……..……..409
Навроцька Віра
Проблеми допиту членів суддівської колегії про обставини обговорення питань, що виникли під час ухвалення судового рішення……..……412
Олійник Христина
Зарубіжний досвід регламентації кримінальної відповідальності за планування, підготовку, розв'язування та ведення агресивної війни…….……..415
Оралбекова Мөлдір Дәулетқызы, Сиубаева Нурсулу Женисовна
Реформирование деятельности органов юстиции……420
Парасюк Наталія
Інші заходи кримінально-правового характеру за вчинення злочинів терористичного характеру: проблеми їх систематизації……..……..……426
Пащук Артем
Порівняльно-правовий аналіз регламентації кримінальної відповідальності за перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень……..……..….430

Потлань Ольга
Врахування часу вчинення злочину при звільненні
від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням
строків давності……...……436
Резюк Вадим
Финансовая грамотность как средство общего
предупреждения хищений бюджетных средств……...439
Романцова Світлана
Новели процедури помилування в Україні……..443
Серкевич Ірина
Національні та міжнародні стандарти протидії тероризму……447
Султанбекова Гульмира, Збинская Евгения
О некоторых проблемных вопросах совершенствования
Казахстанского уголовного судопроизводства в отношении
несовершеннолетних…….…..451
Телефанко Богдан
Покарання як один із напрямів протидії рецидиву злочинів……..….457
Устрицька Наталія
Детермінанти терористичної злочинності……..……..460
Юрчишин Василь, Савченко Василь
Принцип «in dubio pro reo» у кримінальному судочинстві
України в контексті європейських правових традицій……..….465
Юрчишин Віталій
Сучасні проблеми реалізації європейського ордера на арешт
у кримінальному провадженні……..469
Яремко Галина
Відповідальність за згвалтування: ревізія окремих
законодавчих новел…..……472
Ясінь Ілона
Співвідношення складів злочинів, передбачених
ст.ст. 113, 258 КК України…….……476

Секція 6
ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ В УКРАЇНІ
(дослідження молодих науковців)

Апетик Микола
Реформування державної кримінально-виконавчої служби……...481
Балазюк Віта
Правове регулювання поліцейського піклування……..……..484

Барон Дмитро
Правове регулювання страхування капітальних
інвестицій в Україні……..……..488
Булак Олег
Тенденції та проблеми конституційно-правового
регулювання і забезпечення особистих прав людини
і громадянина в Україні……..490
Булгакова Надія
Щодо питання розумності строків розгляду справи
в порядку цивільного судочинства відповідно
до європейських стандартів……494
Бурда Оксана
Роль і значення інформації в сучасному суспільстві……..498
Бурило Марія
Екологічний моніторинг у сфері охорони навколишнього
природного середовища……..500
Бучковська Софія
Реалізація гарантій прав і свобод учасників кримінального
процесу при їх обмеженні у кримінальному провадженні….……504
Вивроцький Назарій
Стан поводження з пестицидами та агрохімікатами в Україні:
проблеми та перспективи правового регулювання…….…….507
Власюк Юлія
Правова охорона рослинного світу в України…….…….510
Гоменюк Ірина
Договір купівлі-продажу, як підстава виникнення
та припинення корпоративних прав……..……514
Городечний Олександр, Комаревцева Ірина
Правові засоби регулювання проходження державної
служби в Україні……520
Гуцул Галина
Зміст та особливості правового режиму зони надзвичайної
екологічної ситуації……525
Дзюба Наталія
Медіація у господарському судочинстві……..……528
Дзюма Вікторія
Становлення та розвиток третейських судів
в Україні……...……531
Дмитрук Роксоляна-Анастасія
Екологічні злочини в системі законодавства України…….535

Домбровська Вікторія
«Посмертні» права особи……537
Жук Марія
Права дитини, яка перебуває в станах, небезпечних
для життя…….…….540
Заборська Дар'я
Форми профілактичної діяльності підрозділів ювенальної
превенції……..……544
Іванова Вікторія, Лукачина Олеся
Реалізація прав людини та громадянина в адміністративному
судочинстві…….……..548
Іщенко Світлана
Конституційно-правове регулювання національних
інтересів держави у сфері забезпечення суверенітету
і територіальної цілісності України……...……551
Кича Анастасія
Молодіжні організації……555
Кічула Христина
Поняття екологічної безпеки в сільському господарстві
та правові засади її забезпечення……...……560
Коробій Любов
Зміст адміністративно-правового статусу громадянина..……565
Король Олександр
Суб'єкти нотаріальних процесуальних правовідносин……...……568
Костів Катерина
Правові засади розвитку екологічної освіти……572
Коховец Марина
Психологические особенности личности террориста-
смертника..…… ……..…..576
Красько Сюзана
Електронні докази в цивільному процесі: поняття
та правова природа……..……580
Кузьмочка Юлія
Принципи взаємозв'язку державної прикордонної служби
України з правоохоронними органами України…….……..585
Кушнір Ірина
Роль ЗМІ в сучасній інформаційній війні…….……588
Макара Олександра
Правові особливості використання відходів в Україні
як вторинної сировини..……..592

Матусікевич Діана, Прокопюк Світлана
Учасники провадження у справі про адміністративні правопорушення……595
Мельник Аліна
Кіберзлочинність як негативний чинник криміногенної ситуації у світі…….599
Михальчук Вікторія
Домашнє насильство: кримінологічний огляд……602
Морщук Тетяна
Механізм забезпечення європейських стандартів прав людини щодо судового захисту в Україні……606
Мрочак Ростислав
До питання відповідальності за зловживання цивільними процесуальними правами……610
Нагірняк Олена
Окремі питання криміналізації злочинів проти статевої свободи та недоторканості…….614
Наливайко Іван
Особливості вирішення земельних спорів у господарських судах……618
Нікітіна Юлія
Адміністративно-правовий статус громадян України……621
Ненчук Оксана
Корупція як економічне та соціальне явище……625
Парасюк Марта
Конституційне право на правничу допомогу: стан законодавчих змін……630
Пелех Назарій
Перспективи запровадження медіації в Україні……635
Петелька Олексій, Балушка Ірина
Конституційні делікти в Україні……638
Пилипенко Мирослава
Прояв екологічного ризику в системі правовідносин екологічної безпеки……643
Півень Софія
Особливості права на освіту……647
Поломаний Богдан
Адміністративно-правовий статус громадських об'єднань в Україні……650

Расходчиков Олександр
Фермерське господарство……...……653
Ривко Соломія
Правове регулювання та особливості договору найму (оренди) транспортного засобу……..657
Савенецька Марія
Проблеми кадрової політики органів системи Міністерства внутрішніх справ та запровадження гендерного підходу……..…….660
Савка Лілія
Особливості особистого страхування……662
Савченко Антон
Притягнення прокурора до дисциплінарної відповідальності…..…….667
Свищ Христина
Проблеми вдосконалення законодавства про екологічну інформацію в системі права екологічної безпеки……670
Семенович Наталия
Преступления против правосудия в уголовных законодательствах Республики Беларусь и зарубежных государств: сравнительно-правовой аспект……..……675
Смірнова Марта
Про правову природу мирової угоди…….……680
Соколовська Олена
Історичний розвиток державного регулювання зайнятості та працевлаштування населення в Україні……..…….683
Татусько Діана
Правові підстави недійсності правочину…….…….687
Туз Віталій
Роль Національної поліції у правовому вихованні школярів……..……691
Фещин Юлія
Роль Паризької угоди у боротьбі зі зміною клімату…….……..693
Харечко Святослав
Добровільна відмова від вчинення злочину: окремі кримінально-правові проблеми……..696
Хміль Марія
Історія розвитку акціонерних товариств в Україні……..701
Цьона Світлана
Насильство в Україні……..……705
Чабан Ірина
Органи квазінотаріату як суб'єкти нотаріального процесу……709

Чорна Наталія
Окремі питання кримінальної відповідальності
за державну зраду……713
Шостак Катерина
Окремі аспекти застосування кримінальної відповідальності
до неповнолітніх……..……719
Шпат Христина
Поняття корупції…….……722
Шпинда Соломія
Особливості права людини на безпечне для життя
та здоров'я довкілля……727
Юрчук Ігор
Особливості захисту банківської таємниці при розгляді
цивільних справ...……729
Яким Марта
Судові експертизи при вирішенні земельних спорів…….…...735
Ямкова Тетяна
Аналіз правового регулювання інформаційної безпеки
дітей…….…737
Ямкова Тетяна, Власюк Юлія
Захист прав людини – як основний напрямок діяльності
Національної поліції України……742

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ В УКРАЇНІ

Збірник матеріалів науково-практичної конференції

06 грудня 2019 року

Опубліковано в авторській редакції

Макетування *Н. М. Лесь*

Підписано до друку 26.12.2019 р.
Формат 60 × 84/16. Папір офсетний. Умовн. друк арк. 44,18.
Тираж 100 прим. Зам. № 150-19.

Львівський державний університет внутрішніх справ
Україна, 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 2541 від 26 червня 2006 р.